

ЗБОРНИК РАДОВА

IV међународни научни скуп
„Савремени изазови и пријетње безбједности”

Бања Лука, Република Српска, БиХ, 28. март 2024. године

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
UNIVERSITY OF BANJA LUKA

ФАКУЛТЕТ БЕЗБЈЕДНОСНИХ НАУКА
FACULTY OF SECURITY STUDIES

ЗБОРНИК РАДОВА

IV међународни научни скуп

„Савремени изазови и пријетње безбједности”

Бања Лука, Република Српска, БиХ, 28. март 2024. године

Бања Лука, 2024. година

Издавач

Универзитет у Бањој Луци, Факултет безбједносних наука
Булевар војводе Живојина Мишића 10А, Бања Лука

Едиција

Зборници

Главни и одговорни уредник

Проф. др Предраг Теранић
Универзитет у Бањој Луци, Факултет безбједносних наука

Штампа:

„PRINT SHOP” д.о.о. Источна Илиџа

Тираж:

100 примјерака

ISBN 978-99976-805-4-9

© Универзитет у Бањој Луци, Факултет безбједносних наука
IV међународни научни скуп „Савремени изазови и пријетње
безбједности”, Бања Лука, Република Српска, БиХ, 28. март 2024. године

НАУЧНИ ОДБОР

- Проф. др Предраг Теранић, декан Факултета безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци, Република Српска, БиХ,
- Проф. др Зоран Ђурђевић, ректор Криминалистичко-полицијског универзитета, Република Србија,
- Проф. др Саша Мијалковић, Криминалистичко-полицијски универзитет, Република Србија,
- Доц. др Дарња ДД Осинина, Факултет за друштвене науке и масовне комуникације, Финансијски универзитет при Влади Руске Федерације, Руска Федерација,
- PhD Laurence Armand French, University of New Hampshire, United States of America,
- PhD Александар Чворовић, Police Sports Education Centre, Abu Dhabi, United Arab Emirates,
- Проф. др Дане Субошић, Криминалистичко-полицијски универзитет, Република Србија,
- Доц. др Филип Кукић, Факултет физичког васпитања и спорта, Универзитет у Бањој Луци, Република Српска БиХ,
- Проф. др Оливер Бакрески, Филозофски факултет, Универзитет Св. Климент Охридски, Сјеверна Македонија,
- Проф. др Ратко Дуев, Филозофски факултет, Универзитет Св. Климент Охридски, Сјеверна Македонија,
- Проф. др Злате Димовски, Факултет безбедности, Универзитет Св. Климент Охридски, Сјеверна Македонија,
- PhD Rudolf Nagy, Obuda University Budapest, Hungary,
- Проф. др Стево Јаћимовски, Криминалистичко-полицијски универзитет, Република Србија,
- Др Хрвоје Филиповић, Висока полицијска школа, Република Хрватска,
- Проф. др Душко Вејновић, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ,
- Проф. др Драгомир Јовичић, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ,
- Проф. др Велибор Лалић, продекан на ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ,
- Проф. др Дарко Паспаљ, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ,
- Проф. др Жана Врућинић, продекан на ФБН Универзитета у Бањој Луци, Република Српска, БиХ,
- Доц. др Саша Мићин, ФБН Универзитета у Бањој Луци, Република Српска, БиХ,
- Доц. др Драгана Васиљевић, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ,
- Доц. др Борис Тучић, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ и
- Доц. др Драгиша Јуришић, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ.

ОРГАНИЗАЦИОНИ ОДБОР

- Доц. др Предраг Поповић, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ,
- В. ас. др Гојко Шетка, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ,
- Милица Сикимић, ма, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ,
- Радослав Иваниш, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ и
- Мр Лазар Вулин, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ.

СЕКРЕТАРИЈАТ

Душко Башкало, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ и
Сњежана Кеџман, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ

ЛИСТА РЕЦЕНЗЕНАТА

- Проф. др Сергеј Качанов, Руско-Српски хуманитарни центар, Србија
Проф. др Драгомир Васић, Филозофски факултет Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
Проф. др Борислав Малиновић, Технолошки факултет Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
Проф. др Стево Јаћимовски, Криминалистичко-полицијски универзитет, Република Србија
Проф. др Марија Благојевић-Мићовић, Криминалистичко-полицијски универзитет, Република Србија
Проф. др Жана Врућинић, ФБН Универзитета у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
Милица Бошковић
Проф. др Борко Петровић, Факултет физичког васпитања и спорта Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
Проф. др Драгомир Јовичић, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
Проф. др Дане Субошић, Криминалистичко-полицијски универзитет, Република Србија
Проф. др Оливер Бакрески, Филозофски факултет, Универзитет Св. Климент Охридски, Сјеверна Македонија
Проф. др Дарко Паспаљ, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
Проф. др Радивоје Јанковић Криминалистичко-полицијски универзитет, Република Србија
Проф. др Драган Млађан, Криминалистичко-полицијски универзитет, Република Србија
Проф. др Предраг Ђеранић, декан Факултета безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
Проф. др Велибор Лалић, продекан на ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ,
Проф. др Саша Мијалковић, Криминалистичко-полицијски универзитет, Република Србија,
Доц. др Драгиша Јуришић, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ.
Доц. др Саша Мићин, ФБН Универзитета у Бањој Луци, Република Српска, БиХ,
Доц. др Борис Тучић, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
Доц. др Предраг Поповић, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
Доц. др Горан Амићић, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
Доц. др Дражен Еркић, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
Доц. др Гојко Шетка, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
Доц. др Драгана Васиљевић, ФБН Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ

УВОДНИК

Међународни научни скуп под називом „Савремени изазови и пријетње безбједности” у организацији Факултета безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци, четврти по реду, вођен искуствима из претходних година показао је да је сваки наредни скуп обимнији и богатији у односу на претходни. Показало се то како кроз бројност пристиглих радова (њих преко 50), бројности аутора и коаутора, као и земаља из којих аутори долазе. На конференцији су учешће узели излагачи из шест држава (Русије, Мађарске, Бугарска Сјеверне Македоније, Србије и Републике Српске) који су усмено излагали на српском, руском и енглеском језику.

Широк је спектар обрађених тема: механизми цивилне заштите и европска безбједност, савремене пријетње националној безбједности, заштита критичне инфраструктуре, тероризам, полицијски послови, теме везане за миграције, управљање ризицима савременог оружја, сајбер пријетње, теме у вези са физичком припремљеношћу и физичким статусом припадника служби безбједности и многе друге.

Због бројности научних радова и излагача рад се одвијао у двије сесије. Присутни излагачи излагали су усмено, док су остали имали могућност да своје теме изложе путем онлајн платформе. Скуп је одржан 28. марта, у истом мјесецу у којем је Факултет безбједносних наука, као најмлађа чланица Универзитета, прославио своју седму годишњицу.

Испред организатора,
Проф. др Предраг Теранић

САДРЖАЈ

<i>Јелена Војиновић-Костић</i> УЛОГА ФОРЕНЗИЧКЕ ЛИНГВИСТИКЕ У РАДУ ПОЛИЦИЈЕ	11
<i>Плотникова Татьяна Владиславовна</i> СОЦИАЛНА БЕЗОПАСНОСТ В СИСТЕМЕ НАЦИОНАЛНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ	21
<i>Самед Каровић, Јованка Тошић</i> КОМУНИКАЦИЈА КАО ЕЛЕМЕНАТ УПРАВЉАЊА БЕЗБЕДНОШЋУ У ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА	31
<i>Александар Ђекић</i> УЛОГА ПОЛИЦИЈЕ У ИДЕНТИФИКОВАЊУ УЧЕСНИКА САОБРАЋАЈНИХ НЕЗГОДА У СЛУЧАЈЕВИМА НАПУШТАЊА МЈЕСТА ДОГАЂАЈА	47
<i>Зорана Иветић, Синиша Домазет</i> ЕВАКУАЦИЈА И СПАСАВАЊЕ СТАНОВНИШТВА У ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА.....	69
<i>Дане Субошић</i> ПРИМЕНА ТЕОРИЈЕ РИЗИКА У ПОЛИЦИЈИ	81
<i>Иван Милић, Стефан Гајић</i> БОРЦИ ИЗ СРБИЈЕ И БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ НА СТРАНИМ РАТИШТИМА –КРИВИЧНОПРАВНИ И БЕЗБЕДНОСНИ АСПЕКТ.....	97
<i>Качанов Сергей Алексеевич, Леонова Алла Николаевна, Леонова Елена Михайловна</i> ВАРИАНТЫ ПОСТРОЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННО-УПРАВЛЯЮЩЕЙ СИСТЕМЫ ДЛЯ КРИЗИСНЫХ СИТУАЦИЙ	111
<i>Качанов Сергей Алексеевич, Леонова Алла Николаевна, Леонова Елена Михайловна</i> МИРОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ СИСТЕМ ОПОВЕЩЕНИЯ	123
<i>Бојана Кнежевић</i> ОБОЈЕНЕ РЕВОЛУЦИЈЕ И ДРЖАВНИ (ВОЛНИ) УДАРИ КАО САВРЕМЕНИ ИЗАЗОВИ И ПРИЈЕТЊЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ	131
<i>Борис Тучић</i> СУКОБ ИЗРАЕЛА И ХАМАСА 2023. ГОДИНЕ И ИМПЛИКАЦИЈЕ ПО ЕСЕНЦИЈАЛНУ СТРУКТУРУ БЛИСКОИСТОЧНОГ РЕГИОНАЛНОГ БЕЗБЕДНОСНОГ КОМПЛЕКСА	147
<i>Катарина Јанковић, Ненад Комазец</i> УПРАВЉАЊЕ РИЗИЦИМА САВРЕМЕНОГ ОРУЖЈА.....	161
<i>Ратомир Антоновић</i> БЕЗБЕДНОСНИ РИЗИЦИ НА ПРОСТОРУ ЈУЖНЕ СРПСКЕ ПОКРАЈИНЕ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ.....	173

<i>Сергеј Алексејевић Качанов, Јуриј Викторовић Капраљниј</i> КРАУДСОРСИНГ МЕТОДА КАО ЈЕДАН ОД ГЛАВНИХ УСЛОВА БЕЗБЕДНОСТИ У ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА	183
<i>Душко Вејновић, Предраг Обреновић</i> КОНЗЕРВАТИВНИ ПОПУЛИЗАМ И НАЦИОНАЛИЗАМ КАО НОВИ ИЗАЗОВИ ГЛОБАЛНОМ ПОРЕДКУ И БЕЗБЈЕДНОСТИ.....	191
<i>Душанка Слијепчевић</i> ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И СОЦИО-ПАТОЛОШКЕ ПОЈАВЕ: УТИЦАЈ РЕКЛАМА, ТЕЛЕВИЗИЈЕ И МАС-МЕДИЈА НА (ЗАВИСНОСТ) ПОТРОШАЧА	205
<i>Дарко Паспаљ, Ненад Рађевић, Лазар Вулин, Саша Ковачевић, Филип Кукић</i> РАЗЛИКЕ У МОТОРИЧКИМ СПОСОБНОСТИМА КАНДИДАТА ЗА УПИС НА ВИСОКУ ШКОЛУ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА И ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСНИХ НАУКА	229
<i>Невена Косић</i> СПЕЦИФИЧНОСТИ И АКТУЕЛНА ПРОБЛЕМАТИКА У ПРАКСИ ПРИЛИКОМ САСЛУШАЊА ДЈЕЦЕ ЖРТАВА И СВЈЕДОКА КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА	247
<i>Анфиса Харыбина, Анастасия Юмашева</i> УПРАВЛЕНИЕ НЕФИНАНСОВЫМИ РИСКАМИ В НЕФТЕГАЗОВОЙ ОТРАСЛИ НА ПРИМЕРЕ ПАО «ГАЗПРОМ».....	267
<i>Виталиј Грачев</i> ВОЗМОЖНОСТИ СИСТЕМЫ-112 В ЧАСТИ ПОДДЕРЖКИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В СФЕРЕ ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ	277
<i>Драбенко Вадим Анатольевич, Драбенко Дмитрий Вадимович, Капраљный Юрий Викторович</i> ОСОБЕННОСТИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И ПРОГНОЗА ПАВОДКОВ НА ПРИМЕРЕ ЕТР	283
<i>Михаела Томовић</i> БЕЗБЕДНОСНА ПЕРЦЕПЦИЈА САВРЕМЕНИХ ЕКОЛОШКИХ ПРИЈЕТЊИ И РИЗИКА ИЗ УГЛА НЕВЛАДИНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ	291
<i>Branislava B. Matić</i> GLOBAL ISSUES AND LOCAL SOLUTIONS FROM HYDROLOGIC AND WATER DIPLOMACY PERSPECTIVE FOR TRANSBOUNDARY RIVER BASINS RESILIENCE TO WATER RELATED HAZARDS AND RISKS	305
<i>Мишел Бувач</i> САВРЕМЕНИ ТЕРОРИЗАМ – ГЛОБАЛНИ ИЗАЗОВ, РИЗИК И ПРИЈЕТЊА МЕЂУНАРОДНОЈ БЕЗБЈЕДНОСТИ	313
<i>Жарко Марчета</i> ОДРЖАВАЊЕ ПСИХОЛОШКЕ ДОБРОБИТИ СПАСИЛАЦА И ВОЛОНТЕРА	325

<i>Драгиша Јуршић</i> СЕНДАИ ОКВИР У КОНТЕКСТУ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ И РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ	353
<i>Радислав Јовић</i> КРИТИЧНА ИНФРАСТРУКТУРА У БиХ У СВЈЕТЛУ НОВИХ ПРЕПОРУКА ЕУ 367	
<i>Андријан Јана Анатољевна, Елисејева Елизавета Антоновна</i> ТРАНСФОРМАЦИЈА МОРСКИХ ЕКОСИСТЕМ В УСЛОВИЈАХ РАЗВИТИЈА НЕФТЕГАЗОВОГ КОМПЛЕКСА — ГЕОЕКОЛОГИЧЕСКАЈА БЕЗОПАСНОСТЬ	381
<i>Горан Максимовић</i> ИЗАЗОВИ ИНТЕГРИСАЊА ПРИВАТНОГ СЕКТОРА БЕЗБЈЕДНОСТИ У СИСТЕМ ЗАШТИТЕ И СПАСАВАЊА	397
<i>Птуха Николай Иванович, Гильденскиольд Сергей Русланович</i> НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ И ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ТУРИСТА В ЭТНОГРАФИЧЕСКОМ ТУРИЗМЕ	409
<i>Максим Макаренко, Дмитрий Макаренко, Сергей Качанов, Юрий Капральный</i> О НЕОБХОДИМОСТИ АКТУАЛИЗАЦИИ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СОТРУДНИКОВ И ПОВЫШЕНИИ ИХ КВАЛИФИКАЦИИ В УСЛОВИЈАХ АГРЕССИВНОЙ ИНФОРМАЦИОННОЙ СРЕДЫ	419
<i>Елена Приорова, Михаил Шахраманьян, Наталья Бобкова</i> СИТУАЦИОННОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ КАК СРЕДСТВО ИНТЕГРАЦИИ ФУНДАМЕНТАЛЬНЫХ И СПЕЦИАЛЬНЫХ ЗНАНИЙ СТУДЕНТОВ ВУЗА В ОБЛАСТИ БЕЗОПАСНОСТИ	427
<i>Бакрески Оливер, Барџева Миовска Лета</i> БЕЗБЕДНОСТ У ВАНРЕДНОМ СТАЊУ: ПОСТУПЦИ У БЕЗБЕДНОСНИМ ИНСТИТУЦИЈАМА У РЕПУБЛИЦИ СЕВЕРНОЈ МАКЕДОНИЈИ	439
<i>Немања Радојковић, Ивана Шевариќа</i> ГЛОБАЛИЗАЦИЈСКИ КРАХ МИГРАЦИЈА	451
<i>Александр Рожков, Сергей Качанов, Юрий Маркин</i> СИСТЕМА ТЕЛЕМЕТРИИ КАК НЕЗАМЕНИМЫЙ ПОМОЩНИК СПАСАТЕЛЯ И ПОЖАРНОГО	463
<i>Цыбиков Николай, Сидорович Татьяна, Фалеев Михаил, Зверьков Виктор, Каганов Валерий</i> ПРОБЛЕМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ И ЛИКВИДАЦИИ ПОСЛЕДСТВИЙ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЙ ПРИ ОБЕСПЕЧЕНИИ КОМПЛЕКСНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЗАПОЛЯРЬЯ	469
<i>Лобжанидзе Н.Е., Афанасьева Я.С., Куцев М.Ю., Лобзханидзе Н.Е., Афанасиева Иа.С., Кутсев М.И.</i> СОЦИАЛЬНЫЕ РИСКИ КАК ОДНА ИЗ ФОРМ УГРОЗ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В НЕФТЕГАЗОВОМ КОМПЛЕКСЕ	487

<i>Дражан Еркић</i> САЈБЕР ПРИЈЕТЊЕ КАО ОБЛИК УГРОЖАВАЊА БЕЗБЈЕДНОСТИ САВРЕМЕНОГ ДРУШТВА.....	495
<i>Дражен Миљић, Душко Баикало</i> ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ И БЕЗБЈЕДНОСНЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ МИГРАНАТА ПО СТАБИЛНОСТ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ.....	509
<i>Rudolf Nagy</i> КРИТИЧНЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ У СВЕТЛУ ДРУШТВЕНИХ ИЗАЗОВА.....	531
<i>Радомир Зекавица</i> НЕКИ ИЗАЗОВИ ПО УЛОГУ ПОЛИЦИЈЕ У СИСТЕМУ ВЛАДАВИНЕ ПРАВА.....	547
<i>Милица Хрвач, Давор Ступар</i> РОССИЈА И ТУРЦИЈА: ТАКТИЧЕСКОЕ ПАРТНЕРСТВО И СТРАТЕГИЧЕСКОЕ СОПЕРНИЧЕСТВО (ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЙ И ИДЕОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ).....	561
<i>Дарина Григорова</i> КАЗАЧЕСТВО КАК ИСТОРИЧЕСКИ УНИКАЛЬНОЕ ЯВЛЕНИЕ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ОБОРОНОСПОСОБНОСТИ РОССИИ	571
<i>Драбенко Н.В., Бакалавр Ровенский Д. С., Бакалавр Низовцев А.А.</i> ЧУВАРИ ЖИВОТА – ИЗАЗОВИ ПАЛЕСТИНСКЕ ЦИВИЛНЕ ОДБРАНЕ У ПОЈАСУ ГАЗЕ	579
<i>Милица Младеновић</i> ХЕМИЈСКИ ТЕРОРИЗАМ – СИСТЕМ ЗАШТИТЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ.....	591
<i>Goran Amidžić, Milan Aščerić</i> PURPOSE OF SPECIAL MILITARY UNITS IN MODERN FORMS OF WARFARE	601
<i>Саша Мићин, Милица Хрвач</i> ЕЛЕКТРОХЕМИЈСКИ АПТА СЕНЗОРИ ЗА ДЕТЕКЦИЈУ ЕКСПЛОЗИВНИХ МАТЕРИЈА	617
<i>Vojin Vojinov</i> THE FATE OF UKRAINE AND THE BALKAN REGION THROUGH THE PRISM OF THE RUSSIAN SPECIAL OPERATION.....	629
<i>Лобжанидзе Н.Е., Глушенкова Н.С.</i> ПРОИЗВОДСТВЕННЫЙ ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ КОНТРОЛЬ. АВТОМАТИЗАЦИЯ, КАК УСЛОВИЕ РАЗВИТИЯ ЦИФРОВИЗАЦИИ ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ЭКОЛОГИЧЕСКОГО КОНТРОЛЯ.....	637

УЛОГА ФОРЕНЗИЧКЕ ЛИНГВИСТИКЕ У РАДУ ПОЛИЦИЈЕ

Др Јелена Војиновић-Костић¹

Министарство унутрашњих послова Републике Српске

Апстракт: Језик, било да се ради о једном или другом медијуму, је моћно средство манипулације, најлакши начин остваривања циљева које појединац стави пред себе у интеракцији са другим људима те је, сходно томе, моћно средство у рукама полиције. У овом, раду ћемо се осврнути на развој форензичке лингвистике, њен значај и допринос у истрагама, могућност кориштења анализе језичког дискурса, било да се ради о тексту или говору, у доказном поступку. Форензичка лингвистика је, као интердисциплинарна област, на нашим просторима тек је у повоју те је један од циљева овог рада и указивање на њен значај, корисност, у полицијским, тужилачким, истрагама као и на потребу за њеним даљим развијањем и популаризацијом користећи се научним методама анализе и синтезе. Рад је структуриран хијерахијски и састоји се од уводног дијела, главног дијела рада (са подглављима), закључка са прегледом коришћене литературе у раду.

Кључне ријечи: полиција, истрага, форензичка лингвистика, форензичка анализа, текст, говор, изјава, дискурс.

УВОД

Да би смо говорили о форензичкој лингвистици која је интердисциплинарна научна дисциплина неопходно је прецизно одредити области интересовања и примјене двије науке које су се повезале у овој дисциплини а то су, прије свега лингвистика и форензика. Неопходно је такође нагласити да форензика и лингвистика имају широко поље интересовања и да у своје базичне научне поставке укључују и достигнућа, методе, алате који у основи припадају другим дисциплинама, односно област интересовања и једне и друге науке је широка и тешко се може дефинисати прецизно и уско одређено.

Какав је то наука лингвистика? Лингвистика је наука о језику, наука која се бави, која проучава обадва медијума у којим се језик релизује (говор и пи-

¹ Др Јелена Војиновић-Костић је виши стручни сарадник за научно-истраживачки рад у Управи за полицијско образовање, Министарство унутрашњих послова Републике Српске; ванредни професор на Независном универзитету и Пан-европском универзитету „Апеирон“ у Бања Луци; научни сарадник на Институту за српску културу Приштина-Лепосавић (Србија). Е-мејл адреса: Jelena.Vojinovic-Kostic@mup.vladars.rs и jellianna@gmail.com.

смо), бави се и вербалном и невербалном комуникацијом па би смо могли рећи без задршке да тамо гдје има језика, преноса информација језиком, има и лингвистике и лингвиста, било да се ради о синтакси програмских језика, јавном говору, саобраћајним знацима, знаковном и незнаковном језику, скривеним порукама итд. Лингвистика има низ својих „грана” и „огранака” од уско језичких до интердисциплинарних: социолингвистике, психолингвистике, неуролингвистике, анализе дискурса, критичке анализе дискурса, философије језика, семантике, рачунарске лингвистике, примјењене лингвистике итд.

Свака од ових интрeдисциплина има своје методе и поступке који се користе и у лингвистици и у науци са којом је повезана лингвистика у области, тако нпр. рачунарска лингвистика користи лингвистичке методе али и рачунарске (програмски језици имају своју синтаксу као и језик, тако нпр. говоримо о синтакси српског језика која подразумјева низ правила којима се повезују ријечи у реченице. Исто важи и за синтаксу програмских језика).

Каква је то наука форензика? Попут лингвистике форензика је наука која има низ „грана” и „огранака” у којима се повезује са другим наукама са којима тада дијели теоријска знања, методе, алате а са једним циљем, прије свега, да утврди чињенице везане за конкретну ситуацију, појаву или догађај ради реализације, прије свега али не и на крају, судских поступака. Постоји низ интердисциплина у којима је форензика у кохезији са другим дисциплинама: форензичка психологија, форензичка медицина, форензичка хемија, форензичка биологија итд.

Форензичка лингвистика је својеврстан супстрат ове двије науке. Интердисциплина која се бави утврђивањем ауторства, анализом говора (од фонетике до дискурса), анализом текста, језичког контекста, семантичког садржаја поруке (пријетње, сексуално узнемиравање...) и слично, а са циљем, идентификовања аутора који су поруку реализовали а чије улоге су битне са становишта права, суда, тужитељства, било да се ради о компаративној анализи или анализи узорка једне особе. „Форензичка лингвистика се сматра граном криминалистичке технике, али код нас недовољно признатом мада њен значај, на глобалном нивоу, расте нарочито са развојем модерних технологија.

Полиција се, прије развоја модерних технологија, сусретала, већином са потребом анализе писаних текстова (опростајна писма, уцјене) и у мањем обиму телефонских разговора. Данас је ситуација у многоме другачија. Чини се да писани текстови заузимају веома мали проценат форензичког доказног материјала. У савременом друштву јавља се потреба за анализом СМС и других порука, кратких, послатих путем неке од апликација које служе за комуникацију, Јутјуб снимака, видео материјала итд. Данашњу криминалистику занима ко је био за гастаруом, ко је куцао, а мање чије су руке писале текст. Графологија је све мање актуелно средство форензичких истрага, и њен значај рапидно опада” (Војиновић-Костић, 2019: 5).

ФОРЕНЗИЧКА ЛИНГВИСТИКА

Форензика је, сходно горе наведеном, примјена науке у кривичним и грађанским законим у току цјелокопуног процеса истраге, доказивања и суђења. Примјена науке у доказне сврхе је реуриласна низом правних аката и стандарда који омогућавају доказима и налазима валидност.

Форензичка лингвистика као дио система форензике је „nova grana forenzičkih nauka, u svetu se skoro pedeset godina primenjuje u kriminalističkim istragama i sudskim postupcima u rešavanju raznih krivičnih dela i građanskih sporova” (Nikolić-Novaković, 2017: 7) и која као таква располаже низим специфичних метода и алатки које примјењује при доказивању а чији избор зависи од самог предмета анализе. Другачије методе ће се употребити, и алати, ако се ради о анализи фонетских карактеристика говора од анализе семантичког садржаја поруке и сл.

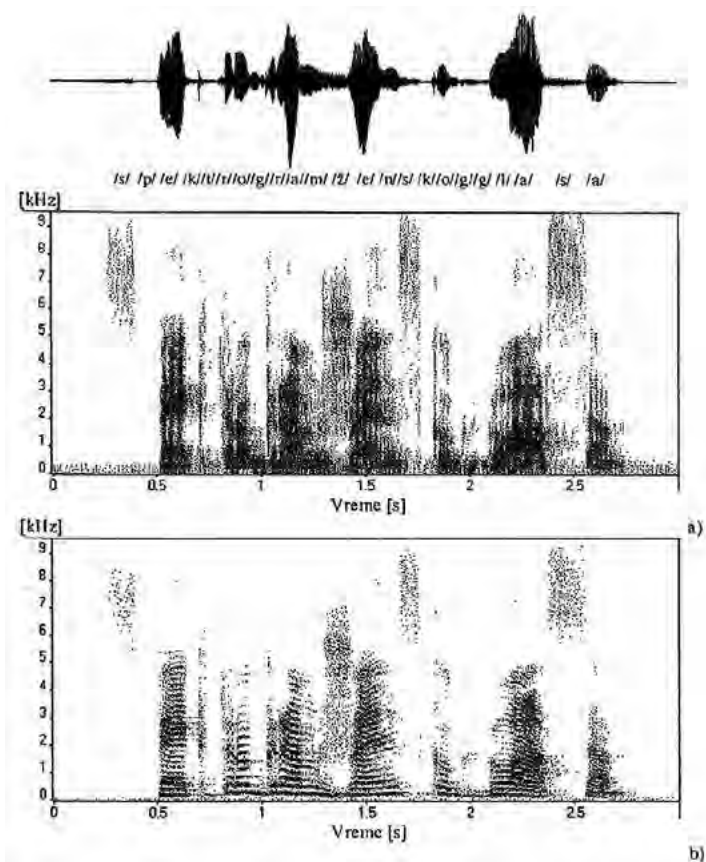
Форензичка лингвистика је тачка пресјека језика, права и ркриминала и своје корјене вуче из 1968 године када је први пут промовисана од стране професора лингвистике Јана Свартвика, професора корпусне лингвистике који је први употријебио појам форензичка лингвистика разматрајући пресуду у познатом случају Еванс у којем је био ангажован ради анализе исказа, писаних и усмених, датих од стране Еванса од хапшења до суђења. Њиховом анализом дошао је до закључка да су дијелови исказа преправљани, један дио је био писан говорним језиком а други административним, што је имплицирало да је било неких измјена. Еванс је на основу тих доказа постхумно помилован 1966. године (Svartvik, 1968). Детаљну дискурсну, форензичку, анализу Свартвик је објавио у раду из 1968. године, под насловом: *The Evans Statements: A Case for Forensic Linguistics*. Публикована анализа је означила зачетак форензичке лингвистике. Свартвикова анализа служи као један од метода за рад у форензичкој лингвистици, који се базира синтаксичкој и квантитативној анализи у идентификацији аутора.

Пиониром форензичке лингвистике, поред професора Свартвика, сматра се професор Роџер Шај, чије интересовање је прешло пут од географске лингвистике до социолингвистике и форензике. За вријеме његове професорске каријере на Џорџтаун Универзитету сарађивао је са адвокатима и тужиоцима кроз пружање консултатнских услуга и прикупљања језичких доказа у оквиру анализе снимљених разговора (наговарања, принуде, уцјене, пријетње, злостављања, полицијска испитивања и саслушања, признања...) и писаних докумената (извјештаји, уговори, печати, ауторска права...).

Примјена форензичке лингвистике у доказном поступку обухвата препознавање гласа на основу фонетских карактеристика особе, при томе се користе методе фонетике и фонологије попут спектограма; тумачење смисла изреченог или написаног на основу метода које припадају семантици, прагматици и анализи дискурса (тумачи се све од изјава до правних списа) итд.

Због свега наведеног, моћи и искористљивости лингвистике као науке она и јесте нашла своју примјену и у полицијским пословима, иако недовољно схваћена и маргинализована као интердисциплинарана област а чију примјену, парадоксално овоме, налазимо широко позиционирану у полицијским пословима, могло би се рећи на бази „несвјесне”, „паушалне” употребе. У наредним страницама овог рада биће ријечи управо у примјени форензичке лингвистике у полицији.

Језик појединца је исто што и отисак прста. Сваки појединац има глас који има низ својих индивидуалних језичких карактеристика. Испред нас је примјер спектограма женског гласа, тродимензионалани приказ љуског гласа (вријеме-хоризонтална оса; фреквениција-вертикална оса; апмлитуда (степен затамљења)). Спектограм пружа стручњацима информације за идентификацију непознатог говорника исто као што то ради отисак прста.

Слика 1. Спектограм

Доступно на: http://cab.uns.ac.rs/PPLectures/20-December-2018_0-00-00_Fizioloska%20i%20psiholoska%20akustika_10/ba6c7bab_page_29.pdf
(приступљено: 13.12.2023.)

Слика 2. Отисак прста

Доступно на: <https://sites.rutgers.edu/fingerprinting/wp-content/uploads/sites/223/2019/08/John-Dillinger-Fingerprint-Card1.png>

(приступљено: 13.12.2023.)

ПРИМЈЕНА ЛИНГВИСТИКЕ У ОКВИРУ ПОЛИЦИЈЕ

Култард и Џонсон (Coulthard i Jonson, 2007) наводе седам области у којима налазимо примјену лингвистике у форензици:

1. језик правних докумената;
2. језик полиције;
3. интервју са дјецом и свједоцима који спадају у рањиве групе у правном систему;
4. интеракција у суду;

5. лингвистички докази и свједочења експерата на суђењима;
6. ауторство и плагијат;
7. форензичка фонетика и идентификација говорника.²

Поред наведеног Гибонс (Gibbons, 2003) наводи да се форензичка лингвистика бави и истраживањем језика који се употребљава у затворима, развојем превођења у судске сврхе, обезбјеђивањем лингвистичких доказа на нивоу експертизе стручњака у припреми судских процеса и настојањима да се језик права поједностави.³

Форензичка лингвистика пручава: граматичку структуру, језичке навике појединца и одступања од њих, семантику-значење које језичке јединице имају или немају и како се значење одражава на појединца и ситуацију било да се ради о говору или тексту, фонетику и фонологију-препознавање поријекла појединца, различите дијалекте, социолингвистику-варирање језичких навика у групи и језичких карактеристике групе итд.

Значај језика у полицијским пословима као и тужилачким, судским, препознао је и законодавац те су питања језика заступљена у појединим члановима закона попут Закона о кривичном поступку Републике Српске,⁴ (ЗКП РС, 2021) у којем је кроз низ чланова дефинисана употреба језика и писма. Полицијски службеници поступају, у различитим случајевима који подлијежу одредбама овог Закона поштују законску регулативу, у складу са њима свјесни важности поштовања права на језик и писмо и посљедица који њихово нарушавање може изазвати у судском процесу кроз довођење у питање исправности поступања, вођења записника, разумјевања права, нарушавања људских права итд.

Полицијска саслушања и испитивања. О значају језика у полицијским саслушањима, узмањима изјава, испитивањима, о значају познавања начина манипулације језиком, језичким навикама, карактеристикама говора појединца, структури исказа и свим оним језичким маркерима који се могу служити полицијски службеници (било да се ради о саслушањима или испитивањима). Полицијци имају само површна знања, више на нову интуицију. Стога је Управа за полицијско образовање, препознавши важност језика у овом дијелу поступања полиције, увела у једну од специјалистичких обука-Постапање полиције у случајевима насиља у породици, анализу дискурса као тему којом се са предавачем, лингвистом по основној вокацији, баве инспектори који похађају обуку.

2 (прев. аут.)

3 (прев. аут.)

4 Више у: Војиновић-Костић, Законски оквир и испитивања осумњичених за кривична дјела са становишта лингвистике. Баштина. Институт за српску културу Приштина/Лепосавић, 2023.

Полицијско испитивање и саслушање пролазе кроз низ фаза⁵ и представља битан дио полицијске процедуре и захтјева од полицијског службеника широко знање, па и лингвистичко, и развијену вјештину манипулације а све то у служби признања и прикупљања корисних информација. Свако узимање изјаве мора бити прецизно вођено⁶ од стране полицијског службеника који не смије ни у једном тренутку препустити контролу над процесом узимања изјаве, у смислу садржаја - теме и структуре, другом учеснику у комуникацији. Комуникација у случају узимања изјаве јесте дијалогски уоквирена али прецизно вођена тј. ствара се само психолошки привид равноправне улоге учесника.

Полицијски службеници короз било какву промјену језичког понашња током узимања изјаве могу претпоставити да се управо на том дијелу изговореног садржаја крије нека информација, пажљиво ушушкана у други садржај. Тешко је водити рачуна о ономе што говориш, ако говориш неистину или прикриваш сазнања, а да при томе останеш језички конзистентан. Из низа примјера до којих сам дошла јасно је да онај који се саслушава или испитује на таквим мјестима давања изјава мијења интонацију (спушта је, говори тише, убрзава...), употребљава одлике дијалекта и сл.

У горе наведеној специјалистичкој обуци полицијски службеници дефинишу карактеристична мјеста у изјави која могу бити дискутабилна по питању истинитости и то само на основу језичких карактеристика, уз адекватне примјере из праксе. Таква мјеста су, поред наведених, промјена структуре исказа, детаљисање, употреба других регистара, избјегавање одговора, порављање исказа, вјероватност или невјероватност, употреба личне замјенице или неупотреба, ћутање умјесто вербалног одговора на нека питања итд.⁷

Утврђивање ауторства. Мјесто у истрагама у којем лингвистика има своју примјену јесте и утврђивање ауторстава. Аутори имају одређене језичке навике, неке од њих могу бити и статистички, машински, обрађене, те на такав начин издвојене оне које су карактеристичне само њима као говорнике. Метода која је базична за утврђивање ауторства је компарација, без обзира да ли се ради о говору или писаном тексту (Johnson i Wright, 2014).

Када говоримо о говору опет говоримо о јединственим фонетским карактеристикама гласа сваког појединца који је попут његовог ДНК-а записа, мада не на том нивоу прецизности, али и прозодији, времену изговора, интонатив-

5 Више у: Војиновић-Костић, Законски оквир и испитивања осумњичених за кривична дјела са становишта лингвистике. Баштина. Институт за српску културу Приштина/Лепосавић, 2023: 1-10.

6 Више у: Leo, *Why Interrogation Contamination Occurs* Richard. University of San Francisco Law Research Paper, 2013.

7 Војиновић-Костић у: Приручник за специјалистичку обуку за рад на предметима насиља у породици, Министарство унутрашњих послова Републике Српске, 2022: 76.

ним обрасцима, опструкцијама у изговору, интензитету, дијалкету у и социолекту, неправилној употреби акцената (Adiga et al., 2017).

Исто тако за утврђивање ауторства се може употребити специфичан корпус ријечи појединца на који утичу многи елементи као што су образовање, поријекло, посао који обављају, године старости итд. Тако нпр. припадници војске или полиције имају специфичне лексичке, морфолошке, синтаксичке па и правописне навике и правила те је релативно лако идентификовати њихову припадност овим структурама чак и у необавезном, свакодневном говору. Уколико би вам припадник полиције препричавао неку вијест о хапшењу особе вјероватно би рекао да су лице лишили слободе и сл.

Социолингвистика такође има своју улогу у утврђивању ауторства кроз идентификацију аутора кроз дијалекатске, социолекатске, идиолекатске особине. Тако на основу употребе одређене лексике која се везује за одрђено географско подручје, дијалекатско, можете идентификовати поријекло аутора или на основу полагаја и врсте акцента сл.

Говор мржње и вербално насиље. Говор мржње је појам који се данас широко употребљава а његове главне карактеристике су према Мухељевић и Драче (2019: 27-275):

1. имплицитни и експлицитни вербални напад на индивидуу или групу људи, са дискриминаторским циљем и циљем узроковања психичке боли;
2. напад се рализује кроз мржњу, вријеђање, дискриминацију, позив на насиље, пријетње, хијерхијско подчињавање...;
3. увриједљиве и дискримишуће класификације базиране на припадности некој групи...

Да ли је неки говор и говор мржње може утврдити лингвистика служећи се методама које припадају психолингвистици, прагматици и семантици. Психолингвистика ће нас одвесити од ријечи до психичких посљедица на појединца коме су упућене а преко семантичке анализе (значењског садржаја говора укључујући имплицитна и експлицитна значења) и прагматичке анализе типова говорних чинова што нам омогућава препознавање чина пријетње, нпр.

Лингвистика је та која ће уз помоћ метода, научних теорија и сазнања, утврдити да ли је нека реченица за ту особу, у том тренутку, пријетња или није, нсексуално узнемиравње или није, она је та која дефинише језички уцјену, она је та која доноси крајњи суд о могућим психичким утјецајима изговорених или написаних ријечи, она је та која препознаје елементе вербалног насиља и на чији суд се може ослонити или бар рачунати у доказним поступцима.

ЗАКЉУЧАК

Лингвистика као друштвена наука је широко примјењива у полицији. Широка примјена лингвистике у доказном поступку довела је до појаве форензичке лингвистике као интердисциплинарне области. У раду који је пред нама дефинисани су основни појмови, укратко представљен почетак развоја форензичке лингвистике и њена примјена у полицији. Поред наведених области постоји цијела палета употребе лингвистике и њених метода те је на истраживачима задатак да их представе у неким будућим научним и истраживачким радовима и пројектима. Чини се да је њен значај скрајнут и препознат у правој мјери и значају те је овај рад има и за циљ скренути значај научне јавности, из области безбједности и форензике, на њен значај и искористљивост у доказним поступцима полиције, тужилаштва, суда.

ЛИТЕРАТУРА

- Adiga, N., Khonglah, B. K., & Mahadeva Prasanna, S. R. (2017). Improved voicing decisions using glottal activity features for statistical parametric speech synthesis. *Digital Signal Processing: A Review Journal*, 71, 131–143 .
- Coulthard, M., & Johnson, A. (2007a). *An Introduction to Forensic Linguistics: Language in Evidence*. Routledge.
- Gibbons, J. (2003). *Forensic Linguistics: An Introduction to Language in the Justice System*. Wiley-Blackwell.
- Johnson, A., & Wright, D. (2014). Identifying idiolect in forensic authorship attribution. *Language and Law/Linguagem e Direito*, 1(1), 37–69.
- Leo, R. (2013). *Why Interrogation Contamination Occurs*. University of San Francisco. Law Research Paper.
- Muheljić, A., Drače, S. (2019). Posljedice govora mržnje: pregled empirijskih studija, *Radovi Filozofskog Fakulteta U Sarajevu*, (22), 273–288.
- Nikolić-Novaković L., (2017). *Forenzička lingvistika. Primena metoda forenzičke lingvistike u istragama pretnje*. Evropski defendologija centar. Banja Luka.
- Svartvik J. (1968). *The Evans Statements: A Case for Forensic Linguistics*, Goteborg: University of Goteborg Press.
- Војиновић-Костић, Ј. (2023). Законски оквир и испитивања осумњичених за кривична дјела са становишта лингвистике: Баштина. Институт за српску културу Приштина/Лепосавић, 1-10.
- Војиновић-Костић, Ј. (2022). Дискурсна анализа изјаве: Приручник за специјалистичку обуку за рад на предметима насиља у породици, Министарство унутрашњих послова Републике Српске, 75-76.

Закон о кривичном поступку Републике Српске, Службени гласник Републике Српске бр. 53/2012, 91/2017, 66/2018, 15/2021.

<https://sites.rutgers.edu/fingerprinting/wp-content/uploads/sites/223/2019/08/John-Dilinger-Fingerprint-Card1.png> (приступљено: 13.12.2023.)

https://cab.uns.ac.rs/PPLectures/20-December-2018_0-00-00_Fizioloska%20i%20psiholoska%20akustika_10/ba6c7bab_page_29.pdf (приступљено: 13.12.2023.)

РОЛЬ СУДЕБНОЙ ЛИНГВИСТИКИ В РАБОТЕ ПОЛИЦИИ

Јелена Војиновић-Костић

Краткое содержание. Язык, будь то тот или иной носитель, является мощным инструментом манипуляции, самым простым способом достижения тех целей, которые ставит перед собой личность во взаимодействии с другими людьми и, соответственно, это мощный инструмент в руках полиции. . В данной статье мы рассмотрим развитие судебной лингвистики, ее значение и вклад в расследования, возможность использования анализа языкового дискурса, будь то текстовый или речевой, в доказательном производстве. Судебная лингвистика, как междисциплинарная область, все еще находится в зачаточном состоянии в нашем регионе, и одна из целей данной статьи — указать на ее важность и полезность в полиции, прокуратуре и расследованиях, а также на необходимость ее дальнейшего развития. и популяризация с использованием научных методов. анализ и синтез. Работа построена иерархически и состоит из вводной части, основной части работы (с главами), заключения с обзором использованной в работе литературы.

Ключевые слова: полиция, расследование, судебная лингвистика, судебная экспертиза, текст, речь, высказывание, дискурс.

THE ROLE OF FORENSIC LINGUISTICS IN POLICE WORK

Ph.D Jelena Vojinović-Kostić

Summary: Language, whether it is one medium or another, is a powerful tool of manipulation, the easiest way to achieve the goals that an individual sets before himself in interaction with other people and, accordingly, it is a powerful tool in the hands of the police. In this paper, we will look at the development of forensic linguistics, its importance and contribution in investigations, the possibility of using language discourse analysis, whether it is text or speech, in evidentiary proceedings. Forensic linguistics, as an interdisciplinary field, is still in its infancy in our region, and one of the goals of this paper is to point out its importance and usefulness in police, prosecution, and investigations, as well as the need for its further development and popularization using scientific methods. analysis and synthesis. The work is structured hierarchically and consists of an introductory part, the main part of the work (with chapters), a conclusion with an overview of the literature used in the work.

Keywords: police, investigation, forensic linguistics, forensic analysis, text, speech, statement, discourse.

СОЦИАЛЬНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ В СИСТЕМЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Плотникова Татьяна Владиславовна¹

Институт права и национальной безопасности ФГБОУ ВО
«Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина»

Аннотация: Социальная безопасность обеспечивает нормальное функционирование и развитие социальной сферы, которая, связана многообразными сильными прямыми и обратными связями со всеми остальными сферами функционирования общества. Общество создает систему ценностных ориентаций, духовные ценности, развивает культуру. Та область, в которой развиваются эти процессы, может быть объединена общим понятием социальной сферы. Именно в ней конечный продукт экономики превращается в личное потребление. Здесь же формируется социальная база политических движений, зреют социальные взрывы и революции. Социальная сфера выступает в роли своеобразной хранилища многообразия возможностей и ценностей, обеспечивающих выживание общества. Понятие «национальная безопасность» является центральным и объемным и представляет собой обширную сферу деятельности, которая в свою очередь может разделяться на отдельные направления. Одним из таких направлений и выступает социальная безопасность. Это положение показывает взаимосвязь «национальной безопасности – социальной безопасности» как «система – отдельный элемент». Т.е. можно констатировать тот факт, что социальная безопасность является составной частью национальной безопасности государства.

Ключевые слова: национальная безопасность, социальная безопасность, современные угрозы, демографический кризис, переориентация ценностей.

В современных условиях наблюдается тенденция возрастания значимости деятельности по обеспечению национальной безопасности государства. При этом, говоря о данном направлении государственной деятельности, необходимо отметить, что в большинстве случаев она воспринимается в свете противодействия внешним угрозам, отставания своих позиций на международной арене, экономических аспектов деятельности.

Актуальность исследования заключается в том, что в настоящее время в России аспекты нормального функционирования и развития общества находятся под угрозой. Социальное направление деятельности как никогда актуально в системе национальной безопасности.

¹ Доцент кафедры специальной подготовки и обеспечения национальной безопасности, кандидат юридических наук, доцент. E-mail: plotnikova-tmb@mail.ru, ORCID: 0000-0001-6436-1209

Столкнувшись с социальными кризисами в 90-е гг. XX века, которые осложнялись политическими и экономическими изменениями, население РФ пережило кардинальную переориентацию ценностей, разрушение социалистических устоев жизнедеятельности. Предметом исследования является социальная безопасность как показатель обеспечения национальной безопасности государства. Цель исследования состоит в изучении и концептуализации социальной безопасности как индикатора национальной безопасности российского общества, а также рассмотрение актуальных современных угроз социальной безопасности. Методологическую основу исследования составили следующие методы: общенаучный метод познания, логико-теоретический, историко-правовой, статистический, сравнительно-правовой и системно-структурный. Также основанием методологического конструкта исследования социальной безопасности как индикатора национальной безопасности выступает институционально-эволюционный подход.

В настоящее время социальная сфера деятельности подвержена глобализации, интеграции, развитию экономических отношений, компьютеризации, что также негативно отражается на общественной стабильности и развитии общественных отношений.

Одной из значимых социальных проблем выступает демографический кризис. Он представляет собой не только внутреннюю, но и внешнюю угрозу в рамках миграции (незаконной миграции), демографической экспансии, территориальных конфликтов, и осложненная процессом депопуляции, демографическая обстановка является приоритетным направлением деятельности государственных органов.

Явную угрозу для социальной безопасности представляет и ценностное переориентирование российского общества. В России можно наблюдать тенденцию изменения исторически определенных ценностей. В первую очередь это касается ценностных идеалов рыночной экономики, процесс перехода к которой в РФ был весьма специфичным. В настоящее время, многие социологи склоняются к мнению, что Россия переживает духовно нравственный кризис: в ценностных системах сейчас распространяется модель «потребления». Для современного человека личные духовные достижения уходят на второй план, по сравнению с материальными показателями, наблюдается деградация моральных представлений о высших ценностях и идеалах, ухудшается нравственное здоровье нации, духовность, культура, забывается и переосмысливается история нашей державы и как следствие страдает патриотизм.

Понятие социальной безопасности и ее место в системе национальной безопасности. Понятие «социальная безопасность» является относительно новым термином в научном и политическом обороте. Однако в современных демократических государствах уклон делается именно на реализацию и защиту прав и свобод своих граждан, в рамках которых большую часть занимает именно социальное обеспечение. Катализатором развития социального аспекта функционирования государства является принятие Всеобщей декла-

рации прав человека (1948 г.), которая впервые обозначила правовое регулирование социальной составляющей деятельности государства. Позже, в 1995 году, Копенгагская декларация о социальном развитии более детально регламентировала основные положения, принципы, цели и обязательство социальной политики отдельных государств, которое непосредственно оказывает воздействие на состояние безопасности государства в целом.

Проблема обеспечения безопасности является одной из приоритетных в деятельности государства. Усложнения отношений на международной арене, военные конфликты и кризисы, глобальные катаклизмы, негативные последствия глобализации и интеграции, а также нерациональная экономическая деятельность в рамках международного сообщества – все это усложняет современное сосуществование государств, препятствует их развитию, достижению и удовлетворению национальных интересов. В связи с этим государственные органы разрабатывают и реализуют внешнюю политику с учетом обеспечения национальной безопасности.

В большинстве случаев вопросы, связанные с обеспечением национальной безопасности государства, находят свое отражение во внешней политике, т.к. в основном сосредоточены на отражении и пресечении возможных угроз от внешних субъектов. Условия мировой глобализации усугубили данное положение, т. к. к внешним угрозам добавилась необходимость поддержания авторитета государства, наращивание международных связей, а также противостояние не отдельным государствам, а уже как военным объединениям, так и экономическим. Такое положение выводит деятельность по обеспечению внешней безопасности на лидирующие позиции по отношению к реализации безопасности внутри государства в контексте общей системы обеспечения национальной безопасности государства.

Внутреннее развитие и состояние государства также является обязательным элементом системы безопасности. В частности, это предопределяет как положение государства на мировой арене, так и ее возможность оказывать и обеспечивать сдерживание возможных внешних угроз. Социальная сфера является своеобразным индикатором развития общества данного государства, и она призвана, в рамках общественного прогресса, обеспечить благосостояние людей, доступность и реализацию основных потребностей, интересов и благ для личности и общества. Социальная сфера обеспечивается в рамках деятельности по обеспечению социальной безопасности.

Зарубежный опыт регламентации понятия «социальной безопасности» предполагает прямую взаимосвязь с понятием «социального обеспечения». Социальное обеспечение представляет собой централизованную систему распределительных отношений, в рамках государства, в которой последний обеспечивает материальное содержание социума (особенно мало защищенных социальных групп (дети, старики, инвалиды)) за счет использования денежных государственных фондов и ресурсов. В контексте данного понятия термин «социального обеспечения» определяет уровень оказания поддержки

обществу, выступает основным критерием социальной безопасности. Таким образом, для обеспечения национальной безопасности, в рамках социальной безопасности, необходимо расширять и поддерживать внутреннюю политику обеспечения нуждающихся категорий граждан.

Данная трактовка термина характерна для США. Именно там федеральные органы, в соответствии с Закона о социальной безопасности, реализуют новые меры, а также контролируют функционирование уже существующих механизмов социального обеспечения нуждающихся граждан. И данное направление деятельности реализуется весьма эффективно. Многие отечественные специалисты говорят о необходимости введения схожего механизма в РФ, т.е. всестороннее обеспечение и поддержка незащищенных категорий будет способствовать развитию социальной сферы, и как следствие, развитию социальной безопасности государства. Аргументируя данное положение с точки зрения исторического опыта оказания влияния социально безопасности на другие аспекты национальной безопасности (политической, экономической), сторонники зарубежной модели приводят в пример государственные перевороты и революции, поднимаемые и поддерживаемые в основном социально незащищенными группами населения. Даже в современном мире, в условиях отсутствия должной социальной поддержки населения в ряде Африканских стран, можно наблюдать процессы постоянных государственных переворотов и военных конфликтов.

С одной стороны, данная трактовка является верной, т.к. самым проблемным аспектом осуществления деятельности по социальной безопасности является реализация мер поддержки нуждающихся групп населения. Однако, если рассматривать понятие социально безопасности во всей ее объемности, то можно выявить, что такие показатели как уровень жизни, довольствия населения являются также составными показателями социально безопасности. В рамках Российской Федерации проблема социальной безопасности начала формироваться уже в 90-х годах XX века, когда нашего государство переживало резкое изменение политической системы общества, и как «сопровождающие» процессы – изменения экономической и социальных сфер жизни общества. При этом, стоит отметить, что именно политические и экономические поражения и кризисы (просчеты руководства) имели негативное воздействие на социальную сферу.

После бурных событий перестройки государства, в начале 2000-х годов возникла необходимость создания «ровного социального пласта», определяющего нормальное развитие общества внутри государства. В связи с этим возникли необходимости определения, понимания и изучения основных процессов и положений, которыми обусловлена горизонтальная и вертикальная стратификация молодого государства. В частности, такой вектор деятельности государства предполагал своевременный анализ социального положения общества, выявления и определения негативных факторов воздействия (возможных угроз) с целью недопущения повторения затяжных социальных

кризисов 90-х годов. Данное положение представляет собой фундамент для активизации развития методов и способов оценки актуальных рисков и угроз в обществе в рамках обеспечения стабильного развития, т.е. обеспечения национальной безопасности.

Активизация проблематики обеспечения социальной безопасности привела к формированию в научных кругах РФ 3 подходов к данной проблеме со стороны отечественной социологии:

- С точки зрения русского циклизма;
- Цивилизационный подход;
- Социодемографический подход.

Итак, с точки зрения циклизма социальная безопасность представляет собой колеблющийся процесс, который обусловлен определёнными циклами. Эти циклы (исторические периоды) имели разные модели построения общества, что и отражала возможную социальную стратификацию, как вертикальную, так и горизонтальную. Так, в одних периодах цикла общество было менее подвержено мобильности, т.к. было прикреплено к земле (например, Средневековые времена), а в других периодах более подвижно (например, в современных условиях). В рамках данной теории для поддержания социальной безопасности необходимо делать уклон на конкретный период цикла, и в рамках него уже определять политику (способы и методы) обеспечения безопасности, учитывая исторические показатели и опыт (т.к. этот цикл уже был). В современных научных кругах к данной точке зрения относятся довольно скептически, т.к. цикличность полностью противопоставляется прогрессу. А на протяжении жизнедеятельности всего общества мы можем наблюдать исключительно процесс прогресса и усложнения отношений.

Цивилизационная точка зрения предопределяет социальную безопасность рассматривать в рамках социогенетики. Так, сформировавшееся современная цивилизация прошла естественный отбор предшественников и выбрала все лучшее. При этом рассматривая с комплексной точки зрения географическое расслоение цивилизации и ее экономические, общественные, политические особенности существования, можно предопределить возможные варианты диванного поведения в обществе, значимые угрозы для конкретных социальных групп, возможные варианты их реакций на данные угрозы. Однако на первый план в данных изучения будет выходить именно духовный уровень развития. При это, цивилизационная точка зрения, терпит критику, в связи с новыми усложнениями в обществе. Так, XXI век дошел до такого уровня развития (появление и активное распространению виртуальной, цифровой среды), что ни одна цивилизация не доходила до данного уровня, а это предопределяет появление и развитие новых социальных угроз, генотип противодействия которым только формируется, и не мог никак быть унаследованным.

Социодемографическая точка зрения рассматривает социальную безопасность с точки зрения протекающих в обществе социальных и экономических

процессов, при этом, второму понятию уделяется большее внимание. Ярким представителем социодемографической школы является Н.М. Римащевский, который в своих научных трудах анализировал социально-экономическое развитие России, и в их рамках находил взаимосвязь с динамикой показателей народонаселения государства, уровнем их жизни, обеспечением и т.д. Данная концепция является наиболее приближенной к практическим реалиям общества, а особенную актуальность ей придает развитие как глобальных, так и внутригосударственных экономических процессов современного мира.

Однако, первые теоретические и практические труды, посвященные обеспечению социальной безопасности молодого государства, не выделяли какую-либо из выше представленных точек зрения в качестве доминирующей, а пользовались интеграционным подходом, что способствовало использованию всех преимуществ отдельных точек зрения, а в совокупности помогло более объективно подойти к вопросу обеспечения социальной безопасности, и пониманию ее места в системе национальной безопасности государства.

Современные подходы к понятию «социальной безопасности» весьма разнообразны и неоднозначны. Это связано в первую очередь с масштабом объектом данного понятия. Так, Самыгин в своих научных трудах делает акцент на толкование слова «социум», что в переводе с латыни («cosium») имеет значения «присоединять, сочетать в себе», и рассматривает социальную безопасность как более широкое понятие по отношению к национальной безопасности, т.е. последнее понятие является составным элементом системы социальной безопасности. Однако данная трактовка является своеобразной и в настоящее время не применяется как теоретиками, так и первоприменителями. Классическим является понимание социальной безопасности, как составной части национальной безопасности государства.

Стратегия национальной безопасности представляет собой официальную систему взглядов представителей государственной власти на национальные интересы, средства, принципы, анализ современных положений и угроз, а также способы реализаций защиты от данных угроз. Данный НПА является ключевым и основополагающим документов в вопросах реализации деятельности по обеспечению национальной безопасности государства. Стоит подчеркнуть, что понятие «национальная безопасность» является центральным и объемным в контексте данного документа и представляет собой обширную сферу деятельности, которая в свою очередь может разделяться на отдельные направления. Например, оборонная сфера, геополитическая, экономическая, экологическая, информационная и т.д.

Отдельным направлением деятельности выступает социальная безопасность. Это положение показывает взаимосвязь «национальной безопасности – социальной безопасности» как «система – отдельный элемент». Т.е. можно констатировать тот факт, что социальная безопасность является составной частью национальной безопасности государства.

Само по себе понятие социальной безопасности не менее обширно. Так, оно включает в себя науку социологию, методические, практические и теоретические аспекты социальной работы, а также некоторые элементы социальной антропологии. Посредством использования теоретических и практических знаний в рамках данных научных направлений, и осуществляется деятельность по обеспечению социальной безопасности.

Обеспечение социальная безопасность представляет собой деятельность по формированию и поддержанию нормальных условий функционирования и развития общества и личности, защиты интересов личности, его прав и свобод, удовлетворение потребностей и интересов. Социальная безопасность служит и своего рода критерием, отражающим уровень социального обеспечения и защищенности граждан.

Объемность понятия социальной безопасности позволяет рассматривать данный термин как в узком понимании, так и в широком. В частности, в узком понимании, социальная безопасность представляет обеспечение основных материальных интересов общества и гражданина. Данное понимание термина было актуально в Древние времена, т.к. основным интересом граждан в то время было удовлетворение именно материальных нужд. Однако в современных демократических и цивилизованных условиях духовная сфера является необходимой для нормального развития личности и общества. В связи с этим, в рамках широкого трактовки термина, социальная безопасность включает удовлетворение как материальных, так и духовных интересов граждан и общества.

Таким образом, понятие социальной безопасности является довольно объемным и сложным понятием. В связи с его обширностью, существуют и разные подходы, например, согласно зарубежному опыту (США), понятие социальной безопасности олицетворяет собой деятельность по социальному обеспечению общества. Проблематика обеспечения социальной безопасности привела к формированию в научных кругах РФ 3-х подходов к данной проблеме со стороны отечественной социологии: с точки зрения русского циклизма; цивилизационный подход; социодемографический подход. В современном понимании социальная безопасность включает в себя науку социологию, методические, практические и теоретические аспекты социальной работы, а также некоторые элементы социальной антропологии.

Понятие «национальная безопасность» является центральным и объемным и представляет собой обширную сферу деятельности, которая в свою очередь может разделяться на отдельные направления. Одним из таких направлений и выступает социальная безопасность. Это положение показывает взаимосвязь «национальной безопасности – социальной безопасности» как «система – отдельный элемент». Т.е. можно констатировать тот факт, что социальная безопасность является составной частью национальной безопасности государства.

Критерии социальной безопасности и ее специфика. Социальная безопасность - это способ функционирования социальной системы, обеспечивающей сохранение ее целостности, устойчивости и жизнеспособности в процессе взаимодействия ее структурных составляющих (подсистем: экономическая, политическая, демографическая, информационная, культурная, и элементов: социальные группы, организации, институты, отдельные индивиды) между собой и с окружающей средой на протяжении существования и развития общества.

Система ценностей является фундаментом общества, на котором выстраиваются все типы социальных отношений: экономических, политических, культурных, семейных и т.д. Так как ценности придают обществу необходимую степень порядка и предсказуемости, поскольку через них осуществляется регуляция человеческой деятельности, они выступают гарантом национальной безопасности общества, а их изменение, в свою очередь, формирует угрозу безопасности общества.

Явления социального взрыва обусловлено нерациональной и непродуманной социальной политикой государства, при которой один их критериев социальной устойчивости резко поднимается или опускается по сравнению с другими. Таким образом, дальнейшая перспектива развития общества, контроль за основными направлениями и процессам в социуме выходят из-под контроля и идут в разрез с намеченной стратегией развития общества. В данном условии воздействие внешних субъектов может как привести к обострению ситуации, так и к усмирению и уравниванию социальных критериев. В последнем случае социальная структура общества обновится (но коренных изменений не произойдет) и продолжит свое развитие по восходящей траектории.

Как правило, сильные разрывы разных критериев общества приводят к своеобразному социальному кризису, который сопровождается «социальным взрывом». Последствия данного взрыва подрывают всю ранее действующую общественную структуру и переводит общественные отношения в состояние хаоса. В рамках хаоса происходят политические и экономические сдвиги. В конечном итоге к власти приходят наиболее располагавшие политической волей и широкой социальной поддержкой политические силы, которые и устанавливают новую социальную структуру.

Более тяжелые последствия имеет популяризация общества. Данный процесс сопровождается разрывом между верхушкой обществом (элитой) и общей массой. Средний слой, который занимает пограничное положение между стратами, как правило, отсутствует, либо формируется очень медленно. При этом ценностное ориентирование у представителей верхушки и общей массы весьма различны. Данная ситуация связана с нарушением одного из критерия общества – плавность, единство ценностных ориентиров, что способствует возникновению социальных напряжённостей и как следствие «социальному взрыву».

Данный процесс связан с развитием маргинализации и люмпенизации. Элита стремится изменить экономические, и как следствие социальные отношения, создать иную систему стратификации, что связано с изменением (снижением) социального статуса некоторых представителей общества, т.е. маргинализацией. Маргиналы не то что заинтересованы в формировании и распространении «элитных ценностных ориентиров», а наоборот пытаются им всесторонне противодействовать, тем самым усугубляя социальный кризис.

В таких условиях все больше граждан скатываются на «социальное дно», т.е. становятся люмпенами. Они не имеют возможности нормального сосуществования (товаров, занятости и т.д.) и тем самым основывают свои субкультуры (с соответственными ценностями), для которой характерно иждивенчество и отвращение к производительному труду.

Стоит отметить, что для маргинализации и люмпенизации характерно расширение и укрепление преступности. В данном случае преступность рассматривается обществом не как негативное явление, мешающее обществу развиваться, а как весьма эффективный инструмент противодействия ценностной ориентации элите. Естественно, для общественных отношений данное явление является губительным, которое способствует полному уничтожению исторических ценностей, накопленного опыта, традиций и моральных моделей восприятия социального взаимодействия.

Таким образом, в связи с объемностью понятием социальной безопасности, возможно, выделить разнообразные критерии и аспекты данного понятия в зависимости от трактовки термина, а также его закрепления в НПА. Так, Всемирная социальная Декларация выделяет следующие обязательные аспекты обеспечения социальной безопасности: всеобщее начальное образование, как для девочек, так и для мальчиков; сокращение вдвое уровня неграмотности среди взрослого населения; элементарная медицинская помощь для всех с приоритетной вакцинацией детей; ликвидация случаев острого недоедания; предоставление услуг по планированию семьи для всех желающих; безопасная питьевая вода и санитария для всех; кредит для всех в целях обеспечения возможностей самозанятости.

Концепция безопасности человека выделяет следующие критерии: экономическая безопасность; продовольственная безопасность; безопасность для здоровья; экологическая безопасность; личная безопасность; социальная безопасность; общественная безопасность; политическая безопасность.

В практике повсеместно используют три группы критериев, с помощью которых можно изучить состояние и уровень социальной безопасности. Первая группа критериев выстроена на основе природного источника угрозы безопасности, вторая – на основе техногенного источника угрозы социальной безопасности, третья – на источниках угроз социального происхождения как общественных отношений.

СОЦИЈАЛНА СИГУРНОСТ У СИСТЕМУ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ

Плотникова Татјана Владиславовна

Апстракт: Социјална сигурност обезбјеђује нормално функционисање и развој друштвене сфере, која је повезана низом чврстих директних и повратних веза са свим осталим сферама функционисања друштва. Друштво ствара систем вриједносних оријентација, духовних вриједности, развија културу. Област у којој се ови процеси развијају може се објединити општим концептом друштвене сфере. Овде се коначни производ привреде претвара у личну потрошњу. Овде се формира друштвена база политичких покрета, сазревају друштвене експлозије и револуције. Друштвена сфера делује као нека врста чувара разноликости могућности и вриједности које обезбјеђују опстанак друштва. Концепт „националне безбједности“ је централан и обиман и представља широку област дјеловања, која се може подијелити на засебне области. Једна од ових области је социјална сигурност. Ова одредба показује однос између „националне безбједности и социјалне сигурности“ као „систем је засебан елемент“. Можемо констатовати чињеницу да је социјална сигурност саставни део националне безбједности државе.

Кључне ријечи: национална безбједност, социјална сигурност, савремене пријетње, демографска криза, преоријентација вриједности.

SOCIAL SECURITY IN THE NATIONAL SECURITY SYSTEM

Plotnikova Tatjana Vladislavovna

Abstract: The social importance of the normal functioning and development of the destructive sphere, which is carried by the bottom of the most direct and reversible weight with the rest of the sphere of functioning of the destructive. The destruction of systems of harmful orientation, spiritual harm, and cultural development. The area in which all the processes of development can be united by the optimal concept of a different sphere. Ovde se konachni proizvod privere pretvara u personal gutting. There is a strong base of political protection that is ripe for destruction and revolution. The dangerous sphere of business is somewhat sensitive to the diversity of power and danger of some kind of destruction. The concept of “national insecurity” is central and broad and represents a wide area of business, which can also be subdivided within the region. One of the areas has social significance. Ova odredba shows one change in “national poverty and social importance” as “a system that is not an element”. We can state that the social importance of the components of national security is fundamental.

Key words: national poverty, social importance, modern arrival, demographic crisis, reorientation of danger.

КОМУНИКАЦИЈА КАО ЕЛЕМЕНАТ УПРАВЉАЊА БЕЗБЕДНОШЋУ У ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА

Самед Каровић¹

Факултет за менаџмент, Метрополитан универзитет, Тадеуша Кишћушка 63, Београд
ОРЦИД: [0000-0001-5470-4650](https://orcid.org/0000-0001-5470-4650)

мс Јованка Тошић

Факултет за студије бетбедности, Универзитет Едуконс, Војводе Путника 87,
Сремска Каменица 21208, ОРЦИД: [0000-0001-6025-3542](https://orcid.org/0000-0001-6025-3542)

Апстракт: Догађаји који условљавају ванредне ситуације су различитог карактера. Они за последицу имају одређене губитке, штете и људска страдања и могу укључивати природне катастрофе, као што су земљотреси, поплаве, пожари или олуја и инциденте човека, првенствено, терористички напад, несреће на раду, епидемије или масовне панике. Безбедност у ванредним ситуацијама је важна област која се бави припремом, реаговањем и опоравком у ситуацијама које су условиле проглашење ванредне ситуације и имале утицај на привреду, бизнис и друштво у целини. Ефикасно управљање безбедношћу у ванредним ситуацијама обухвата различите кораке међу којима је и комуникација. Комуникација треба да обезбеди тачне и поуздане информације са тимом за управљање ванредним ситуацијама и елемент је односа са јавношћу и медијима. Циљ рада је да се објасне кључни аспекти ефикасног комуницирања у ванредним ситуацијама и предложе решења која могу значајно допринети ефикасној комуникацији у решавању различитих активности у ванредним ситуацијама, првенствено организовањем заштите и спасавања људи и обезбеђење функционисања привреде и бизниса у таквим условима.

Кључне речи: ванредне ситуације, привреда и бизнис, управљање безбедношћу, размена информација, комуникација.

УВОД

Управљање безбедношћу у ванредним ситуацијама представља комплексан и систематски приступ чији је циљ успостављање ефикасног одговора на неочекиване догађаје и кризне ситуације. Истовремено, циљ је и да се заштити безбедност и добробит људи, имовине и заједнице током различитих ванредних облика, укључујући природне катастрофе, несреће, епидемије и друге неочекиване догађаје.

¹ др Самед Каровић је редовни професор на Факултету за менаџмент, Метрополитан универзитет у Београду. Е-маил: karovic.samed@gmail.com

Циљ рада је био да се објасни важност комуникације у управљању безбедности у ванредним ситуацијама и да се јасно назначе елементи који имају важан садржај у управљању ванредним ситуацијама. Посебан акценат се даје на својства комуникације у интерном и екстерном окружењу и у делу последњег питања се објашњава могућност примене методе студије сличаја за идентификовање добре и лоше праксе успешне комуникације.

Рад се састоји из четири целине које обухватају садржај текста и одражавају предмет истраживања. У првој целини обрађени су елементи који се тичу безбедности у ванредним ситуацијама са нагласком на објашњење ванредних ситуација и улогу управљања безбедношћу у ванредним ситуацијама. Посебно треба нагласити да управљање безбедношћу у ванредним ситуацијама односи се на планирање и предвиђање потенцијалних опасности. Ово укључује израду протокола за поступање, развој механизма за брз и координиран одговор, као и усмеравање ресурса. Такође, представља и реактивно деловање на ванредне ситуације и догађаје, укључујући ефикасно управљање ресурсима, организацију евакуације, пружање хитне помоћи и координацију различитих актера како би се минимизирале потенцијалне штете и обновила безбедносна ситуација у што краћем року.

Друга целина се односи на компоненте комуникације у управљању безбедношћу и обухвата садржаје који се тичу интерне комуникације, екстерне комуникације, технолошке комуникације и комуникације са медијима и јавношћу.

Трећа целина се односи на изазове у комуникацији током ванредних ситуација који често произлазе из стреса, недостатка информација или брзог ширења дезинформација. Овај сегмент анализе се бави препознатљивим проблемима који могу настати током ванредних ситуација, а првенствено се односи на брзину информационог протока, недостатак информација и дезинформације и емоционалне аспекте комуникације у кризним ситуацијама.

У последњој целини разматрају се препоруке за унапређење комуникације у управљању безбедношћу. Ове препоруке су важне за стварање отпорнијих система управљања ванредним ситуацијама, са оријентацијом на бржем решавању и адекватном информисању свих релевантних актера.

БЕЗБЕДНОСТ У ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА

Безбедност у ванредним ситуацијама представља кључни аспект ефикасног управљања изненадним догађајима. Приоритет у таквим ситуацијама је заштита људских живота и обезбеђење елементарних услова за егзистенцију људи и функционисање минималних привредних активности и пословања. Израда планова заштите и спасавања и редовно спровођење вежби ради провере функционисања планова имају важну улогу у минимизирању ри-

зика. Ефикасна комуникација између снага за спасавање, власти и јавности представља кључни елемент за координисан одговор на ванредне ситуације. Проактивно образовање грађана о мерама безбедности и поступцима током ванредних (кризних) ситуација доприноси јачању колективне приправности. Сарадња између државних институција, невладиних организација и међународних актера важан је елемент у изградњи отпорности друштва на различите непредвиђене догађаје.

Појам и основне карактеристике ванредних ситуација

У члану 2, став 7, Закона о смањењу ризика и катастрофа и управљању ванредним ситуацијама, дефинисано је значење израза „ванредна ситуација”, под којим се подразумева стање које настаје проглашењем од надлежног органа када су ризици и претње или настале последице по становништво, животну средину и материјална и културна добра таквог обима и интензитета да њихов настанак или последице није могуће спречити или отклонити редовним деловањем надлежних органа и служби, због чега је за њихово ублажавање и отклањање неопходно употребити посебне мере, снаге и средства уз појачан режим рада (Закон о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама, бр. 87/2018., 2018). Ванредна ситуација се одликује ненаданошћу, ремећењу нормалног живота и рада људи, проузрокованим материјалним и финансијским штетама и захтева ангажовање ресурса са ширег подручја државе како би се санирале или умањиле настале штете.

Ванредне ситуације су узроковане одређеним сценаријем развоја, утицајемна човека и животну средину и размерама и ефекта појаве. Имајући у виду наведено, ванредне ситуације се најчешће класификују према критеријумима (Савић и Станковић, 2012): узроку настанка ванредне ситуације; брзини развоја ванредне ситуације, размерама ефеката ванредне ситуације. Оно што има практичну променљивост и што се најчешће користи, односи се на класификацију према узроку настанка. Поштујући наведени критеријум, ванредне ситуације се могу класификовати као: ванредне ситуације техногеног карактера; ванредне ситуације природног карактера и ванредне ситуације антропогеног карактера.

Аутори Ђорђевић и Каровић су истакли да многе анализе претходних година указују на то да је област превенција најслабија карика у систему управљања ванредним ситуацијама. Такође, посебан проблем представља стварање једног интегрисаног система управљања ванредним ситуацијама и, у оквиру тога, стварање ефикасних механизма превенције који би били саставни део тог система (Ђорђевић и Каровић, 2017).

Превенција би подразумевала мере и активности праћења и ажурирања водостаја и хидрометеоролошких прогноза, мапирање ризика, планирање снага и средстава, као и период активирања снага, константну обуку и уве-

жбаване кадра у складу са важећим стандардним оперативним процедурама које су својствене различитим облицима угрожавања у случају проглашења ванредне ситуације (Бајрами et al. , 2016).

Улога управљања безбедношћу у ванредним ситуацијама

Управљање безбедношћу у ванредним ситуацијама је комплексан процес који обухвата идентификацију, предвиђање, спречавање и одговор на различите опасности и кризне ситуације. То првенствено подразумева различите активности, међу којима су најзначајније: праћење и реаговање на евентуалне промене у ситуацији; захтевање и координисање ресурса за хитне службе; примена мера заштите животне средине; сарадња са органима локалне власти; усмеравање евакуације и пружање хуманитарне помоћи; прикупљање и анализа информација о стању на простору на којем је проглашена ванредна ситуација; утврђивање способности реаговања на велики број пострадалих; обезбеђивање телекомуникационе инфраструктуре; организација центара за управљање кризама; примена мера за одржавање реда и спречавање хаоса; сарадња са међународним организацијама у сличним ситуацијама; провера и оцена постојећих планова заштите и спасавања; спровођење сценарија вежби за реаговање на ванредне (кризне) ситуације и континуирано усавршавање и ажурирање планова заштите и спасавања у складу са најновијим ризицима.

Посебно треба нагласити, кад је у питању телекомуникациона инфраструктура и организовање центара за управљање кризама и квантификацију утицаја (Pavlovic & Karovic, March 2015), представља јасно дефинисање параметара који утичу на планирање обима у подршци телекомуникационог система. Управљање информацијама и комуникација је кључно за ефикасно дељење информација са јавношћу и другима. За успешно управљање безбедношћу, потребно је постојање координираног система за праћење и обавештавање о ситуацији. У ванредној ситуацији, нпр. изазваној земљотресом, када су уништени сви расположиви телекомуникациони ресурси конкретне територије, једина могућа комуникација се може остварити путем радио везе (Pavlovic & Karovic, March 2015).

Технологија, као што су системи упозоравања и практичне апликације, играју важну улогу у брзом реаговању. Сарадња између државних и недржавних актера је кључна за успешно управљање кризама. Управљање информацијама и подацима такође је битно, омогућавајући брзу и тачну анализу ситуације. Критично је постојање система за континуитет послова и опоравак после инцидената. Посебно треба нагласити да усмерено и ефикасно управљање безбедношћу спречавају губитке, спасавају животе и обезбеђују стабилност у последицама ванредних догађаја.

КОМПОНЕНТЕ КОМУНИКАЦИЈЕ У УПРАВЉАЊУ БЕЗБЕДНОШЋУ

Компоненте комуникације у управљању безбедношћу играју кључну улогу у стварању ефикасног система који омогућава брзу и прецизну размену информација током ванредних ситуација. Прва кључна компонента обухвата дефинисање јасних и ефикасних канала комуникације унутар система или интерну комуникацију. То подразумева успостављање протокола за дељење информација како би се осигурала координација и интегрисано деловање у кризним ситуацијама.

Друга важна компонента је правилно усмеравање информација ка екстерној јавности. Управљање безбедношћу захтева не само правовремену размену информација већ и адекватно усмеравање тих информација према онима којима су потребне. Ово подразумева развој система комуникације који омогућава селективно дистрибуирање информација према приоритетима, како би се акције могле брже и ефикасније спровести.

Трећа кључна компонента је технолошка комуникација. Способност јасног и ефикасног комуницирања у кризним ситуацијама захтева специфична знања и вештине. Едукација особља у вези са процедурама, употребом комуникационе опреме и психолошким аспектима комуникације у стресним ситуацијама игра кључну улогу у јачању капацитета система управљања безбедношћу.

Последња компонента обухвата комуникацију са медијима и јавношћу и чини интегрални део ове претходне три компоненте. Комбинација ових компоненти ствара интегрисани систем комуникације који је кључан за брз и координиран одговор у ванредним ситуацијама, омогућавајући ефикасно управљање ресурсима и смањење ризика за безбедност појединаца и заједница.

Интерна комуникација

Интерна комуникација представља размену информација између чланова организације или тима унутар једне компаније, институције или било ког другог организационог оквира. Она је кључна за ефикасно функционисање организације и подразумева усмерено дељење и обраћање информација међу запосленима. Ова компонента обухвата комуникацију унутар организације или тима за управљање безбедношћу.

Структуриран и ефикасан дијалог између различитих одељења и служби може значајно повећати ниво безбедности. Примери укључују састављање безбедносних извештаја, расподелу информација о потенцијалним ризицима и координисање активности између различитих делова организације. Интерна комуникација у ванредним ситуацијама представља кључни аспект управљања и решавања проблема у организацији. У тим ситуацијама, као што су при-

родне катастрофе, техничке несреће или други неочекивани догађаји, важно је да тимови у организацији ефикасно комуницирају како би брзо и адекватно одговорили на изазове. Основни елементи значаја и карактеристике интерне комуникације у ванредним ситуацијама могу се подвести под следеће: брза обавештавања и координација; ефикасно деловање и планирање; подизање мотивације и подршка запосленима; ефикасна употреба технологије.

Екстерна комуникација

Екстерна комуникација у управљању безбедношћу у ванредним ситуацијама представља процес обавештавања и комуницирања са широм јавношћу, различитим стручним групама, медијима и другим екстерним стејкхолдерима током ванредне ситуације. Ова врста комуникације има за циљ да обезбеди јасне и тачне информације, створи свест о стању безбедности и понуди упутства за поступање како би се грађани и остали заинтересовани актери најбоље заштитили у ситуацијама ванредних догађаја.

Управљање ванредним ситуацијама захтева активно и отворено обавештавање јавности о текућим догађајима, мерама безбедности и инструкцијама за поступање. Комуникација са медијима, која се често назива и кризном комуникацијом, је битан аспект екстерне комуникације. Професионално и брзо обавештавање медија помаже у контролисању ширења информација и спречавању панике.

Поред јавности и медија, екстерна комуникација укључује и сарадњу и обавештавање других релевантних стејколдера, као што су друге државне институције, невладине организације, међународне агенције и локалне заједнице. Ова сарадња обезбеђује координисан и усклађен одговор на кризу и подржава изградњу отпорних система управљања безбедношћу у ванредним ситуацијама. У целини, екстерна комуникација је неопходан инструмент за изградњу јавног поверења, сарадње и успешног управљања у ситуацијама ванредних догађаја.

Технолошка комуникација

У савременом управљању безбедношћу, технологија има значајну улогу. Ово укључује комуникацију путем безбедносних система, сензора, камера и других технолошких алатки. Често се користе системи за надзор, аларми и други технолошки аспекти који обезбеђују брзу и ефикасну обавештавање и реаговање на потенцијалне претње. Коришћење модерних комуникационих технологија, попут друштвених медија, мобилних апликација и система за хитно обавештавање, може побољшати доступност информација и брзину њиховог ширења. У том смислу може се говорити о брзој и ефикасној размени информација; праћењу локације и ресурса; друштвеним мрежама за ин-

формисање јавности; онлајн платформама за информисање јавности; онлајн платформама за координацију акција; аналитика података за предвиђање и планирање.

Прва компонента технолошке комуникације је употреба веб платформи и електронских портала за обавештавање јавности и стејкхолдера о стању безбедности, прецизним упутствима и мерама безбедности. Интернет и друштвене мреже су важан канал за брзу дистрибуцију информација и њихово ширење међу широм јавношћу.

Друга компонента укључује системе за масовно обавештавање, као што су СМС поруке, системи аутоматског управљања позивима, или апликације за паметне телефоне које пружају прецизне информације о опасностима и мерама безбедности. Ове технологије омогућавају брзо и свеобухватно достављање важних порука становништву.

Технолошка комуникација такође обухвата и примену напредних система за надзор и контролу, како би се обезбедила ефикасна координација ресурса и извештавање у реалном времену. Употреба дронава, сензора и система за анализу података може значајно подржати оперативне тимове у управљању ванредним ситуацијама.

Укратко, технолошка комуникација у управљању безбедношћу у ванредним ситуацијама представља снажан алат за брз, прецизан и координиран одговор на кризне догађаје, чиме се повећава способност друштва да се ефикасно носи са различитим изазовима безбедности.

Комуникација са медијима и јавношћу

Медији представљају кључни компонент у ванредним ситуацијама, играјући критичну улогу у прослеђивању битних информација и комуникацији са јавношћу. Они не само што преносе инструкције, већ и обликују перцепцију људи о току догађаја. У оваквим контекстима, медији се сматрају кључним фактором који директно утиче на обликовање јавног мишљења и ставова према власти и ванредној ситуацији уопште. Они обавештавају грађане, преносећи им сигурносне упутства и информације о статусу ситуације. Истовремено, медији могу да и исказују критичке перспективе и постављање питања о акцијама власти. Медији су неизоставан играч у управљању ванредним ситуацијама, и њихове функције обухватају не само информисање јавности већ и активно утицање на обликовање ставова и перцепције у ванредним ситуацијама.

Како истиче Каровић, „[...] од почетка кризе критично је артикулисати и понављати кључну поруку и одговарати на захтеве медија. Мада извештавање медија (углавном) не може да се контролише, напори тима за кризну комуникацију да информише медије охрабриће их да гледају на организацију као на први извор информација (Каровић, 2015: 194)“.

У раду са медијима у кризној ситуацији треба поштовати општа правила односа са медијима као што су квалитет саопштења за јавност, припрема и принципи организовања и садржаја прес конференција или правила о давању интервјуа и слично. Ванредна ситуација захтева и неке специфичне активности и процедуре у раду са новинарима. То се односи, на пример, на могућност приступа месту догађаја, одржавање сталних, са унапред утврђеним временом, конференција за новинаре (у зависности од последица кризног инцидента), на сусрете са новинарима на отвореном, формирање здружених центара за кризну комуникацију или медијског пула (Каровић et al. , 2021: 254).

Принципи рада са медијима у кризним ситуацијама захтевају од кризних комуникатора усмеравање и понашање које није својствено стањима без криза. То се пре свега односи на брзину, посредовање верификованих информација, али и изражавање спремности на сарадњу, бриге (за жртве и потенцијалне жртве), показивање посвећености решавању кризе и слично. Медији ће тада знати да процене квалитет комуникације организације и својим својим извештавањем решавању кризе и очувању угледа организације (Каровић, 2015: 194). Медији су неопходан и неизоставан актер у управљању ванредним ситуацијама. Играјући кључну улогу у прослеђивању информација и обликовању перцепције људи, медији су битан фактор који утиче на обликовање јавног мишљења и ставова према власти и ванредној ситуацији.

ИЗАЗОВИ У КОМУНИКАЦИЈИ ТОКОМ ВАНРЕДНИХ СИТУАЦИЈА

Комуникација током ванредних ситуација не само да захтева брзину и ефикасност, већ и представља кључни аспект у управљању кризама и спасавању. Ове ситуације често изискују неопходност за тачним и јасним информацијама, како би се избегле погрешне одлуке и изоловале потенцијалне опасности. Неки од изазова који се могу сусрести у комуникацији током ванредних ситуација су брзина информационог протока, недостатак информација и дезинформације, комплексност ситуација и потреба за јасном комуникацијом, емоционални аспекти комуникације у кризним ситуацијама.

Брзина информационог протока

Брзина комуникације током ванредних ситуација је неопходан фактор за успешно управљање кризом и минимизацију потенцијалних штета. Од изузетног је значаја осигурати брз, али и прецизан пренос информација. Ово подразумева не само ефикасну дистрибуцију информација већ и њихову тачност, како би се избегле непотребне конфузије и грешке.

С обзиром на висок притисак који је присутан у ванредним ситуацијама, као што су природне катастрофе, технички инциденти или пандемије, постоји

опасност од погрешних одлука или нејасних порука. Наравно, брзина сама по себи не сме угрозити квалитет комуникације. Како би се ови изазови преодолели, кључно је имати добро припремљен план за комуникацију у ванредним ситуацијама. Основни елементи плана требало би укључивати:

Претходна обука: Обучавање тимова за комуникацију у ситуацијама криза и вежбе сценарија како би се подигла способност брзог и ефикасног одговора. Обука тимова треба бити специфична за различите врсте ванредних ситуација (природне катастрофе, технички инциденти, здравствене емергенције итд.). Свака ванредна ситуација захтева посебан приступ и комуникационе вештине, што обука треба адресирати. У кризним ситуацијама, тимови за комуникацију често раде у синхронизованом окружењу са другим кризним тимовима и организацијама. Обука треба наставити рад на подизању свести о важности тимске синхронизације и координације.

Структуриране процедуре: Јасно дефинисане и структуриране процедуре комуникације, са унапред припремљеним порукама и информацијама које могу брзо бити издвојене и објављене. Структуриране процедуре представљају основу успешног управљања кризама и ефикасног одговора на ванредне ситуације. Оне су кључни аспект који обезбеђује координацију и конзистентност у предавању информација, чиме се спречавају конфузија и паника. Јасно дефинисање улога и одговорности у тиму за комуникацију је први корак ка структурираној комуникацији. Сваки члан тима треба да зна своје задужење и како се уклапа у општи план комуникације. Утврђивање структуре комуникације са јасно дефинисаним каналима и хијерархијом је од суштинског значаја.

Технолошке интервенције: Коришћење технологије, као што су аутоматизовани системи обавештавања и друштвене мреже, за брз и широк пренос информација. Технолошке интервенције представљају неизоставан аспект у савременом управљању ванредним ситуацијама и комуникацији током њих. Употреба различитих технолошких решења омогућава брз и ефикасан пренос информација, али и широку дохватност до целокупне заједнице. Имплементација аутоматизованих система за обавештавање обезбеђује брз и свеобухватан пренос информација. Такви системи обавештавања могу укључивати алатке за масовно обавештавање, текстуалне поруке, мејлове, или чак аутоматске повратне информације. Друштвене мреже представљају моћан алат за комуникацију у ванредним ситуацијама. Технолошке интервенције су есенцијалан део упрошћавања и убрзавања комуникације у ванредним ситуацијама. Они не само што олакшавају обавештавање великог броја људи, већ и обезбеђују алате за брз и координисан одговор на ситуацију.

Јасни канали комуникације: представљају основни фактор у управљању ванредним ситуацијама и ефикасном комуникацијом током ванредних ситуација. Они играју кључну улогу у олакшавању брзог и прецизног обавештавања, што је од суштинског значаја у критичним тренуцима. У усмеравању на јасне канале комуникације, организације и тимови не само што олакшавају

размену информација током ванредних ситуација, већ и спречавају конфузију и подижу ниво ефикасности у комуникацији. Избор правилних канала и њихова прилагођеност специфичним потребама и контексту кризе представљају кључне аспекте управљања комуникацијом у ванредним ситуацијама.

Брзина комуникације током ванредних ситуација је од изузетног значаја, али је кључно налазити баланс између брзине и тачности. Прецизност и јасноћа порука требају остати приоритет, чиме се осигурава ефикасна и реактивна комуникација у критичним ситуацијама.

Недостатак информација и дезинформације

Недостатак информација и дезинформација представљају критичне изазове у комуникацији током ванредних ситуација. У таквим околностима, брз и тачан пренос информација је виталан за безбедност и координисан одговор. У првим фазама ванредних ситуација, често долази до недостатка потпуне и тачне информације. Тај вакуум може довести до нагађања, панике и непропорционалних реакција. Организације морају бити свесне овог изазова и радити на што бржем пружању тачних информација.

У ванредним ситуацијама, постоји ризик од циркулисања дезинформације. Непроверене и нетачне информације могу се брзо ширити путем друштвених мрежа и других медијских канала. Таква дезинформација може изазвати панику, недоумице и додатне изазове за организације у управљању ванредном ситуацијом. Када јавност примети дезинформацију или неправилно обавештавање, може доћи до губитка поверења у изворе информација. Поверење је кључно за успешно управљање ванредним ситуацијама, а његов губитак може додатно усложнити ситуацију.

Важно је јасно идентификовати изворе информација. Ако људи не могу веровати у извор информација, то може довести до губитка поверења и стварања вакцина за дезинформацију. С обзиром на динамику ванредних ситуација, системи морају брзо реаговати на појаву дезинформације и понудити тачне и веродостојне информације. Одговорност и отвореност играју кључну улогу у овом контексту.

Један од начина за сузбијање дезинформације је образовање јавности. Образовани грађани имају већу склоност да проверавају информације и препознају потенцијалну дезинформацију. Како би се сузбила дезинформација и преовладала ограничења настала недостатком информација, системи би требало да имплементирају стратегије брзог и тачног обавештавања. Комуникација треба бити отворена, одговорна и подржана друштвеном едукацијом која обезбеђује прецизан и снажан основ за разумевање и поверење у ванредним ситуацијама.

У ванредним ситуацијама, емоционални аспекти комуникације играју изузетно важну улогу у обликовању перцепције и одзива људи. Комуникација током ових периода може бити изазовна, јер људи често реагују под утицајем стреса и несигурности. Емпатија и саосећање постају кључни елементи, јер људи у ванредним ситуацијама и кризама траже подршку и разумевање. Комуникатори морају бити способни да искажу емпатију, што значи адекватно разумевање и изражавање саосећања са емоционалним стањем засебних особа.

Јасно и искусно изражавање емоција игра важну улогу у преносу порука. У односима са јавношћу, лица која комуницирају требају бити способни да пренесу своје емоције без обзира на комплексност ситуације. Ово помаже у изградњи отворености и поверења у комуникацији. Управљање стрхом и несигурношћу захтева пажљив приступ. У комуникацији је важно обезбедити тачне и јасне информације, како би смањили несигурност и страх код људи. Избегавање паничног језика и коришћење умереног тона је битно за одржавање стабилности.

Аутентичност и искреност представљају основу успешне комуникације у ванредним ситуацијама. Људи цене искрене изјаве и аутентичне реакције, што доприноси изградњи поверења. Подршка и охрабривање кроз похвале за храброст и упутства за савладавање кризних ситуација постају средства за изградњу позитивног емоционалног окружења. Охрабривање људи да се подигну на ниво изазова и позитивне реакције на њихове напоре и мају велики значај. Разумевање различитих емоционалних реакција је неопходно, јер људи различито доживљавају ванредне ситуације. У комуникацији је важно имати изграђене способности прилагођеног реаговања на различите емоционалне потребе и реакције људи у контексту ванредних ситуација.

Сви ови аспекти обликовања емоционалног оквира у комуникацији током ванредних ситуација обухватају како јединичне, тако и групне динамике, те су кључни за изградњу успешног и подржавајућег окружења. Комуникација у ванредним ситуацијама не само да обезбеђује информације већ и креира емоционалну конекцију са заинтересованим странама, што може бити од кључног значаја за успешно управљање ванредном ситуацијом.

ПРЕПОРУКЕ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ КОМУНИКАЦИЈЕ У УПРАВЉАЊУ БЕЗБЕДНОШЋУ

Дати конкретне препоруке и унапређења комуникације у ванредним ситуацијама није нимало једноставно. То би захтевало широку анализу и истраживање карактеристичних догађаја и ванредних ситуација уз примену

методе студије случаја. Тиме би се могли прецизирати елементи који обухватају важне аспекте за препоруке за унапређење комуникације у управљању безбедношћу у ванредним ситуацијама. У том контексту, са методолошког аспекта анализе одређених догађаја, студије случаја могу пружити увид у добру праксу успешне или неуспешне комуникације у ванредним ситуацијама.² Такође у изјавама и комуникацији са јавношћу постоји конфузија. У конкретном случају, непосредно након несреће, корпорација Трајал огласила се саопштењем у којем се наводи да је погон „радио уз примену свих безбедносних мера и под надзором камера” (Manojlović & Gajić, 2024). Овај конкретан случај би се могао подвести у студијау случаја као пример неуспешне комуникације у догађају који је имао смртне последице и материјалну штету. Све то јасно указује на комплексност и сложеност примене анализе студије случаја у контексту научног сазнања и дефинисања и препорука за унапређење комуникације.

Без обзира на сложеност методолошког поступка, могу се оријентационо дати неке препоруке за унапређење комуникације, а пре свега се односе на: развој и имплементацију планова комуникације; обуку запослених за ефикасно комуницирање у ванредним ситуацијама и коришћење технологије за унапређење комуникације.

Развој и имплементација планова комуникације

Мера за унапређење комуникације у управљању ванредним ситуацијама обухвата развој и имплементацију планова комуникације који јасно дефинишу улоге, одговорности и процедуре комуникације током кризних ситуација. Ови планови требају укључивати брзе и ефикасне канале комуникације, одређивање кључних говорника, редовно ажурирање информација, као и обуке за особље како би се осигурала доследна и транспарентна комуникација у хитним ситуацијама.

Такође, требало би предвидети и механизме за брзу дистрибуцију релевантних информација широј јавности, путем различитих медија, како би се минимизирала дезинформација и повећала спремност заједнице на деловање у ванредним ситуацијама.

Развој и имплементација планова комуникације представљају кључну меру за унапређење ефикасности управљања ванредним ситуацијама. Овај процес обухвата детаљно планирање како ће се информације прикупљати, анализирати, и дистрибуирати током кризних ситуација. Правилно дефинисани планови комуникације требају јасно идентификовати кључне актере, њихове улоге и одговорности у комуникационом ланцу.

2 Илустративан пример лоше комуникације представља последњи догађај у Републици Србији у погону фабрике експлозива и пиротехнике Трајал у Крушевцу у којој је 16. јануара 2024. дошло до експлозије. У несрећи је погинуо један запослени, а четворо их је повређено.

Планови такође требају укључивати дефинисане канале комуникације, како интерних међу особљем, тако и екстерних према јавности и партнерима. Постављање јасних протокола за размену информација, редовно ажурирање података, те брзе реакције на променљиве околности, су кључни елементи планова комуникације.

Увођење система за евалуацију и тестирање планова кроз симулације и вежбе омогућава организацијама да идентификују потенцијалне слабости и оптимизују своје комуникацијске стратегије. Кроз континуирано ажурирање и прилагођавање планова комуникације, организације могу осигурати да су спремне за ефикасно и координирано деловање у ванредним ситуацијама, чиме јачају поверење јавности и минимизирају потенцијалне ризике.

Обука запослених за ефикасно комуницирање у ванредним ситуацијама

Унапређење комуникације у управљању ванредним ситуацијама може се постићи кроз систематску обуку запослених за ефикасно комуницирање током кризних ситуација. Ова мера подразумева пружање специфичних вештина и знања особљу како би се омогућила брза, тачна и координирана размена информација у хитним ситуацијама. Обука би требала обухватити стратегије комуникације, идентификацију кључних информација које треба делити, правилно управљање стресом током комуникације у ванредним ситуацијама, као и употребу различитих медија за широку дистрибуцију информација.

Додатно, обука би требала укључивати симулације и вежбе које ће омогућити запосленима да практично примене стечена знања у реалним сценаријима. Ово ће им помоћи да развију вештине доношења брзих одлука, адаптације на непредвиђене околности и ефикасног управљања комуникацијом са свим релевантним актерима, укључујући друге запослене, јавност, медије и надлежне институције.

Имплементација ове мере не само да побољшава способност организације да одговори на ванредне ситуације, већ и јача поверење и подршку заједнице кроз транспарентну и координирану комуникацију у кризним временима.

Коришћење технологије за унапређење комуникације

Коришћење технологије представља кључну меру за унапређење комуникације у управљању ванредним ситуацијама. Имплементација савремених технолошких решења омогућава брзу, ефикасну и широку дистрибуцију информација током кризних ситуација. Интеграција различитих канала комуникације, попут мобилних апликација, друштвених медија, система за обавештавање путем СМС порука или аутоматских телефонских позива, омогућава организацијама да досегну широк круг људи у реалном времену.

Технологија такође омогућава праћење и анализу информација, што олакшава доношење брзих одлука. Системи за праћење и управљање ванредним ситуацијама, као и платформе за анализу података, омогућавају релевантним органима да прате динамику ситуације и прилагоде своје комуникацијске стратегије у складу са променама.

Додатно, технолошка решења могу се користити за организацију и вођење онлине састанака, конференција или обука како би се особље ефикасно координирало и информисало. Интеграција савремених технологија не само да побољшава брзину и тачност комуникације, већ и доприноси већој повезаности између различитих актера у управљању ванредним ситуацијама, што је кључно за ефикасно деловање у кризним временима.

ЗАКЉУЧАК

Управљање ванредним ситуацијама, као што су природне катастрофе, несреће или пандемије, изискује ефикасну комуникацију како би се спречиле паника, опасности и повећала безбедност људи. О значају и улози комуникације у управљању ванредним ситуацијама, у раду се објашњавају кључни елементи неопходни за ефикасан одговор на изазове који се јављају током ванредних ситуација. Безбедност у ванредним ситуацијама је апсолутни приоритет, а комуникација се показује као критичан фактор у постизању овог циља.

Компоненте комуникације у управљању безбедношћу морају бити пажљиво структуриране и координисане како би се осигурала ефикасна размена информација између релевантних актера. Јасне линије комуникације између институција и грађана кључне су за брз и координиран одговор у ванредним ситуацијама.

Препоруке за унапређење комуникације у управљању безбедношћу представљају кључне смернице за имплементацију побољшаних стратегија. Ово укључује употребу савремених технологија, обуке релевантних стручњака, као и успостављање система који могу брзо прилагодити комуникационе стратегије специфичностима сваке ванредне ситуације. Ове препоруке нуде основу за изградњу ефикасних и адаптивних система комуникације у циљу боље припреме и одговора на ванредне догађаје у будућности. Свеукупно, може се закључити да је улога комуникације од суштинског значаја за успешно управљање безбедношћу током ванредних ситуација, те да стална анализа и унапређење овог процеса представљају кључне кораке ка изградњи отпорнијег друштва.

ЛИТЕРАТУРА

- Бајрами, Ш., Каровић, С., Радић, Г. . (2016). Употреба речне флотиле у пружању помоћи цивилним властима у случају великих поплава. *Војно дело*, 7, 245-268.
- Manojlović, M., & Gajić, I. (2024, januar 17). *Nizanje tragedija u fabrikama oružja i eksploziva u Srbiji*. Preuzeto sa <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-nesrece-fabrike-oruzje-municija-eksplzivni/32779208.html>.
- Pavlovic, B. Z., & Karovic. (March 2015). The Application of Bass Diffusion Model in Forecasting Telecommunication Services Users in Military Assistance to Civilian Authorities. *Defence Science Journal, Vol. 65, No. 2.,* 144-149.
- Ђорђевић и Каровић. (2017). Механизми превенције за успешно функционисање система одбране у ванредним ситуацијама. *Војно дело*, 2, 90-203. *Војно дело*, 2, 90-203.
- Закон о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама*, бр. 87/2018. Сл. гласник РС, 87.
- Каровић. (2015). *Кризни менаџмент*. Београд: Медија центар „ОДБРАНА”.
- Каровић, С., Домазет, С., Јешић, Ј.,. (2021). *Локална самоуправа у условима пандемијске кризе*. Сремска Каменица: Универзитет Едуконс.
- Савић и Станковић. (2012). Теорија система и ризика. *Академска мисао*, 137.

СВЯЗЬ КАК ЭЛЕМЕНТ УПРАВЛЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТЬЮ В ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЯХ

Самед Каровић
Јованка Тошић

Анотација: События, приводящие к возникновению чрезвычайных ситуаций, имеют различную природу. Они приводят к определенным потерям, ущербу и человеческим страданиям и могут включать стихийные бедствия, такие как землетрясения, наводнения, пожары или ураганы, а также техногенные происшествия, прежде всего, террористические атаки, несчастные случаи на производстве, эпидемии или массовые паники. Безопасность в чрезвычайных ситуациях – важное направление, которое занимается подготовкой, реагированием и восстановлением в ситуациях, которые стали причиной объявления чрезвычайной ситуации и оказали влияние на экономику, бизнес и общество в целом. Эффективное управление безопасностью в чрезвычайных ситуациях включает в себя различные этапы, одним из которых является общение. Коммуникация должна обеспечивать точную и надежную информацию с командой по управлению чрезвычайными ситуациями и является элементом связей с общественностью и средствами массовой информации. Цель работы – объяснить ключевые аспекты эффективного общения в чрезвычайных ситуациях и предложить решения, которые могут существенно способствовать эффективному общению при решении различных мероприятий в чрезвычайных ситуациях, прежде всего за счет

организации защиты и спасения людей и обеспечения функционирования системы. экономика и бизнес в таких условиях.

Ключевые слова: чрезвычайные ситуации, экономика и бизнес, управление безопасностью, обмен информацией, связь

COMMUNICATION AS AN ELEMENT OF SAFETY MANAGEMENT IN EMERGENCY SITUATIONS

Samed Karović

Jovanka Tošić

Abstract: The events that lead to emergency situations are of a different nature. They result in certain losses, damages and human suffering and may include natural disasters, such as earthquakes, floods, fires or storms and man-made incidents, primarily, terrorist attacks, occupational accidents, epidemics or mass panics. Security in emergency situations is an important area that deals with preparation, response and recovery in situations that caused the declaration of an emergency and had an impact on the economy, business and society as a whole. Effective security management in emergency situations includes various steps, one of which is communication. Communication should ensure accurate and reliable information with the emergency management team and is an element of public and media relations. The aim of the work is to explain the key aspects of effective communication in emergency situations and propose solutions that can significantly contribute to effective communication in resolving various activities in emergency situations, primarily by organizing the protection and rescue of people and ensuring the functioning of the economy and business in such conditions.

Keywords: emergency situations, economy and business, security management, information exchange, communication

УЛОГА ПОЛИЦИЈЕ У ИДЕНТИФИКОВАЊУ УЧЕСНИКА САОБРАЋАЈНИХ НЕЗГОДА У СЛУЧАЈЕВИМА НАПУШТАЊА МЈЕСТА ДОГАЂАЈА

Александар Ђекић, МА¹

Министарство унутрашњих послова Републике Српске

Апстракт: У обављању послова безбједности саобраћаја често се јавља потреба за идентификовањем учесника саобраћајних незгода у ситуацијама напуштања мјеста догађаја саобраћајних незгода. Бјекство учесника са мјеста догађања саобраћајних незгода представља облик недисциплине и саобраћајне некултуре свих учесника у саобраћају. Оваква појава присутна је како у догађајима са елементима прекршаја, тако и са елементима кривичних дјела. За идентификовање учесника и разјашњавање цијелокупног догађаја неопходна је посебна темељитост и упорност полицијске дјелатности. Дјелатност полиције у поменутих случајевима огледа се кроз примјену многобројних полицијских овлашћења и криминалистичко тактичких и техничких метода и средстава. Поред традиционалних метода и средстава, са развојем технологије дошло је и до развоја савремених метода које се користе за идентификовање учесника саобраћајних незгода. У саобраћајној дјелатности оваква појава присутна је дужи низ година и за очекивати је да ће бити и у будућности. Циљ рада је представљање начина поступања и улоге полиције, примјеном традиционалних и савремених метода и средстава, у идентификовању учесника који напусте лице мјеста саобраћајне незгоде.

Кључне ријечи: саобраћајна незгода, напуштање лица мјеста, непознато возило, непознати возач, увиђај, идентификовање.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Основни облик небезбједности саобраћаја као свакодневне људске дјелатности су саобраћајне незгоде. Догађање саобраћајних незгода одраз је непоштовања саобраћајних прописа, како са прекршајно правног аспекта, тако и са кривично правног аспекта. Искуство је показало да један број учесника саобраћајних незгода напусти мјесто догађаја.

У пракси присутана и добро позната проблематика догађања саобраћајних незгода са непознатим учесницима представља проблематику у раду многих субјеката. Оваква проблематика започиње од самога настанка саобра-

¹ Александар Ђекић, МА, запослен у Министарству унутрашњих послова, Управа за полицијско образовање, Е-маил: aleksandar.djekic@mup.vladars.rs

ћајне незгоде, удаљења учесника са лица мјеста, идентификовања возача и возила, поступка доказивања одговорности, као и остваривања права на накнаду. Саобраћајне незгоде представљају негативне појаве како за cjелокупну друштвену заједницу, тако и за учеснике у саобраћајној незгоди, односно све учеснике у саобраћају. Интерес учесника саобраћајне незгоде који није одговоран за њено настајање је надокнада штете која му је проузрокована у саобраћајној незгоди. Управо за овакав интерес од важности је идентификовање учесника саобраћајних незгода који напусте лице мјеста догађаја.

Проузроковање саобраћајних незгода од учесника у саобраћају, возача и возила, који напусте мјесто догађаја егзистира већ дужи период. Оваква појава представља непоштовање саобраћајних прописа и непостојање саобраћајне културе учесника у саобраћају. Законодавац је предвидио овакве ситуације и прописао одређене дужности свих учесника у саобраћају и учесника у саобраћајној незгоди. Свакако да је једна од тих дужности и задржавање на лицу мјеста догађаја. О самом правном оквиру дужности и санкција биће изложено у наредном дијелу рада.

Само напуштање мјеста догађаја саобраћајне незгоде возилом или само од стране возача, обично се догађаја када је возач проузроковао саобраћајну незгоду у намјери избјегавања одговорности. Приликом напуштања лица мјеста велике су могућности настанка панике код возача, усљед чега може доћи до чињења других, нових прекршаја из области безбједности саобраћаја, као и могућности проузроковања нових саобраћајних незгода. У криминалистичкој теорији развијене су двије групе фактора који утичу на бјекство учесника саобраћајних незгода са лица мјеста и то, ситуациони и лични фактори. Ситуациони фактори представљају једну или више међусобно повезаних околности које су постојале прије настанка саобраћајне незгоде или су настале у вријеме догађања саобраћајне незгоде. Ова група фактора обично се везује за околности које за учесника могу проузроковати додатне непријатности, а резултат су чињења прекршаја из области безбједности саобраћаја (управљање возилом прије стицања права на управљање, управљање возилом под дејством алкохола и слично). Свакако да је ситуациона група фактора везана и за мјесто и вријеме догађања саобраћајних незгода, као и врсту и тежину.² Друга група фактора су лични и они су последица психичких процеса који се јављају код возача у тренутку догађања саобраћајне незгоде или након тога тренутка. Лични фактори најчешће подразумјевају бјекство са лица мјеста саобраћајне незгоде ради избјегавања одговорности за проузроковање саобраћајне незгоде, из страха од осуде окружења, губитка угледа и других сличних разлога. (Фејеш, Лајић, 2014:230).

2 За примјер овога фактора може се узетим догађање саобраћајних незгода у којој је возилом повријеђен пјешак као учесник у саобраћају, узимајући за примјер да се ради о ноћним условима и мјесту које није освјетљено. У оваквим случајевима веће су могућности за бјекство учесника саобраћајних незгода, него у другим случајевима, као што би то било учешће два возила у дневним условима на мјесту које је изложено јавности.

Када се говори о овој проблематици у употреби су два термина која се сматрају различитим, а то је термин бјекство и напуштање мјеста догађаја саобраћајне незгоде. Под бјекством се подразумјева свјесно напуштање мјеста догађаја од стране учесника саобраћајне незгоде који је исту проузроковао са намјерном избјегавања одговорности, док напуштање мјеста подразумјева како свјесни, тако и несвјесни одлазак са лица мјеста са не знањем о учешћу у саобраћајној незгоди. Свакако да се приликом анализе конкретне саобраћајне незгоде врши и анализа свјесности, односно намјере учесника који се није задржао на мјесту догађаја. У овом раду биће кориштен појам напуштање, који ће бити јединствен за обе претходно наведене могућности.

На бјекство возача као учесника саобраћајних незгода утичу разни фактори. Једна група везује се за личне, а друга за ситуационе факторе. Лични фактори обухватају психичке процесе код учесника у саобраћају, како у тренутку, тако и након догађања саобраћајне незгоде. Ситуациона група фактора односи се на чиниоце који се везују за само мјесто догађања саобраћајне незгоде. Свакако да утицај на одлуку о бјекству има мјесто догађаја саобраћајне незгоде, доба дана, могућности за бјекство, врста саобраћајне незгоде и онемогућавање даље идентификације.

Поред свих фактора бјекство, односно напуштање мјеста догађаја саобраћајне незгоде, има за циљ избјегавање кривичне, материјалне, моралне или неке друге одговорности. Мотиви су од прикривања неких других недозвољених радњи, кривичног дјела или прекршаја, до извјегавања суочења са одређеном ситуацијом у којој се експониза присуство учесника на непријатном мјесту и у непоновљивим условима. (Пантазијевић, 2000:156).

Основни субјекат безбједности саобраћаја, како са превентивног, тако и са репресивног аспекта је полиција. Једно од послова полиције свакако је и безбједност и контрола саобраћаја на путевима и безбједност у другим областима саобраћаја. Из поменуте групе послова произилазе и послови поступања, тачније дужности поступања у случајевима обавјештавања и сазнања за догађаје саобраћајних незгода.

Напуштање мјеста догађања саобраћајних незгода захтјева широку лепезу радњи и мјера које је потребно предузети у циљу идентификовања учесника саобраћајне незгоде, односно идентификовања возача и возила. Идентификација, односно проналажење возила и возача саобраћајних незгода захтјева примјену начела брзине и оперативности са стручним и интердисциплинарним приступом, професионалним поступањем и добром организованошћу. За идентификацију учесника саобраћајне незгоде могу се користити различите криминалистичко тактичке - техничке и биометријске методе. Са напретком технологије дошло је и до развоја разних могућности идентификовања учесника, односно возача и возила. Свакако да се уз примјену савремених технологија подразумјева и примјена традиционалних криминалистичко тактичких и техничких метода које могу допринијети идентификацији учесника

који наступе мјесто догађаја саобраћајне незгоде. Од полицијских службеника се очекује добро познавање и адекватна примјена тзв. саобраћајне криминалистике.

У наредном дијелу рада биће изложен нормативни основ у погледу дужности поступања у случају саобраћајне незгоде у односу на напуштање мјеста догађања, као и улога полиције у идентификовању учесника саобраћајних незгода који напусте мјесто догађаја кроз примјену традиционалних и савремених метода.

НОРМАТИВНИ ОСНОВ ДУЖНОСТИ УЧЕСНИКА САОБРАЋАЈНИХ НЕЗГОДА У ОДНОСУ НА НАПУШТАЊЕ МЈЕСТА ДОГАЂАЈА

Саобраћајни прописи имају за циљ остваривање безбједности саобраћаја уз поштовање прописаних правила. Свакако да су за понашања супротна саобраћајним прописима прописане и санкције.

Основни елемент сваке противправне радње је субјект радње, односно особа, у овом случају учесник у саобраћају, која је предузела недопутшену радњу и произвела одређену посљедицу или која је пропустила предузети неку обавезну радњу, усљед чега је наступила забрањена посљедица. (Кокот, 2009: 313-331).

Напуштање мјеста догађаја саобраћајне незгоде са аспекта кривично правног поступања, могуће је у случајевима кривичних дјела против безбједности јавног саобраћаја. Безбједност јавног саобраћаја у кривично правном систему Републике Српске заштићена је кроз прописивање кривичних дјела из наведене области, кроз посебну главу Кривичног законика Републике Српске.³

Кривични законик Републике Српске у глави XXXI прописује кривична дјела против безбједности јавног саобраћаја и то кроз, кривично дјело из члана 402. „Угрожавање јавног саобраћаја”, члана 403. „Угрожавање посебних видова саобраћаја”, члана 404. „Угрожавање јавног саобраћаја опасном радњом или средством”, члан 405. „Несавјесно вршење надзора над јавним саобраћајем” и члана 406. „Непругања помоћи лицу повријеђеном у саобраћајној несрећи”. У фокусу могућности напуштања мјеста догађаја свакако да је радња кривичног дјела „Угрожавања јавног саобраћаја”, коју чини учесник у саобраћају на путевима који се не придржава прописа и тиме угрози безбједност јавног саобраћаја. Имајући у виду да је ово група бланкетних кривичних дјела у наредном дијелу рада биће изложен дио прописа о безбједности саобраћаја из којег је видљива обавеза учесника у саобраћају у случају настанка саобраћајне незгоде. Такође, уз ово кривично дјело може

3 Кривични законик Републике Српске (Службеник гласник број: 64/17 и 15/21).

се надовезати и радња кривичног дјела „Непружање помоћи лицу повријеђеном у саобраћајној несрећи”, а коју може предузети возач моторног или другог превозног средства у случајевима остављања без помоћи лица које је тим превозним средством или ради њега повријеђено. Поред основне радње свакако да је законодавац прописао и квалификаторни облик, а који подразумева наступање тешких тјелесних повреда или смрти лица усљед непружања помоћи повријеђеном лицу.

Са аспекта прекршајно правних одредби, дужност учесника у саобраћају⁴ у случају саобраћајних незгода прописане су *lex specialis* законом којим се уређује област безбједности саобраћаја. Посматрајући територију Босне и Херцеговине, односно Републике Српске, то су Закон о основама безбједности саобраћаја на путевима у БиХ⁵ и Закон о безбједности саобраћаја на путевима Републике Српске.⁶

У складу са одредбама наведених законских прописа дужност учесника у саобраћајним незгодама у којима је неко изгубио живот, повријеђен или је настала материјална штета је да, остане не мјесту саобраћајне незгоде. Изузетак од наведене дужности је могућност удаљења само ради пружања помоћи лицима повријеђеним у саобраћајним незгодама или ако је њему саоме потребна љекарска помоћ. Затим, дужност учесника у саобраћајним незгодама је да предузме све што је у његовој моћи како би се отклониле нове опасности које могу настати на мјесту саобраћајне незгоде, омогући нормално одвијање саобраћаја и настоји да се не мијења стање на мјесту догађаја саобраћајне незгоде и сачувају постојећи трагови под условом да предузимање тих мјера не угрожава безбједност саобраћаја. Дужност учесника у саобраћајним незгодама је и да обавјесте најближу полицијску станицу, врате се на мјесто саобраћајне незгоде и сачекају долазак службеног лица који обавља увиђај. Осим дужности учесника саобраћајних незгода законодавац је прописао и дужност других лица која се затекну или наиђу на мјесто догађања саобраћајних незгода у којој има повријеђених. Њихова дужност је да укажу помоћ повријеђеним лицима у саобраћајним незгодама. Законодавац је прописао и обавезу учесника саобраћајних незгода у погледу пријављивања исте у случајевима настанка мање материјалне штете, ако је штета настала другом лицу, односно његовом возилу или другој ствари. Дужност учесника саобраћајних незгода са мањом материјалном штетом⁷ је размјена података и испуњавање образаца

4 Члан 9. тачка 76. Закона о основама безбједности саобраћаја на путевима у БиХ прописује да је учесник у саобраћају лице које у саобраћају на путу управља возилом или се налази у возилу или на возилу, које тјера, води или јаше животињу која се креће по путу, као и пјешак или лице које своје послове и радне задатке обавља на путу.

5 Службени гласник БиХ број: 6/06, 75/06, 44/07, 84/09, 48/10, 18/13, 89/17, 9/18 и 46/23.

6 Службени гласник РС број: 63/11 и 111/21.

7 Члан 9. тачка 23. Закона о основама безбједности саобраћаја на путевима у БиХ дефинише мању материјалну штету у саобраћајној незгоди као штету на возилу на којем нису оштећени витални дијелови и које може самостално да се креће на путу.

европског извјештаја о саобраћајној незгоди. То значи да возачи, учесници саобраћајне незгоде за коју није вршен увиђај, не смију напустити мјесто догађаја прије него размјене податке, испуне и потпишу образац европског извјештаја о саобраћајној незгоди.⁸

Као што је наведено у претходном дијелу, обавеза поступања у погледу пружања помоћи повријеђеним лицима не односи се само на учеснике у саобраћају, него и на друга лица. У оваквој одредби законодавац није предвидио способности, знања и вјештине учесника саобраћајне незгоде и њихове могућности у погледу пружања помоћи повријеђеним учесницима саобраћајних незгода. Возачу који се затекну или наиђу на мјесто саобраћајне незгоде остављена је могућност пружања помоћи, с обзиром да је законодавац прописао обавезу превозења повријеђеног лица у саобраћајној незгоди до најближе установе, са изузетком уколико се очекује брз долазак возила хитне помоћи или ако возач закључи да нестручним и неодговарајућим превозом стање повријеђеног лица може да се погорша. Оваквом одредбом поставља се питање да ли је возач дужан превести лице или није, односно може ли или мора. Анализом прописаних одредби, возачу је ипак остављено на вољу доношење одлуке на основу личне процјене. Оваква одредба уједно може бити и олакшавајућа околност у случају касније квалификације догађаја као кривично дјело које се односи на непружање помоћи повријеђеном лицу у саобраћајној незгоди.

Поред дужности учесника у саобраћају, односно учесника у саобраћајним незгодама, претходно наведеним законским прописима прописана је и обавеза, односно дужност полиције и других овлашћених лица у случајевима догађања саобраћајних незгода. Дужност полиције и других овлашћених лица подразумјева излазак на лице мјесто догађаја саобраћајних незгода у којој има погинулих или повријеђених лица или је настала материјална штета. Поред дужности самога изласка на лице мјеста, дужност истих је да изврше увиђај на лицу мјеста, односно обаве фотографисање, сачине записник о увиђају и предузму и друге потребне радње. Дужност полицијског органа је да изађе и на лице мјеста саобраћајних незгода у којој је настала само мања материјална штета уколико то захтјева један од учесника саобраћајне незгоде.

8 Члан 9. тачка 9б. Закона о основама безбједности саобраћаја на путевима у БиХ дефинише европски извјештај о саобраћајној незгоди као прописани образац који учесници у саобраћајној незгоди попуњавају након саобраћајне незгоде. Европски извјештај користи се код свих саобраћајних незгода и уређен је у складу са моделом који је издао Европски комитет за осигурања. Детљаније одредбе о облику и садржају обрасца прописане су Правилником о облику и садржају обрасца Европског извјештаја о саобраћајној незгоди (Службени гласник БиХ број 13/07).

ПОСТУПАЊЕ ПОЛИЦИЈЕ ПО САЗНАЊУ О НАПУШТАЊУ МЈЕСТА ДОГАЂАЈА УЧЕСНИКА САОБРАЋАЈНИХ НЕЗГОДА

Као што је описано у претходном тесту, полиција је основи субјекат безбједности саобраћаја, како са превентивног, тако и са репресивног аспекта. Дужност полиције да поступи по догађајима саобраћајних незгода директно произилази из законских одредби које су у примјени.

Активности полиције започињу по сазнању о догађању саобраћајних незгода. Свакако да постоје различити начини сазнања о таквим догађајима, а неких од начина су заступањем пријаве од учесника саобраћајних незгода, заступањем анонимних и псеудонимних пријава, пријавама других учесника у саобраћају, јавним поговарањем и сазнањем из медија. Само заступање пријаве једно је од неколико полицијских овлашћења, које подразумјева дужност заступања и евидентирања пријаве о свим учињеним кривичним дјелима, прекршајима или другим догађајима и појавама које су интересантне са аспекта безбједности.

Приликом заступања пријаве о саобраћајним незгода,а потребно је прикупити што више информација о свим околностима, како би се на правилан и ефикасан начин планирао излазак на лице мјесто догађаја и предузимања других потребних мјера и радњи. У неким случајевима већ приликом заступања пријава познат је идентитет учесника, док у неким и није. Такав вид саобраћајних незгода су управо саобраћајне незгоде у којима један од учесника напусти лице мјеста.

На основу законских прописа донесено је и низ подзаконских аката којима се регулише област дјеловања полиције у случајевима саобраћајних незгода. Са аспекта поступања полиције у Републици Српској један од тих подзаконских прописа је Инструкција о вршењу увиђаја саобраћајних незгода.⁹

Након заступањеног обавјештења о догађању саобраћајних незгода дужност полицијског органа, односно полицијских службеника је излазак на лице мјеста и предузимање неопходних радњи и мјера. По доласку на лице мјеста након провјере, односно потврђивања навода пријаве, дужност полицијских службеника је да изврше обезбјеђење лица мјеста. Обезбјеђење лица мјеста полицијски службеници врше непосредно, физичким регулисањем саобраћаја, постављањем привремене саобраћајне сигнализације (знакова опасности и знакова изричитих наредби), као и положајем службеног возила са упаљен свјетлосним уређајима. У оквиру обезбјеђења лица мјеста поли-

⁹ Инструкција о вршењу увиђаја саобраћајних незгода је подзаконски акт који у своме раду примјењују полицијски службеници Министарства унутрашњих послова Републике Српске. Инструкцијом су детљаније разређене поједине законске одредбе које прописују дужност поступања полиције у случајевима саобраћајних незгода, од момента сазнања до момента окончања целокупног поступка. Једна од посебних цјелина инструкције односи се и на поступање полиције у случајевима саобраћајних незгода са непознатим учесником. Тренутно важећа инструкција је из 2019. године.

цијски службеници врше и прикривање тијела смртно страдалих учесника саобраћајних незгода, провјерава потребу и обезбјеђује пружање медицинске помоћи повријеђеним учесницима саобраћајних незгода, на основу затеченог стања утврђује да ли се ради о саобраћајној незгоди са елементима кривичног дјела или прекршаја, онемогућава приступ неовлаштених лица у прстор лица мјеста, по указаној потреби спроводи мјере потпуне обуставе одвијања саобраћаја или преусмјеравање алтернативним правцима, провјерава и утврђује идентитет свих учесника саобраћајне незгоде и евентуалних свједока, спроводи радње и мјере обезбјеђења трагова насталих у саобраћајној незгоди, предузима све потребне радње у циљу прикупљања података о учеснику који није познат, односно који је напустио лице мјеста и обавјештава дежурну службу, друге полицијске службенике и друге организационе јединице.¹⁰

Поред увиђаја као основне радње која се предузима на лицу мјеста догађаја, дужност полицијских службеника је да након увиђаја, а најкасније по завршетку смјене, сачине оперативни план расвјетљавања саобраћајне незгоде у којој је учествовао непознати учесник. Оперативни план треба да садржи податке о догађају, податке о утврђеним чињеницама, могуће верзије, податке о предузетим мјерама и радњама и мјере и радње које је потребно предузети у циљу идентификовања непознатог учесника саобраћајне незгоде. Уколико се у року од 24 часа од момента догађања, односно сазнања за догађај саобраћајне незгоде, не идентификује и не пронађе учесник саобраћајне незгоде, дужност полицијских службеника је свакодневно поступање по претходно сачињеном оперативном плану, а у циљу идентификовања и проналажења учесника саобраћајне незгоде.

Основна дјелатност полиције у случајевима саобраћајних незгода са непознатим учесником је потрага за возилом и возачом. Успјех потражне дјелатности зависи од брзине и нивоа поступања, односно правременог предузимања потребних мјера и радњи. Основни циљ потражне дјелатности је идентификовање и проналажење возила и возача који су учествовали у саобраћајној незгоди и напустили лице мјеста.

Мјере потраге за учесницима саобраћајних незгода који су напустили лице мјеста могу се посматрати кроз четири нивоа. Први ниво потраге подразумева реаговање након задржања и прикупљања првих обавјештења о бјекству учесника саобраћајних незгода са лица мјеста. У овом нивоу захтјева се прикупљање што више информација о евентуалном учеснику који је напустио лице мјеста. Након првог нивоа захтјева се реаговање у погледу организовања и спровођења оперативно – тактичке мјере и радње блокаде са појача-

¹⁰ Обавјештавање о саобраћајним незгодама са непознатим учесником између организационих јединица врши се депешним системом. Депеша је интерни документ који садржи одређена обавјештења, којом се захтјева поступање. Садржај депеше подразумева основне информације о догађају, као и до тада прикупљене информације. Такође, депешом је потребно навести све околности које би примаоцу биле корисне за даље поступање у циљу идентификовања и проналазак непознатог учесника.

ном контролом возила и возача. Други ниво започиње доласком полицијских службеника на лице мјеста саобраћајне незгоде. По самом доласку дужност полицијских службеника је да провјере наводе пријаве, а уколико потврде такве наводе приступају предузимању других радњи и мјера. Једна од тих мјера и радњи свакако је прикупљање информација које могу бити корисне у даљем раду на пољу идентификовања и проналажења учесника саобраћајне незгоде. Уз прикупљање информација предузимају се и мјере и радње обезбјеђења лица мјеста у циљу фиксирања затеченог стања, ради даље потребе вршења увиђаја на лицу мјеста. Трећи ниво везује се за саму радњу увиђаја, која подразумјева прикупљање најквалитетних информација и података о возилу и возачу који су учествовали у саобраћајним незгодама. Четврти ниво потраге специфичан је по томе што се у већини случајева одвија знатно након саобраћајних незгода, уколико мјере првог нивоа нису дале позитивне резултате. У овом нивоу потраге врши се анализа трагова и предмета који су у вези са предметном саобраћајном незгодом, било на лицу мјеста или накнадно у лабораторијама. (Modly и Бојанић, 2005).

ПРИКУПЉАЊЕ ОБАВЈЕШТЕЊА И УТВРЂИВАЊЕ БИТНИХ ОКОЛНОСТИ НАСТАНКА САОБРАЋАЈНИХ НЕЗГОДА

Једна од најбитних мјера и радњи које полиција предузима у циљу идентификовања непознатих учесника саобраћајних незгода је провјеравање ранијих и прикупљање нових сазнања о догађају. Прикупљање обавјештења једно је од полицијских овлашћења, које подразумјева прикупљање обавјештења од лица за које је вјероватно да би могло дати обавјештења о кривичном дјелу или прекршају, починиоцу или о другим важним околностима у вези са кривичним дјелом или прекршајем и околностима од значаја за извршавање других послова.¹¹

Већ у моменту запримања обавјештења о саобраћајној незгоди са непознатим учесником полицијски службеници запримају одређена сазнања. Међутим, таква сазнања не морају увијек бити у потпуности тачна. Из тога разлога тако прикупљена сазнања потребно је са једне стране посматрати као лаичко виђење и иста увијек провјеравати.

По доласку на лице мјеста једна од првих мјера и радњи коју полицијски службеници предузимају у случајевима напуштања лица мјеста од стране једног или више учесника је прикупљање обавјештења. Обавјештења се прикупљају како од учесника, тако и од свих других потенцијалних свједока догађаја.

Посебна категорија прикупљених обавјештења су она која су добијена од оштећених учесника саобраћајних незгода. Свакако да је прије самога оба-

¹¹ Члан 35. Закона о полицији и унутрашњим пословима (Службени гласник РС број: 57/16, 110/16, 58/19, 82/19, 18/22 и 55/23).

вљања разговора са таквим лицима потребно провјерити да ли су таква лица повријеђена и да ли су адекватна за обављање разговора. Запажање оштећеног може бити пристрасно. Међутим, његова сазнања свакако треба искористити, прије свега провјерити.

Прикупљање обавјештења спроводи се кроз обављање информативног разговора са грађанима уз примјену криминалистичко тактичких правила. Садржај ове радње огледа се у неформалном разговору са грађанима за које се претпоставља да могу пружити одређене информације у вези са одређеним догађајем, конкретно са догађајем саобраћајне незгоде у којој је један или више учесника напустио лице мјеста. Као што је наведено ради се о неформалној радњи коју треба разликовати од процесне радње, те прибављене информације не могу бити кориштене као доказ, али могу послужити као оријентационо – елиминациона индиција. Први корак код предузимања ове радње је проналажење лица, односно грађана или више њих за које се очекује да могу дати одређена обавјештења корисна за идентификовање непознатих учесника саобраћајних незгода. Треба имати на уму да ово није лако и једноставно, с обзиром да грађани из личних разлога избјегавају разговор са полицијом и пружање информација. Разлози за то су различити, а неки од тих су страх од освете, не желе ангажовање у предметима за које нису директно заинтересовани и слично. За проналажење ове категорије грађана од важности је поступање полиције на лицу мјеста и задржавање затечених лица која могу дати корисне информације о предметном догађају. Оно што је посебно код расвјетљавања саобраћајних незгода и идентификовања учесника у доказном поступку је саслушање свједока и испитивање осумњиченог, у складу са процесним правилима. (Симоновић, Матијевић, 2007:180).

У циљу идентификовања учесника саобраћајних незгода који напусте лице мјеста потребно је прикупити што већи број обавјештења која би се у даљем раду могла провјерити и са којим би се могли постићи ефикасни резултати. За успјешно постизање резултата у њиховом идентификовању потребно је прикупити обавјештења о врсти, марки, типу и боји возила које је напустило лице мјеста. Регистарски број или дио регистарског броја, као једно је од односних информација које може послужити за идентификовање возила. Када је у питању само возило, корисне информације за идентификовање учесника су и индивидуалне карактеристике, оштећења настала на возилу у моменту догађања саобраћајне незгоде. Скоро да не постоје два идентична возила, без обзира што се ради о истој врсти, марки, типу и боји. Свако возило носи одређене индивидуалне карактеристике по којима се разликује у односу на друга возила. Такође, корисна информација за идентификовање учесника је и смјер кретања возила након догађања саобраћајне незгоде, односно приликом напуштања лица мјеста. Прикупљање обавјештења о возачу и путницима у возилу је веома битно. Међутим, овакав вид обавјештења у одређеној мјери је увијек у недостатку. Могући су случајеви да учесници након догађања са-

обраћајне незгоде зауставе возило, па чак и изађу из возила на лицу мјеста, а затим поновно сједну у возило и напусте лице мјеста. У оваквим случајевима долази до изражаја опис возача и других путника у возилу, јер исти могу бити уочени како од других учесника или више њих, тако и од стране других грађана, потенцијалних свједока.

За расвјетљавање и идентификовање непознатих учесника саобраћајних незгода значајну улогу има и криминалистичко – обавјештајни систем. Криминалистичко – обавјештајни систем представља процес прикупљања, процјене, верификације и анализе свих доступних информација које се одnose на једну или више криминалних или других девијантних активности. Основна функција овога система је идентификација потенцијалних безбједносних пријетњи, прикупљање доказа о кривичним дјелима, прекршајима или другим недопуштеним понашањима, одређивање природе и вјероватноће извршења девијантног понашања које је планирано. На основу таквих информација доносе се планови и одлуке о даљем поступању. Криминалистичко – обавјештани рад започиње загревањем криминалистичко – обавјештајне информације, која верификацијом и обрадом прераста у криминалистичко – обавјештајни извјештај. Верификација и обрада криминалистичко – обавјештајног извјештаја врши се примјеном одређених модела. За полицијску дјелатност на нашим просторима у примјени је модел евалуације „4x4¹²”. Овај систем подразумева четворостепену скалу за процјену како извора, тако и информације.¹² Прикупљена обавјештења о саобраћајним незгодама, која могу бити корисна за идентификовање непознатих учесника, могу бити предмет криминалистичко – обавјештајног рада. Полицијски службеници који дођу до одређених сазнања, иста би требало да сачине у форми криминалистичко – обавјештајне информације која подлијеже провјери и верификацији. Тако обрађена информација верификује се у криминалистичко – обавјештајни извјештај који је предмет даљег поступања полицијских службеника. Дужност полицијских службеника је поступање по извјештају, провјеравање достављених информација, њихова анализа и достављање повратне информације. (Ђурђевић, Радовић, 2017:484).

ЗНАЧАЈ ТРАГОВА ЗА ИДЕНТИФИКАЦИЈУ УЧЕСНИКА САОБРАЋАЈНИХ НЕЗГОДА

Сваки догађај у природи производи одређене посљедице, односно промјене. Промјене могу бити регистроване праћењем одвијања догађаја или поређењем постојећег стања учесника догађаја са стањем прије одвијања догађаја.

¹² Извор криминалистичко – обавјештајне информације процјењује се као поуздан, обично поуздан, обично непоуздан и неиспробан извор. Криминалистичко – обавјештајна информација процјењује се као тачна без сумње, информација позната извору, информација није лично позната извору и информација не може бити процјењена.

Стање прије и после може бити утврђено непосредним опажањем, мјерењем или процјеном. Настале промјене или последице представљају трагове некога догађаја. Са аспекта безбједности саобраћаја, све промјене, односно последице које настану услед догађања саобраћајних незгода представљају трагове.

Анализа саобраћајних незгода врши се на основу информација прикупљених током вршења увиђаја или у току истраге и судског процеса. Најзначајни закључци у вези саобраћајних незгода доносе се на основу анализе трагова, предмета и околности на мјесту саобраћајних незгода, а који су у директној вези са условима под којима се саобраћајна незгода догодила.

У зависности од резултата који је постигнут анализом трагова, предмета и околности, разликују се криминалистички и саобраћајни значај трагова, односно криминалистичко – технички и саобраћајно – технички. Ако се трагови, предмети и околности анализирају у циљу прибављања информација о учеснику саобраћајних незгода који напусте лице мјеста или који су управљали возилом у вријеме саобраћајне незгоде, онда се ради о криминалистичком значају. Криминалистички значај постоји и у случајевима утврђивања тачне квалификације догађаја, односно да ли се ради о саобраћајној незгоди или неком другом догађају, на примјер убиству. (Нешић, 2019).

Саобраћајно – технички значај трагова има могућност утврђивања битних околности под којим се догодила саобраћајна незгода. Овај значај више се односи на брзину кретања учесника саобраћајне незгоде, правац и смјер кретања, мјесто контакта учесника, елементе просторне и временске анализе и слично.

У случајевима саобраћајних незгода са непознатим учесником, како возилом, тако и возачем возила, криминалистичко – технички значај трагова посебно долази до изражаја. У томе смислу значај ове врсте трагова има двије намјене и то, елиминација и идентификација. Елиминација је процес у току кога се примјеном научних метода утврђује да ли је одређено возило или лице учествовало у саобраћајној незгоди, односно да нису учествовали. Идентификација је процес у оквиру кога се примјеном научних метода утврђује да је одређено возило или лице учествовало у саобраћајној незгоди. У овом процесу најчешће се предузима радња вјештачења, са циљем недвосмисленог утврђивања да ли трагови и предмети пронађени на лицу мјеста припадају осумњиченом лицу, односно одређеном возилу.¹³ (Липовац, 2000:14).

У догађајима саобраћајних незгода у којима настају оштећења возила на лицу мјеста могу се пронаћи трагови кретања, отпалих дијелова и материјала са возила која су учествовала у саобраћајним негодама. Ово је посебно значајно код саобраћајних незгода са непознатим учесником, ради успешности у спровођењу процеса идентификације и елиминације. За процес елиминације

13 Трагови кочења возила имају криминалистички значај, с обзиром да омогућавају елими-

значајно је да се на лицу мјеста пронађу, на правилан начин фиксирају и обраде трагови кретања возила (утврђивање вожње и кочења, газећег слоја пнеуматика, обима точкова и слично), љуспе боје и отпалих комада пластике ради утврђивања боје непознатог возила, комади стакла, комади показивача правца или цијели показивач правца, комади пластике од поклопца точка или цијели точак ради утврђивања боје и облика поклопца точка које је остало на возилу, вањска огледала возача – ретровизори, комади предње маске и лајсне, отпала регистарска таблица, као и други трагови који могу послужити у спровођењу система елиминације. Од значаја за процес идентификације су љуспе боје, регистарска таблица, комади пластике од поклопца точка, комади браника, маске, лајсне и други трагови неопходни у процесу идентификације.

Поред наведенога трагови имају значај и за откривање и идентификацију возила којим се возач удаљио са лица мјеста саобраћајних незгода након контакта са пјешаком. Свакако да се и у таквим случајевима спроводе процеси елиминације и идентификације са пронађеним траговима и предметима. Међутим, у оваквим случајевима могу се уочити и трагови возила на настрадалом пјешаку. На настрадалом пјешаку могу се уочити тјелесне повреде, поцјепаност одјеће, трагови земље и прашине, боје, стакла и други слични трагови. За исправно утврђивање чињеничног стања, а посебно за идентификацију возила које је учествовало у саобраћајној незгоди, потребно је утврдити да ли трагови уочени на пјешаку потичу од контакта са возилом или представљају последицу насталу усљед контакта са коловозом или другим објектима на мјесту саобраћајне незгоде. Приликом прегледа тијела пјешака на којем се уоче тјелесне повреде потребно је прецизно утврдити о врсти и локалитету повреде. Какве ће бити повреде на тијелу пјешака зависи од типа саобраћајне незгоде, односно да ли се ради о саобраћајној незгоди у којој је остварен контакт (судар) возила са пјешаком или се ради о прелажењу возилом преко пјешака (прегажење). Важно је да свака уочена повреда буде детаљано визуелно прегледана, с обзиром да се у ранама могу пронаћи дјелови боје, стакла и други трагови возила. На тијелу и одјећи пјешака могу се пронаћи и трагови пнеуматика, посебно у случајевима када је пјешак био у лежећем положају, приликом налета возила или ако је возило оборило пјешака у смјеру свога кретања, а потом и прешло преко пјешака. Такође, у случајевима наведених саобраћајних незгода на возилима се могу пронаћи и трагови пјешака и то, трагови папиларних линија, трагови биолошког поријекла, трагови одјеће и

нацију, а некада и идентификацију возила које је учествовало у саобраћајној незгоди. Уколико се исти на правилан начин фиксирају, као и уколико се изврши детаљно и прецизно мјерење, може се утврдити ширина газећег слоја пнеуматика, размак точкова на осовинама, број точкова, врста шара на пнеуматикама и др. Оштећења возила у виду отпалих материјала и дијелова са возила, такође имају криминалистички значај. На основу трагова и отпалих предмета на лицу мјеста врши се једноставна елиминација возила која немају одговарајућа оштећења. Свакако да ово захтјева ефикасно поступање прије него учесник који је напустио лице мјеста отклони и замјени настале недостатке. Идентификација возила може се извршити и на основу механичког уклапања отпалих дијелова са возила са дијеловима пронађеним на лицу мјеста.

остали трагови. Из тога разлога од посебног значаја је спровођење детљаног прегледа возила у циљу откривања, фиксирања и изузимања оваквих трагова. (Бусарчевић, 2009).

Трагови који могу бити значајни за идентификацију непознатог учесника могу се пронаћи и на фиксним препрекама, банкени, простору, објекту уз коловоз и другим сличним површинама. На основу пронађеног стања на лицу мјеста може се закључити који и какви трагови и оштећења су могли остати на возилу које је напустило лице мјеста.

Поред непознатог возила, у појединим случајевима постоји потреба идентификације непознатог лица као возача који напусти лице мјеста. Идентификација возача може се вршити као што је наведено у претходном дијелу на основу прикупљања обавјештења од потенцијалних свједока догађаја, затим коришћењем разних система видео надзора и других савремених технологија о чему ће бити изложено у наредном тексту. Поред наведенога једно од могућности идентификације је помоћу трагова које возач остави како у унутрашњости возила, тако и на спољашности возила. Сваки возач који је у контакту са возилом оставља трагове боравка у возилу. Изузетак може бити у случајевима коришћења заштитне опреме, као што су рукавице, заштита обуће, заштитно одјело, маска и слично. У том случају потребно је обратити пажњу на трагове који се могу оставити на тим заштитним елементима. Основни и веома значајни трагови које возачи могу оставити су трагови папиларних линија. Имајући у виду карактеристике папиларних линија, свакако да је метода идентификације на основу истих веома поуздана. На сједиштима у возилу могу се пронаћи трагови влакна одјеће. Трагови влакна одјеће могу се пронаћи и на сигурносном појасу, с обзиром да исте могу остати приликом догађања саобраћајних незгода при великим брзинама и наглог кочења. Упоредивањем утиснутих трагова са одјећом возача може се извршити идентификација непознатог учесника. Такође, у унутрашњости возила могу се пронаћи трагови обуће или блата које је отпало са обуће приликом додира папучица квачила, кочнице или гаса. У том случају потребно је обратити пажњу на обућу потенцијног учесника и вршити упоређивање у односу на пронађене трагове. (Бјеловук, Несић, 2019).

ПРИМЈЕНА САВРЕМЕНИХ ТЕХНОЛОГИЈА ЗА ИДЕНТИФИКАЦИЈУ НЕПОЗНАТИХ УЧЕСНИКА САОБРАЋАЈНИХ НЕЗГОДА

Развојем науке и технологије развиле су се разне могућности идентификације лица, возача учесника саобраћајних незгода. Поједина возила новије производње посједују компјутерске сензоре које могу дати информације о стилу вожње одређеног возача, а што може послужити за идентификацију во-

зача. Такође, у великој примјени је и систем видео надзора који је инсталиран на одређеним локацијама, који има могућност идентификације лица коришћењем адекватних софтвера.

Систем видео надзора једна је од мјера заштите отвореног простора¹⁴ са циљем превенције друштвено штетних и неприхватљивих појава, односно девијантних појава. Оваква мјера у највећој мјери односи се на превенцију криминала, међутим, и догађање саобраћајних незгода, посебно оне врсте која се обрађује у овоме раду. Систем видео – надзора већ деценијама сматра се значајним механизмом превенције криминала и других девијантних појава. Његова ефикасност подразумјева потребу успостављања у адекватном обиму.

На нашим просторима у последњих неколико година све више се говори о успостављању система видео – надзора на отвореном простору као једне од мјера превентивног дјеловања. Свакако да се тако успостављен систем користи у редовном раду полиције, а по потреби и других субјеката безбједности.

Инсталирање система видео надзора врши се како на отвореним мјестима, јавном простору, тако и на површина приватних простора (улице, раскрснице, паркинг простори, приватни објекти, објекти државних инсистуција, објекти јавних установа и други).

Посматрајући са аспекта безбједности могу се издвојити три функције видео – надзора и то: заштита и превенција – са функцијом одвраћања почињеноца недозвољених радњи, затим детекција – са функцијом омогућавања детектовања, односно идентификовања одређених понашања која су забрањена и обавјештавање надлежних органа и прикупљање доказа – са функцијом идентификације извршиоца или више њих на основу снимака. (Марковић, 2021). Сва три функције видео – надзора могу допринјети ефикасном постизању резултати у расвјетљавању догађаја саобраћајних незгода и идентификовању њихових учесника. Посебна функција која се може издвојити и која је већ препозната у раду полиције и других субјеката безбједности јесте функције прикупљања доказа. Оваком функцијом осим прикупљања доказа, већ на самом почетку поступања у неком догађају омогућава се планирање даљег рада. Систем видео – надзора сматра се изузетно корисним у догађајима саобраћајних незгода у којима учесник или више њих напусти лице мјеста. Овдје се мисли како на возило које је учествовало у саобраћајној незгоди, тако и на самог возача или пјешака као учеснике саобраћајних незгода. Овај систем у почетној фази примјене у неком догађају сматра се као оперативни вид информације и сазнања, а свакако да може послужити и као доказ у даљем процесу уколико се поступи по процесним правилима.¹⁵ Кроз функ-

14 Отворени простор обухвата простор у којем је грађанима омогућено несметано кретање и коришћење тога простора. У односу на тему рада то се односи на отворену површину коју користе учесници у јавном саобраћају.

15 Да би се у потпуности остварила функција прикупљања доказа није довољно само евидентирање, односно прегледање снимка видео – надзора и уочавање онога што је корисно за даљи

цију заштите и превенције, као и детектовања одређених понашања, може се констатовати да су мање вјероватноће напуштања лица мјеста саобраћајних незгода од стране учесника, с обзиром на свјесност њиховог идентификовања и могућност наступања тежих облика репресивног дјеловања према истима.

На основу претходно изложеног у потпуности се може истаћи став да је систем видео – надзора једна од ефикасних мјера за расвјетљавање догађаја и идентификовања учесника који напусте лице мјеста.

Такође, систем видео – надзора примјењује се и за непосредан увид у саобраћајну ситуацију. Увидом у систем видео – надзора врши се анализа видео записа што омогућава и идентификовање учесника саобраћајних незгода у случајевима њиховог напуштања лица мјеста. Поред идентификовања учесника, анализа видео записа омогућава и утврђивање пропуста учесника саобраћајних незгода.¹⁶ Идентификовање учесника саобраћајних незгода који напусти лице мјеста могуће је вршити и на основу анализе видео записа са видео – надзора постављеног на објекте у непосредној близини догађаја. Као што је наведено у претходном тексту, различите су локације на којима се врши постављање видео – надзора. Видео записи са наведених система видео – надзора могу прије свега послужити у оперативне сврхе, а затим примјеном процесних правила и у даљем доказном поступку. Оно што је посебно значајно за коришћење видео записа код идентификовања учесника саобраћајних незгода је правилно постављено, односно ажурирано, вријеме и датум видео записа.¹⁷

За идентификацију непознатих учесника саобраћајних незгода могу се користити и стационарни радарски системи. Стационарни радарски системи постављени поред коловоза осим евидентирања прекршаја из области безбједности саобраћаја (прекорачења брзине, непоштовања сјетлосне саобра-

---

рад. За остваривање доказне снаге и могућност коришћења видео – снимка као доказа у даљим правним поступцима, потребно је да се исти у складу са процесним правилима одузме, депонује и достави надлежном органу.

16 Један од могућих примјера је догађање саобраћајних незгода у раскрсницама у којима је саобраћај регулисан свјетлосном саобраћајном сигнализацијом. Услјед непоштовања саобраћајне сигнализације познати су случајевим проузроковања саобраћајних незгода проласком кроз раскрсницу у вријеме када је то било забрањено. Након проузроковања саобраћајне незгоде учесник који је проузроковао саобраћајну незгоду са намјером избегавања одговорности, напусти лице мјеста и наставља даље кретање. Управо, на основу система видео – надзора којим се врши надзор раскрснице могуће је извршити анализу видео записа и идентификовати учесника, прије свега возило које је учествовало у саобраћајној незгоди, а у неким случајевима у зависности од локације и самога возача.

17 Основно начело увиђајне документације саобраћајних незгода је начело усаглашености. Ово начело подразумјева међусобну усаглашености и јединственост увиђајне документације. Да би се видео запис могао користити као доказ у погледу идентификовања учесника, правилно ажурирано вријеме и датум кључни су за успјешно окончање целокупног поступка. Из тога разлога, потребно је и у другим елементима увиђајне документације правилно документовати вријеме догађања саобраћајне незгоде, тачно или приближно вријеме.

ћајне сигнализације и др.) врше и надзор и снимање. Такви видео записи могу се анализирати и користити у даљем поступку идентификовања учесника саобраћајних незгода.

Једна од савремених метода идентификације возача су савремени софтвери евиденције коришћења возила. Ова метода примјењује у случајевима када више лица, возача користи једно возило. Циљ примјене ове методе је идентификација возача који је управљао одређеним возилом у одређено вријеме, односно у вријеме настанка саобраћајне незгоде.

Поред наведенога предузећа која располажу већим бројем возила за контролу и надзор коришћења и кретања возила користе савремене ГПС системе. Коришћењем ових система пружа се могућност увида у кретање конкретног возила, времена стартовања мотора возила, кретања возила, заустављања возила, гашења мотора, брзине кретања, као и саму путању кретања. Овакве могућности могуће је утврдити у сваком тренутку, као и накнадном анализом. Свакако да примјена ове методе може допринијети идентификацији непознатог возача учесника саобраћајне незгоде.

ИДЕНТИФИКОВАЊЕ УЧЕСНИКА И РАСВЈЕТЉАВАЊЕ САОБРАЋАЈНИХ НЕЗГОДА

Од момента обавјештења о саобраћајним незгодама са непознатим учесником потребно је предузимати потребне мјере и радње са циљем идентификовања и проналаска учесника. Одмах након сазнања за такаве врсте саобраћајних незгода полицијски службеници предузимају мјере првог захвата. Уколико се у оквиру тих мјера не могу идентификовати учесници, предузимају се друге потребне мјере и радње.

Најприје потребно је извршити анализу трагова и предмета који се пронађу приликом вршења увиђаја на лицу мјеста. Такође, потребно је вршити и анализу резултата евентуално спроведених вјештачења и других несумњиво утврђених околности.

Веома је важно да се у што краћем периоду приступи прикупљању обавјештења од лица која могу дати корисне информације за идентификацију непознатих учесника. Прикупљена обавјештења не могу се одмах сматрати као истина, него је потребно да се претходно провере.

На основу затеченог стања на лицу мјеста, извршеног увиђаја и прикупљених обавјештења, потребно је развити мисаону реконструкцију догађаја. На основу мисаоне реконструкције може се закључити каква оштећења и на којим мјестима се могу очекивати на возилу које је учествовало у саобраћајној незгоди и напустило лице мјеста. Када се пронађе или заустави возило за које постоје основи сумње да је учествовало у саобраћајној незгоди, дужност полицијских службеника је да исто искључе из саобраћаја и при-

ступе предузимању других потребних мјера и радњи. Основи сумње стичу се на основу визуелног прегледа возила и претходно утврђених чињеница на лицу мјеста. Мјере и радње које је потребно предузети започињу спољашњим прегледом изгледа возила, а затим проналажењем, фиксирањем и изузимањем трагова. Свакако да је потребно извршити увиђај на возилу за које се поставе основи сумње да је учествовало у саобраћајној незгоди. По проналаску возила које би могло бити у вези са предметном саобраћајном незгодом потребно је пронаћи и обрадити трагове боје на оштећењима возила, трагове на пнеуматикама и друге карактеристике, димензије возила, трагове оштећења која су настала у моменту саобраћајне незгоде, трагове одјеће, обуће и евентуално других предмета, трагове папиларних линија, крви, косе, ткива, трагове боје, пнеуматика и друге трагове који се могу пронаћи.

Када је у ријеч о возилу, потребно је напоменути и чињеницу да учесници возило могу опрати, замјенити отпале дијелове, санирати недостатке, извршити поправку или фарбање возила и на други начин измјенити првобитан изглед возила. Основни мотив за то је прикривање чињенице учествовања у саобраћајним незгодама.

Уколико се укаже сумња да су на возилу извршене одређене поправке, замјена дијелова или друге радње у циљу прикривања учешћа у саобраћајним незгодама, може се приступити и радњи претресања простора гдје је исто вршено. Такви простори могу бити гараже, ауто – механичарске радње, ауто – лакирнице, помоћне просторије или други слични објекти.¹⁸

Идентификација и проналазак возила води проналаску возача. Наравно, ово није правило, с обзиром да се возило може пронаћи, а да се не пронађе лице које је управљало возилом. У оваквим случајевима од посебне важности су прикупљена обавјештења од лица за које постоје основи сумње да је учествовало у саобраћајној незгоди. Потребно је сагледати евентуалне мотиве напуштања лица мјеста, као и поједине околности које су могле бити познате само потенцијалном лицу.

ЗАКЉУЧАК

У саобраћају као свакодневной људској дјелатности за очекивати је чињење прекршаја и догађање саобраћајних незгода. Правним нормама прописане су дужности и обавезе, како учесника саобраћајних незгода, тако и других учесника у саобраћају. Једна од тих норми је и обавеза задржавања на мјесту догађаја. Без обзира на прописане норме, као што је то евидентирано у претходном периоду, за очекивати је и догађање саобраћајних незгоди након којих један или више учесника напусте мјесто догађаја. У раду су приказани

¹⁸ Овим радњама могу се постићи ефикасни резултати. Уколико се приликом претресања пронађу оригинални дијелови возила који су оштећени, исти се могу користити за механоскопска уклапања.

различити разлози за напуштање лица мјеста након догађаја. Такви случајеви подразумјевају потребу идентификовања и проналаска непознатих учесника.

Дјелатност трагања и идентификовања непознатих учесника, како возила, тако и возача, треба да буде циљна и сврсисхода. Да би се постигао циљ, потребно је да се дјелатност трагања реализује планирано, систематско, хитно и организовано на свим нивоима.

Дужност полицијског органа, односно полицијских службеника је да након запримања обавјештења предузме низ потребних мјера и радњи. У раду је изложена обавеза поступања полиције, као и потребне мјере и радње које требају бити предузете, у складу са подзаконским актом којим се уређује области увиђаја саобраћајних незгода.

Свакако да је једна од основних и битних мјера и радњи прикупљање обавјештења. Прикупљање обавјештења о непознатом учеснику треба да буде плански и да се одвија по одређеним фазама. Прикупљена обавјештења потребно је провјерити, како би се могло предузимати и друге мјере и радње. Прикупљање обавјештења задатак је свих полицијских службеника, а не само оних који поступају по пријави и врше увиђај конкретне саобраћајне незгоде. Оваква обавеза полицијских службеника још увијек није у потпуности развијена у њиховом свакодневном раду.

У раду су истакнуте и друге радње и мјере које полиција предузима у идентификовању и проналаску непознатих учесника. Посебан значај ових догађаја огледа се у проналаску предмета и трагова на лицу мјеста, који могу допринијети постизању ефикасних резултата.

Поред традиционалних поступања полиције, односно предузимања тзв. традиционалних мјера и радњи, у раду су истакнуте и одређене савремене методе које могу допринјети идентификовању непознатих учесника. У раду је посебно истакнут систем видео – надзора који је на нашим просторима све више препознатљив као ефикасан метод за спречавања и откривање свих друштвено штетних и неприхватљивих појава.

На основу изложеног у раду може се констатовати да се ради о једној значајној теми, с обзиром да у саобраћајним незгодама долази до наступања одређених последица по друга лица. Интерес учесника саобраћајних незгода који су одговорни за настанак исте је надокнада проузроковане штете. Због тога се од полицијских органа, односно полицијских службеника захтјева анализа сваког конкретно догађаја, како би се у што краћем периоду непознати учесници идентификовали.

ЛИТЕРАТУРА

Бјеловук, И., Несић, М. (2019). Биометријска идентификација возача. *Криминалистичка теорија и пракса*, 2/2019, стр. 25-35, Загреб.

- Бусарчевић, М. (2009). Значај трагова за откривање и идентификацију возила којим се возач удаљио са места саобраћајне незгоде после судара са пешаком. *Зборник радова VIII Симпозијум „Судар возила и пешака”, 2009. година, стр. 35-54, Врњачка Бања.*
- Ђурђевић, З., Радовић, Н. (2017). *Криминалистичка оператива*. Београд: Криминалистичко – полицијска академија.
- Липовац, К. (2000). *Увиђај саобраћајних незгода – елементи саобраћајне трасологије*. Београд: Виша школа унутрашњих послова.
- Марковић, Ј. (2021). Видео – надзор у функцији превенције криминала у отвореним јавним градским просторима. *Годишњак Факултета безбедности, 2021. година, стр. 31-49, Београд.*
- Modly, D., Бојанић, Н., (2005). Поступак полиције у случајевима бијега возача с мјеста прометног деликта. *Криминалистичке теме, број 1-2, 2005, Сарајево.*
- Нешић, М. (2019). Идентификација возача и возила у друмским саобраћајним незгодама. *Криминалистичка теорија и пракса, 1/2019, стр. 107-119, Загреб.*
- Пантазијевић, С. (2000). *Безбедност саобраћаја*. Београд: Полицијска академија.
- Кокот, И. (2009). Утврђивање идентитета возача код цестовних прометних несрећа. *Часопис „Полиција и сигурност” број 3, Загреб.*
- Фејеш, И., Лајић, О. (2014). *Криминалистичка методика*. Нови Сад: Правни факултет у Новом Саду.
- Симоновић, Б., Матијевић, М. (2007). *Криминалистика тактика*. Бања Лука: Интернационална асоцијација криминалиста.
- Закон о основама безбједности саобраћаја на путевима у БиХ (Службени гласник БиХ број: 6/06, 75/06, 44/07, 84/09, 48/10, 18/13, 89/17, 9/18 и 46/23).
- Закон о безбједности саобраћаја на путевима Републике Српске (Службени гласник РС број: 63/11 и 111/21).
- Правилник о облику и садржају обрасца Европског извјештаја о саобраћајној незгоди (Службени гласник БиХ број 13/07).
- Инструкција о вршењу увиђаја саобраћајних незгода, 2019. година.

РОЛЬ ПОЛИЦИИ В ИДЕНТИФИКАЦИИ УЧАСТНИКОВ ТРАНСПОРТНЫХ ПРОИСШЕСТВИЙ В СЛУЧАЯХ ПОКИДАНИЯ МЕСТА МЕРОПРИЯТИЯ

Александар Ђекић

Анотација: При исполнении обязанностей по обеспечению безопасности дорожного движения часто возникает необходимость выявления участников дорожно-транспортных происшествий в ситуациях, когда они покидают место дорожно-транспортного происшествия. Бегство участников с места дорожно-транспортного происшествия представляет собой форму недисциплинированности и культуры дорожного движения всех участников дорожного движения. Данное явление присут-

ствуется как в событиях с элементами проступков, так и в преступлениях. Для установления участников и выяснения всего происшествия необходима особая тщательность и настойчивость деятельности полиции. Деятельность полиции в указанных случаях выражается в применении многочисленных полицейских полномочий и преступных тактико-технических методов и средств. Помимо традиционных методов и средств, с развитием техники появились современные методы, которые используются для идентификации участников дорожно-транспортных происшествий. В транспортной отрасли такого рода явления наблюдаются уже много лет, и следует ожидать, что так будет и в будущем. Цель работы – представить способ действия и роль полиции, используя традиционные и современные методы и средства, в выявлении участников, покинувших место дорожно-транспортного происшествия.

Ключевые слова: дорожно-транспортное происшествие, оставление места происшествия, неизвестное транспортное средство, неизвестный водитель, расследование, опознание.

THE ROLE OF THE POLICE IN IDENTIFYING PARTICIPANTS IN TRAFFIC ACCIDENTS IN CASES OF LEAVING THE PLACE OF THE EVENT

Aleksandar Đekić, MA

Ministry of Interior of the Republic of Srpska

Abstract: In the performance of traffic safety duties, there is often a need to identify participants in traffic accidents in situations where they leave the scene of traffic accidents. The flight of participants from the scene of traffic accidents represents a form of indiscipline and traffic culture of all traffic participants. This phenomenon is present both in events with elements of misdemeanors and elements of criminal acts. In order to identify the participants and clarify the entire event, special thoroughness and persistence of police activity is necessary. The activity of the police in the mentioned cases is reflected in the application of numerous police powers and criminal tactical and technical methods and means. In addition to traditional methods and means, with the development of technology came the development of modern methods that are used to identify participants in traffic accidents. In the traffic industry, this kind of phenomenon has been present for many years and it is to be expected that it will continue to be the case in the future. The aim of the work is to present the way of acting and the role of the police, using traditional and modern methods and means, in identifying participants who leave the scene of a traffic accident.

Keywords: traffic accident, leaving the scene, unknown vehicle, unknown driver, investigation, identification.

ЕВАКУАЦИЈА И СПАСАВАЊЕ СТАНОВНИШТВА У ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА

мс Зорана Иветић¹

Факултет за студије бетбедности, Универзитет Едуконс, Војводе Путника 87,
Сремска Каменица 21208, ОРЦИД: 0000-0003-0629-8189

др Симиша Домазет

Факултет за менаџмент, Метрополитан универзитет, Тадеуша Кишћушка 63, Београд
ОРЦИД: 0000-0002-5964-2249

Апстракт: Ванредне ситуације имају потенцијал да односе много људских живота и на различите начине униште и деградирају животну средину, узрокујући велику материјалну штету и губитке. Евакуација представља саставни део процеса управљања ванредним ситуацијама и игра кључну улогу у смањењу губитака живота и имовине у случају различитих катастрофа које укључују природне, техничко-технолошке несреће и друге ванредне ситуације. У раду се објашњавају елементи који чине да процес заштите и спасавања становништва буде ефикасан, а процес обухвата: планирање евакуације становништва, рано упозоравање, организовање тимова за ре-аговање, комуникацију са јавношћу и логистичку подршку. У раду су коришћене опште и филозофске научне методе и посебне научне методе, као што су методе анализе и синтезе, индукције и дедукције и метод класификације.

Кључне речи: ванредне ситуације, безбедност у ванредним ситуацијама, евакуација, заштита и спасавање, управљање ванредним ситуацијама, право

УВОД

Ванредне ситуације представљају елеменат живота сваке државе и друштва. У том смислу, може се говорити о ванредним ситуацијама узрокованим различитим догађајима који могу бити природног, друштвеног и техногеног карактера. Опасност од настанка нежељеног догађаја, било природног, друштвеног или техногеног карактера, стално је присутна, без обзира на ниво развијености друштва и друштвеног уређења.

Припрема друштва за функционисање у ванредним ситуацијама представља непрекидан и сложен процес, јер ванредне ситуације носе са собом различите последице и штете. Сходно томе, ванредне ситуације захтевају

¹ мс Зорана Иветић је асистент на Факултету за студије безбедности и докторанд на истом Факултету, Универзитет Едуконс у Сремској Каменици. Е-маил: zorana.ivetic@educons.edu.rs

посебне мере, снаге и средства уз појачан режим рада надлежних и других органа, у циљу спречавања или отклањања последица по становништво, животну средину, материјална и културна добра. У контексту тога, за ефикасно управљање ванредним ситуацијама потребни су ефикасни и квалитетни планови заштите и спасавања. Плановима заштите и спасавања дефинишу се сви елементи, између осталог и евакуација и спасавање становништва.

Основни објекат заштите, током ванредне ситуације, јесте човек. Мере заштите становништва чине саставни део превентивних и оперативних мера заштите и спасавања. Евакуација и спасавање становништва у ванредним ситуацијама су комплексни задаци који захтевају пажљиво планирање, ефикасну комуникацију и добру координацију различитих учесника.

Предмет истраживања овог рада је евакуација и спасавање становништва у ванредним ситуацијама. Циљ рада је објаснити значај планирања евакуације, правременог обавештавања и упозоравања становништва, као и значај комуникације и координације између штаба за ванредне ситуације, тимова за хитне интервенције и становништва, али и свих релевантних организација које могу да допринесу ефикасној евакуацији становништва.

Рад се састоји из увода, главног дела рада који је структуриран у шест целина, закључка и коришћене литературе која је била неопходна за писање рада. У првој целини рада дефинисани су појмови ванредна ситуација и безбедност у ванредним ситуацијама. Дефинисање основних појма је неопходно ради даљег разумевања значаја евакуације и спасавања становништва, у тренутку када се створе услови за проглашење ванредне ситуације. У другој целини говори се о значају планирања евакуације становништва и основним елементима за успешно спровођење евакуације становништва. Трећа целина рада посвећена је осматрању, раном упозоравању, обавештавању и узбуњивању становништва у ванредним ситуацијама. Четврта целина рада посвећена је организовању тимова за хитне интервенције у ванредним ситуацијама, као једаном од кључних чинилаца за ефикасно управљање ванредним ситуацијама. Пета целина рада, као логичан след догађаја, говори о комуникацији с јавношћу, важности избора добрих комуникационих канала којима се шаљу поруке које су од значаја за становништво у моменту наступања ванредног догађаја, као и важности ширења информације о одлуци за евакуацију становништва донете од стране надлежног штаба за ванредне ситуације. Последња целина рада посвећена је значају логистичке подршке у тренутку евакуације становништва.

БЕЗБЕДНОСТ У ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА

Израз „ванрена ситуација” настао је почетком XX века у руској стручној литератури. (Млађан, 2015:9) Појам ванредна представља конотативан део синтагме ванредна ситуација, док појам ситуација означава деконотативни

део. У Речнику српског језика, придев ванредан је дефинисан као онај који излази из оквира нормалног, уобичајеног реда, распореда или онај који је особит, изузетан, одличан, веома велики. (Матица Српска, 2011) Војни лексикон дефинише појам ситуација као околност, стање, место, положај, прилике или утицај различитих околности и чинилаца на борбена дејства. (Војни лексикон, 1981) Ванредне ситуације представљају безбедносну ситуацију, у којој је дошло до нередовног стања функционисања друштвеног система или њених делова, изазвано догађајима већих размера, а који за последицу имају угрожавање становништва, материјалних добара и животне средине. (Млађан, 2015:9) Нарушавање услова живота и рада може бити резултат елементарних непогода или катастрофа изазваних неочекиваним догађајима, а који као резултат имају изазивање немира у и међу људима.

На основу горенаведеног, појам ванредне ситуације се може дефинисати преко три конституенса, и то: масовност угрожавања људских живота, материјалних и културних добара и животне средине; немогућност или неспремност редовних служби да реагују и спрече појаву опасности, као узрочника ванредних ситуација; последице опасности превазилазе могућности друштвене заједнице коју је опасност погодила и од ње захтевају предузимање ванредних мера и поступака. (Ковачевић, Бабић&Ковач, 2020)

Актуелност ванредних ситуација изискује сталну потребу друштвене заједнице за проналажењем адекватног одговора на испољене претње безбедности, са акцентом на проналажење најефикасније заштите становништва, материјалних и културних добара. Проглашењем ванредне ситуације од стране надлежног органа, ствара се специфичан законски оквир који омогућава ангажовање и употребу свих расположивих ресурса друштва у сврху заштите и спасавања становништва. (Каровић&Домазет, 2019)

Безбедност у ванредним ситуацијама треба схватити као ниво прихватљиве заштићености становништва, објеката, културних вредности и животне средине од опасних догађаја, било природних непогода, техничко-технолошких удеса или катастрофа, а који условљавају проглашење ванредне ситуације. (Каровић&Домазет, 2019) Сходно томе, безбедност у ванредним ситуацијама је усмерена на идентификовање опасности, организовање, реализовање и контролу активности на ублажавању и отклањању такве ситуације.

У циљу прихватљиве заштићености становништва, објеката, културних вредности и животне средине од опасних догађаја доноси се Национални план заштите и спасавања. Национални план заштите и спасавања садржи све неопходне елементе за заштиту и спасавање у ванредним ситуацијама, а нарочито: рано упозоравање и приправност; мобилизацију и активирање; заштиту и спасавање по врстама идентификоване опасности дефинисане проценом ризика, мере цивилне заштите и употребу снага и субјеката заштите и спасавања. (Сл. гласник РС, бр. 102/2020) Мере цивилне заштите обухватају: евакуацију, збрињавање угрожених и настрадалих, прву и медицинску помоћ и асанацију. У наставку рада биће више речи о евакуацији становништва.

ПЛАНИРАЊЕ ЕВАКУАЦИЈЕ ЗАШТИТЕ И СПАСАВАЊА СТАНОВНИШТВА

Ванредне ситуације, проузроковане природним непогодама или људским активностима, имају потенцијал да угрозе много људских живота и на различите начине униште и деградирају животну средину, узрокујући велику материјалну штету и губитке. У циљу заштите и спасавања људи, материјалних и културних добара од опасности изазваних природним непогодама или људским активностима, спроводе се мере цивилне заштите међу којима је и евакуација. Веома мало времена које је доступно за доношење критичних и веома значајних одлука, као и потреба за координацијом великог броја људи и различитих тимова за хитне интервенције и организације, створили су потребу за планирањем евакуације као примарне заштитне радње.

Евакуација је планско, организовано и привремено премештање становника, животиња, материјалних и културних добара, државних органа, привредних друштава и других правних лица, са угрожене територије на територију одређену планом заштите и спасавања у ванредним ситуацијама, а на којој не постоји опасност и која пружа услове за живот и заштиту. Евакуацију становништва са угроженог подручја, у Републици Србији, наређује надлежни штаб за ванредне ситуације, у складу са Законом о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама, и сва лица су дужна да поступе у складу са наредбом. (Службени гласник РС, бр. 87/2018) Закон предвиђа и да се у процесу планирања и спровођења евакуације остварује сарадња са Црвеним крстом, хуманитарним и другим организацијама.

Евакуација се припрема, организује и спроводи плански. План евакуације се израђује као посебан документ и чини саставни део плана заштите и спасавања становништва у ванредним ситуацијама. Планом евакуације утврђују се и разрађују: процедуре спровођења мера и задатака евакуације; неопходна материјално-техничка и финансијска средства; задаци, начин деловања и одговорност свих учесника у спровођењу евакуације. (Млађан, 2015:309) Процедуре спровођења мера и задатака евакуације укључују јасно дефинисан почетак и крај евакуације, дефинисана упутства за поступање током евакуације становништва, као и организовање и координацију током евакуације. Под неопходна материјално-техничка и финансијска средства сврставају се потребна опрема за реализовање евакуације становништва, што укључује различита превозна средства, прву и медицинску помоћ, информационо-комуникационе системе, одређивање потребних финансијских средстава за спровођење евакуацију и друго. Планом евакуације дефинисани су и задаци, начин деловања и одговорност сви учесника евакуације, што подразумева дефинисање задатака и одговорности различитих служби, организација, тимова за хитне интервенције и других учесника евакуације. Поред тога, планом је дефинисана и претходна обука и информисање учесника, али и комуникаци-

ја између различитих служби, организација, тимова за хитне интервенције и других учесника током целог процеса евакуације становништва. За ефикасно спровођење евакуације становништва потребно је да план евакуације буде добро документован, лако разумљив, без сувишних и предугачких објашњења, написан једноставним језиком и редовно ажуриран.

За успешно спровођење евакуације становништва, неопходно је да постоје основни елементи, а то су: зборно место, правци кретања од зборних места до места прихвата, место прихвата и подручје размештаја, носиоци и извршиоци евакуације и материјално, здравствено, безбедносно и психолошко обезбеђење евакуације. (Јаковљевић, 2011) Зборна места чине просторе или објекте прикупљања становника. Зборна места се бирају тако да омогућавају обављање припремних радњи за евакуацију становништва, али и заштиту становника окупљених у њима. Правац извођења евакуације условљава избор зборног места. На основу тога, планом се регулише кретање од и до зборног или зборних места. Број зборних места одређује се према броју евакуисаних становника, броју путања за евакуацију и других релевантних података. Крајње одредиште евакуисаних становника су места прихвата и места размештаја. Места прихвата чине прва одредишта за прикупљање евакуисаног становништва, али могу бити и трајни колективни размештај. (Млађан, 2015)

У процесу доношења одлуке о планирању, припреми, координацији и спровођењу евакуације потребно је водити рачуна о одређивању пута и контроли приступа евакуацији за специјалне групе становништва, као што су болесни, непокретни, особе старије доби и друге посебне групе становништва. Приликом евакуације приоритет имају: мајке са децом до 15 година старости, односно друга лица која су по закону дужна да се старају о чувању и неговању малолетника млађег од 15 година, труднице, болесна лица, особе са инвалидитетом и друга лица којима је неопходна туђа помоћ и нега, као и лица млађа од 16 година и жене старије од 60 година, као и мушкарци старији од 65 година. (Сл. гласник РС, бр. 87/2018) Приликом планирања евакуације потребно је водити рачуна и о могућности збрињавања домаћих животиња и заштити дивљих животиња.

ОСМАТРАЊЕ, РАНО УПОЗОРАВАЊЕ, ОБАВЕШТАВАЊЕ И УЗБУЊИВАЊЕ СТАНОВНИШТВА У ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА

Систем осматрања, обавештавања, раног упозорења и узбуњивања чине капацитети неопходни за правовремено детектовање, прикупљање података, анализу и израду прогноза, као и ширење и пренос информација о потенцијалној опасности, а све у циљу правовремене припреме и реаговања како би се смањила вероватноћа настанка штетних последица или губитака. Овај систем

почиње активирањем јавног узбуњивања, емитовањем унапред одређених и разумљивих сигнала за становништво. (Млађан, 2015:297) Осматрање представља континуирано и систематско праћење с циљем детектовања промена које могу да доведу до проглашења ванредне ситуације. У ситуацијама детекције потенцијалне опасности, рано упозорење је кључно за минимизирање штете и спасавање људских живота. Обавештавање и узбуњивање становништва је следећи битан чинилац у овом систему. Различитим комуникационим каналима јавност се обавештава о постојању опасности. Правовремено узбуњивање становништва спречава панику и стварање хаоса.

Ефикасан систем осматрања, раног упозорења, обавештавања и узбуњивања становништва у ванредним ситуацијама састоји се из три компоненте. Прву компоненту чини планирање када и како ће становништво бити упозорено. Другу компоненту чини обука становништва. То значи да становништво мора да зна шта треба да ради након упозорења. Трећу компоненту чини испитивање и тестирање система и пре наступања ванредне ситуације, како би се становништво упознало са упозорењима и смањило страх и панику када наступи ванредна ситуација. (Млађан, 2015:296) Прописима су утврђени знаци за узбуњивање становништва, као и осталих субјеката система заштите и спасавања. Ови знаци се употребљавају и за потребе испитивања и тестирања система. Општи начин јесте путем одговарајућих јавних сирена које су распоређене на територијама насеља и градова.

Субјекти система осматрања, обавештавања, раног упозорења и узбуњивања су: Служба 112, органи државне управе, Војска Србије, привредна друштва, службе од јавног интереса и друга правна лица која се баве осматрањем, евидентирањем, анализом и прогнозирањем угрожавајућих појава. (Јаковљевић, 2010) Наведени субјекти прикупљају податке о могућим опасностима, ефектима и последицама ванредне ситуације. Сви субјекти су у обавези да обавештавају Службу 112 о опасностима и појавама које могу угрозити људе, материјална средства и животну средину. На заштем Службе 112, радио-дифузне и телевизијске станице са националним, регионалним или локалним фреквенцијама дужне су да прекину програм ради преношења одговарајућих обавештења од интереса за заштиту и спасавање. (Млађан, 2015:298)

ОРГАНИЗОВАЊЕ ТИМОВА ЗА ХИТНЕ ИНТЕРВЕНЦИЈЕ

Организовање тимова за хитне интервенције у ванредним ситуацијама један је од кључних чинилаца за ефикасно управљање ванредним ситуацијама и пружање помоћи у критичним тренуцима. Тим за хитне интервенције састављен је од групе људи који су припремљени да реагују у новонасталој ситуацији.

Састав тима зависи од врсте ванредног догађаја, а чланови тима се одређују пре него што наступи ванредни догађај. Развојем планских докумената дефинишу се улоге и одговорности чланова тима за хитне интервенције. Чланови тима би требало да буду обучени и спремни да одговоре на захтеве специфичне ситуације. Појединачни чланови тима могу бити обучени за различите сегменте спасилачког деловања. Тимови за хитне интервенције су, најчешће, у организацијама јавних служби, али могуће је и формирање различитих волонтерских или тзв. *ad hoc* тимова.

Координација и комуникација кључни су елементи за ефикасно функционисање тимова за хитне интервенције. Јасно дефинисање задатака и одговорности, кроз хијерархију, доприноси бољој организацији и ефикасности, док координација чланова тима омогућава синхронизован рад који је усмерен ка једном општем циљу, а то је успешна евакуација и спасавање становништва током ванредне ситуације. Брза и ефикасна комуникација обезбеђује обавештавање свих чланова тима за хитне интервенције о тренутном стању и од кључног је значаја за доношење правовремених одлука надлежних органа.

КОМУНИКАЦИЈА С ЈАВНОШЋУ

Комуницирање представља један од кључних елемената у управљању ванредним ситуацијама. Ефикасна комуникација у ванредним ситуацијама подразумева да се јавности, медијима и свим заинтересованим странама пруже основне информације везане за насталу ванредну ситуацију и да се успостави сарадња, у циљу спречавања ширења узрока настанка ванредне ситуације и њених разарајућих последица. (Каровић, 2015:123)

Избор комуникационог канала један је од битних фактора за ефикасно информисање јавности. За избор комуникационог канала важна је врста медија којим се одвија пренос информација. Медиј треба да омогући успешан пренос информација, па је неопходно имати у виду: количину и сложеност информација које се преносе, брзину протока информације, брзину добијања повратне информације, једноставност коришћења и др. (Иветић, Тошић&Милетић, 2023)

У ванредној ситуацији, медији су критични елементи преко којих се заинтересованим странама јавности упућује све значајне поруке. Поред медија, као главног комуникационог канала, ванредне ситуације захтевају коришћење и других канала комуникације како би се заинтересованим странама упутиле поруке. Канали комуникације могу да буду различити за различите групе актера. Извори или канали преноса информација могу бити и национална и локална телевизија, радио, чланови породице, пријатељи, црква, интернет странице и друго.

Порука представља централни елемент комуникационог чина и разлог због којег долази до процеса комуницирања. Циљ поруке је информисање циљне јавности о ванредној ситуацији и планираној или хитној евакуацији становништва. Поруке које се шаљу морају бити једноставне и јасне, како би одговарале способностима најшире публике. Кључно је да поруке буду разумљиве и лишене жаргона и стручних термина. Поруке треба обликовати тако да имају вредност вести и да одговарају на питања јавности.

У иницијалном одговору потребно је обезбеди упућујуће информације. Све жртве или потенцијалне жртве треба да добију информације које се одnose на природу угрожавања и инструкције за деловање у новонасталој ситуацији. (Иветић, Тошић&Милетић, 2023) Потребно је одмах рећи шта треба да се уради како би се људи заштитили и дати основне смернице које су од значаја за евакуацију становништва. Кључне поруке у првим тренуцима треба да садрже само упућујуће информације. Неопходно је обезбедити адекватне инструкције за понашање становника током евакуације. Поред инструкција, кључне поруке треба да садрже све основне и проверене информације о ванредној ситуацији, као и информације о креткривним активностима. Поред наведеног, у првом тренутку потребно је показати забринутост и саучешће са жртвама ситуације. (Каровић, 2015)

ЛОГИСТИЧКА ПОДРШКА

Ефикасна логистичка подршка неопходна је како би се омогућила брза и координисана дистрибуција потребних ресурса и пружила подршка тимовима за хитну интервенцију, а у циљу заштите и спасавања становништва на угроженом простору. Припремљеност, набавка, транспорт, праћење, складиштење, управљање залихама и царињење спадају у функције логистике у случају ванредних ситуација. Први одговор у ванредној ситуацији укључује транспорт медицинског материјала, комуникационе опреме, опреме за поправку, хране, склоништа и особља до места на којима је потребна.

Инжењерска подршка евакуације становништва организује се с циљем стварања неопходних услова за евакуацију становништва са угрожених места. Првенствено, инжењерска подршка огледа се у увођењу уређаја и конструкција инжењерске инфраструктуре на зборним местима и прихватним местима, као и на маршрутама за евакуацију становништва. (Млађан, 2015:311)

Транспортна подршка евакуације становништва огледа се у припреми, распореду и експлоатацији превозних средстава намењених за транспорт становништва при евакуацији. Материјално-техничка подршка евакуације огледа се у организацији поправке и контроле транспортних средстава потребних у процесу евакуације становништва. Поред тога, материјално-техничка подршка укључује и снабдевање горивом, резервним деловима, али и снабдевање

евакуационих органа имовином потребном за процес евакуације и смештаја становништва. (Млађан, 2015:311)

Медицинска подршка евакуације становништва укључује спровођење лекарских, санитарно-хигијенских и противепидемиолошких мера ради очувања здравља евакуисаних становника и пружање медицинске помоћи оболелим и повређеним становницима. Медицинска подршка је од кључне важности за спречавање настанка и ширења масовних инфективних обољења. (Млађан, 2015:311)

Обезбеђење, складиштење и дистрибуција хране у ванредним ситуацијама је делатност од посебног значаја за становништво и друштво у целини. Дефицит хране или неправилна исхрана могу да доведу до масовног обољења евакуисаног становништва, као и стварање епидемија различитих болести, а као најнеповољнији исход и смрт људи. Да би се спречиле све наведене последице веома је важна логистика. Достављање хране угроженом становништву захтева обезбеђење централних складишта из којих се храна дистрибуира. (Ранисављевић&Вудраговић, 2017) Послови обезбеђења и дистрибуције хране у ванредним ситуацијама, у Републици Србији, поверене су Црвеном крсту Србије, чији су представници чланови штаба за ванредне ситуације.

ЗАКЉУЧАК

Заштита становништва од штетних дејстава узрока настанка ванредне ситуације основни је задатак штаба за ванредне ситуације. Обавештавање јавности, евакуација и смештај становништва, логистичка подршка и формирање тимова за хитне интервенције део су задатака штаба за ванредне ситуације током ванредне ситуације.

Евакуација и спасавање становништва у ванредним ситуацијама су комплексни задаци који захтевају пажљиво планирање, организовање, ефикасну комуникацију и добру координацију између свих учесника. Лоше организована евакуација становништва, без претходног плана, може да доведе до негативних последица праћених губицима људских живота, проузроковањем веће материјалне штете и стварањем панике. Поред тога, веома је значајан избор комуникационих канала и порука које се шаљу становништву. Потребно је јасно, прецизно и разумљиво обавестити становништво и обезбедити адекватне инструкције за понашање током евакуације.

Све горенаведено не би могло да се реализује без логистичке подршке. Ефикасна логистичка подршка неопходна је како би се омогућила брза и координисана дистрибуција потребних ресурса. У првом тренутку потребна су транспортна средства, адекватна места прихвата, храна, вода, медицинска помоћ, гардероба, ћебад али и људство. Без људи који су спремни да помогну и адекватно обучени евакуација становништва не би била могућа.

Из рада се може закључи да је планирање евакуације кључно за успешно и ефикасно спасавање становништва од штетних појава које доводе до настанка ванредних ситуација.

ЛИТЕРАТУРА

- Војни лексикон (1981) *Војноиздавачки завод*.
- Закон о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама (ЗУВС), чл. 58-60, *Сл. гласник РС, бр. 87/2018*.
- Иветић, З., Тошић, Ј., Милетић, Љ. (2023) Успешне комуникације као елент ефикасног управљања ванредним ситуацијама, *Пословна економија, 17 (1), 53-67*, DOI:10.5937/poseko23-44974
- Јаковљевић, В. (2010) *Ванредна ситуација и заштита*. Факултет безбедности.
- Јаковљевић, В. (2011) *Цивилна заштита у Републици Србији*. Факултет безбедности.
- Ковачевић, Н., Бабић, Б., Ковач, М. (2020) Појмовно одређење ванредних ситуација, *15. Међународна конференција Ризик и безбедносни инжењеринг, Зборник радова, 296-302*
- Каровић, С. (2014) *Кризни менаџмент*. Медија центар „Одбрана”.
- Каровић, С., Домазет, С. (2019) *Функционисање локалне самоуправе у ванредним ситуацијама*. Универзитет Едуконс.
- Млађан, Д. (2015) *Безбедност у ванредним ситуацијама*. Криминалистичко-полицијска академија.
- Ранисављевић, М., Вудраговић, З., (2017) Складиштење и дистрибуција хране у ванредним ситуацијама, *Војно дело, 69 (7), 338-357*, DOI:10.5937/vojdelo1707338R
- Речник српског језика (2011) *Матица српска*.
- Уредба о садржају, начину израде и обавезама субјеката у вези са израдом процене ризика од катастрофа и планова заштите и спасавања, чл. 7, *Сл. гласник РС, бр. 102/2020*.

ЭВАКУАЦИЯ И СПАСЕНИЕ НАСЕЛЕНИЯ В ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЯХ

Зорана Иветић
Синиша Домазет

Анотација: Чрезвычайные ситуации могут унести множество человеческих жизней, а также разрушить и деградировать окружающую среду различными способами, причинив большой материальный ущерб и потери. Эвакуация представляет собой неотъемлемую часть процесса управления чрезвычайными ситуациями и играет ключевую роль в снижении человеческих и материальных потерь в случае различных стихийных бедствий, в том числе природных, технико-технологических аварий

и других чрезвычайных ситуаций. В статье объясняются элементы, которые делают процесс защиты и спасения населения эффективным, и этот процесс включает в себя: планирование эвакуации населения, раннее предупреждение, организацию групп реагирования, связь с населением и логистическую поддержку. В работе используются общие и философские научные методы, а также специальные научные методы, такие как методы анализа и синтеза, индукции и дедукции, метод классификации.

Ключевые слова: чрезвычайные ситуации, безопасность в чрезвычайных ситуациях, эвакуация, защита и спасение, управление чрезвычайными ситуациями, право.

EVACUATION AND RESCUE OF THE POPULATION IN EMERGENCY SITUATIONS

Zorana Ivetić
Siniša Domazet

Abstract: *Emergency situations have the potential to take many human lives and destroy and degrade the environment in different ways, causing great material damage and losses. Evacuation represents an integral part of the emergency management process and plays a key role in reducing the loss of life and property in the event of different disasters including natural, technical-technological accidents and other emergency situations. The paper explains the elements that make the process of protection and rescue of the population effective, and the process includes: planning the evacuation of the population, early warning, organizing response teams, communication with the public and logistics support. General and philosophical scientific methods and special scientific methods are used in the work, such as methods of analysis and synthesis, induction and deduction and classification method.*

Keywords: emergency situations, security in emergency situations, evacuation, protection and rescue, emergency management, law

ПРИМЕНА ТЕОРИЈЕ РИЗИКА У ПОЛИЦИЈИ

Дане Субошић¹

Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд, Србија

Апстракт: Циљ истраживања је објашњење примене теорије ризика у полицији, с тежиштем на идентификацији предности таквог приступа решавању проблема у наведеној организацији. Методи који су коришћени при његовој реализацији су: вероватноћа и статитика, моделовање (текстуално, табелрно, графичко и нумеричко), закључно са стаблом одлуке. Резултати до којих се дошло истраживањем су да примена теорије ризика у полицији омогућује ваљано сагледавање: безбедносних проблема, њених послова и задатака, опасности и вредновања радних места унутар полиције, структурирања полицијске организације (њених организационих јединица), доношење одлука и др. Закључак до кога се истраживањем дошло односи се на то да је теорија ризика веома применљива у полицији, јер њени предмет, методе, језик и теорија потпуно одговарају природи полицијске професије и полицијске организације у целини. Примена оваквог закључка могућа је у образовној (теорија ризика као садржај наставних планова и програма), научној (истраживања у области примене теорије ризика у полицији) и практичној области полицијске организације (на пример у областима: подршке руковођењу, обучавања и опремања).

Кључне речи: теорија ризика, полиција, опасност, доношење одлука, стабло одлуке.

УВОД

Савремени живот наметнуо је заокрет од претежног реаговања на нежељене догађаје ка преовладавању рада на њиховој превенцији, у складу са изреком: „Боље спречити него лечити”. Тако је у многим областима живота и рада људи, као што су: економија, медицина, саобраћај, безбедност, екологија и др. Заокрет од реаговања на нежељене догађаје ка њиховој превенцији пристан је и у Министарству унурашњих послова Републике Србије - МУПРС (посебно у Сектору за ванредне ситуације и Сектору унутрашње контроле полиције), самим тим и у полицији у Републици Србији, а омогућава га теорија ризика.

Бројне области рада у полицији заснивају се на управљању ризицима, као што су:

– Дирекција полиције - процењује ризике и стање и кретање криминала,

¹ Др Дане Субошић, редовни професор Криминалистичко-полицијског универзитета, Београд, Србија. E-mail: dane.subosic@kpu.edu.rs.

- полиција опште надлежности и криминалистичка полиција - нпр. процењује ризике од насиља у породици, јавне ризике, ризике преклапања истих истрага од различитих организационих јединица због мултипликовања функција у седишту и ван седишта МУПРС и Дирекције полиције, нпр. Сектора унутрашње контроле и организационих јединица надлежних за контролу законитости поступања полицијских службеника,
- саобраћајна полиција - нпр. процењује саобраћајне ризике,
- гранична полиција - нпр. Одељење за анализу ризика Управе граничне полиције - УГП прикупља, обрађује и анализира податке и информације о појавама на државној граници, укључујући незакониту миграцију и заступљене видове прекограничног криминала, о чему сачињава дневне, седмичне и месечне извештаје; управља системом анализе ризика граничне полиције на локалном и регионалном нивоу (Министарство унутрашњих послова Републике Србије [МУП РС] 2022: 92),
- Сектор унутрашње контроле полиције (нпр. смањује ризик од корупције у полицији, идентификује ризике појединих радних места, израђује и ажурира регистре ризика и др.) итд.

Дакле, ризик је у природи полицијске професије и полиције у целини. С тим у вези, примена теорије ризика може да се користи у бројним аспектима полицијске професије и на широком плану унутар полицијске организације. То значи да је могућа примена теорије ризика у полицији, као што су схватање:

- безбедносних проблема,
- њених послова и задатака,
- опасности и вредновања радних места унутар полиције,
- структурирања полицијске организације (њених организационих јединица),
- доношење одлука и др.²

Дакле, предмет овог рада је примена теорије ризика у полицији. Циљ који овим саопштењем жели да се постигне је објашњење примене наведене теорије у полицијској организацији. С тим у вези, структуриран је и главни део овог саопштења.

2 Широм поделом ризика сматра се она која садржи следеће чланове:

- ризик који се односи на угрожавање безбедности,
- ризик који се односи на угрожавање здравља,
- ризик који се односи на угрожавање животне средине,
- ризик који се односи на угрожавање друштвеног благостања (Гроздановић & Стојиљковић, 2013: 18).

СХВАТАЊЕ БЕЗБЕДНОСНИХ ПРОБЛЕМА ПРИМЕНОМ ТЕОРИЈЕ РИЗИКА

Двофакторска анализа ризика појединих безбедносних проблема обухвата њихову учесталост и последице. С тим у вези, безбедносни проблеми могу да буду чести и ретки, односно са блажим и тежим последицама (наредна табела).

Табела 1. Подела безбедносних проблема по учесталости и последицама (Институт за стандардизацију Србије, [ИСС] 2017: т. 3.4.6.)³

УЧЕСТАЛОСТ ПРОБЛЕМА	ПОСЛЕДИЦЕ ПРОБЛЕМА	
	Блаже	Теже
Чешћа	<ul style="list-style-type: none"> – прекршаји из члана 9. Закона о јавном реду и миру (нпр. вређање и/или, претња) – материјална штета (нпр. саобраћајна незгода без повређених и страдалих особа) 	<ul style="list-style-type: none"> – лаке телесне повреде (нпр. саобраћајна незгода са лако повређеним особама) – тешке телесне повреде (нпр. саобраћајна незгода са тешко повређеним особама)
Ређа	<ul style="list-style-type: none"> – прекршаји из члана 9. Закона о јавном реду и миру (нпр. вршење насиља и/или туча, без телесних повреда и тежих исхода) 	<ul style="list-style-type: none"> – смртна последица (нпр. саобраћајна незгода са погинулим особама) – убиство

Из претходне табеле може да се уочи правилност да чешћи безбедносни проблеми имају блаже последице и обрнуто, да ређи безбедносни проблеми имају теже последице. Међутим, могућа је и ситуација у којој један исти безбедносни проблем, нпр. насиље у породици, може да има читав низ последица од чешћих и блажих (психичких), преко тежих (лаке и тешке телесне повреде), до најтежих (смрт, као последица убиства), као и саобраћајна незгода, која је наведена претходном табелом. Све то се односи на конкретне безбедносне проблеме континуираног трајања, који захтевају мање ангажовање ресурса.

Постоје и конкретни, повремени безбедносни проблеми, који захтевају обимније ангажовање ресурса. Такви задаци су демонстрације или манифестације (спортске приредбе повећаног ризика, нпр. европска и светска првенства у појединим спортовима или такмичења која обухватају више спортова, као што је универзијада и сл.). На таквим догађајима могуће је распоређивање полицијских ресурса у складу с проценом ризика, као што је приказано у наредној табели.

³ Последица је исход догађаја који утиче на циљеве.

Табела 2. Распоређивање ресурса засновано на интензитету ризика (Епли *et al.*, 2012: 95)

СТАТУС	ПРОЦЕНА ДОГАЂАЈА	РАСПОРЕЂИВАЊЕ	ПОДРШКА
МИРНИ САТИ	Нема догађаја	Систем ФТО ⁴	Командни центар
НИВО 1	Догађај без потенцијалних проблема или ризика које је могуће предвидети	Распоређивање мањих ресурса	Резерва је доступна у року од једног сата
НИВО 2	Догађај са потенцијалним ограниченим ризицима од инцидента	Распоређивање уобичајених ресурса	Резерва је доступна у року од 15 минута
НИВО 3	Догађај са потенцијално великим инцидентима	Ојачавање уобичајених ресурса	Резерва је ангажована

Из претходне табеле се види да је могуће двофакторско распоређивање ресурса у зависности од њихове доступности и ризика. На основу ње, утврђује се консолидована табела, која у времену и простору указује на ниво ризика. Пример из наредне табеле указује само на један простор током одржавања различитих догађаја.

Табела 3. Матрица ризика (Епли *et al.*, 2012: 96)

САТИ	ДАН			
	ДАН 1	ДАН 2	ДАН 3	ДАН 4
ЈУТРО	НИВО 1	МИРНИ САТИ	МИРНИ САТИ	НИВО 2
ПО ПОДНЕ	НИВО 2	НИВО 2	НИВО 2	НИВО 1
ВЕЧЕ	НИВО 3	МИРНИ САТИ	НИВО 2	НИВО 3
НОЋ	МИРНИ САТИ	МИРНИ САТИ	НИВО 1	МИРНИ САТИ

Матрица ризика указује на то да су критични дани и сати они током којих је присутан НИВО 3 ризика. Тада је потребно максимално ангажовање доступних ресурса полицијске организације и њених партнера (нпр. редарске службе, ватрогасно-спасилачке службе, службе хитне помоћи, по потреби и других) на извршавању безбедносних задатака. Ангажовање доступних ресурса у таквим околностима приказано је у табели 2, у реду НИВО 3.

Сам безбедносни проблем може да буде конкретан (нпр. конкретан случај насиља у породици) и општи (нпр. насиље у породици као деликт на станичном подручју, разматран у одређеном временском интервалу, нпр. на годи-

4 Систем физичко-техничког обезбеђења (редарска служба).

шњем нивоу). Процењују се оба случаја безбедносног проблема (конкретан и општи). Симетрично проблемима, могуће је сврстати и безбедносне задатке, као одговоре на њих.

СХВАТАЊЕ ПОЛИЦИЈСКИХ ПОСЛОВА И ЗАДАТАКА ПРИМЕНОМ ТЕОРИЈЕ РИЗИКА

Поред поделе задатака полиције на редовне и ванредне (посебне), значајни критеријуми њихове поделе су изложеност ризику и интензитет ризика. Оваква подела задатака полиције последица је практичне (здраворазумске) примене теорије ризика у раду полицијских службеника. Схватање послова и задатака могуће је у зависности од њихове ризичности, утврђивањем:

- услова и узрока који погодују професионалним ризицима у полицији,
- радних места и дужности полицијских службеника, њиховим описима, сврставањем и објашњењем,
- стратегија третмана идентификованих ризика и
- вредновања послова појединих радних места у зависности од ризика – утицањем на коефицијент плате.

Сврставање задатака у зависности од ризика приказано је у наредној табели.

Табела 4. Подела полицијских задатака по изложености ризику и интензитету ризика (Flin et al., 2007: 310–323)

ИЗЛОЖЕНОСТ РИЗИКУ	ИНТЕНЗИТЕТ РИЗИКА	
	Нижи	Виши
Краћа	Рутински задаци (нпр. провера идентитета)	Специјални задаци (нпр. ослобађање талаца)
Дужа	Редовни задаци (нпр. патролирање)	Ванредни и посебни задаци (нпр. обезбеђење спортске приредбе повећаног ризика)

Као што се из претходне табеле види, изложеност ризику током полицијских задатака може да буде краћа и дужа, а његов интензитет нижи и виши. У зависности од комбинације наведених врста ризика по наведеним критеријумима идентификују се задаци, организационе јединице и појединци који их изводе (по радним местима и врстама полиције), као и њихова статусна питања (нпр. између осталог, кроз коефицијент категоризације организационе јединице, видите табелу 6). Дакле, правилним односом према ризику појединих полицијских задатака могуће је правилно структурирати полицијску организацију, односно организационе јединице, јер симетрично њиховим задацима треба да се дизајнира њена структура.

ОПАСНОСТ И ВРЕДНОВАЊЕ РАДНИХ МЕСТА У ПОЛИЦИЈИ ПРИМЕНОМ ТЕОРИЈЕ РИЗИКА

Правилним односном према ризику у полицијској професији могуће је и правилно структурирање радних места унутар организационих јединица полиције. Наиме, радна места полицијских службеника у истоврсним и различитим организационим јединицама полиције имају различиту ризичност. Наиме, радно место полицајца у различитим полицијским станицама / испоставама опште надлежности (нпр. у Београду и у Прокупљу), под условом да се полицајац распоређује на исте дужности (делатности, нпр. позорничка, патролна и сл.), носи различит ниво опасности. С друге стране, полицајци у истим организационим јединицама, али различите врсте полиције (нпр. полиција опште надлежности, саобраћајна полиција, односно униформисана и не-униформисана полиција) такође могу да попуњавају радна места различитог нивоа ризичности. Даље, треба разликовати полицајце који су ангажовани у Интервентним јединицама полиције или у Преговарачком тиму Министарства (повремене јединице полиције посебне намене) и оне који то нису, јер се и њихове дужности, а самим тим и радна места, разликују по ризичности. Дакле, као и полицијски задаци, радна места полицијских службеника такође се разликују по изложености ризику и интензитету ризика.

Вредновање ризичности појединих радних места у полицији симетрично је израчунавању јавног ризика и пондерисаног јавног ризика. Наиме, јавни ризик је однос броја погинулих (ПОГ) и тешко телесно повређених особа (ТТП) и броја становника на одређеној територији (нпр. на подручју општине) у одређеном периоду (нпр. календарска година). Његова вредност се одређује следећим обрасцем:

$$J_{\text{ПОГ+ТТП}} = \text{број (ПОГ + ТТП)} / \text{број становника (Група аутора, 2014)} \quad [1]$$

Јавни пондерисани ризик страдања на свим путевима и улицама на одређеном простору (нпр. по општинама) у одређеном периоду (нпр. за календарску годину). До тог ризика се долази следећим изразом:

$$\text{ЛПБН} = \text{ЛТП} \times P_1 + \text{ТТП} \times P_2 + \text{ПОГ} \times P_3 / \text{број становника} \times 10.000 \quad [2]$$

где је:

ЛПБН – јавни пондерисани ризик страдања P_1 – коефицијент придружен ЛТП
ЛТП – број лако телесно повређених особа P_2 – коефицијент придружен ТТП
ТТП – број тешко телесно повређених особа P_3 – коефицијент придружен ПОГ
ПОГ – број погинулих

број становника – број становника према подацима релевантне институције -
нпр. Републички завод за статистику (Група аутора, 2014).

Симетрично томе, ризичност (појединих) радних места у полицији (РРМП) одређује се следећим обрасцем:

$$\text{РРМП}_{\text{ПОГ} + \text{ТТП}} = \text{број (ПОГ+ТТП)} / \text{број полицајаца}, \quad [3]$$

што је ризик схваћен као вероватноћа (Савић & Станковић, 2012: 220). С друге стране, образац:

$$\text{РРМП}_{\text{ПОГ} + \text{ТТП}} = \text{број (ПОГ + ТТП)} / \text{број полицајаца} \times 1.000 \quad [4]$$

указује на вредност ризика као очекивања, конкретно броја погинулих и тешко телесно повређених полицајаца на послу (службеном задатку) или поводом његовог обављања, рачунат на 1.000 полицајаца (што је симетрично броју полицајаца на 1.000 становника, као индикатору бројности полиције).

Осим тога, РРМП може да представља показатеље ризика као одступања, нпр. по годинама. Тако је могуће одступање РРМП у Београду за 2023. годину (РРМП_{2023}) у односу на претходне године (нпр. РРМП_{2022}).

Ризик може да буде и пондерисан (рангиран по значају). Такав је пондерисани ризик (појединих) радних места у полицији (ПРРМП) на одређеном простору (нпр. по полицијским управама, полицијским станицама и другим организационим јединицама, односно управним окрузима, општинама и другим просторним обележјима координације) у одређеном периоду (нпр. за календарску годину). До тог ризика се долази помоћу следећег израза:

$$\text{ПРРМП} = \text{ЛТП} \times P_1 + \text{ТТП} \times P_2 + \text{ПОГ} \times P_3 / \text{број становника} \times 1.000 \quad [5]$$

где су наведене променљиве симетричне јавном пондерисаном ризику страдања (ЈПБН).

Овде је важно да се одреде величине коефицијената P_1 , P_2 и P_3 . Наиме, наведени коефицијенти треба да буду такви да задовољавају услове из наредне табеле.

Табела 5. Услови за одређивање вредности коефицијената P_1 , P_2 и P_3

КОЕФИЦИЈЕНТ	ОДНОС ВРЕДНОСТИ ПРЕМА ВРЕДНОСТИМА ДРУГИХ КОЕФИЦИЈЕНАТА	ОРИЈЕНТАЦИОНА (ОЧЕКИВАНА) ВРЕДНОСТ КОЕФИЦИЈЕНТА
P_1 – коефицијент придружен ЛТП	Убедљиво најмањи	0,01
P_2 – коефицијент придружен ТТП	Средња, много ближа најмањем (P_1)	0,09
P_3 – коефицијент придружен ПОГ	Убедљиво највећи	0,90
Вредност збира коефицијената	$P_1 + P_2 + P_3 = 1$	

Вредност збира $P_1 + P_2 + P_3$ мора да буде једнак 1 номинално или 100% релативно. Поред тога, вредности коефицијената P_1 , P_2 и P_3 могу да се одреде на различите начине. Један од њих је априори (претходна) расподела вероватноћа, односно апостериорна (накнадна) расподела вероватноћа. Априори расподелом вероватноћа доносилац одлуке одређује вредности P_1 , P_2 и P_3 на основу интуиције, искуства и интелигенције. С друге стране, апостериорном расподелом вероватноћа доносилац одлуке одређује вредности P_1 , P_2 и P_3 тако што коригује априорне вероватноће узорковањем (експериментом, анкетирањем и на друге начине), тако да добија накнадну вероватноћу, која је поузданија од априорне јер је објективнија, односно мање је субјективна.

У зависности од ризика, полицајци су изложени и стресу. Што је чешћи или дужи стрес и што је вишег нивоа, то се полицајци баве сложенијим (значајнијим) послом те им се брже умањује радна способност, и обрнуто. Правилно вредновање радних места у зависности од њихове ризичности могуће је увећањем коефицијента плате у делу коефицијента који се односи на категоризацију радног места, односно додатног коефицијента (оног који се односи на сложеност послова), као и увећањем коефицијента бенефиције.

СТРУКТУРИРАЊЕ ПОЛИЦИЈСКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ (ОРГАНИЗАЦИОНИХ ЈЕДИНИЦА) ПРИМЕНОМ ТЕОРИЈЕ РИЗИКА

Када је реч о структурирању организације (организационих јединица), у зависности од ризичности рада у њима – нпр. анализом повреда на раду полицијских службеника, може се доћи до података о томе да су, између осталог, узроци за то: необученост, неопремљеност и неинформисаност. Брисањем негације (не) из сваке од тих речи добијају се циљеви (жељена стања): обученост, опремљеност и информисаност. Оно што повезује тренутно стање и жељено стање јесу управљачке мере: обучавање, опремање и информисање. На наведене функције треба алоцирати ресурсе, формирањем структура које ће да их припремају, реализују и развијају. То могу да буду организационе јединице или поједина радна места унутар њих, на пример, организационе јединице за обуку, опремање или везу и криптозаштиту, односно радна места помоћника руководиоца за обуку, опремање и везу или да се предвиде наведене дужности у оквиру делокруга одговарајућих радних места (видите наредну табелу).

Табела 6. Структурирање одговорности помоћника главног руководиоца у зависности од анализе ризика

ТРЕНУТНО СТАЊЕ (проблеми)	Необученост	Неопремљеност	Неинформисаност
ЖЕЉЕНО СТАЊЕ (циљеви)	Обученост	Опремљеност	Информисаност
УПРАВЉАЧКЕ МЕРЕ (повезују тренутно и жељено стање)	Обучавање	Опремање	Информисање
СТРУКТУРА (последица)	Помоћник руководиоца за обуку	Помоћник руководиоца за опремање	Помоћник руководиоца за везу

Наведена структура помоћника главног руководиоца присутна је у Команди ИЈП у Дирекцији полиције, која има управо наведене помоћнике (као дужности, на којима се појединац ангажује по приоритету у односу на сопствено радно место). Дакле, наведени приступ структурирању је стратегијски (развојни, јер повезује тренутно и жељено стање управљачком мерама) и заснован је на познавању ризика.

ПРОЦЕНА РИЗИКА ПРИМЕНОМ АНАЛИЗА СТАБЛА ОДЛУКЕ

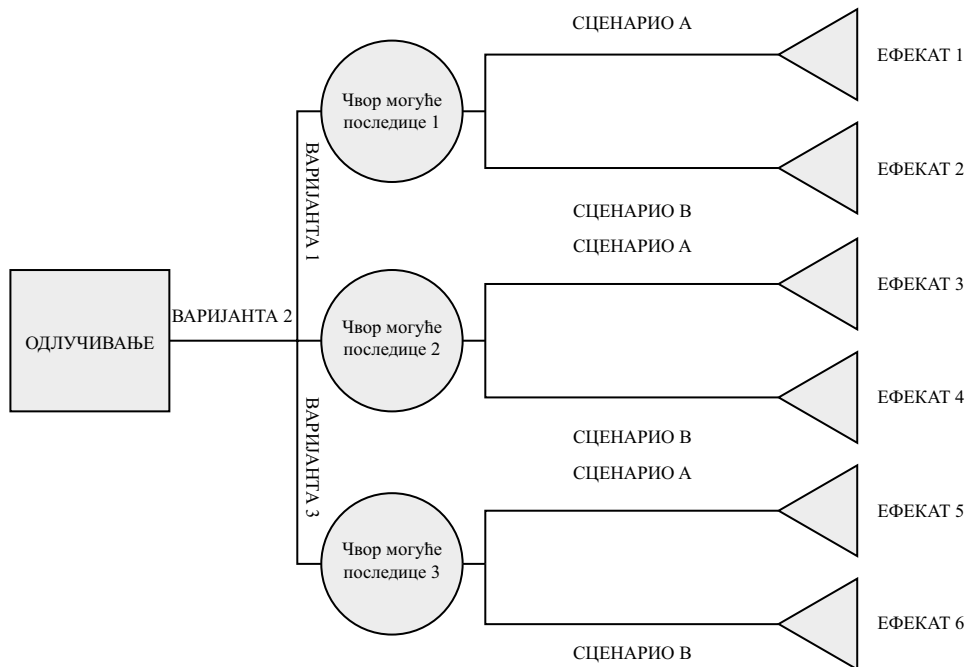
Процена ризика систематизована је савременом теоријом одлучивања. С тим у вези, постоје бројне методе за процену ризика у функцији доношења одлука. За њихову илустрацију у полицији приказана је графичка метода анализа стабла одлуке, којом се на сликовит начин објашњава оптимизација одлука у зависности од ризика.

Анализа стабла одлуке је индуктивна логичка метода за идентификацију различитих могућих исхода почетног догађаја у којој људска контрола може да утиче на исходе. Централни појам стабла одлуке је само стабло, које представља графички модел процеса одлучивања. Наведено стабло је графички модел за визуализацију процеса одлучивања кад се решавање проблема одлучивања своди на доношење више сукцесивних одлука, а уз такав приказ проблема одлучивања веже се и поступак рачунања очекиваних вредности појединих варијанти одлуке у условима ризика (Сикавица *et al.*, 2014: 476).

Стабло одлуке је оријентисано слева (почетак) надесно (крај), тако да хоризонтала представља временску осу. Оно се састоји од:

- чвора одлуке, који је приказан квадратом,
- чворова могућих последица (случајни догађаји), које су приказани круговима, као и
- завршних чворова (представљају ефекте), који су приказани троуглом.

Сви делови стабла повезани су гранама, при чему разликујемо гране алтернативних активности и гране последица. Гране алтернативних активности излазе из чвора одлуке, тј. квадрата, док гране последица излазе из чвора последица, тј. кругова (Кићмет, 2018: 18). С тим у вези, наводи се начелан изглед стабла одлуке (видите наредну слику).

Слика 1. Начелан изглед стабла одлуке

Примена стабла одлуке захтева испуњеност одређених претпоставки:

- особа која доноси одлуку мора да буде упозната са свим могућим алтернативама,
- могуће је оценити последице свих алтернатива,
- у разматрање улазе само оне алтернативе које могу да се оцене и
- познате су вероватноће наступања несигурних догађаја (Кићмет, 2018: 18).

Примена стабла одлуке састоји се од три корака. У првом кораку изграђује се логички модел стабла (графички) са свим (статистичким) подацима. Други корак обухвата рачунање очекивања од сваке варијанте одлуке (множењем вероватноће и последице примене сваке од варијанти). Најзад, трећим кораком израчунава се оптимално решење проблема (у сагласности са критеријумом максималне вредности очекиване вредности користи), на основу ког се предлаже одлука (Кићмет, 2018: 51). Да би примена стабла одлуке била јаснија, демонстрира се следећим примером.

Сваки пословни систем, па и полицијска организација, има потребу за управљањем професионалним ризицима којима су изложени њени припадници. Да би проблем био конкретнији, а тиме и очигледнији, размотримо третман професионалног ризика полицијских службеника применом стабла одлуке у контексту обезбеђивања спортских приредби повећаног ризика. При томе, код полиције је немогуће примењивати стратегију избегавања ризика, јер је она у супротности с природом полицијске професије. Наиме, неспојиво је да полиција избегава (не практикује) активности које воде професионалном ризику полицијских службеника. Зато се разматрају три преостале варијанте (стратегије) третмана ризика:

- редуција (смањење, што је превенција, као најзахтевнији начин третирања ризика),
- трансфер (пренос ризика на друге организације, субјекте уопште, нпр. осигурање је пример трансфера ризика),
- контрола ризика (задржавање, онда када се не предузимају активности у вези с ризиком, што се односи на ризике који могу да резултују малим губицима).

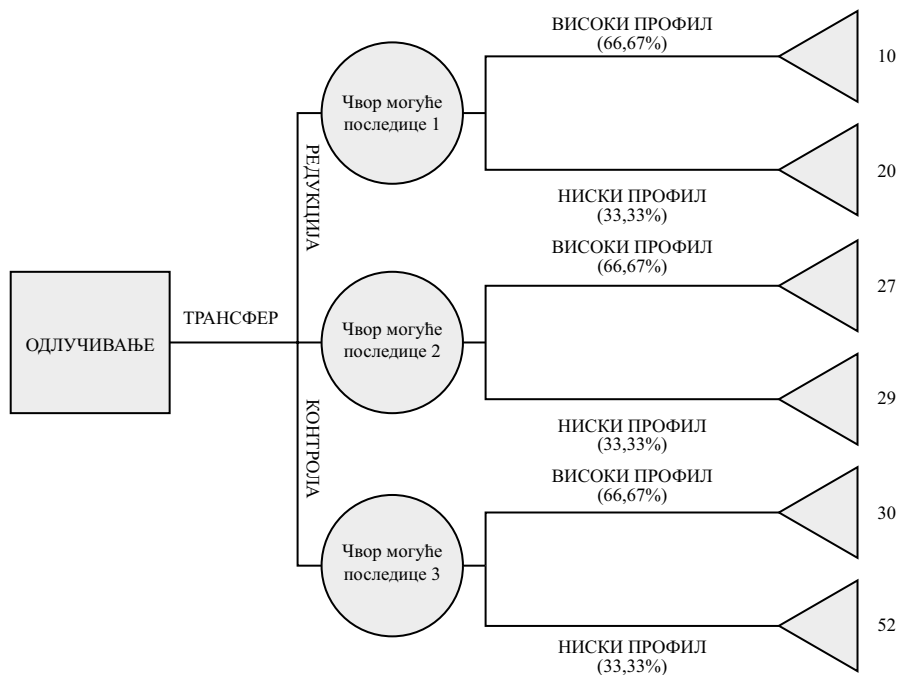
Нека се свака од варијанти (стратегија) третмана ризика испољава у два сценарија: „високи” и „ниски” профил. При томе, „високи” профил представља сценарио обезбеђивања спортских приредби повећаног ризика у којем се полиција доминантно ангажује на наведеном задатку репресивно (дистанцирана од навијача и има опрему за сузбијање нереда). С друге стране, „ниски” профил представља сценарио обезбеђивања спортских приредби повећаног ризика у којем се полиција доминантно ангажује на наведеном задатку превентивно (није дистанцирана од навијача и нема опрему за сузбијање нереда). Нека су вероватноће та два сценарија такве да је 2/3 (66,67%) у корист репресије (високи профил), што значи да се сценарио превенције (ниски профил) предвиђа у 1/3 (33,33%) укупног обима полицијског ангажовања. Очекивани број лакше и теже повређених полицајаца током обезбеђивања спортских приредби повећаног ризика у датим условима дат је у следећој табели.

Табела 7. Ефекти примене стратегија у зависности од услова одлучивања (Субошић & Кекић, 2012: 478–485)⁵

СТРАТЕГИЈА	СЦЕНАРИО	
	Високи профил (66,67%)	Ниски профил (33,33%)
Редуција	10	20
Трансфер	27	29
Контрола	30	52

5 У периоду 2009–2011. године, на спортским приредбама је лакше и теже повређено 78 полицијских службеника (просечно, 26 годишње). Дванаест година касније (2023. године), за потребе овог текста, хипотетички је постављен просек броја лакше и теже повређених полицијских службеника на 28 годишње.

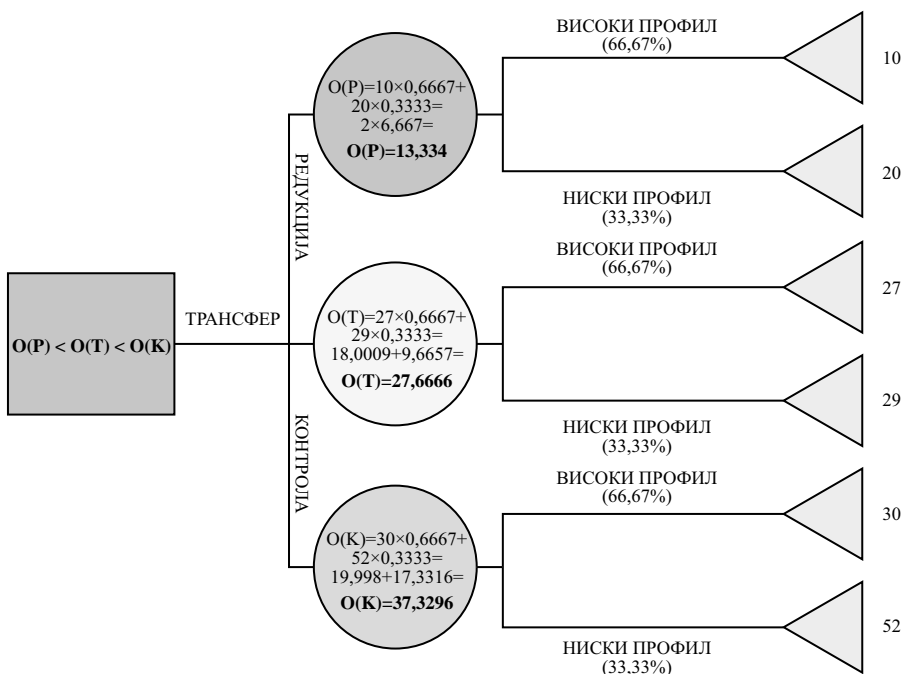
Задатак је одређење оптималне стратегије третмана професионалног ризика полицијских службеника, применом стабла одлуке, у контексту обезбеђивања спортских приредби повећаног ризика. Решавајући наведени задатак применом стабла одлуке наводе се наредне две слике.

Слика 2. Логички модел стабла (графички) са свим (статистичким) подацима

Из претходне слике види се да у овом методу свака варијанта почиње одлуком, а завршава се чвором могуће последице (случајним догађајем). Сваки случајни догађај прате бар два могућа исхода (ефекта). При томе, сваки исход (ефекат) повезан је (сценаријем) са случајним догађајем одређеном вероватноћом. Збир вероватноћа сценарија случајног догађаја једнак је вредности 1 (један), односно 100%.

Множењем вредности ефекта и вероватноће сваког појединачног сценарија добијају се очекивања од појединачних сценарија. Сабирањем тако добијених очекивања добија се вредност очекивања по случајним догађајима. Њиховим међусобним поређењем по вредностима очекивања добија се оптимална варијанта (стратегија) третмана ризика. С тим у вези, наводи се наредна слика.

Слика 3. Стабло одлуке са оптималном варијантом

Из претходне слике види се да је применом стабла одлуке идентификована редуција као оптимална варијанта третмана професионалног ризика полицијских службеника на задацима обезбеђивања спортских приредби повећаног ризика. Наиме:

$$O(\text{Редуција}) = 13,334 < O(\text{Трансфер}) = 27,6666 < O(\text{Контрола}) = 37,3296 \quad [6]$$

У овом случају варијанта (стратегија) редуције ризика даје најмању вредност броја повређених полицајаца (најмање плаћање, најмања штета), чиме се посредно указује и на највећи број неповређених ангажованих полицајаца у датим условима (највећа корист, што је у складу с претходно наведеним критеријумом одлучивања – максималне вредности очекиване вредности користи).

Анализа стабла одлуке је повезаност с другим методама и стандардима за процену ризика и на њој заснованом одлучивању. Наиме, стабло одлуке садржи различита сценарија, а израчунавање очекивања одговара одлучивању у условима ризика, на бази максималне вредности очекиване вредности користи. Ова метода се лако комбинује с другим методама процене ризика, што је предност њеног коришћења.

Стабло одлучивања има одређене предности и недостатке. Предности стабла одлучивања су:

- једноставност израде, схватања и тумачења (због израчунавања очекивања од појединих варијанти множењем њихових вероватноћа и последица),
- прегледност (с обзиром на могућност паралелног посматрања свих алтернатива, њихових вероватноћа и последица, као статистичких података на графикону),
- ширина примене (метода је примењива на велики број занимања и велики број проблема),
- погодност за анализу сложенијих и динамичних ситуација одлучивања и
- погодност за примену када постоји могућност да одлучивање подели у низ мањих ситуација избора, које се у временском следу наслањају једна на друге.

Недостаци стабла одлучивања су:

- нестабилност (ако дође до малих промена улазних информација, онда се могу догодити велике промене у структури стабла),
- непрегледност (ако је реч о великом броју могућности и великом грањању стабла),
- добро стабло одлучивања не може да поднесе превелики број варијанти и несигурних догађаја,
- што је временска перспектива удаљенија, анализа је тежа и
- потребна је конзистентност (непротивречност) субјективних вероватноћа несигурних догађаја.

ЗАКЉУЧАК

Теорија ризика је веома применљива у полицији. Њен предмет, методе, језик и теорија потпуно одговарају природи полицијске професије и полицијске организације у целини. Ризик, схваћен као опасност одговора природи полицијске професије, јер је једно од њених основних обележја управо опасност. Методе теорије ризика такође одговарају природи полицијске професије, јер омогућују праћење безбедносне ситуације у општим стварима и конкретним случајевима, процењивање и решавање проблема, оптимизацију одлука, као и њихову ваљану реализацију. Савремена теорија одлучивања, заснована на вероватоћи и статистици, на најверљивији начин потврђују ову тезу. Језик теорије ризика, схваћен као терминологија такође одговара природи полицијске професије, јер централни појмови теорије ризика, као што су: ризик, опасност, вероватноћа, последица, очекивање и други, одговарају терминологији полицијске организације. Најзад, теорија ризика, као целина међусобно повезаних знања о ризику и с појавама, процесима и догађајима који су од

значаја за ризик, веома су компленатарни теоријским практичним аспектима полицијске професије и полиције у целини.

Примена оваквог закључка могућа је у образовној, научној и практичној области полицијске организације. Наиме, образовни аспект примене теорије ризика у полицијској организацији треба да се састоји у томе да све стручне теоријско-сазнајне дисциплине (наставни предмети) у полицијским образовним установама треба да садрже одговарајуће (применљиве) аспекте теорије ризика, а да студијским програмима треба да буде обухваћена барем једна теоријско-сазнајна дисциплина стратегијог значаја, која се односи на примену теорије ризика у полицијској организацији. Научни аспект примене теорије ризика у полицијској организацији треба да се састоји у истраживањима којима би се оптимизовало доношење и спровођење руководних и извршилачких одлука у полицијској организацији. Најзад, практични аспект примене теорије ризика у полицијској организацији треба да се састоји у примени наведене теорије у што већем броју процесних и пословних функција полицијске организације, пре свега у областима: подршке руковођењу, обучавања и опремања.

ЛИТЕРАТУРА

- Гроздановић, М. Д. & Стојиљковић, Е. И. (2013). Методе процене ризика. Факултет заштите на раду.
- Група аутора* (2014). Анализа безбедности саобраћаја у Србији за период 2001–2012, студија. Криминалистичко-полицијска академија.
- Епли, П., Рибо, О. & Самерфилд, Е. (2012). Процес доношења одлука у полицији, операције и управљање, превод на српски. Криминалистичко-полицијска академија.
- Информатор о раду Министарства унутрашњих послова Републике Србије, септембар 2022, Министарство унутрашњих послова Републике Србије, Београд.
- Киђемет, М. (2018). Примјена методе стабло одлучивања [завршни рад Факултет организације и информатике Свеучилишта у Загребу].
- Савић, С. & Станковић, М. (2012). Теорија система и ризика. Академска мисао.
- Сикавица, П., Хуњак, Т., Бегичевић Ређеп, Н. & Хернаус, Т. (2014). Пословно одлучивање. Школска књига.
- Српски стандард – СРПС А.Л2.003, Безбедност и отпорност друштва – Процена ризика. (2017). Институт за стандардизацију Србије.
- Субошић, Д. & Кекић, Д. (2012). Стање и тенденције насиља на спортским приредбама у Републици Србији у периоду 2009–2011. године. У: Тематски зборник радова са Међународне научне конференције „Ефекти примене физичке активности на антрополошки статус деце, омладине и одраслих”, Факултет спорта и физичког васпитања Универзитет у Београду.
- Уредба о изменама уредбе о платама полицијских службеника, 05 Број: 110-3769/2023-1, Београд, 4. мај 2023.
- Flin, R., Pender, Z., Wujec, L., Grant, V. & Stewart, E. (2007). Police officers' assessment of operational situations. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 30 (2), 310–323.

ПРИМЕНЕНИЕ ТЕОРИИ РИСКА В ПОЛИЦИИ

Дане Субошић

Аннотация: Целью исследования является объяснение применения теории риска в полиции с акцентом на выявление преимуществ такого подхода к решению проблем в вышеупомянутой организации. При ее реализации используются следующие методы: вероятностно-статистический, моделирование (текстовое, табличное, графическое и численное), завершающееся деревом решений. Результаты, полученные в результате исследования, заключаются в том, что применение теории риска в полиции позволяет достоверно оценить: проблемы безопасности, ее задачи и задачи, опасности и оценку рабочих мест в полиции, структурирование полицейской организации (ее организационных подразделений), принятие решений и т.д. Вывод, сделанный в результате исследования, относится к тому факту, что теория риска весьма применима в полиции, поскольку ее предмет, методы, язык и теория полностью соответствуют природе профессии полицейского и полицейской организации в целом. Применение такого вывода возможно в образовательной (теория риска как содержание учебных программ), научной (исследования в области применения теории риска в полиции) и практической сфере организации полиции (например, в сфере поддержки управления), обучение и оборудование).

Ключевые слова: теория риска, полиция, опасность, принятие решений, дерево решений.

APPLYING RISK THEORY TO POLICE

Dane Subošić

Abstract: The purpose of the study is to explain the application of risk theory in the police with an emphasis on identifying the advantages of this approach to solving problems in the above-mentioned organization. When implementing it, the following methods are used: probabilistic-statistical, modeling (textual, tabular, graphical and numerical), ending with a decision tree. The results obtained from the study are that the application of risk theory in the police makes it possible to reliably assess: security problems, its tasks and objectives, dangers and assessment of jobs in the police, structuring of the police organization (its organizational units), decision making, etc. The conclusion drawn from the study relates to the fact that risk theory is highly applicable in policing as its subject matter, methods, language and theory are entirely consistent with the nature of the police profession and the police organization as a whole. The application of such a conclusion is possible in the educational (risk theory as the content of training programs), scientific (research in the field of application of risk theory in the police) and practical sphere of police organization (for example, in the field of management support), training and equipment).

Key words: risk theory, police, danger, decision making, decision tree.

БОРЦИ ИЗ СРБИЈЕ И БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ НА СТРАНИМ РАТИШТИМА –КРИВИЧНОПРАВНИ И БЕЗБЕДНОСНИ АСПЕКТ¹

Доц. др Иван Милић

Правни факултет у Новом Саду

Стефан Гајић, докторанд на Правном факултету у Новом Саду

Министарство правде РС – КПЗ Бијељина

Апстракт: Сведоци смо да је са појавом одласка држављана европских земаља, али пре свега становника БиХ и Србије (становника јужне српске покрајине, делова Рашке области и Прешевске долине) дошло до радикализације становништва и стварања безбедносних претњи како по државни поредак тако и по становништво које насељава те крајеве (земље). Званичници ЕУ заговорници су теорије да су границе превазиђена ствар, јер је идеологија ЕУ заснована на слободи кретања која не познаје ту врсту баријере. Већ три пута у задњих пар година, видели смо да та теорија или није тачна или је нарушена оживљавањем граница и строгих безбедносних контрола на границама баш због заштите безбедности и поретка држава које су чланице Уније. Последња таква активност последица је страха од терористичких напада и кретања људи који су као „тројански коњи” без пасоша, идентитета и прошлости успели да се инфилтрирају у Европу, а реч је о исламским ратницима са сиријског ратишта или једног од ратишта са севера Африке. Циљ овога рада је да пре свега нормативним, статистичким и упоредним методом прикаже кривичноправни и безбедносни аспект „појаве” одласка и повратка бораца са страних ратишта на простор Србије и Босне и Херцеговине.

Кључне речи: Безбедност, међународна безбедност, тероризам, кривично право, борци на страним ратиштима.

УВОД

Одлазак бораца на страна ратишта је појава коју бележи још најранија историја. „Правни оквир” за такву појаву били су војни савези прво најранијих људских заједница, а касније војни савези суверена и њихових држава те појава вазалних односа. Најмасовнији одлазак бораца на страна ратишта везујемо за Први светски рат када су државе *Commonwealth*-а узеле масовно

¹ Аутор доц. др Иван Милић написао је део који се односи на кривичноправни аспект, док је Стефан Гајић написао безбедносни аспект (Е-маил: stefangajic.rs@outlook.com)

учешће у рату. Пример тога је битка код Галипоља у којој су узели учешће војници Аустралије, Новог Зеланда и Индије поред снага британске круне и француске. У тој пресудној битци за стицање турске независности, живот је изгубило преко 14 000 људи из ових земаља (Jeannier, 2016). Међутим, у жижи европског интересовања као безбедносни проблем већ годинама се јавља проблем одласка становника старог континента на страна ратишта широм арапског света, а од недавно и у ратом захваћене делове „Донбаса”.

Разлог за тако нешто налази се у страху од радикализације и екстремизма праћених терористичким нападима по угледу на оне у Мадриду, Манчестеру или Паризу. Чини се да су и овај пут креатори европских политичких процеса „слепи” на тероризам који погодује њиховим интересима, и у истој ситуацији поступају селективно тј. арбитарно, а о чему сведоче многи европски официри који су на простору БиХ и јужне српске покрајине Косова и Метохије провели извесно време као део континента мировних снага УН-а (вид. Makenzi, 2019 & Ogar, 2014). Медији, светска јавност, а касније и тужилаштво Међународног кривичног трибунала за бившу Југославију остало је немо и слепо на појаву страних ратника ткз. „Муцахедина” на простору некадашње СФРЈ који су организовано деловали у БиХ током ратних сукоба.

Иста појава слепила догодила се и у случају злочина УЧК, Интернационалне бригаде и осталих терористичких група у периоду од 1992-1999 на простору Косова и Метохије као јужне покрајине Републике Србије. Тек после двадесет пет година Међународни суд за ратне злочине сетио се да процесуира људе попут Хашима Тачија и Рамуша Харадинаја за „зверства” у периоду од 1997-1999, попут оног у „Жутој кући” који је узбуркао Савет Европе, а истовремено аболирајући их за „геноцид у продуженом трајању”.

Кроз овај рад анализираћемо појаву одласка бораца из Србије и Босне и Херцеговине на страна ратишта, повезаност те појаве са тероризмом, пратећи њен настанак и развој те њен утицај на безбедносну ситуацију у Европи са кривичноправног и безбедносног аспекта.

Овај рад ће бити подељен на два дела. У првом делу рада указаћемо на кривичноправни аспект, док је предмет другог дела рада безбедносни аспект „појаве” бораца из Републике Србије и Босне и Херцеговине на страним ратиштима.

БОРЦИ ИЗ СРБИЈЕ И БиХ НА СТРАНИМ РАТИШТИМА – КРИВИЧНОПРАВНИ АСПЕКТ

Само оне радње – дела која су друштвено опасна треба да се предвиде као кривична дела. У зависности од друштвене опасности зависи и тежина кривичног дела – што је друштвена опасност већа реч је о тежем кривичном делу за које је прописана строжа казна. Друштвену опасност процењује зако-

нодавац – јер је он једино надлежан да прописује кривична дела. С правом се у науци наводи да је кривично дело друштвено опасно за одређено друштво (па чак и само за одређене друштвене слојеве који имају такав утицај да своје интересе подигну на ранг општих, друштвених интереса) и то у одређеном историјском периоду (Stojanović, 2009). С тим у вези, у Републици Србији неретко се прописују нова кривична дела, мењају постојећа, али ретко се декриминишу већ прописана дела. Такав је случај и са кривичним делима које се тичу одласка на страна ратишта. Допунама Кривичног законика 2014. године прописују се два нова кривична дела: Учествовање у рату или оружаном сукобу у иностраној држави (члан 386а КЗ) и Организовање учествовања у рату или оружаном сукобу у иностраној држави (члан 386б КЗ).

Чланом 386а Кривичног законика (Службени гласник РС, бр. 85 од 6. октобра 2005, 88 од 14. октобра 2005 - исправка, 107 од 2. децембра 2005 - исправка, 72 од 3. септембра 2009, 111 од 29. децембра 2009, 121 од 24. децембра 2012, 104 од 27. новембра 2013, 108 од 10. октобра 2014, 94 од 24. новембра 2016, 35 од 21. маја 2019.) који носи назив учествовање у рату или оружаном сукобу у иностраној држави прописује се: Држављанин Србије који учествује у рату или оружаном сукобу у иностраној држави, као припадник војних или паравојних формација страна у сукобу, а није држављанин те стране државе, као ни припадник званичне мисије међународне организације чији је Србија члан, казниће се затвором од шест месеци до пет година (став 1). Ако је дело из става 1. овог члана учињено у саставу групе, учинилац ће се казнити затвором од једне до осам година (став 2). Чланом 386б КЗ који носи назив организовање учествовања у рату или оружаном сукобу у иностраној држави прописује се: Ко у намери извршења кривичног дела из члана 386а овог законика на територији Србије врбује или подстиче друго лице на извршење тог дела, организује групу или врши обуку другог лица или групе за извршење тог дела, опреми или стави на располагање опрему ради извршења тог дела или даје или прикупља средства за извршење тог дела, казниће се затвором од две до десет година (став 1). За дело из става 1. овог члана учинилац ће се казнити казном прописаном за то дело и када лица која организује нису држављани Србије (став 2).

Иако се сматра да се велики број држављана Републике Србије налази на страним ратиштима и то пре свега у Донбасу, званични подаци сведоче о томе да се у Републици Србији свега неколико држављана пријави и осуди због наведених кривичних дела (вид. Милич, 2023.). Тако је у 2022. години било пријављено само 2 лица због кривичног дела учествовање у рату или оружаном сукобу у иностраној држави и само једно лице због кривичног дела организовање учествовања у рату или оружаном сукобу у иностраној држави. У истој години само једно лице је осуђено због кривичног дела учествовање у рату или оружаном сукобу у иностраној држави док те године није ниједно лице осуђено због кривичног дела организовање учествовања у рату или оружаном сукобу у иностраној држави (извор: Републички завод за статистику).

БиХ је такође приступила изменама Кривичног закона и увођењу нових кривичних дела везаних за одлазак држављана БиХ као бораца на страна ратишта. Тако је као законски минимум за кривично дело „Противзаконито формирање и придруживање страним паравојним или параполицијским формацијама“ из члана 162Б Кривичног закона БиХ забрањена казна затвора у трајању од три године (Кривични закон БиХ – КЗ БиХ, Сл. гласник БиХ, бр. 3/2003, 32/2003 - испр., 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015, 35/2018, 46/2021, 31/2023 и 47/2023). Иста казна затвора као законски минимум предвиђена је и за кривична дела која се односе на тероризам из чланова 202Б „Врбовање ради терористичких активности“, 202Ц „Обука за извођење терористичких активности“ и 202Д „Организовање терористичке групе“. Међутим у већини случајева у пракси махом се изричу ублажене затворске казне.

Свакако да се у кривичном поступку окривљеном санкција мора индивидуализовати. Суд је у обавези да цени све олакшавајуће и отежавајуће околности које су предвиђене кривичним закоником. Сматрамо да се околност која се тиче - у којој држави држављанин Р. Србије, односно БиХ учествује у оружаном сукобу мора нарочито ценити приликом индивидуализације казне. Такође се посебно мора ценити мотив одласка на страна ратишта – да ли је лице ишло због новца или из патриотских мотива (вид. Иван Милић, Српски добровољци у Донбасу, доступно на: <https://srpskipravnickiklub.rs/2023/12/13/srpski-dobrovoljci-u-donbasu>).

БОРЦИ ИЗ СРБИЈЕ И БиХ НА СТРАНИМ РАТИШТИМА - БЕЗБЕДНОСНИ АСПЕКТ

„Муцахедини“ у Босни и Херцеговини представљени су као „пустињско семе“ бачено на брдовите пределе средње Босне са намером да изникну као „Бела Ал-Каида“ која ће се без проблема и физичких и генетских разлика инфилтрирати у европске земље и чекати погодан тренутак за теледириговану терористичку акцију у служби „дихада“. Међутим, „Муцахедини“ су заправо плодови зла изникли из семена зла које је у Босни и на Косову и Метохији (вид. Толева, 2019) посејано још у време Бењамина Клаја, да би уз одређене модификације и прегнуће Хајнриха Химлера, постало ендемско зло које ће своје кржаве ратне хронике окончати на Блиском истоку у Првом израелско-палестинском сукобу (1947-1948) (Frantzman & Culibrk, 2009). Један део тих исламских бораца вратио се на простор СФРЈ и без већих проблема успео је да се инфилтрира у друштво, међу којима бисмо посебно истакли Хусеина Ђозу (Ебул Џим) који је по рехабилитацији постао преводилац и саветник Јосипа Броза Тита за арапски свет. Други део је остао у државама арапског света активно учествујући у формирању организација као што су Хамас, Хезболах и Сиви вукови. Сви заједно припремали су терен за нешто што ће уследити

1991. и 1992. године када ће започети свој крвави поход у циљу стварања исламске Босне и сецесије Косова и Метохије од СР Србије. Дешавања са почетка деведесетих у БиХ, биће увертира за планску и организовану радикализацију до тада махом секуларне популације држављана Југославије муслиманске вероисповести без јасног националног одређења, а све са циљем реализације верског и политичког памфлета садржаног у „Исламској декларацији“ Алије Изетбеговића (вид. Izetbegović, 1990), који је 1946. године у Сарајеву осуђен због идеја које су блиске нацистичкој СС „Ханцар“ дивизији чију доктрину је до последњег даха задржао. Према томе одлазак држављана БиХ на страна ратишта је само последица претходно наведених појава. Њихов узрок није у радикалном исламу са Блиског истока, него дубоко у корену друштва које обитава у ентитету Федерација БиХ и у њеним друштвено-политичким елитама које су потомци војника Хајнриха Химлера и Бењамина Калаја са почетка приче.

Када су у питању радикализовани држављани Србије који се изјашњавају као Бошњаци, а који насељавају Рашку област свој идентитет поистовeћују са радикалним истомишљеницима из БиХ, са којима деле заједничку историју и традицију на овим просторима, те узроке њиховог понашања треба тражити у тој чињеници, односно појави. Корени тероризма и одласка бораца на страна ратишта из Србије поклапа са историјом тероризма у БиХ, јер је издвајањем припадника нацистичке 13. СС дивизије „Ханцар“ који су пореклом из Албаније или са простора Косова и Метохије створена 21. СС дивизија „Скендербег“. Поразом у рату за разлику од својих сабораца у БиХ, нису окончали борбу него су оружаном наставили да подривају темеље СФРЈ и врше серије терористичких акција са циљем етничког чишћења КиМ. Потребно је навести да су корени таквог деловања у организацији „Албаснка лига“ или Конгра (вид. Целетовић, 1987).

Према званичним статистикама Министарства безбедности БиХ број повратника са страних ратишта (Сирије и Ирака) је 50 мушкарца и нешто мањи број жена (Odluka o usvajanju Plana repatrijacije i programa reintegracije, rehabilitacije i resocijalizacije državljana Bosne i Hercegovine povratnika iz zona sukoba Sirije i Iraka, *Službeni glasnik BiH*, br. 69/22). Ако се према истим изворима узме да је из БиХ отишло између 250 и 300 држављана БиХ од чега 55% чине мушкарци, те да се ван БиХ на простору ратне зоне, избегличких кампова и истражних затвора налази још око 150 пунолетних држављана БиХ и преко 100 деце, поставља се питање када се сви они врате на простор мултиетничке БиХ, колико њих представља потенцијалну опасност по сва три народа БиХ, посебно становнике Републике Српске или становнике ФБиХ хришћанске вероисповести? Притом не треба губити из вида као безбедносни проблем ни оне професионалне терористе који припадају тамној бројци који су отишли из БиХ на страна ратиште и вратили се, а нису идентификовани ни од једне безбедносне агенције у БиХ као такви. Други проблем су они

повратници са страних ратишта који су прошли наводну ресоцијализацију и реинтеграцију у друштво. Према изворима министарства безбједности БиХ сва та лица била су у просеку осуђена на казну затвора у трајању од 2 године и 2 месеца (26 месеци), а ретко ко на казну затвора од преко 3 године, што су изразито мале казне, за чије временско трајање није могуће спровести одговарајући затворски третман ресоцијализације. Ако се узме да се већини повратника суди кумулативно и за кривично дело тероризма и за учешће на страним ратиштима, ублажене затворске казне представљају не само апсурд правосуђа и система безбедности БиХ већ и шаљу поруку свим будућим и потенцијалним терористима о благој казненој политици која се односи на ту групу кривичних дела. С друге стране, за разлику од бораца тј. терориста са страног ратишта који долазе са Блиског истока, а који се воде као имагинарна бића недоступна органима гоњења, у тренутку писања овог рада води се права „хајка“ за лицима која као борци учествују у ратним дешавањима у Донбасу на страни Руске Федерације. Такав однос је као и у свим случајевима БиХ тужилаштва политички мотивисан и оркестриран, јер има за циљ да покаже како Срби учествују као наводни терористи на страни Руске Федерације у сукобу у Донбасу, иако је далеко већи број Бошњака и Хрвата заступљен у овом сукобу на страни украјинске алијансе. Циљ таквог понашања је прикривање правих симпатизера и актера тероризма у БиХ. Колико год казнена политика према Србима била драконска када су у питању суђења за ратна дешавања на простору бивше Југославије, још није забележен ни један случај, колико је нама познато, тероризма у свету иза кога стоји неко српске националности, док са друге стране постоји велики број лица која стоје иза неког од светских терористичких напада, а која су повезана са БиХ и бошњачком политичком елитом.

Колика је безбедносна претња исламски тероризам сведочи и чињеница да сукоб на простору Донбаса траје већ више од 10. година, али да европске институције нису упутиле ни један предлог за повећање мера безбедности услед бојазни од тероризма. Међутим, са првим немирима на тлу Газе, ЕУ је пооштрила безбедносну политику, подигавши приправност безбедносних служби на највиши ниво, разматрајући чак и могућност оживљавања граница између држава чланица услед бојазни од радикализованих група, исламских терориста који су услед мигрантске кризе успели да уђу у ЕУ као азиланти и терористи спавачи, те од повратника са страних ратишта на којима су деловале исламске терористичке групе, а који као пуноправни држављани ЕУ представљају највећи безбедносни проблем по њене државе чланице. Европска унија врши сталну опсервацију и процену ризика над тероризмом као потенцијалном безбедносном претњом, која је у стању да угрози не само безбедност појединаца или групе, него чак да доведе и у питање један целокупан поредак. Сходно томе Савет ЕУ стално доноси закључке који се односе на спољно деловање ЕУ, а у вези спречавања и борбе против тероризма и насилног екстремизма. Свим тим закључцима као потенцијално жариште

обухваћен је простор „Западног Балкана“ једна не баш адекватна синтагма, јер сматрамо да ствари треба назвати правим именом, а тим пре локализовати и идентификовати проблеме (вид. *The EU's response to terrorism*, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/fight-against-terrorism/>).

Питање повратника са страних ратишта је једно од кључних безбедносних проблема ЕУ јер је реч о лицима која представљају потенцијалну опасност када је у питању извршење терористичких напада на тлу ЕУ. Један од првих корака у решавању овог проблема ЕУ је: размена информација, међународна сарадња органа безбедности, креирање низа програма за праћење путника на спољним границама ЕУ (вид. *IT systems to fight crime and secure EU borders*: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/it-systems-security-justice/>) те јачање правног оквира за спречавање терористичких напада. Тако је директивом 2017/541 инкриминисано између осталог похађање обука или путовања у терористичке сврхе, олакшавање и финансирање таквих путовања и обука, осигуравање или прикупљање средстава повезаних са терористичким организацијама или активностима, пружање логистичке и материјалне помоћи те снабдевање ватреним оружјем и експлозивом, пружање склоништа или услуга превоза особама обухваћених овом директивом, а све ради сузбијања феномена терориста повратника са страних ратишта (Directive EU 2017/541, *Official Journal of the European Union* L 88/6). Сходно овој директиви ЕУ, Босна и Херцеговина је изменила своје кривично законодавство и додала члан 162Б КЗ БиХ, а који се односи на терористичке припреме група или појединаца и њихово учешће на страним ратиштима.

Регулативом Европског парламента и Савета ЕУ 2018/1727 из 2018. године створени су услови за дигитализацију правосудне сарадње када су у питању кривични поступци повезани са кривичним делом „тероризам“ (*Eurojust*) (Regulation EU 2018/1727, *Official Journal of the European Union* L 295/138). Тако је створен механизам за бржи приступ информацијама и такозваним е-доказима између земаља чланица ЕУ, али и оних које претендују да то постану. БиХ као држава под сталним мониторингом својом благом казненом политиком када су у питању тероризам и одлазак бораца на страна ратишта шаље негативну слику о себи међународној организацији чији члан наводно тежи да постане, а у шта имају увид сви потписници *Eurojust*-а. Поред БиХ под лупом *Eurojust*-а су на првом месту Албанија, ткз. Косово*, Северна Македонија и на крају Србија.

Када је у питању суђење за тероризам и учешће на страним ратиштима за становнике ткз. Косова статистике су магловите, један од разлога је што Србија тренутно нема ефективну контролу над својом јужном покрајином. Према подацима који су нам били доступни преко BIRN-а видимо да је казнена политика изузетно блага, иако на простору КиМ обитава највећи број повратника са територије „Исламске државе“ на Балкану. Такође нешто што шаље јако лошу слику је и чињеница да се међу повратницима са ратишта на

простору КиМ, налази и значајан број малолетника који су прошли обуку у терористичким камповима. Поменута лица су због година старости кривично неодговорна, те пролазе посебан третман „ресочијализације“ (Rovcanin et al., 2020). За благу казнену политику немамо кога да окривимо до странце који и контролишу правосуђе те пара државе.

Решење проблема је да обавештајне службе уз помоћ својих метода и помоћу међународне сарадње са другим службама безбедности и путем међународне правне помоћи идентификују сва лица која су била на страним ратиштима и што детаљније документују улогу тих лица како у терористичкој мрежи тако и у ратним злочинима на простору ратом захваћених подручја. Након тога неопходно је приступити лоцирању тих лица и утврђивању њихове мреже сарадника, те ако се та лица већ налазе на територији БиХ, односно Србије, иста у сарадњи са „полицијским агенцијама“ (јавном безбедношћу) лишити слободе, односно привести правди, где би пред „независним“ судством и „самосталним“ тужилаштвом у БиХ примерено одговарали за учињена кривична дела сходно правним прописима и висини прописаних казни. Такође у случају Србије правни, односно безбедносни рецепт је исти, јер је и „болест“ иста.

Оно што представља генерално тешко решив проблем како за систем безбедности и законодавство ЕУ, тако и за БиХ и Србију је чињеница како отклонити као потенцијалну безбедносну претњу лица која су радикализована или терористи, а који су као повратници са страних ратишта по изречној правноснажној пресуди издржала изречену казну затвора. Решавање овог проблема представља прави „*Research gap*“ за све будуће истраживаче који се буду бавили овим питањем.

За сада постоје два правца у решавању овог проблема. Један има вишедеценијску традицију и примењен је у америчком затвору који се налази у бази „*Guantanamo*“ на Куби и састоји се у вишегодишњем па и доживотном држању терориста у притвору, тј. затвору и њихово евентуално преваспитавање средствима ресочијализације која су противна Универзалној декларацији о људским правима УН (*Universal Declaration of Human Rights*, UN, <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>) и Конвенцији о људским правима (Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, Сл. лист СЦГ – Међ. уговори, бр. 9/03, 5/05 и 7/05 испр. и Сл. гласник РС – Међ. уговори бр. 12/10 и 10/15).

Други правац решавања овог проблема није тако ефикасан као амерички метод, прописан је Закључцима Европске Савета бр. 15404/23 од 04.12.2023. године, а подразумева сталну процену ризика и управљања ризиком кроз праћење ослобођених појединаца или појединаца који ће бити пуштени на слободу по издржавању затворске казне. Први корак започиње уношењем података о тим лицима у *Schengen Information System* (SIS), *Europol Information System* (EIS) и *Europol Analysis Projects* (APs), чиме је омогућено праћење и размена

биометријских података о тим лицима у реалном времену на нивоу свих корисника поменутих система. Други корак је међународна сарадња, координација и размена информација са обавештајним службама и агенцијама за националну безбедност како земаља ЕУ тако и трећих земаља у циљу борбе против тероризма, радикализма и идентификације лица која су била на страним ратиштима. Трећи корак се односи на чињеницу да је у току дискусија на експертском нивоу са циљем стварања Зборника закона тј. правила и алата са циљем борбе против тероризма и радикализма, те отклањања потенцијалних опасности од могућих напада (Council Conclusions, 4 December 2023). Поред свега занимљива је чињеница да исти органи ЕУ доносе одлуку о безвизном режиму за грађане тзв. Косова и то албанске националности, а у исто време им је познато да тамо обитава највећи број терориста по глави становника у целој Европи. Та чињеница представља можда и највећу претњу по безбедност ЕУ када су у питању тероризам и организовани криминал, јер док се ЕУ бори са својим повратницима са страних ратишта сасвим слободно тј. „безвизно“ доћи ће им туђи, односно албански.

ЗАКЉУЧАК

Босна и Херцеговина те простори Србије као што су Рашка област, Прешевска долина и Косово и Метохија, имају дугу традицију када је у питању одлазак бораца на страна ратишта. Реч је по правилу о радикализованим лицима албанске и бошњачке националности. Истоветна лицима из својих националних група која су у току Другог светског рата била на страни нацизма и фашизма, да би касније променили страну и под плаштом комунизма наставили да негују култ радикалних идеја и циљева. Од скупине нацистичких јединица 13. СС-дивизије „Ханџар“ и 21. СС-дивизије „Скендербег“ створена је такозвана „Војска спаса“ која се борила за панисламистичке циљеве у првом Израелско-палестинском сукобу. Обе ове групације потајно ће све до смрти Јосипа Броза припремати терен за унутрашњу дестабилизацију СФРЈ, да би почетком деведесетих кренули и у отворено и радикално спровођење свог наума. Тада ће ове просторе задесити крвави ратови најпре у БиХ, а затим и на КиМ који ће остати упамћени не по ратној вештини ових групација, него по терористичкој доктрини. Тада ће се на простору БиХ, као „војска спаса“ истаћи одред страних добровољаца „Ел Муџахид“, а на КиМ „Интернационална бригада“ састављене од светских терориста и плаћеника. Да је тероризам као заразна болест која се јако тешко лечи сведочи и чињеница да из БиХ и данас, скоро 30 година после ратних дешавања Бошњаци и даље одлазе на страна ратишта да се боре за потребе и циљеве панисламизма, а Албанци са простора српске покрајине Косова и Метохије осим што одлазе у рат за потребе светског цихада и даље пуних 25 година спроводе свакодневни терор над становницима не само српске националности, него и над свим

другим неалбанцима. Суд који треба да суди за наведена кривична дела у БиХ налази се на месту старог српског гробља и логора за Србе у Сарајеву „Рамиз Салчин“. Уједно на тој адреси је и Високи судски и тужилачки савет БиХ, док се исти орган на Косову и Метохији, као орган тзк. „приштинских власти“ налази у Ул. Луана Харадинаја, оснивача терористичке групе Дукађини и УЧК означене од стране америчког Конгреса и Владе Баварске као терористичка организација, што довољно говори о објективности тих органа судске власти. Осим решења која су наведена у самом раду за решавање тероризма на простору „Западног Балкана“, а чији су тзк. „повратници са страних ратишта“ само нуспојава, потребна је решеност међународне заједнице пре свега ЕУ, али и САД да се снажно и озбиљно обрачуна са својим „чедима“ у виду политичких елита Бошњака и Албанаца са простора КиМ који су актери, финансијери и симпатизери тероризма и терористичких организација на простору некадање СФРЈ. Поред тога потребно је јачање сектора граничне полиције БиХ и Србије, усавршавање, куповина и израда нових система за физичку заштиту границе сходно ери савремених технологија, израда програма сличних систему *Schengen*-а за праћење прекограничних кретања безбедносно интересантних лица и њихово праћење путем чипованих личних докумената. На крају, због специфичности ситуације у БиХ и чињенице да је рад многих државних агенција на нивоу БиХ „компромитован“, те да постоји потенцијална опасност од тероризма због повратника са страних ратишта који су обучени терористи, намеће се закључак да Република Српска треба да донесе Националну стратегију за спречавање и борбу против тероризма те сходно томе оснује Кординационо тело или Савет за борбу против тероризма унутар кога би се кординисао рад одељења за аналитику у борби против тероризма са истражним одељењем чији би примарни задатак била превенција у борби против тероризма са једне стране и са Специјалном антитерористичком јединицом са друге стране која би била врх копља у конкретним акцијама овог тела или савета, затварајући тако пун круг када је у питању аутономија у овој безбедносној области. Када су у питању повратници са ратишта из Донбаса, мора се правити разлика у односу на њих и повратнике са Блиског истока, јер се повратници из Донбаса који су се борили на страни Руске Федерације требају третирају као борци, док се лица која су ратовала на простору „Исламске државе“ третирају искључиво као терористи.

ЛИТЕРАТУРА

- Izetbegović A. (1990), *Islamska deklaracija*, Bosna.
- Jeannier F. (2016), “The 1915 Gallipoli Campaign: the significance of a disastrous military campaign in the forging of two nations”, ENS de LYON/DGESCO (ISSN 2107-7029), преузето 25.12.2023., <https://cle.ens-lyon.fr/anglais/civilisation/commonwealth/the->

1915-gallipoli-campaign-the-significance-of-a-disastrous-military-campaign-in-the-forging-of-two-nations.

- Толева Т. (2016), Утицај Аустроугарске на стварање албанске нације 1896-1908, ИК Филип Вишњић Београд.
- Makenzi L. (2019), *Čuvar mira: Put za Sarajevo*, Knjiga komerc.
- Милич И., Уголовные преступления «участие в военных действиях за рубежом», Основные направления совершенствования системы национальной безопасности: тезисы докладов III Международной научно-практической конференции (Минск, 17 ноября 2023 г.) / ред. кол. С.Я. Аземша (председатель) и др. — Минск: Строй-МедиаПроект, С. 180-184.
- Ogar Ž. (2014), *Evropa je skončala u Prištini: Rat na Kosovu proleće-letno 1999*, Xenia, Mettela.
- Rovcanin H., Mejdini F., Kajosevic S., Bami X., Marusic S. (2020), *Balkan States Find Prosecuting Terrorism a Challenge (Evidence in terrorism cases is proving difficult to find, while experts warn that the reintegration and rehabilitation of foreign fighters is an even greater challenge)*, Hedayah & BIRN.
- Stojanović Z. (2009), *Krivično pravo - Opšti deo*, Beograd.
- Frantzman S. J. & Culibrk J. (2009), The Bosnian and Yugoslav volunteers in the 1948 war in Israel/Palestine, *Istorija 20 Veka*, 1/2009., pp.189-201.
- Целетовић П. (1987), *21. СС-дивизија Скендербег*, Нова Књига.

Правни прописи:

- Конвенција о људским правима (Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, Сл. лист СЦГ – Међ. уговори, бр. 9/03, 5/05 и 7/05 испр. и Сл. гласник РС – Међ. уговори бр. 12/10 и 10/15).
- Кривични законик (КЗ), Службени гласник РС, бр. 85 од 6. октобра 2005, 88 од 14. октобра 2005 - исправка, 107 од 2. децембра 2005 - исправка, 72 од 3. септембра 2009, 111 од 29. децембра 2009, 121 од 24. децембра 2012, 104 од 27. новембра 2013, 108 од 10. октобра 2014, 94 од 24. новембра 2016, 35 од 21. маја 2019.
- Кривични закон БиХ (КЗ БиХ), Сл. гласник БиХ, бр. 3/2003, 32/2003 - испр., 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015, 35/2018, 46/2021, 31/2023 и 47/2023.
- Odluka o usvajanju Plana repatrijacije i programa reintegracije, rehabilitacije i resocijalizacije državljana Bosne i Hercegovine povratnika iz zona sukoba Sirije i Iraka, *Službeni glasnik BiH*, br. 69/22.
- Universal Declaration of Human Rights, UN, преузето 8.1.2024. године, са <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.
- Directive EU 2017/541 of the European Parliament and of the Council of 15 March 2017 on combating terrorism and replacing Council Framework Decision 2002/475/JHA and amending Council Decision 2005/671/JHA, *Official Journal of the European Union* L 88/6.

Regulation EU 2018/1727 of the European Parliament and of the Council of 14 November 2018., *Official Journal of the European Union* L 295/138.

Council Conclusions on dealing with individuals released from prison who may represent a potential terrorist threat, Council Conclusions (4 December 2023), No. prev. doc. 15404/23, преузето 5.1.2024., са <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-16335-2023-INIT/en/pdf>.

Интернет извори:

Eurojust (2019), *European Union Agency for Criminal Justice Cooperation*, преузето 4.1.2024. године, са <https://www.eurojust.europa.eu/news/launch-judicial-counter-terrorism-register-eurojust>.

European Council (2023), *IT systems to fight crime and secure EU borders*, преузето 5.1.2024. године, са <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/it-systems-security-justice/>.

European Council – Council of European Union (2023), *The EU's response to terrorism*, преузето 30.12.2023., са <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/fight-against-terrorism/#prevention%20of%20radicalisation>.

Милић И. (2023), Српски добровољци у Донбасу, преузето 25.01.2023. године, са <https://srpskipravnickiklub.rs/2023/12/13/srpski-dobrovoljci-u-donbasu>.

Остали извори:

Републички завод за статистику (2023), Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2022. - Пријаве, оптужења и осуде – Билтен 702.

БОЙЦЫ ИЗ СЕРБИИ, БОСНИИ И ГЕРЦЕГОВИНЫ НА ЗАРУБЕЖНЫХ ПОЛЯХ БОЯ – УГОЛОВНО-ПРАВОВОЕ И АСПЕКТЫ БЕЗОПАСНОСТИ

Иван Милић
Стефан Гајић

Анотација: Мы являемся свидетелями того, что с выездом европейских граждан, в первую очередь граждан Боснии и Герцеговины и Сербии (граждане южно-сербского региона, части региона Рашка и Прешевской долины), произошла радикализация населения. и создание угроз безопасности как для государственного порядка, так и для населения, проживающего на этих территориях (странах). Чиновники ЕС выступают за теорию превышения границ, поскольку идеология ЕС основана на свободе передвижения, не имеющей такого рода барьеров. Мы уже трижды видели, за последние пару лет, что теория была либо неверной, либо нарушенной восстановлением границ и строгим контролем безопасности на пограничных переходах именно для защиты безопасности и государственных заказов членов Союза. Последняя подобная

деятельность является последствием, вызванным страхом перед террористическими атаками и перемещением людей, которым как «тroyанскому коню» без паспортов, удостоверений личности и прошлого удалось проникнуть в Европу, и это исламские воины с сирийского поля боя или один из них. поле боя на севере Африки. Цель данной работы - нормативным, статистическим и сравнительным методом показать уголовно-правовой и охранный аспект ухода и возвращения воинов с зарубежных полей сражений на территорию Сербии и Боснии и Герцеговины.

Ключевые слова: Безопасность, международная безопасность, терроризм, уголовное право, боевики на зарубежных полях сражений.

FIGHTERS FROM SERBIA AND BOSNIA AND HERZEGOVINA ON FOREIGN BATTLEFIELDS –CRIMINAL LAW AND SECURITY ASPECTS

Ivan Milic
Stefan Gajic

Abstract: We are witnesses that by departure of the European citizens, in the first row citizens of Bosnia and Herzegovina and Serbia (citizens of the southern Serbian region, parts of Raška region and Preševo Valley) there have occurred the radicalisations of the population and creation of the security threats both for the state order and population, who lives in those areas (countries). The EU officials advocate for the theory that the boundaries are exceeded, because the EU ideology is based on the freedom of movement, which does not have that type of the barrier. We have seen it for three times already, in the last couple of years, that the theory was either incorrect or disrupted by revival of the boundaries and strict security controls at the border crossings exactly for the security protection and state orders of the Union members. The last such an activity is the consequence caused by the fear of terror attacks and movement of people, who as “Trojan horse” without passports, identity and the past managed to infiltrate in Europe, and those are Islamic warriors from the Syrian battlefield or one battlefield in the north of Africa. The aim of this piece of work is to show the criminally-legal and security aspect of the departure and return of the warriors from the foreign battlefields to the area of Serbia and Bosnia and Herzegovina by normative, statistical and comparative method.

Keywords: Security, international security, terrorism, criminal law, fighters on foreign battlefields.

ВАРИАНТЫ ПОСТРОЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННО-УПРАВЛЯЮЩЕЙ СИСТЕМЫ ДЛЯ КРИЗИСНЫХ СИТУАЦИЙ

Качанов Сергей Алексеевич

доктор технических наук, профессор, заместитель директора Российско-Сербского гуманитарного центра межправительственной гуманитарной организации, Российско-Сербский гуманитарный центр межправительственной гуманитарной организации, Ниш, Сербия

Леонова Алла Николаевна

научный сотрудник, Федеральное Государственное Бюджетное Учреждение Всероссийский Научно-Исследовательский Институт по проблемам гражданской обороны и чрезвычайных ситуаций МЧС России (121352,г. Москва, ул. Давыдовская, д. 7), all_leo@mail.ru

Леонова Елена Михайловна

старший научный сотрудник, Федеральное Государственное Бюджетное Учреждение Всероссийский Научно-Исследовательский Институт по проблемам гражданской обороны и чрезвычайных ситуаций МЧС России (121352,г. Москва, ул. Давыдовская, д. 7), elenaleon@mail.ru

Аннотация. В данной статье рассматриваются варианты построения автоматизированной информационно-управляющей системы для кризисных ситуаций, которая является одним из основных инструментов снижения рисков возникновения чрезвычайных ситуаций (ЧС) и уменьшения тяжести их последствий.

Ключевые слова: чрезвычайная ситуация, автоматизированная информационно-управляющая система, единое информационное пространство, центр управления в кризисных ситуациях.

Управление чрезвычайными ситуациями (ЧС) представляет собой науку управления сложными автоматизированными системами и персоналом на всех фазах защиты населения и территорий от ЧС: от первоначальной - путем обеспечения готовности к реагированию, до конечной - смягчением и ликвидацией последствий ЧС. Ключевыми технологиями управления ЧС являются технологии: мониторинга и сбора больших объемов данных, их извлечения, преобразования, загрузки в хранилище данных и организации на их основе системы принятия решений и управления силами и средствами в ЧС [1]. Сопутствующими компьютерными технологиями являются прием данных и их интеграция, извлечение информации, поиск информации, фильтрация информации, интеллектуальный анализ данных и поддержка принятия решений. Для обработки исходных данных о бедствиях из многих разнородных источников / форматов, включая базы данных, документы, веб, электронную

почту, отчеты и т. д., необходимы эффективные и действенные решения по приему и идентификации входных данных о рисках и угрозах возникновения ЧС. Для этого необходимо создание специализированной автоматизированной информационно-управляющей системы (АИУС), основными задачами которой должны являться:

- раннее выявление потенциальных источников возникновения ЧС природного, техногенного и экологического характера, организация и осуществление системного наблюдения и контроля за ними;
- обеспечение автоматизированного и постоянного взаимодействия информацией о мониторинге и прогнозировании ЧС, включающих оперативные сведения о факте возникновения ЧС и их последствиях;
- заблаговременное прогнозирование масштабов и характера возможного развития опасных природно-техногенных процессов и явлений, приводящих к возникновению ЧС;
- выработка рекомендаций по предупреждению и ликвидации ЧС, а также уменьшению ущерба от их последствий.

Центр управления в кризисных (чрезвычайных) ситуациях (ЦУКС) должен являться основным элементом данной системы и обеспечивать возможность автоматизированной подготовки управленческих решений по предупреждению и ликвидации последствий ЧС на государственном (республиканском) и местных уровнях управления.

Для создания территориально распределенной системы ЦУКСов, позволяющих совместно решать задачи по защите населения и территорий от ЧС необходимо объединить их информационные системы в рамках единого информационного пространства. Для этого целесообразно разработать специальное программное обеспечение, позволяющее использовать единые компоненты: картографическую подсистему, авторизацию пользователей, интеграционную шину данных, систему классификации и кодирования, общую базу данных и унифицированный интерфейс пользователей с общим рабочим процессом у разных специалистов, который позволит ускорить подготовку технологических карт по реагированию на ЧС, в том числе путем обеспечения поддержки принятия решений [2,3].

Комплексное решение задач автоматизации сбора информации от большого числа различных источников, включая автоматизированные системы мониторинга, а также взаимодействие отдельных функциональных элементов системы между собой и с внешними системами и их обработки, может обеспечить единая интеграционная платформа, которая упростит наращивание функционала и масштабирование вычислительных мощностей и количества автоматизированных рабочих мест (АРМ) АИУС.

Единая интеграционная платформа должна включать в себя следующие элементы:

- систему электронного документооборота (СЭД), обеспечивающую гарантированное доведение сообщений, контроль дисциплины исполнения и информационную безопасность. При этом автоматизированное взаимодействие между компонентами системы и с внешними автоматизированными системами может выполняться с использованием отдельного программного интерфейса (API), без использования СЭД;
- функциональный блок сбора данных от систем мониторинга, предусматривающий развернутый функционал интегрируемых систем мониторинга. В этом блоке должен быть предусмотрен сбор данных от систем сигнализаций, включая пожарные сигнализации, сбор параметров от систем мониторинга параметров окружающей среды, включая метеоданные, данные радиационного мониторинга и др, сбор информации от специализированных систем мониторинга и прогнозирования ЧС;
- единую систему классификации и кодирования, которая необходима для сопряжения элементов АИУС. Использование единых классификаторов и справочников позволит отделить представление информации от ее содержания – смежные системы смогут предоставлять и получать данные без искажения их смысла, опираясь на четко формализованные классификаторы и справочники. Автоматизация ведения классификаторов и справочников позволит минимизировать число возможных ошибок, а также упростить и ускорить процесс внесения изменений в структуры данных [3,4].

Одним из важных элементов комплексной системы сбора данных о ЧС является сбор данных из открытых источников и сервисов. В связи с этим, целесообразно предусмотреть возможность автоматизированного получения информации об угрозе или факте возникновения ЧС из социальных сетей и с использованием специально создаваемого для этих целей портала [5].

Традиционно важную роль для процессов управления силами и средствами при ликвидации последствий ЧС играют системы мониторинга транспортных средств, сбор данных от которых позволит повысить качество решения задач поддержки принятия решений, а также оперативность и точность управления силами и средствами.

Для получения данных из труднодоступных районов, из зоны ЧС, где могут продолжать действовать поражающие факторы, а также могут быть нарушены связь и транспортное сообщение целесообразно использовать данные космического мониторинга и дистанционного зондирования Земли.

Следует отметить, что существующие в настоящее время методы автоматической обработки и комплексного анализа информации из многочисленных разрозненных источников в интересах предупреждения возникновения ЧС не позволяют решить эту задачу с требуемым качеством.

Но ее можно решить используя технологию краудсорсинга, т.е. привлечение к решению различных проблем широкого круга лиц для использования их творческих способностей, знаний и опыта на **добровольных началах** с применением **информационных технологий**. Необходимо отметить, что если местное население привлекается к процессу оценки риска, то это также позволяет повысить информированность людей о потенциальных угрозах природного и техногенного характера на территории их проживания и действиях в условиях ЧС. Исходя из анализа опыта привлечения населения к вопросам предупреждения и ликвидации ЧС для координации их усилий в этой деятельности целесообразно создать технологию на основе специализированного интернет портала с помощью которой можно коллективно проводить обработку разрозненных пространственных данных.

Для обеспечения гласности и привлечения внимания общественности к проблемам управления в ЧС часть аналитических отчетов может публиковаться в открытых источниках. Автоматизация данного процесса повысит оперативность предоставления сведений, что позволит избежать дезинформации и повысить уровень доверия населения.

Оперативное реагирование и аналитическая работа с данными включают в себя большое количество геопривязанной информации, отображение которой на базе картографических слоев позволяет более наглядно и оперативно работать с ней. Для этого геоинформационная система должна быть сопряжена с другими функциональными подсистемами АИУС и включать в себя:

- Фонд картографической информации, предназначенный для обеспечения полноты картографической информации, систематизации всех имеющихся картографических данных и автоматизации процесса адаптации и добавления новых данных;
- единую ГИС-платформу, предназначенную для отображения геопривязанной информации, включая результаты расчетов. ГИС – платформа должна оперативно предоставлять имеющуюся информацию и визуально объединять работу различных функциональных блоков, предоставляя доступ к получаемым исходным данным, результатам аналитической обработки информации и документам;
- единый графический интерфейс пользователя системы, позволяющий упростить доступ к разнообразным функциональным элементам АИУС, сокращая вероятность ошибок, повышая оперативность и упрощая первоначальную подготовку персонала.

В АИУС должны входить следующие компоненты [2, 6]:

- блок оперативной дежурной смены, предназначенный для отображения оперативной обстановки, позволяющий ускорить процесс принятия управленческих решений по предупреждению и ликвидации ЧС;

- система поддержки принятия решений, которая должна включать в себя следующие основные функциональные блоки:
  - Блок управления силами и средствами, позволяющий вести базу данных имеющихся сил и средств и анализировать их состав и применение.
  - Блок расчетных задач по прогнозированию развития отдельных видов ЧС, позволяющий автоматизировать решение прогностических задач по развитию ЧС на основе заложенных в них математических моделей.
  - Блок ведения паспортов территорий, позволяющий собирать, систематизировать и обобщать информацию по территориально привязанным объектам с целью обеспечения возможности ее оперативно-го использования при решении аналитических задач по поддержке принятия решений в ЧС.
  - Блок анализа рисков, позволяющий заранее определять зоны повышенного риска и принимать меры по предупреждению ЧС.

Подсистему информационной безопасности, включающей следующие основные элементы:

- межсетевой экран, защищающий внутреннюю сеть каждого территориально удаленного объекта от несанкционированного доступа по сетям связи;
- систему контроля и управления доступом (СКУД) для ограничения физического проникновения в помещения оперативных дежурных смен и серверные;
- комплекс средств криптографической защиты информации для сквозного стойкого шифрования передаваемой вне контролируемой зоны информации;
- единую систему авторизации пользователей для сопряжения средств авторизации различных функциональных блоков, с тем, чтобы минимизировать потери времени на повторный ввод данных аутентификации пользователя (логин и пароль).
- систему антивирусной защиты для проверки безопасности компьютера;
- систему обнаружения/предотвращения вторжений (IDS/IPS) для обнаружения подозрительной активности и оповещении об этом администратора информационной безопасности или иное должностное лицо.

Для реализации вышеописанного функционала необходимо предусмотреть соответствующее аппаратное обеспечение, включающее средства вычислительной техники, телекоммуникационное оборудование и др.

Функциональная структура ЦУКС приведена на рис. 1.

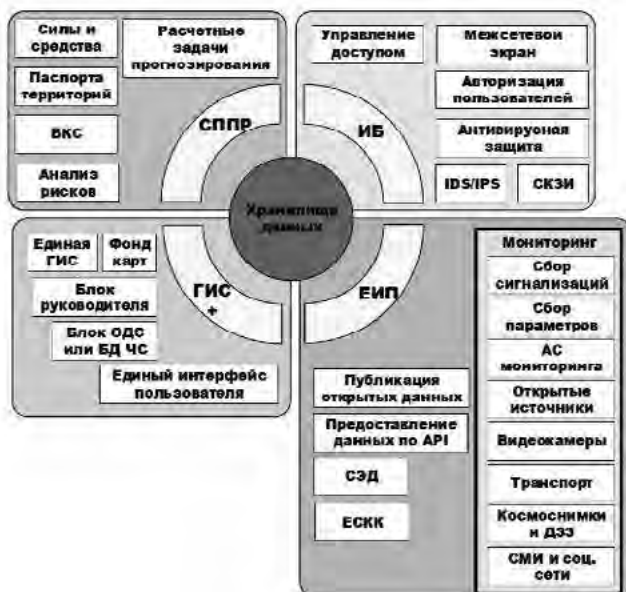

Рис.1 – Функциональная структура системы ЦУКС

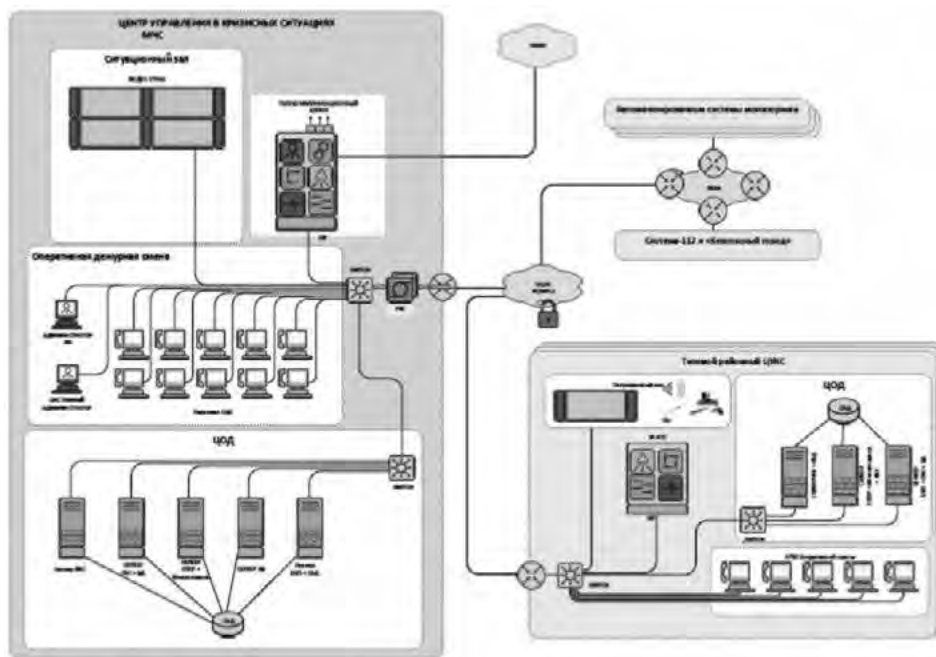
Для предотвращения риска возникновения ЧС и уменьшения ущерба от него на территории каждой административной единицы любого государства целесообразно построить программно и информационно сопряженные комплексы ЦУКС.

Решение данной задачи можно наилучшим образом обеспечить используя децентрализованную схему построения системы основной принцип которой – автономность и независимость от доступности внешних ресурсов. Таким образом, построенная по децентрализованной схеме система сможет продолжать функционировать даже при выходе отдельных ее элементов из строя, избегая тем самым проблему «единой точки отказа».

Так при выходе из строя любого из районных ЦУКС его функции может временно взять на себя соседний ЦУКС или даже ЦУКС вышестоящего органа управления. То же самое может произойти при резком возрастании нагрузки, например, резком возрастании объемов поступающей информации в связи с происшествием, затрагивающем большое количество людей. В то же время при выходе из строя вышестоящего ЦУКС или магистральных линий связи, связывающих район с остальными частями страны районный ЦУКС сможет продолжать выполнение возложенных на него задач.

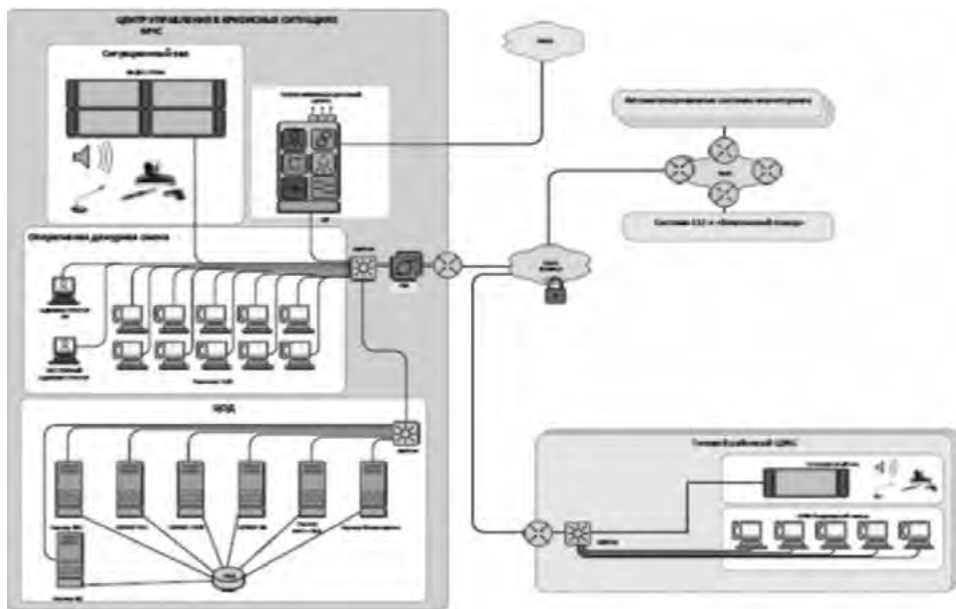
К недостаткам данного метода построения АИУС можно отнести необходимость дублирования технических средств на каждой удаленной технологической площадке, а также необходимость обеспечения вычислительными ресурсами каждого ЦУКС, что приводит не только к увеличению общей сто-

имости создания системы ЦУКС, но и к серьезному увеличению эксплуатационных расходов – каждая территориально удаленная площадка потребует наличия квалифицированного технического специалиста для настройки и обслуживания серверного и телекоммуникационного оборудования. Структурная схема системы ЦУКС построенной по децентрализованному варианту представлена на рис. 2.

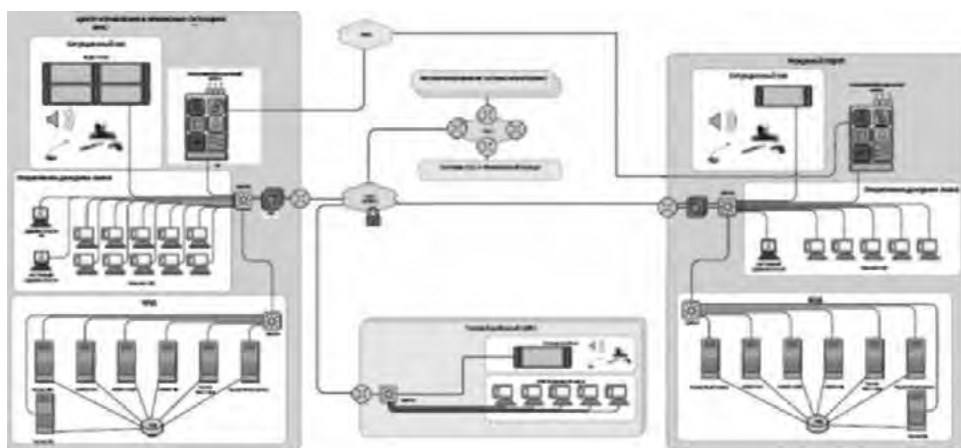
Рис. 2 - Структурная схема комплекса технических средств ЦУКС, построенная по децентрализованному варианту.

Альтернативным решением может быть централизация вычислительных ресурсов в едином национальном ЦУКС (НЦУКС), а роль комплекса технических средств районных ЦУКС сведется к удаленному доступу к этим ресурсам. Принцип централизованного варианта построения системы представлен на рис.3. Однако, в этом случае при выходе из строя НЦУКС все районные ЦУКС не смогут функционировать в штатном режиме. Поэтому, при создании системы по данной схеме необходимо предусмотреть увеличение доступных вычислительных ресурсов, запасных частей (ЗИП) и дополнительное резервирование отдельных узлов и систем.

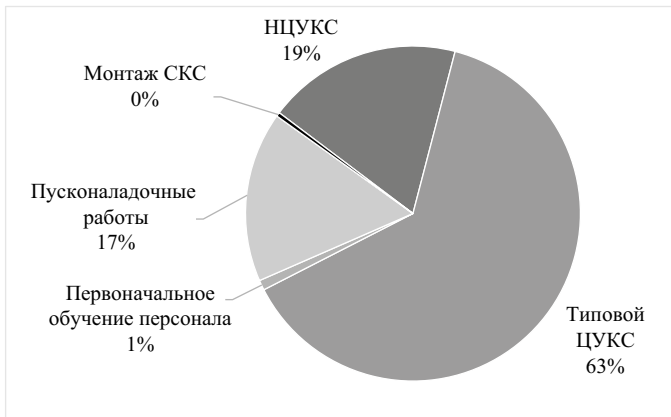
Рис. 3 - Структурная схема комплекса технических средств ЦУКС, построенная по централизованному варианту.

Гибридный подход построения системы заключается в следующем – при централизации вычислительных ресурсов в НЦУКС выделяется один или несколько районных ЦУКС и там размещаются резервные вычислительные мощности. Таким образом, даже при выходе из строя или недоступности НЦУКС, остальные ЦУКС смогут продолжать работу на резервных вычислительных ресурсах резервных НЦУКС. На рис.4 показан пример схемы построения с одним резервным НЦУКС.

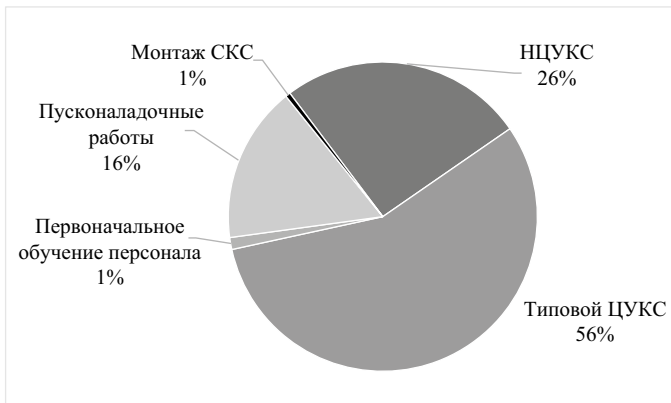

Рисунок 4 - Структурная схема комплекса технических средств ЦУКС, построенных по гибричному варианту

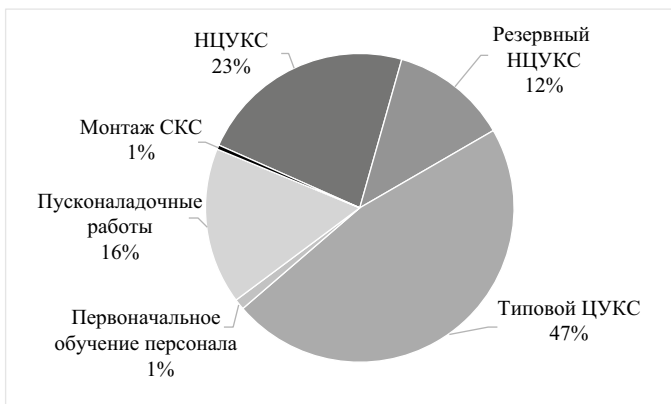
На диаграммах (рисунки 5-7) приведено распределение затрат при различных вариантах построения АИУС [7].

Рис. 5 - Распределение затрат при децентрализованном варианте

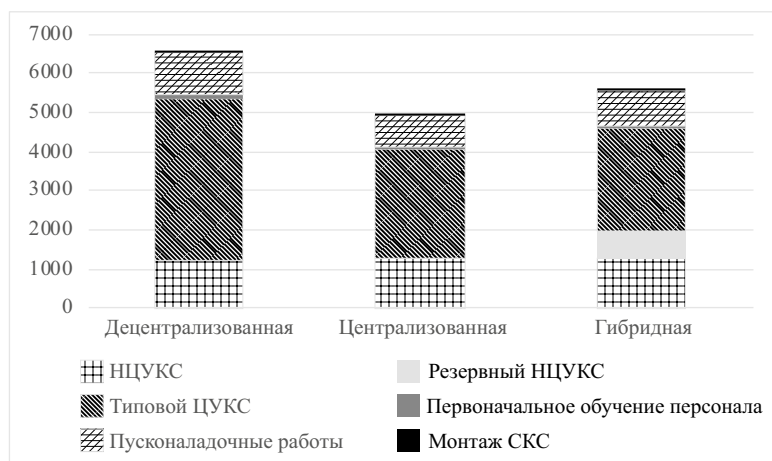
Рис. 6 - Распределение затрат при централизованном варианте

Рис. 7 - Распределение затрат при гибридном варианте построения АИУС

Сравнение вариантов построения АИУС показывает (рис. 7), что централизованный вариант является наиболее предпочтительным с точки зрения капитальных затрат. Вместе с тем, этот вариант обладает самой низкой надежностью. Самой высокой надежностью обладает децентрализованный вариант, но капитальные затраты на его реализацию значительно превышают централизованный вариант (на 30%) даже без учета затрат на строительство центров обработки данных. Расходы на эксплуатацию системы АИУС, построенной по децентрализованному варианту будут также максимальны.

Рис. 8 - Сравнение капитальных затрат на различные варианты построения системы ЦУКС

При этом, гибридная схема позволяет консолидировать и уплотнить вычислительные ресурсы и средства хранения данных в системе центров обработки данных (в НЦУКС и резервном ЦОД системы ЦУКС). Допустимо создание не менее одного резервного ЦОД системы ЦУКС, что обеспечивает в том числе возможность динамического управления мощностью вычислительных ресурсов для информационных систем «по требованию».

Использование гибридной схемы обеспечивает разумный баланс затрат на эксплуатацию, включающую:

- уменьшение численности эксплуатирующего персонала по сравнению с децентрализованной моделью;
- экономию электроэнергии за счёт сокращения доли общей мощности, расходуемой на работу неосновного оборудования (инженерные и вспомогательные системы);
- размещение серверного оборудования, оптимизированного под задачи виртуализации и динамического предоставления ресурсов;
- снижение стоимости поддержки за счёт упрощения архитектуры ЦОД, сокращение количества необходимых вычислительных ресурсов (за

счёт оптимизации их физического размещения и загрузки оборудования), а также создания единой централизованной системы управления всеми ресурсами;

- повышение надёжности и доступности за счет применения современных технологий обеспечения непрерывности сервисов ИТ-инфраструктуры.

В заключении хотелось бы отметить, что при создании единой информационно-управляющей системы в обязательном порядке необходимо выполнять технико-экономическое обоснование и определять оптимальный вариант ее построения [7,8].

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ

- Наставление по организации наставления и оперативного (экстренного) реагирования при ликвидации чрезвычайной ситуации [Электронный ресурс]: <https://legalacts.ru/doc/nastavlenie-po-organizatsii-upravlenija-i-operativnogo-ekstrennogo-reagirovanija-pri/>, дата обращения 10.01.2024
- Т.А Темирлиев., М.Х. Сваров Опыт внедрения единой информационно-управляющей системы в чрезвычайных и кризисных ситуациях в Кыргызской Республике [Электронный ресурс]: <https://cyberleninka.ru>, дата обращения 10.01.2024
- Иванов А.Ю., Алексеева Е.В. Критерии оценки информации для системы поддержки принятия решений в чрезвычайных ситуациях [Электронный ресурс]: <https://cyberleninka.ru> обращения 10.01.2024
- С. А. Качанов, С. Н. Нехорошев, А. П. Попов Информационные технологии поддержки принятия решений в ЧС, М., ЗАО ФИД «Деловой экспресс», 2011. - 399 с.
- С.А. Качанов «Методика коллективной обработки пространственных данных для выявления угроз природного и техногенного характера». Материалы VII Международной научно-практической конференции, посвященной Всемирному дню гражданской обороны «Гражданская оборона на страже мира и безопасности» в Год 90-летия образования Академии ГПС МЧС России. Академия ГПС МЧС России, март 2023.
- С.А. Качанов, С.В. Агеев, Е. М. Леонова, В.А. Измалков «Основные подходы к созданию Единой информационно-управляющей системы Кыргызской Республики», ISSN 1996-8493 Технологии гражданской безопасности, 2013 №2
- С.А Качанов., Е.М. Леонова, А.Н. Леонова А.Н. Опыт создания единой информационно-управляющей системы в кризисных ситуациях Кыргызской Республики [Электронный ресурс]: https://www.vniigochs.ru/upload/medialibrary/85e/741vx4906szhoa87e9alkevhh9xmgj9s/tgb_text_spec_2023-074-080.pdf, дата обращения 10.01.2024.
- Отчет выполненных услуг по теме «Разработка технических условий и оценка оборудования, закупаемого для целей строительства центра обработки данных для системы мониторинга и прогнозирования катастроф» (заключительный), М, ФГБУ ВНИИ ГОЧС (ФЦ), 2016 г., 68 л.

ОПЦИЈЕ ЗА ИЗГРАДЊУ СИСТЕМА ИНФОРМАЦИЈЕ И УПРАВЉАЊА ЗА КРИЗНЕ СИТУАЦИЈЕ

Качанов Сергеј Алексејевич
Леонова Алла Николаевна
Леонова Елена Михајловна

Сажетак. У овом чланку се разматрају опције за изградњу аутоматизованог система управљања информацијама за кризне ситуације, који је један од главних алата за смањење ризика од ванредних ситуација (ЕС) и смањење тежине њихових последица.

Кључне ријечи: ванредна ситуација, аутоматизовани систем управљања информацијама, јединствени информациони простор, центар за управљање кризама.

OPTIONS FOR BUILDING INFORMATION AND MANAGEMENT SYSTEMS FOR CRISIS SITUATIONS

Kachanov Sergey Alekseevich
Leonova Alla Nikolaevna
Leonova Elena Mikhailovna

Summary. This article discusses options for building an automated information management system for crisis situations, which is one of the main tools for reducing the risk of emergency situations (ES) and reducing the severity of their consequences.

Keywords: emergency situation, automated information management system, unique information space, crisis management center.

МИРОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ СИСТЕМ ОПОВЕЩЕНИЯ

Качанов Сергей Алексеевич

доктор технических наук, профессор, заместитель директора Российско-Сербского гуманитарного центра межправительственной гуманитарной организации, Российско-Сербский гуманитарный центр межправительственной гуманитарной организации, Ниш, Сербия

Леонова Алла Николаевна, научный сотрудник

Федеральное Государственное Бюджетное Учреждение Всероссийский Научно-Исследовательский Институт по проблемам гражданской обороны и чрезвычайных ситуаций МЧС России (121352, г. Москва, ул. Давыдовская, д. 7), all_leo@mail.ru

Леонова Елена Михайловна

старший научный сотрудник, Федеральное Государственное Бюджетное Учреждение Всероссийский Научно-Исследовательский Институт по проблемам гражданской обороны и чрезвычайных ситуаций МЧС России (121352, г. Москва, ул. Давыдовская, д. 7), elenaleon@mail.ru

Аннотация. В данной статье представлен анализ тенденций развития российских и зарубежных систем оповещения населения, выделяются общие мировые тенденции их развития и принципов построения на основе современных цифровых телекоммуникационных технологий и цифровизации населения во всех странах мира.

Ключевые слова: оповещение населения, система оповещения населения, организация оповещения, локальные системы оповещения, прогнозирование возникновения чрезвычайной ситуации, чрезвычайная ситуация.

На протяжении всего своего существования человечество пыталось и пытается защитить себя от внезапных угроз различного характера. При этом, в каждом конкретном случае возникновения чрезвычайных ситуаций (далее – ЧС) вызванных стихийными бедствиями в мирное время или применением оружия в случае конфликта требуется время на подготовку и проведение защитных мероприятий. Для сокращения этого времени должны применяться современные системы оповещения и информирования населения. Основными этапами в процессе оповещения населения, как для государственных структур, отвечающих за оповещение населения, так и для населения, являются: прогнозирование возможности возникновения ЧС, принятие решения и оповещение населения при возникновении ЧС, а также информирования населения о последствиях ЧС и правилах действия в ЧС (рис. 1).

Рис.1 - Основные этапы процесса оповещения населения

Развитие и совершенствование систем оповещения населения тесно связаны с развитием сетей телекоммуникации. Так, если во время Первой мировой войны использовались ручные сирены, то в 30-х годах прошлого века в промышленно развитых странах мира одновременно с созданием сетей телефонной связи и проводного вещания на их базе начали создаваться системы оповещения с использованием в качестве окончательных средств оповещения сирен и уличных и квартирных громкоговорителей. В качестве основных средств оповещения использовались электрические и пневматические сирены, они подключались к пульту управления системы оповещения по телефонным линиям для передачи сигналов оповещения: «Воздушная тревога!», «Химическая опасность», «Отбой воздушной тревоги», которые также передавались по радиотрансляционным сетям из студий вещания [1]. Такой способ организации оповещения применяется до настоящего времени. Системы сиренного оповещения, созданные еще перед Второй мировой войной, поддерживаются в работоспособном состоянии во многих странах мира. Вместо радиотрансляционных сетей (сетей проводного вещания), которые ушли в прошлое, сигналы оповещения передаются через радиовещательные и телевизионные станции и сети. Во многих странах мира создаются сети уличной звукофикации на базе мощных электронных акустических звуковых установок, используемых не только при ЧС, но и в праздничные дни.

Данный способ оповещения и используемые для этой цели окончательные средства можно смело назвать традиционными. Они применяются во всех странах мира, например, в Израиле сирен различной модификации насчитывается более трех тысяч, большинство из них размещено в городских районах Израиля. Сигнал воздушной тревоги называется «тревога» и состоит из непрерывного восходящего и нисходящего сигнала. Население четко знает, что необходимо предпринимать в случае подачи данного сигнала.

Следует отметить, что хотя системы оповещения в разных странах мира складывались исторически, они строились на едином территориальном принципе, несмотря на различия в органах власти, уровнях принятия решений и административной иерархии в разных странах. Вместе с тем, имеются и специализированные системы оповещения. Их начали создавать также в прошлом веке в районах размещения потенциально опасных производств. Системы, оповещающие об авариях и техногенных катастрофах созданы в Германии, Англии, Франции, Италии, в Швейцарии. В Бельгии после принятия закона об общественной безопасности и антикризисном планировании (1963 г.) в районах повышенного риска вокруг промышленных предприятий были развернуты системы оповещения с применением акустических установок (сирен) в качестве окончательных средств оповещения.

В Российской Федерации строительство так называемых локальных систем оповещения (далее - ЛСО) началось в 1988 году после трагических событий на Чернобыльской АЭС. ЛСО создаются в районах размещения радиационно и химически опасных объектов, а также гидротехнических сооружений. С 2015 года в состав опасных производственных объектов, на которых необходимо создавать ЛСО вошли взрыво-пожароопасные объекты I и II классов опасности. В Республике Сербия потенциально опасные объекты обязаны поддерживать в рабочем состоянии собственные информационные системы и системы оповещения в соответствии с установленными нормами. Руководители потенциально опасных объектов должны обеспечить ввод систем для раннего предупреждения, уведомления и оповещения и их включения в федеральную систему оповещения в Республике Сербия в пределах от: двух лет для субъектов, которые уже осуществляют свою деятельность; 30 дней до начала своей работы для лиц, начинающих свою деятельность [2].

Одной из общих мировых тенденций в оповещении населения является создание систем раннего оповещения при угрозе возникновения стихийных бедствий. Такие системы созданы в Российской Федерации, США, Японии и многих других странах. Alert, так называется общенациональная система предупреждения населения в Японии. Она работает через спутники, что позволяет властям оперативно транслировать сигналы и предупреждающую информацию по местным средствам массовой информации, а также через громкоговорители установленные в местах массового пребывания людей. Оповещение органов власти происходит за 1 секунду, а чтобы передать сообщение с угрозой ЧС всем жителям региона требуется от 4 до 20 секунд. Предупреждения о плохих погодных условиях транслируются только на японском языке, а все остальные предупреждения (информация оповещения) передаются на пяти языках: японском, английском, китайском, корейском и португальском. Также в Японии действует система раннего предупреждения об угрозе землетрясения. Для этого установлено больше 4 тысяч сейсмографов, и если хотя бы два из них фиксируют толчки, автоматически определяется примерная область

землетрясения и его эпицентр. При усилении колебаний до населения доводится информация об угрозе возникновения землетрясения. Информацию о действиях при землетрясении рассылает Японское метеорологическое агентство [3]. В США также имеется система раннего оповещения, так называемая система беспроводного аварийного оповещения (WEA), обеспечивающая доведение текстовых сообщений на оконечные устройства сотовой связи. Сообщения WEA могут быть сгенерированы и при таких угрозах как экстремальные погодные условия. Сопровождаемые вибрацией и специальным тоном, чтобы привлечь внимание, эти сообщения выглядят аналогично текстовым сообщениям. Сообщения WEA распространяются даже при перегруженности сотовых сетей, поскольку используются разные каналы связи. Населению не нужно загружать приложения или подписываться на услугу, чтобы получить эти сообщения.

Опираясь на опыт США и Японии, для применения в системе раннего оповещения на Тайване была принята та же версия протокола CAP, что и в США. На Тайване в основном используется метод отправки сообщений пользователям на их мобильные телефоны (Cell Broadcast), которые аналогичны применяемым системам оповещения и информирования в Японии. Тайвань добился определенного прогресса в последние годы с разработкой системы для экстренного оповещения населения, но она имеет много недостатков организационного и технического характера. В 2016 году Центральное бюро погоды Тайваня начало выпускать предупреждения о землетрясениях с магнитудой более 4,5, происходящих на острове и вокруг него, но население жалуется на проблемы, связанные с доведением экстренных сообщений, которые могут приходиться слишком поздно, либо повторно, либо не приходиться вообще [3].

Системы раннего оповещения, так называемые комплексные системы экстренного оповещения населения (КСЭОН) [4] начали создаваться в Российской Федерации с 2012 года. В настоящее время 85% населения, проживающего в зонах быстроразвивающихся стихийных бедствий, аварий и катастроф, определенных органами исполнительной власти субъектов Российской Федерации, должны автоматически получать сигналы оповещения в случае срабатывания датчиков мониторинга природных и техногенных ЧС [5].

Современный рынок телекоммуникационных услуг разнообразен. У населения наиболее востребованы услуги мобильной связи, сети Интернет, а также цифрового телевидения. Именно эти виды телекоммуникации и стали основными для доведения сигналов оповещения и экстренной информации во всем мире [5,7]. Комплексное использование нескольких технологий оповещения позволит в условиях ЧС расширить возможности для оповещения различных групп населения и повысить количество своевременно оповещенных. Эффективное оповещение зависит от совместимости мультимодальных систем и координации разнородных способов оповещения и информирования в зависимости от характера, сложности и масштаба ЧС, поэтому во многих

странах мира для предупреждения населения используются различные варианты оповещения, объединенные в единую техническую платформу. Из них наиболее популярны:

- сирены (Франция, США, Австралия, Индонезия);
- электронная почта;
- SMS (SMS на основе местоположения; сотовая трансляция);
- социальные сети (через официальные аккаунты);
- громкоговорители (иногда с предварительно записанными сообщениями);
- телевидение и радио;
- приложения для смартфонов;
- веб-сайты (для трансляции официальной информации);
- пресс-конференции (как способ прояснения ситуации).

Оповещение в социальных сетях предоставляет возможность увеличить количество оповещаемого населения в дополнение к оповещаемым по электронным средствам массовой информации (телевидению и радиовещанию) в режиме реального времени. По этой причине социальные сети должны стать одним из способов оповещения при ЧС с учетом того, что они востребованы населением. Мониторинг социальных сетей позволит отслеживать реакцию населения на передачу сигналов оповещения и экстренной информации, сократит время, которое население может потратить на поиск дополнительной информации, прежде чем предпринимать предписанные действия. Распространенные платформы социальных сетей, такие как Twitter, Facebook и YouTube, являются мультимодальными, они объединяют текст, картинки, движущиеся изображения и информацию о местоположении, чтобы улучшить восприятие информирования (предупреждения) о возможной и возникшей ЧС [5.6]. Оповещение и информирование населения через приложения также широко развито во многих странах мира, поскольку подключенные к Интернету мобильные устройства (смартфоны, планшеты, носимые устройства) функционируют как основной интерфейс, через который население постоянно взаимодействует с информационной средой. Население постоянно пользуется различными приложениями, например в Российской Федерации – это Яндекс, Сбербанк и др.

Проведенные исследования по тенденциям развития систем оповещения населения [3,5,7,9] позволили выявить следующие основные тенденции их развития во всем мире:

- сокращение количества или отказ от использования систем сиренного оповещения;
- различные варианты оповещения с использованием: сирен, громкоговорителей, телевидения и радиовещания, электронной почты, SMS со-

общений, социальных сетей, приложений для смартфонов, веб-сайтов объединяются в единую техническую платформу.

- внедрение новых видов оповещения на базе единого стандарта оповещения САР [9];
- оповещение населения рассматривается как возможность поддержки граждан при нарушении их повседневной жизни с учетом конкретных групп людей (бездомные, путешественники, неграмотные, маломобильные и т.д.);
- при принятии решения на оповещение ключевыми участниками являются чрезвычайные службы, службы прогнозирования погоды и др. При этом способы их взаимодействия и организация оповещения в каждом государстве различаются.

Несмотря на различия в органах власти, уровнях принятия решений и административной иерархии в разных странах, в вопросах оповещения населения можно выделить общую тенденцию: уровень принятия решений определяют масштаб и характер события. Например, предупреждение о ядерном инциденте или террористической атаке транслируется на национальном уровне, а оповещение о пожаре в жилом секторе или лесном пожаре является обязанностью местных властей, местного совета, провинции или префектуры, в зависимости от административной структуры каждой страны.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- Ю. И. Соколов Оповещение населения при чрезвычайных ситуациях, МКРУК, 2001 г., 191 стр..
- Республика Сербия Закон о снижении риска бедствий и управлении чрезвычайными ситуациями № 87/2018.
- National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. «Emergency Alerts and Warnings Systems: Current Knowledge and Future Research Directions» The National Academies Press, 2018. www.nap.edu/read/24935/chapter/4#48. Accessed 21 May 2022.
- Указ Президента Российской Федерации от 13 ноября 2012 года № 1522 «О создании комплексной системы экстренного оповещения населения об угрозе возникновения или о возникновении чрезвычайных ситуаций» – ИБ «Консультант Плюс»: Законодательство / Российское законодательство (Версия Проф) (дата обращения 06.10.2023).
- Отчет о НИР «Научные исследования по проблемам совершенствования (развития) и поддержания в состоянии постоянной готовности системы оповещения населения на территории Российской Федерации», М., ФГБУВНИИ ГОЧС (ФЦ), 2020, 365 стр.
- Леонова Е.М., Леонова А.Н., Наумова Т.Е. Формирование цифровой экосистемы. Журнал Проблемы безопасности и чрезвычайных ситуаций, 2023, № 2 с. 74-79. Режим доступа: elibrary.ru (дата обращения 26.10.2023).

Отчет о НИР «Научные исследования по развитию региональных, муниципальных и локальных систем оповещения в целях обеспечения гарантированного оповещения населения об угрозе возникновения или о возникновении чрезвычайной ситуации» (промежуточный), М., ФГБУ ВНИИ ГОЧС (ФЦ), июль 2022, 145 с.

ФЕМА принимает цифровой формат сообщения для стандарта EAS CAP [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://www.fema.gov> (дата обращения 15.10.2023).

Отчет о НИР «Разработка государственного стандарта, определяющего протоколы информационного обмена технических средств оповещения населения» (заключительный), М., ФГБУ ВНИИ ГОЧС (ФЦ), 2022 г., 175 с.

СВЈЕТСКИ ТРЕНДОВИ У РАЗВОЈУ СИСТЕМА УПОЗОРАВАЊА

Качанов Сергеј Алексејевич
Леонова Алла Николаевна
Леонова Елена Михајловна

Сажетак. У овом чланку је дата анализа трендова у развоју руских и страних система јавног упозорења, истакнути општи свјетски трендови у њиховом развоју и принципи изградње засновани на савременим дигиталним телекомуникационим технологијама и дигитализацији становништва у свим земљама свијета.

Кључне ријечи: упозоравање становништва, систем јавног упозоравања, организација упозорења, локални системи упозорења, прогноза настанка ванредног стања, ванредна ситуација.

WORLD TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF WARNING SYSTEMS

Kachanov Sergey Alekseevich
Leonova Alla Nikolaevna
Leonova Elena Mikhailovna

Summary. This article provides an analysis of trends in the development of Russian and foreign public warning systems, highlighted general world trends in their development and principles of construction based on modern digital telecommunication technologies and digitization of the population in all countries of the world.

Key words: population warning, public warning system, warning organization, local warning systems, emergency forecast, emergency situation.

ОБОЈЕНЕ РЕВОЛУЦИЈЕ И ДРЖАВНИ (ВОЈНИ) УДАРИ КАО САВРЕМЕНИ ИЗАЗОВИ И ПРИЈЕТЊЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ

Бојана Кнежевић¹

Апстракт: Обојене револуције као перфидни начини промјене власти обиљежиле су почетак овог вијека у државама које су својевремено биле у саставу Совјетског Савеза, али исто тако нису заобишле ни државе Блиског истока и сјевера Африке (2010–2011. године), док су њихова супротност државни удари (најчешће војни) обиљежили простор централне и западне Африке како након добијања независности, тако и у новијој историји. Повјеровати и на трен да смо завршили са обојеним револуцијама било би наивно с обзиром да се налазимо у времену великих геополитичких промјена, гдје сукоб у Украјини већ „занемарујемо”, иако свјесни да није завршен. С друге стране, можемо примјетити како се у времену подјеле између глобализма и суверености тежиште подјеле свијета преноси на Блиски исток и Африку, будући да утицај западних држава слаби на подручју Африке, која почиње да се буди. Па тако по неком неписаном правилу, гдје не прођу државни (војни) удар, долази до обојених револуција, осим ако се не жури у намјери да се што прије измијени структура власти. Све наведено намеће питања за анализу и дискусију куда ће се даље кретати свијет, како ће се мијењати, јер ово можемо сматрати битном прекретницом и то једнако битном као подјелу свијета четрдесетих и педесетих година прошлог вијека. Свака одлука која буде донесена данас биће дио већег мозаика у будућности, а оно што долази разумјећемо тек кад погледамо уназад. Кључно у овој борби између глобализма и суверености, односно борби за идентитет и традиционалне вриједности, јесте да нема статиста, борба за идентитет и хуманије друштво подразумијева укљученост сваког појединца.

Кључне ријечи: обојене револуције, државни удар, пријетња, национална безбједност, промјена власти.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Да бисмо боље могли процијенити како ће се одразити геополитичка ситуација на инструменете насилне промјене власти и истовремено безбједоносне изазове и пријетње у савременом друштву, морамо се вратити корак назад и јасно дефинисати шта се то подразумијева под револуцијама и обојеним ре-

¹ Стручни сарадник за правне послове, пројекте, сарадњу и јавне набавке, мастер правник ужна научна област кривично право, kbojana639@gmail.com.

волуцијама, државним и војним ударом, у каквим околностима се користе и на који начин се изводе.

Започећемо дефинисањем револуција. Кад је ријеч о појму револуције (*revolvere* латински, *revolutio* грчки), треба рећи да је кориштен још у Старом вијеку, али је кориштен у оквиру религије и астрономије, све до 1688. године и Славне револуције у Енглеској, када се овај појам почиње сматрати политичким (Симеуновић, 1991).

Прва асоцијација на појам револуције подразумејева рушење претходног зарад прогреса, при чему се утемељење за такво размишљање може тражити у индустријским револуцијама. Уз то, познато је да се појам револуција данас односи на различите сфере живота, при чему није нужно увијек видљив тај прогрес којем се тежи. Свака револуција подразумејева изражавање незадовољства народа, рекли бисмо већине, а главни циљ је да континуираним изражавањем незадовољства дође до промјене власти. Но, оно што се могло примијетити кроз историјске револуције, посебно кроз Француску буржоаску револуцију, јесте да је прогрес, тј. промјена остала само на површини, а у пракси један тиранин је замијењен другим. Кад је ријеч о обојеним револуцијама, ствари нису тако јасне. Обојене револуције подразумејају насилну промјену власти, али оно што овим револуцијама даје *обојеност* јесте то што главни покретачи и координатори нису видљиви јавно током протеста већ остају у сјени, одакле преко истакнутих *побуњеника* координишу кретање револуције.

Кад желимо да упоредимо револуцију и државни удар, односно контрареволуцију, можемо јасно уочити да револуција није метод освајања власти већ измјена начина владавине (Симеуновић, 1991).

Кад говоримо о државном удару односно преврату, требамо знати, прије свега, да је то појам који је ужи од политичког удара, под којим се подразумејева различити начини преузимања власти који нису усклађени са законом предвиђеним начинима. Ако бисмо жељели дефинисати појам државног удара, могли бисмо се сложити са дефиницијом професора Симеуновића који је детаљно објаснио овај инструмент промјене власти рекавши да је државни удар начин којим се насилно и превратнички преузима власт, при томе постоји висок степен организованости мањег броја актера који не подразумејева укљученост народа у извршење, а у циљу промјене политичке гарнитуре на врху власти (Симеуновић, 1991). Поред тога, државни удар се припрема тајно и тражи брзину извођења, док револуција захтијева више времена јер је неопходно да одређено незадовољство постоји и накупља се дужи период да би се догодила револуција, а у наставку ће бити видљива и разлика у погледу тога ко је организатор ових насилних промјена власти, као и војног удара.

Као што је претходно речено, државни удар и његова поткатегорија војни удар, који се још назива и *пуч*, другачије се спроводе у дјело и њих не спроводе лица која се могу сматрати *обичним* грађанима. Државни удар извршава

група много мања по бројности и која припада владајућем државном апарату (у оквиру државне управе или дијела извршне власти) и која у оквиру њега увиђа мањкавости због којих се буну и због којих жели да дође до промјене у структури власти на један противустанан начин. При томе треба поменути да у извршење државног удара могу бити укључене иностране обавјештајне структуре, нешто рјеђе домаћа војна структура (Симеуновић, 1991).

Војни удар, односно пуч, који је још ужи појам од државног удара, подразумева промјену власти извршену од стране националних оружаних снага и након извршеног удара, војна лица у потпуности преузимају власт, уз могућност да се направи војно-цивилна влада. Управо из тога разлога удар могу извршити или искључиво војна лица или војна лица уз помоћ незнатног броја оданих цивила који су и поред привржености строго контролисани (Симеуновић, 1991). Та ригорозност и контрола касније се шире и на све слојеве друштва.

Још један интересантан појам је *државни удар одозго*. Овај појам подразумева извршење државног удара врховног носиоца власти, односно монарха или шефа државе, а једини циљ је постизање већег броја овлаштења у оквиру извршне власти, па се често уз ову појаву везује ријеч диктатура, као на примјер шестојануарска диктатура Александра I Карађорђевића из 1929. године.

ИСТОРИЈСКИ ПРЕГЛЕД КОРИШТЕЊА ИНСТРУМЕНАТА ПРОМЈЕНЕ ВЛАСТИ

Направићемо један кратак историјски преглед дешавања у циљу бољег разумијевања наредног поглавља. Свијет је у посљедњих готово 35 година прошао кроз три стадијума, а све као дио трајне промјене, баш како наводе аутори, додатно појашњавајући шта је свака од тих фаза обухватала, а о чему ће бити ријечи у наставку. Прва фаза је почела 1989. године и обухватила је период распада СССР-а и СФРЈ, чиме је заправо и срушен до тада познати биполарни систем међународних односа, а услједили су национално-политички и војни конфликти управо на простору те двије државе. Друга фаза обухвата период од 1999. до 2008. године и може се звати војном револуцијом. На самом почетку тог периода дошло је до бомбардовања Србије тј. Савезне Републике Југославије без сагласности Савјета безбједности, издвајања Косова и Метохије, обојене револуције у Србији, након чега се и Црна Гора издвојила из заједнице Србије и Црне Горе, а паралелно с тим догађајима десио се и терористички напад на трговачки центар у САД-у, за који данас постоје незванични докази да је била умијешана служба америчке Владе и да је тај догађај послужио за касније догађаје на Блиском истоку. У тој другој фази десиле су се и обојене револуције у државама бившег СССР-а. Трећа

фаза подразумијева период од 2008. године до 2022. године, а започела је са операцијом Руске Федерације (у даљем тексту: Русије) због агресије Грузије против Јужне Осетије, гдје је Русија одлучила да постави јасну границу САД-у и западном свијету (Пономарева, Е. & Рябинин Е, 2023).

За прву обојену револуцију узимају се догађаји који су се десили 5. октобра 2000. године у Србији, при чему се та револуција назива и *булдожер револуција*. Проблем са обојеним револуцијама је у томе што их није свака власт знала дочекати спремно и препознати на вријеме, посебно са првим револуцијама. Након поменуте у Србији, десила се обојена револуција у Грузији (ружичаста 2003. године), Украјини (наранџаста 2004. године), Киргистан (тулипанска 2005. године). Било их је тешко препознати баш зато што су почињале као мирни протести и окупљања незадовољних грађана, не слутећи да су ти исти грађани изманипулисани и да се могу лако уз најмањи инциденти претворити у разјарену масу спремну да крене у правцу смјене претходно легитимно и легално изабране власти.

Након поменутих револуција, десио се неуспјели покушај револуције „плави различак” у Белорусији (2006. године), прије тога Румунија (2004. године), Азербејџан (2005. године), затим у Јерменији (2008. године), поново Киргистан (2010. године), Молдавија (2009. године и 2015. године), Бјелорусија (2010. године и 2020. године), Бугарска (2013. године), Русија (2011–2012. године), Турска (2013. године), чак и Кина (кишобран револуција 2014–2015. године) и позната друга обојена револуција Евромајдан у Украјини (2013–2014. године) (Пономарева, Е. & Рябинин Е, 2023), која је доста привукла пажњу и била одлучујућа за даљи пут Украјине и догађаје који су услједили. Као што се може примијетити, револуције су се дешавале већином у социјалистичким државама. Разлог зашто су неке успјеле можемо тражити и у људској природи јер временом дође до засићења и тражи се нека врста промјене, чак и нагоре, као и потреба да се добије и понеки облик слободе карактеристичан за западно друштво, а противан неким традиционалним ставовима, а некад и здравом разуму.

Но, прије ових револуција, десила су се још два догађаја која су имала сличне елементе, један почетком јуна 1989. године у Кини на тргу Тјенанмен у Пекингу, а други током рата у Босни и Херцеговини, у септембру 1993. године. Ова два догађаја која нису директно повезана битно је поменути у ширем контексту управо због обиљежја обојених револуција. Кад је ријеч о првом догађају, оно што је код њега важно споменути је та улога медија, да је све почело као миран протест студената, да би након два мјесеца дошло до сукоба и, према западним медијима, до масакра, али заправо до сукоба демонстраната и полиције није дошло на тргу Тјенанмен већ у другом дијелу граду, нити су се студенти сукобили већ радници, ни број жртава није одговарао ономе који је приказан у западним медијима.

Кад је ријеч о догађајима из септембра 1993. године у Босни и Херцеговини, потребно је поменути да до данас није до краја расвијетљено шта се то заправо десило тог септембра 1993. године у Бањалуци и како су захтјеви војника који су са тенковима ушли у Бањалуку у року од 3 дана прешли од тзв. мирних протеста и жеље за побољшањем властитог положаја до захтјева за смјену власти. Ако гледамо уже, ови протести попримају облике војног удара, а ако гледамо шире, поставља се питање зашто је дошло до промјене захтјева и да ли је овдје било ријечи о обојеној револуцији. У случају потврдног одговара, поставља се питање ко ју је заправо покушао извести.

У једном од извора наводи се да је током тог периода дошло до погоршања односа између генерала Младића и председника Карацића (Илић, 2018), а да је тог септембра све кулминирало. Уз то, помиње се рад страних обавјештајних служби као узрок ове побуне (Илић, преузето од Винка Пандуревића, 2018).

У петак 10. септембра 1993. године, када је дошло до побуне у којој су учествовала војна лица и борбена возила 16. крајишке, 1. оклопне бригаде и 1. батаљон војне полиције, како је реферисао генерал Талић генералу и председнику (Димитријевић, 2019), формиран је кризни штаб у Дому културе, да би се у писму од 11. септембра могло прочитати да су борци дошли са циљем да спасу Бањалуку од нереда, криминала, корупције и пљачке (Кољевић, 2008), наводећи да нико не води рачуна о њима (Сендић, 2003).

Оно што посебно привлачи пажњу и због чега је овај догађај дио рада јесу поменути захтјеви који су се појавили 13. септембра 1993. године, а дан касније у Бањалуку дошао је генерал Младић, што је утицало да дође до смањења тензија, да би се ови догађаји завршили 17. септембра 1993. године када су ухапшени резервни официри (Димитријевић, 2019).

Један од аутора наводи да је током поменутог уласка тенковима у Бањалуку дошло до заузимања радија и телевизија, блокирања станице полиције и одузимања документације која је припадала органима војне и националне безбједности (Кољевић, 2008).

За разлику од првих револуција, већ 2010. и 2011. године, неке од арапских држава су се успјешно снашле у новонасталим ситуацијама током Арапског прољећа, када је дошло до низа револуција у арапском свијету, а гдје није видљив прогрес који је обећаван приликом извршења револуција. Током тих догађаја дошло је до успјешне смјене власти у неким државама, док су друге државе успјеле спријечити покушаје насилне промјене власти.

Оно што је најзанимљивије примјетити јесте да грађани у државама у којима дође до промјене власти касно схвате чега су заправо били дио и како је њихово незадовољство искориштено, али тад већ немају снаге да покушају ствари поправити. Међутим, знало се десити и да се током револуције, баш као што помиње професор Ћеранић у свом раду, умијешају навијачке групе или као у украјинској обојеној револуцији и неонацистичке организације,

а опозиција све вријеме то у мањој или већој мјери, односно отворено или прикривено, подржава и чека своју прилику (Ћеранић, 2023). Односно, могли бисмо рећи да када цивили или боље речено пјешадија постане неодлучна, на сцену долазе, као артиљерија, поменуте групе и организације које се не уздржавају од примјене силе, тј. насиља према органима безбједности.

Још нешто битно код револуција је одабрати и прави тренутак који ће покренути народ да изађе на улице, а оно што је евидентно да су често кориштени избори, којима претходи најавна опозиционих структура власти да ће доћи до неправилности током гласања и треба имати у виду да ти протести могу трајати до мјесец дана или у екстремнијим случајевима неколико мјесеци.

За разлику од државног удара, који се припрема краће вријеме јер је тешко задржати тајност у току припреме, проучавајући обојене револуције, може се јасно установити образац по коме се одвијају, па тако у припремној фази долази до оснивања великог броја лажних невладиних организација које раде на подривању и информисању организатора којем су лојални а који их плаћају за извршене задатке.

Након што се прикупе подаци о слабостима система и информише у којим сегментима се очитује незадовољство народа, креће се у наредну фазу у којој се монополизују медији, једно од најмоћнијих средстава којим се може дјеловати, односно манипулисати осјећањима народа и тиме обликовати јавно мњење, па се тако свакодневно пласирају идеје и ставови који треба да постану општеприхваћени. При томе се врши персонализација и сатанизација политичких лидера, у циљу прикривање стварних мотива (Каргановић, 2014).

Оно што је посебно интересантно јесте да демократске идеје које би требало да усвоји становништво државе у којој се ради на извођењу обојене револуције прокламују управо оне државе које су само у формално-правном смислу демократске, али не и у стварности. И на крају, неопходно је пронаћи у оквиру опозиције актере који ће носити идеју промјене, супростављајући се легално изабраним представницима, а истовремено представљајући марионете у много широј матрици.

Оно што је видљиво јесте да у наставку долази до искориштавања народних маса у циљу покретања на бунт, а да би народне масе у континуитету слиједиле идеју, морају прије свега бити увјерене да се налазе на правој страни. Но, саму масу поред искрених вјерника чине још плаћени статисти и раније поменуте навијачке групе, али у првом реду су то хулигани који ће дјеловати приликом варничења (Каргановић, 2014). Свему овоме смо били свјedoци у покушајима да се изведу обојене револуције на подручју Републике Српске: 2014. године, затим 2018. године и последњи покушај је био 2022. године након проведених општих избора, са врло малим измјенама у сценаријима, али увијек са захтјевом опозиционих структура за смјену легално и легитимно изабране власти. Мит о народној побуни против диктаторске владе је оно

што се стално понавља и врло је популаран (Laughland, 2014), па успијева лако да се прихвати у народу.

С друге стране, државни и војни удари били су чест начин за промјену власти у афричким државама, а почели су кад је египатска војска збацила краља Фарука 1952. године и од тада је успјешно извршено више око 100 државних удара у 35 држава, да би највећи број атентата био у првом таласу у периоду од 1960. до 1980. године, када је изведено 12 атентата на председнике држава (<https://issafrica.org/pscreport/psc-insights/the-evolution-of-coups-in-africa>, The evolution of coups in Africa од 11. октобра 2023. година, према Извјештају Савјета за мир и безбједност Афричке уније, последњи пут приступљено 12. јануара 2024. године). Не треба заборавити да се период добијања независности поклапа са почетком Хладног рата и да су оба блока очекивала да их изаберу афричке државе, али дилему коме се блоку придружити ријешило је стварање Покрета несврстаних, којем је приступио највећи број афричких држава. Но, треба поменути да је сјевер афричког континента добијао војну помоћ из Совјетског Савеза, док су централне и јужне афричке државе војну помоћ добијале из САД-а и Француске.

Кад је у питању блиска прошлост, примјетно је да се покушаји државних удара идаље дешавају у афричким државама: у Малију (2020), током 2021. године у пет држава: Чад, Мали, Гвинеја, Судан и Нигер, а 2022. године два удара у Буркина Фасо и један у Гвинеји Бисао, Гамбији и Сао Томе и Принцип). Држава са највише покушаних удара је Судан, чак 16, а значајно је поменути онај из 2019. године када је смијењен Омар ал-Башир (<https://turan.az/ru/v-mire/perevorot-v-gabone-poslednii-v-serii-voennyx-perevorotov-na-kontinente-768861>, Переворот в Габоне: последний в серии военных переворотов на континенте, 30. август 2023. године, последњи пут приступљено 12. јануара 2024. године).

ПОТЕНЦИЈАЛНО КОРИШТЕЊЕ ИНСТРУМЕНАТА НАСИЛНЕ ПРОМЈЕНЕ ВЛАСТИ У БУДУЋНОСТИ

Оно што је неопходно а истовремено незахвално и тешко код бављења превенцијом, односно безбједношћу, јесте бављење предвиђањима и покушајима да се спријечи угрожавање безбједности, посебно кад се ради о глобалним размјерама.

У ситуацији геополитичких тектонских промјена у којој се тренутно налази свијет можемо претпоставити да ће бити нових покушаја организовања обојених револуција и вршења покушаја државних и војних удара на истим геополитичким тачкама, а да ли ће бити и на другим мјестима, зависиће од различитих фактора, а државе ће имати само један циљ – заштиту

властитих интереса, при чему ће дјеловање у том правцу бити најочитије код великих држава.

Тренутно је видљиво и јасно да САД губи стратешку позицију коју је раније имао, што истовремено доводи и до губитка хегемонске улоге и смањења могућности остварења геополитичких циљева, но како се и друге државе оснажују како у економији тако и у наоружању, све је мање насилних сукоба оних размјера какви су били у двадесетом вијеку а све је више тактичких. И то управо изискује додатни опрез јер не треба заборавити тај степен хладнокрвности и немилосрдности који је показало руководство САД-а не тако давно – 1945. године, на самом крају рата када је одлучено да се баце атомске бомбе и тиме с једне стране направе пробу модерног наоружања, будући да је Јапан већ био пред капитулацијом, а с друге стране покажу Совјетском Савезу да су надмоћни и са каквим арсеналом оружја располажу, у циљу постизања позиционирања као глобалне силе у свијету и у предстојећем Хладном рату. Наведено говори да је САД спреман да уништи свој углед у међународним оквирима ако је то начин да сачувају своју позицију водеће силе, и управо узрок тренутних сукоба у свијету треба тражити у све већем губитку моћи САД-а.

Као што се помиње у раду, а што је наставак горепоменутог, САД у остварењу својих циљева користи различита средства: економске и политичке притиске, игре на тржишту нафте, шпијунске скандале и велике војне операције, уз већ традиционално кориштење „контролисаног хаоса у међународним односима” (Пономарева, Е. & Рябинин Е, 2023). За Запад обојене револуције представљају начин да демократија у западном облику допре у државе у којима, према њима, владају аутократе – диктатори, а истовремено је видљиво да управо у тим државама САД заправо преуређује геополитичку слику свијета, све у циљу остваривања властитих интереса у војној сфери, економији и политици (Младеновић, М. Б. & Пономарева, Е, 2013).

На помен ријечи демократија, појављује се асоцијација на често помињану књигу Цина Шарпе „Од диктатуре до демократије”, која представља приказ једног дрског приступа свијету из угла САД-а, гдје се управо они осјећају позвани да одлучују о судбини и у име других народа. Књига је постала предмет истраживања како лица којима је послужила као својеврстан уцбеник тако и нас који смо је прочитали и добили потврду да је ова књига допринијела извођењу револуција које су услиједиле након њеног издања. У књизи се детаљно описује процес који друштво треба проћи да би постало демократско на начин који је прилагођен интересима САД-а, уз помен како насиље, вршење државног удара, избори и уздање у друге није рјешење већ ненасилна борба и пркос (Sharp, 1999). Поставља се питање гдје је та сигурна гаранција да ненасилна борба неће постати насилна и ко је тај ко ће успјети да обузда масу.

При томе се кроз квазидемократију нарушавају изворна становишта, улога религије, националног суверинитета, традиционалних вриједности и ста-

вова. Управо кроз изазивање сукоба на разним мјестима у свијету видљива је угроженост интереса САД-а не само на бојном пољу него и у оквиру економије.

Појмове које можемо чути у контексту међународних односа су: мека и тврда моћ. Шта се под тврдом моћи подразумијева, лако је закључити, док се мека моћ постиже кроз средства јавног информисања, дипломатију, систем образовања и давање стипендија, и најчешће кроз промовисање језика и културе. Ефекат меке моћи је јако битан, у чему САД имају богато искуство и улаже много новца и пажње јер без таквог вида присуства ниси видљив и то је један од разлога зашто се говори на Балкану да је Русија далеко, док се други може тражити у томе што се између Русије и држава на Балкану које нису у НАТО савезу налазе оне које јесу.

Оно што се помиње у контексту безбједности, посебно кад је ријеч о обојеним револуцијама, јесте свакако Фондација милијардера Џорџа Сороса, која је почетком овог вијека радила на провођењу управо таквих активности у Јужној Америци, Африци и Азији, имајући при томе фокус на Венецуели, Мозамику и Ирану (Mowat, 2014). Доказ умијешености САД-а је видљива у америчком амбасадору Ричард Мајлсу, како у Београду 2000. године, тако и у Грузији 2004. године. Поред њега је био активан и амерички амбасадор Мајкл Козак, који је познат по сличним активностима раније у Никарагви и који је покушао провести исти сценарио 2001. године у Бјелорусији и смијенити Александра Лукашенка. Оно што аутор запажа јесте да је исти принцип кориштен још и раније, код смјене Фернанда Маркоса (1986. године), револуције или боље речено инцидент на тргу Тјенанмен (1989. године), о којем је било помена раније и сомотске револуције у Чехословачкој приликом смјене Вацлава Хавела (1989. године) (Mowat, 2014).

Фондација Сорос финансијски подржава Национални фонд за демократију, а у све је укључена и Фридом хаус (*Freedom House*), невладина организација и, као што аутор примјећује у раду, нове технике ратовања подразумијевају двије врсте тактике: смртоносне (насилне) и несмртоносне (ненасилне) (Mowat, 2014), а које ће се тактике примијенити зависи од тога колико је становништво државе у којој се треба извести навикнуто на сцене насиља и колико је гладно масовне демократије.

Оно што је овдје још битно поменути јесте појам мрежног рата, па се поставља питање шта је основни циљ оваквог рата. Циљ је успостављање контроле над државом, без да се употреби сила, а у становништво усади идеје које његује држава која ствара мрежу контроле друштва и територије, тако да се на становништво дјелује управо повећањем протока информација (Стојичевић, 2020), односно потребно је бомбардовати непотребним, непровјереним или лажним информацијама, а све у циљу стварања засићења подацима и немогућности критичког размишљања.

Поред тога видљиво је да је за вријеме тренутне администрације САД-а започето неколико сукоба и да не одустају од индустрије оружја. Свјесни смо да то оружје мора бити негдје извезено и употребљено, да ли директно током сукоба или ће се аресенал чувати у складиштима и тако плашити сусједне државе уз напомену да се већ пар година помиње како САД-у пријети грађански рат. И баш због свега наведеног, тај опрез захтијева откривање и спречавање покушаја изазивања нереда и потребно је у коријену сјећи сваку могућност да се отворе нова жаришта која ће као и увијек бити далеко од граница САД-а, а гдје ће они као и увијек доћи да помогну и дијеле правду. Ово вријеме тражи од људи да се освијесте како се не би отворила нова жаришта која би била искориштена у интересу САД-а који је већ одавно утврђен на штету других држава, посебно малих држава богатих сировинама, јер ово вријеме које долази доноси стварање мултиполарног свијета. Више се не води битка за животе људи, већ за свијест људи, јер су животи седам милијарди људи постали само статистика, зато је много битније у својим рукама имати свијест људи.

У случају да дуготрајне сукобе и жаришта не отворе у државама Африке и Блиског истока, државама трећег свијета, како их популарно називају, фокус ће се пренијети на цивилизовану Европу, која је већ економски исцрпљена од пандемије корона вируса и сукоба на територији Украјине кроз набавку енергената, који ју је у великом дијелу подијелио. Видљив је и нови долазак миграната, што доводи до великих културних разлика и усљед неасимилације је могуће отварање новог жаришта кроз обојене револуције, државне ударе, као и кроз грађанске ратове. Као да није довољно што је све више оних који су скептични према опстанку Европске уније, чији су се недостаци управо показали кроз ова дешавања.

Пандемија корона вируса и сукоб на Блиском истоку тестирају и Шенгенску зону, а у другом плану остаје прича о демократији и сарадњи јер се годинама очекује од балканских народа да покажу напор и жељу да постану дио Европске уније. И шта онда да очекују за себе државе које годинама стоје пред вратима ЕУ, кад се унутра ње дешавају највећи потреси од њеног оснивања, економски прије свега, и видљиво је како се врло лако затварају границе, гледају властити интереси и тиме нарушавају заједништво и четири слободе на којима почива ЕУ, подсећања ради: слобода кретања људи, робе, услуга и капитала.

Да би се могла боље процијенити међународна безбједносна ситуација и радити на предвиђању, потребно је примјетити дешавања у оквиру међународних односа, која су најбоље видљива кроз склапања савеза и стварање горепоменутог мултиполарног свијета, при чему највише пажње привлачи савез *BRICS*. Поред тога, дефинисањем своје позиције у свијету, државе добијају присталице у виду мањих држава које ће прићи одређеном савезу увјерене да су заштићене и безбједне у оквиру тог савеза, али оно што је данас посебно постало битно равноправне. Управо нови мултиполарни свијет којем се

тежи базиран је на постојању националне суверености, међусобној сарадњи држава, при чему се тежи уважавању разлика. И баш то је разлог зашто све више држава показује заинтересованост за савез *BRICS*. Оно што је битно примјетити јесте да је *BRIC* формиран управо у вријеме велике економске кризе која је задесила западни свијет 2008. године. Посљедње двије године показале су да се Русија одлично носи са санкцијама, али исто тако треба уочити да *BRICS* јача као и Кина кроз иницијативу Појас и пут. Почетно је фокус био на економској сарадњи, али данас овај савез добија значај и кроз сегмент безбједности. Русија је истовремено кроз *Заједницу независних држава*, коју чине: Бјелорусија, Украјина, Молдавија, Азербејџан, Јерменија, Казахстан, Узбекистан, Туркменистан, Таџикистан и Киргистан остварила добру сарадњу са државама бившег СССР-а. Грузија је такође била дио овог савеза, али је иступила након сукоба са Русијом из 2008. године. Такође, битне су јој балтичке државе у којима живи много Руса, истовремено је дио Организације договора о колективној безбједности, као Шангајске организације за сарадњу и других организација.

Русија се због сукоба у Украјини и директног супротстављања напади-ма који долазе са Запада управо кроз поменути сукоб јасно поставила као неко ко брани нови свијет и као штит од продора идеја које долазе са Запада, чувајући при томе традицију, национални идентитет и православље и ту у једном изузетно важном тренутку када с једне стране Европу у континуитету заплускују нови таласи миграната исламске вјероисповијести, с друге стране се ради на подривању православне цркве и изворних ставова, а то је постало јасно видљиво током сукоба у Украјини, као и кроз ситуацији у јужној српској покрајини, а прије неколико година и у Црној Гори. Традиција и православље се представљају као затуцаност и као превазиђени у модерном свијету у којем влада демократија, при чему се моралност релативизује. Но, заправо није на супротној страни у односу на традицију модерност друштва већ анархија, будући да ниво развоја свијести људи не успијева да прати технолошки напредак.

Поставља се питања постоји ли неки начин да се дјелује превентивно прије него актери обојених револуција добију на замаху. Заправо, одговор подразумијева да се аналитички прати ситуација и траже обрасци понашања који могу дати наговјештај поменутих активности.

Док, с друге стране, у случају да дође до револуције, постоји неколико разлога због којег може доћи до слабљења протестних активности а подразумијевају концентрисано дјеловање кроз ефикасно супротстављање владиним агенцијама, али исто тако кроз доминацију присталица актуелне власти и истовремено разочарање у опозиционе представнике и умор од њиховог деструктивног дјеловања (Пономарева, 2021), које временом постане тако видљиво у свом бесмислу. Будући да опозициони представници исказују само жељу и фокусирани су на промјену власти, при чему постаје очигледно да

нису у стању да испуне обећања и тада се становништво окреће владајућој структури и од њих очекује реална побољшања, у неку руку као награду за исказано повјерење у коначници.

Како професорица Пономарева помиње у својој књизи, обојене револуције су изазов због своје добре организације и кориштења високе технологије, и даље се наводи пет синхронизованих дјеловања неопходних у спречавању обојених револуција.

Прије свега, потребно је познавати добро међународне односе, односно свјетску политику и интересе великих држава, као и начин на који се спроводи револуција, затим као друго се наводи да се неће насилни инструменти за смјену власти спријечити затварањем државе. Као треће, потребно је да држава поседује факторе којима се пружа отпор мекој моћи, а све у циљу да се обезбиди сигурност државе. Преостала два фактора која се помињу у књизи односе се на легитимно изабране власти, као и постојање нивоа јавног морала и културе, коју прате социоекономски животни стандарди, јер тиме се спречава унутрашње незадовољство које се користи приликом стварања обојене револуције и као посљедњи, и ништа мање битан, помиње се развијање сопствених ресурса утицаја којима се формира позитивно мишљење о држави (Пonomарева, 2016).

ЗАКЉУЧАК

На крају рада би требало дати одговоре са почетка, а то је гдје би се могле догодити нове обојене револуције, државни и војни удари, како би се превентивно дјеловало. Тачака на држави гдје би могло доћи до одређених инцидента је много, а гдје ће се и збиља десити зависи од вјетрова који ће дувати на том простору.

На нама је да будемо спремни јер САД се неће тако лако одрећи своје улоге хегемона и учиниће све да то остане и неће прихватити мултиполарни систем из једног најочитијег разлога, јер је то противно њиховим интересима. Да би спријечили рат на свом простору, покушаће га изазвати било гдје у свијету, јер то је најбољи начин да се склони фокус са унутрашњих питања и проблема и како би показали се ефикасним. Но, кључно је да је то вријеме прошло, јер сад је већина држава у много бољој позицији у разним пољима, уз то свијет има много већих брига, и на пољу безбједности и климатских промјена, које траже синхронизован и ефикасан рад и сарадњу држава.

Сувереност држава и национални идентитет се такође намеће као мјера ствари на којима треба радити, а државе хоће управо ове ствари да сачувају, јер се показало да либерални свијет и демократија коју САД намеће никоме ништа добро није донијела и да уништава традицију, све под изговором да се створи грађанско друштво, односно да ствари назовемо правим именом

америчко друштво. Државе су постале свјесне да им се под том пропагандом уништава идентитет и све је више оних који ће се бунити. То ново друштво које је стварано од краја Другог свјетског рата, а посебно у посљедњих 30 година, није се показало као нешто добро, није чак већини било ни у интересу, осим САД-у. Као да је готово читав свијет у посљедњих 30 година доживио заблуду обојених револуција.

Досадашњи свијет и улога САД-а су превазиђени, а какав ћемо свијет створити, зависи од сваког од нас појединачно, јер, како већ рекох, више се не ратује за животе људе већ за свијест људи. Већ 2024. година ће донијети неке одговоре, будући да ће ту годину обиљежити избори. Најзначајнији ће бити они у Русији (март), у ЕУ (јуни) и САД-у (новембар). Посебну пажњу привлаче избори у САД-у због дешавања у претходној години са бившим америчким предсједником Доналдом Трампом, док се, с друге стране, у Русији не очекују већа изненађења.

И завршићемо овај рад мишљу: Ако све постане Запад, гдје ће онда сунце излазити.

ЛИТЕРАТУРА

- Димитријевић, Б. Б. (2019). Генерал Младић и Војска Републике Српске. Институт за савремену историју.
- Ђеранић, П. (2023). Обојене револуције као пеханизам политичког преврата. *III међународна научна конференција „Савремени изазови и пријетње безбједности”*, 109–118.
- Илић, Д. и др. (2018). Република Српска у одбрамбено-отаџбинском рату: *историјски преглед*. 2. измјењено издање, Републички центар за истраживање рата, ратних злочина и тражење несталих лица.
- Каргановић, С. (2014). КАКО СЕ ПРИПРЕМА ПУЧ? Технологија „обојених револуција. У: М. Љепојевић. Рушење Републике Српске: теорија и технологија преврата, 11–28.
- Кољевић, Н. (2008). Стварање Републике Српске: дневник 1993–1995: *сећања и сведочења*. Део 1, Службени гласник Републике Српске.
- Laughland, J. (2014). Техника пуча. У: М. Љепојевић. Рушење Републике Српске: теорија и технологија преврата, 131–160.
- Младеновић, М. Б. & Пономарева, Е. (2013). „Обојене револуције” као метод „демократизације” света. *Годишњак Факултета безбедности = Annual Faculty of Security Studies*. год. 5, бр. 5, 97–111.
- Mowat, J. (2014). ПЕРУШЕНИ ПУЧ: ВАШИНГТОНСКА МУСТРА ЗА „ДЕМОКРАТИЗАЦИЈУ” НОВОГ СВЕТСКОГ ПОРЕТКА. У: М. Љепојевић. Рушење Републике Српске: теорија и технологија преврата. 193–213.

- Пономарева, Е. (2016). Принцип домино: мировая политика на рубеже веков. Дипломатическая академия МИД России, Институт актуальных международных проблем, „Канон+”
- Пономарева, Е. (2021). Протестное движение в Белоруссии: эволюция, технологии, символы. ОБОЗРЕВАТЕЛЬ–OBSERVER, 2/2021.
- Пономарева, Е. & Рябинин Е. (2023). Стратегии «управляемого хаоса. Привкус цветных революций. 329–397.
- Сендић, Б. (2003). Од црвеног барјака до двоглавог орла: стварање и развој СДС-а. Графомарк.
- Симеуновић, Д. (1991). Државни удар или револуција: (реконструктивни оглед о насиљу и револуцији). Симтраде.
- Стојичевић, С. (2020). Мрежни рат против Срба. Авала прес.
- Sharp J. (1999). Од диктатуре до дипломатије. Грађанске иницијативе – Удружење грађана за дмеократију и цивилно образовање.
- <https://issafrica.org/pscreport/psc-insights/the-evolution-of-coups-in-africa>, The evolution of coups in Africa од 11. октобра 2023. година, према Извјештају Савјета за мир и безбједност Афричке уније, последњи пут приступљено 12. јануара 2024. године
- <https://turaz.ru/v-mire/perevorot-v-gabone-poslednii-v-serii-voennyx-perevorotov-na-kontinente-768861>, Переворот в Габоне: последний в серии военных переворотов на континенте, 30. август 2023. године, последњи пут приступљено 12. јануара 2024. године

ЦВЕТНЫЕ РЕВОЛЮЦИИ И ГОСУДАРСТВЕННЫЕ (ВОЕННЫЕ) ПЕРЕВОРОТЫ КАК СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ И УГРОЗЫ БЕЗОПАСНОСТИ

Бојана Кнежевић

Аннотация: Цветные революции как вероломные способы смены власти ознаменовали начало нынешнего века в странах, когда-то входивших в Советский Союз, но не обошли они и страны Ближнего Востока и Северной Африки (2010-2011 гг.), в то время как их противоположностью являются государственные перевороты (в основном военные), отмеченные на территории Центральной и Западной Африки как после обретения независимости, так и в новейшей истории. Полагать хотя бы на мгновение, что с цветными революциями покончено, было бы наивно, учитывая, что мы живем в эпоху больших геополитических перемен, когда мы уже «игнорируем» конфликт на Украине, хотя и понимаем, что он еще не окончен. С другой стороны, мы можем заметить, как во времена раскола между глобализмом и суверенитетом центр тяжести раздела мира переносится на Ближний Восток и в Африку, поскольку влияние стран Запада в этом регионе ослабевает. Африки, которая начинает просыпаться. И вот, по некоему неписаному правилу, там, где не происходит государственный (военный) переворот, происходят цветные революции, если только не будет спешки с скорейшей сменой структуры власти. Все вышесказанное накладывает вопросы для

анализа и обсуждения того, куда мир будет двигаться дальше, как он будет меняться, потому что мы можем считать это важным переломным моментом, таким же важным, как раздел мира в сороковых и пятидесятых годах прошлого века. . Каждое решение, принятое сегодня, станет частью более крупной мозаики в будущем, и мы поймем, что нас ждет, только оглянувшись назад. Ключевым в этой борьбе между глобализмом и суверенитетом, то есть борьбе за идентичность и традиционные ценности, является отсутствие массовки, борьба за идентичность и более гуманное общество предполагает участие каждого человека.

Ключевые слова: цветные революции, государственный переворот, угроза, национальная безопасность, смена власти.

COLORED REVOLUTIONS AND STATE (MILITARY) COUPS AS MODERN SECURITY CHALLENGES AND THREATS

Bojana Knežević

Abstract: Colored revolutions as perfidious ways of changing the government marked the beginning of this century in the countries that were once part of the Soviet Union, but they also did not bypass the countries of the Middle East and North Africa (2010-2011), while their opposite is the state coups (mostly military) marked the area of Central and West Africa both after gaining independence and in recent history. To believe even for a moment that we are done with color revolutions would be naive considering that we are in a time of great geopolitical changes, where we are already “ignoring” the conflict in Ukraine, even though we are aware that it is not over. On the other hand, we can notice how, in the time of division between globalism and sovereignty, the center of gravity of the division of the world is transferred to the Middle East and Africa, since the influence of Western countries is weakening in the area of Africa, which is beginning to wake up. And so, according to some unwritten rule, where a state (military) coup does not go through, color revolutions occur, unless there is a rush to change the structure of government as soon as possible. All of the above imposes questions for analysis and discussion of where the world will move next, how it will change, because we can consider this an important turning point, as important as the division of the world in the forties and fifties of the last century. Every decision made today will be part of a larger mosaic in the future, and we will understand what is coming only when we look back. The key in this struggle between globalism and sovereignty, that is, the struggle for identity and traditional values, is that there are no extras, the struggle for identity and a more humane society implies the involvement of every individual.

Keywords: color revolutions, coup d'état, threat, national security, change of government

СУКОБ ИЗРАЕЛА И ХАМАСА 2023. ГОДИНЕ И ИМПЛИКАЦИЈЕ ПО ЕСЕНЦИЈАЛНУ СТРУКТУРУ БЛИСКОИСТОЧНОГ РЕГИОНАЛНОГ БЕЗБЕДНОСНОГ КОМПЛЕКСА

Борис Тучић¹

Апстракт: У оквирима појмовно – категоријалних поставки теорије регионалних безбедносних комплекса Бузана и Вејвера те уз примену одабраних аналитичких и синтетичких научних метода, у раду се анализирају импликације сукоба између Израела и Хамаса, започетог 7. октобра 2023. године, по кључне елементе есенцијалне структуре блискоисточног регионалног безбедносног комплекса, као што су његова територијална диференцираност и спољне и унутрашње границе, анархична структура у међународним, али и односима унутар овог мултиполарног стандардног регионалног комплекса, поларитет, односно дистрибуција моћи између његових конститутивних јединица те социјална конструисаност и обрасци пријатељства и непријатељства у односима између државних и недржавних политичких и безбедносних актера унутар комплекса, без обзира да ли је реч о постојећим или односима чији садржај и природу покушавају да пројектују неке од глобалних сила у складу са властитим интересима. У раду се, између осталог, констатује да израелско – палестински сукоб представља кључни чинилац унутрашње безбедносне динамике блискоисточног регионалног безбедносног комплекса те да се утицај актуелне фазе овог сукоба најснажније манифестује кроз интенсификацију промена у домену његових унутрашњих и спољних граница, поларитета, односно дистрибуције моћи између његових саставних јединица и његову унутрашњу социјалну конструисаност, која се чврсто темељи на класичним верско – политичким идентитетским елементима. Поред тога, у раду се анализирају и позиција и улога неких од кључних активних инсулатора (изолатора) овог комплекса у односу на суседне, као што је Турска, као и утицаји других регионалних и глобалних актера на модификације елемената есенцијалне структуре блискоисточног регионалног безбедносног комплекса.

Кључне ријечи: блискоисточни регионални безбедносни комплекс; израелско – палестински конфликт; есенцијална структура; инсулатор; глобалне и регионалне силе;

УВОД

Према базичним теоријским поставкама Копенхашке школе безбедносних студија, регионални безбедносни комплекс представља сет јединица

¹ др Борис Тучић, Факултет безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци, имејл: boris.tucic@fbn.unibl.org.

чији су процеси секуритизације, десекуритизације, или оба, толико међусобно повезани да се њихови безбедносни проблеми не могу адекватно анализирати и решавати одвојени једни од других (Buzan and Wæver, 2003:44). Сваки регионални безбедносни комплекс карактерише се специфичном есенцијалном структуром која га профилише и диференцира у односу на друге конституенте оваквог аналитичког оквира, при чему се као кључни елементи есенцијалне структуре регионалних безбедносних комплекса издвајају: а) анархичност не само у регионалним, већ и глобалним међународним односима; б) поларитет који се реферише на дистрибуцију моћи између актера у комплексу; в) границе регионалног безбедносног комплекса са њиховом унутрашњом и спољном димензијом, уз могућност даљег структурисања комплекса на његове саставне јединице – поткомплексе, који, уз опште карактеристике комплекса, поседују и властита специфична својства која их диференцирају у односу на остале делове комплекса. На спољним границама комплекса могуће је идентификовати тзв. државе инсулаторе (изолаторе) које га одвајају од других, суседних безбедносних комплекса; г) социјална конструисаност која се манифестује кроз односе пријатељства и непријатељства између актера у оквиру комплекса. Иако је реч о релативно постојаним аналитичким, али и емпиријским категоријама, побројани елементи есенцијалне структуре регионалног безбедносног комплекса, под утицајем различитих, интерних и екстерних фактора, подложни су променама, имплицирајући на тај начин и промене у укупној безбедносној динамици комплекса.

У складу са наведеним, у раду се кроз примену неореалистичких и конструктивистичких поставки теорије регионалних безбедносних комплекса настоји сагледати безбедносна динамика подручја Блиског истока и, посебно, идентификовати најзначајније промене до које је по елементе његове есенцијалне структуре индуковао најновији сукоб између Хамаса (ар. *Harakat al-Muqāwamah al-ʿIslāmiyyah*) и Израела, започет 7. октобра 2023. године. Овако дефинисан предмет истраживања, у раду се анализира кроз неколико логички, садржајно и методолошки повезаних целина: у првој се идентификују основне карактеристике Блиског истока као регионалног безбедносног комплекса, укључујући и идентификацију његових конститутивних поткомплекса, као и актера који обављају функцију инсулатора у односу на његово непосредно окружење; у другој, која је издељена на две потцелине, прво се, у општем смислу, безбедност Блиског истока настоји размотрити кроз „континуитет промена” у протекле нешто више до три деценије, односно идентификовати неки од преломних догађаја који су фундаментално утицали на промене у његовој есенцијалној структури, да би се, потом, у конкретнијем смислу фокус анализе померио на сагледавање бар почетних ефеката најновијег израелско – палестинског конфликта по есенцијалну структуру овог комплекса и његову безбедносну динамику у целини. У трећем, завршном делу рада, изнета су закључна разматрања аутора.

БЛИСКИ ИСТОК КАО РЕГИОНАЛНИ БЕЗБЕДНОСНИ КОМПЛЕКС

Иако се често означава као „флексибилна категорија” (Schwedler, 2020) те иако се, имплицитно, могу идентификовати одређена неслагања по питању његовог одређења у општем геополитичком смислу (Curdy, 1996; Ottaway et al, 2008; Makdisi, 2017), Блиски исток као регионални безбедносни комплекс захвата територију од Атлантика, односно источног Медитерана на западу и иранско – авганистанске границе на истоку, Турске на северу те арапског полуострва, односно Црвеног мора на југу. Реч је о стандардном мултиполарном безбедносном комплексу који се, према идеји Бузана и Вејвера (Buzan and Wæver, 2003:189), састоји од три поткомплекса – Магреба, који захвата подручје северне Африке, заливског, који укључује земље Персијског залива те левантског, који обухвата територије Израела, Јордана, Либана, Сирије и припадајућа мора. Како је реч о широком подручју које се простире на преко 700.000 км², са релативно хетерогеном етничком, верском, језичком и културном структуром, као три доминантна хомогенизујућа фактора Блиског истока издвајају се: а) панарапски национализам или панарабизам, обзиром да је простор од Марока до Ирака настањен арапском популацијом и да су се земље арапског света након процеса деколонизације интензивно бориле за место „Пијемонта у арапском свету; б) исламизам у верском, али и политичком и идеолошком смислу, изузев да су све земље овог комплекса, изузев Израела, са доминантно муслиманском популацијом, иако и међу њима постоје значајне разлике, не само у контексту већинског сунитског и мањинског шиитског учења ислама, већ и модалитетā њихове политичке артикулације, укључујући и чињеницу да се овај комплекс карактерише израженом политичком и безбедносном улогом недржавних актера, попут Хамаса, Хезболаха (ар. *Hizb Allah*), хутског покрета или Муслиманске браће (ар. *al-ikhwān al-muslimūn*), који су неретко и кључни носиоци терористичких активности као облика политичке борбе; в) израелско питање и однос Израела и његовог непосредног муслиманског окружења са доминантном арапском етничком структуром (Јојић, 2021: 167), при чему су готово све муслиманске земље региона деценијама на одређени начин биле укључене у обезбеђивање војне, финансијске и техничке подршке палестинским политичким и војним групацијама, међу којима се издвајају Фатах (ар. *Harakat al-Tahrir al-Watani al-Filastini*), као номинални, те Хамас, као суштински репрезент борбе за палестинско питање. Управо тај антиизраелски или антиционистички набој, који је у различитом интензитету присутан од формирања израелске државе, представљао је једног од главних чинилаца мобилизације муслиманских земаља у њиховим колективним ратовима против Израела, попут Првог арапско – израелског рата из 1948., Другог из 1956. године, Шестодневног рата из 1967., Јон Кипурског рата из 1973. године или новијих сукоба нешто ограниченијег карактера. Антиизраелски набој, гледајући кроз поставке Копенхашке школе, заједнички је именилац за сва три блискоисточна поткомплекса, при чему је он, због географске близине

Израела, годинама био најизраженији у левантском, док се заливски поткомплекс спецификовао по међусобној борби Саудијске Арабије, Ирака и Ирана око превласти у Персијском заливу, а Магреб по одвојености појединих елемената његове безбедносне динамике, на чему је и почивала његова аутономност у односу на преостала поткомплекса. *Међутим, Израел се није увек манифестовао као примарни „стожер” безбедносних опасности на Блиском истоку, јер је, између осталог и под америчким утицајима, његово место заузео Иран, доминантно шиитска и неарапска земља, заклето непријатељ САД од Исламске револуције 1979. године те земља којој се неретко приписују експанзионистичке, али и нуклеарне претензије. Управо је тај антиирански фронт, у којем су подједнако партиципирале и арапске земље и Израел, требао послужити као одговорајућа платформа за реализацију америчке спољне политике која би за резултат имала приближавање Арапа и Израела и, тиме, додатно јачање позиције Вашингтона у региону. Уједно, реч је о политици која је, обзиром да њена реализација имплицира „потискивање” палестинског питања у други план, значајно допринела, уз неке друге факторе, не само избијању већ и почетној ерупцији најновијег сукоба Израела и Хамаса.*

Према замисли представника Копенхашке школе, на спољним границама блискоисточног комплекса могу се идентификовати два инсулатора – Авганистан, који га одваја од јужноазијског комплекса, те Турска, која га диференцира у односу на европски, с једне, те постсвојетски безбедносни комплекс, с друге стране. Турска, узимајући у обзир њен статус регионалне силе, али и њену тенденцију да се наметне као кључни политички и безбедносни фактор региона те, напослетку, њене ставове и према Израелу и Ирану, не може бити третирана као обичан већ, како су то још констатовали Бузан и Вејвер, „активни инсулатор”, односно као земља која се налази на граници између инсулатора и активног партиципанта у безбедносном комплексу (Buzan and Wæver, 2003:187). Који од функционалних израза Турске у овом контексту ће у датом моменту однети превагу зависи од низа фактора, почевши од политичке и безбедносне ситуације у самом региону, до квалитета односа Турске и кључних актера у суседним комплексима, као што је европски, те определења Турске по питању избора модалитета остварења њених пројектованих интереса и циљева (Тучић, 2020: 142 – 143).

Блиски исток представља изразито нестабилно и турсно подручје које се, уз унутрашње факторе који обликују његову безбедносну динамику, налази и под снажним утицајем спољних регионалних и глобалних играча и њихове „борбе за моћ”, поготово у актуелним околностима дубоких трансформација међународног поретка и „Тукидидове замке” као глобалног оквира у којем се дате промене у међународним односима остварују (Тучић, 2023: 91 – 92).

СУКОБ ХАМАСА И ИЗРАЕЛА 2023. ГОДИНЕ И ЕСЕНЦИЈАЛНА СТРУКТУРА БЛИСКОИСТОЧНОГ БЕЗБЕДНОСНОГ КОМПЛЕКСА

Есенцијална структура блискоисточног безбедносног комплекса пре избијања сукоба 2023. године – континуитет промена

Једно од обележја блискоисточног безбедносног комплекса од окончања Хладног рата и нестанка блоковске равнотеже снага до данас, јесте перманентна модификација већине елемената његове есенцијалне структуре, под утицајем како интерних, тако и екстерних фактора непосредно везаних за политике великих сила. Готово је немогуће побројати све кључне догађаје у протекле три деценије, од ирачко – кувајтског рата, арапског пролећа и серије грађанских ратова и унутрашњих конфликта у Јемену, Либији, Сирији, Египту или Ираку, до појаве и деловања ИСИЛ-а те директних интервенција појединих регионалних и глобалних актера у процесе у региону, а који су снажно утицали на анархичност и (ре)дистрибуцију моћи у оквиру комплекса. Као резултат наведених догађаја, између осталог, некадашње респектибилне регионалне силе, попут Јемена, Либије или Ирака, сведени су на ниво објекта међународних односа, други су претрпели значајно опадање политичке, али и војне моћи, као што је случај са Египтом или Сиријом, док су се Иран, Саудијска Арабија и Израел, који уједно представља и једину, додуше декларативну нуклеарну силу у региону, уз све присутне потешкоће, издвојили као победници турбулентних дешавања и као актуелни носиоци регионалних политичких и безбедносних процеса. Такође, последњих година била је приметна и одређена промена у односима између кључних актера комплекса, у смислу да су арапске земље и Израел, уз заједничку идентификацију Ирана као главног изворишта безбедносних опасности у региону, укључујући и његове наводне нуклеарне претензије, под утицајем спољних актера стидљиво ушли у процес међусобног приближавања. Тако, уз посредовање Вашингтона, Израел и УАЕ су обновили дипломатске односе 2020. године, након њиховог вишегодишњег прекида, док је Израел признат и од стране Марока и Бахреина. Нормализација односа Израела и појединих заливских и афричких земаља, оличена у формули Абрахамових споразума (енг. *Abraham Accords*), била је тумачена као увертира за нормализацију односа између Израела и Саудијске Арабије, на чему је званични Вашингтон не само интензивно радио, већ је и нормализацију односа између своја два најважнија савезника на Блиском истоку идентификовао као кључни национални интерес (AlJazeera, 2023, 22. септембар). Наравно, као једна од главних потешкоћа нормализације односа Јерусалима и Ријада издвајало се управо палестинско питање и упорно инсистирање арапског света, окупљеног у форми Арапске лиге, на тзв. Арапској мировној иницијативи из 2002. године у чијем средишту је формирање самосталне палестинске државе са границама из 1967. године и Источним Јерусалимом као главним градом. Због оваквог става, арапске земље су и одбациле мировни

предлог за Блиски исток које је изнео председник Трамп 2020. године, за који је оцењено да не онемогућава трајан, праведан и свеобухватан мир у арапско – израелским односима (Anadolu Ayansi, 2020, 1. фебруар). Но, како су показале године пре избијања најновијег конфликта у подручју Газе, укључујући и сукоб из 2021. године, инсистирање арапских земаља на оваквој политичкој платформи није подразумевало и њихову спремност, сем спорадичних изузетака, да се активније војно укључе у решавање палестинског државног, па и егзистенцијалног питања. Као ограничавајући фактор за политику САД на Блиском истоку, са пројектованим циљем успостављања снажне анти-иранске безбедносне структуре, односно „блискоисточног НАТО” (Chtatou, 2022), о којем се посебно говорило након Бајденове посете арапским земљама јула 2022. године, показала се и дипломатска активност других великих сила, као што је НР Кина, која је успешно посредовала успостављању дипломатских односа заклетих непријатеља, Саудијске Арабије и Ирана, априла 2023. године. Руководјена својим геополитичким, али и економским и енергетским потребама, Кина је на тај начин успела задати озбиљан ударац америчким амбицијама у региону, с тим што се никако не сме пренебрегнути ни утицај Руске Федерације која је, након повлачења СССР под Горбачевим са подручја Блиског истока, чиме је и означен почетак краја СССР као глобалне силе, успела релативно повратити свој утицај, развијајући политичку, економску и енергетску сарадњу са готово свим земљама у региону, истовремено се оштро супротстављајући екстремистичким исламским елементима, спречавајући на тај начин њихов „извор” на постсовјетско подручје, о чему, између осталог, сведочи и њен ангажман у Сирији 2015. године те специфична сарадња у овом контексту са Турском, али и САД. Иако је претходних година приметно настојање Москве да пријатељске односе развија са свим муслиманским, односно и арапским земљама и Ираном, чини се да је украјински конфликт крунисао Иран као најзначајнијег руског партнера у региону (Therme, 2022; Azizi, 2023).

По питању дистрибуције моћи и утицаја на кључне политичке и безбедносне процесе у региону, специфичност блискоисточног комплекса огледа се и у израженој улози недржавних актера, односно политичко – верских, милитантних групација, које покривају широко подручје Блиског истока и северне Африке и које се, изузев Мале браће, на западу углавном перципирају као инструмент иранског проху деловања у региону. По тврдој, односно војној моћи коју поседују, несумњиво најутицајнијег војног чиниоца представља Хезболах, као шиитски политички и војни покрет са седиштем у Либану, настао након израелске окупације ове земља 1982. године.

Преломни догађаји на Блиском истоку од окончања Хладног рата, слабљење и суштинско нестајање појединих држава као релевантних актера међународних односа, интензивирани иницијативе САД, али и Русије и Кине, усмерене у правцу побољшања и нормализације односа између вишедеце-

нијских заклетих непријатеља те, на крају, периодично наглашено укључивање Турске у блискоисточне унутрашње процесе и односе, несумњиво су оставили трага и по питању унутрашњих и спољних граница овог комплекса. Промене у границама блискоисточног комплекса условљене су променама у самим обрасцима секуритизације и, као такве, представљају релативну категорију, у смислу да и промена власти у некој од земаља региона или слични догађаји могу имплицирати и промене граница његових поткомплекса (Јојић, 2021:177). На пример, у заливском поткомплексу некадашњи трипартитни ривалитет – Ирак, Иран, Саудијска Арабија – по питању доминације у Персијском заливу, девастацијом Ирака свео се на дихотомни ривалитет између Ирана и Саудијске Арабије, који су укључивањем у сиријска дешавања и, суштински, борбом за превласт у овој земљи и сузбијање утицаја друге стране, међусобни ривалитет пренели са персијског на левантски поткомплекс, значајно поништавајући границу између њих. Или, однос Израела и Ирана, који се манифестовао као „стожер” антиционистичког деловања, представља централни моментум који детерминише безбедносну динамику читавог блискоисточног безбедносног комплекса. Не само да је Израел настојао да елиминише присуство и утицај Ирана у Либану или Сирији, на пример, већ су и њихове међусобне претње директним нападом својим интензитетом засениле некадашње односе Израела и Јордана или Израела и Египта, који је већ неко време ионако примарно сконцентрисан на очување крхке унутрашње политичке стабилности и који је више фокусиран на окончање грађанског рата у Либији, него на палестинско питање. Модификације спољних граница комплекса немогуће је разумети без осврта на деловање Турске која је, посебно у контексту обрачуна са Курдистанском радничком партијом на простору Сирије и Ирака, последњих година значајно интензивирала своје присуство у кључним процесима у региону, манифестујући се пре као непосредан чинилац блискоисточне безбедносне динамике, а не као не као његов инсулатор у односу на суседне безбедносне комплексе.

Најновија фаза сукоба Израела и Хамаса и импликације по есенцијалну структуру блискоисточног безбедносног комплекса

Напад Хамаса на безбедносне снаге Израела, али и цивиле на подручју Газе од 7. октобра 2023. године, одговор Израела и догађаји који су потом уследили и који су проузроковали огромна материјална и људска разарања, поготово на палестинској страни, произвели су вишеструке промене у блискоисточној безбедносној динамици те, бар за тренутак, у светској јавности засенили нека друга, по међународни поредак круцијална безбедносна дешавања, укључујући чак и конфликт Русије и политичког запада на простору Украјине. Иако је у тренутку израде овог рада сукоб на подручју Газе, а спорадично и на околним територијама, још увек у току, те иако је веома тешко предвидети његов даљи развој, а поготово модалитете његовог евентуланог окончања,

неколико релевантних импликација по есенцијалну структуру блискоисточног безбедносног комплекса могуће је идентификовати.

Једна од најупечатљивијих односи се на даљу релативизацију његових унутрашњих граница, која је продукт како позинирања и деловања појединих актера на целом простору комплекса, тако и „заоштравања” антиизраелског сентимента на целом Блиском истоку, посебно у околностима хуманитарне катастрофе у Гази (UNHCR, 2023), али и израелских јавно прокламованих ратних циљева и политике „деарабизације” територије коју насељава палестинско становништво (Singh, 2024; Sokol, 2024), додуше, јавно осуђене од бројних светских званичника, укључујући и представнике Беле куће и Стејт департмента (VoA, 2024, 4. јануар). Муслиманске сунитске земље региона узеле су оштар антиизраелски став, међутим, чини се да се, бар за сада, подршка задржала на политичко – вербалној равни, јер ни једна од њих није исказала спремност да палестинским снагама пружи конкретну војну помоћ. С друге стране, Иран је од избијања конфликта на западу перципиран као „спонзор” Хамаса, Хезболаха и хутског покрета и, као такав, као најодговорнији за новонасталу ситуацију, иако је иранско руководство у више наврата оштро демантовало било какву умешаност у припрему и реализацију октобарског напада (Euractiv, 2023). Међутим, негирање умешаности у напад Хамаса у појасу Газе није подразумевало и одсуство решености Ирана да новонасталу ситуацију покуша искористити како би се, за сада политички, наметнуо као стожер антиизраелске, али и антиамеричке политике у региону.

Деловање других војно – политичких елемената у региону, као што су Хезболах и хутски покрет, ограниченог је карактера и углавном је концентрисано на покушај развлачења израелских снага на „споредне фронтове”, како би се војни притисак Израела на Хамас и палестинско становништво у Гази амортизовао. Војно супериоран, те уз америчку политичку и стратешку подршку, изражену не само кроз упућивање војно – техничке помоћи, већ и америчке ударне групе носача авиона „Дералд Форд” у источни Медитеран, Израел је успео остварити војну доминацију на подручју Газе. Номинално, основни задатак америчких, али и накнадно пристиглих савезничких бродова у источни Медитеран јесте заштита слободне пловидбе, поготово кроз тесна Бал – ел – Мандеб између Јемена и Рога Африке², која је у последње време озбиљно угрожена деловањем хутског покрета. Додатну компликацију безбедносне ситуације изазвао је Иран, упућивањем ратног брода „Алборз” у Црвено море, због наводне потребе заштите бродских трговачких рута на отвореном мору и осигурања несметаног пролака трговачких бродова кроз Баб – ел – Мандеб, односно Суецки канал, а не да се морају кретати рутом око Рога Африке која је око 20.000 километара дужа. Тренутно, више од 30 савезничких бродова из 12 земаља присутно је у лукама на подручју од Саудијске

² Иначе, кроз Црвено море протиче око 12% укупне светске трговине и 10 – 12% трговине нафтом.

Арабије до Египта, уз тенденцију повећања њиховог броја, с тим што су регистрована периодична деловања америчких снага против бродова и беспилотних летелица хутског покрета који је, суочен са новонасталом ситуацијом, прогласио општу мобилизацију и упутио своје представнике на саветовање са иранским војним врхом и верским поглаварима.

Тенденција проширења сукоба на Блиском истоку, у оквиру које, уз спорядичну размену ватре између Израела и Хезболаха на подручју Либана, грантирања пограничног дела сиријске територије или рација израелских снага на подручју Западне обале, предњачи рат за Црвено море у којем централну улогу има хутски покрет, свакако је најупечатљивији моменат у досадашњој фази најновијег израелско – палесинског конфликта. Томе треба додати и интенсификацију укључености регионалних и глобалних сила, међу којима се издвајају САД, у конфликтне процесе, иако је њихов маневарски простор, без обзира на отворену политичку и војно – техничку подршку Израелу, па и најновије деловање, у садејству са британским снагама, по положајима хутског покрета на територији Јемена, у одређеној мери ограничен. Пре свега, САД морају водити рачуна да не пређу „црвену линију”, односно да не уђу у отворени конфликт на страни Израела на начин који ће дефинитивно окренути земље Персијског залива и севера Африке, а што би уништило и минималне амбиције за дугорочном изградњом широке антииранске безбедносне структуре на Блиском истоку. Тренутно, фокус Вашингтона је на спречавању других актера у региону да отворено уђу у конфликт на страни Палестинаца, али и да спрече, укључујући и посредством блокирања доношења релевантних резолуција Савета безбедности ОУН, да се деловање Израела на остваривању војних циљева, који би се огледали у дефинитивном поразу Хамаса, додатно ограничи правним и политичким инструментима (Al Jazeera, 2023. 8. децембар). Да политика САД не ужива очекивану подршку говори и чињеница да нису све земље региона биле спремне своје фрегате ставити под америчку команду и да се директно укључе у обуздавање хутског покрета. У том контексту, посебно је интересантна позиција Египта и Саудијске Арабије, као два кључна геополитичка актера на Црвеном мору. Мотиви одбијања од стране Саудијске Арабије садржани су у њеном настојању да сачува макар и крхке шансе за постизањем дугорочног мира са хутским покретом са којим је, иначе, у сукобу од 2015. године, док Египат, иако је његова економија најдиректније погођена заобилажењем Суецког канала, такође не жели ући у конфликт. Турска, као кључна држава инсулатор комплекса, у потпуности је подржала палестински народ у појасу Газе, док је председник Ердоан, у покушају да се наметне као лидер муслиманског света, у више наврата оштро критиковао политички запад због распиривања антиисламског рата (Suleymanov, 2023). Захтевима за тренутачном обуставом сукоба и имплементирањем плана „две државе”, као једином гаранцијом за осигурање мира на Блиском истоку, Турска се у потпуности приближила ставовима Руске Федерације, и то након неколико потеза Анкаре претходних месеци који су у Москви били протума-

чени као непријатељски. Кинески покушаји иницирања мировних преговора који би, између осталог, подразумевали успостављање палестинске државе и, уз међународне гаранције, осигурала каква – таква стабилност овог подручја, примарно су, уз оне геополитичког карактера, руковођени економским, односно трговинским и енергетским мотивима. Као највећи увозник нафте у свету, али и као веома амбициозан регионални и глобални актер, Кина је изразито заинтересована да спречи даљу дестабилизацију, негативне реперкусије по стабилан трансфер енергената из земаља Персијског залива као и поремећаје у саобраћајним и трговинским токовима. Додатно, сукоб Израела и Хамаса и појачање антиизраелског сентимента у муслиманским земаљама, конзервира потенцијал кинеске иницијативе за приближавањем Ирана и Саудијске Арабије, за разлику од америчке иницијативе у чијем средишту је нормализација односа Израела и сунитских муслиманских земаља, а која је, како ствари тренутно стоје, осуђена на пропаст.

У контексту социјалне конструисаности и односа пријатељства и непријатељства у региону, у складу са поставкама Копенхашке школе, чини се да је најупечатљивији ефекат сукоба Хамаса и Израела у идентитетској хомогенизацији муслиманског света. Иран, без обзира на дугогодишњи имиџ кључног извора нестабилности у региону и његово третирање као непријатеља од стране заливских земаља, Израела, Турске и, наравно, САД, успео се наметнути као најгласнији фактор антиизраелске политике и лидер политичке борбе за права палестинског народа. Остале муслиманске земље, иако нису исказале решеност да се конкретније укључе у заштиту палестинског народа, нису биле склоне ни да се упусте у осуду Ирана као „спонзора” војно – политичких групација чијим деловањем се озбиљно ризикује проширење сукоба у региону. Разлоге за резервисаност сунитских земаља могу се тражити у њиховој свести о глобалним геополитичким променама, замору од америчке политике те потребом за стабилизацијом прилика у региону која би била индукована од стране домаћих актера. Управо суздржаност Саудијске Арабије од учешћа у савезничком обуздавању хутског покрета на Црвеном мору представља пример њеног настојања да сачува потенцију за нормализацијом односа како са овом милитантном групацијом, тако и, преко ње, са самим Ираном. С друге стране, у фокусу секуритизације регионалних односа је деловање Израела који се, природно, нашао у стању потпуне изолације од стране околних муслиманских земаља.

Иако је назахвално износити закључке о процесима који су још увек у току, могуће је констатовати да је најновији сукоб Израела и Хамаса продуковао неколико промена у есенцијалној структури блискоисточног безбедносног комплекса.

Једна од њих огледа се у даљој релативизацији, па и поништавању унутрашњих граница између његова три поткомплекса, до којег је дошло како услед ширења деловања појединих актера на целом простору Блиског истока, тако и интензивирања антиизраелског сентимента у свим муслиманским земљама региона те променама у премисама секуритизације регионалних односа. Релативизација унутрашњих граница посебно је видљива на релацији левантки – заливски поткомплекс, док су промене у спољним границама комплекса примарно детерминисане цикличним интензивнијим укључивањем Турске у политичка и безбедносна дешавања у региону.

У домену дистрибуције моћи у оквиру комплекса, чини се да се за сада као победник, бар на симболичкој равни, манифестује Иран, који је, без обзира на сведеност његовог ангажмана на *proxu* инструменте у виду радикализованих војно – политичких и верских елемената, успео приграбити етикету стожера антиизраелске политике и најгласнијег заступника права палестинског народа. Код сунитских земаља, без обзира на политичко – вербалну подршку палестинском питању и осуде на рачун Израела, евидента је резервисаност, како по питању конкретнијег укључивања у конфликт на страни Палестинаца, тако и по питању интенција и политике Ирана у региону, иако неке од њих, попут Судијске Арабије, настоје односе са Ираном и његовим *proxu* инструментима настоје постепено позиционирати на стабилнијим основама.

Сукцесивно, евидентне су и благе промене по питању социјалне конструисаности комплекса, што се посебно манифестује кроз поновно позиционирање Израела у средиште секуритизације регионалних односа. За разлику од ранијих година, када је улога дестабилизатора додељивана Ирану, под утицајем идентитетске хомогенизације муслиманског света око палестинског питања након избијања конфликта и, посебно, одмазде израелских безбедносних служби и страдања палестинских цивила у Гази, ту улогу је преузела влада у Јерусалиму.

Блиски исток, као изразито трусно и нестабилно подручје, под константним је интересима спољних актера који, руковођени властитим интересима, на различите начине утичу на безбедносну динамику региона, што је посебно евидентно у постојећим глобалним геополитичким и променама у међународном поретку. САД и западни савезници, без обзира на повремене осуде израелске прекомерне употребе силе и страдања цивила, фокусирани су на креирање услова Израелу за успешну реализацију војних операција, а што подразумева не само спречавање укључивања других земаља у конфликт, већ и заустављање било каквих мировних иницијатива, укључујући и оне у оквиру Савета безбедности ОУН, којима би простор деловања израелских снага био редукован. На тај начин САД не само да доприносе продужетку сукоба, већ и изразито негативно делују по безбедносну динамику региона, иако је њихово деловање ограничено потребом да сачувају какав – такав потенцијал у односима са заливским и другим сунитским земљама, који ће им омогућити реализацију

дугорочних стратешких интереса на Блиском истоку. С друге стране, Кина и Русија, за разлику од САД, од самог почетка, руковођене геополитичким, али и економским и енергетским интересима, захтевале су моментални прекид ватре и иступиле са мировном платформом која подразумева успостављање међународнопризнате палестинске државе, као предуслова постепене стабилизације прилика у региону.

ЛИТЕРАТУРА

- AlJazeera, (2023, 22.9). Могу ли Израел и Саудијска Арабија нормализирати односе? *AlJazeera*. Преузето 26.11.2023. <https://balkans.aljazeera.net teme/2023/9/22/mogu-li-saudijska-arabija-i-izrael-normalizirati-odnose>.
- AlJazeera, (2023, 8.12.). US vetoes UN resolution calling for Gaza Ceasefire. *AlJazeera*. Преузето 6.1.2024, <https://www.aljazeera.com/news/2023/12/8/antonio-guterres-urges-un-security-council-to-push-for-gaza-ceasefire>.
- Anadolu Ayansi. (2020, 1.2.). Арапска лига одбацила такозвани мировни план Доналда Трампа. *Anadolu Ayansi*. Преузето 3.12.2023. <https://www.aa.com.tr/ba/jerusalem-crvna-linija-muslimana/arapska-liga-odbacila-takozvani-mirovni-plan-donalda-trumpa/1721428>.
- Azizi, H. (2023). *Close but complicated: Iran – Russia Relations in the Middle East amid the war in Ukraine*. Munich: Freidrich Ebert Stiftung.
- Buzan, B., Weaver, O. (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*. New York: Cambridge University Press.
- Chatatou, M. (2022). The Middle East NATO: From Fiction to Fact, *Washington Institute: Policy Analysis*, Преузето 6.12.2023, <https://www.washingtoninstitute.org/pdf/view/17628/en>.
- Curdy, D. G. (1996). Security and the Peace in the Middle East. *The Maxwell Papers*, 4, 1 – 21.
- Euractiv, (2023). Иако у Техерану подржавају Хамас: Иран тврди да није умијешан у нападе Израела, *Euractiv*, Преузето 21.12.2023, <https://euractiv.hr/politika/a4444/Iran-tvrди-da-nije-bio-umijesan-u-napad-Hamasa-na-Izrael.html>.
- Јојић, С. (2021). Регионални безбедносни комплекс Блиског истока. Регионална безбедност: приступи, елементи, динамика, Зборник радова, Београд: Институт за међународну политику и привреду, 161 – 185.
- Makdisi, U. (2017). *The Mythology of the Sectarian Middle East*. Houston: Center for Middle East, Rice University's Baker Institute for Public Policy
- Ottaway, M. et.al. (2008). *The New Middle East*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace.
- Schwedler, J. (2020). *Understanding the contemporary Middle East*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Singh, K. (2024). US Slams Israeli minister's statements on resettlement of Palestinians outside Gaza. *The Palestinian Liberation Organization, Department for Public Diplo-*

- macy and Policy*, Преузето 1.1.2024, <https://www.dci.plo.ps/en/article/23169/January-3,-2024---Reuters-US-slams-Israeli-ministers>.
- Sokol, S. (2024). Far – right ministers call for resettle Gaza`s Palestinians, build settlements in Strip. *The Times of Israel*. Преузето 6.1.2024, <https://www.timesofisrael.com/ministers-call-for-resettling-gazas-palestinians-building-settlements-in-strip/>.
- Suleymanov, R. (2023), War in the Middle East is boosting Russia – Turkey Ties. *Carnegie Endowment for International Peace*. Преузето 6.1.2024., <https://carnegieendowment.org/politika/91020>.
- Therme, C. (2022). *The Russian – Iran Partnership in a Multipolar World*. Paris: French Institute of International Relations.
- Тучић, Б. (2020). Политика европске интеграције и сарадње у области унутрашњих послова и правосуђа: правни и институционални оквир „Простора слободе, безбедности и правде”. Бања Лука: Факултет безбједносних наука.
- Тучић, Б. (2023). Глобална безбједност и свијет који се мијења. Бања Лука: Факултет безбједносних наука.
- United Nations Human Rights Center. (2023). UNHCR expert warns of new instance of mass ethnic cleansing of Palestinians, calls for immediate ceasefire. *UNHCR*. Преузето 22.12.2023, <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2023/10/un-expert-warns-new-instance-mass-ethnic-cleansing-palestinians-calls>.
- Voice of America, (4.1.2024), Blinken Heads to Middle East as Risk of Broader Conflict Grows. *Voice of America*, Преузето 6.1.2024, <https://www.voanews.com/a/blinken-heads-for-israel-other-middle-east-countries-thursday/7425640.html>.

КОНФЛИКТ МЕЖДУ ИЗРАИЛЕМ И ХАМАС В 2023 ГОДУ И ПОСЛЕДСТВИЯ ДЛЯ ОСНОВНОЙ СТРУКТУРЫ БЛИЖНЕВОСТОЧНОГО РЕГИОНАЛЬНОГО КОМПЛЕКСА БЕЗОПАСНОСТИ

Борис Тучић

Аннотация: Предметом статьи являются последствия конфликта между Израилем и Хамасом в 2023 году для некоторых ключевых элементов основной структуры комплекса региональной безопасности Ближнего Востока, таких как его территория с внутренними и внешними границами, анархическое состояние международных отношений, полярность и распределение власти между его составными частями, а также его социальная структура и модели дружественных и враждебных отношений между государственными и негосударственными субъектами политики и безопасности в регионе. Один из выводов анализа заключается в том, что наиболее яркие последствия современного конфликта между Израилем и Хамасом можно обнаружить в сфере его внутренних и внешних границ, его полярности и распределения власти между его составными частями, а также его социальная конструкция, прочно основанная на традиционных элементах политической и религиозной идентичности. Кроме того, в статье рассматриваются положение и роль одного из наиболее важных активных

изоляторов, такого как Турция, а также влияние других важнейших региональных и глобальных держав на изменение базовой структуры Ближнего Востока. региональный комплекс безопасности. Анализ проводился в рамках теории комплексов региональной безопасности, разработанной Бюзаном и Вэвером, и с использованием избранных аналитических методов.

Ключевые слова: комплекс региональной безопасности Ближнего Востока; Израильско-Палестинский конфликт; существенная структура; состояние – изолятор; региональные и глобальные державы;

CONFLICT BETWEEN ISRAEL AND HAMAS IN 2023 AND THE IMPLICATIONS ON THE ESSENTIAL STRUCTURE OF THE MIDDLE EAST REGIONAL SECURITY COMPLEX

Boris Tučić

Abstract: Subject of the paper are the implications of 2023 Israel – Hamas conflict on some of the key elements of the essential structure of the Middle East regional security complex, such as its territory with its internal and external borders, anarchical state of international relations, polarity and the distribution of power among its constituent units as well as its social constructedness and the patterns of friendly and hostile relations among state and non - state political and security actors within the region. One of the conclusions of the analysis is that the most vivid implications of the contemporary faze of Israel – Hamas conflict can be detected in the sphere of its internal and external borders, its polarity and the distribution of power among its constituent units, as well its social constructedness which is firmly based on traditional political and religious identity elements. Besides, the position and the role of one of the most important active insulators, such as Turkey, has been reviewed in the paper, as well as the influences of other crucial regional and global powers towards the change of the essential structure of the Middle East regional security complex. The analysis has been done within the theory of regional security complexes established by Buzan and Wæver and by using selected analytical methods.

Key words: Middle East regional security complex; Israeli – Palestinian conflict; essential structure; state – insulator; regional and global powers;

УПРАВЉАЊЕ РИЗИЦИМА САВРЕМЕНОГ ОРУЖЈА

Маст. Катарина Јанковић¹

Генералштаб Војске Србије, Управа за развој и опремање Ј-5, Технички опитни центар, Центар за испитивање наоружања и војне опреме, Никинци, Република Србија Докторанд на Универзитету одбране у Београду

Др Ненад Комазец, доцент

Регионална асоцијација за безбедност и кризни менаџмент (РАБЕК),
Београд, Република Србија

Апстракт: Истраживање је усмерено на анализу ризика повезаних са савременим оружјем и развој стратегија за њихово управљање. Користећи мултидисциплинарни приступ, који укључује опште и посебне научне методе (историјско-компаративна, анализа релевантне литературе, SWOT анализа, квалитативна анализа ризика, дефиниција и класификација), рад пружа увид у техничко-технолошке, геополитичке, етичке и економске аспекте опасности од савременог оружја. Резултати истраживања показују да савремено оружје са собом носи бројне ризике који захтевају пажљиво управљање. У закључку се истиче неопходност интегрисаног приступа у разумевању и управљању овим ризицима, као и потребу за развојем свеобухватних стратегија које би омогућиле ефикасно и етички одговорно коришћење савременог оружја у динамичном окружењу.

Кључне речи: савремено оружје, управљање ризицима, технологија, геополитички утицај, етика, економске импликације

УВОД

У друштву које се непрестано развија, техничко-технолошки напредак није само синоним за иновације у свакодневном животу, већ такође означава и еволуцију оружја која поседује изузетне карактеристике. Међутим, усавршавање у овој области, прате и комплексни ризици који произлазе из развоја и употребе савременог оружја. Предмет рада није само на техничко-технолошком аспекту савременог оружја, већ и на широком спектру импликација које оно има, од геополитичких до етичких и економских.

У раду је дат преглед ризика савременог оружја и могућности за њихово ефикасно управљање. Поред информисања читалаца, циљ рада је и подстицање размишљања и дискусије о критичним аспектима које савремено оружје уноси у модерно доба. Разматрање овог проблема у ширем контексту пружа

¹ Аутор за кореспонденцију: jankovickatarina95@gmail.com

прилику за разумевање како иновације у области развоја оружја утичу не само на војни сектор, већ и на друштвене, етичке и економске сегменте друштва.

Наглашена је важност мултидисциплинарног приступа у разумевању и управљању ризицима савременог оружја. Различити аспекти који се разматрају у раду, техничко-технолошки, геополитички, етички и економски, одражавају комплексност и међусобно преплитање фактора који утичу на модерно ратовање и одбрамбене стратегије. Кроз овакав приступ, рад доприноси широј академској и стручној заједници, нудећи увиде који могу бити корисни за формулисање ефикаснијих политика и стратегија управљања ризицима савременог оружја.

Рад је обрађен кроз три дела којима се заокружује једна целина. У првом делу је дат опис карактеристика савременог оружја, којима се указује на потенцијал за генерисање опасности. Други део је посвећен анализи различитих ризика који произлазе из коришћења и развоја савременог оружја. На крају, трећи део рада обрађује фазе процеса управљања ризицима и нуди преглед различитих практичних решења и препорука за ефикасно управљање ризицима савременог оружја.

Ризици који проистичу из развоја и употребе савременог оружја не би требало да буду занемарени. Елаборацијом проблема, ствара се основ за анализу како ће савремено оружје обликовати будућност људског друштва и начинима на које друштво може заједно радити на минимизирању ризика и заштити својих основних вредности.

КАРАКТЕРИСТИКЕ САВРЕМЕНОГ ОРУЖЈА

Савремено оружје представља резултат техничко-технолошке еволуције у војној сфери, која се одвија кроз историју човечанства. У савременом свету, оружје више није само средство за вођење ратова, већ и симбол националне моћи, одраз техничко-технолошких достигнућа, и важан елемент у одржавању глобалне стабилности. Развој оваквог оружја представља скуп знања из различитих области, што омогућава развој и производњу савремених оружја који су уједно ефикасни, прецизни и адаптивни.

Савремено оружје се континуирано развија како би задовољило потребе савремених сукоба, који су често карактерисани непредвидивим окружењем и брзим променама. Такав развој укључује не само побољшање традиционалног оружја, већ и стварање потпуно нових категорија оружја применом нових техника и технологија (Мирковић, 2007). У том контексту, савремено оружје постаје кључни фактор у обликовању како тактичких, тако и стратешких аспеката превенције и настанка сукоба.

Поред наведеног, савремено оружје игра виталну улогу у геополитичком позиционирању држава. Његов развој и поседовање често се тумаче као индикатор напредовања и моћи на међународној сцени. Ово је посебно важно

у контексту одвраћања и одржавања равнотеже моћи, где савремено оружје служи као средство за спречавање потенцијалних сукоба и одржавање мира. Техничко-технолошки напредак у овом домену такође доприноси глобалној трци у наоружању, где државе теже да остваре супериорност.

Неспорно је да интеграција нових техника и технологија попут вештачке интелигенције и сензора у савремено оружје доводи до значајног повећања његове оперативне ефикасности. Примена ових техника и технологија омогућава бољу координацију у борбеним условима, прецизније погађање и смањење колатералне штете². Овакве иновације доприносе развоју аутономних оружја која су способна за самостално „доношење одлука“³ на основу алгоритама и података у реалном времену.

Конечно, развој савременог оружја није само питање националне безбедности, већ и покретач економске иновације и индустријског развоја. Истраживања и развој у области војне технике и технологије често доводе до проналазака који имају широку примену и у цивилном сектору. Тако, савремено оружје не само да обликује војне стратегије, већ и доприноси ширем техничко-технолошком и економском развоју друштва.

Када је у питању дефиниција савременог оружја не постоји међународна, јединствена, општеприхваћена, већ и даље различити аутори приступају овој теми из различитих перспектива, о чему сведоче следећа тумачења:

1. Bowers и Mielnik (1998) истражују развој технолошки напредних нелеталних оружја, која имобилизују противнике уместо да изазивају високе губитке;
2. Meiches (2017) нуди социолошку перспективу на савремено оружје, посматра оружје као предмете који имају својство да обликују и утичу на људске жеље и превазилазе људске намере;
3. Ohlin (2017) истражује савремено оружје кроз призму минимализације ризика за корисника, истичући развој оружја које омогућава оператеру да нанесе штету непријатељу док остаје заштићен од ризика;

2 Колатерална штета је узредна штета. Последице настале стицајем околности, а не као главни циљ. Израз је настао у Америчкој војсци и често се користи у објашњавању неке штете настале војном акцијом, али је временом стекао и ширу употребу. (извор: википедија, приступљено да 20.01.2024. године у 14:01)

„Штета начињена особама, животињама или стварима које нису легитимне мете у рату, која је нежељени ефекат напада на особе, животиње или ствари које су морално дозвољени циљеви у рату“ (Lefkowitz, 2008)

3 „Доношење одлука“ у контексту аутономних оружја означава процес у којем машина, вођена алгоритмима, бира између различитих опција или акција без директне људске интервенције. Иако је доношење одлука традиционално сматрано људском привилегијом, развој вештачке интелигенције и машинског учења омогућава машинама да препознају обрасце и самостално одлучују на основу доступних података. Термин је под наводницима како би се нагласило да је овај облик „доношења одлука“ различит од људског процеса одлучивања, с обзиром на то да је заснован на предефинисаним програмским параметрима и алгоритмима, а не на људској свести и емоцијама.

4. Ноаг (1987) описује милитаризацију свемира као продужетак техничке револуције савременог оружја и наводи да савремено ратовање на површини Земље у свом технолошки напреднијем облику зависи од војних свемирских система;
5. Eide (1977) говори о савременом оружју у контексту трансфера оружја и милитаризације политике у земљама трећег света, где оружје игра централну улогу у политичким системима;
6. Bunker (2000) разматра савремено оружје у контексту контратероризма, наглашавајући појам „Оружја масовне дисрупције” која циљају на прекидање веза и функција унутар система, а не на људе или објекте често користећи напредну технологију попут сајбер-оружја.

На основу наведеног може се закључити да се неки аутори фокусирају на техничко-технолошки напредак и нове облике оружја, као што су нелетална оружја и сајбер-оружја, док други анализирају утицај оружја на људску психологију и друштвене односе. Такође, постоје и они који разматрају како се савремено оружје користи у специфичним контекстима, попут тероризма или политичких сукоба у земљама трећег света. Ова разноврсност приступа указује на сложеност и динамичност теме савременог оружја.

На основу доступне литературе, може се издвојити неколико кључних карактеристика савременог оружја које га разликују од претходних генерација оружја. Ове карактеристике одражавају како техничко- технолошки напредак, тако и промене у сукобима. Аутори групишу карактеристике савременог оружја у четири основне категорије: техничко-технолошке, геополитичке, етичке и економске. Свака од ових група карактеристика савременог оружја осликава различите аспекте који дефинишу савремено оружје и разлоге његовог постојања и употребе:

1. Техничко-технолошке карактеристике савременог оружја: Ова група се односи на карактеристике које су резултат техничких и технолошких иновација, и имплементације најновијих научних достигнућа у дизајну и функционалности оружја;
2. Геополитичке карактеристике савременог оружја: Ова група односи на карактеристике које описују утицај савременог оружја на међународне односе, регионалну стабилност и стратешку равнотежу;
3. Етичке карактеристике савременог оружја: Ова група карактеристика истиче стварање безбедносних решења која одражавају високе етичке стандарде (Scharee, 2020). Акцент је на минимизирању негативних последица сукоба, промоцији транспарентности и одговорности, те на јачању хуманитарних принципа и заштите цивилног становништва.
4. Економске карактеристике: Ова група карактеристика се односи на финансијске аспекте савременог оружја, укључујући трошкове ра-

звоја, производње, продаје, као и утицај оружја на економију државе и међународну трговину.

Анализирајући све наведено, стиче се утисак да је савремено оружје више од инструмента ратовања, већ имплицира техничко-технолошки напредак, геополитички утицај и економски развој. Увођењем нових техника и технологија, попут вештачке интелигенције, оно представља значајан фактор у обликовању међународних односа и одржавању стабилности у свету, истовремено изазивајући потребу за новим приступима у правним и етичким разматрањима.

РИЗИЦИ САВРЕМЕНОГ ОРУЖЈА

Савремено оружје представља парадоксални spoj техничко-технолошког напретка и инхерентних ризика који из ње произлазе. Док иновације у области оружја доносе нове могућности за националну и глобалну безбедност, оне истовремено отварају врата различитим ризицима, чије последице могу бити далекосежне. Ови ризици нису само војне, већ могу бити и социјалне, политичке, економске и етичке природе.

Свако савремено оружје има своје специфичне ризике, од застоја до потенцијалне злоупотребе. У циљу дубљег разумевања овог комплексног питања, у наставку су издвојени најзначајнији ризици развоја и употребе савременог оружја, а који илуструју разноврсност и озбиљност потенцијалних последица:

1. Техничко-технолошки ризици:

Сајбер напади: Способност за извођење сајбер напада на критичну инфраструктуру и војне системе представља озбиљан ризик за националну и глобалну безбедност;

Грешке у раду (*застоји*): Високо софистицирано оружје са сложеним системима може бити подложно ометањима и грешкама у раду, што може довести до катастрофалних последица;

Ризик од нано-оружја: Развој нано-оружја може довести до нових облика ратовања са непредвидивим и потенцијално невидљивим последицама;

Ризик од нуклеарног оружја: Модернизација нуклеарног оружја и ширење технологија за његову производњу повећава ризик од нуклеарног сукоба;

2. Геополитички ризици

Безбедносни ризик за државе: Напредак у развоју оружја може подстаћи трку у наоружавању, повећавајући политичке тензије и ризик од сукоба;

Повећање терористичких активности: Лакши приступ савременом софистицираном оружју може повећати способност терористичких група;

Ризик од пролиферације: Ширење савременог оружја мање стабилним државама или недржавним актерима може довести до повећања регионалних сукоба и терористичких активности;

Ризик од свемирског ратовања: Развој оружја за свемирске мисије представља нови фронт у ратовању, са непредвидивим последицама за глобалну безбедност;

Злоупотреба биолошког и хемијског оружја: Иновације у овим областима представљају ризик за глобално здравље; ризик од масовних цивилних жртава и дугорочних еколошких последица (загађење и уништавање екосистема);

3. Етички ризици

Колатерална *штета*: Употреба савременог оружја може довести до ненамерних цивилних жртава/оштећења цивилних објеката услед грешака у циљању или обавештајним подацима;

Кршење приватности: Надзорне технологије, као што су беспилотне летелице, могу нарушити приватност појединаца и отворити етичка питања о надзору;

Питање одговорности: Употреба савременог аутономног оружја поставља питања о етичким границама приликом употребе укључујући одговорност за одлуке које доносе машин

Ограничења у хуманитарном праву: Брз развој савременог оружја може надмашити постојеће норме хуманитарног права, што доводи до правних „празнина” у регулисању ратовања;

Пропаганда и дезинформације: Употреба савременог оружја може бити праћена медијским кампањама које имају за циљ ширење дезинформација и манипулација јавним мњењем;

4. Економски ризици

Утицај на националну и глобалну економију: Трошкови употребе савременог оружја за решавање конфликта могу имати дугорочне негативне последице на националну и глобалну економију;

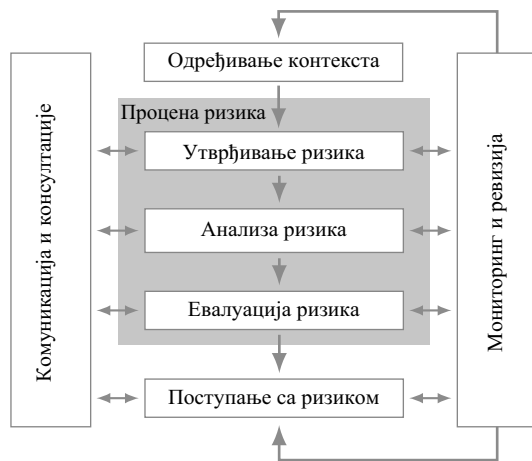
Друштвене последице: Употреба савременог оружја може имати друштвене последице великих размера, укључујући расељавање становништва, хуманитарне кризе, дугорочне здравствене последице, разарања, сиромаштво.

Сагледавајући ризике савременог оружја, долазимо до закључка да се суочавамо с парадоксом техничко- технолошког напретка: док се отварају нове могућности за одбрану и безбедност, истовремено се појављују и нежељене, потенцијално катастрофалне последице. Императив одговорности и предострожности мора бити у првом плану приликом развоја и употребе савременог оружја, с обзиром на његов утицај не само на војне сукобе, већ и на глобални, социјални и политички „пејзаж”. Ово нас води ка закључку о нужности стратешког баланса и холистичког приступа у управљању савреме-

ним оружјем, како би се осигурала ефикасна и етички одговорна употреба у свету који се непрестано технолошки развија.

МОДЕЛ УПРАВЉАЊА РИЗИЦИМА САВРЕМЕНОГ ОРУЖЈА

Процес управљања ризиком, дефинисан према ISO стандардима, представља систематичан и интерактиван приступ који има за циљ да обезбеди ефикасно и одговорно управљање ризицима (Кековић и др., 2009). Овај стандард дефинише кључне кораке који чине суштину проактивног приступа у управљању ризицима. Слика 1 илуструје процес управљања ризиком и помаже у разумевању како се различите фазе међусобно повезују и доприносе свекупном циљу управљања ризицима.

Слика 1. Управљање ризиком према ISO 31000 (Standard ISO 31000 Risk management - Guide)

Процес управљања ризицима савременог оружја није статичан, већ се константно прилагођава променама техничко-технолошког развоја, политичким и социјалним условима, као и у оквирима међународног права.

Процес управљања ризицима према ISO стандарду 31000 примењен у контексту управљања ризицима савременог оружја садржи пет кључних фаза:

1. Комуникација и консултације: Први корак у управљању ризиком јесте отворена и динамична комуникација са свим заинтересованим странама. Када је у питању управљање ризицима савременог оружја, у овој фази би требало укључити стручњаке из војних, политичких, техничких, технолошких и других сектора, владине организације и др. како би се обезбедиле различите перспективе и добиле потребне информације. Некада и није могуће консултовати се са невладиним организацијама које често злоупотребљавају савремено

оружје. То може бити отежавајући фактор за владин сектор, како би сагедали размишљање и намере ових организација.

2. Одређивање контекста: Прецизно дефинисање контекста, спољашњих и унутрашњих параметара, у којем се савремено оружје користи и развија је кључно за идентификацију свих потенцијалних ризика. То укључује разма-трање политичког, правног, техничког, технолошког, оперативног и др окру-жења. Нарочито је потребно размотрити циљеве и способности развијених неформалних група чија је намера да злоупотребе савремено оружје.

3. Процена ризика: У овој фази се идентификују, анализирају и евалуира-ју ризици. Проценом ризика савременог оружја се разматрају техничко-тех-нолошки, геополитички, етички и економски ризици, одређују вероватноћа и последице, као и величина ризика. Процена ризика подразумева што бољи опис и квантификацију ризика, са аспекта одређивања вероватноће и после-дица њиховог настанка. Резултат је рангирање ризика по њиховој важности. Рангирани ризици омогућавају доносиоцима одлука о поступању према ра-зличитим ризицима са аспекта: простора, времена, вредности, штете, итд.

4. Поступање са ризицима: У овој фази се предузимају кораци за елими-нисање, смањење или управљање идентификованим ризицима. У контексту ризика савременог оружја, то подразумева развијање мера које ће смањити техничко-технолошке, геополитичке, етичке и економске ризике. Потребно је уводити мере или стратегије које ће бити релевантне за сваку од ових кате-горија. У Табели 1 је дат пример мера / стратегија за поступање са ризицима савременог оружја.

Табела 1. Пример мера / стратегија за поступање са ризицима савременог оружја (обрада аутора на основу анализе релевантне литературе)

Ред. бр.	ГРУПА РИЗИКА	Мера / стратегија за поступање са ризицима
1.	Техноло-шки	<ul style="list-style-type: none"> - Континуирано развијати и примењивати безбедносне мере како би се смањио ризик од сајбер напада (мониторинг и рано откривање сајбер претњи); - Обука и редован тренинг корисника на симулационим системима у циљу повећања прецизности и смањења грешке у циљању; - Редовно одржавање и систематско тестирање савремених оружја и њихових компоненти може предупредити техничке проблеме пре њиховог настанка; - Имплементација система двоструке провере пре употребе оружја како би се спречили кварови услед људске грешке; - Детаљно тестирање како би се идентификовали потенцијални ризици пре него што оружје буде у употреби; - Сарадња са експертима из приватног сектора и научних установа; - Учешће у глобалним договорима и стандардима који регулишу развој и употребу нано-технологија...

Ред. бр.	ГРУПА РИЗИКА	Мера / стратегија за поступање са ризицима
2.	Геополитички	<ul style="list-style-type: none"> - Активно промовисати дипломатски дијалог између држава како би се решавали геополитички конфликти; - Потписивање мултилатералних споразума који се односе на контролу наоружања и безбедност; - Инвестирати у програме превенције конфликта и изградње поверења између држава; - Подржавати медијацију и арбитражу као мирне начине решавања спорова између држава; - Спроводити сарадњу у области безбедности и размене обавештајних података како би се смањила могућност неспоразума и конфликта, као и терористичких активности... - Контрола производње и продаје у циљу спречавања терористичких организација за приступ оружју
3.	Етички	<ul style="list-style-type: none"> - Дефинисати и примењивати етичке кодексе и регулативе које се односе на развој, производњу и употребу савременог оружја; - Обезбедити транспарентност у вези са употребом савременог оружја и успоставити строге механизме надзора како би се спречила злоупотреба; - Обука корисника и подизање свести о етичким питањима у вези са употребом савременог оружја; - Укључити цивилно друштво у надгледање употребе оружја и промовисање етичких стандарда; - Сарадња са међународним организацијама и другим државама како би се деловало заједно у циљу промовисања етичке употребе оружја и подигла свест о одговорном коришћењу; - Информисање јавности...
4.	Економски	<ul style="list-style-type: none"> - Спровести детаљну анализу трошкова и користи коришћења савременог оружја како би се доносиле исправне одлуке; - Инвестирати у програме хуманитарне подршке и ресурсе за отклањање последица конфликта како би се смањили економски ризици; - Подстицати развој алтернативних економских сектора који не зависе од војне индустрије; - Промовисати економску сарадњу између држава како би се ојачао економски темељ и смањила потреба за оружјем.

5. Мониторинг и ревизија: Мониторинг и ревизија у управљању ризицима савременог оружја су две кључне компоненте за осигурање ефикасности. Мониторинг подразумева континуирано праћење и оцењивање ефикасности примењених мера управљања ризиком, укључујући праћење техничко-технолошких промена, политичких фактора, и нових претњи. Ревизија се односи на периодично преиспитивање целокупног процеса управљања ризицима, што помаже у идентификацији потреба за унапређењем и усклађивањем са новим стандардима и променама у окружењу, укључујући евалуацију мера контроле оружја и усклађености са међународним споразумима.

Модел управљања ризицима савременог оружја по ISO 31000 стандарду доприноси да се савремено оружје користи на безбедан и одговоран начин. Свака фаза, од комуникације до ревизије, је намењена да се препознају и смање ризици развоја и употребе савременог оружја, на систематичан и упра-

вљив начин. Имплементација специфичних мера/стратегија за управљање техничко-технолошким, геополитичким, етичким и економским ризицима је важна у стварању одрживог и одговорног приступа управљању ризицима у овој области.

ЗАКЉУЧАК

Управљање ризицима савременог оружја на систематичан начин, има фундаментални значај не само у контексту националне и глобалне безбедности, већ се такође тиче безбедност сваког појединца. Ова област представља важан сегмент колективне безбедности, те стога захтева активно учешће и разумевање како од стране државних и међународних органа, тако и од сваког грађанина. На тај начин се подиже свест и ангажованост у циљу одговорног управљања ризицима савременог оружја.

Савремено оружје је превазишло своју традиционалну улогу у ратовању. Непрестани развој, вођен потребом за прилагођавањем непредвидивим окружењима, довео је до оружја која су не само ефикаснија и прецизнија, већ и геополитички значајна.

Разматрајући историјски развој оружја, увиђа се да је свака иновација у овој области донела нове ризике са потенцијалним озбиљним последицама. Техничко-технолошки напредак је допринео снажнијем оружју, али истовремено и увећао потенцијал за разорне последице. Политички и социјални аспекти су такође важни, јер државне политике и међународни односи значајно утичу на начине на које се ризици савременог оружја „адресирају” и контролишу. У светлу свих ових фактора, закључује се да је мултидисциплинаран приступ управљању ризицима савременог оружја кључан како за политичке и војне инстанце, тако и за појединце и друштва.

Управљање ризицима савременог оружја захтева стратешки и интегрисани приступ, као што и препоручује ISO стандард 31000. То укључује интерактивне процесе, од комуникације и консултације, одређивања контекста, процене ризика, третмана ризика, па све до континуираног мониторинга и ревизије. Придржавањем ових корака постаје могуће ублажити различите ризике савременог оружја и обезбедити одговорну и етичку употребу.

ЛИТЕРАТУРА

- 170 Bowers, S., & Mielnik, P. (1998). Making Warfare Acceptable: Nonlethal Strategies. *Journal of Social, Political, and Economic Studies*, 23, 17.
- Bunker, R. (2000). Weapons of mass disruption and terrorism. *Journal Terrorism and Political Violence*, 12, 37-46. Eide, A. (1977). Arms Transfer and Third World Militarization. *Sage Journals Security Dialogue*, 8, 102-99.
- Hoag, P. W. (1987). Hi-Tech Armaments, Space Militarisation and the Third World. In *High-Tech Armaments and the Third World* (pp. 73-96). doi:10.1007/978-1-349-18640-2_5

- Кековић, З., Комазец, Н., и Глишић, Г. (2009). Приступ методологији процене ризика. *Журнал за криминалистику и право*. Београд. 103-116.
- Standard ISO 31000 Risk management - Guide
- Lefkowitz, D. (2008). Collateral damage. U L. May (Ur.), *War: Essays in Political Philosophy* (str. 145-164). Cambridge University Press.
- Mirković, T. (2007): *Naoružavanje i razvoj*. Evropski centar za mir i razvoj (ECPD) Univerziteta za mir Ujedinjenih. Beograd, 117-118.
- Meiches, B. (2017). *Weapons, desire, and the making of war*. Critical Studies on Security, 5, 27-29. doi:10.1080/21624887.2017.1312149
- Ohlin, J. (2017). *Remoteness and reciprocal risk*. In Social Science Research Network. doi:10.4337/9781784716998.00010
- Scharee, P. (2020): *Vojska bez vojnika*. Laguna, Beograd, 2020. (originalan naslov Army of none: Autonomous Weapons and the Future of War), 119.
- <https://sr.wikipedia.org/sr>- приступљено да 20.01.2024. године у 14:01

УПРАВЛЕНИЕ РИСКАМИ СОВРЕМЕННОГО ОРУЖИЯ

Катарина Јанковић

Ненад Комазец

Резюме: Исследование направлено на анализ рисков, связанных с современными вооружениями, и разработку стратегий управления ими. Используя мультидисциплинарный подход, включающий общие и специальные научные методы (историко-сравнительный, анализ соответствующей литературы, SWOT-анализ, качественный анализ рисков, определения и классификации), работа дает представление о технико-технологических, геополитических, этических и экономических аспектах. об опасностях современного оружия. Результаты исследований показывают, что современное оружие несет в себе многочисленные риски, требующие тщательного управления. В заключении подчеркивается необходимость комплексного подхода в понимании и управлении этими рисками, а также необходимость разработки комплексных стратегий, которые позволили бы эффективно и этически ответственно использовать современное оружие в динамичной среде.

Ключевые слова: современное оружие, управление рисками, технологии, геополитическое влияние, этика, экономические последствия.

RISK MANAGEMENT OF MODERN WEAPONS

Katarina Janković

Nenad Komazec

Abstract: The study aims to analyze the risks associated with modern weapons and develop strategies to manage them. Using a multidisciplinary approach, including general and special scientific methods (historical-comparative, analysis of relevant literature, SWOT

.....

.....

analysis, qualitative risk analysis, definitions and classifications), the work provides insight into technical, technological, geopolitical, ethical and economic aspects. about the dangers of modern weapons. Research shows that modern weapons pose numerous risks that require careful management. It concludes by emphasizing the need for a comprehensive approach to understanding and managing these risks, and the need to develop comprehensive strategies to enable the effective and ethical use of modern weapons in dynamic environments.

Keywords: modern weapons, risk management, technology, geopolitical influence, ethics, economic consequences.

БЕЗБЕДНОСНИ РИЗИЦИ НА ПРОСТОРУ ЈУЖНЕ СРПСКЕ ПОКРАЈИНЕ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ

др Ратомир Антоновић¹

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Апстракт: Јужна српска покрајина Косово и Метохија већ деценијама живи у ванредном стању. Безбедносни ниво на Косову и Метохији је врло низак, те људи живе у перманентном страху, како за властити живот и животе својих ближњих, тако и за сигурност приватне имовине, очување радних места, могућност школовања и професионалног усмерења деце, могућност здравствене и социјалне заштите и других сегмената свакодневног живота. Циљ овог истраживања је да се укаже на све присутне и потенцијалне безбедносне ризике који постоје и могу постојати на простору јужне српске покрајине Косова и Метохије, да се укаже на њихову правну и политичку позадину и да се покуша осветлити евентуална могућност разрешавања кризних ситуација. У самом раду, аутор користи историјске, аналитичке и компаративне методе, са закључком који потврђује полазишну хипотезу да српска и друге мањине на Косову и Метохији не живе у безбедним условима живота.

Кључне речи: људска права, право на живот, мањинска права, терор.

УВОД

Право на живот се сматра једним од основних људских права, која нападају сваком живом бићу. Право на основну безбедност и заштиту живота и осигурање безбедних услова живота, данас су елементарна права и она морају бити загарантована свим људима. Полазећи од основне претпоставке да су право на живот и безбедне услове живота основна права, полазна хипотеза овог рада се може формулисати као оабвеза државе и друштва да сваком појединцу осигурају основне услове за безбедан живот и право на живот. Такође, из тог суштинског права произилазе и сва друга људска права, као што је право на имовину и неповредивост приватне својине, право на слободу говора, мишљења и изражавања ставова, права на слободно информисање и остала права својствена људским бићима.

Суштинско право је право на једнакост, јер једнакост представља основни постулат праведности. Једнакост подразумева поступање према свим лицима

¹ др Ратомир Антоновић, научни сарадник Института за српску културу Приштина, Лепосавић, email: antonovicr@gmail.com

под истим условима. Људи се не смеју различито третирати у остваривању људских права на основу разлика у пореклу, раси, боји коже, пола, политичке или сексуалне оријентације или по било ком другом критеријуму. Управо, на основу овог фундаменталног принципа, сва права која су прописана међународним и домаћим правним стандардима, доступна су свим грађанима под истим условима и на исти начин.

Простор јужне српске покрајине, Косова и Метохије карактерише потпуна аброгација и дезавуисање основних људских права. Од 1999. године, кад је овај простор стављен под посебну контролу међународног фактора, скоро сва основна људска права су скрајнута, грађани се дискриминишу по основу националне и верске припадности, а право на живот и право на личну имовину су права која су најчешће онемогућавана. Такав перманентни однос непоштовања основних људских права, допринео је смањењу одређених етничких заједница, које су се драстично одлучиле на пресељење, претежно на простор централне Србије или за одлазак у иностранство. Најугроженије су српска, горанска и ромска етничка групација, које су од стране већинског албанског становништва највише биле на удару.

Данас, простор Косова и Метохије је синоним за друштвене, политичке и безбедносне ризике, а живот у јужној српској покрајини, нарочито за српску заједницу, је живот са високим степеном ризика (Јањић 2007: 120). Живот на Косову и Метохији се одвија у „паралелним световима”, у незивесности и страховима од напада већинског становништва на припадника мањинског становништва. Посебно је неповољан положај српске заједнице, која је изложена највећим нападима, прогону и животу у страху за властиту безбедност и безбедност својих породица (Антоновић 2023: 174).

ДРУШТВЕНИ РИЗИЦИ НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ

Генерално говорећи, ризик представља основану могућност губитка нечега што представља вредност. Ризици постоје по питању губитка здравља, друштвеног положаја, емоционалног богатства, финансијског богатства и других друштвених благодети којима човек данас стреми. Ризици настају услед чињења, односно нечињења и могу да се јаве као плод људске активности или неактивности. У случају настанка ризика, исход може бити позитиван, кад се ризик са успехом отклања, а добро чува и негативан, кад ризик угрожава неко добро и води ка његовом потпуном губитку. Губитак може бити у смислу потпуног или делимичног губљења одређеног добра. Управо, како би се предупредио настанак друштвеног ризика, као превентивна мера се примењује анализа ризика. Анализа ризика подразумева идентификацију критичних тачки, преко којих се онемогућује настанак ризика.

Поред анализе, врше се и процене ризика, којима се утврђују квалитативни и квантитативни елементи ризика. Односе се на конкретну ситуацију и претње које ризик производи. Кроз процену ризика се процењује могућност губитка, као и вероватноћа и могућност настанка губитка. Стога, разилују се ризици са великим потенцијалним губицима и ризици са веома малом вероватноћом изазивања губитака.

Анализа стања у области друштвеног живота на простору Косова и Метохије је крајње сложена из разлога објективних потешкоћа које постоје приликом покушаја објективног приказа стања у косовском друштву. Албанска страна покушава тенденциозно да замаскира евидентне пропусте које постоје на страни друштвене организације, док се српској страни такође замера на пристрасности јер, за почетак не признаје постојање тзв. косовских институција и оспорава њихов легитимитет.

Реални недостаци и ризици на страни друштва Косова и Метохије се налазе у неодрживој привреди, која је базирана на вештачким и управљаним и подржаним финансијским средствима међународне заједнице и донатора из албанске дијаспоре. Након окончања ратних дејстава, уследила је експанзија донација, међутим, ускоро по успостављању мира, донације су драстично умањене. Отуда, косовска привреда је остала неразвијена и зависна у односу на инострана средства и донације страних донатора. Остала је неконкурентна у односу на привреде у окружењу и директно зависна од увоза. Приватизација није спроведена и не спроводи се на економски и демократски прихватљивим принципима. Оптерећена је криминалом, тајкуни и лица сумњивог порекла новца су узели доминантну улогу у приватизацији, што је довело до значајне сумње у намеру стварања демократског и праведног економског и друштвеног система. Такође, евидентно је присутно и отимање капитала који је стваран у времену југословенске привреде, оспорен је капитал друштвених предузећа која су деловала на простору Републике Србије, па је под покровитељством међународне заједнице и непризнатих квазидржавних органа тзв. Косова, дошло до присвајања те имовине без било каквог правног основа, чиме је евидентно нарушено основно људско право на неприкосновеност приватне својине.

Приватни сектор је такође на врло ниском степену развијености. Доминирају мала и микро предузећа која се углавном баве услужном делатношћу, а потом следе грађевинска предузећа и предузећа која се баве трговинским активностима. Такође, ситуација је врло неповољна и по питању енергетике услед хроничног запостављања овог система и неулагања у њега. Тренутна техничка ситуација енергетских капацитета и њихов технолошки ниво не гарантују уредно снабдевање и конкурентност у испуњавању потрошње, док са друге стране постоји константан пораст потражње за електричном енергијом (Ђурић 2012: 145).

Међу млађом популацијом, један од највећих друштвених ризика је висока стопа незапослености. Млада популација на Косову и Метохији је веома заступљена. Самим тим, постоји хиперпродукција радне снаге, која не може да нађе адекватно запослење и зато је врло висока стопа незапослености. То је проблем који је наслеђен још из периода старе Југославије, где је било највише младих и недостатак радних места. Такође, на Косову и Метохији влада велика произвољност у радним односима, много младих ради без пријаве, у тзв. сивој зони, на привременим и повременим пословима, на пола радног времена, без икаквих права и привилегија из радних односа. Према подацима службе за запошљавање из 2007. године, у радном односу је било само 40 % радно способне мушке и само 13 % женске популације. Дакле, евидентан је проблем запошљавања посебно жена, које још увек у косовском друштву имају подређен и неповољан положај. У категорију тешко запошљиве радне популације се убрајају и припадници српске националности, који врло тешко могу да се запосле ван средина у којима Срби чине мањинско становништво.

Због овако тешких друштвених и економских прилика, становништво Косова и Метохије углавном иде да ради у иностранство, па се може говорити о врло великој дијаспори, коју чине како припадници српског, тако и албанског становништва. Највећа имиграција је на простору Немачке, где живи 82.384 становника који су пореклом са Косова и Метохије, потом следе Швајцарска са 72.448 становника, Шведска са 15.652 становника, Аустрија са 12.300 становника, Хрватска са 9.087 становника, Италија са 5.472 становника, Словенија са 4.977 становника, Белгија са 4.137 становника, Норвешка са 3.522 становника, Данска са 3.314 становника, Француска са 1.988 становника и остале земље са знатно мањим бројем становника који воде порекло са Косова и Метохије.

Према проценама Светске банке, чак 45 процената становништва тзв. Косова може да се окарактерише као сиромашно. Око 18 процената косовског становништва стреми сиромаштву. Сиромаштво је нарочито заступљено у руралним срединама, где претежно живе незапослена и нискообразована лица. Пољопривредна становништва су посебно неразвијена, са ниском стопом економског развоја.

ПОЛИТИЧКИ РИЗИЦИ НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ

Политичка криза на Косову и Метохији траје од успостављања протектората међународне заједнице, 1999. године. Политички ризици настају услед чињенице да албанско становништво упорно жели да наметне осталим народима који живе на простору јужне српске покрајине своје политичко руководство, које нема ни професионални ни морални интегритет. На политичкој сцени тзв. Косова су углавном лица која су током сукоба на Косову и Метохији били учесници терористичких аката и били активни чланови терори-

стичке Ослободилачке војске Косова. Иако су им још руке кржаве, они су се обукли у елегантна одела и представили су се међународној заједници, као и локалном становништву као политички фактори. Уз подршку већинског албанског становништва, као и међународне заједнице, некадашњи терористи и криминалци, постали су „угледни политичари” и људи који доносе политичке одлуке. Стога, може се рећи да је највећи политички ризик Косова и Метохије у некомпетентним, неморалним и корумпираним политичарима (Рафаиловић 2014: 93).

Такође, великим политичким ризиком код политичких институција тзв. Косова се сматра висока корумпираност тих институција. Разлог за толики степен корупције треба тражити управо у чињеници да тзв. политичку елиту тзв. Косова чине лица из криминалних и терористичких структура, који немају никакве моралне и етичке кодексе, те се зато и понашају на начин који генерише корупцију и организовани криминал. Политичари су носиоци највећих криминалних афера и њихова имена су умешана у највеће криминалне и коруптивне активности (Ademi, 2017: 165).

Ветар у леђа лажним политичким институцијама тзв. Косова даје НАТО алијанса, која подржавањем лоших и непоштених политичара и лошим политичким изборима, само додатно продубљује политичке ризике. НАТО преко својих војних трупа КФОР је посредно задужена за одржавање реда на простору Косова и Метохије. Поступање јединица КФОРА је увек првенствено у интересима НАТО алијансе, односно њених чланица. Пристрасност поступања КФОРА треба тражити у чињеници да су све чланице ове организације (осим Шпаније), признале независност тзв. Косова, што јасно онемогућује ову организацију да објективно поступа у ситуацијама политичких криза и проблема (Пророковић, 2017: 112). Такође, државе чланице НАТО алијансе су успоставиле билатералне односе са тзв. Косовом и то најпре САД, Велика Британија, Француска и Турска, па потом Немачка, Италија и Пољска. Једине НАТО земље које нису успоставиле билатералне односе са тзв. Косовом су Шпанија, Румунија, Грчка и Словачка.

Без подршке НАТО алијансе, политичке власти тзв. Косова нису у могућности да донесу ниједну политичку одлуку нити да је реализују. Са аспекта безбедности Републике Србије, чија је Косово и Метохија јужна покрајина, самопроглашена косовска државност и генерално политичка криза на Косову и Метохију, представљају врло висок ризик. Независност тзв. Косова знатно заоштрава односе на релацији Републике Србије и НАТО алијансе. НАТО је један од главних заговорника независности Косова, што продубљује јаз између Републике Србије и ове организације.

БЕЗБЕДНОСНИ РИЗИЦИ НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ

Један од константно присутних безбедносних ризика на простору јужне српске покрајине Косова и Метохије је ризик од тероризма који је национално и верски мотивисан. Тероризам на простору Косова и Метохије треба посматрати у контексту организованог криминала, подржаног од стране тзв. државних институција тзв. државе Косово. На том простору Републике Србије владају парламентарне организације, које су по огромним утицајем криминала и које се претежно финансирају из криминалних извора. Управо из тог разлога, на овом подручју се могу издвојити два доминантна безбедносна ризика – од тероризма и организованог криминала.

Између терориста и криминалаца постоји тесна повезаност и чврста сарадња. Тероризам се финансира из организованог криминала и уједно ојачава политичку компоненту свог деловања јер актуелна „политичка елита” тзв. Косова води порекло из терористичких организација попут Ослободилачке војске Косова и Албанске народне армије. Примарни извори финансирања косовског тероризма се налазе у пословима шверца наркотика, оружја, трговине људима, акцизне робе и другим производима. Из таквих илегалних послова, терористи имају константан извор прихода, који им нико не може пресећи, посебно ако се у обзир узме чињеница да је полиција под контролом челника терористичких организација који су данас на тзв. Косову носиоци политичких функција.

Криминалне организације на простору Косова и Метохије делују према територијалном принципу, што практично значи да свака криминална организација јасно зна који је њен делокруг у ком може да ради. Такође, уочава се јасна повезаност између тих криминалних група и терористичких организација јер се иста имена јављају и код криминалних и код терористичких организација. Ради се о читавим албанским породицама, попут породица Селими, Јашари, Кодра и Гецај, које су познате како по криминалу, тако и по тероризму на Косову и Метохији (Петковић 2017: 58). Такође, карактеристика организованог криминала на Косову и Метохији је и у међународној повезаности, чему посебно доприноси јака албанска дијаспора распређена по читавој Европи. Економске и геополитичке прилике у деведестим годинама прошлог века, кад се тероризам и организовани криминал на Косову и Метохији развијао, су ишле на руку, економске и трговинске санкције које су биле уведене тадашњој Југославији, само су допринеле да се илегални трговински послови усмере на припаднике ових организација. Према грубим проценама, у периоду од 1996. до 1999. године, криминалне и терористичке организације на Косову и Метохији су зарадиле око 900 милиона немачких марака само од трговине наркотика (Јовић 2021: 80).

У значајне безбедносне ризике, убраја се чињеница да се становништво јужне српске покрајине Косово и Метохија не осећа сигурно за властито

живот и имовину. Овај осећај страха је нарочито заступљен код припадника мањинских народа, који су у не тако давној прошлости били жртве бројних напада албанског становништва са циљем етничког чишћења овог дела Србије, протеривања неалбанског становништва и противправног заузимања имовине неалбанаца са Косова и Метохије. На мети су се нарочито нашли Срби, Горанци и Роми, који су у протеклих две деценије били изложени нехуманом третману, злостављању, прогонству и одузета су им сва људска права загарантована међународним правом и конвенцијама.

Екскалација нехуманог и нељудског односа Албанаца према Србима на Косову и Метохији је наступила у марту 2004. године, кад је извршен егзодус српског народа и српске културне, верске и историјске баштине која се налазила на простору Косова и Метохије. Овом гнусном догађају претходиле су бројне акције усмерене против српског народа, а који датирају од 1996. године у различитим деловима Косова и Метохије – Дечанима, Пећи, Штимљу, Косовској Митровици, Приштини, Вучитрну, Сувој Реци, Подујеву и другим местима.

Мартовски погром 2004. године, који се одвијао од 17. до 19. марта резултирао је прогонством више од четири хиљаде српских породица са Косова и Метохије, погинуло је 28 људи српске националности, рањено је њих 900, уништено је 19 споменика културе прве категорије, 16 православних цркава, око 10 хиљада фресака, икона и путира и других црквених реликвија и уништене су црквене матичне књиге. Спаљено је 935 кућа које су припадале Србима, Ромима и Ашкалијама на Косову и Метохији. Етнички је очишћено шест градова и девет села, тако да су остали чисто албански.

ЗАКЉУЧАК

Живимо у времену које је бременито различитим врстама ризика. Друштва попут нашег су додатно оптерећена ризицима условљених специфичностима самог поднебља и проблема својственим овом поднебљу. Република Србија већ дуже време има озбиљан проблем са константним нападима на територијални интегритет и суверенитет који је нарушен, што због деловања терористичких и криминалних организација које делују на простору јужне српске покрајине Косово и Метохија, што због свесредне подршке тим организацијама које пристижу од стране међународне заједнице.

У самом раду, приказани су кључни ризици који оптерећују јужну српску покрајину и њено становништво. Најпре, кључни проблеми на подручју Косова и Метохије су неуређени друштвени и политички односи, као и константни безбедносни ризици. Друштво на Косову и Метохији је оптерећени претежно стандардним егзистенцијалним проблемима као што су проблеми ниског стандарда, лоших услова рада за радно способно становништво, проблем

запошљавања младих и константна потреба за одлазак у иностранство у потрази за бољим условима живота.

У категорију политичких ризика Косова и Метохије, убрајају се некомпетентни, неморални и неподобни политичари криминалне прошлости, који су најпре били вође криминалних и терористичких организација, а потом су, сплетом чудних околности, постали битан политички фактор и носиоци кључних политичких функција. Као такви, овакви политичари су постали генератори политичке корупције, главни актери политичких афера и главни нападачи припадника националних мањина.

Кад се говори о људским и мањинским правима, простор јужне српске покрајине, Косова и Метохије се сматра простором на ком не постоје апсолутно никаква права. Припадници мањинских народа, нарочито Срби, Горанци, Роми и Ашкалије не уживају никаква права. У самом раду је дата хронологија догађаја, који само доказују да на Косову и Метохији постоји еклатантно кршење основних људских права и то права на живот, здравље, заштиту приватне имовине, право на изражавање личних ставова и изношење личних мишљења.

Аргументација која потврђује да на простору Косова и Метохије не постоје никаква права, нарочито за припаднике српске нације се налази у доказима о тзв. мартовском погрому, кад је дошло до етничког чишћења, депортације и убијања припадника српског, ромског и ашкалијског народа, до уништавања приватне својине припадника ових народа и уништавања културне, верске и историјске баштине. Најстрашније је то што се сви ови акти кршења људских права одвијају под „будним оком” припадника међународне заједнице, који немо посматрају и ништа конкретно не предузимају да помогну мањинама ради заштите њихових права.

КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Ademi, M. (2017) „Organizovani kriminalitet na Kosovu i njegov uticaj na unutrašnju sigurnost društva”, *Dani kriznog upravljanja*, Veleučilište Velika Gorica;
- Антоновић, Р. (2023) „Људска права и њихова заштита на простору Косова и Метохије”, (ур. Танчић, Д; Видосављевић, М; Мијатовић, М.), Косово и Метохија кроз чињенице, тумачења и симболе, књига 3, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић;
- Đurić, S. (2012) „Kosovo and Metohija in the aftermath of the war – social and security parameters”, *Sociološki pregled* No. 2;
- Јањић, Д. (2007) „Косово: политика и живот у паралелним световима”, Померамо границе, Институт за друштвене науке, Београд;
- Јовић, И. (2021) Тржиште хероина на глобалном плану, Факултет безбедности Универзитета у Београду;

- Петковић, Д. (2017) Албански тероризам и организовани криминал на Косову и Метохији, Факултет за инжењерски менаџмент Универзитета „Унион Никола Тесла”, Београд;
- Пророковић, Д. (2017) „Улога НАТО у осигуравању „државности Косова” и последице по безбедност Србије”, Политика националне безбедности, Београд;
- Рафаиловић, А. (2014) Етно – сепаратизам на Косову и Метохији, Универзитет у Београду, Факултет безбедности.

РИСКИ БЕЗОПАСНОСТИ В РАЙОНЕ ЮЖНОЙ СЕРБСКОЙ ПРОВИНЦИИ КОСОВО И МЕТОХИЯ

Ратомир Антоновић

Анотација: Южная сербская провинция Косово и Метохия уже несколько десятилетий живет в условиях чрезвычайного положения. Уровень безопасности в Косово и Метохии очень низкий, и люди живут в постоянном страхе, как за свою жизнь и жизнь своих близких, так и за сохранность частной собственности, сохранение рабочих мест, возможность получения образования. и профессиональная ориентация детей, возможности медицинской и социальной защиты и другие сегменты повседневной жизни. Целью данного исследования является указать на все нынешние и потенциальные риски безопасности, которые существуют и могут существовать на территории южно-сербского края Косово и Метохия, указать на их правовую и политическую подоплеку и попытаться пролить свет на возможная возможность разрешения кризисных ситуаций. В самой статье автор использует исторические, аналитические и сравнительные методы, делая вывод, подтверждающий исходную гипотезу о том, что сербское и другие меньшинства в Косово и Метохии не живут в безопасных условиях жизни.

Ключевые слова: права человека, право на жизнь, права меньшинств, террор.

SECURITY RISKS IN THE AREA OF THE SOUTHERN SERBIAN PROVINCE OF KOSOVO AND METOHIA

Ratomir Antonović

Abstract: The southern Serbian province of Kosovo and Metohija has been living in a state of emergency for decades. The security level in Kosovo and Metohija is very low, and people live in permanent fear, both for their own lives and the lives of their loved ones, as well as for the safety of private property, the preservation of jobs, the possibility of education and professional guidance for children, the possibility of health and social protection and other segments of everyday life. The goal of this research is to point out all the present and potential security risks that exist and may exist in the territory of the southern Serbian province of Kosovo and Metohija, to point out their legal and political

.....

.....

background and to try to shed light on the eventual possibility of resolving crisis situations. In the paper itself, the author uses historical, analytical and comparative methods, with a conclusion that confirms the initial hypothesis that the Serbian and other minorities in Kosovo and Metohija do not live in safe living conditions.

Keywords: human rights, right to life, minority rights, terror.

КРАУДСОРСИНГ МЕТОДА КАО ЈЕДАН ОД ГЛАВНИХ УСЛОВА БЕЗБЕДНОСТИ У ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА

Сергеј Алексејевич Качанов

доктор техничких наука, проф.

заменик директора Српско-руског хуманитарног центра

Адреса: Ваздухопловаца 1, 118000, Ниш, Србија

Јуриј Викторович Капраљниј

Виши научни сарадник Сверуског истраживачког института
за цивилну заштиту и ванредне ситуације

Адреса: Давидковскаја 7, Москва, Русија

Анотација: Чланак је посвећен анализи међународног искуства у коришћењу друштвених мрежа и система за колективну обраду просторних података за идентификацију знакова претње или настанка ванредних ситуација различитог карактера. На основу анализе предлаже се методологија за креирање специјализованог портала за становништво, који омогућава свеобухватну обраду и прослеђивање информација везано за могуће или настале ванредне ситуације службама за оперативно реаговање.

Кључне речи: ванредне ситуације, колективна обрада просторних података, смањење ризика од ванредних ситуација, интернет портал.

Тренутно, Министарство унутрашњих послова Србије и Министарство за ванредне ситуације Русије користе друштвене мреже углавном за промоцију основа безбедности живота, обавештавање и упозоравање на претње природног и технолошког карактера, ширење оперативних информација за блогере и новинаре, као и објављују главне вести министарстава.

Истовремено, анализе и поуке из досадашњег искуства у суочавању са последицама ванредних ситуација (ВС) показују да процену рањивости територија и механизма за превазилажење њихових последица неопходно спроводити уз активно учешће угроженог становништва или сведока знакова опасности од ових ванредних ситуација. ситуације [1-3].

За предвиђање настанка и развоја ванредних ситуација користи се материјали из даљинског истраживања Земље из свемира, добијане од сателита и беспилотних летелица, подаци дугорочних метеоролошких осматрања, мобилни и стационарни алати за видео надзор, информације о опасности или чињеници ванредног догађаја објављене на друштвеним мрежама итд.

Међутим, тренутно постојеће методе аутоматске обраде и свеобухватне анализе информација из бројних диспаратних извора у интересу превенције ванредних ситуација не дозвољавају да се овај проблем реши са потребним квалитетом. Стога је развој технологије за аутоматизовану комплексну обраду диспаратних просторних података хитан задатак.

Анализа постојећих метода за решавање оваквих проблема показала је да је најприкладније користити краудсорсинг технологију за сложену обраду просторних података, тј. укључивање већег броја људи за решавање различите проблематике уз коришћење креативних способности, знања и искуства на добровољној основи уз информационе технологије (Табела 1).

Неопходно напоменути да уколико је локално становништво укључено у процес процене ризика од ванредних ситуација, то такође помаже да се повећа свест људи о потенцијалним природним и људским претњама на територији њиховог пребивалишта и поступању у ванредним ситуацијама.

Табела 1 *Технологије обраде просторних података*

Обрада просторних података	Ручна	Аутоматизована	Краудсорсинг - укључивање већег броја људи за решавање различите проблематике уз коришћење креативних способности, знања и искуства на добровољној основи уз информационе технологије.
Разумевање суштине	+	+/-	+
Скалабилност, географска распрострањеност	-	-	+
Време за идентификовање поузданих података	Трајно	Средње	Кратко

С тим у вези, формира се нови модел људског понашања. Грађани ће чешће обраћати пажњу на знаке ванредних ситуација како би заједнички идентификовали потенцијално опасне догађаје и пријавили их одговарајућим службама ради благовременог реаговања.

На основу анализе искуства укључивања становништва у питања превенције и реаговања на ванредне ситуације, у циљу координације њихових напора у овој активности, препоручљиво је креирати технологију засновану на специјализованом интернет порталу уз помоћ којег се врши могуће је колективно обрадити различите просторне податке како би се решили следећи проблеми [4-6]:

- регистровање порука о опасностима од ванредних ситуација;

- јавна расправа о резултатима праћења претњи у ванредним ситуацијама;
- спровођење свеобухватне анализе хетерогених просторних података у циљу идентификовања знакова опасности од ванредних ситуација;
- гомилање статистике о регистрованим порукама о опасностима од ванредних ситуација и резултатима реаговања на те поруке;
- повећање друштвене активности људи и унапређење индивидуалних и колективних вештина у области идентификовања и спречавања претњи од природних и ванредних ситуација изазваних човеком.

Ова технологија, као скуп метода, процеса и материјалних ресурса, претпоставља присуство:

- алгоритми за снимање порука о претњама повезаним са ризиком од пожара, настанком ванредних ситуација изазваних човеком и природним путем, њихова дискусија и провера, узимајући у обзир права и улоге учесника у овим процесима;
- модели претњи повезаних са ризиком од пожара, настанком ванредних ситуација изазваних човеком и природним путем, и методолошке препоруке за њихову употребу;
- заједнице грађана које су спремне да добровољно, систематски и са прихватљивим квалитетом спроводе рад на идентификацији претњи повезаних са ризиком од пожара, ванредних ситуација изазваних људским фактором и природним опасностима;
- техничка способност за примање, регистровање, складиштење и анализу различитих просторних података 24 сата дневно како би се идентификовале претње повезане са ризиком од пожара, ванредних ситуација изазваних људским фактором и природним опасностима.

Поузданост добијених резултата треба да се обезбеди правилном применом апарата теорије вероватноће, математичке статистике, метода стручних процена и потврди провером резултата добијених из других извора.

Дакле, информациони портал треба да буде аутоматизовани информациони систем који обезбеђује прикупљање, обраду и складиштење хетерогених информација у циљу идентификовања природних и техногених претњи кроз колективну обраду просторних података коју врше добровољни корисници портала (Сл. 1).

Сл.1 Интернет портал за колективну обраду просторних података за идентификацију природних и техногених претњи

Такође је неопходно решити проблеме организовања волонтерских активности на идентификацији опасности од пожара, ванредних ситуација природног и техногеног карактера и накнадног реаговања оперативних служби на идентификоване опасности.

Информације о опасности или чињеници ванредног догађаја са интернет портала треба да се прослеђују Систему – 112 у облику формализованих од стране МУП РС и МЧС Русије порука-картица, тј. у облику таквих сличних картица које попуњава Оператор 112 одговоран за пријем информација од грађана.

Да би људи могли тачно да попуне формализоване табеле за различите врсте ванредних ситуација, потребно их је научити основама идентификовања опасности од пожара, природних и техногених ванредних ситуација. Да бисте то урадили, препоручљиво је превести професионалне технике које се користе за идентификацију различитих врста претњи на језик који је доступан особи која није обучена у овој области и понудити му да попуни формализоване картице за хитне случајеве које је одобрио Министарство за ванредне ситуације Русије.

На пример, у таб. 2 на слици приказана су два знака опасности од шумског пожара са експертском тежином утицаја сваке од ових претњи, коју су утврдили стручњаци Министарства за ванредне ситуације Русије. Могу им се додати и друге претње: неред и контаминација шуме; шумарски послови; Сува трава; откривено корење дрвећа.

Слични знакови могу бити представљени за идентификацију опасности од пожара и испуњавање услова за спасавање од њега у тржним центрима, посебно на играоницама за децу, селима, баштенским удружењима, паркиралиштима итд.

Табела 2 Знаци опасности од шумског пожара.

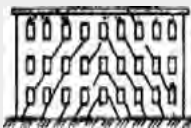

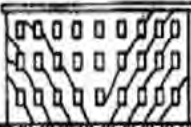
Знаци	Опис Модел	Значај експертског мишљења	Дешифровање	Територијална референца карактеристике
	Осушена стабла која су престали да расту, али још увек стоји.	5	Присуство сувог дрвећа – појединачна стабла или читава шумска површина које се суше.	Шума
Изгажено место на травнатом покривачу ..... друго	Површине без травнатог покривача.	2	Површине без травнатог покривача - због често гажења деонице, то значи промет људи и животиња у шуми.	Шумске површине у градским и приградским насељима

Табела 3 приказује један од знакова опасности од урушавања зграда и објеката. Можете му додати и друге знакове: пукотине у зидовима, плафонима и другим структурама; испупчење и закривљеност зидова, плафона и других конструкција у вертикалним и хоризонталним равнима; оштећење спољашњег слоја зиданих зидова; корозија металних конструкција; неовлашћено преуређење или реновирање станова/соба/канцеларија; присуство вртача у земљи у близини зграде или грађевине; присуство снажних извора вибрација у или близу зграде; поплављене територије зграде, објекта, климатских услова.

Тако представљени предлози технологије за развој, задатака које треба решавати и метода укључивања становништва у процену ризика од ванредних ситуација на територији њиховог пребивалишта омогућавају креирање специјализованог интернет портала уз помоћ којег је могуће колективна обрада различитих просторних података у интересу откривања знакова ванредних ситуација и преносе ове информације у аутоматизованом режиму у Систем – 112.

Коришћење краудсорсинг технологије у задацима превенције и реаговања у ванредним ситуацијама побољшаће ефикасност и квалитет реаговања на идентификоване ванредне ситуације, што ће заузврат довести до смањења економске штете, броја жртава и умрлих у ванредним ситуацијама, штета по животну средину од антропогених активности; економска штета од незаконитог коришћења природних ресурса, изградње и других незаконитих радњи.

Табела 3 Знаци опасности од урушавања зграда и објеката

Знаци	Опис Модел	Значај експертског мишљења	Дешифровање	Територијална референца ка- рактеристике
Дефор- мација темеља ..... друго	<p>Темељ је грађевинска носива конструкција, део зграде или конструкције која преузима сва оптерећења од конструкција изнад и распоређује их дуж основе. Материјал: бетон, камен или дрвеће.</p> <p>Деформације темеља: снижење – деформација збијања тла под оптерећењем, која није праћена фундаменталном променом састава земљишта; слегање – деформације узроковане радикалном променом састава земљишта</p> 	11	<p>Појава карактеристичних пукотина ширине више од 0,2 мм. Слегање средњег дела зграде</p> <p>Слегање крајње десне стране</p> <p>Слегање оба крајња дела</p> <p>Појава пратећих промена на објекту (нагиб, косина и сл.)</p>	<p>Стамбени, друштвени и културни објекти; Индустијске зграде/конструкције;</p> <p>Мостови, надвожњаци, тунели, подземни/надземни пешачки прелазни</p>

ЛИТЕРАТУРА

Међународна стратегија Уједињених нација за смањење ризика од катастрофа, Мапе отпорности града на катастрофе користећи десет принципа ревидираних на основу Сендаи оквира за смањење ризика од катастрофа 2015-2030.

Закон Србије о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама 87/2018.

Национални програм управљања ризицима од катастрофа у Србији.

Качанов С.А., Сорокина И.В., Гудима О.Б. „Технологије за интегрисану обраду просторних података у интересу заштите становништва и територија од природних претњи и претњи које ствара човек. Технологије цивилне безбедности. Научно-технички часопис том 14, бр.3 (53). ФГБУ ВНИИ ГОЧС (ФЦ) М: 2017.

С.А. Качанов, Ј.В. Капралниј. „Информационе технологије за подршку одлукама менаџмента у превенцији и реаговању на ванредне ситуације.” Зборник материјала са XXXII међународног научно-практичног скупа „Превенција. Спасовање. Помоћ”, АГПС МЧС Русије, 2022.

С.А. Качанов „Методологија за колективну обраду просторних података за идентификацију природних претњи и претњи које је створио човек”. Материјали VII међународне научно-практичне конференције посвећене Светском дану цивилне заштите „Цивилна заштита чува мир и безбедност” у години 90. годишњице формирања Државне ватрогасне академије Министарства за ванредне ситуације Русије, март 2023.

МЕТОД КРАУДСОРСИНГА КАК ОДИН ИЗ ОСНОВНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ В ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЯХ

Сергей Алексеевич Качанов
Юрий Викторович Капралный

АБСТРАКТНЫЙ. Доклад посвящен анализу международного опыта использования социальных сетей и систем коллективной обработки пространственных данных для выявления признаков угрозы или возникновения чрезвычайных ситуаций различного типа. На основе анализа предложена методика создания специализированного портала для граждан, позволяющего комплексно обрабатывать и предоставлять в службы оперативного реагирования данную информацию о возможных или произошедших чрезвычайных ситуациях.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: чрезвычайные ситуации, коллективная обработка пространственных данных, снижение риска чрезвычайных ситуаций, интернет-портал.

CROWDSOURCING METHOD AS ONE OF THE MAIN ELEMENTS OF ENSURING SAFETY IN EMERGENCY SITUATIONS

Sergey Alekseevich Kachanov
Yuri Viktorovich Kapralny

Abstract. The report is devoted to the analysis of international experience in using of the social networks and systems for collective processing of spatial data to identify signs of a threat or the occurrence of emergency situations of various types. Based on the analysis, a methodology for creating a specialized portal for citizens, which allows comprehensive processing and presentation of this information to operational response services about possible or happened emergency situations, is proposed.

Keywords: emergency situations, collective processing of spatial data, emergency risk reduction, internet portal

КОНЗЕРВАТИВНИ ПОПУЛИЗАМ И НАЦИОНАЛИЗАМ КАО НОВИ ИЗАЗОВИ ГЛОБАЛНОМ ПОРЕДКУ И БЕЗБЈЕДНОСТИ

Проф. др Душко Вејновић,¹

Факултет безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци

Доц. др Предраг Обреновић,²

Факултет политичких наука, Независни универзитет Бања Лука у Бањој Луци

Апстракт: Немогућност следбеника неолибералне теорије уређења међународних односа да процес глобализације доведу до краја, те да национални колективитет замијене индивидуалним диљем „свјетског шара“ за последицу је имао да се свијет на почетку новог миленијума поново нађе у процесу турбулентних геополитичких игара уз ново цртање геополитичких граница и прекрајање сфера утицаја доминантних сила. Управо зато циљ овог рада јесте да примјеном аналитичких метода, првенствено индукције и дедукције укаже зашто се последице краха глобализације диљем „свјетског шара“ појављује конзерватизам са растућим национализмом као новим обликом угрожавања глобалног безбједносног поредака и међународних односа. Појава конзерватизма и национализма није само дошла до изражаја на периферијама свијета, већ се управо јавља у државама које су, можемо слободно рећи биле, перјанице либералних вриједности. Појава конзервативног популизма и национализма у државама богатог сјевера довешће до пораста броја аутократија у сиромашном југу, због тога глобални поредак улази у период сталних сукоба, који ће по свом облику бити све комплекснији и „жешћи“ што ће за последицу имати огроман број злочина које ће радити све стране у сукову, а за које неће нико бити законски процесуиран. Опште је познато да је злочин, злочин прећутати.

Кључне ријечи: конзерватизам, национализам, безбједност, глобални поредак, изазови, ризици, пријетње.

УВОД

Веома често како у јавном, тако и научном дискурсу можемо чути стручне и научне аргументе да свака нација мора имати своју националну државу, те да је нација основни идентификациони фактор људи на одређеном простору,

1 Проф. др Душко Вејновић је редовни професор на Факултет безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци, dusko.vejnovic@sf.unibl.org, profesordusko@gmail.com

2 Доц. др Предраг Обреновић је доцент на Факултету политичких наука, Независни универзитет Бања Лука у Бањој Луци, predrag.obrenovic@nubl.org, predragobrenovic@yahoo.com

јер је „света”, „вјечна” и „природна” појава. Како би демистификовали све заблуде о нацији у Европи, морамо прво на самом почетку рада одговорити на питање: Шта је то нација? У овом раду ћемо, управо, покушати приказати другачију слику нације на тлу Европе, један мање глорифицирани приказ развоја појаве која је обиљежила новију историју европског континента.

Нажалост историја нас учи, да процес формирања и развоја нације и националне државе никада није био путем преговора, односно, мирним путем, већ путем буна и ратова. Под заставом нације су чињена и оправдавана многа злодјела, али такође, дошло је и до снажних промјена у свим сферама развоја људског друштва политичког, привредног, економског, социјалног, моралног, културног, научног, технолошког и др. развоја појединих европских националних држава. Тај развој је био средином седамдесетих година XX вијека доведен у питање. Један од излаза је био тежња у политичком, економском, војном, културном, социјалном, моралном, слободно можемо рећи у свим сферама људског друштва помјерање националне државе као кључног чиниоца у страну и покретање процеса глобализације на крилима неолибералне догме, што је значило одрицање од дијела суверенитета националне државе и преношење тог суверенитета на мултинационалне владине или невладине регионалне и глобалне организације. Врхунац помјерања државе са примарног на секундарни правац одлучивања, омогућио је процес глобализације, гдје је фокус био на индивидуи, људском бићу и његовим правима. Неуспјех процеса глобализације доводи у међународним односима тежњу за повратком дијела узетог суверенитета националне државе од стране разних регионалних и глобалних међународних организација и поновни повратак националне државе на мјесто кључног чиниоца међународних односа и безбједности.

Овај неуспјех процеса глобализације, последњих година диљем „свјетског шара” омогућио повратак конзервативног погледа и уређења односа како у самој држави тако и међународних односа и безбједности. Концепт нације и данас, у модерној Европи, не губи на својој актуелности, јер и даље представља снажан инструмент друштвене кохезије.

БЕЗЈЕДНОСНИ ИЗАЗОВИ, РИЗИЦИ И ПРИЈЕТЊЕ

Трагајући и истраживајући доступну литературу на овим просторима када се у научној и стручној дискусији појавила ситагма „безбједносни изазов и ризици и пријетње”, од стране домаћих аутора, можемо са сигурношћу рећи да је то у књизи „Наука о безбједности” Драгана Симића, а од стране литературе која је преведена на Српски језик, можемо рећи да је то први пут наведено у преводу новог стратешког концепта НАТО савеза, који је усвојен на НАТО самиту у Риму 7. и 8. Новембра 1991. године. Од тада ова синтагма бива све чешће кориштена како у научним тако и у стручним дискусијама, те

средином друге деценије XXI вијека налази се у свим кључним документима који се тичу безбједности скоро свих држава на Западном Балкану.

Прије него почнемо са теоретском дескрипцијом теме овог рада, а у циљу што бољег разумијевања написаних редова од стране будућих читалаца, прво ћемо нешто више рећи о самом поимању безбједносних изазова, ризика и пријетњи са аспекта значаја за овај рад.

Изазов, је појам који симболизује појаву (процес) која је могућа и вјероватна, свеобухватна, вишесмјерна и, у почетку, вриједносно неутрална. Почетна неутралност може током времена да задобије негативно или позитивно усмијерење. Уколико преовлада негативна усмијереност, изазови прерастају у ризик и постепено се повећава вјероватноћа штетног утицаја на одређени објекат. (Изазов као појам вишег, општијег нивоа, по интензитету потенцијалан, по ширини свеобухватан, вишесмјеран и почетно вриједносно неутралан-активност на коју тек у будућности треба реаговати...Његова почетна неутралност има двије стране-негативу, која подразумијева његово прерастање у ризик или пријетњу с обзиром на постепено повећање вјероватноће штетног утицаја на одређени објекат безбиједности; и позитивну, која подразумијева такав смијер одређених процеса и активности које треба да воде унапријеђењу стања безбиједности).

Ризик, етимолошки значи опасност, излагање опасности и посао или улог скопчан с опасношћу да пропадне. Ризик је потенцијална опасност, и не значи исто што и деструкција, већ је, прије, пријетња деструкцији. Почине тамо гдје престају повјерење и сигурност. Под ризиком се у Оксфордском ријечнику подразумијевају вијероватноћа или могућност опасности, губитка, озледе или неке друге штетне посљедице; док према Економско-пословној енциклопедији ризик значи могућност и одређени степен вјероватноће да ће наступити неки догађај или дејство са неповољним посљедицама, односно настајање штете усљед непредвиђених догађаја. Ризик може да буде изазван дејством случаја или више силе, тј. независно од воље субјеката, а може се изазвати и поступцима самих субјеката - њиховом кривицом. Према Војној енциклопедији, ризик је свијесно излагање опасности од могућности различитих исхода. Ризик се, дакле, може одредити као могућност, односно као одређени степен вјероватноће наступања неког догађаја или дејства с неповољним посљедицама, при чему његово отклањање или смањење зависи од нивоа познавања појаве у којој је садржан. У истраживању, под ризиком ће се подразумијевати сви феномени глобализације који су исходиште неповијерења, несигурности и неједнакости, и који могу, као такви, да постану потенцијална опасност по стабилност и мир у појединим државама, као и свијету у цијелини.

Пријетња, је у најширем смислу, свијесна намјера да се проузрокује штета некој особи, својини или праву, да би се принудио објекат пријетње да испуни наметнуто понашање. Пријетња је, такође, намјера да се нанесе штета или спроведе казна, као и назнака неког нежељеног и непријатног догађаја,

односно могућност наношења зла. Исто тако, пријетња је врста притиска са позиције силе којом се супротна страна жели застрашити и исцрпљивати, како би се присилила на одређене уступке, а може се дефинисати и као способност увећања намјера.

ШТА ЈЕ ПОПУЛИЗАМ?

Последњих година у свијету политике, а и кроз разне медије (било писане или електронске) могли смо чути ријеч популизам. Популизам је веома хетероген феномен, гдје се већина теоретичара слаже како је срж популизма видљива у настојању популистичких актера за подјелом друштва на двије хомогенизоване групе, „ми” – „народ” и „они” – политичка елита која егзистира на либералним постулатима, као и остали „нежељени други”, те у инсистирању да политика треба бити директан израз воље народа³.

Многи мисле да је „популизам” само пежоративна ознака за спонтано дјеловање против елита у Европи и неким земљама, те као такав треба да утиче на пејзаж модерне политике. „Популизам” се најчешће разумије као одсуство доследне политичке идеологије – какве су социјалдемократија, либерална демократија, социјализам, национализам или јасно формулисана републиканска идеја. Може се навести да се, „популизам” сматра оним што је изван граница идеологије којих се модерне глобалне елите држе. За дубље разумијевање феномена врло је важно и у теоријским радовима уобичајено раздвојити радикални популизам или популизам у ужем смислу и „маинстреам” популизам, популизам у ширем смислу.

Радикални популизам или популизам у ужем смислу антиелитистичка је и антисистемска „*thin-centered*”⁴ идеологија која укључује подјелу друштва на „нас” (праведан народ) и „њих” (противнике праведног народа), заобилажења демократског процеса и разарање или слабљење дијела политичких институција. Радикални популисти (било да се ради о популистичким странкама или покретима) доводе у питање, па најчешће и одбацују, модел представнич-

3 Један од честих приступа истраживању популизма је анализа дискурса политичких актера. Тако Ставракакис и Катсамбекис у својим ставовима евоцирају успомену на Лацлауа и његову дискурзивну анализу када закључују да је, да би се одредило је ли нека странка или политички покрет популистички у ужем смислу, потребно анализирати њихове дискурзивне праксе и: “а) артикулирају ли се око чворишне тачке ‘народа’ (‘the people’) или других (не-популистичких или антипопулистичких) чворишних тачака (класа, нација, слобода, природа и сл.) и б) у којој мјери је слика друштва коју пружају преодминантно антагонистичка и дијели друштво у два главна блока: *establishment*, односно ‘блок моћи’ против непривилегираниог ‘народа’” (Ставракакис и Катсамбекис, 2014., 123).

4 Категорију “*thin-centered ideology*” развио је Фреден (1996.) и она нас упућује како популизам требамо посматрати као идеологију која у својим политичким остварењима долази у комбинацији са неким додатним политичким идеологијама попут конзерватизма, либерализма, нативизма/национализма итд. (Муде и Калтвасер, 2013.).

ке демократије и повезане демократске институције. Умјесто плуралистичког политичког модела карактеристичног за либералне демократије, радикални популисти заговарају дуалистичку визију политичког система у којој се покушавају приказати као „директни представници народа”, а све друге политичаре приказују као оне који спречавају да се воља „народа” проведе, заједно са демократским институцијама које су изградили.

Маинстреам популизам у савременој теорији се најчешће дефинише као политички стил или начин политичке комуникације *маинстреам* (нерадикалних) политичких актера, стил који садржи неке елементе својствене радикалном популизму, али актери који га користе задржавају плуралистичку визију политичког система. Дакле, код *маинстреам* популиста изостаје експлицитна подјела друштва на „ми” (народ) против „њих” (политичка елита и остали „нежељени други”) и они се по неком правилу не критикују и не доводе у питање кључне институције либералне демократије.

Код успјешних *маинстреам* популиста веома је значајно интензивно кориштење медија за промоцију, те свођење политике на сензационализам и маркетиншке технике, односно, свођење политике у неку врсту „таблоидне политике”. Привлачност популизма, идеологије која наглашава директно провођење воље народа и говори о политици у једноставним терминима те има за неку последицу „народно уједињење”, одмах постаје јасније када погледамо врло сличну идеологију код политичких елита у либералној демократији гдје се политичари често представљају јавности када им је потребно да „наглашавају сувереност и изражавање воље народа умјесто компромиса и прилагођавања, уједињеност умјесто разноликости, већину умјесто мањина и директност и транспарентност умјесто комплексних и замршених процедура” (Канован, 2002, 26).

Радикални популисти осим што одбацују политичку елиту углавном покушавају и ослабити, односно, уништити неке од институција либералне демократије како би путем монополизације могли проводити „народну вољу”.⁵ Радикални популисти оспоравају „начин на који се демократија остварује у пракси и институције које ју омогућавају и то у име демократије како је [они] замишљају (Мену и Сурел, 2002., 8). Огроман број савремених политичких теоретичара сматра да је сама „либерална демократија” омогућила управо неочекивану комбинација већинске суверености са представничким принципом (нпр. Мену и Сурел, 2002.; Муде, 2004.). Демократски устав, парламент, подјела власти, владавина права и други успостављени механизми либералне демократије постале су скоро диљем „свјетског шара” прихваћена леги-

5 Својим настојањима за унификацијом народа и тврдњама да на посебан начин преносе вољу народа, популистички актери у подређен и неповољан положај могу довести и различите грађанске иницијативе и асоцијације (Ардити, 2005.), а тиме и њихове разнолике функције у демократским система. Таква удружења представљају плуралност интереса у друштву а на њихово мјесто популисти покушавају поставити “ми” против “они” релацију и уједињење “у новој политичкој енергији”.

тимност политичког система, а који су изграђени између осталог и да би се чувала људска права и слободе мањина, удружења и појединаца (либерална компонента либералне демократије) пред државом или било каквом већином и њиховим (већинским, демократским) одлукама (Муде, 2004.).

Као и код сваког другог процеса у политици и политичкој теорији, а посебно оној заснованој на принципима либерализма, још увијек се воде дебате у вези баланса једног основног принципа либерализма (слободе и права појединца) и принципа демократије (права већине), та комбинација у срцу либералне демократије омогућила је широк консензус (Мену и Сурел, 2002., 8). Супротно од овог баланса између слобода и права појединаца и принципа демократије, стоји по појединим следбеницима либерализма, популизам, који по истим тим следбеницима либералне теорије поларише друштво при чему своје политичке противнике и „стране елементе” у друштву дискриминуише у име „моралне већине” те тиме подстиче друштвену подјелу и изазива друштвену нетолеранцију између поларизованих група, уништава демократске политичке институције и намеће једноставна псеудорјешења која теже ауторитарној трансформацији друштва” (Заслове, 2010., 8).

Такође, веома често од појединих следбеника либералне теорије, можемо чути да популисти заговарају десни, односно, можемо рећи, конзервативни приступ у ријешавању друштвених изазова, међутим, анализирајући поступке популиста, можемо видјети да већина популиста не види своје мјесто у класичној десничарској, националистичкој идеологији. Популисти не желе да буду у праву, не желе да буду националисти, а још мање желе да буду фашисти. Они упорно врше одбацивање миграција. Тачно је, да код популиста, постоје одређени елементи национализма, али они не преовлађују, нису кључни, али су карактеристични за многе европске раднике који мигранте одбацују не из културолошких и етничких разлога, већ из економских разлога. Неки од популиста одбацују исту неограничену миграцију из културолошких разлога, али без икакве везе са национализмом, а још више са расизмом или ксенофобијом.

На крају, можемо рећи да појава популизма у политичкој теорији и пракси, представља велику опасност за друштвени и политички развој, али нас и упућује на проблеме у сваком националном демократском пројекту и на евидентну политичку и економску кризу у земљама са политичким системима заснованим на темељима либералне теорије.

НАЦИОНАЛИЗАМ КАО БЕЗБЈЕДНОСНИ ИЗАЗОВ ГЛОБАЛНОГ ПОРЕДКА

О карактеру национализма се воде различите расправе са једне стране на национализам се гледа као на опасност по цивилизацију, а са друге као на напредну снагу која пружа наду у национално јединство. Национализам се тумачи као осјећај појединаца исказан у вијерности према својој нацији,

оданости, заклетви датој нацији, доследности у образовању нације, поштовању одлука и чувању материјалног и духовног блага, њеног културног и националног наслеђа. Само овако тумачени национализам можемо да одвојимо од осталих идеологија које се баве утопијом постигнутом на погрешним моралним вриједностима.

Политички национализам је веома сложена појава коју више карактеришу двосмисленост и противуречност, него један једини скуп вриједности и циљева. На примјер, национализам је, како ослобађајући, тако и угњетачки: он остварује самоуправу и слободу, али води и освајању и подјармљивању. Национализам је, како прогресиван, тако и регресиван: окренут је будућности националне независности или националне величине, али слави прошлу националну славу и установљене идентитете. Такође, може бити и рационалан и ирационалан: позива се на принципијелна вјеровања као што је национално самоопредјељење и рађа се из нерационалних порива и емоција, укључујући старе страхове и мржње.

Национализам се појављује у веома различитим историјским контекстима, обликују га супротстављена културна наслеђа и користи се за изношење веома разноликих политичких разлога и аспирација. Међутим, национализам је такође, способан да апсорбује и друге политичке доктрине и идеје, као и да се са њима споји, стварајући на тај начин низ ривалских националистичких традиција.

Национализам не подразумијева само оне режиме које су недемократски настројени, прави његов облик може да се исказе само у друштвима која потпуно теже остваривању циљева прије свега у научном то јест хуманом смислу ријечи. Прави националиста не мрзи и не презире остале нације већ у њима види супарнике са којим уз обострану помоћ може доћи до напретка нације. Национализам је на различит начин привукао либерале, комунисте, фашисте, конзервативце који без обзира да ли заговарају национализам или не схватају да је једини начин у остваривању политичких циљева ослањањем на њега.

На основу политичког карактера различитих друштава у савременој политичкој теорији дефинише се следећа подјела национализма на:

1. Либерални национализам,
2. Конзервативни национализам,
3. Антиколонијални национализам и
4. Експанзионистички национализам.

Либерални национализам, је облик национализма настао заговарањем слобода самоопредјељења и једнакости. Он не ставља интересе једне нације у односу на интересе друге и заснован је на основним људским начелима који су најбоље представљени крилатицом француске револуције: „Слобода, братство, једнакост”. До 1848. године сви либерали су били националисти, они су заговарали подијелу нација на основу ентитета. Сматрали су да свака

нација има право да сама одлучује о питању ко ће њоме да влада и како. Најбољи примјер спровођења идеје либералног национализма учинио је Вудру Вилсон почетком 1918. године на Версајском миру када је изнио програм у 14 тачака у којима истиче право на принцип самоопредјељења. Према Вилсону само демократске и националне државе биле би истински мирољубиве јер у културном и политичком смислу не би постојао подстицај за вођење ратова. Према томе национализам не служи само као средство одбране нације од спољашњих фактора већ као и средство опстанка нације на основу поштовања основних људских начела. Ипак либерализам се на неки начин дистанцира од национализма заступајући индивидуализам што није баш у духу нације. Данас неолиберали, заговарају било какав облик национализма сматрајући да једино апсолутни либерализам без националиних подијела нема алтернативу у будућности. На национализам гледају као на недостатак људског рода која истиче емотивну снагу која у одређеном тренутку може да убиједи људе да се боре, убијају и умиру за своју земљу без обзира на праведност националног циља. Овакав став се најбоље осликава у изреци: „За моју земљу, била она у праву или не” (Божић, 1996).

Конзервативни национализам настао је крајем деветнајестог вијека када су већ радикалне идеје о нацији и национализму друштвено прихваћене од конзервативних група које су их усадиле у своје идеологије о очувању старог свијетског поредка. За разлику од либералног национализма мање се бави заступањем конзервативних идеја, а више се ослања на очувању јавног реда, друштвеног јединства и идиле. Овај вид национализма се јавља када је појединцу потребна нека врста безбједности, сигурности или заштите у очувању идентитета. Код држава већ оформљених нација који су суочени са неком пријетњом, било она спољашња или унутрашња, јавља се отпор и нација постаје затворена група у коју је не могуће ући. Мултиетничке државе као што су Велика Британија, Француска и Њемачка суочене су са појавом великог броја имиграната из њихових бивших колонија у потрази за бољим животом. Код њих се јавља конзервативни национализам као лијек против губитка и ослабљења постојеће културе и националног идентитета. Па тако у Великој Британији акценат се ставља посебно на националну химну, прославе и догађаје од државног значаја. Конзервативни национализам свим снагама тежи да стопира или успори процес глобализације као страног тијела које тежи да одвоји националисту од нације, због тога за њега везујемо термин патриотизма. Патриотизам и национализам се често мијешају, али национализам представља доктрину, а патриотизам емотивну везу са нацијом и предуслов за патриотизам. Либерали наилазе на јаку осуду конзерватизма уопште сматрајући да подгријева територију за настанак експанзионистичког национализма.

Антиколонијални национализам се појављује као што му и само име каже код држава које су биле захваћене колонизацијом. Ова појава настаје почетком двадестог вијека када се буди национални дух афричких и азијских земаља

који прије свега тежи националном ослобођењу и изградњи нације. У почетку овај вид национализма се уопште није разликовао од класичног европског национализма био он конзервативан или либералан, међутим пошто су колонијалистичке земље биле потчињене европским идејама, принцип самоопредељења бива потиснут у други план, а тежња за политичком независношћу и друштвеним развојем се пробија као водила нације. Интересантно је да већина земаља која је била захваћена овом врстом национализма убрзо прихвата социјализам као политичку доктрину. На први поглед рекли бисмо да између социјализма и национализма не постоје никакве везе и да се не могу усагласити, чак шта више марксиста сматрају да било каква подијела између људи изазива непријатељство и сукобе. Привлачност ове двије суште супротности могу се објаснити чињеницом да земље у развоју цијене вриједности заједништва и сарадње које су дубоко усађене у њихову традицију и културу без обзира на то што се ради о преиндустријским друштвима. Прецизније речено марксизам, а самим тим и колонијализам даје критичке осврте ка изабљивању и искоришћавању радничке класе у чијој суштини се налазе земље трећег свијета. У овим земљама најчешће се појављује „харизматични” вођа који усмијерава нацију ка испуњењу заједничких интереса. Поред свега наведеног антиколонијални национализам страствено раскида везе са западним материјализмом који је симбол колонизације.

Експанзионистички национализам представља агресивну страну национализма која се граничи са неким утопијским схватањима национализма који доводе и до геноцидног понашања нације. Агресивна страна национализма први пут се показала крајем деветнаестог вијека када су велике, империјалистичке силе започеле „поход на Африку” у име националног поноса и у циљу обезбјеђивања свог „мјеста под сунцем” (Хејвуд 2004). Овај вид национализма јавља се из снажног осјећања припадности нације па и хистеричног националног осјећања којега краси изрека: „Нација све, појединац ништа”. Овакав начин размишљања најчешће је привлачан онима који су изоловани, отуђени, жељни реваншизма и старе славе нације. Демократија може, а и не мора да постоји, све зависи од саме нације која подржава било какав политички начин уређења државе који ће довести до најбржег развоја. Код заступника оваквог национализма најчешће се заступа неки облик монархијалног апсолутизма с обзиром на то да се истичу слабости демократије од стране оних који желе да завладају нацијом, било то из чистог субјективног или објективног, националног интереса. Оба свијетска рата имали су мирис на експанзионистички национализам, поред мириса на експанзионистички национализам у другом свијетском рату јавиле најекстремније политичке доктрине које је људска цивилизација икада видјела и изродила. Поред наведених облика национализма у данашњем друштву појављују се појавни облици национализма који су најчешће изазвани неким фактором. Нажалост сви ови облици су присутни у нашем друштву и представљају баријеру демократизацији и престанку конфликта између нација. Негативне облике национализма ћемо у наредним

редовима овог рада навести и објаснити њихово штетно дејство како би их лакше разумијели и могли увиђати и опажати.

Шовинизам (настао по имену Наполеоновог војника Николи Шовену коме је приписивана беспрекорна оданост вођи и нацији) је примитивна идеологија којој се приписује мистификована национална историја, изразито позитивне предрасуде о вриједностима сопствене нације и негативне предрасуде о другим нацијама повезане најчешће осјећајем мржње и нетрпељивости. Овај облик национализма је опасан зато што за собом доноси расизам као вид мржње према расама и антисемитизам, то јест мржњу према семитима у овом случају Јеврејима. Ова три фактора међусобно обједињена чине основу нацизма, који не представља само теоријску водилу нације већ и практично покушава да оствари наведене циљеве. Шовинизам у сваком погледу прекида везу са науком и покушава да свијет обликује на основу сопствене нације као неки вид утопије односно савршенства. Човјек је несавршено биће и као такав он треба да тежи ка савршенству, али пошто је не савршен то савршенство је недодатљиво за њега колико год он био близу увијек ће бити далеко. Према томе сваки лажни и неприродни покушај достизања вјечног стања и блаженог мира за њега представља велики корак уназад. Шовинизам у своја главна оружја убраја и геноцидно понашање. На основу историјских чињеница о Другом свјетском рату, можемо сагледати како се завршио један такав покушај остваривања шовинистичких идеја у оружаном сукобу диљем „свјетског шара”.

Етноцентризам као што и сама ријеч сугерише, представља својеврсни фетишизам и глорификацију сопственог етноса уз истовремено ниподаштавање, па чак и сумњичење других етничитета и њихових култура, вриједности и традиција. (Покрајац, 2009) Овај вид национализма представља благи облик шовинизма, обзиром на то да тежи чувању националне чистоће.

Сепаратизам може се назвати као карактеристика или циљ нације да успостави независну државу цијепањем, односно етничком подијелом унутар неке веће државе. Сепаратизам је био изражен током деведестих година на простору бивше Југославије, а исти облици су и дан данас присутни на простору Израела. У савременој политичкој пракси можемо видјети да сепаратизма не настаје од стране саме нације него спољних фактора којима одговара цијепање држава на више мањих.

Реваншизам је облик националне свијести која тежи враћању изгубљених територија, славе и позиција у друштву. Најизраженији је био у Њемачкој после Првог свјетског рата губитком Алзаса и Лорене као и плаћањем високе ратне одштете.

Иредентизам је назив за националистичке покрете и идеологије који се залажу за мијењање државних граница како би етничке мањине које живе на простору других држава дошле под власт матичне државе. Назив долази од ријечи Италиа Иредента коју су користили италијански националисти како

би описали подручје, послје уједињења Италије у деветанестом вијеку, ван граница исте које је било настањено великим бројем Италијана.

Унитаризам је негативни облик национализма када становништво у одређеној држави, у име неког великог разлога (најчешће да би се избијегли национални сукоби у унитарним државама или на рачун остваривања неких интереса) занемарују посебна национална права и питања и проглашава јединство са јаком централном влашћу. Први покушаји унитаризма излази на видјело 6. Јануара 1929. године када је краљ Александар I Карађорђевић заузео Шестојануарску диктатуру са циљем да постојећу политичку кризу искористи ради остваривања јединства између тада завађених народа Краљевине СХС.

ЗАКЉУЧАК

Посматрајући појам „популизам” многи би могли навести да је он олићење новијег доба и развоја људске цивилизације, међутим, савремена политичка теорија појам популизма може се повезати и са термином *populares*, који је у каснијим добима развоја Римске Републике означаваја једна од политичких струја у Сенату. Безобзира што следбеници ове струје у Сенату имали аристократско поријекло, у својим политичким говорима и дјеловању заступали идеју владавине у интересу народа. Таквим активностима они су се супротстављали другој струји у сенату, познатој под називом *optimates*, која се у политичкој бози залагала за поштовање права и интереса сенаторске елите.

Посматрајући промјене које се дешавају у државама западне Европе „колијевци либерализма”, како управо те државе воле себе да називају, можемо видјети да се иста готово и искључиво фокусирају на десни-конзервативни популизам, што се са одређеног аспекта може сматрати разумљивим, поготово ако се има у виду чињеница да је већина савремених европских популистичких покрета усмјерена на критику доминантне либералне идеологије. Управо, таква критика либералне идеологије, односно њених „продуката” као што су миграције уз појаву негативних облика национализма у еврским државама, може имати несагледиве последице по саме те државе, односно њихову унутрашњу и спољњу безбједност, а самим тим довести у питање и тренутни глобални поредак и безбједност, који се и без појаве десног-конзервативног популизма и национализма налази пред изазовом опстанка због неуспјелог процеса глобализације.

ЛИТЕРАТУРА

- Божих Н., Нација и национализам, Београд, 1996
 Zaslove, A., *Here to Stay? Populism as a New Party Type*, European Review, 2008.
 Meny, Y., Surel, Y., *The Constitutive Ambiguity of Populism*, 2002.

- Meny, Y., Surel, Y., *Democracies and the Populist Challenge*. Basingstoke, Palgrave, 2002.
- Mudde, C., *The Populist Zeitgeist Government and Opposition*, 2004.
- Покрајац С., Увод у социологију, Бечеј, 2009
- Хејвуд Е., Политика, Београд, 2004
- Canovan, M., *Taking Politics to the People: Populism as the Ideology of Democracy*, 2002.

КОНСЕРВАТИВНЫЙ ПОПУЛИЗМ И НАЦИОНАЛИЗМ КАК НОВЫЕ ВЫЗОВЫ ГЛОБАЛЬНЫЙ ПОРЯДОК И БЕЗОПАСНОСТЬ

Душко Вејновић
Предраг Обреновић

Абстрактный: Неспособность последователей неолиберальной теории регулирования международных отношений положить конец процессу глобализации и заменить национальную коллективность индивидуальностью во всей «мировой модели» привела к тому, что мир оказался в начале нового тысячелетия. вновь оказавшись в процессе бурных геополитических игр с новым проведением геополитических границ и перекройкой сферы влияния доминирующих держав. Именно поэтому целью данной статьи является с помощью аналитических методов, прежде всего индукции и дедукции, показать, почему после коллапса глобализации во всем мире появляется консерватизм с растущим национализмом как новая форма угрозы мировому порядку безопасности. и международные отношения. Появление консерватизма и национализма не только вышло на первый план на периферии мира, но и происходит именно в странах, которые, можно с уверенностью сказать, были флагманами либеральных ценностей. Появление консервативного популизма и национализма в странах богатого севера приведет к увеличению числа автократий на бедном юге, в результате чего мировой порядок вступает в период постоянных конфликтов, которых будет все больше и больше. более сложным и «жестоким» по своей форме, что приведет к огромному количеству преступлений, которые будут совершать все участники суков, и за которые никто не будет привлечен к ответственности по закону. Общеизвестно, что молчание — преступление, преступление.

Ключевые слова: консерватизм, национализм, безопасность, глобальный порядок, вызовы, риски, угрозы.

CONSERVATIVE POPULISM AND NATIONALISM AS NEW CHALLENGES GLOBAL ORDER AND SECURITY

Duško Vejnović
Predrag Obrenović

Abstract: The inability of the followers of the neoliberal theory of the regulation of international relations to bring the process of globalization to an end, and to replace nation-

al collectivity with individuality throughout the “world pattern”, resulted in the world at the beginning of the new millennium once again finding itself in the process of turbulent geopolitical games with a new drawing of geopolitical borders and redrawing. the sphere of influence of the dominant powers. This is precisely why the goal of this paper is to use analytical methods, primarily induction and deduction, to show why after the collapse of globalization, conservatism with growing nationalism is appearing all over the world as a new form of threat to the global security order and international relations. The emergence of conservatism and nationalism has not only come to the fore in the peripheries of the world, but is occurring precisely in countries that, we can safely say, were the flagships of liberal values. The emergence of conservative populism and nationalism in the countries of the rich north will lead to an increase in the number of autocracies in the poor south, as a result of which the global order is entering a period of constant conflicts, which will be more and more complex and “fierce” in their form, which will result in a huge number of crimes that will do all parties in the sukov, and for which no one will be legally prosecuted. It is common knowledge that it is a crime, a crime to remain silent.

Keywords: conservatism, nationalism, security, global order, challenges, risks, threats.

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И СОЦИО-ПАТОЛОШКЕ ПОЈАВЕ: УТИЦАЈ РЕКЛАМА, ТЕЛЕВИЗИЈЕ И МАС-МЕДИЈА НА (ЗАВИСНОСТ) ПОТРОШАЧА

Душанка Слијепчевић, МА – виши асистент (докторанд)¹

Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци

Студијски програм примијењене социологије

Апстракт: *Предмет истраживања* је глобализација и стварање постиндустријског друштва „глобалног” типа, који настаје као последица овог вишедимензионалног процеса (Gidens, 1998; 2003; Митровић, 2005; Marinković, 2008; Вуковић & Тодоровић, 2020). Поред загађења животне средине и угрожавања људског здравља, последица глобализације је и контаминација човјекове менталне средине односно његове свијести и духа под утицајем реклама, телевизије и мас-медија (Димитријевић, 2012), због чега се и *проблематизује* тај утицај. *Претпоставља се* да је утицај културолошке глобализације односно глобализма адиктиван по појединце и депривирајући по развој њихових истинских потреба и „револуционарног карактера” (Fromm, 1963) односно слободарства, независности, критичког расположења, идентификације с човјечанством, непокорности и сличних обиљежја здраве личности, али да га је могуће минимизирати уз помоћ „еколошке културе” (Стајић, Мијалковић & Станаревић, 2006: 191), као саставнице безбједносне културе, те кроз еколошко-етичке принципе одрживог конзумеризма. *Научно-стручни циљеви* су: опис кључних појмова и разумијевање релације између глобализације и проблема које изазива, те узрочно и функционалистичко објашњење утицаја културне глобализације на зависност људи и идентитетске флукуације. Користиће се методе дескриптивне и компаративне анализе, дедукције, синтезе, индукције и деск истраживања, те статистике, ради доласка до квалитативних и квантитивних података (Kothari, 2004; Dale, Wathan & Higgins, 2008) током „истраживања у библиотеци” (Kuba & Koking, 2004: 90) на библиографским јединицама из апстрахованог узорка. *Резултати* се односе на реализоване циљеве и на прикупљене одговоре на питања о културној превласти у свијету, преко средстава масовног комуницирања: Како глобализација утиче на свијест и дух људи под окриљем неолибералног тржишног мијешања духовности и синкретизма идеолошких утицаја? Да ли реклама, телевизија и мас-медији стварају зависност потрошача, утичући на њихово психичко здравље, деструктивност и формирање омладинске псеудокултуре?

Кључне ријечи: глобализација; реклама; еколошка култура; (одрживи) конзумеризам

¹ Душанка Слијепчевић, МА – виши асистент; Ужа научна област: Теоријска социологија; Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци; dusanka.slijepcevic@fpn.unibl.org

УВОД

Глобализација је феномен који се дуго времена налази у фокусу јавних расправа, анализа и дебата, због чега је један од најфреквентнијих академских појмова, уз који се везују бројне антиномије (противријечности), контроверзе, па чак и апорије. „Једним погледом је немогуће обухватити проблематику г., нити пак понудити недвосмислено одређење појма, а да се при том не склизне у теоријску једностраност или, још чешће, у идеолошку пристрасност” (Mimica & Bogdanovic, 2007: 164). Тако је за неке глобализација позитивно конотиран феномен и појам, с обзиром на еманципаторске снаге (повећања ефикасности, профита, одрживости, благостања, демократије, заједнице, правде, мира, слободног простора за међусобну комуникацију и размјену, онлајн везе и електроничку комерцијалу) док други не користе хиперболе у поимању овог процеса. Напротив, сматрају га „глобалном пљачком”, „глобалним апартхејдом”, „глобалном замком”, „фантомом”, „празном причом”, „митом”, „нонсенсом” јер глобални односи подривају сигурност, једнакост, културу, демократију (Šolte, 2009: 19 – 20). Треба истаћи да је глобализација, ипак, вриједносно неутралан појам, у односу на појам глобализма и глобалности, међу којима постоје разлике. **Глобализација** је двосмјеран процес свјетске (дез)интеграције односно интензификације односа транснационалног карактера, док је начин управљања глобализацијом могуће вриједносно процјењивати. „О глобализацији се говори и као о процесу који, захваљујући брзом развоју информационе технологије, води стварању уједињене светске заједнице у којој ће нестати поводи за сукобљавања” (Вулегић у: Mimica & Bogdanovic, 2007: 163).

Фотографија 1: Глобално умрежавање

Извор: <https://velikirecnik.com/2017/12/15/globalizacija/> [31/01/2024]

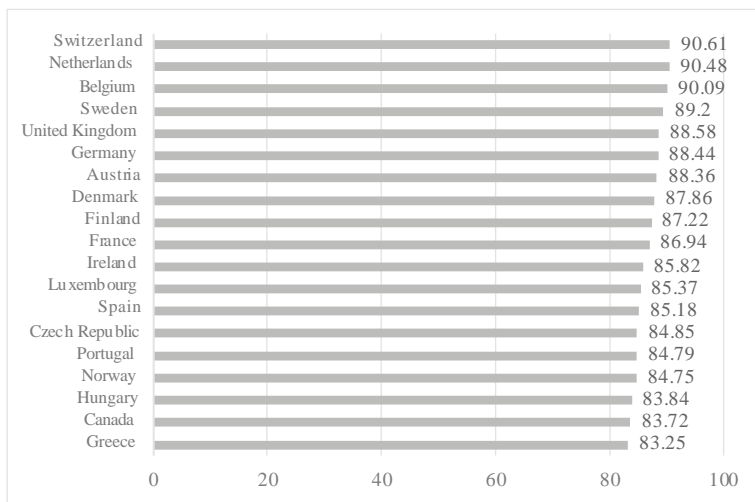
Отуда се **глобализам** односи на доминацију водећих држава свијета и њихових економија над средње и слабије развијеним државама. У том духу се неријетко, од стране управљача процеса глобализације, за овај процес истиче да је саставни дио „природног процеса еволуције” и „незаустављивог напретка човјечанства” који ће донијети општи напредак, повећати развој и унаприједити демократију (у: Klein, 2003: 69, 119). Глобализам се односи на латентну доминацију и унификацију, која тендира поништавању различитости у свим сферама друштвеног живота. Тежи се укидању разноликости по питању политичког уређења држава, националних идентитета и културолошких (слободног времена) и цивилизацијских образаца (обрасци рада и природе). Отуда се примјећује да „држава-нација, демократија и глобализација чине нестабилни трио у XXI веку (један од трију мора да устукне пред двама осталима, барем делимично)” (према Родрику у: Piketi, 2015: 612).

Као очекивана посљедица дјеловања процеса глобализације и идеологије глобализма настаје стање **глобалности**, у оквиру којег би постојало и дјеловало глобално друштво, које је још увијек у процесу настајања, јер глобализација није завршен процес. С друге стране метафизике моћи (Рицер, 2012), да се послужимо концептом Мишела Фукоа, налазе се тенденције пружања отпора, кроз повезнице с процесима централизације, колонизације, хомогенизације односно губљења самоодређења и добробити локалног становништва и околине, још од прије више од 5 вијекова глобализујућег утицаја (у: Klein, 2003: 101, 119).

Мјерења глобализације у свијету

Према КОФ индексу глобализације за 2022. годину (2023, [Globalization Index by country 2022 | Statista](#)), глобализација је „процес стварања мрежа контаката, међу актерима на мултиконтиненталним удаљеностима, посредованих кроз различите токове људи, информација и идеја, те капитала и добара; процес који еродира националне границе, интегрише националне економије, културе, технологије и производи сложене односе међусобне међузависности” (Dyivik, 2023 КОФ Index of Globalization, 2023). КОФ индекс глобализације има за циљ мјерење стопе глобализације у земљама широм свијета. Индекс се заснива на три димензије односно три кључна скупа индикатора: економских, политичких и друштвених, на основу којих се ради процјена споменутих токова и њихових ограничења. Према ранијем индексу, стопе показују да је глобализација опала у 2020. години због избијања пандемије коронавируса. Најновији КОФ индекс 2022 показује да Швајцарска има највиши резултат индекса са 90.61, а затим Холандија (90,48) и Белгија (90.09).

Фотографија 2: Стопа глобализације 19 земаља свијета – Индекс глобализације 2022

Извор: [Globalization Index by country 2022 | Statista](#)

Међу земљама регије Југоисточне Европе (Србија, Црна Гора, Сјеверна Македонија, Босна и Херцеговина, Румунија, Бугарска), највиша стопа глобализације је забиљежена за Румунију (ГИ 79.40), Бугарску (ГИ 79.04) и Србију (ГИ 78.36) за које су само наведени подаци.

МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

Предмет истраживања је глобализација и стварање постиндустријског друштва „глобалног” типа, који настаје као посљедица овог вишедимензионалног процеса (Gidens, 1998; 2003; Митровић, 2005; Marinković, 2008; Вуковић & Тодоровић, 2020). Поред загађења животне средине и угрожавања људског здравља, посљедица глобализације је и контаминација човјекове менталне средине односно његове свијести и духа под утицајем реклама и мас-медија (Димитријевић, 2012), због чега се и **проблематизује** тај утицај.

Претпоставља се да је утицај културолошке глобализације односно глобализма адиктиван по појединце и депривирајући по развој њихових истинских потреба и „револуционарног карактера” (Fromm, 1963) односно слободарства, независности, критичког расположења, идентификације са човјечанством, непокорности и сличних обиљежја здраве личности, али да га је могуће минимизирати уз помоћ „еколошке културе” (Стајић, Мијалковић & Станаревић, 2006: 191), као саставнице безбједносне културе, те кроз еколошко-етичке принципе одрживог конзумеризма.

Научно-стручни циљеви су: опис кључних појмова и разумијевање релације између глобализације и проблема које изазива, те узрочно и функционалистичко објашњење утицаја културне глобализације на зависност људи и идентитетске флукуације. Користиће се методе дескриптивне и компаративне анализе, дедукције, синтезе, индукције и деск истраживања, те статистике, ради доласка до квалитативних и квантитативних података (Kothari, 2004; Dale, Wathan & Higgins, 2008) током „истраживања у библиотеци” (Kuba & Koking, 2004: 90) на библиографским јединицама из апстрахованог узорка.

Резултати се односе на реализоване циљеве и на прикупљене одговоре на питања о културној превласти у свијету, преко средстава масовног комуницирања: Како глобализација утиче на свијест и дух људи под окриљем неолибералног тржишног мијешања духовности и синкретизма идеолошких утицаја? Да ли реклама, телевизија и мас-медији стварају зависност потрошача, утичући на њихово психичко здравље, деструктивност и формирање омладинске псеудокултуре?

ТЕОРИЈСКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

Теоријске концептуализације глобализације и њених посљедица (угрожавања људског здравља, загађења животне и менталне средине човјека)

Према **Ентонију Гиденсу** (2003), глобализација је вишедимензионалан процес убрзаног развоја комуникација, информационих технологија и транспорта, те стварања свјетске међузависности и интензификације друштвених односа у глобалним координатама. Економске силе имају пресудан утицај на интеграционе процесе глобализације. Ипак, и други фактори (културни, политички, социјетални), удруженим дјеловањем, утичу на настанак глобализације. Кључне димензије односно манифестације глобализације су модерне институције: свјетска капиталистичка економија, међународна подјела рада, систем националних држава и војни поредак, чије ширење и доминација значе глобализацију модерности. Као кохезивна снага ових институција јавља се „културна глобализација” (Gidens, 1998: 80), која се односи на стварање културне превласти у свијету преко средстава масовног комуницирања. Ширењем и продубљивањем модерних социјалних структура кроз свијет, глобализација генерише „супер”, „напредну” модерност, а и *Улрих Бек* (Beck, 1992; видјети и: Adam, Beck & Van Loon, 2000; Mythen, 2004; Sørensen & Christiansen, 2013) глобализацију повезује са новом и рефлексивном модерношћу, која замјењује индустријско друштво „ризичним друштвом”, које функционише по основу несигурности.

Према **Донатану Тарнеру** (2009), глобализација је процес свјетске интеграције који се одвија кроз „повезивање већине друштава путем комуникационих и транспортних технологија и путем тржишних односа” (Turner,

2009: 465). Тако се покретачким снагама глобализације сматрају технолошке иновације (прекоокеанска пловила, точак, инфраструктура, авиони, светионик, струја, телеграф, телефони, оптичка влакна), ратовање и држава, те тржиште. „Све док су људи морали да путују пешице постојале су препреке глобализацији” (Tarneg, 2009: 452). Пошто су војна освајања постала скупа, прешло се на суптилнији начин освајања – економску доминацију и контролу тржишта. Иако глобализација доприноси глобалним везама међу људима и узајамној повезаности друштава широм свијета, она неизоставно изазива и одређене проблеме, као што су: проблем неједнакости између богатих и сиромашних нација, проблем загађења животне средине, те проблем потраге за јефтином радном снагом и земљама у којима не постоје строги услови производње, што утиче на гашење радних мјеста у земљи која има капитал, те успорен развој земаља из којих одлазе мултинационалне компаније, које су некад улагале капитал у производњу. Глобализација утиче на појаву свјетског проблема загађења животне средине на начин што се производња измијешта у мјеста гдје је радна снага јефтинија и гдје су еколошки захтјеви блажи. У друштвима земаља у развоју незапосленост је велика и владе су спремне да попусте по питању еколошких захтјева, па неријетко подстичу долазак произвођача и загађивача због чега се повећава емисија гасова стаклене баште и изливање штетних материја у екосистем. Контрола излива штетних материја представља трошак, а отуда и смањење профита због чега се еколошка питања најчешће и избјегавају од стране загађивача. С друге стране, постиндустријска друштва теже контроли степена еколошког загађења.

Према *Вуковићу* и *Тодоровићу* (2020), главни узрок глобализације је дезинтеграција реал-социјализма односно совјетске империје 1989. године, што је, у кључу парадоксалне логике, допринијело економској и политичкој интеграцији земаља централне, источне и југоисточне Европе на глобалном плану. Глобализацији доприносе регионални и међународни механизми владавине, попут Европске уније и Уједињених нација. Ту су и међувладине организације, заједнички успостављене од стране суверених држава да би се регулисале и контролисале одређене активности транснационалног (прекограничног) карактера (нпр. Савска и Дунавска комисија у Југоисточној Европи ради рационалног управљања и коришћења великих међународних ријека).

Према *Наоми Клајн* (2003), глобализација је „бенигни еуфемизам” (Klein, 2003: 5) за економски процес који допире до сваког аспекта живота, трансформишући сваку дјелатност и природни ресурс у робу, која је измјерљива и коју је могуће посједовати. Глобализација „није ограничена на уски низ трговинских и туристичких трансакција; умјесто тога, она је замршен процес којим хиљаде људи повезују своје судбине једноставно дијелећи идеје и приповиједајући приче о томе како апстрактне теорије утичу на њихове свакодневне животе” (Klein, 2003: 4-5). Глобализација је процес који неријетко изолује људе, узрокујући њихово посезање за насиљем. Глобализација је

економски модел чија је „кровна инфраструктура” (Klein, 2003: 44) трговина, која постепено усисава све остало (културу, људска права, окружење, демократију) у свој оквир. Глобализација не доноси слободу, будући да се стварна демократија, као истинска моћ одлучивања у рукама народа, увијек захтијева а никад не добија на дар. „Глобализација је требала значити глобалну отвореност и интеграцију, а наша друштва ипак постојано постају све затворенија, строже чувана, захтијевајући све више сигурносних мјера и војне силе само да би се одржао неправедни статус кво” (Klein, 2003: 45). Глобализација је требала значити и нови систем једнакости међу људима, али све је очитије да правила још увијек стварају и проводе велики играчи, често их намећући свима осим себи, било да је ријеч о увозним тарифама или о субвенцијама за пољопривреду и челик.

Јан Арт Шолте (2009) глобализацију доводи у везу са ширењем оних садржаја који су обухваћени терминима „глобални, транспланетарни, транссветски, супратериторијални социјални простори”, при чему њихово ширење, ипак, није довело до краја територијалних географија, економија, држава и идентитета, будући да глобални и територијални простори коегзистирају и комуницирају на комплексне начине. Овим се Шолте смијешта у оквир трансформационистичког дискурса о глобализацији којим се истиче дјелимична промјена свијета под утицајем глобализације, уз постојање националних оквира и, њиховој структури, припадајућих старих институција (Šolte, 2009: 10). Шолте примјећује разуђеност појма и феномена глобализације („глобализација и интернационализација”, „глобализација као либерализација”, „глобализација као универзализација”, „глобализација као вестернизација”, „глобализација као репарцелисање са ширењем транспланетарних социјалних веза”), што отежава његово разумијевање и анализу, будући да се о глобализацији ријетко промишља у сингулару. Предлаже алтернативно рјешење проблема дефиниције глобализације, изостављањем прва четири одређења и обиљежја, као сувишна, истичући само посљедње (репарцелисање са ширењем транспланетарних социјалних веза) као значење које глобализацији даје дистинктивни карактер и указује на њен историјски развој. Снагама које стварају главну експанзију глобалног социјалног простора сматра: *производњу, управљање, идентитет и знање* (Šolte, 2009: 11). По њему, модерна глобализација почиње средином 20. вијека тачније 1950. године, с настанком глобалног друштва. Замах глобализацији дали су капитализам и рационализам, с обзиром да су подстакли невјероватно убрзан раст броја организација различитог профила, нарочито великих компанија и уговора по разним основама, као и регулативних правних механизма, уз неизоставан развој технике, технологије, комуникација и сличних активности које су постале снажан погон производње, тржишта, новца, финансија, екологије, војске, свијести и слично. „Капитализам и глобализација су постављени у комплементарном односу. Капитализам је требао да подстиче глобализацију као нужан ток друштвеног развоја, а глобализација да буде оквир и начин легитимације капиталистич-

ке инвазије са својим основним вредностима и средствима функционисања” (Šolte, 2009: 17). Глобализација је, као процес којим се управља, довела до хиперкапитализма. Јан Арт Шолте се залаже за хуманистичку глобализацију, чија су три кључна обиљежја: сигурност, једнакост и демократија.

Настанак и карактеристике рекламе

Етимолошко поријекло појма реклама вуче коријен од латинске ријечи *reclamare*, што значи извикивати, захтијевати, одазивати се. Појам се користи за означавање феномена привлачења пажње на робу односно добра и услуге. „Феномен привлачења пажње на робу кориштен је још од давнина од стране трговаца у Месопотамији, древној Грчкој и древном Риму” (Димитријевић, 2012: 401). „Реклама настаје у условима изобиља робе и услуга, притом увек улази у вредност робе, зато је потребна контрола монопола рекламе” (Димитријевић, 2012: 408).

Надаље се наводи, према овом извору, да су се у 12. и 15. Вијеку, у Западној Европи, појавили први занатски еснафи са својим рекламним елементима – грбовима и заставама, док су у 17. вијеку, у Енглеској, почеле да излазе прве рекламне новине, да би први рекламни биро био основан у 18. Вијеку, у Француској. Од свог настанка, реклама се постепено мијењала и специјализовала, да би почетком 20. вијека бављење рекламом односно њено проучавање било професионализовано од стране психолога. Психолози су дошли до увида да се на вољу купаца може утицати путем карактеристика психичких процеса и метода утицаја на те процесе. Зато је најчешће куповина бескорисне робе повезана с утицајем на човјекову психу. „Биологија и психологија човека, исто као и социјални процеси условљавају понашање главне функционалне јединице економије – потрошача” (Димитријевић, 2012: 416). Иако реклама има важну улогу у пласману добара и услуга, ипак мора бити заснована на принципима заштите потрошачког интегритета и права потрошача односно „реклама не сме причињавати штету здрављу ширењем некавалитетне и штетне робе” (Димитријевић, 2012: 408). Међутим, неријетко непоштивање стандарда потрошачке заједнице изазвало је својеврсну реакцију у виду појаве друштвених покрета за борбу потрошача против девијација у сфери куповине и потрошње. Наиме, појавио се покрет *конзумеризма*, који је 1950-их година настао ради заштите права потрошача. „Услед делатности овог покрета појављује се мноштво закона, стварају се друштвене организације, које регулишу рекламну делатност и органичавају тенденције манипулације у реклами, доноси се међународни кодекс рекламне праксе” (Димитријевић, 2012: 402).

У економској и индустријској сфери створена је серија рекламних праваца, односно облика рекламне дјелатности, који се сви називају *маркетиншким комуникацијом* (Димитријевић, 2012: 402). *Елмер Левис* је 1986. године дошао до закључка да утицај рекламе увијек почиње од: привлачења пажње

(Attention), изазивања интересовања (Interest), изазивања жеље (Desire) и подстицања куповине робе (Activity). Касније је у ову формулу АИДА уведен елемент мотива (Motive) услед чега је добила облик АИМДА.

Контаминација човјекове свијести и духа под утицајем реклама и мас-медија

Проблем настаје кад реклама не одражава садржај који промовише. У том случају се ради о мистификацији односно зачаравању, о којима је својевремено први писао социолошки класик, Макс Вебер. „Реклама постаје мит након што се човек лично упозна са својствима робе. Реклама као стварање митова јарко се испољава у прављењу имица и брендова” (Димитријевић, 2012: 407). Куповина ствари, под утицајем имица или бренда, утиче на евалуацију сопствене личности јер човек почиње да асоцира себе с одређеном групом људи.

Реклама има своје манипулативне методе, будући да је *увијек усмјерена на* (најзаступљеније) *друштвене проблеме*, као што су: гојазност, ћелавост, алкохолизам, конзумирање дувана. Чак и ако ови проблеми остану неразријешени куповином потребних препарата, који су рекламирани за ту сврху, и даље се не мијења људско повјерење према реклами. Затим, у реклами *се користе и познати и скоро непознати термини* ради привлачења интересовања новином и ради изазивања поштовања. Надаље, парадоксално је да ће, што су *обећање и неистина у реклами невјероватнији*, тим лакше људи у њих повјеровати. Отуда, рекламе често покушавају да споје у свијести људи здравље и бизнис. Потом, *користи се привлачење пажње популарним ријечима и префиксима*, који преувеличавају значење ријечи – супер, екстра. Коначно, још једна манипулативна метода је *усмјереност на комплекс ниже вриједности човјека*, коришћењем ријечи као што су „ексклузивни, престижни, елитни”, рачунајући на то да су ријетки људи који не желе да постану дио елите. Због ових метода се *неријетко и тврди да се најштетније информације за дјецу не налазе у филмовима и емисијама већ управо у реклами јер се реклама понавља више пута, па лош садржај и рђави примјери постају уобичајени*. Дјеца их лако опонашају и понављају у свакодневном животу. Стога се у цијелом свијету велики значај придаје заштити малољетне дјеце и адолесцената од информација које су за њих штетне, с циљем обезбјеђивања њиховог нормалног физичког и психичког развоја.

У (хипер)потрошачком друштву данашњице, ризик је још и већи с обзиром на константну флуидност добара, услуга, људи, информација, новца и слично, и њом изазвано егзистенцијално стање несигурности. Друштвену структуру односно политички режим је лакше промијенити него културу, па је отуда и разумљивија немогућност олаког ослобађања дејства рекламе. „Нагле промене практично свих аспеката нашег живота, које су се десиле након распада СССР-а довеле су до еко-психолошке катастрофе становништва Русије. Дошло је до битног скраћивања живота, порастао је број разноврсних психич-

ких поремећаја повезаних с наглом и за већину становништва неочекиваном променом политичког режима. Наставља се увођење и активно формирање друштва потрошача, у којем се пропагира култ новца. За животни циљ се проглашава напредовање у каријери на сваки начин, на уштрб традиционалних вредности Руса” (Димитријевић, 2012: 414).

Међутим, данас се и носиоци традиционалних вриједности, попут вјерских празника, такође, комерцијализују због њиховог великог значаја и утицаја на животе вијерника. Наиме, „божићни празници на човека делују као јаки стимулатори – ми купујемо и купујемо, не заустављајући се. Наивно би било претпоставити да је узрок за ово само у тежњи да најрођеније обрадујемо поклонима. Можда је раније тако и било. Међутим, сад није пошто иза наше еуфорије и јурцања по продавницама стоји прецизна наука и труд стотина људи. Наука која нас провоцира на неуморни шопинг има свој назив. То је неуромаркетинг” (Димитријевић, 2012: 426).

Аутор књиге о неуромаркетингу, Пабло Перјолон, истиче да је неуромаркетинг „спој науке о људском мозгу и економије”, који проучава мозак, да би сазнања о дешавањима у људској глави користио како би људе приморао да више купују. „Једноставан пример: у великом трговачком комплексу се укључује тиха, мирна музика како би се човек опустио, како би му дисање постало уједначено, ритам срца – као за време медитације. То омогућава да се избегне стрес и да се наведе на куповину” (Димитријевић, 2012: 426). Дакле, куповину подстичу мириси, па продавнице одишу мирисима оних намирница (нпр. чоколаде, кафе и сл.) које продају.

Рекламирању доприноси и *телевизија*, будући да се специфичном робом могу сматрати и њени производи, с великим бројем ефеката на психу људи, вољне поступке, а нарочито на слободу избора појединца. „Чак и малобројни канали који су остали државни у великој мери се финансирају од реклама (у Француској два државна канала од рекламе зависе 66%; најнезависнија је телевизија Немачке)” (Димитријевић, 2012: 439). Није необично чути да се за телевизију каже да је „технологија разарања свести” (Димитријевић, 2012: 438), с обзиром на „невидљиву руку тржишта”, која тежи да укине све установе и регулаторне механизме који би се супротставили било каквој дехуманизацији у условима беспштедне тржишне конкуренције и неједнаких шанси, с обзиром на количину свих врста капитала којом се располаже. „Само тржиште, независно од личних особина телевизијских предузимача, приморава их да развраћују човека. Ако се то подудара и с политичким интересима дате социјалне групе, телевизија постаје моћна разорна сила” (Димитријевић, 2012: 442). Наиме, како се истиче, „телевизијска продукција је роба попут духовне дроге” (Димитријевић, 2012: 440), а човјек у урбаном контексту је зависан од телевизије и њеног хипнотичког утицаја толико да му телевизија постепено одузима слободу воље и критичке свијести, па поред екрана мора да проводи много више времена него што је потребно да би испунио потребу за инфор-

мисањем и пристојном разонодом. „Пасивно гледање рекламе може да ограничи критичко размишљање адолесцената и да стимулише агресивно понашање” (Димитријевић, 2012: 440). Како су показала мјерења 1980-их година, просјечна америчка породица је поред телевизора проводила 7 сати дневно, жртвујући тако посвећеност многим активностима (сусретима с пријатељима, бављењу спортом, читању, одласку у позориште и тако даље)” (Димитријевић, 2012: 437).

Овај негативан утицај телевизије најбоље је описао италијански неомарксистички теоретичар, *Антонио Грамши*, у својој теорији револуције. Наиме, „Антонио Грамши, који је створио нову теорију револуције, учио је да не треба деловати фронтално, не треба деловати освајајући базу друштва, већ наградњу – снагама интелектуалаца, вршећи „молекуларну агесију” у свести и разарајући „културно језгро” друштва” (Димитријевић, 2012: 438). Отуда је важан услов манипулације разарање психолошке заштите човјека и његове способности за критички доживљај информација. „У револуцији, телевизија је постала главно оружје, јаче од митраљеских колица Чапајева. Више од тога, теорија Грамшија се налази у основи савремене рекламе. Јер, у принципу, задаци су слични – убедити човека да купи апсолутно непотребну ствар или да изабере олош у парламент” (Димитријевић, 2012: 439). Новинаре и медијске раднике уопште сврстава у специјалну службу која изводи „молекуларну агесију”, путем медијских слика, односно знакова и симулације, против свијести и мишљења. „На Западу реклама даје 75% прихода новина и 100% прихода телевизије (у САД реклама заузима око ¼ времена етра)” (Димитријевић, 2012: 439).

Ипак, социјални психолог, Ерих Фром, представник прве генерације критичке Франкфуртске школе (Fromm, 1963; видјети и: Lundgren, 1998; Durkin, 2014) даје аргументе да је важније бити револуционарни карактер, а не политички опортуниста и ауторитарна личност, пошто је циљ постајање слојевитом личношћу која не учествује у револуцијама, није бунтовник, није фанатик (идолопоклоник), већ је слободна и независна, идентификује се са човјечанством, хуманиста је, воли живот и критички га промишља, има вјере, не поводи се увјерењима већине (клишеима), моћ је морално не импресионира, покорав се принципима, аутономном моралу, а не (лажним) ауторитетима. Ипак, идеал револуционарног карактера измиче човјеку савременог доба зато што је он, под утицајем дугог процеса секуларизације, изгубио вјеру у идеале, више животне принципе, због чега неријетко пада у несигурна и конфузна стања, постајући беспомоћна мета деструктивних сила (From, 2018c). Човјек (пост)модерног доба је окован механизмом бјекства од слободе у експесни конформизам, будући да је након средњовјековне епохе изградио демократска друштва изобиља, неслућеног богатства материјалних добара, због чега је у сталном искушењу од меког левијатанизма (конзумеризма) да због задовољства и уживања своју слободу препусти савременим диктаторима или да је,

у најгорем случају, изгуби – постајући или шраф машине или робот (From, 2018b). Отуда човјеку пријети опасност роботизације и/или замјене роботима, као што му је некад пријетила опасност од робовања (From, 2019). Због тога сматра да је сваки облик неурозе код човјека здрава реакција против протезиране „здраве” адаптираности дубоко болесном друштву.

Тржишни амалгам телевизије и рекламе: Од спектакла до насиља

Према томе, реклама је постала не само економска тј. индустријска већ и специфична културолошка активност. „Спајање телевизије с рекламом даје јој потпуно нов квалитет. У реклами је „молекуларна” потреба предузимача за популаризовањем сопствене робе на тржишту у условима конкуренције спојена с друштвеном потребом буржоазије да консолидује друштво (обезбјеђујући своју културну хегемонију)” (Димитријевић, 2012: 440). Идеолошка улога рекламе је од веће важности од њене информационе улоге, будући да реклама конструише виртуелни свијет сензационалних и развратних догађаја, друштво спектакла, чијим се законима појединци потчињавају у складу са захтјевима тржишта, по „пројекту наручиоца”. „То је измишљени свет који <дрогира> човека, и мишљење човека који је погружен у њега постаје аутистично” (Димитријевић, 2012: 440). Један западни телевизијски продуцент је то овако објаснио: „Тржиште ме приморава да тражим и приказујем одвратне сензације; какав је смисао да приказујем свештеника који учи људе добру – то је банално; а, ево, ако је негде свештеник силовао малолетну девојчицу, а још боље дечака, а још боље старицу, то ће изазвати интересовање, и још тражим такве сензације по целом свету. А свет је велик, и оваквог материјала за телевизију има доста” (Димитријевић, 2012: 441).

Стручњаци за телевизију кажу да се приказивање спектакла насиља рационализује објашњењем да то наводно скреће пажњу од реалног насиља јер кад се човјек врати у реални живот он види да је његов живот љепши него на екрану. Зато се неријетко каже да се „ствара култура насиља која замењује реалност насиља” (тзв. хипотеза катарзе) (Димитријевић, 2012: 445). Насиље се промовише као ефикасно средство рјешавања проблема док се стварају митске слике о насилницима као јунацима. „У једном истраживању с почетка 80-их година у САД 63% осуђених је изјавило да је злочин починило по угледу на телевизијске јунаке, а 22% је преузело „технику злочина” из телевизијских емисија” (Димитријевић, 2012: 450).

Према *Е. Фром*у, живим бићима је својствен дефанзивни облик агресивности у сврху егзистенцијалног преживљавања, док је само људима својствен малигни облик агресивности односно деструктивност, која подразумева разарање и убијање из забаве и досаде, без биолошке или друштвене оправданости, и која се патолошки стиче у друштву, под утицајем механизма изопчавања (Fromm, 1973; Fromm 2018a). Пошто су један од тих механизма мас-ме-

дији, отуда је са сигурношћу могуће тврдити да је телевизија одавно постала генератор насиља, а култура насиља озаконљује реалност насиља, будући да насиље с екрана прелази у живот, чиме насиље постаје систем тј. констелација политичко – економских односа који врше колонизацију свијета живота. Деструктивност, као механизам бјекства од слободе (Fromm, 1969) тако бива инструментализована, производећи поробљено и ригидно друштво, као што је био случај тоталитарних друштава с обје стране гвоздене завјесе 20. вијека. Својевремено је критиковао перфидни и свеобухватни утицај културне индустрије на живот појединца, с назнаком да је тај утицај већи од економског утицаја, будући да је човјек раду изложен одређено вријеме док је утицају мас-медија изложен константно. „Сматра да је приказивање насиља ТВ покушај да се компензује страшна досада која је завладала индивидуом лишеном природних људских веза. Људи гутају дате слике, јер је то најбржи начин да изазову узбуђење и тако ублаже досаду без унутрашњег напора. Али, само мали корак одваја пасивно наслађивање насиљем од активног подстицања садистичких и деструктивних радњи” (Димитријевић, 2012: 445). Дубљи узрок овог стања треба тражити у, како истиче, лишавању живота „светости и благодати” (Димитријевић, 2012: 445) тј. у секуларизацији и екскултурацијској форми, конзумеризму. Све то доводи до нихилизма, атеизма, нерасположења и хипнотисаности сурогат мишљењима, која гуше човјекову духовност, вољу и стваралаштво. „Насиље и разарање постају циљ по себи – то је болест целог друштва” (Димитријевић, 2012: 446).

Телевизија постаје средство за програмирање људског понашања будући да конструише фиктивне, изврнуте слике односно доживљаје стварности у складу с којима човјек дјелује. Она због „успављујућег ефекта” (Димитријевић, 2012: 456) опуштања мозга, који се постиже комбинацијом текста, слика, музике и кућне атмосфере, не приморава на реаговање већ ослобађа од потребе за умним активностима. „Реклама, телевизија и песме на страним језицима чији смисао људи не схватају, стимулишу десну полулопту, али „искључују” леву. То, такође, погоршава психичко здравље и олакшава манипулисање свешћу и варање људи” (Димитријевић, 2012: 456). Утицај рекламе, заиста, може бити један од најдеструктивнијих, поражавајућих по психу, јер циља да поруши све духовне и душевне баријере како би доспио до најрањивије и најнезаштићеније сфере личности, и уз то је нагјерао да да новац за робу која није потребна. „Средства за масовно информисање треба да подижу образовни, културни и морални ниво народа, а она га снижавају” (Димитријевић, 2012: 457).

Имајући у виду на који начин реклама и мас-медији дјелују, као спољашњи утицаји којима се човјек подвргава, „треба да постоје норме безбедности и државне службе, које контролишу њихово поштовање. Изграђене су и поштују се норме загађења воде и ваздуха, бактеријског и радијационог загађења намирница и многе друге” (Димитријевић, 2012: 457). Треба повести

рачуна и о томе да психо-хигијенске и етичке норме за телевизијску и радио продукцију не буду крајње ниске.

*Адиктивни утицај културне глобализације (глобализма)
на зависност људи и њихов карактер*

Адиктивни утицај културне глобализације (глобализма) на психо-емоционално и морално здравље људи односно на њихову зависност, карактер, те појаву социо-гених болести, остварује се управо преко мас-медија и рекламе, како је у претходном поднаслову истакнуто. Ипак, свега тога не би било у поменутом опсегу да друштвене прилике томе нису погодиле, с обзиром на дешавања након пада Берлинског зида 1989. године, након чега је забиљежен нагли продор глобализације неолибералног типа. На примјер, „у вези с променама које се у Русији дешавају од времена перестројке, дошло је до слома дубинских структура свести. Код огромног броја становника, укључујући и децу, настала је психичка неприлагођеност, која доводи до пораста психичких патологија и њиховог умножавања” (Димитријевић, 2012: 511). Од тада широм свијета „расте број социогених болести (алкохолизам, наркоманија, токсикоманија, пушење), а такође се појављују и напредују раније непознате нехемијске зависности (телеманија, игроманија, манија бриге о здрављу, различите сајбер-зависности)” (Димитријевић, 2012: 511).

„Многи рекламери, новинари, политичари и други склони хиперболисању”, такође, прослављају данашњи свијет као темељно глобализовани свијет (Šolte, 2009: 17). Увријежена су мишљења да глобализација ствара свјетску културну хомогенизацију и синхронизацију, у складу са западним доминантним моделом. „Глобализација ствара један свет културе који се центрира на конзумеризму, мас-медијима, Американцима и енглеском језику. Зависно од гледања појединаца на то, та хомогенизација обухвата или прогресивни универзализам или опресивни империјализам” (Šolte, 2009: 24). С друге стране, постоји контратенденција за дуготрајном и културном различитошћу кроз чување властитог националног, религијског и сличног партикуларистичког идентитета, као одбрамбеног одговора универзализујућем мексвијету (McWorld). „Висока плима конзумеризма тј. потрошачког менталитета, као што изгледа, широм свијета изазива културално поравнање које намеће мноштво глобалних чинилаца” (Šolte, 2009: 79) (као што су Мајкл Џексон, Мајкрософт креатори огласа и сл.).

О томе како мас-медији, а нарочито телевизија, изазивају зависност, формирајући специфичан режим живота, најбоље свједоче сами зависници у процесу рехабилитације: „Хваљење неморалног начина живота, који се заснива на уживању алкохолних напитака, пушењу, бестидном сексу, хомосексуализму, крвавим тучњавама, убиствима, сценама мучења, тортура и насиља, не може да се не одрази на духовно формирање личности и понашања, посеб-

но деце и адолесцената” (Димитријевић, 2012: 487). Дрога се, маркетиншким ријечником речено, неријетко „позиционира” као средство против депресије (Димитријевић, 2012: 481), која је посљедица живота у друштву спектакла и медијског паразитирања на трагичним догађајима. Да би се избјегла наркотизација у друштву, а нарочито дјеце, потребно се ухватити у коштац са посљедицама секуларизације које се манифестују у виду „нездоровог, бездуховног, безрелигијског начина живота; пошто су наркоманија, проституција, алкохолизам, абортуси, хомосексуализам, насиље, убиства, крађе, разбојништва и тероризам – последице бездуховног начина живота који се у друштву развија на фону идеологије хедонизма” (Димитријевић, 2012: 490).

Конзумирање дуванских производа, такође, није безазлен проблем, кад је ријеч о стварању психо-физичке зависности. Наиме, „имајући у виду давнашњу тврдњу медицине да су дуван и алкохол – отрови и да је Светска здравствена организација дуван и алкохол укључила у списак наркотичких отрова, може се смело тврдити да је човек који пуши или редовно ужива алкохол наркоман” (Димитријевић, 2012: 490).

Конзумирање дуванских производа је саставни елемент урбаног имиџа који доприноси и изградњи супкултуре омладине, коју додатно уобличавају и подстичу мас-медији. „Суровост омладине и тинејџера коју често видимо у животу и о којој се с времена на време говори у средствима за масовно информисање, умногоме се у дечијој свести формира приликом гледања западних филмова и затим се реализује у животу. Средства за масовно информисање формирају и такозвану омладинску псеудокултуру” (Димитријевић, 2012: 487). Американац и угледни филмски критичар, писац и публициста, Мајкл Медвед, говори о разорном утицају који се у САД остварује програмом Холливуда на развраћању дјеце и омладине. Он пише о филму „Види ко прича 3”, који као филм за дјecu „прославља ванбрачне везе родитеља” (Димитријевић, 2012: 488). А све је, заправо, почело 1960-их година у Америци, кад се успјешно одиграла сексуална револуција, под геслом „Секс, дрога и рокенрол”, откад је кренуо талас суноврата, који полако доводи свијет до ивице морално-етичког и културног краха, а све под кринком музичких фестивала, који се обавезно одвијају уз продају дроге и предозирање до смртних исхода. „Код 40-60% наше деце примећују се психосоматске болести, а код 15-20% психичка растројства. Повећава се спремност деце да постану жртва. Неморал и приступ «не одричи се задовољства» лишавају човека социјалног ослонца и заштите, снижавају стабилност пред факторима који оштећују психу” (Димитријевић, 2012: 511). С обзиром на утицај рок музике на мозак и психу човјека, није погрешно рећи да је рок музика условила нагли пораст наркоманије. „Западна омладинска псеудо-култура, која је створена на рок и поп-музици, носила је са собом и дрогу као свој битни атрибут” (Димитријевић, 2012: 488). „Одређена рок музика има разоран утицај на мозак и на психу човека. Данас је деструктиван утицај рок-музике као средства за наркотизацију оmlа-

дине прилично јасно описан у научним студијама и не изазива сумњу. Доказан је утицај рок-музике на развој наркоманије” (Димитријевић, 2012: 489). Ови утицаји рок музике су чак и научно доказани у више научних студија. Па тако, на примјер, „амерички научници-лекари су, под руководством Д. Елкина, доказали да продоран звук велике јачине изазива згрушавање беланчевина. Сирово кокошије јаје, које је стављено испред звучника на једном од концерата 3 сата касније је било барено, јер се беланце згрушало као да се јаје неколико минута налазило у врелој води” (Димитријевић, 2012: 491). Ови резултати указују колико је неопходна деконтаминација, реконструкција мас-медијског и музичког простора, након што буду, макар и привремено, угашени „упаљачи” таквог утицаја.

Превентивни утицај еколошке културе и еколошко-етичког конзумеризма

Претходно описани разорни ефекти мас-медија и рекламе контаминирајућим садржајима нарушавају равнотежу еко-система и законе (људске) природе које је људски род, од свог постанка, настојао ставити под контролу, приликом адаптације и преживљавања, да би природне екосистеме прилагодио својим потребама, уз помоћ науке и технике, некад и до граница експлоатације. „У покушају да их измијени, култивише и урбанизује, он их заправо делимично или у потпуности деградира” (Стајић, Мијалковић, Станаревић, 2006: 191).

Као што се људском грешком контаминирају елементи природе, ваздух, вода, земља, тако се исто врши и контаминација људске свијести. „На глобалном нивоу најекстремније последице човековог негативног утицаја на природу јесу уништавање озонског омотача Земље, стварање киселих киша и ефект стаклене баште” (Стајић, Мијалковић, Станаревић, 2006: 192). Због овакве еколошке проблематике, поставља се питање заштите животне, социјалне и менталне средине односно хабитуса кроз адекватан однос државе, друштва и човјека. „Наш однос према животној средини мора да буде заснован на максими да ‘планету Земљу нисмо наследили од предака, него смо је позајмили од потомака’” (Стајић, Мијалковић, Станаревић, 2006: 193). Ово је питање и безбједности и културе односно питање и система и свијета живота, човјечанства и универзума уопште. „Безбедносна култура савесног односа према животној средини назива се еколошка култура” (Стајић, Мијалковић, Станаревић, 2006: 191).

Еколошка култура је ужи појам од појма безбједносне културе. **Безбједносна култура** је „скуп усвојених ставова, знања вештина и правила из области безбедности, испољених као понашање и процес, о потребним начинима и средствима заштите личних, друштвених и међународних вредности од свеколиког угрожавања” (Стајић, Мијалковић, Станаревић, 2006: 23).

Фотографија 3: Еколошка безбиједност у функцији еколошке хомеостазе

Извор: <https://www.nezavisne.com/nauka-tehnologija/okolina/Putin-Ekoloska-bezbjednost-medju-kljucnim-prioritetima/663848> [31/012024]

Безбиједносна култура подразумијева „како материјалну, тако и духовну културу” (Стајић, Мијалковић, Станаревић, 2006: 23). У домену безбједносне односно еколошке културе је и дјеловање еколошких покрета на рјешавању еколошке проблематике, а који су најчешће спонтаног односно самониклог карактера (grassroots). Било да је с врха или иницирано из базе, то дјеловање треба бити добро организовано или ефикасно праћено, уз заједничке државне и цивилне подухвате на унапређењу питања заштите животне средине. „Развијање еколошке свести и еколошких покрета као дела безбедносне културе један је од кључних услова за решавање и превладавање еколошких криза односно различитих облика угрожавања животне средине” (Стајић, Мијалковић, Станаревић, 2006: 193).

На том путу је потребно испоштовати принципе природних законитости, кроз научна сазнања и етичан однос и искуство у контакту са био- и социо-сфером. Неки од тих принципа су видљиви из „12 еколошких заповести” (Стајић, Мијалковић, Станаревић, 2006: 193 - 194). Свијест о тим принципима и њихово поштивање би били у складу са коегзистенцијом религије и конзумеризма, као важних друштвених чињеница, или са „трансформацијом конзумеризма, у складу с еколошко-етичким религијским принципима, у одрживију и прихватљивију варијанту, како за хришћански хабитус Европљана, тако и за опстанак животне средине” (Slijepčević, 2023).

Табела 1: 14 еколошких заповијести

Афористички еколошки кодекс

1) Не очекуј од природе више него што си јој дао!	2) Заштити планету ову, друге немамо нити ћемо добити нову!	3) Брини о ваздуху пре него што га угледаш!
4) Користи извор тако да воду можемо пити на речном ушћу!	5) Знај да земља дарује само кад ум царује!	6) Сети се да је живот дрвета залог за дрво живота!
7) Не дозволи да птице селице сутра одустану да се врате с југа!	8) Урачунај цену очувања природе у цену сваког производа!	9) Не тражи рупу у законима природе!
10) Мисли више о отпаду, да не завршимо на њему!	11) Градећи не отимај, већ дели са природом!	12) Чувај средину да бисмо избегли крај!
13) Рекламу пропрати, ал' само за здрав садржај плати! (Слијепчевић, 2024: 16)	14) Добра и услуге бесплатно рецензирај, корисне повратне информације од других не скривај. (Слијепчевић, 2024: 16)	

Извор: (Стајић, Мијалковић, Станаревић, 2006: 193 - 194) [31/012024]

Постоји велики број *еколошких узуса*, које би требало поштовати, зарад очувања, еколошке хомеостазе, а неке се конкретно односе на оглашавање, било да је плаћено, као реклама, или про боно, као рецензија: „Рекламу пропрати, ал' само за здрав садржај плати! (Слијепчевић, 2024: 16); „Добра и услуге бесплатно рецензирај, корисне повратне информације од других не скривај” (Слијепчевић, 2024: 16).

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Предмет овог истраживања је глобализација, као процес стварања пост-индустријског друштва „глобалног” типа, који настаје као исход овог више-димензионалног процеса. Поред загађења животне средине и угрожавања људског здравља, посљедица глобализације је и контаминација човјекове менталне средине односно његове свијести и духа под утицајем реклама, телевизије и мас-медија (Димитријевић, 2012), због чега се и проблематизује тај утицај.

У овом раду су описани кључни појмови: глобализација, реклама, еколошка култура и (одрживи) конзумеризам. Глобализација је вриједносно неутралан појам у односу на појам глобализма и глобалности, међу којима постоје разлике, и служи за означавање процеса умрежавања свијета.

Према *Ентонију Гиденсу*, глобализација је процес стварања свјетске међузависности и интензификације друштвених односа од локалног до глобалног нивоа и обратно, а економски фактори, као што су међународне транс-

акције различитих облика капитала, имају пресудан утицај на интеграционе процесе. Слично као и за Гиденса, за *Донатана Тарнера* је глобализација суптилнији начин освајања, путем комуникационих и транспортних технологија и економске доминације, ради контроле тржишта. За *Вуковића* и *Тодоровића* је глобализација дезинтеграција некадашњих реал-социјалистичких система и њихово економско и политичко уједињење на нивоу централне, источне и југоисточне Европе. *Наоми Клајн* глобализацију поима и као повезујући, али и као разједињујући процес, будући да неријетко изолује људе и намамљује их на насиље, поред тога што их повезује трговином и комодификацијом свих активности у робу. *Јан Арт Шолте* сматра да је глобализација ширење транс-планетарних друштвених веза, које би требале бити засноване на сигурности, једнакости и демократичности.

Разумијевање релације између глобализације и проблема које изазива (угрожавање људског здравља, загађења животне и менталне средине човјека) успостављено је поимањем повезаног утицаја рекламе и мас-медија и њихових ефеката на човјека и окружење. Тиме је указано на узроке и функције културне глобализације у правцу стварања зависности и идентитетских флукуација код људи, чиме је она научно објашњена. Реализовани су циљеви и прикупљени одговори на питања о културној превласти у свијету, преко средстава масовног комуницирања: *Како глобализација утиче на свијест и дух људи под окриљем неолибералног тржишног мијешања духовности и синкретизма идеолошких утицаја? Да ли реклама, телевизија и мас-медији стварају зависност потрошача, утичући на њихово психичко здравље, деструктивност и формирање омладинске псеудокултуре?*

Реклама је феномен привлачења пажње на робу односно добра и услуге. Иако има важну улогу у пласману добара и услуга, ипак, мора бити заснована на принципима заштите потрошачког интегритета и права потрошача односно не смије причињавати штету здрављу, ширењем некавалитетне и штетне робе. Непоштовање стандарда потрошачке заједнице изазвало је реакцију појаве друштвених покрета за борбу потрошача против девијација у сфери куповине и потрошње. Појавио се покрет **конзумеризма**, који је 1950-их година настао ради заштите права потрошача, путем закона, друштвених организација које регулишу рекламну дјелатност и ограничавају манипулативне тенденције, те путем међународног кодекса рекламне праксе. Реклама треба да одражава садржај који промовише. **Идеолошка улога рекламе** је од веће важности од њене информационе улоге, будући да реклама конструише виртуелни свијет сензационалних и развратних догађаја, друштво спектакла, чијим се законима појединци потчињавају у складу са захтјевима тржишта, по „пројекту наручиоца”.

У (хипер)потрошачком друштву се пропагира култ новца. Неуромаркетинг је наука која усмјерава на куповину и потрошњу. То се постиже и путем ТВ садржаја. Телевизија је технологија разарања свијести, с обзиром на

„невидљиву руку тржишта”, која тежи да укине све установе и регулаторне механизме који би се супротставили било каквој дехуманизацији у услови-ма беспштедне тржишне конкуренције и неједнаких шанси, с обзиром на количину свих врста капитала којом се располаже. У основи савремене рекламе се налази теорија А. Грамшија о културној хегемонији, која треба да претходи револуцији тј. освајању политичке власти. Насупрот томе, Е. Фром истиче важност карактера, јер је претежније бити револуционарни карактер, а не политички опортуниста и ауторитарна личност, пошто је циљ људског развоја слојевита личност, која не учествује у револуцијама, није бунтовник, није фанатик (идолопоклоник), већ је хумана, слободна и независна, идентификује се са човјечанством, воли живот и критички га промишља, има вјере, али се не поводи увјерењима већине (клишеима), моћ је морално не импресионира пошто се покорава принципима, аутономном моралу, а не (лажним) ауторитетима.

Постоји амалгам телевизије и рекламе који се манифестује од спектакла до насиља. Спектакуларизација насиља се рационализује аргументом да се жели постићи ефекат одвраћања од реалног насиља јер је стварност, коју људи живе и у коју се након спектакла враћају, мање насилна. Ипак, истина је да се тако ствара култура насиља, која озаконјује реалност насиља, будући да насиље с екрана прелази у живот, постајући систем (констелација политичко – економских односа) који врши колонизацију свијета живота. Средства за масовно информисање формирају и такозвану омладинску псеудокултуру, склону различитим облицима изопаченог понашања, који се формирају под наркотичним утицајем рок-музике, дуванских производа, хедонизма и сличних изазова у друштву без граница.

Дубљи узрок свему овоме почива у десакрализацији, лишавању свијета живота „светости” тј. у секуларизацији и екскултурацијској форми, конзумеризму. Све то доводи до нихилизма, атеизма, нерасположења и хипнотисаности сурогат мишљењима, која гуше човјекову духовност, вољу и стваралаштво, чинећи да деструкција постане болест друштва. Телевизија постаје средство за програмирање људског понашања, будући да конструише фиктивне, извртнуте слике односно доживљаје стварности, у складу с којима човјек неријетко и дјелује. Утицај рекламе, заиста, може бити један од најдеструктивнијих, поражавајућих по психу, јер циља да поруши све духовне и душевне баријере како би доспио до најрањивије и најнезаштићеније сфере личности, и уз то је најјерао да да новац за робу која није потребна. Због тога треба повести рачуна о томе да психо-хигијенске и етичке норме за телевизијску и радио продукцију не буду крајње ниске.

Имајући све ово у виду, разложно се и оправдано претпоставља да је утицај културолошке глобализације, односно глобализма, адиктиван по појединце и депривирајући по развој њихових истинских потреба и револуционарног карактера односно слободарства, независности, критичког расположења, идентификације са човјечанством, непокорности и сличних обиљежја здраве

личности, али да га је могуће минимизирати уз помоћ еколошке културе, као саставнице безбједносне културе, те кроз еколошко-етичке принципе одрживог конзумеризма. Постоји велики број *еколошких узуса*, које би требало поштовати, зарад очувања, еколошке хомеостазе, а неки се конкретно односе на оглашавање, било да је плаћено, као реклама, или про боно, као рецензија: Рекламу пропрати, ал» само за здрав садржај плати!; *Добра и услуге бесплатно рецензирај, корисне повратне информације од других не скривај!*

Након извршене анализе, дошло се до сазнања да неолиберална глобализација, с фокусом на тржишном фундаментализму, разорно дјелује на дух и свијест људи, њихово понашање, путем идеолошких и индоктринирајућих механизма, мас-медиа и рекламе, који стварају различите манифестације адиктивног понашања у вези с потрошњом и ван ње и специфичну супкултуру омладине, која се сматра псеудокултуром управо због обездуховљавајућих импликација.

ЛИТЕРАТУРА

- Adam, B. Beck, U. & Van Loon, J. (ed.). (2000). *The risk society and beyond critical issues for social theory*. London: Sage Publications.
- Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage Publications.
- Dale, A. Wathan, J., Higgins, V. (2008). In Alasuutari, P., Bickman, L., Brannen, J., *The SAGE Handbook of Social Research Methods*, pp. 520 – 535, Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, SAGE Publications.
- Durkin, Kieran. (2014). *The Radical Humanism of Erich Fromm*. New York: Palgrave Macmillan.
- From, E. (2018a). *Anatomija ljudske destruktivnosti*. Podgorica: Nova knjiga.
- From, E. (2018b). *Bekstvo od slobode*. Podgorica: Nova knjiga.
- From, E. (2018c). *Čovek za sebe – Istraživanje psihologije etike*. Podgorica: Nova knjiga.
- From, E. (2019). *Zdravo društvo*. Podgorica: Nova knjiga.
- Fromm, E. (1973). *The Anatomy of Human Destructiveness*. New York: HOLT, RINEHART AND WINSTON.
- Fromm, Erich. (1969). *Escape from Freedom*. New York: Avon Books.
- Fromm, E. (1963). Odlomak iz eseja „The Revolutionary Character”, Zbornik „The Dogma of Christ and Other Essays on Religion, Psychology and Culture”. <http://www.akuzativ.com teme/557-erich-fromm-revolucionarni-karakter>
- Gidens, A. (2003). *Sociologija. Ekonomski fakultet*. Beograd.
- Gidens, E. (1998). *Posledice modernosti*. Beograd: Filip Višnjić.
- Klein, N. (2003). *Ograde i prozori: Dopisi s linija fronte spora o globalizaciji*. Zagreb: V. B. Z.: Biblioteka Tridvajedan.
- Kothari, C.R. (2004). *Research Methodology: Methods & Techniques*. New Delhi: New Age International (P) Ltd., Publishers.

- Kuba, L. & Koking, Dž. (2004). *Metodologija izrade naučnog teksta*. Podgorica: CID, Banjaluka: Romanov.
- Lundgren, S. (1998). *Fight Against Idols: Erich Fromm on Religion, Judaism and the Bible*. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH.
- Marinković, D. (2008). *Uvod u sociologiju: Osnovni pristupi i teme*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Mimica, A. & Bogdanović, M. (2007). *Sociološki rečnik*. Beograd: Službeni glasnik.
- Mythen, G. (2004). *Ulrich Beck: A Critical Introduction to the Risk Society*. London: Pluto Press.
- Piketi, T. (2015). *Kapital u XXI veku*. Novi Sad: Akademska knjiga.
- Ricer, Dž. (2012). *Savremena sociološka teorija i njeni klasični koreni*. Beograd: Službeni glasnik.
- Sljepčević, D. (2023). *Religija i konzumerizam - Ka ekološko-etičkom konzumerizmu*, Zbornik radova sa 16. Naučno-stručnog skupa Studenti u susret nauci (STES), 61- 80. Banja Luka: Univerzitet u Banjoj Luci; Studentski parlament Univerziteta u Banjoj Luci.
- Šolte, J. A. (2009). *Globalizacija: Kritički uvod*. Podgorica: CID.
- Sørensen, M. P. & Christiansen, A. (2013). *Ulrich Beck: An introduction to the theory of second modernity and the risk society*. London & New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Tarner, Dž. H. (2009). *Sociologija*. Novi Sad: Mediterran Publishing. Beograd: Centar za demokratiju.
- Vuković, M. & Todorović, D. (2020). *Osnovi sociologije*. Niš: Filozofski fakultet.
- Димитријевић, В. (прир.). (2012). *Христос је твоја слобода: Православно лечење од болести зависности (од наркоманије и пушења до зависности од хазардних игара, компјутера, интернета и мас-медија)*. Београд: Верско добротворно старатељство Архиепископије београдско-карловачке; Нови Сад: Артпринт.
- Митровић, М. (2005). *Социологија: Основни појмови и проблеми*. Београд: Правни факултет. Центар за публикације.
- Стајић, Ј., Мијалковић, С., Станаревић, С. (2006). *Безбедносна култура младих: Како живети безбедно*. Београд: БИГЗ.

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И СОЦИАЛНО-ПАТОЛОГИЧЕСКИЕ ФЕНОМЕНЫ: ВЛИЯНИЕ РЕКЛАМЫ, ТЕЛЕВИДЕНИЯ И СМИ НА (присоединение) ПОТРЕБИТЕЛЕЙ

Душанка Слијепчевић

Анотација: Предметом истраживања је глoбализација и стварање постиндустријалног друштва «глoбалног» типа, наступајућег као последица овог многомерног процеса (Гидденс, 1998; 2003; Митровић, 2005; Маринковић, 2008; Вуковић и Тодоровић, 2020). Поред загађења околине и угрозе здо-

ровью человека, последствием глобализации является загрязнение психической среды человека, то есть его сознания и духа, под воздействием рекламы, телевидения и средств массовой информации (Димитриевич, 2012), из-за чего такое влияние подвергается допросу. Предполагается, что влияние культурной глобализации, т.е. глобализма, вызывает привыкание индивидов и лишает их развития их истинных потребностей и «революционного характера» (Фромм, 1963), т.е. свободы, независимости, критического отношения, идентификации с человечеством, непослушание и аналогичные характеристики здоровой личности, но их можно свести к минимуму с помощью «экологической культуры» (Стаич, Миялкович и Станаревич, 2006: 191), как компонента культуры безопасности, а также с помощью экологических и этических принципов устойчивого развития. потребительство. Научными и профессиональными целями являются: описание ключевых терминов и понимание взаимосвязи между глобализацией и проблемами, которые она вызывает, а также причинно-следственное и функционалистское объяснение влияния культурной глобализации на зависимость людей и колебания идентичности. Методы описательного и сравнительного анализа, дедукции, синтеза, индукционного и кабинетного исследования, а также статистики будут использоваться для получения качественных и количественных данных (Kothari, 2004; Dale, Wathan & Higgins, 2008) в ходе «библиотечного исследования» (Куба & Koking, 2004: 90) по библиографическим единицам из реферированной выборки. Результаты относятся к реализованным целям и к собранным через средства массовой коммуникации ответам на вопросы о культурном доминировании в мире: Как глобализация влияет на сознание и дух людей под эгидой неолиберального рыночного смещения духовности и синкретизма идеологическое влияние? Создают ли реклама, телевидение и средства массовой информации зависимость потребителей, влияющую на их психологическое здоровье, деструктивность и формирование молодежной псевдокультуры?

Ключевые слова: глобализация; рекламные ролики; экологическая культура; (устойчивое) потребительство

GLOBALIZATION AND SOCIO-PATHOLOGICAL PHENOMENON: THE INFLUENCE OF COMMERCIAL, TELEVISION AND MASS MEDIA ON THE ADDICTION OF CONSUMERS

Dusanka Slijepcevic, MA

Abstract: *The subject of research* is globalization and the creation of a post-industrial society of the “global” type, which arises as a consequence of this multidimensional process (Giddens, 1998; 2003; Mitrovic, 2005; Marinkovic, 2008; Vukovic & Todorovic, 2020). In addition to environmental pollution and endangering human health, the consequence of globalization is the contamination of man’s mental environment, that is, his consciousness and spirit under the influence of commercial, television and mass media (Dimitrijevic, 2012), which is why this influence is being problematized. It is *assumed* that the influence of cultural globalization, i.e. globalism, is addictive for individuals and depriving them of the development of their true needs and “revolutionary character” (Fromm, 1963), i.e. freedom, independence, critical attitude, identification with humankind, disobedience and

similar characteristics of a healthy personality, but that it can be minimized with the help of “ecological culture” (Stajic, Mijalkovic & Stanarevic, 2006: 191), as a component of safety culture, and through ecological and ethical principles of sustainable consumerism. **The scientific and professional goals** are: a description of key terms and an understanding of the relationship between globalization and the problems it causes, and a causal and functionalist explanation of the impact of cultural globalization on people’s dependence and identity fluctuations. **The methods** of descriptive and comparative analysis, deduction, synthesis, induction and desk research, with statistics too, will be used to arrive at qualitative and quantitative data (Kothari, 2004; Dale, Wathan & Higgins, 2008) during “research in library” (Kuba & Koking, 2004: 90) on bibliographic units from the abstracted sample. **The results** refer to the realized goals and to the collected answers to questions about cultural dominance in the world, through the means of mass communication: How does globalization affect the consciousness and spirit of people, under the auspices of the neoliberal market mixing of spirituality and syncretism of ideological influences? Do advertising, television and mass media create consumer addiction, affecting their psychological health, destructiveness and the formation of youth pseudoculture?

Keywords: globalization; commercial; ecological culture; (sustainable) consumerism

РАЗЛИКЕ У МОТОРИЧКИМ СПОСОБНОСТИМА КАНДИДАТА ЗА УПИС НА ВИСОКУ ШКОЛУ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА И ФАКУЛТЕТ БЕЗБЈЕДНОСНИХ НАУКА

Дарко Паспаљ¹

Факултет безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци

Ненад Рађевић

Факултет безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци

Лазар Вулин

Факултет безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци

Саша Ковачевић

Спортско гимнастичко удружење Спартак, Бањалука

Филип Кукић

Факултет Физичког васпитања и спорта Универзитета у Бањој Луци

Апстракт: На узорку од 564 испитаника, мушког пола, старосне доби $19 \pm 0,6$ година, који су са успјехом прошли процес селекције за упис на Високу школу унутрашњих послова - ВШУП-а (305 испитаника) и Факултет безбједносних наука - ФБН-а (259 испитаника), уз примјену седам тестова за процјену моторичких способности, проведено је истраживање, са циљем да се утврде разлике у моторичким способностима, ради процјене њиховог моторичког статуса и даљег програмирања рада на основу добијених резултата. Дискриминативна анализа је показала да између праћених група испитаника, постоји статистички значајна разлика у систему примјењених варијабли за процјену моторичких способности, те да варијабле скок удаљ из мјеста (МСДМ) и максималан број урађених склекова за 10 секунди (МСКЛ), највише раздвајају резултате испитаника за упис на ВШУП-а и ФБН-а. Испитаници за упис на ВШУП-а, остварили су боље вриједности резултата код варијабли: скок удаљ из мјеста (МСДМ), тапинг руком (МТАП) и Куперов тест трчања 12 минута (МКУП), док су испитаници за упис на ФБН-а, остварили боље вриједности резултата код варијабли: максималан број урађених склекова за 10 секунди (МСКЛ), максималан број урађених подизања трупа за 30 секунди (МПТР), окретност са палицом (МОКП) и колут напријед – колут назад – трчање (МКНЗ). С обзиром на то, да су моторичке способности значајне за усавршавање специјалних знања и способности, перманентно праћење њиховог нивоа, могло би представљати један од предикторских фактора

¹ Др Дарко Паспаљ је наставник на ужој научној области Специјално физичко образовање на Факултету безбједносних наука, Универзитета у Бањој Луци. Е маил: darko.paspalj@fbn.unibl.org

за утврђивање њиховог утицаја на усвојеност и примјену програмских садржаја из програма Специјалног физичког образовања.

Кључне ријечи: Висока школа унутрашњих послова, Факултет безбједносних наука, селекција, моторичке способности, разлике

УВОД

Специјално физичко образовање (СФО), као дио физичке културе има за циљ психосоматско усавршавање студената кроз постизање и одржавање базичних и специјалних знања и способности (Благојевић, 2006), при чему добро дефинисан едукативни и тренажни третман, треба да трансформише опште и специјалне физичке способности у складу са професионалним потребама радника министарства унутрашњих послова и других агенција које се баве безбједносним пословима (Милошевић, 1985; Милошевић и Зулић, 1988; Милошевић и сарадници, 1988; Благојевић, 1996; Вучковић, 2002; Допсај и сарадници, 2002). Програмске активности СФО-а, спадају у полиструктуралне ацикличке активности које карактерише мноштво техничких елемената, богата тактика поступања, разноликост покрета цјелог тијела и појединих његових дијелова у различитим правцима са промјењивом јачином и темпом дјеловања. На основу наведеног, може се закључити да је СФО-е, високо интензивна активност дисконтинуираних покрета и кретања која захтјева одређене техничке и тактичке вјештине које се испољавају у сложеним условима, са циљем деструкције и потпуне контроле над противником. Успјешност реализације техника и њихова практична примјењивост у многоме зависи од квалитета извођења и времена у коме се оне изводе, због чега је веома важно да се технике непрестано усавршавају и да се усклађују са биомеханичким захтјевима, те да се ефикасно модификују у ситуационим условима. Дефинисање едукативно-тренажног процеса наставних предмета СФО-а, проистиче из потребе за трансформацијом знања и моторичких способности студената, са циљем њиховог унапређења у складу са професионалним захтјевима радника министарства унутрашњих послова и других агенција које се баве пословима безбједности (Благојевић, 1996; Допсај и сарадници, 2002). Специфичности професионалних задатака условљавају да студенти као будући припадници министарства унутрашњих послова и других безбједносних агенција, морају имати одређена знања и способности на вишем нивоу у односу на просјек грађанске популације, код чега моторичке способности имају доминантну улогу у односу на остале адаптивне карактеристике и способности (Милошевић и сарадници, 2005). Имајући у виду наведено, можемо закључити да су добро развијене моторичке способности и адекватан ниво увјежбаности специфичних моторичких задатака, један од основних фактора којима се обезбјеђују услови за успјешност у раду радника министарства унутрашњих послова и других агенција које се баве безбједносним пословима

(Милошевић, 1985; Благојевић и сарадници, 2006; Допсај и сарадници, 2002). Суштину моторичких способности чине они аспекти моторичке активности који се појављују у кретним структурама, који се могу описати једнаким параметарским системом и у чијој основи се налазе физиолошки, биохемијски, когнитивни и конативни механизми. Истраживања хијерархијског функционалног модела моторичких способности (Зациорски, 1975; Gredelj et al., 1975; Ђорђевић, 1989; Кукољ, 1996), указују на то да су у простору првог реда дефинисани хипотетски фактори феноменолошког модела који обухватају координацију, снагу, издржљивост, брзину, флексибилност, прецизност и равнотежу, док су на основу истраживања Kugelića et al., (1975), са аспекта функционалних механизма у простору другог реда дефинисани хипотетски фактори који обухватају: фактор регулације интензитета ексцитације (одговоран за број активираних моторичких јединица, односно за варијабилитет и коваријабилитет свих варијабли експлозивне снаге); фактор регулације трајања ексцитације (одговоран за варијабилитет и коваријабилитет у варијаблама репетитивно-статичке снаге, код којих је трајање изометричке контракције или број контракција важнији од величине силе која се мора развити); фактор структурирања кретања (одговоран за варијабилитет и коваријабилитет оних моторичких варијабли које захтјевају у одговарајућим моторичким задацима низ повезаних комплексних радњи, и тестова брзине код којих учинак зависи о алтернативној инерцији фреквенције покрета); и механизам функционалне синергије и регулације тонуса (одговоран за варијабилитет и коваријабилитет неких тестова флексибилност, прецизности, брзине једноставних покрета, те неких тестова равнотеже). На основу досадашњих истраживања утврђене су значајне везе између механизма за структурирање моторичког алгорита и механизма одговорних за максимално манифестовање мишићне силе, за брзину укључења мишића и за истовремено испољавање механизма одговорних за брзо укључење мишића и за реализацију сила при великим брзинама контракције мишића. Веома је тешко предвидјети било коју човјекову активност уколико не располажемо довољним бројем информација о његовим битним карактеристикама и способностима (како о биолошко-физиолошким, тако и психолошким карактеристикама), што нас у великој мјери приближава антрополошком поимању људских карактеристика и настојању да се свака људска активност посматра као резултат активизације веома сложеног, високо организованог био-психосоцијалног система (Šoše & Rađo, 1998). Са феноменолошког аспекта, када се говори о селекцији, као природној појави, треба нагласити да она припада процесима класификације неког ентитета, док се у друштвеним наукама, под појмом селекције сматра одабир или разврставање особа или њихових способности по неком, унапријед утврђеном критеријуму. Сврха селекције најчешће служи за утврђивање могућности на основу којих се појединцима може пружити помоћ у избору облика школовања, учења или оснаживања неке њихове посебне вјештине. Први селекцијски поступци засновани на научним чињеницама, односе се на моторичке и функционалне

способности, морфолошке и конактивне карактеристике, те специфична полицијска знања и вјештине (Šoše & Rađo, 1998). Полиција, као специфичан орган државне управе је задужена за област безбједности грађана и друштва у цјелини, због чега у одређеним ситуацијама дефинисаним законом, полицијски посао подразумева и употребу средстава силе (принуде), односно коришћење моторичких знања, која су повезана са базичним моторичким способностима (Sörensen et al., 2000; Anderson et al., 2001; Anderson et al., 2002; Kukić & Maamari, 2017). Већ због саме природе посла који обавља, она захтијева веома сложену процедуру едукације (Кешетовић, 2005), што условљава квалитетну процедуру одабира кандидата за тај посао, односно захтјева изузетно валидне и ефикасне селекционе поступке, који су научно засновани и по строгим критеријумима, дефинисани и валидно израчунати (Anderson et al., 2001). Због тога, први корак који претходи едукацији будућих полицијских службеника представља процес селекције, у којем је један од главних параметара тестирање нивоа физичких способности у циљу одабира најспособнијих кандидата (Strating et al., 2010; Janković & Kogoranovski, 2017; Kogoranovski et al., 2020). Управо из тих разлога, у свим институцијама које се баве безбједносним и полицијским пословима, дефинисање селекционих критеријума за упис на школовање, као и за пријем у службу, представља веома озбиљан научни и стручни проблем. Имајући у виду чињеницу, да стратегија побољшања и дугорочног одржавања професионалне ефикасности безбједносних и полицијских службеника, треба да буде базирана на научно заснованом систему који спроводе експерти, који за циљ мора да има побољшање процеса одабира кандидата, процес селекције је изузетно важан за квалитет будућег кадра и бољу професионалну ефикасност службе. Модел провјере физичких способности са аспекта моторичког простора (БМС), развијен је још средином осамдесетих година прошлог вијека (Милошевић, 1985; Милошевић и сарадници, 1988), а настао је на основу утврђене моделске структуре моторичких способности, дефинисане на узорку здравих особа које редовно физички вјежбају (Metikoš, et al., 1979; Zaciorski, 1982), примјењене на популацији специјализованој за реализацију полицијских послова (Милошевић, 1985). На тај начин је општи популациони модел редефинисан у односу на моторичке индивидуалности и физичке карактеристике које су доминантне за ефикасну реализацију безбједносних и полицијских послова. Из тог разлога, пријемни испит који се проводио за упис на ВШУП-а, Републике Српске (која се бавила едукацијом кадра за рад у полицијским агенцијама), био је осмишљен са циљем да се из узорка кандидата, примјењеним начином селекције, изаберу најбољи појединци који представљају репрезент пријављене популације. Такође, изабрани појединци су требали да буду селектовани у односу на потребе полицијске професије и свих професионалних обавеза које треба да обавља руководећи кадар полиције. Систем селекције је био пројектован као четвородимензионални селекциони модел, код чега је први ниво селекције обухватао успјех постигнутог у току претходног школовања.

Циљ овог нивоа је био да се одбаце сви они кандидати који имају испод просјечан успјех, односно, да се прихвате само они кандидати који су по успјеху рангирани у категорију натпросјечних појединаца са изграђеним радним способностима. Други ниво селекције се односио на стање општег и специфичног здравственог статуса, где су се кандидатима након завршених анализа, одмах саопштавани резултати, тако да су сви здравствено способни кандидати настављали са пријемним процедурама, док су се остали кандидати елиминисали из даљег процеса селекције. У одређеним случајевима била је могућа ревизија здравственог прегледа, где су се све или одређене процедуре, у случају поновно заказаног прегледа, понављале. Ако поновљена здравствена испитивања укажу на адекватан здравствени статус кандидата, кандидат је могао са неком наредном групом да настави са пријемном процедуром. Трећи ниво селекције, односио се на процјену психолошке структуре и склоности личности, код чега су се након одговарајућих тестова и испитивања, кандидати, одмах елиминисали као особе са неадекватним профилем личности у односу на потребе послова руководиоца у полицији, или су се упућивале на даљи (четврти) ниво селекције. Четврти ниво селекције се вршио са аспекта утврђивања општих физичких способности кандидата и представљао је процјену базично-моторичког статуса (БМС), који се одвијао кроз процјену моторичких способности кандидата. Оваквим системом, након спроведеног поступка селекције, требало је да преостану само они кандидати који су по примјењеном моделу, представљали селекционисане појединце са најквалитетнијом радном, здравственом, психолошком и физичком основом за потребе процеса едукације будућих официра полиције.

Факултет безбједносних наука је успостављен Одлуком владе Републике Српске о трансформацији Високе школе унутрашњих послова у Факултет као организациону јединицу Универзитета у Бањој Луци, и као правни сљедбеник Високе школе унутрашњих послова је добио је сагласност да буде матичан за уже научне области: безбједносне науке, безбједност у ванредним ситуацијама, специјално физичко образовање, организација и послови полиције, криминалистичка тактика, методика и оператива и криминалистичко-форензичке науке. Као и на Високој школи унутрашњих послова и на Факултету безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци, пријемни испит је осмишљен као вишедимензионални модел, а обухватао је успјех постигнут у току претходног школовања и тестове који су се спроводили у склопу пријемног испита кроз тест општег знања, писмени рад на задану тему, интервју и тест провјере моторичких способности. С обзиром на то да је Факултет безбједносних наука једна од чланица Универзитета у Бањој Луци, процес селекције кандидата за упис на школовање, није био елиминитарног карактера, већ се ранг листа кандидата израђивала на основу оствареног броја бодова, на основу општег успјеха у току претходног школовања и освојеног броја бодова након спроведеног пријемног испита. Имајући у виду значај моторичких способности за усвајање и примјену програмских садржаја из СФО-а, а с обзиром на то да

су кандидати за упис на школовање на Високој школи унутрашњих послова и упис на школовање на Факултету безбједносних наука, били подвргнути провјери базичног моторичког статуса са истим тестовима за процјену моторичких способности, циљ овог рада је био да се утврди да ли постоји разлика иницијалног нивоа моторичких способности кандидата за упис на Високу школу унутрашњих послова и упис на Факултет безбједносних наука.

МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА

Узорак испитаника

Узорак испитаника чинило је укупно 564 испитаника мушког пола, старосне доби 19 година $\pm 0,6$ мјесеци, који су са успјехом прошли процес селекције за упис на Високу школу унутрашњих послова и Факултет безбједносних наука. Узорак је за потребе овог истраживања био подијељен на два подузорка, код чега је први подузорок обухватао 305 испитаника, који су у периоду од 2008. до 2016. године, са успјехом положили пријемни испит и уписали се на Високу школу унутрашњих послова, док је други подузорок обухватао 259 испитаника, који су у периоду од 2017. до 2021. године, са успјехом положили пријемни испит и уписали се на Факултет безбједносних наука. Потребно је напоменути да су сви испитаници прије приступања провјери моторичких способности са успјехом прошли љекарски тест, што значи да су били клинички здрави, без видљивих тјелесних недостатака или морфолошких аберација. Основни антропоморфолошки показатељи тестираног узорка за упис на Високу школу унутрашњих послова су износили: ТВ = $181,26 \pm 5,65$ цм, ТМ = $75,70 \pm 8,16$ кг и БМИ = $23,00 \pm 1,92$ кг/м², док су основни антропоморфолошки показатељи тестираног узорка за упис на Факултет безбједносних наука износили: ТВ = $181,54 \pm 5,95$ цм, ТМ = $78,06 \pm 10,32$ кг и БМИ = $23,70 \pm 2,76$ кг/м².

Узорак варијабли

Узорак варијабли чинила је батерија од седам тестова који су се користили за процјену моторичких способности, приликом провођења процеса селекције кандидата за упис на школовање на Високој школи унутрашњих послова и Факултету безбједносних наука: скок удаљ из мјеста (МСДМ) - коришћен за процјену експлозивне снаге доњих екстремитета, максималан број урађених подизања трупа за 30 секунди (МПТР) – коришћен за процјену динамичке снаге трупа, тапинг руком (МТАР) – коришћен за процјену фреквенције покрета руком, максималан број урађених склекова за 10 секунди (МСКЛ) – коришћен за процјену динамичке снаге руку и раменог појаса, окретност са палицом (МОКП) – коришћен за процјену координације тијела, колут напри-

јед-колут назад-трчање (МКНТ) – коришћен за процјену агилности и Куперов тест трчања 12 минута (МКУП) – коришћен за процјену аеробне издржљивости. Наведени тестови садрже потребне метријске карактеристике са јасно дефинисаним протоколом и условима примјене и били су саставни дио структуре пријемног испита код провјере моторичких способности у склопу провођења процеса селекције кандидата за упис на школовање на Високој школи унутрашњих послова и Факултету безбједносних наука. Детаљан опис, начин извођења, услови мјерења и нормативи процјене моторичких способности били су дати у Правилнику о провођењу процеса селекције кандидата за упис на школовање на Факултету безбједносних наука.

Методe обраде података

Подаци добијени истраживањем обрађени су дескриптивним и компаративним статистичким процедурама. Њихово математичко процесирање реализовано је уз употребу апликационог статистичког програма SPSS Statistics 17,0 (Hair, J., Anderson, R., Tatham, R. & Black, W., 1998). За процјену основних карактеристика скупа, дескриптивном анализом података израчунате су: аритметичка средина као мјера просјечних вриједности; стандардна девијација као показатељ апсолутног одступања резултата од аритметичке средине; мјере асиметрије Skewness (као показатељ степена асиметричности криве) и Kurtosis (као показатељ степена закривљености криве), као показатељи одступања од нормалности расподеле резултата. За израчунавање сагласности добијене и теоријски очекиване криве, коришћен је Колмогоров – Смирнов тест, док је у склопу компаративних статистичких процедура за тестирање разлике просјечних вриједности по промјенивима коришћена дискриминативна анализа и Студентов-т тест за независне узорке.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

У табели 1 приказани су основни статистички параметри кандидата за упис на Високу школу унутрашњих послова, док су у табели 2 приказани основни статистички параметри кандидата за упис на Факултет безбједносних наука. У табели 3 приказани су резултати парцијалних разлика у моторичким способностима, испитаника за упис на ВШУП-а и упис на ФБН-а, на основу резултата Студентовог т-теста за независне узорке, док су у табелама 4, 5 и 6 приказани резултати глобалних квантитативних разлика у моторичким способностима, између испитаника за упис на ВШУП-а и упис на ФБН-а, на основу резултата дискриминативне анализе.

На основу увида у резултате кандидата за упис на ВШУП-а, приказаних у табели 1, видљиво је да се вриједности централних и дисперзионих параметара за варијабле МСДМ, МОКП и МКУП крећу унутар вриједности

које одговарају нормалној расподјели. Резултати Колмогоров – Смирнов теста показали су одступање резултата од нормалне расподјеле код варијабли: МСКЛ, МПТР, МКНЗ и МТАП. Вриједности коефицијента асиметричности и коефицијента заобљености нам указују на нормалну дистрибуцију остварених резултата.

Табела 1. Дескриптивни показатељи моторичких способности кандидата за упис на ВШУП

Назив варијабли	Број испитаника	Најмањи резултат	Највећи резултат	Средња вриједност остварених резултата	Одступање од средње вриједности остварених резултата	Коефицијент асиметричности	Коефицијент заобљености	К-С тест ниво значајности
МСДМ	305	199.00	285.00	247.45	13.41	-0.139	0.042	0.06
МСКЛ	305	6.00	17.00	11.94	1.91	-0.371	0.037	0.00
МПТР	305	19.00	34.00	27.42	2.69	-0.475	0.161	0.00
МОКП	305	4.53	10.26	6.95	1.26	0.537	-0.366	0.09
МКНЗ	305	4.93	8.84	6.39	0.67	0.884	1.056	0.01
МТАП	305	38.00	59.00	51.58	3.61	-0.581	0.232	0.00
МКУП	305	1860.00	3250.00	2875.60	220.81	-0.766	1.835	0.19

Инспекцијом резултата кандидата за упис на ФБН-а, приказаних у табели 2, видљиво је да су код варијабли МСДМ и МКНЗ резултати добро груписани, док се код варијагле МТАП налазе на граници статистичке значајности. Резултати Колмогоров – Смирнов теста показали су одступање резултата од нормалне расподјеле код варијабли: МСКЛ, МПТР, МОКП и МКУП. Вриједност коефицијента асиметричности прелази вриједност 1.00 код варијагле МОКП, док се вриједности коефицијента заобљености, крећу испод граничне вриједности 2.75, што чини дистрибуцију платикуртичном или расплинутом.

Табела 2. Дескриптивни показатељи моторичких способности кандидата за упис на ФБН

Назив варијабли	Број испитаника	Најмањи резултат	Највећи резултат	Средња вриједност остварених резултата	Одступање од средње вриједности резултата	Коефицијент асиметричности	Коефицијент закривљености	К-С тест ниво значајности
МСДМ	259	187.00	281.00	237.72	17.89	-0.284	-0.039	0.49
МСКЛ	259	3.00	17.00	12.84	2.29	-0.960	1.704	0.00
МПТР	259	20.00	41.00	29.40	3.39	-0.090	0.261	0.01
МОКП	259	3.85	11.00	6.25	1.48	1.249	1.168	0.00
МКНЗ	259	4.67	8.88	6.08	0.56	0.923	2.551	0.14
МТАП	259	39.00	62.00	51.49	4.19	-0.010	-0.362	0.05
МКУП	259	1530.00	3280.00	2765.35	281.41	-0.803	1.521	0.00

На основу парцијалне анализе добијених резултата, утврђених Студенто-вим т – тестом за независне узорке, приказаних у табели 3, може се видјети да се резултати испитаника за упис на ВШУП-а, и испитаника за упис на ФБН-а, статистички значајно разликују у шест од укупно седам примјењених варијабли за процјену моторичких способности. Испитаници за упис на ВШУП-а, су остварили боље вриједности резултата код варијабли: Скок удаљ из мјеста (МСДМ) - намијењене за процјену експлозивне снаге доњих екстремитета, Тапинг руком (МТАП) – намијењене за процјену брзине фреквенције покрета руком и Куперов тест трчања 12 минута (МКУП) – намијењене за процјену аеробне издржљивости, због чега можемо претпоставити да су код њих наведене моторичке способности на вишем нивоу у односу на испитанике за упис на ФБН-а. Испитаници за упис на ФБН-а, су остварили боље вриједности резултата код варијабли: Максималан број склекова за 10 секунди (МСКЛ) – намијењене за процјену динамичке снаге руку и раменог појаса, Максималан број подизања трупа за 30 секунди (МПТР) - намијењене за процјену репети- тивне снаге трупа, Окретност са палицом (МОКП) – намијењене за процјену координације тијела, колут напријед–колут назад–трчање (МКНЗ) – намије- њене за процјену агилности, због чега можемо претпоставити да су код њих наведене моторичке способности на вишем нивоу у односу на испитанике за упис на ВШУП-а.

Табела 3. Вриједности аритметичких средина, стандардних девијација и *T* – теста моторичких способности кандидата за упис на ВШУП и ФБН

Називи варијабли	Групе	Број ис- пита- ника	Средња вриједност остварених резултата	Одступање од средње вриједности резултата	95% интервал повјерења за средњу вријед- ност		Ф тест	Т тест	Број степени слободе	Ниво зна- чајно- сти
					Доња граница	Горња граница				
МСДМ	ВШУП	305	247.45	13.41	245.94	248.96	18.71	7.36	562	0.00
	ФБН	259	237.72	17.89	235.53	239.91				
МСКЛ	ВШУП	305	11.94	1.91	11.72	12.15	9.17	-5.12	562	0.00
	ФБН	259	12.84	2.29	12.56	13.12				
МПТР	ВШУП	305	27.42	2.69	27.12	27.73	11.71	7.72	562	0.00
	ФБН	259	29.40	3.39	28.99	29.82				
МОКП	ВШУП	305	6.95	1.26	6.81	7.09	1.75	6.05	562	0.00
	ФБН	259	6.25	1.48	6.07	6.43				
МКНЗ	ВШУП	305	6.39	0.67	6.32	6.47	6.27	6.02	562	0.00
	ФБН	259	6.08	0.56	6.01	6.14				
МТАП	ВШУП	305	51.58	3.61	51.17	51.99	8.50	0.28	562	0.77
	ФБН	259	51.49	4.19	50.97	52.00				
МКУП	ВШУП	305	2875.60	220.81	2850.72	2900.49	7.13	5.21	562	0.00
	ФБН	259	2765.35	281.41	2730.92	2799.78				

Анализом резултата у табели 4, може се видјети да је добијена једна дискриминативна функција, која је значајна на нивоу (0.00), док коефицијент каноничке корелације са прецизношћу од 58,0% раздваја резултате испитаника ВШУП-а и ФБН-а. Помоћу Вилксове Ламбде уочава се да је дискриминативна јачина (0.65) значајна, док вриједности Хи квадрат теста (232.74), потврђују да постоје разлике између испитаника за упис на ВШУП-а и ФБН-а, код варијабли за процјену моторичких способности.

Табела 4. *Значајност изоловане дискриминативне функције моторичких способности*

Коријен дискриминативне функције	Коефицијент каноничке корелације	Вилксова ламбда	Хи квадрат тест	Број степени слободе	Ниво значајности
0.51	0.58	0.65	232.74	7	0.00

Прегледом резултата стандардизованих дискриминативних коефицијената приказаних у табели 5, може се уочити да је највећи допринос дискриминативној функцији, остварила варијабла МСДМ (0.67) а најмањи варијабла МТАП (0.22). На основу резултата приказаних у табели 6, видљиво је да су највећу корелацију са дискриминативном функцијом оствариле варијабле МСДМ (-0.45) и МСКЛ (0.43), које су уједно и дале највећи допринос дискриминацији између испитаника ВШУП-а и ФБН-а, док је најнижу корелацију и уједно најмањи допринос остварила варијабла МКУП (0.01).

Табела 5. *Стандардизовани дискриминативни коефицијенти*

Вариабле	Функција
МСДМ	0.67
МСКЛ	-0.25
МПТР	-0.49
МОКП	0.34
МКНЗ	0.41
МТАП	0.22
МКУП	0.43

Табела 6. *Структура дискриминативне функције*

Вариабле	Функција
МСДМ	-0.45
МСКЛ	0.43
МПТР	0.35
МОКП	0.35
МКНЗ	0.30
МТАП	-0.30
МКУП	0.01

ДИСКУСИЈА

Ова студија реализована је са циљем утврђивања разлика нивоа базичног моторичког статуса оствареног код провјере моторичких способности између кандидата који су конкурисали за упис на Високу школу унутрашњих послова, Републике Српске и кандидата који су конкурисали за упис на Факултет безбједносних наука, Универзитета у Бањој Луци. На генералном нивоу установљене су статистички значајне разлике између посматраних група испитаника, у тестовима за процјену експлозивне снаге доњих екстремитета (МСДМ), динамичке снаге руку и раменог појаса (МСКЛ), динамичке снаге трупа (МПТР), координације тијела (МОКП), агилности (МКНЗ) и аеробне издржљивости (МКУП). Једина варијабла код које није утврђена статистички значајна разлика је тапинг руком (МТАП), намијењена за процјену брзине фреквенције покрета руком. Из добијених резултата могуће је закључити да су испитаници који су се припремали за упис на ВШУП-а, већу пажњу придавали кондиционој припреми за развој аеробне издржљивости, док су испитаници за упис на ФБН-а, више пажње посветили развоју снаге руку и раменог појаса и развоју снаге трупа. Такође, претпоставка је да се добијени резултати могу приписати и већој тјелесној маси испитаника за упис на ФБН-а, јер је у претходним истраживањима доказано да испитаници са већом тјелесном масом остварују слабије резултате у аеробној издржљивости (Dawes et al., 2017; Kukić et al., 2018; Mitrović et al., 2015). Иако провјера моторичких способности у склопу процеса селекције кандидата за упис на ФБН-а, није била елиминаторног карактера, установљено је да су испитаници за упис на ФБН-а, остварили боље резултате у четири од укупно седам примјењених тестова за процјену моторичких способности, што се може приписати континуираном тренажном процесу који захтијева упорност и посвећеност (Koropanovski et al., 2020), на основу чега се може претпоставити да су кандидати за упис на ФБН-а, развили одређени стил живота који укључује редовно физичко вјежбање и који посредно може утицати на успјешност студирања. Ова проблематика разматрана је у неколико истраживања, која су се односила на повезаност физичке активности, нивоа моторичких способности и физичке припремљености са успешношћу студирања (Danbert et al., 2014; Shusko et al., 2017; Lockie et al., 2019; Koropanovski et al., 2020), код чега је утврђен утицај физичких способности бруцоша на завршетак студија (Shusko et al., 2017; Lockie et al., 2019). Закључено је да физичка активност има позитиван утицај на остварени успјех у току студирања, при чему је установљено да су студенти који су били чланови спортских група имали вишу просечну оцјену у току студирања (Danbert et al., 2014). Према Јанковићу, Кукићу и Коропановском (2021), Шаско и сарадници (Shusko et al. 2017), дошли су до закључка да лошији резултати у извођењу склекова и вријеме које је потребно да се истрчи 1,5 миља приликом уписа на полицијску академију, показују највећу повезаност са одустајањем од започетог школовања, док су Локи и сарадници

(Lockie et al. 2019), утврдили да кандидати са бољим способностима, приликом трчања високим интензитетом и вишим нивоом аеробне припремљености, имају веће шансе да заврше полицијску академију. Такође, према истим ауторима, у прилог овој тврдњи иде и истраживање које су провели Локи и сарадници (Lockie et al. 2019), који су установили да је нижа аеробна моћ бруцоша, односно нижа физичка припремљеност, један од разлога за напуштање школовања на полицијској академији. Због наведеног може се закључити да би упорност и посвећеност код развоја моторичких способности, прије уписа на ФБН-а, и њихово одржавање током студирања, могли да представљају један од фактора ефикасног студирања са аспекта завршетка студија.

ЗАКЉУЧАК

У наставној пракси свих институција које се баве образовањем кадрова за безбједносне и полицијске послове, све су више присутна истраживања антрополошких обиљежја студената, ради примјене метода и облика рада који највише доприносе повећању ефикасности наставе СФО-а. Праћење реализације програма наставе СФО-а и процјењивање остварених резултата, важни су за унапређење васпитно-образовне компоненте наставе СФО-а, и подстицање наставника за одговорнији и креативнији однос према раду. Оваквим поступком се обезбјеђују поузданији подаци за предузимање евентуалних корективних интервенција у практичној реализацији програма рада. Овоме у прилог иду и досадашња истраживања проведена из ове области, која потврђују да је успјешност примјене техника из СФО-а, условљена низом фактора у просторно-временским односима, од којих моторичке способности имају доминантну улогу у односу на остале адаптивне карактеристике и способности, не само у бржем учењу и усвајању сложених моторичких програма из СФО-а, већ и могућности њихове практичне примјене у реалној животној ситуацији (Милошевић, 1985; Благојевић и сар, 1994; Dopsaj et al. 1996; Допсај, Милошевић, Благојевић и Вучковић, 2002; Амановић, Мудрић и Јовановић, 2002; Суботички, 2003; Амановић, Милошевић и Мудрић, 2004; Милошевић и сарадници 2005; Благојевић, Допсај и Вучковић, 2006; Гужвица, 2008; Паспаљ, 2009; Шуица и Коропановски, 2015).

У овом истраживању анализирани су резултати БМС-а који су прикупљени током пријемног испита за упис на школовање на ВШУП-а, и ФБН-а, са циљем утврђивања разлика између испитаника који су уписали студије на ВШУП-а, и испитаника који су уписали студије на ФБН-а. Резултати су показали да су испитаници који су уписали ВШУП-а, остварили боље резултате код варијабли: скок удаљ из мјеста (МСДМ), тапинг руком (МТАП) и Куперов тест трчања 12 минута (МКУП), због чега можемо претпоставити да су код њих наведене моторичке способности на вишем нивоу у односу на испитанике за упис на ФБН-а. Испитаници за упис на ФБН-а су остварили боље

вриједности резултата код варијабли: максималан број склекова за 10 секунди (МСКЛ), максималан број подизања трупа за 30 секунди (МПТР), окретност са палицом (МОКП) и колут напријед–колут назад–трчање (МКНЗ), због чега можемо претпоставити да су код њих наведене моторичке способности на вишем нивоу у односу на испитанике за упис на ВШУП-а. На основу резултата досадашњих истраживања, може се претпоставити да моторичке способности могу имати позитиван утицај на савладавање програмских садржаја из СФО-а, а самим тиме и да могу утицати на остварени резултат у току школовања. Лимитираност овог истраживања односи се на чињеницу да су анализирани базичне моторичке способности, само на пријемном испиту, односно на недостатак података о нивоу моторичких способности у току реализације студија, због чега би у наредним истраживањима требало систематски пратити и утврдити ниво базичних моторичких способности у току студирања. На крају, може се закључити да би перманентно праћење нивоа базичних моторичких способности, могло да омогући дијагностиковање промјена у домену физичке активности, где би ова активност представљала један од предикторских фактора за утврђивање њиховог утицаја на усвојеност програмских садржаја из програма СФО-а.

ЛИТЕРАТУРА

- Амановић, Ђ.; Мудрић, Р.; Јовановић, С. (2002). *Развој различитих видова силе под утицајем програма Специјалног физичког образовања код студената Више школе унутрашњих послова*. Зборник радова наставника ВШУП 6, 53 – 70.
- Амановић, Ђ., Милошевић, М., Мудрић, Р. (2004). *Методе и средства за пројекцију, праћење и развој мишићне силе у Специјалном физичком образовању*. Београд: Инпрес.
- Anderson, G. S., Plecas, D., & Segger, T. (2001). Police officer physical ability testing – Re-validating a selection criterion. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 24(1), 8–31.
- Anderson, G.S., Litzenberger, R., & Plecas, D. (2002). Physical evidence of police officer stress. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 25(2), 399–420.
- Благојевић, М., Ђирковић, З., Милошевић, М., Стојичић, Р., Јовановић, С., Арлов, Д., и Допсај, М. (1994). *Утицај неких адаптационих карактеристика приправника милиционара на ефекте учења моторичких алгоритама и програма у Специјалном физичком образовању*, Зборник радова првог савјетовања из Специјалног физичког образовања, 49 – 56. Београд, Полицијска академија.
- Благојевић, М. (1996). *Утицај морфолошких и моторичких карактеристика полицајаца на ефикасност учења џудо техника*, Београд, Полицијска академија
- Благојевић, М., Допсај, М., и Вучковцић, Г., (2006), *Специјално физичко образовање I за студенте Полицијске академије*, Београд, Инпрес Београд.

- Danbert, S.J., Pivarnik, J.M., McNeil, R.N., & Washington, I.J. (2014). Academic success and retention: the role of recreational sports fitness facilities. *Recreational Sports Journal*, 38(1), 14–22.
- Dawes, J., Lindsay, K., Bero, J., Elder, C., Kornhauser, C., & Holmes, R. (2017). Physical fitness characteristics of high vs. low performers on an occupationally specific physical agility test for patrol officers. *Journal of Strength and Conditioning Research*, 31(10), 2808–2815
- Dopsaj, M., Milošević, M., Arlov, D., Blagojević, M., & Stefanović, Đ. (1996). The structure of changes in mechanic contractile characteristic of leg extensor muscles caused by combined strength training during one-year motor learning program in Special physical education. In: *Proceeding of International Congress on Sport Psychology* (313–318). Komotini, Greece.
- Допсај, М., Милошевић, М., Благојевић, М., и Вучковић, Г. (2002). Евалуација ваљаности тестова за процјену контрактилног потенцијала мишића руку код полицајаца. *Безбједност*, 44(3), 434–444
- Ђорђевић, Д. (1989). *Општа антропомоторика*. Београд. Факултет за физичку културу Универзитета у Београду.
- Gredelj, M., Metikoš, D., Hošek, A. & Momirović, K. (1975). Model hijerarhijske strukture motoričkih sposobnosti. Rezultati dobijeni primjenom jednog neklasičnog postupka za procjenu latentnih dimenzija. *Kineziologija*, 5 (1-2), 7-82
- Гужвица, М. (2008). Латентне моторичке структуре значајне за извођење удараца челом песнице. *Безбједност, полиција, грађани*, 1, 21–30.
- Hair, J., Anderson, R., Tatham, R., & Black, W. (1998). *Multivariate data analysis* (5th ed.). NJ: Prentice Hall Inc
- Janković, R., & Koropanovski, N. (2017). Trend of changes of student results at the Academy of criminalistic and police studies entrance exam. *Nauka, Bezbednost, Policija*, 22(1), 93–110.
- Јанковић, Р., Кукић, Ф., и Коропановски, Н. (2021). Разлике базично-моторичких способности у односу на успех постигнут на пријемном испиту и ефикасност студирања. *Безбедност* 63(1), 44-61.
- Кешетовић, Ж.М. (2005). *Упоредни преглед модела обуке и школовања полиције*, Београд: Виша школа унутрашњих послова.
- Koropanovski, N., Kukić, F., Janković, R., Dimitrijević, R., Dawes, J., Lockie, R., & Dopsaj, M. (2020). Impact of physical fitness on recruitment and its association to study outcomes of police students. *South African Journal for Research in Sport, Physical Education and Recreation*, 42(1), 23–34
- Kukić, F., & Maamari, M. (2017). Evaluation of aerobic fitness in Abu Dhabi policemen. Proceeding book of: *International scientific conference Archibald Reiss Days*, Edt. Patić, B., Volume 3, (pp. 439–448) Belgrade, Academy of Criminalistic and Police Studies.
- Kukić, F., Dopsaj, M., Dawes, J., Orr, R., & Čvorović, A. (2018). Use of human body morphology as an indicator of physical fitness: Implications for police officers. *International Journal of Morphology*, 36(4), 1407–1412.

- Кукољ, М. (1996). *Опита антропомоторика*. Београд. Факултет за физичку културу Универзитета у Београду.
- Kurelić, N., Momirović, K., Stojanović, M., Šturm, J., Radojević, D., & Štalec, N. (1975). *Struktura i razvoj morfoloških i motoričkih dimenzija omladine*; Београд: Институт за научна истраживања Факултета за физичко васпитање Универзитета у Београду.
- Lockie, R.G., Balfany, K., Bloodgood, A.M., Moreno, M.R., Cesario, K.A., Dulla, J. M., Dawes, J.J., & Orr, R.M. (2019). The influence of physical fitness on reasons for academy separation in law enforcement recruits. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(3), 372
- Metikoš, D., Gredelj, M., Momirović, K. (1979). Структура моторичких способности. *Kineziologija* 9(1), 26-50.
- Милошевић, М. (1985). *Одређивање структуре моторичких својстава милиционера*. Земун, Србија: Виша школа унутрашњих послова.
- Милошевић, М., Зулић, М. (1988). Утицај неких димензија снаге на ефикасност гађања из пиштоља. *13. мај*, 41 (2), 89 – 9
- Милошевић, М., Милић, З., и Стефановић, Ђ. (1998). Одређивање структуре брзине специфичних кретања полицајаца. *Безбједност*, 4, 661–675.
- Милошевић, М., Милић, З., Стефановић, Ђ., и Ћирковић, З. (1998). Методе и средства за дијагностику и развој димензија брзине специфичних кретања полицајаца. *Безбједност*, 4, 42 – 52.
- Милошевић, М., Мудрић, Р., Јовановић, С., Амановић, Ђ. и Допсај, М. (2005). *Конституисање система за управљање тренутним и кумулативним едукативним и тренажним ефектима у СФО-у*. Монографија из истраживачког пројекта Полиција у функцији безбједности и заштите у Србији на почетку XXI века. Београд: Висока школа унутрашњих послова у Београду.
- Mitrović, B., Djordjević, A., Dopsaj, M., & Vučković, G. (2015). *Relations between morphological dimensions and aerobic capacity of special forces members at Ministry of Interior of the Republic of Serbia*. 299–304. Niš, Serbia: Faculty of Sport and Physical Education, University of Niš.
- Паспаљ, Д. (2009). Латентне моторичке структуре значајне за извођење технике чишћења наступајуће ноге из програма Специјалног физичког образовања. *Безбједност, Полиција, Грађани*, 5(1), 173–186.
- Shusko, M., Benedetti, L., Korre, M., Eshleman, E.J., Farioli, A., Christophi, C.A., Kales, S.N. (2017). Recruit fitness as a predictor of police academy graduation. *Occupational Medicine*, 67(7), 555–561.
- Sörensen, L., Smolander, J., Louhevaara, V., Korhonen, O., & Oja, P. (2000). Physical activity, fitness and body composition of Finnish police officers: A 15-year follow-up study. *Occupational Medicine*, 50(1), 3–10.
- Strating, M., Bakker, R.H., Dijkstra, G.J., Lemmink, K.A.P.M., & Groothoff, J. W. (2010). A job-related fitness test for the Dutch police. *Occupational Medicine*, 60(4), 255–260.
- Суботички, С. (2003). *Повезаност морфолошких и моторичких карактеристика студената ВШУП са ефикасношћу реализације техника каратеа из програма Специјалног физичког образовања*. Нови Сад: Необјављен магистарски рад, Факултет физичке културе, Универзитета у Новом Саду,

- Šoše, H. i Rađo, I. (1998). *Mjerenje u kineziologiji*, Fakultet za Fizičku Kulturu Sarajevo.
- Шуица, Т., и Коропановски, Н. (2015). Разлике базично-моторичког статуса пратилаца у управи за обезбеђење одређених личности и објеката у односу на врсту претходног професионалног ангажовања. *Безбедност* 57(2), 39–49.
- Вучковић, Г. (2002). Утицај моторичких способности на ефикасност савладавања ситуационог пиштољског полигона код студената Полицијске академије. Необјављен магистарски рад, Београд: Факултет спорта и физичког васпитања, Универзитета у Београду
- Зациорски (1975). *Физичка својства спортисте*. Београд, Савез за физичку културу Југославије.
- Zaciorski, V.M. (1982). *Osnovi sportivnoj metrologiji*. Moskva: Fizkul'ura i sport/FIS

РАЗЛИЧИЈА В ДВИГАТЕЛЬНЫХ НАВЫКАХ КАНДИДАТОВ НА ПРИЕМ В КОЛЛЕДЖ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ И ФАКУЛЬТЕТ НАУК БЕЗОПАСНОСТИ

Дарко Паспалъ
Ненад Рађевић
Лазар Вулин
Саша Ковачевић
Филип Кукић

Анотација: Истраживање је спроведено на избору из 564 учесника мушког пола у доби од $19 \pm 0,6$ година, успешно прошлих избор за уписивање у Вишу школу унутарних дела (305 учесника) и на факултет ошраних наука (259 учесника). У истраживању коришћено је седам тестова за проценку моторичких навика са циљем одређивања разлика између две агенције. Дискриминациони анализ показује статистички значајну разлику између група. Учесници уписивања у Вишу школу унутарних дела показали боље резултате ($p < 0,5$) у скоку са места, тесту на постојење руку и 12-минутном бондер-тесту, а учесници уписивања на факултет ошраних наука показали боље резултате ($p < 0,5$) у тесту на отжимание, тесту приседания, тесту на гивкост плеч и ловкост. Двигателне навике важне за развој специјалних знања и умјени; такође, мониторинг може представљати један од прогностичких фактора за одређивање њиховог утицаја на усвојеније и примену садржаја програма специјалног физичког васпитања.

Кључне речи: Колледж унутарних дела, факултет ошраних наука, избор, моторичке навике, разлика.

DIFFERENCES IN MOTOR ABILITIES OF APPLICANTS FOR
ADMISSION TO THE HIGHER SCHOOL OF INTERNAL AFFAIRS
AND THE FACULTY OF SECURITY SCIENCES

Darko Paspalj
Nenad Rađević
Lazar Vulin
Saša Kovačević
Filip Kukić

Abstract: This study was conducted on a sample of 564 male participants, aged 19 ± 0.6 years, who successfully passed the selection process for admission to the Higher School of Internal Affairs (305 participants) and the Faculty of Security Sciences (259 participants). The study used seven tests to assess motor skills, with the aim of determining differences between the two agencies. Discriminative analysis showed statistically significant between-group difference. Participants for admission to Higher School of Internal Affairs achieved better results ($p < 0.5$) in standing long jump, hand tapping test, and 12-min cooper test, while participants for admission to the Faculty of Security Sciences achieved better results ($p < 0.5$) in push-up test, sit-up test, shoulder flexibility test, and agility. Motor skills are important for the development of specialized knowledge and abilities; thus, monitoring could represent one of the predictive factors for determining their impact on the assimilation and application of program content from the Specialized Physical Education.

Keywords: College of Internal Affairs, Faculty of Security Sciences, selection, motor skills, differences

.....
ЗБОРНИК РАДОВА
.....

СПЕЦИФИЧНОСТИ И АКТУЕЛНА ПРОБЛЕМАТИКА У ПРАКСИ ПРИЛИКОМ САСЛУШАЊА ДЈЕЦЕ ЖРТАВА И СВЈЕДОКА КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА

Невена Косић¹

Министарство унутрашњих послова Републике Српске

Апстракт: С обзиром на то да се последњих година запажа пораст кривичних дјела извршених на штету дјецe, те да кривична дјела могу имати велике посљедице по сам развој личности дјетета, како са биолошког и социјалног, тако и са педагошког и психолошког аспекта, као и да се саслушање дјецe може провести највише два пута, потребно је посебну пажњу посветити начину саслушања дјецe као жртава и свједока кривичних дјела. Сваки вид насиља над дјецом у смислу запуштања, злостављања, злоупотребе, напуштања дјетета, повреде приватности и одузимања дјетета представља кршење основних права дјетета загарантованих Конвенцијом Уједињених нација о правима дјетета, те другим многобројним међународним и домаћим прописима. За процесну радњу саслушања дјецe су прописана посебна правила која се односе на сам процес саслушања, учеснике саслушања, начин и мјесто саслушања итд., а све са циљем поступања у најбољем интересу дјетета. Законом о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку је прописано да дијете које је свједок или жртва кривичног дјела саслушава тужилац или полицијски службеник путем техничких уређаја за пренос слике или звука, а без присуства тужиоца или полицијског службеника у просторији гдје се свједок налази. Такође, поменути закон је прописано да се саслушање дјетата обавља уз помоћ стручног саветника или другог стручног лица, а са циљем пружања емоционалне подршке дјетету, смањења додатне трауматизације дјетета и других штетних утицаја насталих учествовањем дјетета у правосудном поступку. Циљ рада је да се објасни правилан начин саслушања дјецe која су жртве и свједоци кривичних дјела, те да се укаже на неправилности предузимања поменуте радње у полицијској пракси у Републици Српској са освртом на судску праксу у вези жалбених приговора којима се указује да су записници о саслушању свједока, оштећених- малољетних лица незаконити докази.

Кључне ријечи: Дијете, малољетник, кривично дјело, жртва, свједок, саслушање.

¹ Невена Косић, запослена у Министарству унутрашњих послова, Е-маил: nevenakosic41@gmail.com.

УВОД

Правосудни систем према малољетницима заснива се на основним принципима међународног права, а један од основних принципа је: „Најбољи интерес дјетета”. Малољетничка делинквенција је друштвено негативна појава која у рјешавању овог проблема захтјева веће ангажовање свих субјеката заштите, као и цјелокупне заједнице. Поред самог осјетљивог и обазривог приступа малољетничкој делинквенцији, потребно је посебну пажњу усмјерити на малољетнике, односно дјецу које су жртве кривичних дјела, гдје, такође, долази до изражаја мултисекторска сарадња. Заштиту, помоћ и подршку дјечи, жртвама кривичних дјела дужни су пружити припадници Министарства унутрашњих послова, тужилаштво, центри за социјални рад, односно службе социјалне заштите, здравствене и образовне установе и надлежни суд (у даљем тексту: субјекти заштите). Чињеница је да су дјеца жртве многобројних кривичних дјела, односно жртве психичког, физичког, сексуалног насиља или пак комбинације неког од наведених типова насиља. Дјеца су често жртве кривичних дјела против живота и тијела, слобода и права грађана, полног интегритета, сексуалног злостављања и искориштавања дјетета, против брака и породице, против јавног реда и мира, као и многих других кривичних дјела. Насиље над дјецом се дешава у школама, у срединама у којима се дјеца крећу или у самој породици. Овдје је потребно поменути и кривично дјело „Насиље у породици или породичној заједници” у вези којег је прописано да се дијете сматра жртвом и уколико је било присутно приликом вршења насиља према другом чану породице, иако радње насиља нису предузете према њему.² Одредбама Кривичног законика Републике Српске³ дијете као жртва кривичног дјела је лице које није навршило осамнаест година.

Малољетник је особа посебне узрасне категорије и биопсихичких особина. Од одраслих се разликује по степену емоционалне и интелектуалне зрелости, свјесности поступака и одговорности за своје понашање. (Врућинић, 2021:42). С обзиром на наведено, поред горе поменуте мултисекторске сарадње свих субјеката заштите, неопходно је да су поступку са малољетним лицима, било да су извршиоци или жртве кривичних дјела, искључиво поступају полицијски службеници који су сертификовани за рад са малољетним лицима, односно који су стручно оспособљени за обављање послова из области претупништва младих и кривичноправне заштите дјече и малољетника. Поред сертификованих полицијских службеника, јако је значајна и обавеза да у поступку са малољетним лицима и судије, тужиоци и адвокати морају да имају одговарајућа лична својства, стручна, односно посебна знања из области права дјетета и малољетничког преступништва. Субјекти заштите

² Закон о заштити од насиља у породици Републике Српске (Службени гласник РС, број: 102/12, 108/13, 82/15 и 84/19).

³ Кривични законик Републике Српске (Службени гласник РС, број: 64/17, 104/18, 15/21, 89/21, 73/23).

су дужни пружити заштиту, подршку и помоћ жртвама, као и без одлагања обезбиједити хитно рјешавање предмета у којима се као жртве јављају дјеца, водећи рачуна да су интерес и добробит жртве приоритет у тим поступцима.

Поред уводних одредби рад је структуриран од главног дјела под насловом „Саслушање дјеце жртава или свједока кривичних дјела у правосудном систему Републике Српске”, „Полицијска пракса приликом саслушања дјеце жртава и свједока/очевидаца кривичних дјела”, „Актуелна проблематика приликом саслушања дјеце у складу са т без цензуре ренутним законским одредбама”, те се на самом крају рад састоји од изведених закључака. Циљ рада је да се објасни правилан начин саслушања дјеце која су жртве и свједоци кривичних дјела, да се укаже на неправилности предузимања поменуте радње у полицијској пракси у Републици Српској, као и да се изнесе мишљење о могућој проблематици у вези тренутних законских рјешења.

САСЛУШАЊЕ ДЈЕЦЕ ЖРТАВА ИЛИ СВЈЕДОКА КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА У ПРАВОСУДНОМ СИСТЕМУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Када говоримо о начину саслушања дјеце која су жртве или свједоци, односно очевици кривичних дјела, у Републици Српској је наведено регулисано на начин да саслушање обавља тужилац или полицијски службеник. Оно што је битно јесте да се дијете жртва/свједок саслушава путем техничких уређаја за пренос слике и звука. Законом о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку, прописано је да тужилац или полицијски службеник треба да буде у одвојеној просторији, односно да се не налазе у просторији гдје се налази свједок.

Саслушање дјетета се обавља уз помоћ стручног савјетника или другог стручног лица. Стручни савјетници суда и тужилаштва су социјални педагози, социјални радници, педагози - дефектолози и психолози. Њихова улога је активна у предметима малољетничког преступништва у смислу да дају стручно мишљење, прикупљају потребне податке, воде евиденције и обављају и друге послове по налогу тужиоца или судије. Стручна лица по природи своје струке боље разумију дјецу, чиме доприносе да се заштити њихов интерес и избјегну штетне посљедице. Њихова основна улога се састоји у томе да помогну тужиоцу или полицијском службенику који проводи поступак саслушања дјетета узимајући у обзир циљеве кривичног поступка и најбољи интерес дјетета.

Ангажовање ових лица, многи аутори наводе, је неопходно јер се сматра да они по самој природи своје професије боље разумију оштећено лице ове старосне категорије и на тај начин доприносе да се избјегну могуће штетне посљедице вођења кривичног поступка према дјечи и малољетницима. (Бејатовић, Соковић, 2009).

У ситуацијама саслушања дјетета или малољетника стручни савјетник и сарадник - психолог је дужан, уколико такве ситуације проузрокују емоционалне, когнитивне и друге проблеме код дјетета, пружити психолошке кризне интервенције. Оне за циљ имају стабилизацију и неутрализацију емоција које ометају поступак, да се поврати осјећај контроле и редукује осјећај беспомоћности. Све активности које психолог предузима у циљу пружања помоћи дјетету не смију да утичу на садржај исказа које ће дијете дати у истражном поступку или пред судом. (Радетић Ловрић, Нинковић 2017:28).

На основу мишљења стручних савјетника, кад то није противно интересима дјетета или интересима вођења кривичног поступка, може се одобрити и присуство родитеља у просторији гдје се свједок налази. Наведено може да има оправдање у томе да се дијете осјећа сигурније у присуству њему познатог лица, а поготово уколико је то члан његове породице. Међутим, са друге стране, може се десити да дијете не изнесе одређене детаље догађаја пред оцем или мајком, а све услед стаха или стида. Улога стручног савјетника је, између осталог, да пружа стручну помоћ када тужилац саслушава дијете као свједока оштећеног кривичним дјелом, односно који је свједок-очевидац учињеног кривичног дјела из члана 184. Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку.⁴ Уколико тужилаштва или судови немају стручне савјетнике потребно је ангажовати стручна лица органа старатељства, а у сврху саслушања дјете свједока оштећених кривичним дјелом, односно који су свједоци-очевици учињеног кривичног дјела. Оно што је јако битно јесте да стручни савјетници, као и полицијски службеник, тужилац или судија имају посебна знања из области преступништва младих и кривичноправне заштите дјете, те да имају изражену склоност за васпитање, потребе и интересе младих, да посједују сертификат о стручној оспособљености за обављање послова из области преступништва младих и кривичноправне заштите дјете, искуство на пословима заштите и бриге о дјечи и професионалне вјештине у комуникацији са дјецом.

Помоћ коју свједоку пружа стручни савјетник или стручно лице има за циљ пружање емоционалне подршке дјетету. Наведено се огледа у смањењу нивоа анксиозности, стреса, додатне трауматизације, страха и других штетних утицаја насталих учествовањем дјетета у правосудном поступку. У самом поступку је битно да се позитивно утиче на способност дјетета да, стичући осјећај сигурности о поступку, разумије своју улогу да би се на тај начин обезбиједио квалитет и вриједност исказа свједока.

4 Поменути чланом Закона наведена су следећа кривична дјела: Убиство, тешко убиство, убиство дјетета при порођају, навођење на самоубиство и помагање у самоубиству, тешка тјелесна повреда, отмица, противправно лишење слободе, трговина дјецом, силовање, кривична дјела сексуалног злостављања и искориштавања дјетета из главе XV Кривичног законика, ванбрачна заједница са дјететом, одузимање дјетета, запуштање и злостављање дјетета, насиље у породици или у породичној заједници, кршење породичних обавеза, избјегавање давања издржавања, омогућавање уживања опојних дрога, разбојништво и разбојничка крађа.

Дакле, улога стручног савјетника и стручног лица јесте да приликом саслушања дјетета као свједока оштећеног кривичним дјелом посредује у комуникацији између тужиоца или полицијског службеника и свједока, по потреби утиче на формулацију питања која се упућују свједоку у циљу прилагођавања способностима свједока да питања разумије, сугерише измјену начина постављања питања тако да питање не изазове додатну трауматизацију свједока, и по потреби интервенише ради заштите добробити свједока.

Ако се као свједок саслушава дијете оштећено кривичним дјелом из члана 184. поменутог закона, саслушање се може провести највише два пута. Поред специјално прилагођених просторија намјењених за саслушање дјете жртава/свједока кривичних дијела, дијете се може саслушати и у свом стану или другом простору у коме борави или у центру за социјални рад. Наведено је оправдано из разлога што је дјетету много пријатније када се налази у зони свог комфора, а то је најчешће простор у којем дијете станује. Такође, јако је битно да се посебно обазриво односи према дјетету на чију штету је учињено кривично дјело, имајући у виду његов узраст, особине његове личности, образовање и прилике у којима живи, да би се избјегле могуће штетне последице на његов будући живот, васпитање и развој. За разумјевање малолетства значајно је да се физичко сазрјевање комплетира по правилу знатно раније од психичког и социјалног и да овај период карактерише одређена психофизиолошка нестабилност, одсуство емоционалне зрелости, недовољна способност за рационално социјално понашање, упркос задовољавајућем интелектуалном развоју, што нерјетко резултира мањим или већим проблемима у понашању. (Соковић и Бејатовић, 2009:33).

ПОЛИЦИЈСКА ПРАКСА ПРИЛИКОМ САСЛУШАЊА ДЈЕЦЕ ЖРТАВА И СВЈЕДОКА/ОЧЕВИДАЦА КРИВИЧНИХ ДИЈЕЛА

Прије предочавања полицијске праксе приликом саслушања дјете жртава и свједока/очевидаца кривичних дјела, потребно је резимирати претходно наведени текст. Наиме, да би се саслушање реализовало у складу са законским одредбама потребно је да постоје двије одвојене просторије које су опремљене техничким уређајима за аудио/визуелно снимање самог тока саслушања. У једној просторији је потребно да се налази дијете које се саслушава заједно са, горе поменути, стручним савјетником, док се у другој просторији налази тужилац или полицијски службеник, као и родитељ, односно старатељ. Питања дјетету које се саслушава поставља искључиво тужилац или полицијски службеник који обавља радњу саслушавања и то посредством техничких уређаја, на начин да дијете не види тужиоца или полицијског службеника. Улога стручног лица/савјетника (најчешће је то психолог) јесте да, како је горе наведено, пружа емоционалну подршку дјетету, те евентуално посредује у комуникацији између тужиоца или полицијског службеника и свједока, по потреби

утиче на формулацију питања која се упућују свједоку у циљу прилагођавања способностима свједока да питања разумије, сугерише измену начина постављања питања тако да питање не изазове додатну трауматизацију свједока, и по потреби интервенише ради заштите добробити свједока. Законом је предвиђено и да стручно лице прије саслушања оствари увид у спис предмета. Поред Закона о заштити и поступању са дјецом и малолетницима у кривичном поступку, Законом о кривичном поступку Републике Српске⁵ је регулисано да се саслушање мора снимати у случајевима када је ријеч о лицима која су млађа од 16 година, а која су оштећена кривичним дјелом, те је регулисано и да саслушање мора извршити тужилац или овлашћено службено лице.

Међутим, полицијска пракса је нешто другачија. Наиме, примјеђено је да се у свим полицијским управама не поступа на уједначен начин. Поред тога, примјеђено је да полицијске станице које се налазе у оквиру једне полицијске управе различито поступају приликом саслушања дјете жртава и свједока/очевитаца кривичних дјела. У доста полицијских станица или полицијских управа саслушање се већ дуги низ година реализује на начин да полицијски службеник припреми питања за свједока, те наведена питања предаје стручном лицу (најчешће психологу). Дешава се да процедура у вези двије одвојене просторије буде испоштована, као и то да се дијете које се саслушава налази у просторији са стручним лицем, док се у одвојеној просторији налазе тужилац или полицијски службеник, те родитељ/старатељ. Такође, процедура око аудио/визуелног снимања бива испоштована. Међутим, проблем се јавља у томе што питања дјетету које се саслушава не поставља тужилац или полицијски службеник посредством техничких уређаја, већ стручно лице које се налази у просторији са дјететом. Чињеница је да стручно лице поставља питања која је претходно припремио полицијски службеник, међутим то никако не значи да је саслушање извршио тужилац или полицијски службеник. На описан начин, саслушање је извршило стручно лице, а што је противно законским одредбама.

У прилог овоме говоре уважени жалбени приговори Врховног суда Републике Српске. Наиме, према незваничним информацијама Врховни суд Републике Српске је уважио жалбу браниоца оптуженог због битне повреде одредаба кривичног поступка и на неправилну примјену појединих одредаба процесног кривичног закона, односно потврђено је да су основани жалбени приговори којима се указује да су записници о саслушању свједока оштећених, малолетних лица из истраге незаконити докази. Саслушање је вршено у вези кривичних дјела: „Обљуба са дјететом млађим од 15 година” и „Задовољење полних страсти пред дјететом”, управо на претходно описан начин. Односно, на начин да је полицијски службеник доставио питања за дијете које се саслушава стручном лицу, које је та питања непосредно постављао дјетету.

⁵ Закон о кривичном поступку Републике Српске (Службени гласник РС, број: 53/12, 91/17, 66/18 и 15/21).

Поред тога, грешка која се јавља јесте да, уколико се укаже потреба за додатним питањима која нису предвиђена у претходно припремљеним, полицијски службеник или тужилац путем техничких уређаја питања саопште стручном лицу, након чега стручно лице иста непосредно постави дјетету које се саслушава. Незванично, Суд је у образложењу о основаности жалбених приговора навео да овако реализовано саслушање није вршио ни тужилац ни полицијски службеник, односно овлашћено службено лице, већ стручно лице- психолог, те да су записници о саслушању прибављени на такав начин заправо незаконити докази.

Поред наведеног, у полицијској пракси је примјећено да се у доста полицијских станица не поштују одредбе о одвојеним просторијама, као ни о примјени техничких уређаја за аудио/визуелно снимање, већ се саслушање обавља непосредно у једној просторији у којој су присутни дијете које се саслушава, као и полицијски службеник, родитељ/старатељ и стручно лице.

АКТУЕЛНА ПРОБЛЕМАТИКА ПРИЛИКОМ САСЛУШАЊА ДЈЕЦЕ У СКЛАДУ СА ТРЕНУТНИМ ЗАКОНСКИМ ОДРЕДБАМА

С обзиром на то, како је горе наведено, да се саслушање дјете врши путем техничких уређаја за аудио/визуелно снимање од стране тужиоца или овлашћеног службеног лица, а без присуства тужиоца или овлашћеног службеног лица у просторији гдје се дијете налази, јавља се проблем управо у вези техничких уређаја. Наиме, у полицијској пракси се дешавало да је обезбјеђена опрема у виду радио веза којима су полицијски службеници комуницирали са стручним лицем који се налази у просторији са дјететом. На тај начин помену-та комуникација не бива забиљежена на аудио/видео запису, па се самим тим и не налази на транскрипту. Даље, проблем који се јавља јесте да многе полицијске станице или полицијске управе нису обезбјеђене адекватном опремом, те цјелокупан ток саслушања и не забиљеже на аудио/видео запису, што је опет противно законским одредбама. Такође, дешава се да, у циљу поступања у складу са одредбама закона, полицијски службеници саслушања врше у Окружном јавном тужилаштву. Међутим, поједине полицијске станице су од Окружног јавног тужилаштва удаљење и више од 50 километара, што ствара додатни проблем и противрјечност начелу економичности. Проблем се јавља и у „пребукираности” тужилаштва, с обзиром на то да се саслушање из многих полицијских станица организује у надлежном тужилаштву, па се доводи у питање поступање у складу са начелом хитности поступка.

Поред наведеног, можда и много већи проблем јесте тај што се из законских оредаба може закључити да је једини начин да се дијете, жртва кривичног дјела саслуша јесте тај да се у посебно опремљеним просторијама тужилац или полицијски службеник директно обрати дјетету из друге просторије

уз помоћ монитора и звучника. Дакле, дијете жртва кривичног дјела, без обзира на узраст и ментално здравље би требало да „разговара са монитором”. Таква пракса се проводи уколико се саслушање врши у судници током главног претреса из разумљивог разлога, а то је да се дијете не доводи у просторију са оптуженим лицем. Међутим, у фази истраге, сваки детаљ разговора са дјететом је битан. Једно погрешно питање, погрешна гестикулација, говор тијела, било какав пропуст у комуникацији може довести до тешких и трајних последица по дијете које је жртва кривичног дјела и јако је висок степен могућности да се догађај никада до краја не расвјетли и починилац остане некажњен. Наравно, све вријеме треба имати на уму чињеницу да се дијете може саслушати само два пута у току кривичног поступка.

Стварање повјерења код дјетета је често једини начин да се утврди шта се стварно догодило, а потом уколико је то могуће да се фиксирају и изузму други трагови и докази који ће се користити у кривичном поступку. Придобивање повјерења дјетета није нимало лак и једноставан посао и мишљења смо да је начин саслушања који се спроводити у складу са тренутним законским одредбама пука формалност. Стицање повјерења је најефикаснији инструмент да дијете каже истину о неком догађају и све чињенице које су њему познате. Повјерење у саслушању се гради на начин да прво дјецу објаснимо нашу улогу и оно што радимо. Свакако да наведено објашњење треба да буде рјечником који дијете разумије. Почетак разговора са дјететом треба бити на „неутралне” теме, да дијете што више опустимо. Односно дијете можемо питати о другарству, његовим интересима итд. Дјецу треба рећи да је важно да говоре истину и ако је истина да не знају и да се не сјећају да је у реду да тако и кажу. Јако битно је да се дјетету не дају обећања која се не могу испунити или која независе од испитивача. Уколико дијете постави питање овлашћеном лицу које проводи поступак саслушања, а на које испитивач нема одговор, јако је битно дјетету рећи да не знамо одговор на то питање. Наведено је битно јер дјецу веома цијене искреност. Ради стицања повјерења, такође је јако битно дјетету рећи да може тражити да се понови питање ако дијете није добро чуло или разумило, потом да може затражити да се свједочење прекине, ако је уморно, мора у тоалет и сл. Дјетету прије самог почетка саслушања треба рећи и да уколико му се учини да се више пута поставља питање на које је већ дао одговор, да то не значи да није добро одговорило први пут, као ни то да га испитивач није слушао, већ да је наведено ради најбољег утврђивања чињеница и истине.

Свједока треба коректним поступањем и повољним психолошким контактом мотивисати да сарађује како би се утврдила материјална истина, односно осигурао вјеродостојан и потпун исказ. (Врућинић, 2021:282).

Прикилом саслушања јако је битно познавати дјечију меморију у односну на узраст дјетета као и начин како да дјецу приликом саслушања унаприједи своја сјећања на минули критични догађај и повећају поузданост и валид-

ност дјечјих исказа. Свакако, да је процес саслушања центриран, прије свега, на дијете, његове потребе, могућности и његов трајни интерес, односно на најбољи интерес дјетета. У складу са тим тужилац или овлашћено службено лице које саслушава дијете мора водити рачуна да се стрес и траума током саслушања максимално смањи. Приликом саслушања дјетета мора се имати на уму способност дјечијег опажања, памћења, мишљења и емоционалног доживљавања, јер је наведено специфичано, односно одређено узрастом дјетета. Процес памћења и реконструкције упамћеног врло је комплексан и условљен разним факторима. Треба имати на уму да је и памћење одраслих подложно квалитативним и квантитативним промјенама. Бројни су примјери из свакодневног живота када група људи присуствује истом догађају, али се њихов опис у погледу чињеница зна дијаметрално разликовати. Када је ријеч о памћењу трауматских догађаја, односно догађаја у којима је особа животно угрожена, долази до појачане способности памћења, али код дјете се често јавља проблем репродуковања опаженог и упамћеног трауматског догађаја. Стога, приступ тужиоца или овлашћеног службеног лица које проводи саслушање мора бити сензибилан, те се мора водити рачуна о начину изражавања и садржају комуникације. Такође, разговор мора бити прилагођен индивидуалним особинама сваког дјетета. У складу са тим, опет се јавља питање процјене тужиоца или полицијског службеника о самом приступу дјетету, с обзиром на чињеницу да нема непосредан контакт са дјететом. Професионалци наводе да је саслушање интерактиван процес, те да је успјешано саслушање оно саслушање када дијете говори више од полицијског службеника и да је то један од критеријума по којима се мјери успјешност самог саслушања. Међутим, у пракси то често и није тако. Свакако да успјешност саслушања зависи и од професионалних компетенција особе која врши саслушање, као и личних чинилаца. С обзиром на то да се тужиоци и полицијски службеници у пракси сусрећу са многим тешким кривичним дјелима на штету дјете, који неријетко изазивају ужас, анксиозност, гађење, љутњу и тугу и да су то уобичајене реакције одраслих, на које ни професионалци нису имуни, битно је да се таква осјећања ни у једном тренутку се не смију испољити у току цијелокупног кривичног поступка, па тако и приликом самог саслушања. Емоционално реаговање стручњака у контакту са жртвом може озбиљно угрозити објективност. Поновна трауматизација дјете жртава и свједока кривичних дјела током њиховог свједочења је неизбјежна и стручна лица могу ублажити ову негативну појаву, те је у вези наведеног значајан приступ и лица које проводи саслушање, као и стручног лица које се налази са дјететом у просторији. Међутим, без обзира на стручност и професионализам поновна трауматизација која се јавља током саслушања се не може у потпуности спријечити. Препричавање проживљене трауме нужно доводи до ретрауматизације и због тога је врло важно присуство стручних особа, које имају одговарајуће сертификате за рад са малолетним лицима.

Из свега претходно наведеног јасно је да постоји симбиоза правне науке и психологије. Мишљење психолога се користи и у случајевима саслушања дјече. Такође, тужιοци или полицијски службеници морају имати одређена знања из психологије, с обзиром на чињеницу да се они директно обраћају дјетету. Актуелна проблематика се јавља управо и у наведеном, односно поставља се питање колико су полицијски службеници обучени са аспекта психологије за одговарајући приступ дјетету које је жртва кривичног дјела, а да се горе поменута ретрауматизација сведе на најмањи могући ниво.

Много је области из психолошких наука чији би минимум знања требао да посједује тужилац или полицијски службеник који проводи саслушање дјетета. Наиме, тужилац или полицијски службеник би требао да има знања о томе да је приликом саслушања дјетета потребно избјегавати пројекције сопствених ставова о ситуацији у којој се дијете налази, поготово на почетку интервјуа („Знам да си имао тешко искуство.“, „Сигурно је било застрашујуће.“) Потом, психолози наводе да је потребно избјегавати претпоставке да је дијете трауматизовано искуством („Чула сам да си доживио нешто ужасно.“). Наведено је значајно из разлога што мања дјеца понекад не разумију шта им се десило, а тек реакције одраслих или ауторитета почну изазивати страх. Даље, битно је да тужилац или полицијски службеник не назива злостављача „лошим чиком који ће ићи у затвор“, као и да се суздржи својих емоционалних реакција у виду невјерице онога што чује или друге емоционалне реакције приликом описа злоупотребе. У пракси се дешава да се испитивач ради стицања наклоности или повјерења дјетета истом обраћа надимком, тепањем или да даје одређене комплименте у смислу „баш ти је лијепа шнала за косу“, „сада ћемо разговарати као прави другари“, „ти си дивна цурица“, „знам да си храбар дјечак“ и сл. Препорука психолога јесте да се дјечи не тепа, да им се обраћа именом, те да дијете не треба хвалити јер је испричало одређене детаље у вези кривичног дјела, јер то касније може постати подлога осјећања кривице (нпр. ако блиска особа буде осуђена на затвор). Довољно је захвалити на сарадњи и рећи да је било пријатно упознати га. Испитивач би требало да посједује одређена знања и о томе да дијете никада не треба „подмићивати“ како би га навели на сарадњу, у смислу реченица: „Послије разговора мама ће те одвести на једно лијепо мјесто.“ „Показаћу ти какве игрице имам на компјутеру.“ Оно што је, такође, јако битно јесте да се дјетету не дају обећања „да ће све бити у реду“, да више никад неће морати понављати причу о томе што се десило, да ће учинилац завршити у затвору. С обзиром на то да су дјеца скона маштању, измишљању или преувеличавању, потребно је избјегавати употребу ријечи „замисли“ или „претпостави“, јер се тако дјетету даје дозвола за маштање и игру. Потребно је избјегавати питања која почињу са зашто – јер их млађа дјеца не разумију. „Зашто си отишла с њим у шуму кад те је позвао? Зашто ниси побјегла? Зашто ниси одмах рекла мајци?“ Зашто има конотацију оптужбе и окривљавања те изазива осјећање неадекватности/кривице, а може продубити трауматску беспомоћност; Поред наведеног испитивач би требао

да зна да треба избјегавати непотребно критиковање дјететовог понашања, поготово ако оно не утиче на сам ток интервјуа. Примједба типа: „Немој бити толико нервозна” или „Претихо говориш” појачава анксиозност дјетета. Умјесто тога, боље је рећи: „Мало те слабије чујем.” „Хоћеш поновити, нисам те чула.” (Савјак *et al* 2017).

Поред наведеног, у разговору са дјецом и у односу на њихов узраст, јако је битно на који начин формулисати питање, што је опет, рекли бисмо, више струка психологије, него правне науке. Психолози наводе да је значајно комбиновати отворена питања подстичући слободно присјећање, преко специфичних, фокусираних питања, са питањима вишеструког избора и да/не питањима, избјегавајући колико је могуће сугестивна питања. (Савјак *et al* 2017). Даље се наводи да отворена питања остављају могућност дјетету да својим ријечима формулише одговор и одабере појединости о којима ће говорити. Она повећавају изгледе за опширнији и подробнији одговор. Понекад и немају форму питања, више су позив дјетету да прича о некој теми. „Испричај ми шта се десило.” „Можеш ли ми нешто више рећи о томе?” Што се тиче специфичних (фокусираних) питања њима се прикупљају појединости о ономе што је дијете већ споменуло у слободном исказу. „Рекла си да је ушао Ненад. Ко је Ненад?” „Шта је твоја мама рекла кад си јој све рекао?” „Где си тачно ти стајала када је ... то урадио?” Наведеним питањима испитивач добија детаље који су важни, а које дијете није поменуло у слободном исказу. Потребно је да тужилац или полицијски службеник који проводи процес саслушања затворена питања (питања вишеструког избора, да/не питања)

Постављају само у ситуацијама када дјеца не реагују на отворена питања, када не постоји очигледно отворено питање које ће изазвати жељене информације или када су специфична питања развојно непримјерена. На примјер, питање: „Колико пута се то догодило?” је врло тешко за малу дјецу. Даље, битно је знати да уколико испитивач жели потврдити специфичне детаље оптужбе, а дијете је збуњено отвореним или специфичним питањима или на њих не одговара, најбоље је да се тачан одговор изостави из питања вишеструког избора. Нпр., уколико се из других извора већ зна да се догађај десило у купатилу, питање вишеструког избора би могло да буде формулисано на сљедећи начин: „Гдје се то догодило, у спаваћој соби, кухињи, или на неком другом мјесту?”. У пракси се често дешава да тужилац или полицијски службеник поставља тзв. да/не питања. Нпр.: „Да ли те је бољело кад... (ранија изјава дјетета)?” Потребно је знати да да/не питања треба користити опрезно, нарочито с дјецом предшколског узраста. Послије њих би ваљало опет постављати отворена питања. „Је ли твоја мама била код куће кад се... (догађај) догодио?” Подстицај: „Шта је твоја мама радила?” Како је на почетку наведено, питања која треба избјегавати јесу сугестивна, усмјеравајућа питања. То су питања која сугеришу жељени одговор или претпостављају чињеницу која може бити спорна. Одређивање да ли је питање сугестивно зависи од мноштва чинилаца,

укључујући узраст дјетета, његову зрелост и тон испитивачевог гласа. „Рекао си да се мама плаши твог очуха, зар не?” „Чула сам да се твоји родитељи често свађају, је ли то истина?” „Шта је имао на себи када је легао крај тебе?” (Дијете претходно није споменуло да је мушкарац који је у питању легао крај њега.) „А онда те он почео дирати, зар не?” (Експлицитна сугестија, дијете још није споменуло да је учинилац легао крај њега.) Информације добијене на тај начин лако је обезвриједити на главном претресу, те је из тог разлога потребно избјегавати било какав вид сугестије. (Савјак *et al* 2017).

Битно је поменути и то да апстрактна питања дијете често не разумије, а да конкретизацијом питања расте пораст од сугестије, што додатно говори да процес саслушања није нимало једноставан посао и да захтјева огромну стручност и професионализам.

Поред горе поменутих смјерница за приступ дјетету, као и типова питања и начин постављања истих, тужилац или полицијски службеник који проводи саслушање би требао да има одређена знања и о самим интервенцијама у случају да дијете у свом исказу не даје довољно информација, те га је потребно подстаћи да говори.

Интервенције у случају отежане сарадње- за разјашњење ситуације, осим анализе невербалних сигнала које дијете шаље, може помоћи слједећа интервенција: „Збуњена сам твојим ћутањем. Ако не знаш одговор на моје питање, у реду је да ми кажеш да не знаш. У реду је и да ми кажеш ако не желиш разговарати о томе што се десило. Вољела бих знати о чему се ради.” Ако дијете каже: „Не желим разговарати о томе”, било би добро питати слједеће: „Хоће ли се нешто догодити ако причаш о томе?” Може помоћи и охрабрење типа: „У реду је да разговарамо о томе. Постоји ли нешто што би нам олакшало разговор?” Уколико наступи пауза у разговору, интервенисати се може на слједећи начин: „Реци ми више.” „Рекао си...” (Потребно је поновити посљедњу дјететову реченицу прије него што је оно престало говорити). „Шта се онда догодило?” (Савјак *et al* 2017).

Савакако да је потребно дјетету дати и простора да у одређеним моментима „заћути”. Наведено је битно јер се дјетету даје времена да се присјети неког податка, потом омогућава дјетету које је под стресом вријеме да се прибере итд. Тужилац или полицијски службеник у датим моментима треба да знају разликовати моменте у којима дијете размишља да ли да изнесе још неке податке од момента када се труди избјећи одговор. Поред наведеног, потребно је обратити пажњу и на то да ли дијете говори рјечником уобичајеним за дијете или користи терминологију одраслих.

Психолози даље наводе да се дијете које ћути може подстаћи и на слједећи начин: „Разговарала сам с много дјеце о овим стварима. У реду је да ми кажеш све о томе, од самог почетка до самог краја.” „Многа су се дјеца с којима сам разговарала осјећала лоше након тешких искустава. Разумијем да ти није лако присјећати се.” Ако дијете не реагује или постане узнемирено,

почне плакати или показује знакове страха, битно је препознати реакцију, те дати времена дјетету да одговори и прибере се. Ако и даље не реагује, потребно је њежним тоном рефлектовати ситуацију: „Престао/ла си да говориш.” Ако је и даље узнемирено, испитивач може рећи: „Видим да суздржаваш плач. Реци ми шта се догађа.” Уплашеном дјетету не треба рећи: „Нема разлога да се плашиш.” Оно сигурно има разлог, те је стога боље питати: „Шта је најгоре што би се могло догодити ако наставимо разговарати?” (Савјак *et al* 2017).

Поред свега наведеног потребно је знати шта учинити ако дијете током саслушања замоли испитивача да никоме не пренесе некакве детаље о преживљеној трауми које је први пут саопштило. У таквим ситуацијама се препоручује да се дјетету без пуно правдања саопшти да је дужност испитивача да такве информације прослиједи тужиоцу/судији, те је потребно дјетету скренути пажњу да је истина та која га штити.

Из свега наведеног произилази да тужилац или овлашћено службено лице које проводи процес саслушања мора да познаје све фазе које би процес саслушања требало да садржи, а које се превасходно односе на смањење трауматизације дјете приликом саслушања. Потребно је да познају начин успостављања повјерења, успостављања контакта, представљања, начин објашњења циља и тока саслушања, да посједује знање о типовима питања, уводном разговору, неутралној теми о којима би могао говорити и моменти у којима треба говорити о неутралним темама, увођењу у главну тему, подстицање слободне изјаве, интервенције у случају отежане комуникације са дјететом, провјере да ли је дијете разумјело постављена питања, те ако није, питања преформулисати на начин разумљив дјетету, начин проширивања и продубљивања онога што је дијете већ „штуро“ рекло, начин фокусирања на детаље који су значајни за истрагу, активно слушање- без прекидања дјетета у говору, процјена да ли је дјетету потребна пауза и у којем моменту, вријеме трајања саслушања, начин завршетка саслушања, исказивање захвалности дјетету за уложени напор, давање могућност дјетету да постави питања, те пружање одговора на његова питања, карактеристике дјетета у односу на узраст у смислу могућности разликовања истине од лажи, доброг од лошег, оријентације у времену, оријентације у простору, резимирање разговора кроз који дјетету дајемо до знања да смо га активно слушали и уједно провјеравамо да ли смо добро разумјели оно што је дијете рекло итд. Када помињемо активно слушање, било којем саговорнику, па тако и дјетету, веома је значајно да постоје одређени знакови одобравања, разумјевања и слушања онога што говори. То се најчешће врши потврђивањем главом, вербалном и невербалном подршком. Код активног слушања које често подстиче саговорника на разговор од великог значаја је и контакт очима, те тјелесни став благо наклоњен према дјетету. С обзиром на тренутне законске одредбе, јасно је да не постоји могућност контакта очима и невербалне комуникације. Када говоримо о трајању самог саслушања дјете, битно је поменути да је капацитет пажње дјетета од око

3 године 15-ак минута. Наведено је битно знати и из разлога што закон не познаје доњу граничну доб за саслушање дјецe, што практично значи да се може саслушавати и дијете од нпр. 3 године. Пажња дјетета од 4-5 година је око 20 - 25 минута, дијете од 6 - 10 година 30 - 45 минута, те дјеца око 11 - 12 година до једног сата. У пракси се често дешава да саслушања трају и многу дуже, што опет утиче како на квалитет самог исказа, тако и на посљедице по дијете које се салушава.

Прибављање исказа од дјецe и малољетника има специфичности које се при саслушању морају уважавати, а које су резултат психофизичке неразвијености и незрелости дјетета, непостојање животног искуства, екстремне сугестибилности и богате фантазије (Симоновић, 2004:172). Саслушању ових лица увијек треба приступити индивидуално, уважавајући пти томе типичне узрасне карактеристике. Свакако да се разликује саслушање дјецe у предшколском узрасту, дјецe у школском узрасту, дјецe у периоду младалаштва и пубертета. (Грбић Павловић, 2016:36).

У складу са овим, опет се поставља питање да ли је баријера између дјетета и испитивача у виду зида и монитора, односно техничних уређаја оправдана и у најбољем интересу дјетета. Још једном је битно напоменути да је свједочење за дјецу која су жртве кривичних дјела, веома стресно, те да уколико се томе дода да дијете разговара са неким кога заправо и не види, већ само чује глас помоћу техничке опреме, а при томе треба да поново препричава трауматични догађај, могућност трауматизације може бити јиш већа. Јако је битно да се дијете током саслушања одјећа сигурно. Дефинитивно је да му неће бити пријатно, јер процес саслушања сам по себи није пријатан ни одраслим лицима, а камоли дјеци, међутим, сигурност је нешто што дијете треба осјетити током саслушања.

У наредном тексту су приказане одређене карактеристике дјецe у односу на узраст, а које могу помоћи испитивачу у вођењу разговора.

Дјеца основношколског узраста:

- Воле правила
- Тешко се отварају, боје се да ће погријешити
- Траже потврду за „тачан одговор”
- Могу да оклијевају да дају одговор на једноставна или чак неутрална питања.

Адолесценти:

- Воле да имају осјећај контроле над својом причом/исказом
- Тешко се усуђују причати о ономе што не разумију
- Битан им је пол испитивача
- Имају отпор према одраслима. (Савјак *et al* 2017:64).

Свакако да у свему горе наведеном улога стручног савјетника долази до изражаја, међутим, уколико тужилац или полицијски службених нема минимум потребних знања из психолошких наука, у пракси би то изгледало да се испитивач путем техничких уређаја обраћа дјетету на начин који „не одобрава“ психологија, а да стручни савјетник који се налази са дјететом у просторији „исправља“ наведено обраћање, чиме се губи и на квалитету самог исказа у смислу значаја за кривични поступак.

Приликом саслушања дјече треба имати на уму основна права дјече у кривичном поступку, а једно од тих права јесте право на заштиту од патње током правосудног поступка. То право се кроз законске одредбе обезбјеђује управо ограничењем броја саслушања дјече (највише два пута), обавезним присуством стручног лица чија је улога описана у претходном тексту, наглашавају хитности поступка итд. Међутим, сагледавајући полицијску праксу, односно законске одредбе у вези одвојености просторија, немогућности непосредног контакта испитивача са дјететом, те комуникација посредством техничких уређаја јавља се питање заштитиености дјетета и најбољег интереса дјетета. Поставља се питање зашто дијете може да има непосредан контакт са стручним лицем, а не може да има непосредан контакт са тужиоцем или полицијским службеником, поготово уколико се узме у обзир да са дјецом поступају искључиво тужиоци и полицијски службеници који имају сертификат за рад са дјецом, односно који су прошли одређен вид обуке, који имају одређен сензибилитет, те и чињеница да је много тужиоца и полицијских службеника који раде са дјецом женског пола која приликом саслушања не носе униформу која би можда код дјече могла да изазове страх или негодовање. Одвојеност просторија и немогућност да испитивач има непосредан контакт са дјететом би можда имало смисла ако би се поступало на начин на који се поступа у доста полицијских станица, а који је горе описан. Односно, припремање питања у писаној форми од стране овлашћеног службеног лица, те постављање тих питања дјетету од стране стручног лица у складу са правилима психолошких наука, о којима је, такође, горе било ријечи. Међутим, стручна лица имају знања из области психолошких наука која су најзначајнија за најбољи интерес дјетета приликом процеса саслушања, али никако не треба занемарити чињеницу да тужилац или поступајући полицијски службеник имају много већа знања из правне области, те најбоље знају који детаљи исказа су потребни да би сам исказ био квалитетан доказ на главном претресу. Током саслушања немогуће је стриктно држати се питања која припреме полицијски службеници, а које психолог поставља дјетету, односно током саслушања често јавља потреба за низом додатних питања, а у циљу што бољег разјашњавања кривичне ствари. Комуникација тужиоца или полицијског службеника посредством стручног лица може да доведе до „штуријег“ исказа, али до адекватног приступа дјетету у складу са свим горе наведеним. Са друге стране, комуникација тужиоца или полицијског службеника са дјететом, без посредовања стручног лица у комуникацији може да резултира много детаљнијим исказом

са аспекта исказа као доказа, али са друге стране, јавља се проблем познавања правила психологије, приступа дјетету, начину постављања питања, успостављања повјерења итд. Ако се томе дода комуникација посредством техничких уређаја, траума по дијете може да буде непоправљива.

ЗАКЉУЧАК

Из свега горе наведеног јасно произилази закључак да је саслушање дјецe у кривичном поступку, а поготово дјецe која су жртве кривичних дјела, односно која су извршењем кривичног дјела преживјела велику трауму, веома сложен процес који захтјева добру припрему, знање из области правних и психолошких наука, те познавање законских прописа и поступање у складу са њима. Једини исправан начин поступања према тренутним законским одредбама јесте тај да постоје двије одвојене просторије, прилагођене саслушању дјецe, да се саслушање врши посредством техничких уређаја, да се са дјететом у просторији налази стручно лице које пружа емоционалну подршку, док се у другој просторији налази тужилагац или овлашћено службено лице заједно са родитељем/старатељем. Питања дјетету поставља искључиво тужилац или овлашћено службено лице и то посредством техничких уређаја.

Из претходно наведеног текста се може закључити да је полицијска пракса поприлично неуједначена, те да у доста полицијских управа или полицијских станица поступање у вези саслушања дјецe није у складу са законским одредбама. У складу са наведеним дефинитивно се може извести закључак да је неопходно организовати низ специјалистичких обука на тему рада са малољетним лицима, а поготово на тему саслушања малољетних лица, те да наведеним обукама треба да приступе како полицијски службеници, тако и тужиоци, судије, представници центра за социјални рад и стручна лица. Оно што је битно јесте да потенцијалне обуке реализују стручњаци из области правних и психолошких наука који имају дугогодишње практично искуство у раду са малољетним лицима. Такође, потребно је одржавати више тематских састанака и округлих столова у којима би учествовали представници свих субјеката заштите. Оно на шта би требало обратити пажњу јесте да излагачи на таквим састанцима буду лица из праксе са конкретним примјерима о којима би се дискутовало са посебним акцентом на мишљење психолога, дјечијих психијатара итд., чије би мишљење било корисно у даљим корацима у поступању са дјецом у кривичном поступку и са циљем изналажења најбољих модалитета прикупљања доказа. Циљ таквих састанака би требало да буде тај да у коначници тужиоци или полицијски службеници у истражном поступку расвјетлиле све околности кривичног дјела, без додатне трауме коју би претрпјела жртва или да се непријатности до којих може доћи у истрази и које могу оставити посљедице по дијете жртву кривичног дјела сведу на минимум. С

обзиром на неуједначеност праксе, дефинитивно је потребно усаглашавање и подизање нивоа квалитета рада са малолетним лицима.

Много је фаза које би требало проћи током саслушања и које би испитивач требало да познаје, па се опет, сходно томе, поставља питање да ли тужиоци или полицијски службеници могу путем монитора и звучника остварити квалитетан контакт са дјететом жртвом кривичног дјела, придобити повјерење жртве, те прикупити довољно доказа кроз исказ жртве, а да при том ниво поновне трауматизације дјетета смање на минимум. При том, треба имати на уму да је то први и једини контакт полицијског службеника са дјететом, с обзиром на чињеницу да се дијете може саслушати навише два пута, а да се други пут дијете саслушава на главном претресу. Даље, поставља се питање да ли тужилац или полицијски службеник имају довољна знања из психолошких наука која су потребна да се утврди да ли дијете разликује истину од лажи, потом знања која се односе на карактеристике дјете у односу на узраст, која се односе на типове питања, интервенције током саслушања итд. Јасно је да је неопходно подизање свијести, знања и међусобне сарадње стручних лица, а са циљем заштите интереса дјете која су као жртве или као очевици неког кривичног дјела претрпјела одређен вид трауме.

Саслушање свједока представља сложenu доказну радњу која подразумјева познавање правног односа, односно, процесних одредби које регулишу питање свједочења, али и познавање материје из области психологије. Успјешност саслушања у највећој мјери зависи од сарадња тужиоца или овлашћеног службеног лица који проводи радњу саслушања и дјетета које се саслушава, односно од успостављеног међусобног повјерења. За успјешно саслушање веома је битно ко саслушава, на који начин и гдје се врши саслушање.

Злостављана дјета скоро никада нису изложена само једној врсти злостављања, те је злостављање често присутно дужи временски период. Физичко и сексуално злостављање увијек имају и елементе емоционалног злостављања, а такође, могућа је комбинација других видова злостављања. Из свих наведених разлога дјета често имају страх да им се неће вјеровати и да ће се починилац „извући“, страх од распада породице уколико се насиље десило у породичном окружењу, страх од освете итд., те је и наведено отежавајућа околност приликом саслушања, гдје до изражаја треба да дође сарадња стручног лица, тужиоца, полицијског службеника и дјетета. Оно што је најбитније јесте да се у сваком тренутку истраге или главног претреса води рачуна о најбољем интересу дјетета који треба да задовољи како тренутне дјечије потребе, тако и дугорочне с обзиром на дјететов развој. У вези са тим важно је имати на уму да и сам начин саслушања дјетета може да има утицај на његов правилан развој у будућности и на његово психолошко и емоционално стање. Из тог разлога потребно је у сваком појединачном случају водити рачуна о заштити интереса дјетета, те о томе да правосудни поступак не смије бити додатни извор трауматског искуства за дијете. Чињеница је да психолог треба да има

основна знања из правне науке, а правник из психолошке науке, с циљем бољег разумијевања и поступања. Битно је нагласити да то не значи да психолог треба да врши посао тужиоца или овлашћеног службеног лица, као ни да тужилац или овлашћено службено лице треба да се бави послом стручног лица, најчешће психолога. Односно битно је да се свако задржи у својој професији, али је неопходно и одређено знање из свих области која свакако могу утацати на исказ свједока.

Важно је напоменути да је изјава коју даје дијете- жртва кривичног дјела нерјетко једини доказ злостављања. Када се томе дода чињеница да се дијете у кривичном поступку може саслушати само два пута онда је јасно да од квалитетног саслушања у потпуности зависи даљи ток истраге и утврђивања одговорности починиоца. Штете настале лошим саслушањем су несагледиве, а запријећене казне коју осумњичени може избјећи као посљедицу таквог саслушања јако су високе. Немогућност да институције адекватно казне учиниоца таквог дјела остављају трајну трауму на дијете, осуду јавности у средини у којој жртва станује, а као највећи проблем јавља се и стимуланс учиниоцу да настави са вршењем кривичних дијела.

ЛИТЕРАТУРА

- Врућинић, Ж. (2021). Малољетничка делинквенција. Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци, Факултет безбједносних наука.
- Грбић Павловић, Н. (2016). Унапређење сигурносне улоге полиције примјеном нових технологија и метода. Зборник радова 5. Међународне знанствено-стручне конференције, Истраживачки дани Високе полицијске школе у Загребу, Загреб, Хрватска, стр. 32-40.
- Радетић Ловрић, С., Нинковић, О. (2017). Дијете у правосудном поступку психолошки приступ. Бања Лука: Друштво психолога Републике Српске, Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци.
- Савјак, Н. et al (2017). Приручник за поступање са дјецом жртвама и свједоцима кривичног дјела. Unicef, Правда за свако дијете.
- Симовић, М. et al (2015). Малољетничко кривично право. Бања Лука: Међународно удружење научних радника – АИС.
- Симоновић, Б. (2004). Криминалистика. Крагујевац: Правни факултет у Крагујевцу, Институт за правне и друштвене науке.
- Соковић, С., Бејатовић, С. (2009). Малолетничко кривично право. Крагујевац: Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Институт за правне и друштвене науке.
- Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку „Службени гласник Републике Српске» број 13/10, 61/13, 68/20.
- Закон о заштити од насиља у породици Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, број 102/2012, 108/2013, 82/2015 и 84/2019.

Кривични законик Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, број 64/2017, 104/2018, 15/2021, 89/2021, 73/2023.

Закон о кривичном поступку Републике Српске, Службени гласник 53/2012, 91/2017, 66/2018 и 15/2021.

ОСОБЕННОСТИ И СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ В ПРАКТИЧЕСКИХ УСЛУГАХ ДЕТЕЙ-ЖЕРТВ И СВИДЕТЕЛЕЙ УГОЛОВНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Невена Косић

Аннотация: Ввиду того, что в последние годы наблюдается рост преступных деяний, совершаемых в отношении детей, и что преступные деяния могут иметь большие последствия для развития личности ребенка, как со стороны биологических, так и социальных, а также со стороны Педагогический и психологический аспекты, а также то, что допрос детей может проводиться максимум два раза, необходимо обратить особое внимание на методику допроса детей как потерпевших и свидетелей преступных деяний. Любая форма насилия в отношении детей в смысле пренебрежения, жестокого обращения, жестокого обращения, отказа от ребенка, нарушения частной жизни и лишения ребенка представляет собой нарушение основных прав ребенка, гарантированных Конвенцией Организации Объединенных Наций о правах ребенка. Ребенок и другие многочисленные международные и внутренние правила. Для процессуального акта допроса детей предусмотрены специальные правила, которые касаются самого процесса допроса, участников допроса, метода и места допроса и т.д., и все это с целью действовать в наилучших интересах ребенка. Закон о защите детей и несовершеннолетних в уголовном судопроизводстве и обращении с ними предусматривает, что ребенок, являющийся свидетелем или потерпевшим уголовного преступления, допрашивается прокурором или сотрудником полиции с использованием технических средств для передачи изображения или звука без присутствия прокурора или сотрудника полиции в помещении, где находится свидетель. Также упомянутый закон предписывает, что дослушивание ребенка осуществляется с помощью эксперта-консультанта или другого специалиста, с целью оказания эмоциональной поддержки ребенку, снижения дополнительной травматизации ребенка и других вредных последствий, вызванных участие ребенка в судебном процессе. Цель статьи – объяснить правильный способ заслушивания детей, являющихся жертвами и свидетелями преступных деяний, а также указать на нарушения в осуществлении указанного действия в полицейской практике Республики Сербской со ссылкой на судебную практику в Касательно апелляционных жалоб, в которых указывается, что в протоколах допроса свидетелей, потерпевших - несовершеннолетних, незаконные доказательства.

Ключевые слова: Ребенок, несовершеннолетний, уголовное правонарушение, потерпевший, свидетель, судебное заседание.

FEATURES AND CONTEMPORARY PROBLEMS IN PRACTICAL SERVICES FOR CHILDREN VICTIMS AND WITNESSES OF CRIMINAL CRIMES

Nevena Kosić

Abstract: In view of the fact that in recent years there has been an increase in criminal acts committed against children, and that criminal acts can have great consequences for the development of the child's personality, both from the biological and social, as well as from the pedagogical and psychological aspects, as well as that the questioning of children can be carried out a maximum of two times, it is necessary to pay special attention to the method of questioning children as victims and witnesses of criminal acts. Any form of violence against children in the sense of neglect, abuse, abuse, abandonment of a child, violation of privacy and deprivation of a child represents a violation of the basic rights of the child guaranteed by the United Nations Convention on the Rights of the Child and other numerous international and domestic regulations. Special rules are prescribed for the procedural act of hearing children, which refer to the hearing process itself, hearing participants, method and place of hearing, etc., all with the aim of acting in the best interest of the child. The Act on the Protection and Treatment of Children and Minors in Criminal Proceedings stipulates that a child who is a witness or victim of a criminal offense is interrogated by a prosecutor or a police officer using technical devices for the transmission of images or sound, without the presence of the prosecutor or police officer in the room where the witness is. . Also, the mentioned law prescribes that the hearing of the child is carried out with the help of an expert advisor or other expert, with the aim of providing emotional support to the child, reducing additional traumatization of the child and other harmful effects caused by the child's participation in the judicial process. The aim of the paper is to explain the correct way of hearing children who are victims and witnesses of criminal acts, and to point out the irregularities in undertaking the mentioned action in the police practice in the Republic of Srpska with reference to the judicial practice in relation to appeals, which indicate that the records of the hearing witnesses, injured parties - minors illegal evidence.

Keywords: Child, juvenile, criminal offense, victim, witness, hearing

УПРАВЛЕНИЕ НЕФИНАНСОВЫМИ РИСКАМИ В НЕФТЕГАЗОВОЙ ОТРАСЛИ НА ПРИМЕРЕ ПАО «ГАЗПРОМ»

Анфиса Харьбина¹

РГУ нефти и газа (НИУ) имени И.М. Губкина, Российская Федерация, г. Москва, Ленинский проспект, д. 65, к. 1.

Анастасия Юмашева²

Институт проблем нефти и газа РАН, Российская Федерация, г. Москва, улица Губкина, д. 3

Аннотация. Тренд на устойчивое развитие прочно вошел в планирование экономических потоков как целых государств, так и компаний, в том числе нефтегазовых. Подход на основе ESG корпорации зашивают в свои внутренние стратегии, благодаря чему они могут не только грамотно управлять своими нефинансовыми рисками, но и получать преимущества в сфере «зеленого» финансирования. Для ПАО «Газпром», одним из первых принявшего Экологическую политику в 1995 г., приоритетными направлениями являются неуклонное экономическое развитие и рост прибыльности компании при условии воспроизводства природных ресурсов и социальной поддержке населения. Целью работы является анализ ESG-профиля нефтегазовой компании ПАО «Газпром» для оценки возможности управления нефинансовыми рисками при осуществлении деятельности. При выполнении исследования были использованы материалы национальных и зарубежных рейтингов в сфере устойчивого развития, а также внутренние документы компании: нефинансовая отчетность, политики, стандарты. Заслуги ПАО «Газпром» в сфере устойчивого развития ежегодно находят отражение в ключевых позициях национальных ESG-рейтингов. Проведенный анализ показал, что преимуществом ПАО «Газпром» является не декларативный, а основополагающий смысл, который несет в себе принцип устойчивого развития.

Ключевые слова: устойчивое развитие, корпоративное управление, ПАО «Газпром», корпоративная эколого-социальная ответственность, ESG-стратегия, климатическая повестка, ESG-рейтинги.

ВВЕДЕНИЕ

Впервые понятие «социального капитала» при измерении стоимости бизнеса было введено в 1988 г. Д.С. Коулманом. Позже, в 1998 г. Д. Элкингтон предложил понятие «тройной итог», включающий экологический (E), соци-

1 Анфиса Харьбина является аспирантом кафедры геоэкологии РГУ нефти и газа (НИУ) имени И.М. Губкина. Адрес электронной почты: kharybina.a@gubkin.ru

2 Анастасия Юмашева является младшим научным сотрудником Лаборатории нефтегазовой геофлюидодинамики ИПНГ РАН. Адрес электронной почты: anastasiayumasheva@yandex.ru

альный (S) и финансовый (G) факторы, определяющие стоимость компании, а также используемые для оценки инвестиционной привлекательности компаний в долгосрочной перспективе. Позднее, в 2004 г., сочетание ESG впервые широко использовалось в отчете ООН – крупным компаниям было предложено использовать ESG-принципы в рамках своих стратегий, в первую очередь для борьбы с изменением климата.

Сейчас подход на основе ESG приходит на смену концепции корпоративной социальной ответственности (КСО), в рамках которой компании помимо обязательных платежей брали на себя дополнительные обязательства перед обществом по обучению кадрового состава, охране окружающей среды и развитию территории присутствия. Деятельность КСО может осуществляться независимо от основного вектора развития организации. ESG-практики в свою очередь принимаются советом директоров и могут влиять на стратегическое развитие компании.

Для оценки ESG-стратегий компаний существуют специальные рейтинги, в рамках которых оцениваются ESG-риски бизнеса (нефинансовые риски), которые могут нанести ущерб развитию компании в долгосрочной перспективе. В России можно выделить ESG индексы по устойчивому развитию РСПП, ESG-оценку АКРА, ESG рейтинг Национального рейтингового агентства, ESG-рэнкинг российских компаний RAEX Europe, рейтинг ESG Эксперт РА (Рейтинг ESG, 2023) и ESG рейтинги АК&М (ESG-рейтинги, 2023).

КОНЦЕПЦИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ПАО «ГАЗПРОМ»

ПАО «Газпром» – первая российская компания, принявшая Экологическую Политику в 1995 г. (обновлена в 2015 г. – Экологическая политика ОАО «Газпром», 2015), что стало основой для реализации компанией ЦУР. В 2021 г. была принята Политика в области устойчивого развития (Политика Группы Газпром в области устойчивого развития, 2021), целями которой являются развитие экономического потенциала; формирование подходов к управлению; охрана окружающей среды; соблюдение прав человека; содействие социально-экономическому развитию регионов Российской Федерации.

ПАО «Газпром» определяет устойчивое развитие как «систему принципов, процессов и оцениваемых результатов деятельности, направленной на баланс между экономической, экологической и социальной сферами как в отдельных компаниях, так и в обществе в целом».

Рассматривая динамику расходов Группы Газпром в рамках реализации ЦУР (Таблица 1), можно отметить, что по охране окружающей среды (ООС), газификации регионов, благотворительности, научно-исследовательским и опытно-конструкторским работам (НИОКР) наблюдается положительная динамика изменения затрат. В свою очередь затраты на охрану труда и промышленную безопасность ежегодно снижаются, что связано с налаженной и отработанной системой безопасности на производстве.

Таблица 1. Расходы Группы Газпром за 2016-2021 согласно ЦУР, млрд ₽
(Отчеты о деятельности в области устойчивого развития, 2008-2021)

Показатель	2016	2017	2018	2019	2020	2021
на охрану окружающей среды	57,47	70,82	68,96	53,22	49,12	97,54
на газификацию регионов России		29,45	39,15	34,3 (по плану)	39,3 (по плану)	54,1
на благотворительность		27,3	35,0	27,72	28,8	39,5
на охрану труда		14,02	25,15	19,38	18,73	12,8
на промышленную безопасность		18,89	7,19	6,58	5,3	4,6
на НИОКР	11,1	8,2	8,99	12,1	21,4	24,6

КОРПОРАТИВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ (G – GOVERNANCE)

Ключевым пунктом в создании прочной политики в сфере устойчивого развития является корпоративное управление, распределение обязанностей в рамках которого регламентируется законодательством РФ и внутренними НПА компании. Совет директоров ПАО «Газпром» рассматривает и утверждает внутренние документы высшего уровня по вопросам в области устойчивого развития. Комитет Совета директоров ПАО «Газпром» по устойчивому развитию осуществляет предварительное рассмотрение вопросов в сфере устойчивого развития. Структурные подразделения ПАО «Газпром», дочерние общества и организации осуществляют оперативное управление отдельными вопросами устойчивого развития на местах.

Основными направлениями Политики управления человеческими ресурсами ПАО «Газпром», его дочерних обществ и организаций являются: подбор и оценка персонала; обучение и развитие персонала; мотивация и вознаграждение персонала; социальная политика; корпоративные коммуникации.

Объем обучения сотрудников Группы «Газпром» в 2021 г. составил 51 час/год для руководителей, специалистов и других служащих и 71 час/год – для рабочих.

За счет реализации Политики в 2021 г. Группе Газпром удалось достичь следующих результатов:

- на 48,7% больше работников прошли обучение;
- до 24,1 % выросла доля женщин среди руководящих работников;
- 146,2 тысячи человек получали пенсию по договорам негосударственного пенсионного обеспечения;
- на 37,7% больше выпускников трудоустроены в Группе Газпром.

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ УПРАВЛЕНИЕ (E – ENVIRONMENTAL)

Система экологического менеджмента (СЭМ) ПАО «Газпром» сертифицирована на соответствие требованиям ISO 14001:2015 и регулярно проходит надзорный аудит на соответствие международным стандартам. Руководство СЭМ осуществляет Правление ПАО «Газпром».

Мероприятия в рамках Комплексной экологической программы ПАО «Газпром» позволили обеспечить достижение показателей корпоративных экологических целей, установленных на 2020-2022 гг. (Таблица 2), среди которых снижение выбросов парниковых газов и оксида азота при транспортировке природного газа, снижение сбросов загрязняющих веществ в водные объекты, снижение доли отходов, направляемых на захоронение, а также снижение доли дочерних обществ, превысивших 5% уровень платы за сверхнормативное воздействие на окружающую среду.

Таблица 2. Достижение в 2021 г. корпоративных экологических целей*
ПАО «Газпром» на 2020-2022 гг., % (Экологический отчет ПАО «Газпром» за 2021 год, 2021)

Корпоративная экологическая цель	Организации из области применения СЭМ	2018 (база)	2019	2020	2021	Достижение
Снижение выбросов парниковых газов при транспортировке природного газа, т CO ₂ -экв. / млрд м ³ *км	Все ДО по транспортировке природного газа	55,30	51,78	48,67	52,25	↓ 5,52%
Снижение выбросов оксидов азота в атмосферный воздух при транспортировке природного газа, т / млн м ³	Все ДО по транспортировке природного газа	4,23	4,0	4,07	4,07	↓ 3,78%
Снижение сверхнормативного сброса загрязняющих веществ в поверхностные водные объекты, %	Все ДО	5,29		0,34	0,12	↓ 5,17 п.п.
Снижение доли отходов, направляемых на захоронение, от общей массы отходов, находящихся в обращении, %	Все ДО	38,28		15,22	14,26	↓ 24,02 п.п.
Снижение доли дочерних обществ, превысивших 5 % уровень платы за сверхнормативное воздействие на окружающую среду, %	Все ДО	35		5,41	13,51	↓ 21,49 п.п.

* - корпоративные экологические цели установлены относительно базового 2018 г.

Бизнес-модель ПАО «Газпром» в значительной степени адаптирована к низкоуглеродному тренду развития мировой экономики, то есть к снижению углеродного следа компании. При сжигании природного газа в атмосферный воздух попадает в 1,7 раз меньше парниковых газов, чем при сжигании угля и в 1,4 раза меньше, чем при сжигании мазута.

СОЦИАЛЬНЫЕ УПРАВЛЕНИЕ (S – SOCIAL)

Проекты Группы Газпром по газификации расширяют доступ потребителей к экологически чистому энергоносителю, обеспечивая укрепление энергетической безопасности и социально-экономическое развитие регионов России.

По состоянию на 2020 г. в России полностью было газифицировано 11 регионов, с 68 субъектами были подписаны и реализуются Программы развития газоснабжения и газификации регионов на 2021-2025 гг. В 2021 г. было построено около 2,7 тыс. км газопроводов. Возможность подключиться к сетевому газу получили свыше 83,6 тыс. домовладений и квартир, а также 285 котельных в 342 населенных пунктах.

ПАО «Газпром» ведет производственную деятельность, в том числе, на территориях, где традиционно проживают коренные малочисленные народы (КМН) Севера, Сибири и Дальнего Востока. Взаимодействие ПАО «Газпрома» с местными сообществами регламентируется Концепцией региональной политики (Концепция региональной политики, 2003) и соглашениями о сотрудничестве между компанией и субъектами Российской Федерации. Затраты на поддержку КМН составили в 2021 году 294,74 млн. руб., что 14,9% выше, чем в 2020 г.

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ESG-СТРАТЕГИИ

Исходя из ключевых направлений деятельности ПАО «Газпром», перспективы развития можно разделить на следующие векторы развития (Таблица 3).

В целом, приоритетные направления развития ПАО «Газпром» в области ESG и ЦУР: ресурсосбережение и внедрение подходов к экономике замкнутого цикла; энергоэффективность и развитие альтернативных источников энергии; «зеленое финансирование» и развитие НДТ.

Таблица 3. Векторы развития ПАО «Газпром», отвечающие задачам ESG-повестки (Отчеты о деятельности в области устойчивого развития, 2008-2021)

№	Направление развития	Описание	Ключевые показатели
Продажи			
1	Газификация всех регионов РФ к 2030 году	Соединение Единой системы газоснабжения в европейской части страны с инфраструктурой на Дальнем Востоке и Сибири	К 2026 г. обеспечение 100%-ой газификации 35 регионов России
2	Новые регионы транспортировки газа	Поставки газа Западной Сибири в восточном направлении через Монголию	Мощность экспортного транзитного газопровода «Сила Сибири-2» 50 млрд м ³ в год
3	Поставки углеродно-нейтрального СПГ	Стандартное предложение в природно-ориентированном портфеле газовой продукции	Согласно долгосрочной программе развития СПГ-отрасли, российские мощности по сжиганию газа вырастут до 140 млн. т к 2035 г. (Долгосрочная программа развития производства сжиженного природного газа в Российской Федерации, 2021)
Технологии			
4	Собственные технологии сжижения природного газа (СПГ)	Использование при строительстве предприятий СПГ отечественного оборудования и технологий	Типовая производительность малотоннажных КСПГ в среднем составляет менее 10 т/ч СПГ
5	Переработка газа Расширение рынка газомоторного топлива	Переработка этансодержащего газа на Комплексе в Усть-Луге. Сейчас газозаправочная сеть есть в 63 субъектах.	Производство из этана 3 млн тонн полимеров в год К 2030 г. охват газозаправочной инфраструктурой всех субъектов РФ
6	Внедрение возобновляемых источников энергии	Снижение углеродного следа (С.В. Голубев, 2016), оставляемого в процессе добычи, переработки и транспортировки	Целевой показатель по экспорту водорода составляет 7,9-33,4 млн тонн к 2050 г.
Менеджмент и исследования			
7	Углеродный менеджмент	Определения климатических рисков компании и ее вклада в глобальные изменения	Создание системы углеродного менеджмента позволит достичь углеродной нейтральности к 2050 г.
8	Адаптационный план к изменению климата	Безопасная деятельность в северных широтах в силу глобального изменения климата	Применение криотропного геля при строительстве дорог увеличивает сцепление грунта в 4,3-11,6 раз
9	«Зеленые» облигации компании	Выпуск ценных бумаг, финансирующих природоохранные проекты	ОЭСР прогнозирует, что к 2035 году рынок «зеленых» облигаций может вырасти до 4,7-5,6 трлн долларов

При всех имеющихся плюсах ESG-стратегия направлена на взимание финансовых средств прежде всего с производителей, а не потребителей минерально-сырьевых ресурсов и энергозатратных материалов. Многими европейскими государствами было выведено все тяжелое и энергозатратное производство в другие страны, которым предлагается платить дополнительный налог. Таким образом, ESG-повестка может тормозить развитие производства, а получаемые средства будут сосредоточены в руках европейского регулятора. Одним из ярких примеров являются Северные потоки, которые дают в 6 раз меньше выбросов, маршрут в 1,5 раза короче, новые энергетические установки более эффективны, остеклованные трубы с минимальными потерями требуют в 6 раз меньше энергии на перекачку и т.д.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Экологическая и социальная повестка является неотъемлемой частью политики ПАО «Газпром». В компании существует система экологического менеджмента, а также установлены корпоративные экологические цели, которые были достигнуты в 2021 г. (относительно базовых показателей 2018 г.). Ежегодно компания инвестирует в охрану окружающей среды, а также выделяет средства на благотворительность. Успехи ПАО «Газпром» в реализации ЦУР были отмечены в ряде национальных рейтингов. Приоритетными направлениями развития ПАО «Газпром» в области ESG и ЦУР являются: обеспечение низкоуглеродных поставок энергоносителей, переход к циклической экономике, «зеленое финансирование» и НДТ.

Помимо этого, ПАО «Газпром» акцентирует внимание на обеспечении здорового образа жизни, создании условий для повышения квалификации сотрудников, обеспечении населения недорогостоящей и чистой энергией, содействии устойчивому экономическому росту и занятости, создании прочной инфраструктуры, борьбе с изменениями климата.

Природный газ является одним из самых экологически чистых видов топлива: при получении одной единицы энергии из угля в атмосферу выделяется на 67% больше CO₂, чем при сжигании эквивалентного количества природного газа. Газ, добываемый и транспортируемый ПАО «Газпром» по Северному потоку является экологичной альтернативой американскому сланцевому газу, добываемому из глубоко залегающих пород энергозатратным и неэкологичным методом фрекинга.

Таким образом, преимуществом ПАО «Газпром» является не декларативный, а основополагающий смысл производственной деятельности, который несет в себе принцип устойчивого развития. (Федаш А.В. и др., 2023)

ЛИТЕРАТУРА

- Долгосрочная программа развития производства сжиженного природного газа в Российской Федерации (2021) (утв. распоряжением Правительства Российской Федерации от 16 марта 2021 г. № 640-р), 92.
- Концепция региональной политики (2003), утв. постановлением Правления ОАО «Газпром» от 22 мая 2003 года № 32, 9.
- Отчеты о деятельности в области устойчивого развития (URL: <https://www.gazprom.ru/sustainability/sustainability-management/reports/> дата обращения 18.06.2023).
- Политика Группы Газпром в области устойчивого развития (2021), утв. Решением Совета директоров ПАО «Газпром» от 30 апреля 2021 г. №3576, 9.
- Рейтинг ESG (URL: https://raexpert.ru/ratings/esg_all/ дата обращения 23.10.2023).
- С.В. Голубев. (2016) Возобновляемые источники энергии в энергетике газовой отрасли. Перспективы и аспекты применения ВИЭ на объектах ПАО «Газпром» // *Газовая промышленность, Энергоснабжение и энергосбережение*, № 12, 72-76.
- Федаш А.В., Лобжанидзе Н.Е., Сизов О.С., Харьбина А.С. (2023) Корпоративная эколого-социальная ответственность современной энергетики (на примере ПАО «Газпром») // *Нефтяное хозяйство*, № 9, 60-65.
- Экологическая политика ОАО «Газпром» (2015), утв. постановлением Правления ОАО «Газпром» от 25 мая 2015 г. №21, 2.
- Экологический отчет ПАО «Газпром» за 2021 год (2021), 84.
- ESG-рейтинги (URL: <https://akmrating.ru/esgreyting/> дата обращения 23.10.2023).

УПРАВЉАЊЕ НЕФИНАНСИЈСКИМ РИЗИЦИМА У ИНДУСТРИЈИ НАФТЕ И ГАСА НА ПРИМЈЕРУ ГАЗПРОМА

Анфиса Кхарибина
Анастасија Јумашева

Апстракт: Тренд одрживог развоја чврсто је ушао у планирање привредних токова како читавих држава тако и компанија, укључујући нафтне и гасне компаније. Корпорације уграђују ЕСГ приступ у своје интерне стратегије, тако да могу не само да мудро управљају својим нефинансијским ризицима, већ и да остваре користи у области зелених финансија. За ПЈСЦ Газпром, једног од првих који је усвојио Политику заштите животне средине 1995. године, приоритетне области су стабилан економски развој и повећање профитабилности компаније, под условом репродукције природних ресурса и социјалне подршке становништва. Сврха рада је анализа ЕСГ профила нафтне и гасне компаније ПЈСЦ Газпром ради процене могућности управљања нефинансијским ризицима у спровођењу активности. Приликом израде студије коришћени су материјали домаћих и страних рејтинга из области одрживог развоја, као и интерни документи компаније: нефинансијско извештавање, политике, стандарди. Зaslуге ПЈСЦ Газпром у области одрживог развоја се сваке године огледају у кључним пози-

цијама националних ЕСГ рејтинга. Анализа је показала да предност ПЈСЦ Газпром није декларативно, већ фундаментално значење, које носи принцип одрживог развоја.

Кључне ријечи: одрживи развој, корпоративно управљање, ПЈСЦ Газпром, корпоративна еколошка и друштвена одговорност, ЕСГ стратегија, климатска агенда, ЕСГ рејтинг.

MANAGING NON-FINANCIAL RESULTS IN THE NAFTE AND GAS INDUSTRY USING THE EXAMPLE OF GAZPROM

Anfisa Kharybina
Anastasia Yumasheva

Annotation. The trend for sustainable development has firmly entered into the planning of economic flows of both entire states and companies, including oil and gas companies. Corporations are embedding an ESG approach into their internal strategies, so they can not only wisely manage their non-financial risks, but also gain benefits in the field of green finance. For PJSC Gazprom, one of the first to adopt an Environmental Policy in 1995, the priority areas are steady economic development and increased profitability of the company, subject to the reproduction of natural resources and social support of the population. The purpose of the work is to analyze the ESG profile of the oil and gas company PJSC Gazprom to assess the possibility of managing non-financial risks in the implementation of activities. When carrying out the study, materials from national and foreign ratings in the field of sustainable development were used, as well as internal documents of the company: non-financial reporting, policies, standards. The merits of PJSC Gazprom in the field of sustainable development are annually reflected in the key positions of national ESG ratings. The analysis showed that the advantage of PJSC Gazprom is not a declarative, but a fundamental meaning, which carries the principle of sustainable development.

Key words: sustainable development, corporate governance, PJSC Gazprom, corporate environmental and social responsibility, ESG strategy, climate agenda, ESG ratings.

ВОЗМОЖНОСТИ СИСТЕМЫ-112 В ЧАСТИ ПОДДЕРЖКИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В СФЕРЕ ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Виталий Грачев

Старший научный сотрудник

ФГБУ ВНИИ ГОЧС (ФЦ)

Адрес: г. Москва, Давыдовская, 7

E-mail: g-vl@mail.ru

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению возможности применения ресурсов систем-112 субъектов Российской Федерации для информационно-аналитической поддержки государственного управления в сфере общественной безопасности.

Ключевые слова: система-112, общественная безопасность, государственное управление, информационно-аналитическая поддержка, Российская Федерация.

ВВЕДЕНИЕ

Обеспечение общественной безопасности в условиях сохранения высокого уровня рисков возникновения и развития чрезвычайных ситуаций, является одним из важных элементов национальной безопасности Российской Федерации.

Одним из направлений решения этой задачи является повышение эффективности реагирования на происшествия и чрезвычайные ситуации экстренных оперативных служб путем оптимизации государственного управления в сфере обеспечения безопасности жизнедеятельности и правопорядка, предотвращения угроз жизни или здоровью, предупреждения происшествий и чрезвычайных ситуаций и ликвидации их последствий, включая действия по обеспечению межведомственного, межрегионального и межсистемного экстренного реагирования, а также в ситуациях, требующих компетенций федерального уровня.

ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В СФЕРЕ ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Приоритетной задачей обеспечения общественной безопасности (Концепция общественной безопасности в Российской Федерации, утвержденная

Президентом Российской Федерации 14.11.2013 № Пр-2685) является защита жизни, здоровья, конституционных прав и свобод человека и гражданина. Также к задачам обеспечения общественной безопасности (в целях настоящей статьи) относятся:

- выявление и нейтрализация источников угроз общественной безопасности;
- оценка состояния общественной безопасности, прогнозирование ее развития, информирование руководства страны, государственных органов, общественности и населения о положении дел в данной области;
- постоянное совершенствование и поддержание в достаточной степени готовности сил и средств обеспечения общественной безопасности, в том числе региональных систем-112.

Вопросы обеспечения правопорядка, общественной безопасности, обеспечения экологической безопасности, координации вопросов здравоохранения, осуществления мер по борьбе с катастрофами, стихийными бедствиями, эпидемиями и ликвидация их последствий находятся в совместном ведении (Конституция Российской Федерации; Федеральный закон от 21.12.1994 № 68-ФЗ «О защите населения и территорий от чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера») Российской Федерации и субъектов Российской Федерации.

Широкий спектр решаемых задач, ведомственный и территориальный охват определяют перечень органов исполнительной власти и организаций, в функции которых входит обеспечение общественной безопасности, в составе (далее – потребители):

- ответственных федеральных органов государственной власти (включая их территориальные органы и подразделения в муниципальных образованиях), в том числе (Постановление Правительства Российской Федерации от 31.08.2021 № 1453 «Об утверждении перечня экстренных оперативных служб, вызов которых круглосуточно и бесплатно обязан обеспечить оператор связи пользователю услугами связи») МЧС России (Указ Президента Российской Федерации от 11.07.2004 № 868 «Вопросы Министерства Российской Федерации по делам гражданской обороны, чрезвычайным ситуациям и ликвидации последствий стихийных бедствий»), МВД России, Минздрава России, Росгвардии, ФСБ России;
- органов исполнительной власти субъектов Российской Федерации и органов местного самоуправления (включая подобные подчиненные структуры);
- организаций, осуществляющих деятельность, касающуюся обеспечения (безопасности) жизнедеятельности;
- операторов региональных систем-112.

ВОЗМОЖНОСТИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В СФЕРЕ ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

В Российской Федерации единственными системами, обладающими исчерпывающими массивами информации, характеризующей состояние общественной безопасности на территории муниципальных образований и регионов с детализацией до адресов, описаний и времени конкретных происшествий и чрезвычайных ситуаций, являются системы обеспечения вызовов по единому номеру «112» субъектов Российской Федерации. В совокупности базы данных всех региональных систем-112 содержат массив информации, характеризующей всю территорию Российской Федерации. Количество обработанных вызовов (событий) в системах-112 за 2021 и 2022 год составило более 105 и 103 млн соответственно.

Системы-112 обеспечивают прием (Федеральный закон от 30.12.2020 № 488-ФЗ «Об обеспечении вызова экстренных оперативных служб по единому номеру «112» и о внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации»; Постановление Правительства Российской Федерации от 12.11.2021 № 1931 «Об утверждении обязательных требований к организации и функционированию системы обеспечения вызова экстренных оперативных служб по единому номеру «112», в том числе порядка и сроков осуществления приема, обработки и передачи вызовов по единому номеру «112» диспетчерским службам»; Постановление Правительства Российской Федерации от 21.11.2011 № 958 «О системе обеспечения вызова экстренных оперативных служб по единому номеру «112»») сообщений от заявителей и сигналов от датчиков, осуществляют информационное обеспечение диспетчерских служб, в том числе их информационное взаимодействие в целях организации реагирования на происшествия, осуществляют взаимодействие как между собой, так и с информационными системами МВД России, Минздрава России, МЧС России, ГАИС «ЭРА-ГЛОНАСС»¹, а также с иными информационными системами в сфере общественной безопасности.

Региональные системы-112 входят в состав сил и средств обеспечения общественной безопасности, взаимоувязаны с органами повседневного управления Единую государственную систему предупреждения и ликвидации чрезвычайных ситуаций.

Решение указанных задач обеспечения общественной безопасности невозможно без создания единой цифровой информационной среды (Федеральный закон от 27.07.2006 № 149-ФЗ «Об информации, информационных технологиях и о защите информации»), позволяющей унифицировать обмен данными между существующими и перспективными информационными системами, и одновременно обеспечивающей автоматизированный информаци-

¹ Государственная автоматизированная информационная система «ЭРА-ГЛОНАСС»

онный обмен между всеми участниками процесса взаимодействия и управления в области обеспечения общественной безопасности на территории Российской Федерации.

Единая цифровая информационная среда позволит существенно повысить качество государственного управления в сфере общественной безопасности за счет своевременного предоставления участникам информационного взаимодействия актуальных, достоверных и непротиворечивых данных, необходимых для целеполагания, планирования, мониторинга и контроля реализации мероприятий в области обеспечения общественной безопасности, включая возможность оперативного информационного сопровождения процессов стратегического управления мероприятиями в области обеспечения общественной безопасности, в том числе в режиме реального времени.

Рост объемов, скорость поступления, обновления и вариативности разнородного потока данных, необходимость централизованного сбора и обработки данных, поступающих от различных информационных систем (как существующих, так и перспективных), необходимость обеспечения возможности проведения многофакторного анализа массивов больших данных в режиме реального времени в объемах всей территории Российской Федерации, включая прогнозирование возможных последствий развития происшествий и чрезвычайных ситуаций, обуславливают необходимость использования в целях реализации мероприятий по обеспечению общественной безопасности инновационных решений, в том числе с применением отечественных технологий на основе искусственного интеллекта и систем автоматизации процессов поддержки принятия решений.

Поддержка принятия решений в сфере общественной безопасности на основе представления текущего состояния и аналитической обработки оперативных данных необходима в следующих направлениях:

- «Оперативная обстановка»;
- «Статистическая аналитика»;
- «Оперативная аналитика»;
- «Прогнозирование».

По каждому направлению необходимо предоставление аналитической информации и сведений в части областей ответственности потребителей с учетом факторов ведомственной принадлежности, территориального расположения (включая характеристики территории и/или объектов), масштаба, классификации и значимости чрезвычайных ситуаций и происшествий, сложности реагирования, а также сезонной, погодной, временной привязок.

«Оперативная обстановка» предполагает информирование потребителей в реальном режиме времени по собственной и смежной областях ответственности на территории своей зоны ответственности и соседних, предупреждения по ситуациям, требующим нестандартного реагирования, а также просроченным (пропущенным).

«Статистическая и оперативная аналитика» предполагает информирование потребителей по классификациям:

- функционирование экстренных оперативных служб (диспетчерских служб) в контексте пункта 2 части 2 статьи 4 Федерального закона от 30 декабря 2020 года № 488-ФЗ «Об обеспечении вызова экстренных оперативных служб по единому номеру «112» и о внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации»;
- распределение (по типам) вызовов;
- массовые (одномоментные или принятые в промежуток времени, позволяющий считать их относящимися к одному событию) вызовы;
- адреса с большим количеством вызовов (кроме массовых).

«Прогнозирование» включает информирование потребителей по возможным вариантам развития чрезвычайных ситуаций и происшествий на основе имеющихся методик прогнозирования и данных оперативной обстановки и статистической и оперативной аналитики.

Дополнительно в части качества работы региональных систем-112 необходимы сведения о:

- функционировании региональных систем-112 по набору утвержденных показателей;
- работе операторского и диспетчерского персонала.

Очевидно, что реализация одновременно указанной функциональности и единой цифровой информационной среды возможна только путем создания единой автоматизированной информационной системы федерального уровня (охвата).

ВЫВОДЫ

Повышение эффективности государственного управления в сфере общественной безопасности возможно путем создания единой профильной автоматизированной информационной системы федерального охвата с функциями информационно-аналитической поддержки и поддержки принятия решений ответственными органами государственной власти и организациями, использующей в качестве исходных данных информацию региональных систем-112.

ЛИТЕРАТУРА

Конституция Российской Федерации.

Концепция общественной безопасности в Российской Федерации, утвержденная Президентом Российской Федерации 14.11.2013 № Пр-2685.

Постановление Правительства Российской Федерации от 12.11.2021 № 1931 «Об утверждении обязательных требований к организации и функционированию си-

стемы обеспечения вызова экстренных оперативных служб по единому номеру «112», в том числе порядка и сроков осуществления приема, обработки и передачи вызовов по единому номеру «112» диспетчерским службам».

Постановление Правительства Российской Федерации от 21.11.2011 № 958 «О системе обеспечения вызова экстренных оперативных служб по единому номеру «112»».

Постановление Правительства Российской Федерации от 31.08.2021 № 1453 «Об утверждении перечня экстренных оперативных служб, вызов которых круглосуточно и бесплатно обязан обеспечить оператор связи пользователю услугами связи».

Указ Президента Российской Федерации от 11.07.2004 № 868 «Вопросы Министерства Российской Федерации по делам гражданской обороны, чрезвычайным ситуациям и ликвидации последствий стихийных бедствий».

Федеральный закон от 21.12.1994 № 68-ФЗ «О защите населения и территорий от чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера».

Федеральный закон от 27.07.2006 № 149-ФЗ «Об информации, информационных технологиях и о защите информации».

Федеральный закон от 30.12.2020 № 488-ФЗ «Об обеспечении вызова экстренных оперативных служб по единому номеру «112» и о внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации».

МОГУЋНОСТИ СИСТЕМА-112 У ДИЈЕЛУ ПОДРШКЕ ЈАВНОЈ УПРАВИ У ОБЛАСТИ ЈАВНЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ

Виталиј Грачев

Апстракт. Чланак је посвећен разматрању могућности коришћења ресурса система 112 конститутивних субјеката Руске Федерације за информационо-аналитичку подршку јавне управе у области јавне безбједности.

Кључне ријечи: систем-112, јавна безбједност, јавна управа, информационо-аналитичка подршка, Руска Федерација.

POSSIBILITIES OF SYSTEM-112 AS PART OF SUPPORT TO PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF PUBLIC SECURITY

Vitaly Grachev

Abstract. The article is devoted to considering the possibility of using the resources of the system of 112 constituent entities of the Russian Federation for informational and analytical support of public administration in the field of public security.

Keywords: system-112, public security, public administration, informational and analytical support, Russian Federation.

ОСОБЕННОСТИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И ПРОГНОЗА ПАВОДКОВ НА ПРИМЕРЕ ЕТР

д.т.н., профессор **ДРАБЕНКО Вадим Анатольевич**

к.т.н. **ДРАБЕНКО Дмитрий Вадимович**

АОУ ВПО ЛО ГИЭФПТ, г. Гатчина;

КАПРАЛЬНЫЙ Юрий Викторович

ФГБУ ВНИИ ГОЧС (ФЦ) МЧС России, г. Москва

Автор для переписки: Драбенко Д.В., кандидат технических наук, доцент кафедры ИТиВМ
e-mail: drabenko@aari.ru

Чрезвычайно высокие потоки негативных воздействий различного происхождения создают чрезвычайные ситуации, которые изменяют комфортное и допустимое состояние среды обитания. Происходит переход жизнедеятельности человека в качественно иное состояние - состояние взаимодействия человека со средой обитания в условиях опасности.

Данный переход в чрезвычайную ситуацию принципиально меняет приоритеты задач обеспечения жизнедеятельности так вместо задач, обеспечивающих неперевышение допустимых уровней негативного воздействия и задач снижения риска воздействия опасностей; на первое место выходят задачи защиты от чрезвычайно высоких уровней негативного воздействия и последующая ликвидация последствий, реабилитации пострадавших и восстановления повседневной жизнедеятельности.

К наиболее распространенным природным опасностям относятся наводнения различного происхождения. Они порождают ЧС, которые наиболее часто повторяются и приносят большой материальный ущерб, при этом нередко сопровождаются большими человеческими жертвами.

Наряду с прогнозированием, немаловажную роль играет расчёт зон ЧС при наводнениях (Белов, 2001) Часто проблема наводнений на юге ЕТР связана с выходом южных циклонов. Приход этих циклонов вызывает обильное и интенсивное выпадение количества осадков, тем самым приводя к значительному повышению уровня воды в различных водных объектах. Происходит выход воды из берегов, что приводит к затоплению обширных по площади территорий. Поэтому очень важно производить расчёт зон чрезвычайных ситуаций при наводнениях, что способствует установлению необходимых гарантий безопасности жизнедеятельности населению на территориях, подвергнутых воздействию стихийных наводнений.

Расчет максимального расхода воды в реке при обильных осадках определяется по формуле (Волконский, 1977):

$$Q_{max} = \frac{I * F}{3,6} + Q_0 \quad [1]$$

где I - интенсивность осадков, мм/ч; F - площадь выпадения осадков, км²; Q_0 - расход воды в реке при обычных условиях, м³/с.

Для решения задач оперативного прогноза максимального расхода воды выполнена номограмма (рис. 4). По оси абсцисс влево откладывается интенсивность осадков I , выше располагается семейство прямых обозначающих значения расхода воды в реке при обычных условиях Q_0 , далее в правом квадрате представлены линии различных значений площадей выпадения осадков F , а на оси абсцисс вправо - искомая величина, т.е. максимальная скорость потока воды в реке Q_{max} . Порядок расчёта показан на графике пунктирной линией.

Прогноз максимального расхода воды указанным способом можно разрабатывать с заблаговременностью 12 - 24 часа. Для этого необходимо:

- 1) По фактическим (или прогностическим) картам погоды построить траекторию перемещения южного циклона и рассчитать момент его выхода в район прогноза.
- 2) Разработать прогноз осадков (вид, количество, интенсивность и продолжительность).
- 3) В районе прогноза определить значения исходных гидрологических и топографических данных (Q_0 , F).
- 4) По представленной номограмме (рис. 4) произвести расчет максимального расхода воды.
- 5) Произвести оценку полученных результатов для конкретных условий района прогноза.

Для оценки влияния гидрологических условий при чрезвычайных ситуациях по конкретному району, необходимо провести анализ наиболее значимых факторов, определяющих данную ситуацию. Циклоническая деятельность является именно тем фактором, который при определенных условиях может создавать сложный гидрологический режим на различных водных объектах исследуемой территории.

Анализ циклонической деятельности над югом ЕТР позволяет получить определенную объективную картину. Известно, что циклоны, которые смещаются из более южных широт с большой южной составляющей, называются южными. Наиболее часто южные циклоны возникают в северо – западной части акватории Средиземного моря, а также в восточной его части, исходя из физико-географических и циркуляционных условий района.

Рассматриваемая территория располагается в зонах умеренного и субтропического климата. Сложный характер рельефа, степень удалённости от океана и морей создаёт разнообразие климата региона. Так, западная часть характеризуется более влажным климатом, восточная более засушливым, горные системы – влажным умеренно холодным.

Основными воздушными массами являются: континентально арктический воздух, континентально умеренный воздух, морской умеренный воздух, континентально тропический воздух, морской тропический воздух.

Характерной особенностью зимнего периода является активная циклоническая деятельность, которая развивается главным образом на полярном и средиземноморских фронтах.

Для средиземноморских циклонов, выходящих на территорию юга ЕТР, районами наиболее частого возникновения являются следующие регионы (таблица 1, Авиационно-климатическая характеристика Южной Европы. – М: Воениздат, 1992; Разуваев В.Н. Булыгина О.Н., Коршунова Н.Н., Клещенко Л.К., Кузнецова В.Н., Трофименко Л.Т., Шерстюков А.Б., Швець Н.В., Давлетшин С.Г., Зверева Г.Н. Научно-прикладной справочник «Климат России». – 2020 ВНИИГМИ-МЦД, г. Обнинск, далее — Климат, 2020).

Таблица 1 Повторяемость средиземноморских циклонов (число случаев)

Район возникновения	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
север Италии	12	8	10	4	2	2	1	2	1	3	5	5
Средиземное море	12	5	9	10	5	2	-	1	1	3	7	10
юг Атлантики	2	4	1	-	-	-	-	-	-	-	1	4
север Африки	4	1	4	3	1	-	-	-	-	-	1	2
Европейский континент	1	2	2	3	2	2	-	-	-	1	3	1

По условиям развития циклогенеза в этих районах и в зависимости от направления перемещения циклонов на юг ЕТР выделяют условно два типа процессов: первый (I) связан с меридиональной перестройкой барического поля в тропосфере, второй (II) с широтной. Повторяемость данных типов процессов составляет соответственно 90 и 10% (таблица 2; Климат, 2020).

Таблица 2 Повторяемость южных циклонов по типам, %

Тип процесса	Всего циклонов	Углубляющиеся циклоны	
		район Чёрного моря и Дунайской низменности	другие районы
I	90	41	9
II	10	6	1

Около 70% случаев опасных и стихийных явлений на территории юга ЕТР возникают при перемещении южных циклонов. Вынос теплого и влажного воздуха и интенсивный прогрев воздуха в средних широтах создают условия для развития мощных облаков высотой 9-14 км и формирования конвективных явлений, таких град, гроза, сильные ливни.

Осадки, обусловленные данными циклонами и их фронтальными разделами, носят обложной и ливневой характер и характеризуются значительной интенсивностью и длительной продолжительностью.

В течение весеннего сезона (март-май) происходит быстрое радиационное прогревание земной поверхности. Для этого периода характерны: повышение атмосферного давления в системе исландской депрессии, заполнение депрессии над Средиземным и Чёрным морями. Весенние траектории циклонов совпадают с зимними. Наибольший циклогенез приходится на начало весны. В районе Средиземноморья отмечаются два очага зарождения циклонов смещающихся на юг ЕТР: над севером Италии и на востоке Средиземного моря.

Повторяемость циклонических образований над рассматриваемой территорией составляет 10-15% (таблица 3; Климат, 2020).

Таблица 3 Повторяемость южных циклонов (весенний период)

Характеристика	Март	Апрель	Май
Количество	40	44	44
Повторяемость	3.0	3.1	3.0

Первая половина весны характеризуется большой изменчивостью погодных условий вследствие активной циклонической деятельности. Часто наблюдается низкая слоистая облачность и продолжительные осадки, а на побережье и наветренных склонах гор – мощные кучево-дождевые облака, ливни, грозы. В горных районах осадки выпадают иногда в виде снега, наблюдается туман, ночные и утренние заморозки. Во второй половине весны возрастает число ясных дней, уменьшается повторяемость осадков и сильного ветра.

Характерной особенностью летней (июнь-август) циркуляции атмосферы над югом ЕТР является антициклогенез на большей части территории и слабая циклоническая деятельность над северными её районами. Барическое поле у земли определяется гребнем азорского антициклона, а также ложбиной термической переднеазиатской депрессией.

Основными очагами возникновения циклонов смещающихся на юг ЕТР летом является север Италии (Бельская, 1949). Повторяемость циклонических образований над рассматриваемой территорией составляет 10-12% (таблица 4; Климат, 2020).

Таблица 4 Повторяемость южных циклонов (летний период)

Характеристика	Июнь	Июль	Август
Количество	31	26	35
Повторяемость	2.2	1.9	2.4

Южные циклоны при регенерации на холодных фронтах вызывают значительное ухудшение погоды на севере рассматриваемой территории, что обуславливает развитие значительной кучево-дождевой облачности, осадки в виде сильных, но непродолжительных ливней выпадают в горах преимущественно во второй половине дня.

Характерным процессом осеннего периода (сентябрь-ноябрь) является перестройка барического поля у земли и в тропосфере на зимний период. Барическое поле у земли характеризуется углублением исландской депрессии, образованием области пониженного давления над Средиземным морем. Как и весной, преобладают зональные процессы. Но в отличие от весеннего периода осенью перемещение барических образований с запада на восток происходит несколько медленнее. Как и зимой, зарождение, и углубление циклонов над рассматриваемой территорией возможно не только при меридиональном типе циркуляции, но и при широтном преобразовании высотного деформационного поля. Такие циклоны возникают преимущественно в ноябре. Они характеризуются большой скоростью перемещения (около 50км/ч) и наиболее резкими изменениями погоды. Прохождение таких циклонов вызывает штормовые ветры, метели, сильные снегопады и резкое похолодание. Повторяемость этих циклонов в осенний период невысока, около 10% (таблица 5; Климат, 2020).

Таблица 5 Повторяемость южных циклонов (осенний период)

Характеристики	Сентябрь	Октябрь	Ноябрь
Количество	29	23	27
Повторяемость	2.1	1.9	2.2

Зимний сезон (декабрь-февраль) характеризуется повсеместным развитием циклонической деятельности. Барическое поле у земли определяется средиземноморской и черноморской депрессиями, а также малоградиентной областью повышенного давления, представляющую собой периферию гребней азорского и сибирского антициклонов.

Характерной особенностью зимнего периода является активная циклоническая деятельность, которая развивается главным образом на полярном и средиземноморских фронтах. При развитии западного переноса воздушных

масс циклоны, формирующиеся над Северной Атлантикой, перемещаются либо через Бискайский залив по северу Апеннинского и Балканского полуостровов на юг ЕТР. Скорость перемещения циклонов 35-40 км/ч, продолжительность существования 4-6 суток. Повторяемость южных циклонов над рассматриваемой территорией составляет 10-15% (таблица 6; Климат, 2020).

Таблица 6 Повторяемость южных циклонов (зимний период)

Характеристики	Декабрь	Январь	Февраль
Количество	27	30	32
Повторяемость	2.2	2.4	2.6

Таким образом, можно представить некоторые общие характеристики циклонической деятельности, связанные с выходом южных циклонов на территорию исследования (Курганская, 1949; Бельская, 1949):

1. В большинстве случаев перемещение южных циклонов на юг ЕТР происходит при нарушении западно-восточного переноса в атмосфере.
2. На развитие южных циклонов большое влияние оказывают физико-географические особенности средиземноморского бассейна – сложная система горных хребтов на юге Европы и в Малой Азии.
3. Из общего числа южных циклонов, смещающихся на юг ЕТР, 48% возникает на западе Средиземного моря, а 52% на западе Чёрного моря. При этом более половины циклонов углубляющихся (в 47% случаев циклоны углубляются на западе Чёрного моря).
4. Среднее количество выходов южных циклонов за год составляет - 27.
5. Максимальная повторяемость выходов приходится на апрель (15 %) и октябрь (22%) месяцы.
6. Среднее значение давления в центре южных циклонов - 999,5 гПа.
7. Средняя площадь, занимаемая данными циклонами (область последней замкнутой изобары) составляет примерно 10000 кв.км (67%).
8. Средняя скорость перемещения 25 км/час (38%).
9. Средняя продолжительность влияния циклонов по району исследования составляет период двух суток (43%).

Выход южных циклонов определяет сложные метеорологические и гидрологические условия в регионе, которые значительно влияют на все процессы жизнедеятельности человека.

Следовательно, выход и дальнейшее развитие циклонов с юга и юго-запада на исследуемую территорию способствует возникновению опасных гео-

физических явлений, что влечёт за собой повышенную вероятность создания чрезвычайных ситуаций природного и возможно техногенного происхождения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- Авиационно-климатическая характеристика Южной Европы. – М: Воениздат, 1992.
- Алексеев Н.А. Стихийные явления в природе. – М: Гидрометеиздат, 1999.
- Белов С.В. Безопасность жизнедеятельности. – М: Высшая школа, 2001.
- Бельская Т.Н., Южные циклоны и условия их перемещения на ЕТР. - Тр. ЦИП, 1949, вып.17(44).
- Волконский Ю.Н. Синоптическая метеорология и специальные прогнозы погоды. – Л: Изд-во ЛКВА им. А.Ф. Можайского, 1977.
- Курганская В.М. Условия развития и смещения на ЕТР южных циклонов летнего полугодия. - Тр. ЦИП, 1949, вып.16(43).
- Разуваев В.Н. Булыгина О.Н., Коршунова Н.Н., Клещенко Л.К., Кузнецова В.Н., Трофименко Л.Т., Шерстюков А.Б., Швець Н.В., Давлетшин С.Г., Зверева Г.Н. Научно-прикладной справочник «Климат России». – 2020 ВНИИГМИ-МЦД, г. Обнинск
- Русак А.А. Безопасность жизнедеятельность. – М: Наука, 2000.
- Хандожко Л.А. Региональные синоптические процессы. –Л: ЛГМИ, 1988.
- Чечкин С.А. Основы геофизики. – Л: Гидрометеиздат, 1991.
- Предупреждение и ликвидация последствий. Аварии и катастрофы. – М: Изд-во АСВ, 1995.

БЕЗБЈЕДНОСНА ПЕРЦЕПЦИЈА САВРЕМЕНИХ ЕКОЛОШКИХ ПРИЈЕТЊИ И РИЗИКА ИЗ УГЛА НЕВЛАДИНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ¹

Михаела Томовић

докторанд на Факултету политичких наука
Универзитет у Сарајеву

Апстракт: Развој друштва кроз модернизацију технике и технолошких процеса, достигнућа из различитих области условило је и појаву великог броја ризика, пријетњи који представљају огромну препреку његовом опстанку и даљем напретку. Босна и Херцеговина као савремено друштво, држава која се у својој прошлости сусретала са различитим безбједносним проблемима војне природе данас се суочава са много већим проблемима невојне природе. Њих су замијенили економски, социјални и еколошки проблеми који су међусобно повезани те имају узрочно посљедичне везе. Процјена перцепције опасности од еколошких пријетњи играју кључну улогу у покушају рјешавања овог проблема за читаво човјечанство. Идентификовањем савремених еколошких пријетњи, узрока, тенденција лакше ћемо доћи до адекватних одговора и фокусирања на рјешавање кључних проблема који угрожавају нашу безбједност. У овом раду изнијећемо ставове и мишљења невладиних организација о еколошким пријетњама и ризицима на територији Босне и Херцеговине који нарушавају еколошку димензију безбједности.

Кључне ријечи: безбједност, еколошке пријетње, ризици, невладине организације, политика, животна средина

УВОД

Суштина безбједности лежи у „тежњи ка слободи од пријетњи” (Buzan, 1991: 11) без обзира о каквој врсти пријетњи је ријеч. „Безбједност сама по себи ништа не ствара (нарочито не материјална добра) већ омогућава много тога(живот, здравље, слободу и др.), па и стварање материјалних добара.” (Даниловић, 2015: 31) Данас, можемо слободно да кажемо да је еколошка димензија безбједности најбитнија димензија безбједности савременог свијета која је нарушена не само природним факторима већ у великој мјери и утицајем човјека.

¹ Рад представља дио докторске дисертације докторанда Михаеле Томовић, Универзитет у Сарајеву, Факултет политичких наука, Сарајево, е-маил: mihaelatomovic@gmail.com

Еколошки суноврат настаје оног тренутка када је друштвена компонента толико закорачила у животну средину да је прешла дозвољену границу и почела да нарушава опстанак свих живих бића. Занемарујући непроцјењиву вриједност животне средине, искориштавајући њене потенцијале у замијену за „квалитетнији” начин живота, хармоничан однос коме смо тежили добио је другу димензију – дисбаланс и самоуништење. Са становишта нашег опстанка од круцијалног значаја је успостављање еколошке равнотеже у човјековој средини. Парадигме које човјек тренутно познаје неопходно је мијењати у циљу што бољег схватања ионако сложеног процеса између човјека и природе.

Како би се чуо глас народа по питању заштите животне средине све чеће се појединци, групе људи окупљају, удружују и формирају невладине организације (удружења) које су спремне свим расположивим средствима да се изборе са потенцијалним потешкоћама и стану на крај безобзирном искориштавању природних ресурса и њиховој даљој деградацији. Њихов рад заснива се на волонтаризму, нестраначком, несиндикалном и невјерском дјеловању реализујући „друштвено корисне активности у складу с потребама њихове циљне групе, или у интересу шире заједнице, дјелујући тако на проблеме које држава не може сама да ријешити или им не придаје довољно пажње.” (Приручник за невладине организације у Босни и Херцеговини, 2014: 12.)

Данас на простору Босне и Херцеговине постоји око 60-так активних еколошких невладиних организација које дјелују или у оквиру свог мјеста настанка, ентитета коме припадају или се њихово дјеловање протеже до државног нивоа па чак и међународног. Једно је сигурно, циљ сваке еколошке невладине организације јесте побољшање стања животне средине кроз различите активности које доприносе како еколошкој тако и општој безбједности становништва. Ради што озбиљнијег схватања невладиних организација од стране државе и њених институција у посљедњих неколико година еколошке невладине организације се удружују у различите коалиције како би снага њихове одбране животне средине била што упечатљивија и како државне структуре не би остале нијеме на њихове приједлоге. Неке такве коалиције су „Партнерство 27”, „Еко БиХ мрежа”....

Својим професионалним односом, стручношћу и посвећености кадрова у рјешавању различитих еколошких проблема, подршком коју добијају од грађана као најугроженијих слојева друштва представљају веома важну компоненту друштва у борби за здравију, љепшу, чистију животну средину.

Предмет овог истраживања у најширем смислу су еколошке пријетње и ризици као савремени извор угрожавања животне средине и људи, њихова безбједносна димензија на територији Босне и Херцеговине.

Проблем истраживања је утврђивање чињеница које одговарају на питање „Да ли јавно мнијење, као и у којој мјери исправно и потпуно перципира

стање еколошке безбједности спрам различитих могућих угрожавајућих елемената на цјелокупној територији Босне и Херцеговине?”

Циљ рада јесте идентификовати и перципирати еколошке пријетње и ризике на територији Босне и Херцеговине из угла невладиних удружења, размотрити њихове ставове и мишљења изнијете у истраживању који могу бити од огромног значаја и послужити свима онима којима је ова тема у фокусу њиховог програма рада.

На основу одређеног проблема истраживања постављена је и хипотеза која гласи:

Безбједносне димензије савремених еколошких пријетњи насталих природним процесима или људским дјеловањем у Босни и Херцеговини условљене су непотпуним законодавством, недовољном дјелатношћу институција, економским и социјално психолошким стањем друштва и државе Босне и Херцеговине.

У научном истраживању, формулацији и презентацији резултата истраживања кориштене су бројне опште научне методе као што су аналитичко-синтетичка метода, статистичка метода, компаративна метода, као и посебне методе анализа, синтеза, класификација и генерализација.

Обзиром да се број невладиних удружења из области екологије и заштите животне средине мијења из дана у дан, тачан број еколошких удружења није познат. Њихов број као што смо већ рекли сведен је на цц 60-65.

Узорак испитаника је чинило 47 невладиних удружења која су активно укључена у заштиту животне средине на цијелој територији Босне и Херцеговине, а њихови ставови, с претпоставком осликавају и ставове већине грађана са цјелокупног подручја Босне и Херцеговине. (слика 1.)

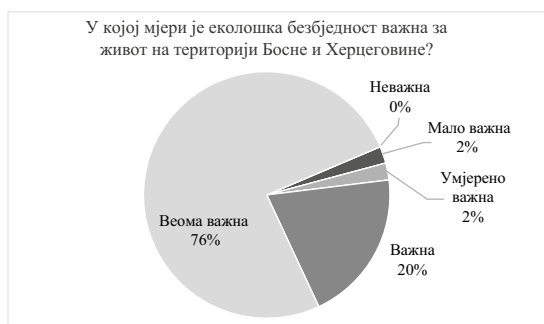
Слика 1. Територијална дистрибуција испитаника

Анкетни упитник сачињен је из три дјела и конструисан је на основу постављених хипотеза, намјењених истраживању у склопу докторске дисертације „Безбједносне димензије савремених еколошких пријетњи у Босни и Херцеговини”. Овдје ћемо приказати одговоре на она питања за које сматрамо да су суштински најзначајнија за овај рад. Анкетирање је започето у марту 2023. године и трајало је до јуна 2023. године, а затим се приступило анализи добијених резултата.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

На самом почетку анкетног упитника жељели смо да утврдимо сматрају ли невладине организације да је територија Босне и Херцеговине изложена еколошким пријетњама? Обзиром да се ради о испитаницима који управо долазе из „зеленог невладиног сектора”, не чуде њихови одговори. 55% испитаника се апсолутно слаже са тврдњом, 31% се слаже, што чини готово девет десетина испитаника који се слажу са овом тврдњом. Оно што изненађује јесте удио од 12% испитаника који сматрају да Босна и Херцеговина ипак није изложена еколошким пријетњама и 2% који „нити се слаже нити се не слаже” са датом тврдњом. Према мишљењу еколошких невладиних организација 42% испитаника сматра да су еколошке пријетње веома често, 49% често присутне на територији Босне и Херцеговине, док 9% испитаника сматра да се еколошке пријетње јављају повремено. Може се извести закључак о готово подударној корелацији између изложености и присутности еколошких пријетњи на територији Босне и Херцеговине. У погледу заштите од еколошких пријетњи невладине организације не крију своје незадовољство, чак 62% није задовољно, док је 36% дјелимично задовољно ситуацијом у погледу заштите од еколошких пријетњи.

Када је у питању важност еколошке безбједности за живот на територији Босне и Херцеговине чак 76% испитаника је сматра веома важном, 20% испитаника је сматра важном, док је само један испитаник односно 2% испитаника сматра умјерено важном и један испитаник или 2% мало важном за живот у Босни и Херцеговини. (Графикон 1.)

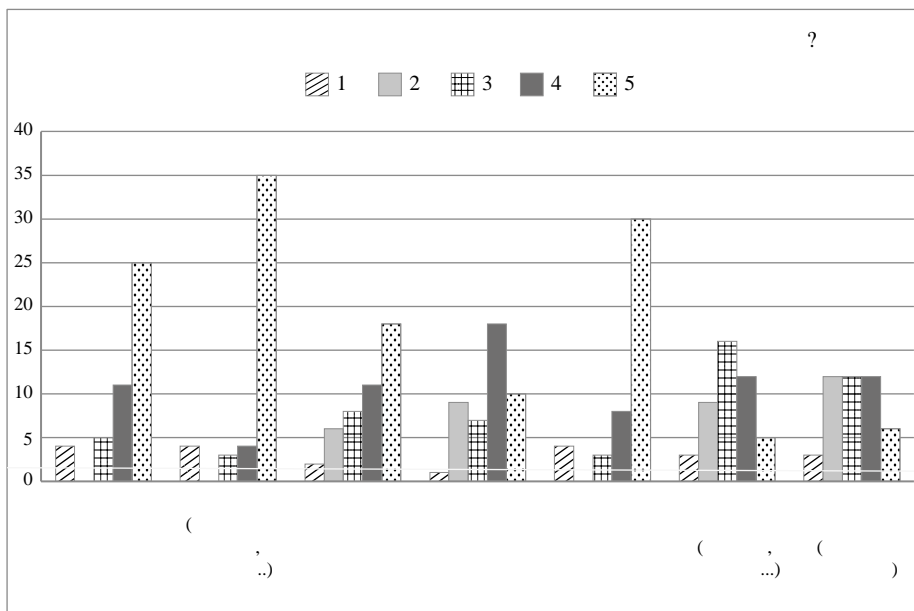

Графикон 1. Важност еколошке безбједности за живот на територији Босне и Херцеговине

Слични одговори добијени су и на питање „Слажете ли се са тврдњом да нагомилани и неријешени еколошки проблеми негативно утичу на напредак и развој државе и локалних заједница?“

Влада усаглашеност испитаника око тврдње постављене у питању. Чак половина, 51% испитаника се „слаже“ са овом тврдњом, а ако томе додамо и 40% испитаника који се „апсолутно слажу“ са наведеном констатацијом онда произилази да чак више од 91% испитаника подржава дату тврдњу. Неодлучних је било свега 9%, док негативних одговора није било.

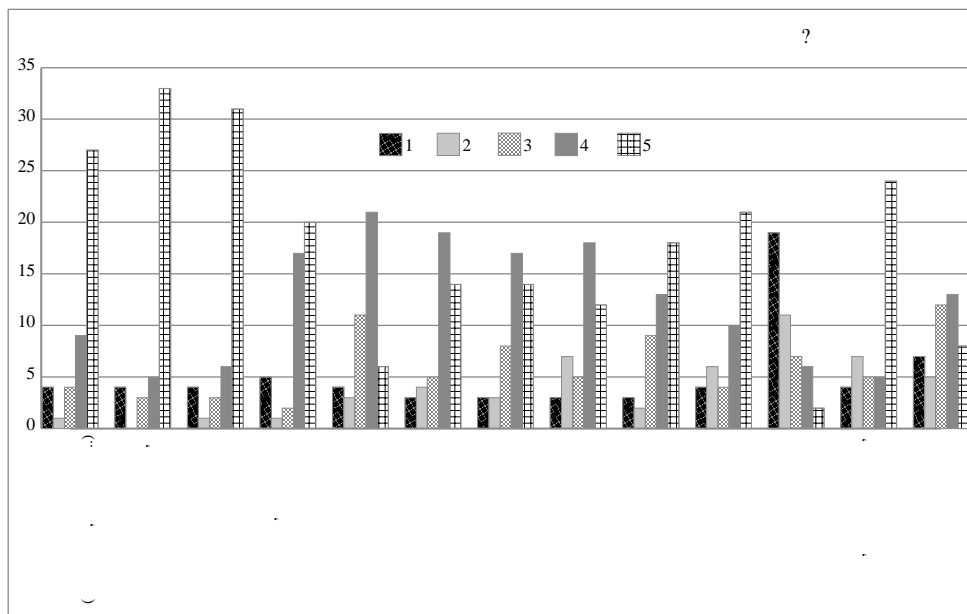
Невладине организације примат у загађивању животне средине придају антропогеним активностима, првенствено загађењима која долазе из индустрије и нагомилавања различитих врста отпада, затим грађења стамбених и других грађевинских објеката те саобраћаја. Категорију „Природни процеси (поплаве, клизишта..)“ сматрају просјечним загађивачем, који у много мањој мјери утичу на испољавање еколошких пријетњи у односу на антропогени утицај. (Графикон 2.)

Графикон 2. Утицај одређених активности, елемената на настанак еколошких пријетњи

Када су у питању антропогене активности, жељели смо сагледати ставове удружења о највећим загађивачима чији потичу од људског фактора. (Графикон 3.)

Графикон 3. Фактори загађења животне средине

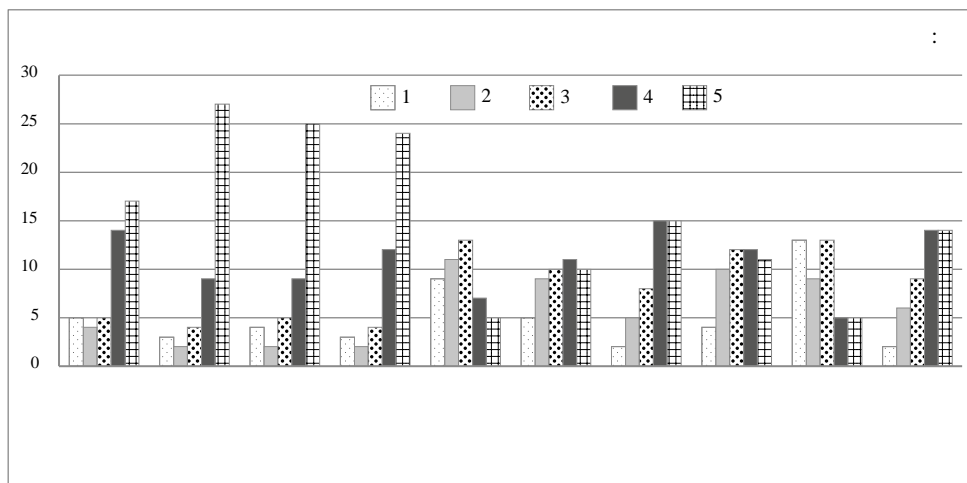
Према подацима које смо добили невладине организације као највеће еколошке пријетње и најзначајније загађиваче, а чији је урок човек перципирају:

- Неадекватно складиштење различитих врста отпада, стварање дивљих депонија;
- Испуштање отровних материја из индустријских постројења у водотокове;
- Застарјела технологија у производном сектору (индустрија, енергетика...);
- Војни, нуклеарни отпад и осиромашени уранијум, потом и
- пестициди и хемијски препарати који се користе у пољопривреди, стара возила без катализатора, сагоријевање горива лошег квалитета као и несавјесна поступања грађана (несавјесно изазивање пожара, спаљивање отпада и коришћење пестицида).

„Сиромаштво” као фактор 46% испитаника сматра значајним загађивачем околине, док са друге стране исто толики постотак не сматра сиромаштво као утицајног загађивача. Овдје поларизација није изражена, већ је готово идентична услед чега се не би могао диференцирати закључак да је овај фактор битно значајан за загађивање животне средине.

Фактор „Прилив миграната у Босну и Херцеговину” испитаници не сматрају значајним за загађивање животне средине односно не сматрају га релевантним и перципирају га мање битним за загађивање животне средине.

Јасно је да одговорност за реаговање на настанак еколошких пријетњи и ризика носе одређени субјекти те нас је занимало како ће невладине организације рангирати „У којој мјери понуђени субјекти носе одговорност за реаговање на настанак еколошких пријетњи?“ Понуђени су Парламент Босне и Херцеговине, ентитетске власти, кантонална власт, невладине организације, фондови и организације којима је заштита животне средине основа њиховог програма, грађани Босне и Херцеговине, Цивилна заштита, Оружане снаге Босне и Херцеговине те образовни систем.

Графикон 4. Одговорност за реаговање на настанак еколошких пријетњи

Када је у питању Парламент Босне и Херцеговине, више од трећине испитаника сматра да је његова одговорност за реаговање на еколошке пријетње највећа, те уколико се томе дода и нешто мање од трећине испитаника који сматрају да је одговорност Парламента Босне и Херцеговине готово највећа, произлази да преко двије трећине испитаника виде највећу одговорност за реаговање на настанак еколошких пријетњи на Парламенту Босне и Херцеговине.

Изнаенађујуће је да готово двије трећине испитаника највећу одговорност за реаговање на настанак еколошких пријетњи види у ентитетским властима, из чега се може закључити да испитаници подједнаку одговорност за настајак и за реаговање на еколошке пријетње виде и у власти на државном нивоу, али и у власти на ентитетском нивоу, с тим што ипак већу одговорност за реаговање на еколошке пријетње виде на ентитетским властима.

Међутим, готово исти проценат испитаника одговорност за реаговање на еколошке пријетње види и у кантоналној власти, из чега се диференцира закључак да компаративно посматрајући удио одговора на одговорност нивоа власти за реаговање на еколошке пријетње, већина испитаника примарно

види ентитетске власти, па кантоналне власти, док је Парламент Босне и Херцеговине ипак посљедњи, али не и занемарив, јер и његову одговорност види више од двије трећине испитаника.

Готово исти проценат испитаника који највећу одговорност види у кантоналној власти види одговорност и у локалној власти и овдје нема већих осцилација у дистрибуцији одговора.

За разлику од одговора испитаника гдје је јасно уочљиво да разни нивои власти сносе одговорност за реаговање на еколошке пријетње, дотле је (само) перципирана властита одговорност испитаника о невладином сектору доста "нижа". Наиме, уколико се посматрају сви дати одговори, примјетно је да испитаници у већој мјери не виде велику одговорност невладиног сектора за реаговање на еколошке пријетње, нешто мало мање од половине испитаника, док одговорност види чак мање од трећине. Највећи број испитаника, око трећине, сматра да невладине организације немају велику одговорност, односно имају уједначену одговорност за реаговање на еколошке инциденте. Посматрајући свеукупну дистрибуцију датих одговора, видљиво је да испитаници невладин сектор, поред Оружаних снага Босне и Херцеговине, посматрају као сектор који има најмању одговорност за еколошке пријетње.

За разлику од невладиног сектора, испитаници фондове и организације којима је заштита животне средине основа њиховог програма виде као одговорније за реаговање на еколошке пријетње, међутим, видљиво је да тај ниво одговорности ипак не рангирају као ниво одговорности било које власти у Босни и Херцеговини. Додуше, ипак рангирају на већем нивоу него властиту одговорност, односно одговорност невладиног сектора.

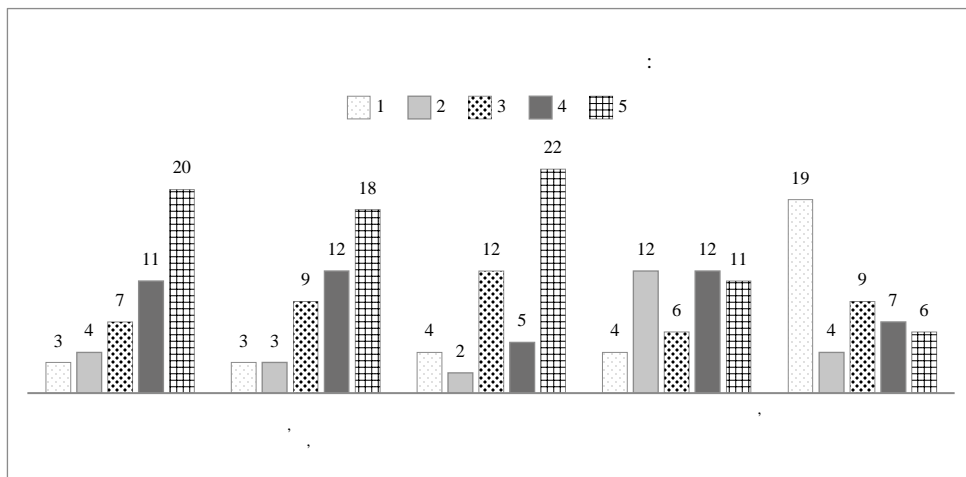
Испитаници и грађане Босне и Херцеговине сматрају значајно одговорним за реаговање на еколошке пријетње. У том контексту, чак двије трећине испитаника сматра грађане одговорним, док нешто мање их сматра или просјечно или исподпросјечно одговорим.

За Цивилну заштиту дати одговори о рангирању нису конзистентни и не може се идентификовати одређена законитост, сем да испитаници виде, у нешто блажем, облику и њихову одговорност за реаговање на еколошке пријетње, међутим, није занемарив ни број испитаника који не виде њихову одговорност за реаговање на еколошке пријетње.

Као што је већ наведено, испитаници Оружане снаге Босне и Херцеговине у готово натполовичном удјелу не посматрају као одговорне за реаговање на еколошке пријетње. Томе треба додати и проценат испитаника који не виде велику одговорност Оружаних снага, те тек неколико испитаника који их сматрају одговорним за реаговање на еколошке пријетње.

Образовни систем се посматра као одговоран за еколошке пријетње, и то сматра готово двије трећине испитаника, а уз то значајан број испитаника га сматра умјерено одговорним, тако да веома мало испитаника не види велику одговорност обазовног система за реаговање на еколошке пријетње.

Невладине организације су требале рангирати и у којој мјери повећање безбједности цјелокупног друштва од еколошких пријетњи зависи од рјешавања проблема на нивоу локалних заједница, сарадње ентитетских власти, невладиних организација, привредних субјеката, ангажованости стручњака у рјешавању еколошких пријетњи, сарадње са институцијама, организацијама на међународном нивоу и да се изјасне о тврдњи да рјешавање еколошких пријетњи не утиче на безбједност. (Графикон 5.)

Графикон 5. Зависност безбједности цјелокупног друштва од еколошких пријетњи

Када је у питању „Рјешавање проблем на нивоу локалних заједница”, иако преовлађује схватање међу испитаницима, и то натполовично да је тај утицај највећи, ипак треба навести и да преко трећине испитаника не види тај утицај. С друге стране, чињеница је да највећи број испитаника не перципира тај утицај на том нивоу као за сљедеће премисе (сем премисе „рјешавање еколошких пријетњи не утиче на безбједност”, што је и разумљиво).

„Сарадња ентитетских власти, невладиних организација, привредних субјеката” је премиса за коју највећи број испитаника, односно двије трећине испитаника сматрају да има утицај и да у највећој мјери од ње зависи безбједност цјелокупног друштва од еколошких пријетњи. Појединачно посматрано, ова премиса има највећи број одговора испитаника који у њој виде највећи утицај.

И сљедећа премиса, „Ангажованост стручњака у рјешавању еколошких пријетњи”, појединачно посматрано, има велик удио одговора испитаника који је сматрају значајном за повећање безбједности цјелокупног друштва од еколошких пријетњи. Наиме, нешто мало мање од двије трећине испитаника ову премису ставља на прво мјесто, уз чињеницу да је нешто мало мање од једне трећине сматра просјечно значајном.

Премиса да „Рјешавање еколошких пријетњи не утиче на безбједност” сматра највећи број испитаника, чак преко половине. Међутим, уколико се има у виду да је наведена премиса негативно постављена, долази се до закључка да преко половине испитаника сматра да рјешавање еколошких пријетњи значајно утиче на безбједност. Уколико се наведеном удјелу дода и нешто мање од трећине испитаника који просјечно сматрају да „рјешавање еколошких пријетњи не утиче на безбједност”, евидентно је да и ова премиса високо корелира са поставком из питања.

И „Сарадња са институцијама, организацијама на међународном нивоу” високо корелира као премиса која има утицај на безбједност. Чак преко половине испитаника је тако рангира. Додуше, и преко трећине испитаника не види утицај ове премисе на безбједност.

Обзиром да је Босна и Херцеговина претрпјела велике штете за вријеме ратних дешавања 90-тих година интересовали су нас и ставови невладиних организација по питању последица тих утицаја и нарушавања еколошке безбједности из њиховог угла. Око 42% испитаника се „слаже” са наведеном констатацијом. Уколико се наведеном дода и 18% испитаника који се „апсолутно слажу” чињеница је да преко 60% испитаника има такав став. 25% испитаника нема став о овој тврдњи, док се 13% испитаника „не слаже” са овом тврдњом и 2% „апсолутно не слаже” са наведеним питањем.

Перцепцијом постојања еколошких пријетњи на територији Босне и Херцеговине, дефинисањем највећих загађивача, утврђивањем одговорности субјеката за стање у области екологије поставило се логичко питање: „На који начин побољшати еколошко стање у Босни и Херцеговини?”

Као најбитнији фактор у рјешавању еколошких проблема невладине организације виде у „казненој политици”. Нешто мање од двије трећине испитаника заузима овакав став. „Поштовати законе из области заштите животне средине и понашати се у складу са правилима која дефинишу правилан однос према природи” је такође фактор који испитаници несумљиво перципирају као веома значајан и који заједно са првим фактором постављају на најзначајније мјесто побољшања еколошког стања. Фактор „Већа укљученост, информисаност и едукација грађана свих узраста” такође је перципиран као изразито значајан. Велики допринос у побољшању еколошког стања виде и у факторима „Већа финансијска издвајања (опрема, мониторинг, обука) за спречавање и спремно реаговање на еколошке пријетње“ и „Адекватна замјена дотрајале индустријске опреме, већа улагања у индустријска постројења која имају минимално штетан утицај по околину”.

Такође „Већа медијска укљученост у информисању и упознавању грађана са значајем заштите животне средине” заузима значајно мјесто, те двије трећине испитаника види корелацију овог фактора са побољшањем еколошког стања.

Иако испитаници фактору „Допуна и усклађивање постојећих закона са захтјевима Европске уније” дају значајан примат, али не и пресудан, индиректно се може закључити да испитаници перципирају актуелне прописе као добре и примјењиве, међутим, њихову саму примјењивост виде спорном.

Фактор „Често учествовање у акцијама чишћења, пошумљавања” испитаници не перципирају релевантним за еколошко стање, односно за његово побољшање. Из наведеног би се могао индиректно извући закључак да испитаници сматрају да је проблем побољшања еколошког стања структурално-системске, а не личне и индивидуалне природе, да не зависи (само) од грађана, већ и од системских рјешења, те личним акцијама грађана не придаје велику пажњу, иако је наравно и не ниподаштава.

ДИСКУСИЈА

Перцепција савремених еколошких пријетњи из угла невладиних организација нуди јаснију слику о најучесталијим еколошким проблемима присутним на територији Босне и Херцеговине. Исказани су ставови и мишљења о највећим еколошким пријетњама, слабостима нашег законодавства, недостацима институција, али и могућностима и начинима њиховог рјешавања. Преовладава јасан став у коме би сви сегменти друштва морали дати свој допринос из области свог домена. Невладине организације јасно исказују мишљење да је територија Босне и Херцеговине изложена еколошким пријетњама и да су оне често или веома често присутне. Не крију незадовољство и у погледу заштите од еколошких пријетњи и то у проценту од 98% испитаника. Еколошку безбједност сматрају веома значајном за живот и својим поступцима и залагањима кроз одржавање едукација, указивањем на штете које се чине животној средини, учествовањем у разним акцијама покушавају дати свој допринос у очувању и заштити животне средине. Сматрају да надлежне институције из области заштите животне средине не улажу довољне напоре као би спријечиле еколошке пријетње, те да је један од највећих проблема како државе, државних институција, тако и ентитетских нивоа, кантона и локалних заједница поред непримјене постојећих нормативних аката и јако мало издвајања финансијских средстава у ове намјене. Са друге стране ове субјекте сматрају највише одговорним за стање у области екологије. Разлози који су довели до оваквог стања су многобројни. Невладине организације разлоге виде првенствено у непримјереним људским активностима које се манифестују кроз коришћење застарјеле, неадекватне опреме у индустријским постројењима, неадекватном складиштењу различитих врста отпада и стварање дивљих депонија, сагоријевању горива, изазивању пожара, неправилном коришћењу пестицида. Све ово представља посљедицу еколошке необразованости, небриге, неинформисаности грађана и недовољно развијеној еколошкој свијести „без које је” како наводи Пејичић, „немогуће зауставити

бруталне примјене систематичног, друштвеног и државног насиља над природом.” (Пејичић; 2013: 55) Допринос оваквом стању невладин сектор види и као посљедицу ратних дешавања деведесетих. Свјесни чињенице да еколошки проблеми негативно утичу на напредак и развој локалних заједница, али и цијелокупног друштва неопходне су корјените промјене. Оне се огледају првенствено у спремности сваког појединца, локалне заједнице, кантона, ентитета и државе да се више посвете овој проблематици, како у превенцији тако и рјешавању постојећих еколошких проблема.

ЗАКЉУЧАК

Како би се изборили са посљедицама еколошких пријетњи и ризика неопходно је јасно дефинисати слабости државе, успоставити бољу комуникацију између институција на свим нивоима Босне и Херцеговине те анализирањем свих доступних података изнаћи најбоље и најефикасније моделе за њихово превазилажење.

Изазови који се свакодневно јављају пред нама захтјевају наше прилагођавање и креативно размишљање како бисмо успјешно остварили резултат. Потребна је одлучност у намјери да се поставе тачне и прецизније мјере које се реализовати и које ће успјешно довести до циља коме треба сви да стремимо – позитивне промјене за животну средину, а самим тим и све грађане Босне и Херцеговине.

XXI вијек је прекретница у којој се треба дати највећи допринос у рјешавању еколошких проблема, којих је данас много више него икада до сада. Наметањем индустријског и технолошког развоја као начина за рјешавање економских проблема, брзим прилагођавањем новим условима живота човјек се отуђио од природе. Упадајаћи у „канце” урбанизације без имало размишљања наставља да нарушава ионако већ деградирану животну средину.

Недостаци се огледају у недовољној кадровској структури, недовољним финансијским средствима за имплементацију пројеката који су од суштинског значаја, недовољно развијеној свијести грађана, застарјелој опреми која не може да одговори савременим трендовима и потребама.

Отклањање ових недостатака је дугорочан и напоран посао који се може постићи кроз заједничко дјеловање и подизање еколошке свијести на локалном, регионалном, државном и глобалном нивоу. Природним ресурсима треба управљати тако да задовоље економске, социјалне и еколошке потребе. Иако је основна карактеристика обновљивих ресурса регенерација, њихова употреба је лимитирана, док је необновљиве изворе неопходно трошити што је рационалније могуће.

Остаје да се запитамо „Да ли смо спремни урадити корак који ће бити синхронизован са животном средином и који ће омогућити безбједнију будућност генерацијама које долазе?”.

ЛИТЕРАТУРА

- Buzan, B. (1991). *People, State & Fear, An Agenda for International Security Studies in the Post Cold War Era*. L. Rienner.
- Даниловић, Н. (2015). Савремени системи безбједности, Завод за уџбенике Београд.
- Крсић, И. (2016). Социјално-еколошка безбедност, одрживи развој и квалитета живота. Докторска дисертација. Ниш.
- Пејичић, З. (2013). Еколошка политика у подијеленом босанскохерцеговачком друштву. Докторска дисертација. Београд.
- Приручник за невладине организације у Босни и Херцеговини (2014)
- Термиз Џ. (2009). Методологија друштвених наука, НИК Графит, Лукавац
- Термиз Џ. (2014). Специфичности методологије истраживања у безбједносној дјелатности, Факултет политичких наука Универзитета у Сарајеву, Сарајево

ВОСПРИЯТИЕ БЕЗОПАСНОСТИ СОВРЕМЕННЫХ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ УГРОЗ И РИСКОВ С ТОЧКИ ТОЧКИ НЕПРАВИТЕЛЬСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В БОСНИИ И ГЕРЦЕГОВИНЕ

Михаела Томовић

Абстрактный: Развитие общества за счет модернизации техники и технологических процессов, достижений в различных областях вызвало появление большого количества рисков, угроз, которые представляют собой огромное препятствие для его выживания и дальнейшего прогресса. Босния и Герцеговина как современное общество, страна, которая в прошлом сталкивалась с различными проблемами безопасности военного характера, сегодня сталкивается с гораздо более серьезными проблемами невоенного характера. На смену им пришли экономические, социальные и экологические проблемы, которые взаимосвязаны и имеют причинно-следственные связи. Оценка восприятия опасности со стороны экологических угроз играет ключевую роль в попытке решить эту проблему для всего человечества. Выявив современные экологические угрозы, причины, тенденции, нам будет легче найти адекватные ответы и сосредоточиться на решении ключевых проблем, угрожающих нашей безопасности. В данной статье мы представим взгляды и мнения неправительственных организаций об экологических угрозах и рисках на территории Боснии и Герцеговины, которые подрывают экологическое измерение безопасности.

Ключевые слова: безопасность, экологические угрозы, риски, неправительственные организации, политика, окружающая среда.

SECURITY PERCEPTION OF MODERN ENVIRONMENTAL
THREATS AND RISKS FROM THE PERSPECTIVE OF NON-
GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN BOSNIA AND
HERZEGOVINA

Mihaela Tomović

Abstract: The development of the society through the modernization of techniques and technological processes, achievements in various fields has caused the appearance of a large number of risks, threats that represent a huge obstacle to its survival and further progress. Bosnia and Herzegovina as a modern society, a country that in its past faced various security problems of a military nature, today faces much bigger problems of a non-military nature. They have been replaced by economic, social and environmental problems that are interconnected and have cause-and-effect relationships. Assessing the perception of a danger from environmental threats play a key role in trying to solve this problem for all of humanity. By identifying contemporary environmental threats, causes, tendencies, we will more easily find adequate answers and focus on solving key problems that threaten our security. In this paper, we will present the views and opinions of non-governmental organizations on environmental threats and risks on the territory of Bosnia and Herzegovina that undermine the ecological dimension of security.

Keywords: security, environmental threats, risks, non-governmental organizations, politics, environment

GLOBAL ISSUES AND LOCAL SOLUTIONS FROM HYDROLOGIC AND WATER DIPLOMACY PERSPECTIVE FOR TRANSBOUNDARY RIVER BASINS RESILIENCE TO WATER RELATED HAZARDS AND RISKS

Branislava B. Matic

Univerzitet Edukons, Sremska Kamenica 21208, Srbija

branislava.matic@educons.edu.rs

Abstract: Due to its nature and significance for society, the great number of global issues and solutions at the local level are more or less water related. Contemporary water management complexity drivers are blend of natural and human generated phenomena and processes. There is evidence-based increase in water related hazards and resulting disasters. Despite some similarities regarding local solutions for global issues, their implementation without comprehensive evaluation of local specific conditions and features will have adverse effects on their applicability and efficiency. At the transboundary river basin integrated water management complexity is multiplied due to different national priorities and strategic goals, natural features diversity in upper, middle and lower part of the river basin, stakeholders opposite interests, etc. Water related disaster risk management beyond administrative and national boundaries requires cooperation among different sectors, stakeholders to sustain resilience to hazards. This paper presents the role of water diplomacy in selection of measures at the local level to combat water related global issues for the selected international river basin.

Key words: Hydrology, Water diplomacy, Transboundary River Basin, Resilience, Water related hazards and risks

I INTRODUCTION

Water is a strategic resource for all aspects of human society. Contemporary water resources management should be based on integrated approach that interlink hydrology, river basin/water district/catchment/watershed, and economics, social interactions and institutions. Due to the great number of issues and constraints implementation of Integrated Water Resource Management (IWRM) is a great challenge. At the transboundary level multiplied challenges are generated by riparian countries priorities and constraints. Integrated or integration is for good or bad one

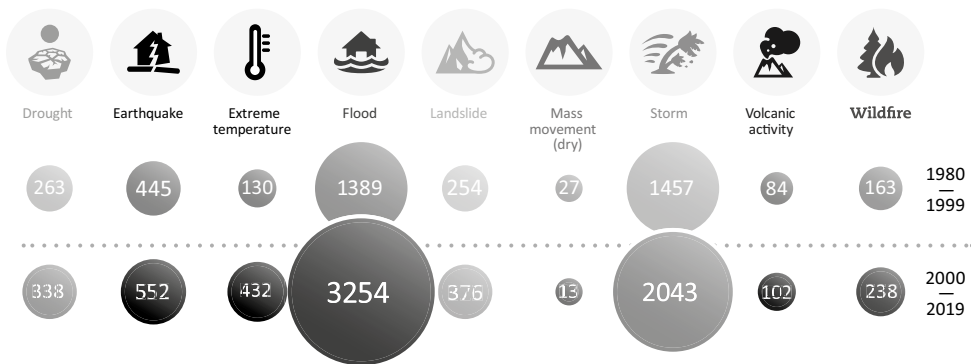
of the buzz words in many sectoral and cross-sectoral policies. In addition, there are increasing efforts among the scientific and professional communities to provide “adequate” definition of hydro-diplomacy, water diplomacy and other terms to clarify what should be consider water diplomacy and /or hydro-diplomacy. Some authors refer to water diplomacy as a contemporary approach, which is at least questionable given the treaties signed more than century ago (e.g., the Nile River [Treaty between Great Britain and Ethiopia](#) signed on May 15th 1902). Based on available publication with respect to definitions it is clear that focus should not be on formalities. According to comprehensive overview by Molnar et al. (2017) water diplomacy and water cooperation are defined by differently by various actors, there is not a universally accepted definition and the term is often used interchangeably with water cooperation. The authors presented the great number of water diplomacy definitions by international, national, NGOs and other actors. According to Klimes et al. (2019) water diplomacy is informed by technical tracks as it relies on its data and is a process leading towards establishing and/or enhancing cooperation over shared freshwater resources among wide range of actors at multiple levels; formal and informal, intra and inter-state. This paper underlines the good practice of water/hydro-diplomacy within the scope of the International Commission for the Protection of the Danube River (ICPDR) and presents that role of nationally nominated technical water - sector experts is crucial for successful integrated water resources management at the transboundary/ international river basin level and water/hydro diplomacy.

II INTEGRATED WATER RESOURCES MANAGEMNT

Given the significance of water for human society water resources management is complex. To combat increasing pressures on water resources (water scarcity, pollution, climate changes, extreme hydrological events, land use changes, etc.) a new doctrine - IWRM is incorporated in policy and legal frameworks at the national, transboundary, and global levels (Matić, 2019).

IWRM attempts to integrate prospects and processes of the hydrologic cycle, watershed features and economics, social interactions, and policies (Mayfield et al., 2004) considering external impact with the main goal to address development, social equity, and environmental sustainability.

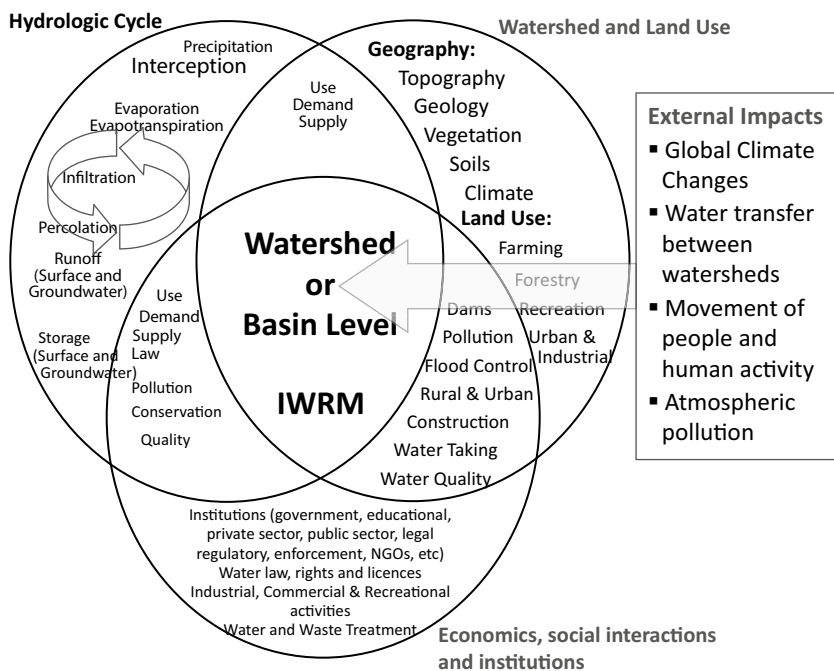
Runoff generation primarily depends on the intensity of precipitation and its time distribution at the catchment/water district/river basin scale. These impacts can also have a transboundary dimension (e.g., floods, accidental pollution, etc). The prerequisite for any DRR is to understand the risk which is not simple for hydro-meteorological hazards due to misunderstanding of drivers (frequency, intensity, land use and cover, and other boundary conditions). According to current body of knowledge there is strong evidence that disasters generated by hydrometeorological (e.g., floods, landslides, storms) and climatological (e.g., drought) hazards are increasing as depicted in Figure 1.

Figure 1: Total disaster events by natural hazard type: 1980-1999 vs. 2000-2019
Source: CRED & UNDRR, 2019

IWRM attempts to integrate prospects and processes of the hydrologic cycle, watershed features and economics, social interactions, and policies (Mayfield et al., 2004) considering external impact with the main goal to address development, social equity, and environmental sustainability.

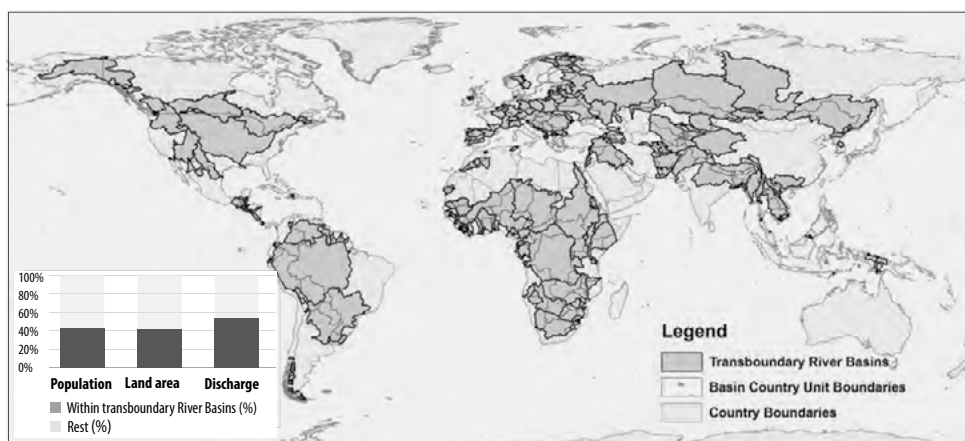
The concept and main aspects of IWRM are depicted in figure 2.

Figure 2: Conceptual IWRM integration
Source: Mayfield et al., 2004

III TRANSBOUNDARY RIVER BASIN MANAGEMENT FOR RESILIENCE TO WATER RELATED HAZARDS

The world's 286 transboundary river basins span 151 countries (Figure 3), including more than 40% of the Earth's population and land area. They support the socioeconomic development and wellbeing of humanity and are home to a high proportion of the world's biodiversity. These river systems cross borders, and through human dependence on their water, link countries in a complex web of environmental, political, economic and security-related interdependencies. Transboundary water management is challenging since the water-management regime, priorities and cultures usually differ between countries. It therefore requires coordination across different political, legal, institutional and technical settings.

Figure 3: Transboundary River Basins spatial distribution. Source UNEP (2016)

Danube River Basin (DRB) is the most international river basin on the world, shared by 19 countries. The most effective approach for water resources management is at the level of river basin, sub-basin, and river district - the natural geographical and hydrological unit - instead of administrative or political boundaries.

Integrated water management concepts within the DRB and cooperation among the Danube countries are implemented within the auspices of the International Commission for the Protection of the Danube River (ICPDR) based on the Convention on Co-operation for the Protection and Sustainable use of the Danube River (Danube River Protection Convention, 1998). Danube River Protection Convention (DRPC) forms the overall legal instrument for co-operation on transboundary water management in the Danube River Basin.

As a result, Danube countries developed Danube River Basin Management Plan (DRBMP) and Danube FRMP (DFRMP) plans that are up-dated every 6 years (planning period) and include measures to address pressures and risks for strategic objectives and visions in line with EU Water Framework Directive and EU

Flood Directive. Reported measures (implemented and planed) are based on Danube countries official water management planning documents and have relevance for the whole DRB water management in line with criteria listed in DRBMP and DFRMP.

Before mentioned plans integrate riparian countries measures and are jointly agreed by nationally nominated technical experts in the ICPDR experts' groups.

This approach improves transboundary cooperation and provides sound example of water/hydro -diplomacy since the water management plans are endorsed by high representatives of riparian countries – heads of delegations in the ICPDR, or by Memorandum of Understanding signature by high level representatives of riparian countries for Tisza River Basin (largest DRB sub-basin with respect to drainage area).

All activities within the Danube and Tisza transboundary River Basins are good example of water/hydro-diplomacy where hydrological and natural boundaries are considers instead of the administrative or bureaucratic borders that are not applicable for hydrometeorological hazards and risk and can not accurately provide hydrologic approach in risk assessment.

IV CONCLUSIONS AND RECOMENDATIONS

Despite the arguments by great number of authors that water diplomacy should be clearly distinguished from the transboundary cooperation with respect to river basin resilience to water related hazards and risks, this paper presents an opposite example due to nature and origin of the hazards and risks generated by water. It is justified that any disaster risk assessment at the administrative level is not sound for any water-related hazards. In addition, joint measures for these hazards proposed by nationally nominated experts based on riparian countries strategic and planning documents would be implemented locally to increase transboundary river basin resilience to hazards. At the present, due to great number of water -related issues from global to local level (floods, drought, storms, heavy rain fall, water allocation, competition among different sectors) some actors are striving to prove that role of hydrology and natural processes is only a small part of water related disaster risk reduction, and that well-found knowledge of water resources is not required to be and expert for water related hazards and risks. This approach will very likely put in danger human society. Integrative approach with respect to water management is solid ground for effective cooperation among the sectors. For transboundary water related hazards and risk resilience this cooperation has to be framed and implementation lead by water sector experts with support of other sectors. For improvement of the disaster risk reduction, the plans relevant for water related risks should be developed and lead by water resources technical experts, while contingency management plans should be led by emergency and security sectors.

REFERENCES

- Centre for Research on the Epidemiology of Disasters and UN office for Disaster Risk Reduction. 2020. *Human Cost of Disasters: an Overview of the Last 20 Years*. Available from: <https://doi.org/10.18356/79b92774-en> Accessed: 2022-03-05.
- Convention on Cooperation for the Protection and Sustainable use of the Danube River (Danube river basin convention (1998)). Available online: <https://www.icpdr.org/flow-paper/viewer/default/files/DRPC%20English%20ver.pdf>
- Danube River Basin Management Plan Update 2021 (DRBMP), (ICPDR). Available online: <http://www.icpdr.org/main/publications/management-plans>
- Danube River Basin Flood Risk Management Plan Update 2021 (DFRMP), (ICPDR). Available online: <http://icpdr.org/main/activities-projects/flood-risk-management>
- Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council establishing a framework for the Community action in the field of water policy (EU WFD).
- Directive 2007/60/EC of The European Parliament and of the Council (23 October 2007) on the assessment and management of flood risks (EU Floods Directive).
- Klimes M., Michel D., Yaari E., Restiani P. 2019. *Water diplomacy: The intersect of science, policy and practice*. Journal of Hydrology, Volume 575, pp 1362-1370, ISSN 0022-1694, <https://doi.org/10.1016/j.jhydrol.2019.02.049>. (<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0022169419302069>)
- Matić B. 2019. Rainfall impact on river basin retention capacity and water management, PhD Thesis, University of Novi Sad, Faculty of Technical Sciences. Available at: <https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/11418/Disertacija.pdf?sequence=6&isAllowed=y>
- Mayfield, C.I., Grover, V.I. and Daley, R.J. 2004. *The United Nations Water Virtual Learning Centre: a flexible distance learning Programme for integrated water resources management*. Global Environmental Change – Part A, 13(4): 331-318.
- Molnar K., Kuppari R., Susanne Schmeier S., Demuth S. 2017. *Preventing Conflicts, Fostering Cooperation – The many Roles of Water Diplomacy*. Published by: UNESCO's International Centre for Water Cooperation (ICWC) at SIWI, Stockholm, Sweden and the UNESCO's International Centre for Water Resources and Global Change (ICWRGC), Koblenz, Germany. URL: https://www.waterandchange.org/wp-content/uploads/2018/02/PUB_Water-Diplomacy_Bericht.pdf
- United Nations Environment Programme (UNEP) 2016. *Transboundary river basins status and trends*, Published by the United Nations Environment Programme, ISBN: 978-92-807-3531-4, URL: <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/7639?show=full>

ГЛОБАЛНА ПИТАЊА И ЛОКАЛНА РЕШЕЊА ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ ХИДРОЛОШКЕ И ВОДНЕ ДИПЛОМАТИЈЕ ЗА ОТПОРНОСТ ПРЕКОГРАНИЧНИХ РИЈЕЧНИХ СЛИВОВА НА ОПАСНОСТИ И РИЗИКЕ ОД ВОДЕ

Бранислава Б. Матић

Апстракт. Због своје природе и значаја за друштво, велики број глобалних питања и рјешења на локалном нивоу је мање-више везан за воду. Савремени покретачи сложености управљања водама су спој природних и људских феномена и процеса. Постоји повећање опасности у вези са водом и катастрофа које су резултат тога. Упркос неким сличностима у вези са локалним рјешењима за глобална питања, њихова примјена без свеобухватне евалуације локалних специфичних услова и карактеристика ће имати негативне ефекте на њихову применљивост и ефикасност. У прекограничном ријечном сливу комплексност интегрисаног управљања водама је мултиплицирана због различитих националних приоритета и стратешких циљева, разноликости природних карактеристика у горњем, средњем и сливном дијелу речног слива, супротних интереса заинтересованих страна, итд. границе захтијева сарадњу између различитих сектора, заинтересованих страна како би се одржала отпорност на опасности. Овај рад представља улогу водне дипломатије у избору мера на локалном нивоу за борбу против глобалних проблема везаних за воду за одабрани међународни ријечни слив.

Кључне ријечи: хидрологија, водна дипломатија, прекогранични ријечни слив, отпорност, опасности и ризици везани за воду

ГЛОБАЛЬНАЯ ПИТАЛА И ЛОКАЛЬНАЯ РЕШЕНИЯ ИЗ ПЕРСПЕКТИВЫ ХИДРОЛОШКЕ И ВОДНОЙ ДИПЛОМАТИИ ЗА ОТПОРНОСТЬ ПРЕКОГРАНИЧНЫХ РИЈЕЧНИХ СЛИВОВА НА ОПАСНОСТИ И РИЗИКЕ ОД ВОДЕ

Бранислава Б. Матић

Абстрактный. В силу своей природы и важности для общества большое количество глобальных проблем и решений на местном уровне в той или иной степени связаны с водой. Современные факторы сложности управления водными ресурсами представляют собой сочетание природных и антропогенных явлений и процессов. Наблюдается рост опасностей, связанных с водой, и связанных с ними стихийных бедствий. Несмотря на некоторое сходство местных решений глобальных проблем, их применение без всесторонней оценки местных условий и характеристик будет иметь негативные последствия для их применимости и эффективности. В трансграничном речном бассейне сложность комплексного управления водными ресурсами умножается из-за различных национальных приоритетов и стратегических целей, разнообразия природных объектов в верхней, средней и нижней части бассейна реки,

.....

.....

противоречивых интересов заинтересованных сторон и т. д. границ требует сотрудничества между различными секторами и заинтересованными сторонами для поддержания устойчивости к опасностям. В данной статье представлена роль водной дипломатии в выборе мер на местном уровне для борьбы с глобальными водными проблемами в выбранном международном речном бассейне.

Ключевые слова: гидрология, водная дипломатия, трансграничный речной бассейн, устойчивость, опасности и риски, связанные с водой.

САВРЕМЕНИ ТЕРОРИЗАМ – ГЛОБАЛНИ ИЗАЗОВ, РИЗИК И ПРИЈЕТЊА МЕЂУНАРОДНОЈ БЕЗБЈЕДНОСТИ

Мр Мишел Бувач¹

Шумарски факултет Универзитета у Бањој Луци

Сажетак: У раду се проучава утицај тероризма као глобалног изазова и проблема који нарушава принципе у којима државе штите своје интересе и то на начин да представља ризик и пријетњу успостављеном сигурном систему у контексту међународне безбједности. Ново лице или нови тероризам започиње након координисаних терористички напада Ал-Каиде на тло Сједињених Америчких Држава (то је први пут да је Америка нападнута у свом дворишту, ако се изузме случај када су Британци спалили Бијелу кућу и Вашингтон у британско-америчком рату 1812 – 1815. године). Након 11. септембра 2001. године, тероризам добија нову димензију у виду ризика и пријетњи међународном и безбједносном систему, посебно пријетњу по Рах Americanu. Национална безбједност остаје и даље у домену суверених држава као највиша вриједност у оквиру вођења спољних послова и спољне политике, једнако важна за све земље појединачно, док међународна безбједност, предвођена Америком окупља коалицију држава које су начелно у рату са тероризмом (након изјаве Џорџа Буша Млађег који је покренуо кампању под називом „рат против тероризма”). Тероризам се може посматрати у контексту посљедица нагомиланих проблема и противрјечности с тим да указује на пријетњу безбједности. Рјешење је одупирање тероризму као појави, али и истовремено тражити и рјешење његових узрока, како би се избјегле трагичне посљедице првенствено по људске животе. Тероризам намеће страх, несигурност, неизвјесност појединцу, колективу и цијелом свијету.

Кључне ријечи: међународна безбједност, 11. септембар, рат против тероризма, Ал-Каида, Сједињене Америчке Државе.

УВОД

Када говоримо о ризицима и пријетњама које угрожавају човјечанство, ту се прије свега мисли на глобалне изазове које настојимо да предвидимо и ако је могуће ријешимо. Ту је у првом плану питање човјекове безбједности, односно човјек као јединка је незаобилазан фактор у анализи безбједности. Претпоставља се да је човјек безбједан уколико му не пријети нека опасност,

¹ Мр Мишел Бувач је докторанд на факултету Политичких наука Универзитета у Бањој Луци, е-маил за кореспонденцију: misel.buvac@sf.unibl.org.

односно нема елемената пријетњи које би га угрожавале. Као такав он је у стању да се посвети другим облицима безбједности и суочавању са њима. У почетку безбједност се везивала за индивидуални ниво, затим на колективни а први градови-државе имале су задатак да заштите становника града од непријатеља. Безбједност се затим везала за државу и то упоредо са вестфалским принципом суверенитета, што значи да држава ступа на сцену и на одређени начин гарантује за појединца.

Безбједност мијења значење кроз историју, што значи да данас имамо велики број дефиниција, а као посљедица настала је посебна дисциплина студије безбједности, које су у себе укључивале питање безбједност једне државе, што ће зависити од више фактора који ће бити укључене и то: политички, економски, психолошки, правни, политиколошки, еколошки, социјални, социо-економски, социо-културни, духовни, морални, друштвено-морални, војни, информациони, демографски и други.

Веома је тешко дати прецизну дефиницију безбједности. Она се прво може посматрати у оквиру разних нивоа: појединачном, локалном, националном, регионалном и глобалном или међународном. Појединачни ниво односи се на личну безбједност док међународни има глобални карактер и усмјерене је на заштиту цијелог човјечанства. Али, предуслов за међународну безбједност јесте начин на који се национална и регионална безбједност остварују и колико имају заједничких црта. Одувијек је безбједност представљала први и основни услов да држава може да остварује своје друге функције које су јој повјерене, односно да чиновници у име и за рачун државе врше одређен дјелокруг повјерених послова. Низ савремених догађаја који су погодили становништво са становишта безбједности јесу Први и Други свјетски рат (у литератури Хладни рат се често поистовјећује са Трећим свјетским ратом), који су до темеља уздрмали мисао да демократије међусобно не ратују. Наиме, доносиоци одлука коју су проузроковали ратове, често су се дружили, читали исту литературу, посјећивали исте догађаје, школовали се у истим школама, имали, што је још чудније исте идеје, од којих је и једна да демократије нису у стању да воде рат, него да су посвећене миру. Након таквих догађаја, прије свега, демократског карактера, нико није помислио да би те исте земље могле да се нађу на фронту на супротним странама. Безбједност је одједном постала важан чинилац, али вихор рата није дозвољавао да се теорије о безбједности развијају на начин на који би требало. Прије свега развијале су се теорије о рату и мири међу народима, и покушајима да се помире све веће економске неједнакости које су раздвајале земље на богате и сиромашне. Након завршетка Другог свјетског рата, безбједност је добила нови замах у виду теорија и изучавања безбједносног концепта и мисли на универзитетима чиме је добила заслужено мјесто.

На основу свега може се закључити да се безбједности посвећивала велика пажња, нарочито током и након Хладног рата, и промјене система безбједности. Оно што је у том периоду било од кључног значаја јесте да су

аутори покушавали да дефинишу безбједност како би имали полазну тачку од које крећу да могу да разумију шта то представља пријетњу. Наравно и у том погледу дошло се до неке врсте размимоизажења због чињенице да се аутори нису могли усагласити око јединствене дефиниције безбједности, па је она остала у домену дефинисања самих елемената који чине безбједност. И на том плану аутори су износи свако своје виђење, или да поједноставимо, постојало је онолико дефиниција колико има и аутора који су изучавали безбједност.

Аутори попут Саше Мијалковића и Марије Поповић наводе да у току и након хладног рата почињу да се оснивају институти и истраживачки центри на којима се активније проучавају сада већ студије о безбједности: Департаман за ратне студије Краљевског колеџа – Лондон 1950. године, институт за ратне и мировне студије – Универзитет Колумбија 1951. године, Међународни институт за стратешке студије – Лондон 1958. године). Упоредо са тим јављају се и часописи са проблематиком усмјереном на безбједност у контексту међународних односа (*World Politics, International Affairs, International Studies Quarterly, Foreign Affairs, American Political Science Review, Political Studies Quarterly*). Након тога јављају се и часопис чије се теме базирају искључиво на питање безбједности и то: *Survival* (1958), *Terrorism/Studies in Conflict and Terrorism* (1977), *Journal of Strategic Studies* (1978), *Arms Control/Contemporary Security Policy* (1980), *Intelligence and National Security* (1986), *Terrorism and Political Violence* (1988), *Security Studies* (1990), (Мијалковић, Поповић, 2016:7).

За Радојицу Лазиха и Љубомира Стајића, савремено схватање појма безбедности дефинишу као „безбједност је својство неког реалног друштвеног, природног или техничког субјекта (бића, творевине или ствари) испољено као успостављено, одржано и унапријеђено стање и(ли) вриједност, а која се изражава кроз испуњеност минимума одрежених (безбједносних) стандарда својствених том субјекту, а што му омогућава реалну основу за опстанак, рад, раст и развој без обзира на носиоце, облике, вријеме и мјесто угрожавања” (Лазих, Стајић, 2015:60).

Што се тиче прецизних дефиниција тероризма, такође, као ни безбједности нема. Прво, једна група аутора наглашавају елементе који сачињавају тероризам, а друго, неки покушавају колико толико да са научног становишта одреде шта је то тероризам и које су му основне функције. С обзиром да постоји пар десетина дефиниција тероризма, да је тероризам најфреквентнија ријеч по претраживачима (посебно након 11. септембра), онда и не чуди што је отежан приступ самом изучавању тероризма. Научници који су покушавали да проучавају феномен тероризма давали су некад краће некад дуже дефиниције, али оно што је заједничко јесте да ни саме институције нису имале заједничку ријеч око самог дефинисања.

Тероризам по Браниславу Ђорђевићу представља „једну од нафреквентнијих „политичких ријечи” на свијету” (Ђорђевић, 2015:16). Колико је проблем

комплексан говори и чињеница да је Алекс Шмид, холандски научник „1983. године сакупио чак 109 различитих дефиниција овог појма, а данас је тај број сигурно много већи” (Ејдус,2012:155).

С обзиром да у литератури не постоје дефиниције које дају одговоре на суштинска питања, а опште је познато да је у друштвеним наукама доста тешко дати неку трајнију дефиницију неке појаве која се промјенљива, можемо закључити, по Драгану Симеуновићу да „дефиниција тероризма има онолико колико је аутора писало о тероризму, минус онај број дефиниција који су многи аутори преузели па и преписали од других” (Симеуновић,2009:37).

За потребе ове проблематике мораћемо издвојити само неке дефиниције које скоро узимају све елементе од којих је саткан тероризам. По Радославу Гаћиновићу „тероризам је организована примјена насиља (или пријетња насиљем) од стране политички мотивисаних извршилаца, који су одлучни да кроз страх, зебњу, дефетизам и панику намећу своју вољу органима властима и грађанима” (Гаћиновић,2015:30).

Аутори попут Џона Хоргана (John Horgan) и Макса Тејлора (Max Taylor) наводе да „тероризам је метода понављања насиља којом се изазива страх, а користе је из (по)лутрајности појединци, скупине или државе, из идиосинкретичних, криминалних или политичких разлога при чему – за ралику од атентата – индиректни циљеви који се нападају нису ни главни циљеви. Жртве напада се уопштено не бирају (случајни циљеви) или се бирају селективно (репрезентативни или симболички циљеви) унутар одређене популације, те служи за слање поруке. Комуникацијски процеси између терориста (организација), (угрожених) жртава и главних циљева, темељи на пријетњи и насиљу служе за манипулацију главним циљем (публика) и претварају га у циљ терориста, циљ којем се упућују захтјеви или центар пажње, зависно од тога желели ли се првенствено остварити застрашивање, присила или пропагандни учинак” (Horgan and Taylor,2003:116).

По Стивену Еткинсону „тероризам почиње са завјером, а завршава са конкретним деструктивним актом” (Симеуновић,2009:157).

Кристофер Хармон (Christopher Harmon) даје нешто краћу дефиницију тероризма, „тероризам је намјерно систематско убијање, сакаћење и угрожавање невиних како би се у њих утјерало страх ради неке политичке сврхе” (Harmon,2002:19).

Милан Мијалковски, нуди можда најобухватнију дефиницију тероризма која гласи „тероризам је смишљено, систематско, противзаконито, специфично, самостално, или насиље у оквиру неког облика оружаног сукоба извјесног људског колективитета (не-државног, државног или транснационалног) чији су припадници у толико великој мјери увјерени у основаност и оправданост властитих екстремистичних циљева и опсједнути мржњом у односу на примарну жртву (крајњег, главног непријатеља) да су одлучни да примјене, или примјењују, најгрубљу физичку силу над секундарном (непосредном) жр-

твом, коју преовлађујуће чини приватна лица – цивили – ради њеног бруталног убиства, привременог или трајног повријеђивања (сакаћења), киднаповања и психичког злостављања, с намјером да изазову (произведу) максималан психолошки ефекат (страх) у односу на примарну жртву (влада земље коју нападају) и принуде је да учини захтјеване уступке, који значе остваривање крајњег политичког циља конкретног терористичког колективитета” (Мијалковски,2010:32).

Европска унија је 2002. године понудила дефиницију по којој је „тероризам намјерни акт који може нанијети озбиљну штету земљи или међународној организацији, почињен са циљем да се озбиљно застраши становништво, неоправдано приморавајући владу или међународну организацију да нешто учини или да се уздржи од сваког чињења, озбиљно дестабилишући или уништавајући основне политичке, економске или друштвене структуре помоћу напада на живот или физички интегритет неке особе, киднаповања, узимања талача, заузимање авиона или бродова или производњом посједовањем или транспортом оружја и експлозива” (Симеуновић,2009:43).

Америчко министарство одбране користи сљедећу дефиницију тероризма „прорачуната употреба насиља или застрашивања насиљем у циљу улијевања страха, покушај да се принуде или застраше владе или друштва у тежњи ка остваривању општих политичких, вјерских или идеолошких циљева” (Башић et al.,2003:221).

Тероризам по Политичкој енциклопедији се дефинише као „тероризам је доктрина и метод борбе за одређене циљеве систематском употребом насиља” (Политичка енциклопедија,1975:1079).

На основу наведеног видно је да је питање безбједности кључно за добро функционисање државе, да се кроз многе акте настоји дефинисати улога система безбједности и безбједносног концепта или оквира у држави каквој данас познајемо. Са друге стране, питање тероризма заступљено је у свим државама, у смислу расправе о безбједности, а на некој научној основи дали смо претпоставке за дефинисање тероризма као појма и оно што је још најважније, а што је веже у њега јесте да не познаје границе (такозвани транс-национални тероризам). Појам је релативно новији и у главном егзистира као једна од класификациона ознака за тероризам.

ТЕРОРИЗАМ КАО ГЛОБАЛНИ ИЗАЗОВ

317

Тероризам представља мултидимензионални друштвени, политички и свјетски проблем, али и облик организованог политичког насиља. Карактерише све епохе људског друштва, од убиства царева, краљева, војсковођа, укључујући атентате на председнике држава, премијере, па све до кориштења софистицираног оружја карактеристичног за двадесет и први вијек. На

основу тога закључујемо да је теоризам актуелна појава, тема специфична, те да постоји и бројна литература, али упркос томе постоји проблем код самог дефинисања тероризма. Оно у чему се аутори слажу јесте да је у основи тероризма страх. О томе пише Брајан Џенкинс (Brian Jenkins), „тероризам је насиље усмјерено на посматраче – страх је жељени и намјеравани ефекат, а не споредни производ тероризма” (Џенкинс, цитирано према Гађиновић, 2015:27). Међутим, тај страх је био основан у смислу и других пријетњи које су долазиле са разних страна. Суочити се са тероризмом није било лако због чињенице да су у периоду између два свјетска рата питања овакве врсте терора и насиља, биле ограничене на питање Хладног рата, идеолошког сукоба истока и запада, употребе нуклеарног наоружања и разоружавања. Те теме су биле предмет проучавања и интересовања доносиоца одлука који су имали стварног разлога да виде да је угроженост држава у свијету на првом мјесту. Након догађаја који су довели до завршетка Хладног рата, настаје континуитет Хладног рата по Срђи Трифковићу који додаје да је „тежња за глобалном доминацијом пуног спектра била и остала алфа и омега америчке геостратегије” (Трифковић, 2017:24), побједи демократских либералних вриједности у економији, побједи капитализма над социјализмом, распад Совјетског Савеза и трујумфа Сједињених Америчких Држава, пад Берлинског зида, уједињење Њемачке и многи други споредни догађаји довели су до чињенице да је ера напетости завршена. Након тога услиједили су други догађаји ратног карактера и звијерстава који су довели до преиспитивања улоге међународне заједнице у очувању мира и нови поглед на концепт безбједности. На темељу тога, све до чувеног 11. септембра 2001. године тероризам је имао мало изгледа на ступи на свјетску сцену и да се за њега чује на међународном плану. Углавном су то, до тада, биле акције које су се дешавале у једној држави са малим степеном публицитета и интересовањем медија. Када је улога медија у питању Бернард Луис (Bernard Lewis) наводи да „захваљујући брзом развоју медија, а нарочито телевизије, скорији облици тероризма нису уперени ка одређеним и ограниченим непријатељским циљевима, већ према свјетском мњењу. Њихов примарни циљ није да поразе или чак ослабе непријатеља војно, него да стекну публицитет и изазову страх – што је психолошка побједи” (Луис, 2004:142). Ако је судити по наведеном онда је 11. септембар био догађај који је пољуљао америчку доминацију, али исто тако дао повод Америци да поведе глобални рат против тероризма. Колико је тај догађај утицао на америчку нацију најбоље говори Жан Бодријар (Jean Baudrillard) који ће 11. септембар, назвати „мајком свих догађаја” (Симеуновић, 2009:58) и закључио да „најгоре за свјетску моћ није да буде нападнута или разорена, него да буде понижена. И она је понижена 11. септембром пошто су јој терористи задали нешто што не може да се врати. Све противмјере само су апарат за физичку одмазду, док је пораз симболичке природе.” (Ђорђевић, 2015:127).

Колико се безбједност измјенила након терористичког напада најбоље показује Филип Ејдус „терористички напади од 11. септембра 2001. године

поново су преусмјерили схватање безбједности. С једне стране, интензивира-на је већ постојећа постхладноратовска тенденција, према којој су у први план почеле да пристижу невојне и недржавне пријетње као што је, на примјер, тероризам. Па ипак, док је током деведесетих година двадесетог вијека ова тенденција посматрана са релативним оптимизмом, догађаји од 11. септембра створили су нову слику. Постало је јасно да ове „нове пријетње” представљају не само велики изазов за полицијске и правосудне органе појединих држава већ да могу представљати велику опасност по међународни мир и безбједност” (Ејдус,2012:32). Глобално лице тероризма дефинитивно је измјењено наведеним догађајима и промјенило до тада маргинализовану пријетњу по глобалну безбједност.

ТЕРОРИЗАМ КАО ПРИЈЕТЊА МЕЂУНАРОДНОЈ БЕЗБЈЕДНОСТИ

За потребе нашег истраживања кључно ће питање бити међународна безбједности у свијету и начин на који тероризам представља пријетњу и ризик. Шта уопште значи да је једна држава безбједна у систему глобалних изазова, прије свега тероризма. Безбједна је уколико је државни апарат у стању да препозна и одбије пријетњу која долази, односно да обузда облике агресије. Међутим, то увијек није лако. Да је Америка нападнута на свом тлу нико није могао да повјерује све до чувеног 11. септембра. За Чарлса Кеглија (Charles W. Kegley) и Јуџина Виткофа (Eugene R. Wittkopf) „терористички напад од 11. септембра смањило је повјерење свијета да успостави контролу над насиљем, упркос томе што су се Сједињене Америчке Државе и њихови савезници свечано обавезали да ће повести побједносни рат против глобалног тероризма и да ће ојачати своју ријешеност да обуздају друге облике агресије. Читав свијет је промјенио изглед 11. септембра. Мада нико није знао како то прецизно да дефинише, и мада је постојао врло низак степен сагласности о томе како би све то требало назвати, било је потпуно јасно да постоји изражени консензус о томе да су трагедија и масовна убиства од 11. септембра означили почетак новог поглавља људске историје у коме су исчезле пређашње наде у националну, међународну и људску безбједност” (Kegley, Wittkopf, 2006:578-579).

Према Драгану Симићу о безбједности се говори онда када „нема пријетњи усвојеним вриједностима” (Симић,2002:22-23). Вриједности америчке нације су дефинитивно самом терористичком акцијом пољуљане, али и ипак глобални рат против тероризма дао је полет америчком мњењу да ће се уништити терористи, земље „осовине зла” и све оне земље које пружају помоћ. Ово се односило на терористе из реда терористичке организације Ал – Каида и њиховог вођу Осаму бин Ладена која је и преузела одговорност за нападе на Свјетски трговински центар и на Пентагон. Ал – Каида је добро знала гдје ће извести напад, прво на тлу најмоћније државе на свијету, друго на финансијски и војни центар моћи САД, треће да добију публици-

тет и промоцију у свјетским медијима. Управо на трагу тога Фарид Закарија (Fareed Zakaria) пише „напади од 11. септембра били су у извјесном смислу, последица новог униполарног свијета. Америка је била нападнута јер је она господар модерног свијета, која развија своје економске, политичке и војне снаге широм земаљске кугле. Зато што је Америка „број 1“ она је исто тако и циљ број 1” (Kegley, Wittkopf, 2006:754).

МОЖЕ ЛИ СЕ ДОБИТИ РАТ ПРОТИВ ТЕРОРИЗМА

Кратко и јасно речено може се добити битка али не и рат против тероризма. Зашто је то тако. Из више разлога. Први је због чињенице да би то био крајње амбициозан план јер ако узмемо чињеницу да је феномен тероризам стар колико и држава и да се практиковао кроз цијелу историју видимо да нисмо били у стању ништа да урадимо по питању напада од 11. септембра. Друго, тероризам је као шаховска табла никад не знате који потез ће непријатељ повући нити у коју страну ће повућу фигуру. Треће, не знамо у којој ће се земљи десити на којем континенту, имамо невидљивог непријатеља који пријети, а то је оно што нас највише плаши. Четврто, имамо страх од последица тероризма, шта је сљедеће, који је наредни корак. У ових пар црта нисмо дали никакво охрабрење да тероризам може бити заустављен, јер ће бити условљен многим другим факторима. Ако се ти фактори не елиминишу, једног дана може опет да се деси 11. септембар. С тога не охрабрује чињеница да се може добити рат против тероризма глобалног карактера.

Рат против тероризма изискује огромне ресурсе, кадровске, финансијске, као и употребу софистицираног оружја, а што је још важније треба да се предвиђају и анализирају активности које могу упућивати на потенцијалну пријетњу у виду тероризма. Када је ријеч о предвиђањима Ђузепе Мацини рече да се „велике ствари постижу погађањем смијера у коме ће се кретати сопствени вијек” (Kegley, Wittkopf, 2006:42).

Како ће се кретати сопствени вијек, не знамо тачно, али ако је судити по теоретичарима по којима имамо одбјегли свијет [(Ентони Гиденс – Anthony Giddens (2005)], говоримо о сукобу цивилизација [(Семјуел Хантингтон – Samuel Huntington (2000)], о ризичном друштву [(Урлих Бека – Ulrich Beck (2001)], о свијету који покушава да се бори са изазовима, право је питање у какав нас свијет очекује и који догађаји ће се десити.

Са друге стране, битка против тероризма може се добити на појединачном нивоу. Елиминација елемената који сачињавају тероризам, у виду промјене услова који га изазивају као што су биједа, сиромаштво, маргинализација, одбаченост од друштва могу бити изазови једном друштву у смислу да се умањене ефекти које ће произвести. Јако је важна социјална функција људи у друштву, можда један од најважнијих елемената на који ће се позивати теро-

ристи. На том трагу је и амерички психијатар, Марк Сејдмен (Marc Sageman) који објашњава „заједничке црте зашто се појединци опредјељују за тероризам може се подијелити на три главна приступа: да терористи дијеле заједнички социјални миље, да дијеле заједничку социјалну надградњу и да неки људи постају терористи због своје специфичне ситуације у вријеме регрутовања” (Гаћиновић, 2015:58).

Нова ера тероризма разликоваће се од старе по новим облицима тероризма којем дају нову димензију због разлика условљених развојем науке, технологије, технике и различитих друштвено-економских, политичких и историјских коријена. Према томе, догађаји у свијету упозоравају да сва инфраструктура може бити циљ терористичких дејстава.

ЗАКЉУЧАК

Највећи изазови са којим се државе суочавају у модерно доба јесу разноврсни. Њих чине глад, епидемија, пандемија, природне непогоде, сукоби држава, болести, ратови, који чине најозбиљније пријетње по мир и безбједност у свијету. У раду смо видјели да тероризам представља сталну пријетњу човјеку, друштвеној заједници, интересима земаља и у глобално доба пријети ономе што је за човјека најважније а то је слобода и осјећај несигурност. Оно што је евидентно јесте да је тероризам у свим земљама у порасту као и чињеница да државе имају проблеме приликом доношења законске регулативе да се супроставе једном таквом феномену. Оно што га карактерише јесте да никад нисте сигурни када ће да се десити терористички напад и гдје, какве ће последице имати, па стога и не чуди што су велики безбједносни пропусти направљени управо од најсигурнијих америчких агенција које су допустиле да се деси 11. септембар. Пошто је тероризам динамична појава негативног карактера у том случају веома је тешко дати прецизније смјернице за једну земљу да се супростави таквом деструктивном елементу. Сусрет са непознатим увијек ће произвести осјећај страха и несигурности првенствено за живот човјека. Страх је управо један од главних елемената на који рачунају терористи. Заправо, искрено говорећи, страх је покретач многих активности а и један од првих осјећаја који је Бог створио код човјека. Тероризам постаје све опаснији за живот. Терористи су боље увјежбани, користе модерне технологије, имају своје медији кроз које добијају публицитет (важна медијска промоција да што више људи чује за њих). Тренд који ће се наставити биће одређен начином на који ће се државе суочавати са тероризмом и што је још важније са колико успјеха. Закључак ће бити да ће се свијет кретати у ономе смјеру у коме безбједносна заједница буде у стању да погоди којим путем ће се кретати појаве попут тероризма. Тероризам у будућности свакако остаје феномен, ознака и концепт двадесетпрвог вијека.

ЛИТЕРАТУРА

- Башић, Н. et al. (2003). *Сигурносне студије у транзицији*. Центар за људска права и превенцију конфликта Бихаћ, Центар за геостратешка истраживања Бања Лука.
- Бек, У. (2001). *Ризично друштво*. Филип Вишњић Београд.
- Ђорђевић, Б. (ур). (2015). *Савремени тероризам*. Јавно предузеће „Службени гласник”, Институт за међународну политику и привреду Београд.
- Ејдус, Ф. (2012). *Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои*. Службени гласник и београдски центар за безбедносну политику Београд.
- Гађиновић, Р. (2015). *Антитероризам*. Службени гласник Београд.
- Гиденс, А. (2005). *Одбјегли свијет*. Наклада Јесенски и Турк Загреб.
- Хантингтон, С. (2000). *Сукоб цивилизација*. ЦИД Подгорица и Романов Бања Лука.
- Хармон, Ц.Ц. (2002). *Тероризам данас*. Голден маркетинг Загреб.
- Лазић, Р. Стајић, Љ. (2015). *Увод у националну безбедност*. Јавно предузеће „Службени гласник”, Академија за националну безбедност Београд.
- Луис. Б. (2004). *Крива ислама – свети рат и световни терор*. Чаробна књига Београд.
- Мијалковски, М. (2010). *Тероризам и организовани криминал*. Факултет безбедности Универзитета у Београду.
- Мијалковић, С., Поповић, М. (2016). *Увод у студије безбедности*. Криминалистичко-полицијска академија Београд.
- Политичка енциклопедија* (1975). Савремена администрација Београд.
- Симеуновић, Д. (2009). *Тероризам*. Правни факултет Универзитета у Београду.
- Симић, Д. (2002). *Наука о безбедности – савремени приступ безбедности*. Службени лист СРЈ, Факултет политичких наука Београд.
- Шмид, П. А. (2003). Тероризам и упораба оружја за масовно уништење: одакле долази опасност. У: Horgan, J. Taylor, M. *Тероризам у будућности*. (108-136). Голден Маркетинг Загреб.
- Трифковић, С. (2017). *Континуитет Хладног рата – међународни односи почетком XXI века*. Геополитика Београд.

СОВРЕМЕННЫЙ ТЕРРОРИЗМ – ГЛОБАЛЬНЫЙ ВЫЗОВ, РИСК И УГРОЗА МЕЖДУНАРОДНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Мишел Бувач

322

Анотација: В статье исследуется влияние терроризма как глобального вызова и проблемы, нарушающей принципы защиты своих интересов государствами, что представляет собой риск и угрозу сложившейся безопасной системе в контексте международной безопасности. Новое лицо или новый терроризм начинается после скоординированных террористических атак «Аль-Каиды» на землю Соединенных Штатов Америки (это первый случай, когда Америка подвергается нападению на ее собствен-

ном заднем дворе, если исключить случай, когда британцы сожгли Белый дом и Вашингтон в англо-американской войне 1812–1815 гг.). После 11 сентября 2001 года терроризм приобрел новое измерение в виде рисков и угроз международной системе безопасности, особенно угрозы Pax Americana. Национальная безопасность остается в сфере суверенных государств как высшая ценность в ведении иностранных дел и внешней политики, одинаково важная для всех стран в отдельности, в то время как международная безопасность, возглавляемая Америкой, собирает коалицию государств, которые преимущественно находятся в состоянии войны с терроризмом. (после заявления Джорджа Буша-младшего о начале кампании под названием «война с террором»). Терроризм можно рассматривать в контексте последствий накопившихся проблем и противоречий, поскольку он свидетельствует об угрозе безопасности. Решение состоит в том, чтобы противостоять терроризму как явлению, но в то же время искать решение его причин, чтобы избежать трагических последствий, прежде всего для человеческих жизней. Терроризм навязывает страх, незащищенность, неуверенность отдельному человеку, коллективу и всему миру.

Ключевые слова: международная безопасность, 11 сентября, война с терроризмом, Аль-Каида, Соединенные Штаты Америки

CONTEMPORARY TERRORISM - A GLOBAL CHALLENGE, RISK AND THREAT TO INTERNATIONAL SECURITY

Mišel Buvač

Summary: The paper studies the influence of terrorism as a global challenge and problem that violates the principles in which states protect their interests in a way that represents a risk and a threat to the established safe system in the context of international security. The new face or the new terrorism (in one unified word called the modern era of terrorism) begins after the coordinated terrorist attacks of Al-Qaeda on the soil of the United States of America (it is the first time that America has been attacked in its own backyard, if we exclude the case when the British burned the White House and Washington in the British-American War of 1812-1815). After September 11, 2001, terrorism acquired a new dimension in the form of risks and threats to the international and security system, especially the threat to Pax Americana. National security remains in the domain of sovereign states as the highest value within the framework of joint affairs and foreign policy, equally important for all countries individually, while international security, led by America, gathers a coalition of states that are principally at war with terrorism (after George Bush Jr's statement, who started a campaign called "war against terrorism"). Terrorism can be seen in the context of the consequences of accumulated problems and contradictions, with the fact that it indicates a threat to security. The solution is to resist terrorism as a phenomenon, but at the same time to seek a solution to its causes, in order to avoid tragic consequences primarily for human lives. Terrorism imposes fear, insecurity, uncertainty on the individual, the collective and the whole world.

Key words: international security, September 11, war against terrorism, Al-Qaeda, United States of America.

ОДРЖАВАЊЕ ПСИХОЛОШКЕ ДОБРОБИТИ СПАСИЛАЦА И ВОЛОНТЕРА

Жарко Марчета¹

Безбједносни истраживачки центар, Бања Лука

Апстракт: Континуирано одржавање психолошке добробити спасилаца и волонтера постиже се укључивањем активности пружања психосоцијалне помоћи у планирање и спровођење мјера спремности, мјера тренутног реаговања и мјера брзог реаговања и опоравка. Циљ овог рада је да се прикаже потреба увођења обуке у пружању прве психолошке помоћи, као обавезног начина бриге о менталном здрављу ангажованих помагача, у политике и смјернице обуке организација које их ангажују. Анализиран је начин третмана спасилаца и волонтера ангажованих у спасилачкој/хуманитарној мисији у Републици Турској фебруара 2023. године. Резултати истраживања показују да већина анкетираних сматра да обука са циљем заштите менталног здравља и превенције штетног дјеловања стресне ситуације у њиховим радним организацијама не одговара изазовима са којима су се сусрели те да постоји потреба за успостављањем програма едукације и обуке спасилаца и волонтера у пружању прве психолошке помоћи. Програмски уређен и континуирани приступ одржавања психолошке добробити је неопходно потребан спасиоцима и волонтерима. Програмирање и планирање модула обуке у пружању прве психолошке помоћи у политике и смјернице обуке организација које ангажује спасиоце и волонтере је круцијално.

Кључне ријечи: спасиоци, волонтери, психосоцијална подршка/помоћ, прва психолошка помоћ, природне катастрофе

УВОД

У мисији спасавања у Републици Турској су учествовала 22 члана спасилачког тима из Републичке управе цивилне заштите Републике Српске, 42 члана спасилачког тима из Федералне управе цивилне заштите ФБиХ, 10 чланова спасилачког тима из Одјељења за јавну безбједност Брчко дистрикта те 167 чланова Горских служби за спасавање из БиХ (Министарство безбједности БиХ, 2023). У овом раду је представљен дио налаза ширег истраживачког пројекта који је спроведен у периоду март–јун 2023. године у циљу утврђивања утицаја стресогених фактора на психолошку стабилност спасилаца и волонтера, као и о постојању те потреби и значају психосоцијал-

¹ Аутор за кореспонденцију: Жарко Марчета, МА, Безбједносни истраживачки центар Бања Лука, Имејл: marcetazarko@gmail.com

не помоћи која се пружа спасиоцима и волонтерима (прва психолошка помоћ) у околностима природних катастрофа. Циљ овог рада је да се прикаже потреба увођења обуке у пружању прве психолошке помоћи, као обавезног начина бриге о менталном здрављу ангажованих помагача, у политике и смјернице обуке организација које их ангажују. Резултати анкете се могу користити приликом креирања стратегије програма обучавања спасилаца и волонтера те допринијети организованом унапређењу њихове психолошке добити. Овај рад је структурисан и састоји се од четири дијела. На почетку рада је увод, док је методолошки оквир истраживања представљен у другом дијелу. Приказ резултата истраживања се налази у трећем дијелу као и дискусија о резултатима истраживања. На крају, у четвртм дијелу је дат закључак.

Ментално здравље обухвата емоционално, психолошко и социјално благостање, односно представља стање благостања у којем појединац остварује сопствене способности, у којем се може носити с уобичајеним животним стресовима, продуктивно радити и може дати допринос својој заједници (WHO, 2023). Оквир за смањење ризика од катастрофа из Сендаија за период 2015–2030 снажно промовише здравствену отпорност (Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030, 2015). Позивањем на здравље, чак 39 пута, здравље се представља као један од кључних елемената Сендаи оквира. Од укупно седам глобалних циљева, четири имају директне везе са здрављем и фокусирају се на смањење смртности, благостање становништва, рано упозоравање и промовисање отпорности здравствених система (Reifels, 2018). Ментално здравље дефинисано је у Приоритету 4 као одговорност на националном/локалном нивоу с јасним задатком – Побољшати шеме опоравка за пружање психосоцијалне подршке и услуга из области менталног здравља за све људе којима је то потребно. Синдром катастрофе, односно посттрауматски стресни поремећај или стрес критичног инцидента, јесте стање организма код лица која су преживјела катастрофу (Kramer, 2009). Реакције стреса су нормалне реакције које се јављају након катастрофа и могу трајати одређено вријеме, а када опасност прође слиједи опоравак. Програми психосоцијалне подршке су у функцији ублажавања патње и бола угрожених људи због претрпљених оштећења у катастрофама. Ментални поремећаји код жртава катастрофе најчешће нису психозе, већ одражавају симптоме афективних поремећаја нагомиланих стресом. Катастрофом психотрауматизована лица неријетко треба посматрати као нормалне особе чији су клинички симптоми само реакција на абнормалну ситуацију (Ненадовић, 2013). Психолошка подршка у оквиру психолошке помоћи реализује се кроз вербални и невербални контакт са унесрећенима. Најдјелотворније рјешење у оквиру психосоцијалне помоћи настрадалима је да се емоционалне тешкоће унесрећених и спасилаца схватају као тешкоће у адаптацији (Гачић и Мићовић, 2019). Психолошка подршка за жртве катастрофе подразумеје два основна циља: нормализацију осјећања и помагање преживјелима да пронађу најефикаснији начин за суочавање с текућим стресовима. Наведени разлози изискују потребу за ангажовањем

адекватног броја стручњака за ментално здравље (психолози и психијатри) на краће и на дуже вријеме (Млађан, 2015). Правовремено пружена психолошка помоћ, кроз адекватна савјетовања и подршку, омогућиће стабилизацију психолошке реакције и помоћи у регулисању тешких емоција појединца изазваним катастрофом. Психолошком подршком се доприноси успостављању нарушене равнотеже и спречава штетно дјеловање по ментално здравље. Рад у ванредним ситуацијама, током одговора и санирања посљедица, поставља озбиљне захтјеве за стручним усавршавањем ангажованих специјалиста (спасиоци, вагрогасци, водитељи паса, љекари, инжињери), укључујући и њихову психолошку припрему (Шойгу, 2007). Специфичности њиховог рада су: динамичне промјене услова рада, временска неодређеност и недостатак потребних информација (Малкина-Пых, 2005; Шойгу, 2012). Специјалисти који раде у ванредним условима су под утицајем вишефакторског стреса. Подложност специјалисте стресорима предодређена је индивидуалним психофизиолошким карактеристикама, нивоом отпорности на стрес и радним искуством (Шойгу, 2007). Адаптација на стресну ситуацију је круцијална. За професионалце са искуством у раду у ванредним ситуацијама, ова околност није трауматична, док за младе специјалисте представља један од фактора стреса (Шойгу, 2010). Присутни су научни систематски прегледи у којим су испитани фактори који предвиђају и узрокују психолошке исходе у групама занимања које прве реагују на катастрофе. Поменуте групе су препознатљиве под именом снаге првог одговора и укључују сљедећа занимања: спасиоци за трагање и спасавање, полицајци, вагрогасци, техничари хитне медицинске помоћи, савјетници за ментално здравље и психолози, здравствени радници, радници служби за заштиту дјете, војно особље, заштитари, хуманитарни радници, а у неким случајевима наставници и свештенство, при томе не заборавајући и волонтере (Benedek 2007; Forbes et al., 2011; Jones et al., 2020).

ИСТРАЖИВАЊА

С порастом броја природних катастрофа, повећан је број смртно страдалих, као и број настрадалог и угроженог становништва. Међутим, са порастом броја људи који преживе природну катастрофу, забиљежен је и пораст броја ангажованих професионалаца и помагача у операцијама помоћи у катастрофама, као што су спасиоци, медицински радници и психолози. (Shoygu, 2014). Од деведесетих година прошлог вијека дошло је до интензивног развоја новог посла за психологе – пружање психолошке помоћи (Shoygu, 2014), како лицима погођеним природним катастрофама тако и помагачима (Jones et al., 2020; Casas and Benuto, 2021). Свакодневни и сложени професионални захтјеви спасилаца и волонтера с лицима којима је потребна помоћ, хуманост и емпатија захтијевају од помагача велики ангажман и емоционалну преданост (Benedek et al., 2007; Shaw et al., 2015; Cousins, 2018). Приликом директног

контакта са смртно страдалим лицима и унакаженим жртвама, контакта са немоћним преживјелим становништвом, призорима уништених стамбених објеката и девастиране инфраструктуре повећавају се могућности настанка негативних посљедица по ментално здравље ангажованих спасилаца и волонтера (Jones et al., 2020). У циљу заштите менталног здравља ангажованих помагача током свих фаза управљања природним катастрофама неопходан је адекватан програм психосоцијалне помоћи намијењен искључиво спасиоцима и волонтерима. Неопходно је да спасиоци и волонтери буду психофизиолошки отпорни на стресне и изазовне ситуације са којим се сусрећу током свог рада (Thormar et al. 2010; Shaw et al., 2015). Радне организације спасилачких служби одговорне су за своје запосленике, док хуманитарне организације имају одговорност према волонтерима (World Health Organization, War Trauma Foundation, & World Vision International, 2013; Thormar et al., 2013). Одговорност организације која ангажује помагаче је да их оснажује потребним знањима и вјештинама за успјешно ношење са стресом, односно у рјешавању посљедица стреса узрокованог тренутачном захтјевном ситуацијом. Уз развијање психолошког имунитета помагача, организација је одговорна и да им омогући правовремену стручну психолошку подршку.

Повећан број природних катастрофа у својим најразличитијим облицима: земљотреси, поплаве, вулканске ерупције, урагани, цунамији, торнада, пожари, лавине, клизишта, епидемије – резултирао је губицима људских живота и уништењем инфраструктуре (Шойгу, 2010). Шойгу (2010) сматра да је то био виталан разлог настанка независне области психолошке праксе – хитне психолошке помоћи. Јединствени услови рада психолога у ванредним ситуацијама одређују извјесну трансформацију професионалних принципа и етичких стандарда (Малкина-Пых, 2005; Шойгу, 2010). Психолошка подршка за хитно спасавање и друге хитне послове укључује сет мјера за стабилизацију социо-психолошке ситуације у зони ванредног стања, пружајући хитну психолошку помоћ жртвама, спречавајући настајак негативних психолошких посљедица међу жртвама као и специјалистима руског Министарства за ванредне ситуације (Шойгу, 2012; Шойгу et al., 2015). Резултати критичких научно-истраживачких студија и научни чланци (Forbes et al., 2011; Fox et al., 2012; North & Pfefferbaum, 2013; Dieltjens et al., 2014) нису утицали на дисеминацију прве психолошке помоћи као водеће препоруке у активности психосоцијалне подршке у кризним ситуацијама. Прва психолошка помоћ је у својим различитим облицима брзо постала универзално прихваћена рана интервенција за становништво погођено природном катастрофом и траумама (Bisson & Lewis, 2009; Shultz & Forbes, 2013). Интернационалне организације, владине и невладине, у својим приручницима, акционим плановима, мапама пута преферирају прву психолошку помоћ као почетну активност у циљу психолошке стабилизације појединца и становништва погођеног природним катастрофама (IASC, 2007; IFRC, 2009; World Health Organization, War Trauma

Foundation, & World Vision International, 2013; IASC RG MHPSS, 2012; Sphere Association, 2018).

Напори професионалаца и помагача који пружају психосоцијалну помоћ у околностима природних катастрофа треба да буду усмјерени ка поновном успостављању задовољавајућег и прихватљивог физичког, менталног, психолошког, социјалног и економског стања појединца и заједнице (Марчета, 2021). Континуирано одржавање психолошке добробити спасилаца и волонтера постиже се укључивањем активности пружања психосоцијалне помоћи у планирање и спровођење мјера спремности, мјера тренутног реаговања и мјера брзог реаговања и опоравка (Марчета и Врућинић, 2022). Најдјелотворнији начин помоћи помагачима да се носе са стресном ситуацијом и да се добро искористе постојећи ресурси у све три фазе јесте комбинација вршњачке подршке и прве психолошке помоћи (Referentni centar za psihosocijalnu podršku, 2009; World Health Organization, War Trauma Foundation, & World Vision International, 2013; Crveni krst Srbije, 2017). Узимајући у обзир да психолози Руске федерације преферирају хитну психолошку помоћ, чињеница је да је прва психолошка помоћ широко заступљена. Тим за координацију психосоцијалне помоћи и подршке у Републици Српској је током поплава 2014. године (Марчета, 2021) користио смјернице Европске мреже за трауматски стрес TENTS као референтне (ESTSS, 2011a, 2011b) а које су потврђене кроз пројекат PFA-CE 2017–2019 (PFA-CE, 2017). Црвени крст Србије од 2017. године развија водиче (Crveni krst Srbije, 2017) засноване на пружању прве психолошке помоћи (World Health Organization, War Trauma Foundation, & World Vision International, 2013), док је водич за теренске раднике од 2020. године присутан и на простору БиХ (World Vision Bosna i Hercegovina, 2020). Наравно, који модел пружања психолошке помоћи ће бити усвојен и имплементиран зависи од доносилаца одлука, као и од едукативних и истраживачких установа те њихових препорука.

МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР

Како би се постигао циљ овог рада спроведено је истраживање са припадницима снага заштите и спасавања Републичке управе цивилне заштите Републике Српске (РУЦЗ РС), волонтерима из Горске службе спасавања Федерације БиХ (ГСС ФБиХ) и припадницима Оружаних снага БиХ (ОС БиХ), а који су били ангажовани у спасилачкој² мисији отклањања последица земљотреса у Републици Турској фебруара 2023. године. Методом испитивања, а техником анкете спроведено је истраживање над намјерним узорком испитаника који су били ангажовани у спасилачкој мисији отклањања последица земљотреса у

2 Припадници ОС БиХ су били ангажовани у хуманитарној мисији отклањања последица земљотреса у Републици Турској.

градовима Кахраманмараш и Антакија у Републици Турској фебруара 2023. године. Инструмент анкетирања је био анкетни упитник с комбинованим питањима. Анкетна питања су формирана на бази смјерница Европске мреже за трауматски стрес – TENTS (ESTSS, 2011a, 2011b), а које су биле потврђене кроз пројекат PFA-CE 2017-2019 (PFA-CE, 2017).

Европска унија је 2009. године основала Европску мрежу за трауматски стрес (ESTSS, 2023). TENTS пројекат (енг.: *The European Network for Traumatic Stress – TENTS*) препознат је као један од водећих пројеката у хармонизацији стандарда психосоцијалне подршке широм Европе. Иако није обавезујући документ, израђене су смјернице за све европске земље и оне обухватају сет интервенција од првог помагања (пружање прве психолошке помоћи) до дугорочног збрињавања (санирања посљедица катастрофа). Смјернице имају за циљ развијање мреже европских стручњака за психосоцијалну помоћ и третман посттрауматског стреса код жртава несрећа те успостављање што дјелотворније службе која се стара о менталном здрављу (ESTSS, 2011a, 2011b). Ове смјернице су публиковане и на српском језику (TENTS, 2009, 2011a, 2011b). У складу са TENTS смјерницама, које нису обавезујуће природе, психосоцијална помоћ особљу хитних служби / спасиоцима и волонтерима у општем моделу помоћи предвиђа планирање поступака који ће помоћи у спречавању изгарања и трауматизације. Ови поступци обухватају: 1) редовне смјене (како људи не би радили дуже него што је потребно); 2) технички дебрифинг послје завршетка смјене; 3) системе подршке. Системи подршке подразумевају редовну супервизију, савјетовање с колегама и спољним савјетницима, затим технике за изградњу колективног духа усмјереног ка заједништву и подршци у тиму (Марчета и Врућинић, 2022, цитирано према Bisson & Tavako, 2008). Пројекат PFA-CE (енг.: *The Psychological First Aid and Psychosocial Support in Complex Emergencies – PFA-CE*) финансиран је од стране Европске уније у периоду од 2017. до 2019. године. Партнери у пројекту су били: Аустријски Црвени крст (координатор пројекта), Универзитет у Инзбруку (Аустрија) те националне организације Црвеног крста Хрватске, Италије, Сјеверне Македоније, Србије и Словеније (PFA-CE, 2017). Пројектом се настојао побољшати капацитет за реаговање на катастрофе јачањем компетенција запослених у националним организацијама Црвеног крста и волонтера у области прве психолошке помоћи и психосоцијалне подршке. Како би се унаприједила укљученост и активно учешће заједница погођених кризом, породица и група становништва у одговору на несрећу, развијени су алати за активирање заједнице.

Ограничење истраживања односи се на чињеницу да се исто заснивало само на лицима ангажованим у спасилачкој мисији отклањања посљедица земљотреса у Републици Турској фебруара 2023. године вољним да учествују у истраживању. У мисији спасавања у Републици Турској су учествовала 22 члана спасилачког тима из РУЦЗ РС, 42 члана спасилачког тима из ФУЦЗ, 10

чланова спасилачког тима из Одјељења за јавну безбједност Брчко дистрикта (ОЈБ БД) те 167 чланова Горских служби за спасавање из БиХ (Министарство безбједности БиХ, 2023). Истраживање је спроведено са припадницима снага заштите и спасавања РУЦЗ РС, волонтерима из ГСС ФБиХ и припадницима ОС БиХ. Анкетирани су чланови ГСС ФБиХ из Станица ГСС: Високо, Тузла, Зеница, Нови Град – Сарајево, Какањ, Мостар и Травник. У хуманитарној мисији отклањања посљедица земљотреса у Републици Турској било је ангажовано 10 припадника ОС БиХ, у саставу 6 официра, 3 подофицира и 1 војник (Министарство одбране БиХ, 2023). Коначно истраживање је спроведено на узорку од 34 испитаника. Резултати овог истраживања треба да буду индикатори у изналажењу практичних рјешења у управљању природним катастрофама у све три кључне фазе укључивањем активности пружања психосоцијалне помоћи, односно прве психолошке помоћи као модула у обуци у планирање и спровођење мјера спремности, мјера тренутног реаговања и мјера брзог реаговања и опоравка.

Чланови спасилачких тимова из ФУЦЗ, ОЈБ ДБ и Удружења за помоћ у ванредним околностима „WOLF” Фоча након увида у анкетна питања нису жељели да учествују у истраживању. Ово упућује на потребу за новим истраживањима о постојању и мјери искреног и подржаваћег односа унутар радних организација, а предмет истраживања би био ниво организационе културе радних организација. При томе би се испитало на ком нивоу спасиоци и волонтери могу отворено да причају и размјене проблеме без страха од посљедица, односно да ли се осјећају сигурно да причају о стресу и да потраже помоћ.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА И ДИСКУСИЈА

Табела 1. Питање П1 – Природне катастрофе као стресор

П1	Природне катастрофе су стресор који оставља негативне посљедице по психичко здравље људи.							
	број	%	број	%	број	%	БРОЈ	%
У потпуности да	2	25,00	4	25,00	1	10,00	7	20,59
Углавном да	3	37,50	4	25,00	7	70,00	14	41,18
Дјелимично	3	37,50	8	50,00	1	10,00	12	35,29
Углавном не	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Уопште не	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Не знам	0	0,00	0	0,00	1	10,00	1	2,94
	РУЦЗ РС		ГСС ФБиХ		ОС БиХ		УКУПНО	

Већина испитаних, преко 62%, сматра да су природне катастрофе стресор који оставља негативне посљедице по психичко здравље људи, док је трећина њих (35,29%) дјелимично сагласна. Развој стресног одговора у великој мјери је одређен природом стресора (Shoygu, 2009), односно његовим квалитативним и квантитативним карактеристикама. Закључује се да су анкетирани сагласни да су природне катастрофе стресор који оставља негативне посљедице по психичко здравље људи.

Табела 2. Питање П2 – Утицај контакта с људима који су имали трауматска и тешка искуства

П2	Контакт са људима који су изгубили своје ближње, своје домове и/или средства за живот или који су имали трауматска и тешка искуства утиче на мене.							
	број	%	број	%	број	%	БРОЈ	%
Да, увијек	1	12,50	3	18,75	0	0,00	4	11,74
Углавном да	5	62,50	6	37,50	2	20,00	13	38,24
Дјелимично	2	25,00	4	25,00	6	60,00	12	35,29
Углавном не	0	0,00	3	18,75	0	0,00	3	8,82
Не, никако	0	0,00	0	0,00	1	10,00	1	2,94
Не знам	0	0,00	0	0,00	1	10,00	1	2,94
	РУЦЗ РС		ГСС ФБиХ		ОС БиХ		УКУПНО	

Највећи број испитаних (49,98%) сматра да на њих утичу контакти са људима који су изгубили своје ближње, своје домове и/или средства за живот или који су имали трауматска и тешка искуства, док трећина испитаника (35,29%) износи тврдњу да дјелимично утиче.

Ангажовани спасиоци и волонтери у активностима отклањања посљедица природне катастрофе су под утицајем вишефакторског стреса. Међутим, подложност стресорима је предодређена индивидуалним психофизиолошким карактеристикама, нивоом отпорности на стрес, као и радним искуством сваког од спасилаца/волонтера (Шойгу, 2007). Имајући у виду претходне анализираних резултате потврђује се да је адаптација на стресну ситуацију круцијална. Брзина адаптације зависи и од нивоа психолошке отпорности, а која се повећава кроз обучавање.

Табела 3. Питање ПЗ – Спровођење мјера и активности кроз три фазе управљања ризиком од катастрофа

ПЗ У мојој радној организацији, у циљу заштите менталног здравља спасилаца/волонтера и превенције штетног дјеловања стресне ситуације спроводе се одговарајуће мјере и активности прије, за вријеме и послје природне катастрофе.								
	број	%	број	%	број	%	БРОЈ	%
У потпуности да	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Углавном да	1	12,50	5	31,25	0	0,00	6	17,65
Дјелимично	3	37,50	3	18,75	7	70,00	13	38,24
Углавном не	1	12,50	3	18,75	1	10,00	5	14,71
Уопште не	2	25,00	4	25,00	1	10,00	7	20,59
Не знам	1	12,50	1	6,25	1	10,00	3	8,82
	РУЦЗ РС		ГСС ФБиХ		ОС БиХ		УКУПНО	

У радним организацијама испитаника дјелимично се спроводе одговарајуће мјере и активности кроз три фазе управљања ризиком од катастрофа у циљу заштите менталног здравља спасилаца/волонтера и превенције штетног дјеловања стресне ситуације.

Организације би требале да имају јасан оквир политике о заштити особља у оквиру управљања трауматским догађајем. Руководиоци (менаџери) треба да буду свијесни кључних фактора ризика и да их користе приликом идентификације посебно рањивих група запосленика, а којима је можда потребна додатна подршка (Brooks et al., 2016). Ово укључује програме образовања и обуке за пружаоце прве психолошке помоћи у организационом контексту (супервизори, менаџери, радне колеге и здравствени професионалци где је релевантно) и примаоце (који су сами чланови), са циљем вршњачке подршке („peer to peer”). Групе за супервизију треба да води стручно обучени модератори (Малкина-Пых, 2005).

Наиме, од октобра 2014. године у МО и ОС БиХ је област заштите менталног здравља и психосоцијалне асистенције дефинисана кроз усвојену политику (МО БиХ, 2014). У складу са политиком (2014) основне методе заштите менталног здравља и психосоцијалне асистенције у МО и ОС БиХ се реализују у капацитетима МО и ОС БиХ искључиво од стране војних психолога, док се специјалистичке методе заштите реализују у здравственим установама. У случају РУЦЗ РС, односно ГСС ФБиХ, системски нису успостављени капацитети за развој и унапређење мјера заштите и очувања менталног здравља и психосоцијалне асистенције њихових припадника, већ поменути активност појединци обављају кроз надлежне здравствене установе.

Табела 4. Питање П4 – Начини превазилажења стреса

П4	У току свога досадашњег рада био/ла сам у стресним ситуацијама. Стрес сам превазилазио/ла:							
	број	%	број	%	број	%	БРОЈ	%
Самостално (самопомоћ)	2	25,00	8	50,00	1	10,00	11	32,35
Уз помоћ породице	1	12,50	0	0,00	1	10,00	2	5,88
Уз помоћ пријатеља/ица	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Уз помоћ религије	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Уз помоћ вјерских лица	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Уз стручну помоћ	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Уз помоћ радних колега/ица	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Нисам био/била у стресним ситуацијама	1	12,50	1	6,75	0	0,00	2	5,88
Вишеструки одговори	4	50,00	7	43,75	8	80,00	19	55,88
	РУЦЗ РС		ГСС ФБиХ		ОС БиХ		УКУПНО	

Забилежено је 16 варијанти вишеструких одговора у којима је комбиновано од два до четири (од понуђених седам) начина превазилажења стреса. Два (5,88%) испитаника су изјавила да у свом досадашњем раду нису били у стресним ситуацијама.

Најзаступљенији комбиновани стилови превазилажења стреса код 19 (55,88%) испитаника су самопомоћ са фреквенцијом 15 (26,32%) и уз помоћ породице, код њих 14, (24,56%). Девет (15,79%) испитаника употребљава стил уз помоћ пријатељ/ица. Стручну помоћ и религију комбинује једнак број испитаника, а фреквенција одговора је пет (8,77%). Начин превазилажења стреса уз помоћ вјерских лица није уопште забилежен као одговор.

Један од специфичних комбинованих одговора забилежен је код припадника ОС БиХ: „Стрес сам превазилазио углавном кориштењем метода које сам стекао током своје едукације гдје сам обучаван како да се понашам у различитим стресним ситуацијама и на који начин да стресне ситуације држим под својом контролом. Касније фазе стреса сам превазилазио и контролисао уз стручну помоћ као и подршку породице.”

На основу прикупљених одговора закључује се да већина анкетираних практикује превазилажење стреса кроз активност самопомоћи и уз помоћ њима блиских људи. То упућује да су испитаници свјесни својих емоционалних реакција и савладавају их свом ужем окружењу без стручне помоћи. Стицање увида у властиту изложеност стресу један је од могућих начина самопомоћи, а који доприноси психолошкој добробити појединца (Марчета и Врућинић, 2022).

Табела 5. Питање П5 – Начини превазилажења стреса узрокованог обављањем свакодневних послова

Обављање мојих свакодневних послова, контакт с људима који су изгубили своје ближње, своје домове и/или средства за живот или који су имали трауматска и тешка искуства, утиче на мене тако да:								
	број j	%	број	%	број	%	БРОЈ	%
Покушам потражити емоционалну подршку од породице	0	0,00	0	0,00	1	10,00	1	2,94
Покушам потражити емоционалну подршку од пријатеља	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Покушам потражити емоционалну подршку од радних колега	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Конзумирам више алкохола	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Конзумирам више цигарета	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Конзумирам више кафе	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Константно осјећам физичке тегобе и бринем се за своје здравље	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Константно осјећам психичке тегобе и бринем се за своје здравље	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Окренем се другим активностима да бих скренуо/ла мисли	0	0,00	3	18,75	0	0,00	3	8,82
Спавам дуже него обично	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Покушам наћи утјеху у религији	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Научио/ла сам живјети с тим	3	37,50	7	43,75	3	30,00	13	38,24
Вишеструки одговори	5	62,50	3	37,50	6	60,00	17	50,00
	РУЦЗ РС		ГСС ФБиХ		ОС БиХ		УКУПНО	

Седамнаест испитаника (50,00%) користи различите начине превазилажења стреса узрокованог свакодневним пословима (контакт с људима који су изгубили своје ближње, своје домове и/или средства за живот или који су имали трауматска и тешка искуства).

Забилежено је 10 варијанти вишеструких одговора у којима је комбиновано од два до осам (од понуђених девет) начина превазилажења стреса. Стрес услед обављања свакодневних послова испитаници су највише превладавали на начин да су научили живјети с тим, као и окрећући се другим активностима како би скренули мисли.

Најчестанији одговор је научио/ла сам живјети с тим са фреквенцијом 24 и релативном фреквенцијом 45,28%. Окренем се другим активностима да бих скренуо/ла мисли је заступљен у четвртини укупних одговора (укупно 12 испитаника), док три (5,66%) испитаника покушава наћи утјеху у религији.

На основу претходног, потврђује се закључак да већина анкетираних практикује превазилажење стреса кроз активност самопомоћи, те на тај начин одржавају ниво своје психолошке добробити.

Табела 6. Питање П6 – Учестаност спровођења обуке у вези са превазилажењем стресних ситуација

П6	У мојој радној организацији обука у вези са превазилажењем стресних ситуација се спроводи							
	број	%	број	%	број	%	БРОЈ	%
Више пута у мјесецу	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Једном мјесечно	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Једном квартално	0	0,00	3	18,75	0	0,00	3	8,82
Полугодишње	1	12,50	0	0,00	0	0,00	1	2,94
Једном у години	0	0,00	2	12,50	1	10,00	3	8,82
Не спроводи се обука	7	87,50	11	68,75	9	90,00	27	79,41
	РУЦЗ РС		ГСС ФБиХ		ОС БиХ		УКУПНО	

Већина испитаника, њих 27 (79,41%), износи да се у њиховим радним организацијама не спроводи обука у вези са превазилажењем стресних ситуација. Прикупљени и анализирани подаци указују да не постоји системски уређена обука у вези са превазилажењем стресних ситуација.

У циљу идентификовања препорука за интервенције за смањење ризика и подстицање отпорности последице инцидента досадашња истраживања претпостављају да ће занимања која обављају своје улоге током реаговања на природне катастрофа вјероватно имати више обуке и самим тим бити више психолошки и ментално припремљени (Brooks et al., 2016). С тим у вези, радне организације су дужне да организују обучавање и припреме запослене у циљу са превазилажењем стресних ситуација.

Табела 7. Питање П7 – Начини обучавања у вези са превазилажењем стресних ситуација

П7 У мојој радној организацији се спроводи обука у вези са превазилажењем стресних ситуација на следећи начин:								
	број	%	број	%	број	%	БРОЈ	%
Вршњачка подршка у систему „старији брат/сестра”	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Психолошка едукација	0	0,00	2	12,50	1	10,00	3	8,82
Састанци вршњачких група за подршку	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Вишеструки одговори	0	0,00	2	12,50	0	0,00	2	5,88
Не спроводи се обука	8	100,00	12	75,50	8	80,00	28	82,35
Нешто друго*	0	0,00	0	0,00	1	10,00	1	2,94
	РУЦЗ РС		ГСС ФБиХ		ОС БиХ		УКУПНО	

* „Кратко и недовољно, пред сами одлазак у мисију”.

Већина испитаника, њих 28 (82,35%), износи да се у њиховим радним организацијама не спроводи обука у вези са превазилажењем стресних ситуација. Уз три одговора не спроводи се обука, испитаници ОС БиХ су додали следеће коментаре: „Једину обуку у вези превазилажења стресних ситуација сам имао при упућивању у хуманитарну мисију у Р. Турску и након повратка са исте од стране психолога ОС БиХ и иста је била јако учинковита.” Затим: „У мојој радној организацији углавном се не изводи систематска обука у превазилажењу стресних ситуација. Обука се врши само у случају формирања одређене групе која се упућује на специфичне задатке који могу имати трауматичне последице.” Забиљежен је и одговор: „Добијеш пар дана да се одмориш”. Забиљене су двије варијанте вишеструких одговора у којима су комбинована два (од понуђена три) начина превазилажења стресних ситуација. Укупан најучестанији одговор је психолошка едукација са фреквенцијом пет (83,33%).

Резултати упућују да радне организације у наредном периоду морају уредити планове обука у вези са превазилажењем стресних ситуација својих запосленика. Већа припремљеност и могућност ублажавања утицаја негативних фактора, узимајући у обзир учесталост, природу и интензитет трауматичног излагања и кумулативни утицај на ментално здравље, забринутости за личну безбједност и сл., постиже се одговарајућом обуком (Brooks et al., 2016; Jones, 2017).

Табела 8. Питање П8 – Начини постизања психолошке отпорности

П8 У мојој радној организацији психолошка отпорност појединца и тимова се постиже:	број		%		број		%	
	број	%	број	%	број	%	БРОЈ	%
Отвореним изношењем проблема уз поштовање принципа повјерљивости	0	0,00	2	12,50	1	10,00	3	8,82
Психолошком едукацијом о емоционалном стресном раду	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Политикама и стратегијама	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Подршком запослених	0	0,00	0	0,00	1	10,00	1	2,94
Његовањем осјећаја припадности тиму	1	12,50	1	6,25	0	0,00	2	5,88
Окупљањем након критичног догађаја	0	0,00	1	6,25	1	10,00	2	5,88
Редовним састанцима	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Вишеструки одговори	4	50,00	5	31,25	2	20,00	11	32,35
Ништа од наведеног	3	37,50	6	37,50	5	50,00	14	41,18
Без одговора	0	0,00	1	6,25	0	0,00	1	2,94
	РУЦЗ РС		ГСС ФБиХ		ОС БиХ		УКУПНО	

Четрнаест испитаника (41,18%) није навело нити један од седам понуђених, а стандардизованих и уобичајених начина постизања психолошке отпорности појединца и тимова, док је њих 11 (32,35%) формирало вишеструке одговоре.

Забилежено је девет варијанти вишеструких одговора у којима је комбиновано од два до пет (од понуђених седам) начина постизања психолошке отпорности. Најчестанији одговори код испитаника су отворено изношење проблема уз поштовање принципа повјерљивости и окупљање након критичног догађаја са фреквенцијом одговора 10 (релативна фреквенција 25,64%). Његовање осјећаја припадности тиму има фреквенцију седам (17,95%), а редовни састанци шест (15,38%). Фреквенција одговора подршка запослених је три уз релативну фреквенцију од 7,69%, док је психолошка едукација о емоционалном стресном раду као одговор укупно поновљена два пута (5,13%). Да се психолошка отпорност појединца и тимова постиже политикама и стратегијама сматра један (2,94%) испитаник.

Прикупљени и анализирани подаци указују да у радним организацијама анкетираних спасилаца и волонтера не постоји организована системска активност са циљем успостављања и континуираног одржавања психолошке отпорности запослених. На основу резултата закључује се да психолошка от-

порност анкетираних спасилаца и волонтера искључиво зависи од њихових индивидуалних психофизиолошких карактеристика и личног нивоа отпорности на стрес, а не као резултат обуке у радним организацијама. Развијање психолошког имунитета спасилаца и волонтера је одговорност организације која их ангажује. Кроз спровођење планске и континуиране обуке, организација оснажује запосленике потребним знањима и вјештинама за успјешно ношење са стресом, односно у рјешавању посљедица стреса узрокованог тренутачном захтјевном ситуацијом.

Табела 9. Питање П9 – Психосоцијалне активности прије мисије

Прије упућивања у спасилачку мисију у Републику Турску фебруара 2023. године обавио/ла сам разговор са лицем задуженим за заштиту менталног здравља и психосоцијалну асистенцију.								
	број	%	број	%	број	%	БРОЈ	%
Да	0	0,00	3	18,75	10	100,00	13	38,24
Не	8	100,00	13	81,25	0	0,00	21	61,76
	РУЦЗ РС		ГСС ФБиХ		ОС БиХ		УКУПНО	

Већина испитаних, њих 21 (61,76%), је дало негативан одговор на питање: „Прије упућивања у спасилачку мисију у Републику Турску фебруара 2023. године обавио/ла сам разговор са лицем задуженим за заштиту менталног здравља и психосоцијалну асистенцију.”

На основу прикупљених и анализираних одговора закључује се да у РУЦЗ РС не постоји системски уређена психосоцијална активност која се врши прије упућивања спасилаца на задатак. Такав закључак се намеће и у случају ангажованих волонтера ГСС ФБиХ. Примјећује се да су сви припадници ОС БиХ (100%) прије упућивања у хуманитарну мисију обавили разговор са лицем задуженим за заштиту менталног здравља и психосоцијалну асистенцију. Наведено је у складу са циљем политике (МО БиХ, 2014), односно да се припадницима ОС БиХ изврши савјетовање и њихова припрема за предстојећи задатак са повећаним ризиком.

Табела 10. Питање П10 – Пријем информација прије мисије

П10 Прије упућивања добио/ла сам корисне информације у циљу очувања свога менталног здравља и превенције штетног дјеловања стресне ситуације.								
	број	%	број	%	број	%	БРОЈ	%
Да	2	25,00	7	43,75	10	100,00	19	55,88
Не	6	75,00	9	56,25	0	0,00	15	44,12
	РУЦЗ РС		ГСС ФБиХ		ОС БиХ		УКУПНО	

Да су прије упућивања у мисију добили корисне информације у циљу очувања свога менталног здравља као и информације за превенцију штетног дјеловања стресне ситуације сматра 19 (55,88%) испитаника, док остатак, њих 15 (44,12%) сматра да нису.

Резултати истраживања су показали да већина (75,00 %) ангажованих анкетираних припадника РУЦЗ РС прије упућивања у спасилачку мисију у Републику Турску фебруара 2023. године није добила корисне информације у циљу очувања свога менталног здравља и превенције штетног дјеловања стресне ситуације, док 25,00% сматра да јесте. Ангажовани анкетирани волонтери ГСС ФБиХ, њих 56,25% изјављује да прије упућивања у спасилачку мисију у Републику Турску фебруара 2023. године нису добили корисне информације у циљу очувања свога менталног здравља и превенције штетног дјеловања стресне ситуације, док 43,75% износи слагање са тврдњом. Наиме, резултати су показали да су сви (100%) ангажовани припадници ОС БиХ добили корисне информације у циљу очувања свога менталног здравља и превенције штетног дјеловања стресне ситуације, што је у складу са циљем политике (МО БиХ, 2014).

Информисање и припрема спасилаца и волонтера јесте почетна активност подршке. Она укључује регрутовање и селекцију помагача с одговарајућим вјештинама, културним и образовним поријеклом. Информисањем, едукацијом и оријентацијом у вези са кризном ситуацијом те присутним факторима ризика обезбјеђује се виши ниво спознаје помагача о изазовима и могућим посљедицама њихове дјелатности. Давањем упутстава, едукацијом и обуком, пружају се теоријска знања и практичне вјештине које помагачима могу олакшати посао, док се израдом резервних планова постиже виши ниво управљања те осјећаја контроле (Referentni centar za psihosocijalnu podršku, 2009; World Health Organization, War Trauma Foundation, & World Vision International, 2013; Crveni krst Srbije, 2017).

Табела 11. Питање П11 – Психосоцијалне активности у току мисије

П11	У току спасилачке мисије имао/ла сам контакт са лицем задуженим за заштиту менталног здравља и психосоцијалну асистенцију.							
	број	%	број	%	број	%	БРОЈ	%
Да	1	12,50	3	18,75	1	10,00	5	14,71
Не	7	87,50	13	81,25	9	90,00	29	85,29
	РУЦЗ РС		ГСС ФБиХ		ОС БиХ		УКУПНО	

Већина анкетираних, њих 29 (85,29%), је дало негативан одговор на питање: „У току спасилачке мисије имао/ла сам контакт са лицем задуженим за заштиту менталног здравља и психосоцијалну асистенцију”.

Резултати истраживања су показали да већина (87,50 %) ангажованих анкетираних припадника РУЦЗ РС за вријеме спасилачке мисије у Републици Турској фебруара 2023. године није имала контакте са лицем задуженим за заштиту менталног здравља и психосоцијалну асистенцију, док 12,50% сматра да јесте. Већина ангажованих анкетираних волонтера ГСС ФБиХ, њих 81,25% изјављује да током спасилачке мисије нису имали контакте са лицем задуженим за заштиту менталног здравља и психосоцијалну асистенцију, док 18,75% износи тврдњу да јесте. У случају ангажованих припадника ОС БиХ, већина (90,00%) негира контакте са лицем задуженим за заштиту менталног здравља и психосоцијалну асистенцију током трајања хуманитарне мисије, а 10,00% одговора потврдно.

Анализирајући прикупљене одговоре, закључује се да радне организације немају системски уређено и организовано присуство лица задуженог за заштиту менталног здравља и психосоцијалну асистенцију приликом ангажовања спасилаца и волонтера на извршавању својих задатака.

Табела 12. Питање П12 – Пријем информација у току мисије

П12	У току спасилачке мисије добијао/ла сам корисне информације у циљу очувања свога менталног здравља и превенције штетног дјеловања стресне ситуације.							
	број	%	број	%	број	%	БРОЈ	%
Да	3	37,50	6	37,50	4	40,00	13	38,24
Не	5	62,50	16	62,50	6	60,00	21	61,76
	РУЦЗ РС		ГСС ФБиХ		ОС БиХ		УКУПНО	

Да нису добијали корисне информације у циљу очувања свога менталног здравља као и информације за превенцију штетног дјеловања стресне ситуације током спасилачке мисије сматра 21 (61,76%) испитаник, док остатак (38,24%) анкетираних износи позитиван одговор.

Резултати истраживања показују да већина (62,50 %) ангажованих анкетираних припадница РУЦЗ РС није добијала корисне информације у циљу очувања свога менталног здравља и превенције штетног дјеловања стресне ситуације, док 37,50% сматра да јесте. Ангажовани анкетирани волонтери ГСС ФБиХ, њих 62,50% изјављује током спасилачке мисије у Републици Турској фебруара 2023. године нису добијали корисне информације у циљу очувања свога менталног здравља и превенције штетног дјеловања стресне ситуације, док 37,50% износи потврдан одговор. Већина (60,00%) ангажованих припадника ОС БиХ, сматра да нису добијали корисне информације у циљу очувања свога менталног здравља и превенције штетног дјеловања стресне ситуације, док 40,00% њих тврди да јесу.

Анализом прикупљених одговора, потврђује се закључак се да би радне организације требале системски уредити и организовати присуство лица задуженог за заштиту менталног здравља и психосоцијалну асистенцију приликом ангажовања спасилаца и волонтера на извршавању својих задатака.

Табела 13. Питање П13 – Активности менторства и подршке током мисије

У циљу заштите свога менталног здравља и превенције штетног дјеловања П13 стресне ситуације, током спасилачке мисије имао/ла сам менторство и подршку у виду:								
	број	%	број	%	број	%	БРОЈ	%
Редовни састанци тимова	2	25,00	3	18,75	2	20,00	7	20,59
Вршњачка подршка	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Супервизија и додатна обука	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Прва психолошка помоћ	0	0,00	0	0,00	1	10,00	1	2,94
Праћење стреса појединца / тима	1	12,50	0	0,00	0	0,00	1	2,94
Психосоцијална подршка	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Упућивање на професионалну помоћ	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Нисам имао менторство и подршку	4	50,00	9	56,25	3	30,00	16	47,06
Вишеструки одговори	1	12,50	3	18,75	4	40,00	8	23,53
Ништа од наведеног	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Без одговора	0	0,00	1	6,25	0	0,00	1	2,94
	РУЦЗ РС		ГСС ФБиХ		ОС БиХ		УКУПНО	

Током одговора на несрећу спроводи се активност менторства и подршке. Менторство и подршка се могу односити на активан одговор на један кризни догађај или на продужену кризу. Спроводи се кроз редовне састанке тимова и праћење стреса појединца и тима, затим кроз супервизију и додатну обуку. Супервизијом се обезбјеђује промишљање о радном функционисању у сложеним ситуацијама, а групе за супервизију треба да води стручно обучен модератор (Малкина-Пых, 2005). Прва психолошка помоћ, психосоцијална подршка и вршњачка подршка су активности које се спровode током одговора на несрећу кроз менторство и подршку. Уколико наведене активности нису дале адекватан ефекат, сљедећа инстанца је упућивање на професионалну помоћ (Referentni centar za psihosocijalnu podršku, 2009; World Health Organization, War Trauma Foundation, & World Vision International, 2013; Crveni krst Srbije, 2017).

Највећи број анкетираних, њих 16 (47,06%) је изјавио да нису имали менторство и подршку. У циљу заштите менталног здравља и превенције штетног дјеловања стресне ситуације, осам испитаника (23,53%) наводи да су током мисије спровођене различите активности менторства и подршке. Код испитаних, редовни састанци тимова су активност која има најчестанију фреквенцију одговора једнаку 13 (релативна фреквенција 46,43%). Активност праћење стреса појединца / тима као одговор је забиљежен код шест (21,43%) испитаника, док је прва психолошка помоћ као активност препозната код три (10,71%) анкетираних. Активности вршњачка подршка, психосоцијална подршка те упућивање на професионалну помоћ имају фреквенцију понављања два (7,14%). Супервизија и додатна обука нису забиљежени као одговор.

Подршка током активности отклањања посљедица природне катастрофе може бити кључна за спречавање и минимизирање негативног утицаја стресора. Промовисање бриге о себи у складу са праћењем стреса може играти централну улогу у психосоцијалној подршци (Umeda et al., 2020). Одговорно помагање такође значи да спасиоци и волонтери требају да се старају за своје здравље и добробит. Неопходно је ангажовани спасиоци и волонтери воде рачуна о свом здравственом и менталном стању. На тај начин су психолошки и емотивно способни да помогну другима. Брига о себи је услов да се на најбољи начин може помоћи другима, а рад у тиму подразумева и бригу на стање својих колега (World Health Organization, War Trauma Foundation, & World Vision International, 2013; Sphere Association; 2018).

Табела 14. Питање П14 – Психосоцијалне активности након мисије

Након завршетка спасилачке мисије у Републици Турској и повратка у П14 Републику Српску / БиХ обавио/ла сам разговор са лицем задуженим за заштиту менталног здравља и психосоцијалну асистенцију.								
	број	%	број	%	број	%	БРОЈ	%
Да	1	12,50	4	25,00	10	100,00	15	44,12
Не	7	87,50	12	75,00	0	0,00	19	55,88
	РУЦЗ РС		ГСС ФБиХ		ОС БиХ		УКУПНО	

На питање: „Након завршетка спасилачке мисије у Републици Турској и повратка у Републику Српску / БиХ обавио/ла сам разговор са лицем задуженим за заштиту менталног здравља и психосоцијалну асистенцију” 19 (55,88%) анкетираних је дало негативан одговор, док је њих 15 (44,12%) потврдно одговорило.

Резултати истраживања су показали да већина (87,50 %) ангажованих анкетираних припадника РУЦЗ РС након завршетка спасилачке мисије у Републици Турској и повратка у Републику Српску није обавила разговор са лицем задуженим за заштиту менталног здравља и психосоцијалну асистенцију, док

12,50% изјављује да јесте. Већина ангажованих анкетираних волонтера ГСС ФБиХ, њих 75,00%, изјављује да нису обавили разговор са лицем задуженим за заштиту менталног здравља и психосоцијалну асистенцију након завршетка спасилачке мисије и повратка у БиХ, док 25,00% износи слагање са тврђом. Примјећује се да су сви припадници ОС БиХ (100%) након завршетка хуманитарне мисије и повратка у БиХ обавили разговор са лицем задуженим за заштиту менталног здравља и психосоцијалну асистенцију. Наведено је у складу са циљем политике (МО БиХ, 2014), односно праћење понашања припадника МО И ОС БиХ након повратка из мисија.

Претходно исказаним, резултати поново потврђују да у случају РУЦЗ РС, односно ГСС ФБиХ, системски нису успостављени капацитети заштите и очувања менталног здравља и психосоцијалне асистенције њихових припадника, док се основне методе заштите менталног здравља и психосоцијалне асистенције у ОС БиХ реализују у капацитетима војних психолога.

Табела 15. Питање П15 – Пријем информација након мисије

Након завршетка спасилачке мисије у Републици Турској и повратка у П15 Републику Српску / БиХ добио/ла сам корисне информације у циљу очувања свога менталног здравља и превенције штетног дјеловања стресне ситуације.								
	број	%	број	%	број	%	БРОЈ	%
Да	1	12,50	7	43,75	9	90,00	17	50,00
Не	7	87,50	9	56,25	1	10,00	17	50,00
	РУЦЗ РС		ГСС ФБиХ		ОС БиХ		УКУПНО	

Процент позитивних и негативних одговора су једнаки. Половина (50,00%) анкетираних сматра да су након завршетка спасилачке мисије у Републици Турској и повратка у Републику Српску / БиХ добили корисне информације у циљу очувања свога менталног здравља и превенције штетног дјеловања стресне ситуације. Исти проценат (50,00%) је и оних који сматрају супротно.

Резултати истраживања показују да већина (87,50 %) ангажованих анкетираних припадника РУЦЗ РС није добила корисне информације у циљу очувања свога менталног здравља и превенције штетног дјеловања стресне ситуације након завршетка спасилачке мисије и повратка у Републику Српску, док 12,50% сматра да јесте. Ангажовани анкетирани волонтери ГСС ФБиХ, њих 56,25% изјављује да након завршетка спасилачке мисије и повртака у БиХ нису добили корисне информације у циљу очувања свога менталног здравља и превенције штетног дјеловања стресне ситуације, док 43,75% износи потврђан одговор. Иако је политиком (МО БиХ, 2014) дефинисано праћење понашања припадника МО и ОС БиХ након повратка из мисија, примјећује се да је 90% анкетираних припадника ОС БиХ добило корисне информације у циљу

очувања свога менталног здравља и превенције штетног дјеловања стресне ситуације.

Резултати поново потврђују да у случајевима РУЦЗ РС и ГСС ФБиХ нису системски успостављени капацитети заштите и очувања менталног здравља и психосоцијалне асистенције, а да се у случају ОС БиХ основне методе заштите менталног здравља и психосоцијалне асистенције реализују у капацитетима војних психолога.

Табела 16. Питање П16 – Активности релаксације и извјештавања

П16	У циљу заштите менталног здравља и превенције штетног дјеловања стресне ситуације, након повратка у Републику Српску / БиХ вршени су:							
	број	%	број	%	број	%	БРОЈ	%
Индивидуални осврти на догађај	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Прва психолошка помоћ	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Тимски осврти на догађај	1	12,50	0	0,00	2	20,00	3	8,82
Вршњачка подршка	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Евалуација догађаја	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Упућивање на професионалну помоћ	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Одавање признања	1	12,50	0	0,00	0	0,00	1	2,94
Вишеструки одговори	4	50,00	9	56,25	8	80,00	21	61,76
Ништа од наведеног	2	25,00	7	43,750	0	0,00	9	26,47
	РУЦЗ РС		ГСС ФБиХ		ОС БиХ		УКУПНО	

Двадесетједан испитаник (61,76%) наводи да су након мисије спровођене различите активности релаксације и извјештавања са циљем заштите њиховог менталног здравља те превенције штетног дјеловања стресне ситуације. Девет испитаника (26,47%) није навело нити један од понуђених, а стандардизованих активности релаксације и извјештавања.

Забилежено је 15 варијанти вишеструких одговора у којима је комбиновано од два до четири начина активности релаксације и извјештавања. Најучестанији одговори са фреквенцијом 19 и релативном фреквенцијом 26,03% су индивидуални осврти на догађај као и тимски осврти на догађај. Сљедећа активност је одавање признања са укупним бројем понављања 14 (19,18%). Фреквенција одговора прва психолошка помоћ и евалуација догађаја је седам (9,59%), док је вршњачка подршка као активност забилежена у два одговора

(2,74%). Упућивање на професионалну помоћ је забиљежена у пет (6,85%) одговора, и то код четири испитаника ГСС ФБиХ и једног испитаника ОС БиХ.

Након одговора на несрећу, када кризни догађај прође и када помагачи заврше свој посао, спроводе се активности релаксације и извјештавања. Оне укључују тимске и индивидуалне осврте на догађај и евалуацију истих. Хуманитарне организације у овој фази имају прилику да одају признања волонтерима, а радне организације да награде своје запосленике. Прва психолошка помоћ и вршњачка подршка су активности које се спроводе и током ове фазе, а уколико је потребно врши се упућивање помагача на професионалну помоћ (Referentni centar za psihosocijalnu podršku, 2009; World Health Organization, War Trauma Foundation, & World Vision International, 2013; Crveni krst Srbije, 2017). Имајући у виду, да су све три организације имале медијски праћену активност одавања признања за своје припаднике, остаје непознат разлог зашто су само четири испитаника РУЦЗ РС, пет испитаника из ГСС ФБиХ и пет испитаника ОС БиХ дала потврдан одговор за ову активност, док је остатак испитаних негирао исту.

Табела 17. Питање П17 – Однос обуке и изазова

	РУЦЗ РС		ГСС ФБиХ		ОС БиХ		УКУПНО	
	број	%	број	%	број	%	БРОЈ	%
У потпуности да	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Углавном да	1	12,50	2	12,50	0	0,00	3	8,82
Дјелимично	1	12,50	3	18,75	4	40,00	8	23,53
Углавном не	1	12,50	1	6,25	2	20,00	4	11,76
Уопште не	1	12,50	3	18,75	3	30,00	7	20,59
Не знам	4	50,00	7	43,75	1	10,00	12	35,29
	РУЦЗ РС		ГСС ФБиХ		ОС БиХ		УКУПНО	

Већина анкетираних сматра да обука са циљем заштите менталног здравља и превенције штетног дјеловања стресне ситуације у њиховим радним организацијама не одговара изазовима са којима су се сусрели у вријеме спасилачке мисије у Републици Турској фебруара 2023. године, док само три (8,82%) испитаника сматрају да обука углавном одговара изазовима. На ово питање чак 12 (35,29%) испитаника не зна одговор, док су разлози непознати.

Резултати упућују да радне организације у наредном периоду морају прилагодити своје планове обука. Психолошка припрема припадника за евентуални догађај може имати пресудан утицај на успјех психолошког одговора

као и напоре psihолошког опоравка, стога psihолошка спремност мора бити укључена у планове обучавања. Обука са циљем заштите менталног здравља и превенције штетног дјеловања стресне ситуације се треба узети у разматрање, а планери обуке требају да укључе ментално здравље својих припадника у процес планирања. Односно, сви запослени треба да прођу одговарајућу и специјализовану обуку која ће их оспособити вјештинама, знањем и самопоуздањем за рад у изазовним стресним условима, при чему је прва psihолошка помоћ првенствена (Brooks et al., 2016).

Табела 18. Питање П18 – Потреба за спровођењем обуке у пружању прве psihолошке помоћи

	По мом мишљењу, постоји потреба да се у мојој радној организацији П18 спроводи обука спасилаца/волонтера у пружању прве psihолошке помоћи настрадалом становништву.							
	број	%	број	%	број	%	БРОЈ	%
У потпуности да	7	87,50	6	37,50	7	70,00	20	58,82
Углавном да	0	0,00	5	31,25	2	20,00	7	20,59
Дјелимично	0	0,00	2	12,50	1	10,00	3	8,82
Углавном не	0	0,00	2	12,50	0	0,00	2	5,88
Уопште не	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Не знам	1	12,50	1	6,25	0	0,00	2	5,88
	РУЦЗ РС		ГСС ФБиХ		ОС БиХ		УКУПНО	

Већина испитаника је изразила потребу за спровођењем обуке у пружању прве psihолошке помоћи. Обука запослених у psihолошкој првој помоћи може побољшати осећај другарства (припадност тиму/колективу), а истовремено обучавају запослене у вршњачкој подршци. Утврђено је да обука у psihолошкој првој помоћи пружа оквир за подршку другима након трауматских догађаја и да доводи до већег самопоуздања у пружању подршке као и помоћи превазилажења туђе psihолошке невоље (Brooks et al., 2016).

ЗАКЉУЧАК

Представљен је дио налаза ширег истраживачког пројекта, а који је спроведен у периоду од март–јун 2023. године на узорку испитаника – припадника снага за заштиту и спасавање Републичке управе цивилне заштите Републике Српске, волонтере из Горске службе спасавања Федерације БиХ и припадника Оружаних снага БиХ, а који су били ангажовани у спасилачкој мисији отклањања посљедица земљотреса у Републици Турској фебруара 2023. године. Чињеница је да је истраживање ограничено и спроведено само на лицима која

су била ангажована у спасилачкој мисији отклањања последица земљотреса у Републици Турској фебруара 2023. године и вољна да учествују у истраживању. Упркос наведеном, резултати овог истраживања треба да буду индикатори у изналагању практичних рјешења – укључивање активности пружања психосоцијалне помоћи, односно уврштавање прве психолошке помоћи као модула у обуци у планирање и спровођење мјера спремности, мјера тренутног реаговања и мјера брзог реаговања и опоравка. Резултати су показали да је већина испитаних изразила потребу да се у њиховим радним организацијама спроводи обука у пружању прве психолошке помоћи.

Истраживањем је утврђено да се у радним организацијама испитаника дјелимично спровode одговарајуће мјере и активности кроз три фазе управљања ризиком од катастрофа у циљу заштите менталног здравља спасилаца/волонтера и превенције штетног дјеловања стресне ситуације, али да се не спроводи обука у вези са превазилажењем стресних ситуација. Резултати истраживања показују да већина анкетираних сматра да обука са циљем заштите менталног здравља и превенције штетног дјеловања стресне ситуације у њиховим радним организацијама не одговара изазовима са којима су се сусрели у вријеме спасилачке мисије у Републици Турској фебруара 2023. године те да постоји потреба за успостављањем програма едукације и обуке спасилаца и волонтера у пружању прве психолошке помоћи

Несумњиво је да је програмски уређен и континуирани приступ одржавања психолошке добробити потребан спасиоцима и волонтерима. Програмирање и планирање модула обуке у пружању прве психолошке помоћи у политике и смјернице обуке организација које ангажује спасиоце и волонтере је круцијално. Уврштавањем поменутог модула у план обуке, организације показују бригу о менталном здрављу својих припадника, коју доказују кроз одржавање њихове психолошке добробити. У циљу избјегавања нежељеног феномена „друге жртве” требало би размотрити обучавање у пружању прве психолошке помоћи и њен нестигматизирајући приступ за подстицање отпорности ангажованих спасилаца и волонтера.

ЛИТЕРАТУРА

- Benedek, D., Fullerton, C., & Ursano, R.J. (2007). First Responders: Mental Health Consequences of Natural and Human - Made Disasters for Public Health and Public Safety Workers. *Annual Review of Public Health*, 28(1), pp. 55-68.
- Bisson, J., & Tavako, B. (2008). *The TENTS Guidelines for psychosocial care following disasters and major incidents*. United Kingdom: Cardiff University, Wales.
- Bisson, J., & Lewis, C. (2009). *Systematic Review of Psychological First Aid*. Geneva: World Health Organisation.
- Brooks S., Dunn R, Amlôt R, Greenberg N, Rubin G.J. (2016). Social and occupational factors associated with psychological distress and disorder among disaster responders: a systematic review. *BMCPsychology*, 18(4).

- Casas, J. & Benuto, L. (2021) Work-related traumatic stress spillover in first responder families: a systematic review of the literature. *Psychol Trauma Theory Res Pract Pol*, 14, pp. 209-217.
- Cousins, R. (2018). Psychological Trauma in First Responders Following Disaster Response. *The Dialogue*, 14(1), pp. 12-14.
- Crveni krst Srbije. (2017). *Psihološka prva pomoć: Vodič za terenske radnike*. Beograd: Crveni krst Srbije.
- Dieltjens, T., Moonens, I., Van Praet, K., De Buck, E., Vandekerckhove, P. (2014). A systematic literature search on psychological first aid: lack of evidence to develop guidelines. *PLoS ONE*, 9(12): e114714. Преузето 19. 12. 2023. са PLOS: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0114714>
- ESTSS. (2011a). *Interventions in the aftermath of disaster*. Amsterdam :Academic Medical Center University.
- ESTSS. (2011b). *The TENTS Guidelines for psychosocial care following disasters and major incidents*. Cardiff :Cardiff University.
- ESTSS. (2023). Приступљено 22.12.2023. са ESTSS: <https://estss.org/about/>
- Forbes, D., Lewis, V., Varker, T., Phelps, A., O'Donnell, M., Wade, D., Ruzek, J., Watson, P., Bryant, R. & Creamer, M. (2011). Psychological first aid following trauma: implementation and evaluation framework for high-risk organizations. *Psychiatry Interpersonal & Biological Processes* 74(3), pp. 224-239.
- Fox, J., Burkle M., Bass, J., Pia, F., Epstein, J., & Markenson D. (2012). The effectiveness of psychological first aid as a disaster intervention tool: research analysis of peer-reviewed literature from 1990 - 2010. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 6(3), pp. 247-252.
- IASC RG MHPSS. (2012). *IASC Reference Group on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings: Assessment Guide*. Geneva: IASC.
- IASC. (2007). *IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings*. Geneva: IASC.
- IFRC. (2009). *Psychosocial interventions: A handbook*. Copenhagen: IFRCfor Psychosocial Support.
- Jones S., Agud, K. & McSweeney, J. (2020). Barriers and Facilitators to Seeking Mental Health Care Among First Responders: "Removing the Darkness". *Journal of the American Psychiatric Nurses Association*, 26(1). pp. 43-54.
- Kramer, W. (2009). *Disaster planning and control*. Tulsa: Penn Well.
- North, C., & Pfefferbaum B. (2013). Mental health response to community disasters: A systematic review. *The Journal of the American Medical Association*, 310(5), pp. 507-518.
- PFA-CE. (2017). *Psychological First Aid and Psychosocial Support in Complex Emergencies*. Brussels: European Commission, European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations.
- Referentni centar za psihosocijalnu podršku. (2009). *Psihosocijalna podrška na nivou lokalnih zajednica – Priručnik za učesnika*. Kopenhagen: IFRC Reference Centre for Psychosocial Support.
- Reifels, L. (2018). *Reducing Mental Health Risks in Emergencies: MHPSS through a Disaster Risk Reduction Lens*. MHPSS Network Webinar: MHPSS & DRR.

- Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2030. (2015). *World Conference on Disaster Risk Reduction, Sendai, Japan*.
- Shaw, D., Smith, C. M., Heike, G., Margaret, H., & Scully, J. (2015). *Spontaneous Volunteers: Involving Citizens in the Response and Recovery to Flood Emergencies, Final report FD2666*. London: Department for Environment, Food and Rural Affairs, Flood Risk Management Division.
- Shoygu, J. (2014). Psychological aid in crisis and emergency situations: Psychological follow-up by emergency-related professionals. *Psychology in Russia: State of the Art*, 7(4), pp. 33-42.
- Shoygu, J. (Ed.). (2009). *Psychology of extreme situations*. Moscow: Smysl, Academia.
- Shultz J. & Forbes D. (2013). Psychological first aid: rapid proliferation and the search for evidence. *Disaster Health*;2(1), pp. 3-12.
- Sphere Association. (2018). *The Sphere Handbook: Humanitarian Charter and Minimum Standards in Humanitarian Response* (4th edition). Geneva: Sphere Association.
- TENTS. (2009). Интервенције после великих несрећа и катастрофа. Amsterdam: Academic Medical Center University of Amsterdam. Преузето 19. 12. 2023. са ESTSS: <https://www.estss.org/uploads/2011/04/serbian-booklet.pdf>
- TENTS. (2011a). Модел пружања психосоцијалне помоћи после великих несрећа и катастрофа. Преузето 19. 12. 2023. са ESTSS: https://www.estss.org/uploads/2011/04/78Translation_Serbian_-_model_of_care_FINAL.pdf
- TENTS. (2011b). Смернице за пружање психосоцијалне помоћи после великих несрећа и катастрофа. Преузето 19. 12. 2023. са ESTSS: <https://www.estss.org/uploads/2011/04/serbian-full-guidelines.pdf>
- Thormar, S., Gersons, B., Juen, B., Marschang, A., Djakababa, M., & Olff, M. (2010). The Mental Health Impact of Volunteering in a Disaster Setting: A Review. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 198(8), pp. 529-538.
- Thormar, S., Gersons, B., Juen, B., Marschang, A., Djakababa, M., & Olff, M. (2013). Organizational factors and mental health in community volunteers. The role of exposure, preparation, training, tasks assigned, and support. *Anxiety, Stress & Coping*, 26(6), pp. 624-642.
- Umeda, M. Chiba, R., Sasaki, M., Agustini, E.N., Mashino, S. (2020). A Literature Review on Psychosocial Support for Disaster Responders: Qualitative Synthesis with Recommended Actions for Protecting and Promoting the Mental Health of Responders. *Int J Environ Res Public Health*, 17(6).
- WHO. (2023). Mental health: strengthening our response. Приступљено 22.12.2023. са World Health Organization: <https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthening-our-response>
- World Health Organization, War Trauma Foundation, & World Vision International. (2013). *Psychological first aid: Guide for field workers*. Geneva: World Health Organization.
- World Vision Bosna i Hercegovina. (2020). *Psihološka prva pomoć: vodič za terenske radnike*. Sarajevo: World Vision BiH.
- Гачић, Ј., и Мићовић, М. (2019). Психосоцијална помоћ у катастрофама. *Безбедност*, LXI(3), стр. 140-159.

- Ненадовић, М. (2013). *Психијатријска помоћ и психосоцијална подршка људима у ванредним ситуацијама*. Преузето 19.12.2023. са Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду: <https://fedorabg.bg.ac.rs/fedora/get/o:7454/bdef:Content/get>
- Малкина-Пых., И. (2005). *Психологическая помощь в кризисных ситуациях*. Москва: Эксмо.
- Марчета, Ж. (2021). *Психосоцијална помоћ у околностима природних катастрофа*. Мастер рад. Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци, Факултет безбједносних наука.
- Марчета, Ж., и Врућинић, Ж. (2022). *Психосоцијална подршка коју пружају спасиоци и волонтери у околностима природних катастрофа*. Журнал за безбједност и криминалистику, 4(2), стр. 23-37.
- Министарство безбједности БиХ. (2023). Рјешење о приступу информацијама број: 01-6-04-6-5015-1/23 од 2.8.2023. године. Сарајево: Министарство безбједности БиХ.
- Министарство одбране БиХ. (2023). Одлука о давању подршке за спровођење научног истраживања у МО и ОС БиХ број: 06-03-10-1591-8/23 од 9.2.2023. године. Сарајево: Министарство одбране БиХ.
- Млађан, Д. (2015). *Безбедност у ванредним ситуацијама*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
- МО БиХ. (2014). *Политика заштите менталног здравља и психо-социјалне асистенције у Министарству одбране БиХ и ОС БиХ*. Сарајево: Министарство одбране БиХ.
- Шойгу Ю. (Ред). (2007). *Психология экстремальных ситуаций для спасателей и пожарных*. Москва: Смысл.
- Шойгу Ю., Пыжьянова Л. и Портнова Ю. (2015). Особенности организации и оказания экстренной психологической помощи в чрезвычайной ситуации. Национальный психологический журнал № 3, с: 67-73.
- Шойгу, Ю. (2010). Принципы оказания экстренной психологической помощи в условиях чрезвычайных и экстремальных ситуаций. Вестник Санкт-Петербургского университета, 12 (1), с: 162-168.
- Шойгу, Ю. (2012). Организация деятельности психологической службы МЧС России. Национальный психологический журнал; № 1 (7), с: 131-133.

ПОДДЕРЖАНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО БЛАГОПОЛУЧИЯ СПАСАТЕЛЕЙ И ВОЛОНТЕРОВ

Жарко Марчета

351

Анотација: Постоянно поддржање психологическог благополучја спасатеља и волонтера достигнуће укључењем мјеропријата по оказанију психосоцијалне помоћи у планирање и реализацију мјеропријата по обезбечењу готовности, мјер немедленог реагировања и мјеропријата брзог реагировања и востановљења. Циљ данне радне – показати неопходност внедренја обуке оказанију првој психологическој помоћи, као обавезног начина заботе о психическом

здоровье наемных помощников, в политику и инструкции по обучению нанимающих их организаций. Проанализировано обращение со спасателями и волонтерами, выполнявшими спасательную/гуманитарную миссию в Турецкой Республике в феврале 2023 года. Результаты опроса показывают, что большинство респондентов считают, что обучение, направленное на защиту психического здоровья и предотвращение вредного воздействия стрессовых ситуаций в их производственных организациях, не отвечает тем проблемам, с которыми они столкнулись, и что существует необходимость создания программы обучения и подготовки спасателей и волонтеров по оказанию первой психологической помощи. Программированный и непрерывный подход к поддержанию психологического благополучия имеет важное значение для спасателей и волонтеров. Программирование и планирование учебных модулей по оказанию первой психологической помощи в политике и руководствах по обучению организаций, привлекающих спасателей и волонтеров, имеет решающее значение.

Ключевые слова: спасатели, волонтеры, психосоциальная поддержка/помощь, первая психологическая помощь, стихийные бедствия.

SUPPORTING THE PSYCHOLOGICAL WELL-BEING OF RESCUERS AND VOLUNTEERING

Žarko Marčeta

Abstract: Continuous maintenance of the psychological well-being of rescuers and volunteers is achieved by including the activities of providing psychosocial assistance in the planning and implementation of preparedness measures, immediate response measures and quick response and recovery measures. The aim of this paper is to show the need to introduce training in providing psychological first aid, as a mandatory way of taking care of the mental health of hired helpers, into the policies and training guidelines of the organizations that hire them. The treatment of rescuers and volunteers engaged in a rescue/humanitarian mission in the Republic of Turkey in February 2023 was analyzed. The results of the survey show that the majority of respondents believe that training aimed at protecting mental health and preventing the harmful effects of stressful situations in their work organizations does not meet the challenges they have encountered, and that there is a need to establish a program of education and training of rescuers and volunteers in providing psychological first aid. . A programmed and continuous approach to maintaining psychological well-being is essential for rescuers and volunteers. The programming and planning of training modules in the provision of psychological first aid in the policies and training guidelines of organizations that engage rescuers and volunteers is crucial.

Keywords: rescuers, volunteers, psychosocial support/help, psychological first aid, natural disasters

СЕНДАИ ОКВИР У КОНТЕКСТУ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ И РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Др Драгиша Јуришић¹

Факултет безбједносних наука, Бања Лука

Апстракт: Циљ овог рада је да прикаже стање у Босни и Херцеговини и Републици Српској у контексту израде и Стратегије смањења ризика од катастрофа. У циљу израде овог рада извршена је анализа стратегија смањења ризика од катастрофа у неколико држава у окружењу и неколико сложених држава ЕУ те приказане основне карактеристике тих стратегија. Извршена је и анализа стратегија на нивоу БиХ и ентитета и Брчко Дистрикта БиХ а добијени резултати показују да Стратегија смањења ризика од катастрофа не постоји на нивоу БиХ као ни на нивоу Републике Српске и Брчко Дистрикта БиХ. Исто тако анализа је показала да су приступи изради Стратегија у анализираним државама различити и прилагођени организацији и структури држава. Иако израда Стратегије смањења ризика од катастрофа представља основу за успјешан дугорочан и плански развој система заштите и спасавања на свим нивоима, ипак, његова израда мора уважавати сву сложеност БиХ и постојање ентитета и Брчко Дистрикта који су и носиоца система заштите и спасавања у Босни и Херцеговини, док Министарство безбједности БиХ има само координацијску улогу.

Кључне ријечи: Сендаи оквир, стратегије, заштита, спасавање, Република Српска

УВОД

Према извјештају EMDAT (EMDAT, 2023), укупно број катастрофалних догађаја у 2022. је 387 што је незнатно више од просека за период од 2002. до 2021. године (370). У 2022. години укупан број умрлих у тим природним катастрофама био је 30.704, а то је три пута више него у 2021. години, али испод просјека за десетогодишњи период 2002-2021., за који је у просеку било 60.955 смртних случајева. Ипак треба узети у обзир да је на тај велики просјек смртно страдалих утицало неколико мега-катастрофа, као што је земљотрес на Хаитију 2010. године (222.570 умрлих) или цунами у Индијском океану 2004. године (око 300.000 погинулих). За корисније поређење са 2022. годином може се користити медијана за тај период 2001-2021. гдје се долази до податка о 16.011 смртних случајева на годишњем нивоу, што даје реалнију слику просјека за тај двадесетогодишњи период.

¹ Др Драгиша Јуришић је доцент на Факултету наука безбједности, Универзитета у Бањој Луци, dragisa.jurismic@fbn.unibl.org

Ови бројеви јасно говоре да су пријетње од природних опасности сталне и да их никако не треба занемаривати него системски прићи смањењу ризика од тих опасности крећући се прије свега од локалног нивоа ка нивоу државе, регије, континента и свијета.

Појам стратегије потиче од грчке ријечи „стратегос”, која означава функцију командујућег у војсци. (Цанковић-Јеребичанин, 2014) Стратегија као појам у савременом окружењу излази из домена војске и примјељује се за означавање „праваца развоја друштва у цјелини” (Абазовић, 2002), односно то је умјешност кориштења свих потенцијала ради остварења одржених циљева, а свака стратегија има своје основне дијелове а то су: анализа постојећег стања; јасно одржени циљеви; садржај, методе и поступке остваривања циљева; рокове; носиоце остварења циљева; инструменте вриједновања резултата и трошкове; постојеће ресурсе и могуће потешкоће те начине њиховог превазилажења. (Абазовић, 2002)

Стратегије могу бити предвиђене за готово све области развоја људског друштва али и на различитим нивоима, од свјетског (Стратегија одрживог развоја или Стратегија смањења ризика од катастрофа) до локалног. Сама Стратегија смањења ризика од катастрофа има императив да омогући реализацију појединих циљева одрживог развоја човјечанства и да умањи сиромаштво и неједнакост, број смртно стардалих, број лица погођених катастрофама, економске штете од катастрофа, а све кроз развој отпорности на природне и друге опасности, изградњу капацитета, умрежавање, координацију и друге активности од значаја за смањење ризика.

Када се ради о БиХ и њеној сложеној структури (два ентитета – Република Српска и Федерација БиХ, Дистикт Брчко и три конститутивна народа – Срби, Бошњаци, Хрвати) врло је битно разликовати стратегије које се раде за министарства и агенције које су усаглашене са Уставом и задацима које имају држава и ентитети од оних који су накнадно наметнути, како организације (као сто су ОС БиХ) тако и задаци (заштита и спасавање). Све то има утицај на начин доношења стратегија и њене елементе па тако и Стратегије смањења ризика од катастрофа. Покушај да се донесе Стратегија смањења ризика од катастрофа на ниоу БиХ без претходно урађених стратегија за смањење ризика од катастрофа ентитета и Брчко Дистикта представља још један покушај преноса надлежности са ентитета на ниво БиХ и преузимање надлежности од стране Министарства безбједности БиХ, Сектор за заштиту и спасавање, а које му не припадају у складу са законским рјешењима на нивоу БиХ.

У контексту БиХ и Републике Српске, Стратегија смањења ризика од катастрофа је питање надлежности ентитета а никако Министарства безбједности БиХ, Сектора за заштиту и спасавање, а у складу са „Оквирним законом о заштити и спасавању људи и материјалних добара од природних или других несрећа у БиХ” („Службени гласник БиХ”, број: 50/08.). Овај рад има управо за циљ да употребом анализе Стратегија смањења ризика од катастрофа, у

неколико држава из окружења (Хрватска, Србија и Црна Гора) и сложених држава Европе (Аустрија, Швајцарска, Белгија и Њемачка), прикаже садржајну разноликост ових стратегија и зависност тих стратегија од унутрашње организације тих држава, а како би се дали одређени приједлози за наставак процеса развоја Стратегија за смањење ризика од катастрофа на нивоу ентитета и Брчко Дистрикта а касније и на нивоу БиХ. Сам рад се заснива на хипотези да приступ, садржај и начин израде стратегије зависи од држава и њиховог уређења и њихове суверене одлуке како то да ураде.

Сам рад чине, поред увода и приказ основа Сендаи оквира за мањење ризика од катастрофа те поглавље о анализи постојања и садржаја Стратегије за смањење ризика од катастрофа у наведеним државама. На крају је дат једна општи закључак заснован на анализи наведених стратегија.

СЕНДАИ ОКВИР

Оквир за смањење ризика од катастрофа из Сендаија за период 2015 – 2030. је међународни документ који је усвојила већина земаља чланица Уједињених нација (укључујући и Босну и Херцеговину) на Свјетској конференцији која је одржана у периоду од 14. до 18. марта 2015. године у Сендаију у Јапану и који је прихватила Генерална скупштина Уједињених нација. Ова Стратегија је наследник Хјого оквира „Изградња отпорности народа и заједница на катастрофе”, који је био на снази од 2005. до 2015. године као први свеобухватни међународни споразум у области смањења ризика од катастрофа.

Сендаи оквиром је изражена потреба за фокусираним дјеловањем кроз 4 приоритета:

Приоритет 1: Разумијевање ризика од катастрофа;

Приоритет 2: Јачање управљања ризицима од катастрофа;

Приоритет 3: Улагање у смањење ризика од катастрофа ради повећања отпорности;

Приоритет 4: Јачање спремности на катастрофе ради ефикасног одговора и ради унапријеђења поновне изградње. (Оквир за смањење ризика од катастрофа из Сендаија 2015-2030 [Сендаи оквир 2015-2030])

Поред четири приоритета у самом Сендаи оквиру предвиђено је и седам циљева које треба постићи његовом реализацијом. Они су глобални али се могу пројектовати и примјенити и на локалном нивоу. Ти циљеви су:

Циљ А: Значајно смањити смртност узроковану катастрофама до 2030. године, како би се смањило просјек глобалне смртности за 100.000 у деценији 2020–2030. године у односу на период 2005–2015.

Циљ Б: Значајно смањити број људи погођених катастрофама на глобалном нивоу до 2030. године, како би се смањило просјек за 100.000 у деценији 2020–2030. у односу на период 2005–2015.

Циљ Ц: Смањити директне економске губитке узроковане катастрофама у односу на глобални бруто домаћи производ до 2030. године.

Циљ Д: Значајно смањити штету узроковану катастрофама на кључној инфраструктури и смањити ометање пружања основних услуга, међу њима здравствених и образовних установа, поред осталог и развијањем њихове отпорности до 2030. године.

Циљ Е: Значајно повећати број земаља које имају националне и локалне стратегије смањења ризика од катастрофа до 2020. године.

Циљ Ф: Значајно побољшати међународну сарадњу земаља у развоју путем пружања адекватне и одрживе подршке унапређењу њихових националних активности на спровођењу овог оквира до 2030. године.

Циљ Г: Значајно повећати доступност и приступ системима раног упозоравања на вишеструке опасности и информацијама и процјенама ризика од катастрофа до 2030. године. (Сендаи оквир 2015-2030)

Не узимајући у разматрање остале циљеве треба истаћи циљ Е који јасно упућује на потребу израде Стратегије за смањење ризика од катастрофа на нивоу Републике Српске. Тај дио обавезе али и потребе требало је испунити до 2020. године али то до сада није урађено.

Извјештај УН о имплементацији Сендаи оквира (Implementation (2023, 1. Август) говори јасно да постоји напредак у имплементација али није довољан да би се до 2030. године постигли сви предвиђени циљеви. Посебно се истиче да је напредак врло мали на нивоу локалних заједница, а ту се истиче недовољна финансијска подршка која се, у већини случајева, своди на финансирање реактивног дијела а не превенције и смањења ризика.

Сендаи оквир није једини оквир који треба узети у разматрање када се стратешки планира смањење ризика од катастрофа. Ту су УН циљеви одрживог развоја који су такође усвојени и од стране БиХ и чија имплементација једног броја њих је у директној вези са Сендаи оквиром. Према Извјештају о одрживом развоју из 2016. године, за БиХ и земље у окружењу („Западни балкан”) (Human Development Report, 2016), истиче се јасна веза између девет циљева одрживог развоја (свијет без сиромаштва; свијет без глади; родна равноправност; одрживи градови и заједнице; акција за климу; чиста вода и санитарни услови; достојанствен рад и економски раст; индустрија, иновације, инфраструктура; живот на земљи), односно одређеног броја подциљева унутар њих, и Сендаи оквира.

Поред тог извјештаја, на нивоу БиХ је 2020. године израђен Оквир за реализацију циљева одрживог развоја у Босни и Херцеговини (Оквир, 2020). Овај оквир се заснива на анализи стања у погледу одрживог развоја у Бо-

сни и Херцеговини, односно кључних трендова развоја, прилика и препрека, посебно у контексту приступања Босне и Херцеговине Европској унији те опсежних консултација проведених с представницима институција на свим нивоима власти и социо-економским актерима у периоду 2018-2019. година, и утврђена су три правца одрживог развоја у Босни и Херцеговини: 1) Добра управа и управљање јавним сектором, 2) Паметан раст, 3) Друштво једнаких могућности. Из овог су, за сваки од правца развоја развијени „акцелератори” гдје посебно треба истаћи акцелератор: „отпорност на катастрофе”. Он заједно са акцелераторима: ефикасан, отворен, инклузиван и одговоран сектор, владавина права, безбједност и основна права, чини „добру управу и управљање јавним сектором”. Овај акцелератор „отпорност на катастрофе” подразумјева: несметано пружање услуга и кључних добара; одрживи опоравак; унапријеђено кризно комуницирање; социјална заштита за све; отпорна и инклузивна јавна здравствена инфраструктура и институције; унапријеђење јавних набавки и ефикаснија регулација; несметано функционисање кључне инфраструктуре. Дио ових активности се може препознати и у склопу акцелератора за правца „Паметног раста” и „Друштва једнаких могућности”.

Из наведеног је јасно да постоји добра воља, уз заједнички довор и ообстрано уважавање, да се питање смањења ризика од катастрофа уврсти у агенду свих институција у БиХ, али и показује да је могуће постићи одређене напретке у правцу заједничког рада на развоју „документа” за смањење ризика од катастрофа.

АНАЛИЗА СТРАТЕГИЈЕ НЕКИХ ЗЕМАЉА

У Републици Српској не постоји Стратегија за смањење ризика од катастрофа иако је предвиђена чланом 146. „Закона о заштити и спасавању у ванредним ситуацијама” („Службени гласник Републике Српске”, број: 121/12, 46/17, 111/21). Не постојање једног оваквог старатешког документа у многоме отежава развој и унапријеђење система заштите и спасавања. То се прије свега односи на дугорочно планирање финансијских средстава (до 10 година унапријед) и не постојање пројеката који би се финансирани што из планираних средстава а такође из разних међународних пројеката. Углавном се развијају „ad-hoc” пројекти на којима се не може градити озбиљан систем заштите и спасавања.

За разлику од Републике Српске (РС), Федерација БиХ (ФБиХ) је из радила „Програм развоја заштите и спасавања људи и материјалних добара од природних и других несрећа за период од 2021-2028. године”. („Службене новине ФБиХ”, број 66/21) Његов други дио односи се на стратешке правце развоја заштите и спасавања. Ти правци развоја заснивају се на визији и циљевима који су одређени у политици развоја. Стратешки правци разрађени су кроз одређен број програма и пројеката који се односе на све области/секторе

које чине систем заштите и спасавања. На крају документа постоји и акциони план имплементације. Три основна стратешка циља, која су дата у документу, су: изградња и јачање система заштите и спасавања у складу са препорукама и директивама ЕУ; развој капацитета за управљање ризицима од катастрофа; јачање заштите од пожара и вагрогаства као дијела јединственог система заштите и спасавања. У самом акционом плану предвиђено је 15 програма и 59 пројеката и иницијатива. На основу овог документа неки од кантона су развили своје Стратегије као што је Западнохерцеговачки кантон, Средњобосански кантон, Кантон Сарајево, Тузлански кантон.

Треба истаћи да Брчко Дистрикт такође нема урађени Стратегију смањења ризика од катастрофа и да је иста у изради.

Аустрија је федерална, парламентарна демократска република, која се састоји од девет савезних покрајина. У савезној држави, такође је неопходно да савезна и покрајинске владе раде заједно и подржавају једна другу. Покрајине су стога информисане о предлозима нових савезних закона. Покрајине имају своје законодавство, судство, финансије и сл. Оне учествују у управљању савезном владом преко индиректне савезне управе и учествују у федералном законодавству преко Савезног вијећа. (Bundesstaatliches Prinzip)

У Аустрији постоји израђена Стратегија смањења ризика од катастрофа. Стратегија води ка њиховом остварењу три основна циља а то су: значајно смањење постојећи ризик од катастрофе до 2030. године, истовремено спријечавање појаве нових ризика и смањење штета насталих од катастрофа. Стратегија се фокусира на мјере „прије догађаја” и не даје никаква упутства за поступање у самим катастрофама. Планови заштите од катастрофа доступни су широм Аустрије у општинама, окружним управним органима, покрајинским владама и на савезном нивоу. Сама Стратегија не садржи акциони план и није обимна те садржи само смјернице за дљи рад покрајина. Такође финансијски оквир и пројекти нису саставни дио стратегије.

Швајцарска је конфедерална држава са 23 кантона. Сваки од кантона има законодавну, извршну и судску власт. Кантони имају и своје уставе у којима су дефинисане њихове дужности попут образовања, путеви (кантонални путеви) и друштвених институција. Кроз устав су дате и дужности државног нивоа у које спадају и одбрана, међународни односи, монетарни систем, поштанске услуге, саобраћај (аутопутеви, железнице). (Information about the Administration of Switzerland)

Швајцарска је још 2004. године донијела „Визију и стратегију заштите од природних катастрофа” да би је 2018. године замјенила „Стратегијом управљања ризиком од природних катастрофа”. (Gosteli H., 2018) Основни циљеви те Стратегије су да Швајцарска стекне отпорност на природне катастрофе, да буде способна да се опорави и прилагоди природним катастрофама. (Management of Risks from Natural Hazards - Strategy 2018) Приоритети дати кроз стратегију су: имплементација компатибилних процеса за ношење

са ризиком, избјегавање непотребних додатних ризика, креирање свјесности о одговорности, унапријеђење солидарности, имплементација платформе за управљање ризиком, додијељивање одговорности, унапријеђење и размјена знања. Треба истаћи да федерална влада Швајцарске има стратешку улогу, обезбјеђује новац и техничку подршку кантонима. Са друге стране кантони, општине и организације развијају основе и акционе планове те имплементирају мјере. За ову стратегију из тог разлога нема акционог плана. Стратегија је општег карактера а мјере и активности су на нивоу Кантона док држава помаже финансијски и технички. Све то је разлог зашто нема ни финансијског оквира а сама стратегија је оквир у коме кантони налазе своје мјесто и улогу.

„Белгија је савезна држава, састављена од заједница и региона” (The Belgian Constitution) како се то каже у првом члану Устава Белгије. Овлашћење за доношење одлука није искључиво у надлежности савезне владе и савезног парламента. Руководство земље је у рукама разних партнера, који самостално врше своја овлашћења у оквиру својих надлежности. Белгија данас има три заједнице: Фламанску заједницу, Француску заједницу и Заједницу немачког говорног подручја, односно три региона: Фламански регион, Регион главног града Брисела и Валонски регион. Региони имају законодавне и извршне органе односно регионалне парламенте и регионалне владе. Региони имају овлашћења која се односе на привреду, запошљавање, пољопривреду, водну политику, становање, јавне радове, енергију, транспорт (осим белгијских железница), животну средину, планирање града и земље, очување природе, кредитирање, спољна трговина, надзор покрајина, општина и међуопштинских комуналних предузећа. Савезна држава ипак задржава значајна овлашћења, на пример у области спољних послова, националне одбране, правосуђа, финансија, социјалне сигурности, важних делова националног здравства и унутрашњих послова и др. Све то у многоме подсјећа на БиХ са три конститутивна народа (зједнице), два ентитета и Брчко Дистрикт.

У Белгији се током 2023. године кренуло са израдом јединствена национална стратегија која би покривала све захтеве и циљеве различитих међународних оквира. Поред класичних захтева, додате би биле и три нове области, а то су финансијска отпорност, заштита економског и научног потенцијала и психолошка отпорност. (National statement by Belgium on the Sendai Midterm Review) Штавише, белгијске власти су такође прилагодиле своју стратешку визију управљања кризом како би концепт отпорности учинио саставним делом својих смјерница политике. У изради је и нови закон који би требао да обједини све планове за ванредне ситуације, како на националном тако и на локалном нивоу. Белгија има платформу за смањење ризика од катастрофа која је у извесном смислу, постала форум за стручњаке за изградњу неопходних комуникационих линија између свих нивоа. (Belgium National Platform) Комплексност државе и захтјеви нижих нивоа компликују доношење стратегије на нивоу државе Белгије али је кроз платформу отворен приступ ЕУ и

сарадњи ван Белгије. У Министарству спољних послова је креирана контакт тачка у Белгији за смањење ризика од катастрофа.

Савезна Република Њемачка је, како сам назив каже, савезна држава. То значи да нису сва овлашћења за доношење одлука на савезној влади, већ да савезне државе и други административни нивои такође имају надлежност доношења одлука. Политичка власт је подјелена. Подјела државне власти између различитих нивоа назива се федерализам. Федерализам у Њемачкој је такође познат као вертикална подјела власти. Државна власт је хијерархијски распоређена на различите нивое, односно на савезну владу, савезне државе, владе округа, округе и општине. Такође постоји хоризонтална подјела власти на законодавну, судску и извршну власт. Од 1990. Њемачка је подељена на 16 савезних држава и градова држава. Град-држава има иста самоуправна овлашћења као и савезна држава. (Politische Gliederung Deutschland)

Њемачка има урађену „Стратегију за јачање отпорности на катастрофе 2022-2030”. (German Strategy for Strengthening Resilience to Disasters) Савезна влада тежи да интегралном стратешким приступом унаприједи улагање у превенцију и управљање катастрофама а у циљу што бржег и бољег опоравка од катастрофа. Оно гдје ова стратегија ставља фокус су области битне за свеобухватно дјеловање и то: разумевање ризика од катастрофа; јачање управљања ризиком од катастрофа; улагање у смањење ризика од катастрофа; ефикасно повећање спремности за катастрофе и међународна сарадња. Стратегија је дизајнирана да покрене јавну расправу о томе како Њемачка може постати отпорнија на разне катастрофе. У стратегији су дата три стратешка циља до 2030. године и то: интеграција која подразумјева да су постојеће структуре и системи попуњени или повезани новом начином управљања катастрофама; други стратешки циљ је сарадња која подразумјева да државни и недржавни актери ближе сарађују у области катастрофа и управљања ризиком, а координација, као трећи стратешки циљ, се прије свега односи на повезивање и управљање ризицима и катастрофама у окружењу пуном информација, са знања и нових технологија. У складу са тим развијено је пет области кроз које се требају релативизовати ова три стратешка циља и претворити у конкретне активности кроз акциони план. Свака од тих области садржи одређени број активности, а те области су: разумјевање ризика, јачање управљања ризиком, инвестирање у редукцију ризика у смислу отпорности, побољшање спремности на катастрофе у свим фазама управљања у катастрофама и међународна сарадња. Ова стратегија даје општи оквир у коме савезне државе развијају своје активности у складу са својим могућностима и уставним ограничењима.

Република Хрватска као сусјед БиХ је административно подијељена на 127 градова, 428 општина и 20 жупанија те Град Загреб као посебну административну јединицу. Жупанија је основна јединица регионалне самоуправе. Као и општине и градови она има само мали дио надлежности а то су прије свега: образовање, здравство, развој и уређење насеља, одржавање и развијање

мреже путева, планирање и развој образовних, здравствених, социјалних и културних установа и сл. Република Хрватска има „Стратегију управљања ризицима од катастрофа” за период од 2022. до 2030. године. Ова Стратегија је израђена у складу са Законом о систему цивилне заштите. У њеној изради уз координацију тијела надлежног за послове цивилне заштите, кроз Хрватску платформу учествовали су представници кључних институција надлежних за израду процјене за поједину пријетњу – ризике, академска заједница, службе заштите и спасавања, министарства, агенције и заводи. Треба примјетити да градови и жупаније нису наведени као учесници у изради Стратегије.

Сама Стратегија садржи осам дијелова а трогодишњи Акциони план 2021-2024., се налази у њеном прилогу. У Стратегији су дата два широка стратешка циља и то: смањење ризика од катастрофа и повећање спремности за управљање у катастрофама. За достизање тих стратешких циљева предвиђено је 38 стратешких пројекта. Укупан износ процијењених потребних улагања до 2030. године је око 1,8 милијарди евра. („Народне новине”, број:122/2022)

Република Србије на жалост још увек нема израђену Стратегију за смањење ризика од катастрофа. За сада је могуће само пронаћи нацрт тог документа што подразумјева да је у фази доношења. Оно на шта се Србија реферисала био је „Национални програм управљања ризиком од елементарних непогода” (Влада Републике Србије, 2014) и акционим планом који је ишао уз тај документ за период 2016-2020. Основ за израду тог документа су биле поплаве 2014. године и анализе одговора на те изазове а које су спровеле како јединице локалне самоуправа тако и држава Србија.

Црна Гора је врло брзо након усвајања Сендаи оквира донијела своју „Стратегију за смањење ризика од катастрофа са динамичким планом активности за спровођење стратегије за период 2018 - 2023. година”. (Влада Црне Горе, 2017) Сама стратегија је доста општерна и креће од процјене ризика, преко организације система заштите и спасавања и обавеза свих министарстава у реализацији ове стратегије, а завршава се стратешким смјерницама (визија, мисија, сврха, фокус), SWOT анализом и акционим планом. Визија подразумјева да се подигне ниво свијести код свих заинтересованих група у погледу потпунијег разумијевања потреба за управљање ризицима од катастрофа, како би се смањењем постојећих ризика и повећањем отпорности у континуитету омогућио одрживи развој државе у дугом року. Наведено је и седамнаест приоритета који треба да се остваре у наведеном року и то кроз 105 активности и пројеката у вриједности од скоро 34 милиона евра.

ЗАКЉУЧАК

Предности стратешког планирања у контексту смањења ризика од катастрофа превенствено се огледају у јасном прецизирању начина на који ће се реализовати дугорочни односно стратешки циљеви и задаци, а у конкретном

случају то су четири пртиоритета и седам циљева Сендаи оквира. Наравно ти пртиоритети и циљеви требају се прилагодити потребама државе, ентитета и јединица локалне самоуправе.

Као прво терба истаћи да Република Српска нема израђену Стратегију за смањење ризика од катастрофа, а Републичка управа цивилне заштите заједно са Владом РС и јединицама локалне самоуправе (градови и општине) требаја изради ову Стратегију у што краћем року. Правилним стратешким планирањем се постиже то да РС постане проактивна, када су у питању природне катастрофе” а не само реактивна као до сада. Овом стратегијом би се успоставили јасни дугорочни правци дјеловања а тиме и проактиван систем заштите и спасавања. Кроз ово дугорочно планирање креирао би се и финансијски оквир а омогућило би се и повлачење већих финансијских средстава од међународних организација као што су Свјетска банка, УН, ЕУ и др. за унапријеђење система заштите и спасавања Републике Српске.

У контексту БиХ и Републике Српске, Стратегија смањења ризика од катастрофа је питање надлежности ентитета а никако Министарства безбједности БиХ, јер то министарство има искључиво координацијску улогу у систему заштите и спасавања у БиХ а у складу са „Оквирним законом о заштити и спасавању људи и материјалних добара од природних или других несрећа у БиХ”. Из наведеног је јасно Министарство безбједности БиХ не може креирати циљеве и задатке за ентитете и финансијску покривеност реализације тих циљева када он над ентитетима и заштитом и спасавањем у њима, нема никакву надлежност. Покушаји наметања одређених рјешења у виду Стратегије смањења ризика од катастрофа БиХ представља покушај да се систем заштите и спасавања Републике Српске стави у зависан положај од нивоа БиХ по питању пројеката, новца а тиме и развоја.

Анализа Стратегије смањења ризика од катастрофа земаља у окружењу јасно показује да РС и БиХ нису једине које немају ту стратегију (нема је ни Србија). Са друге стране ни све земље ЕУ нису још урадиле ту стратегију (Белгија). Анализирајући, у овом раду, Стратегије смањења ризика од катастрофа сложених држава Европе (Њемачка, Аустрија, Белгија, Швајцарска) јасно се види да се на нивоу тих држава даје само основни оквир док су акциони планови и оперативни дио стратегија на нижим нивоима власти.

На крају може се рећи да РС има пуно право за развој властите Стратегије за смањење ризика од катастрофа и да исту мора донијети што прије. Са друге стране БиХ као држава је преузела обавезу за испуњавање циља Е Сендаи оквира али то се може само постићу уважавањем надлежности ентитета и Брчко Дистикта. Стратегија смањења ризика од катастрофа БиХ треба да буде документ састављен од три цјелине а то су Стратегија смањења ризика од катастрофа РС, Стратегија смањења ризика од катастрофа ФБиХ и Стратегија смањења ризика од катастрофа Брчко Дистрикта БиХ, и гдје Министарство безбједности управо може имати своју додјелену улогу а то је координација.

ЛИТЕРАТУРА:

- Абазовић М. (2002). Државна безбједност: увод и темељни појмови. Факултет крими-налистичких наука. Сарајево, стр: 254.
- Belgium National Platform, преузето 10.01.2024., <https://www.preventionweb.net/national-platform/belgium-national-platform>.
- Bundesstaatliches Prinzip, преузето 08.01.2024., <https://www.parlament.gv.at/verstehen/politisches-system/bund-laender/prinzip/>.
- Влада Републике Србије (2014), Национални програм управљања ризиком од елементарних непогода, преузето 14.01.2024., <https://www.obnova.gov.rs/uploads/useruploads/Documents/Nacionalni%20program%20upravljajanja%20rizikom%20od%20elementarnih%20nepogoda.pdf>.
- Влада Црне Горе (2017), Стратегија за смањење ризика од катастрофа са динамичким планом активности за спровођење стратегије за период 2018 - 2023. година, преузето 14.01.2024., <https://wapi.gov.me/download/a0608df5-ff2a-465b-a733-1830a60e35ff?version=1.0>.
- German Strategy for Strengthening Resilience to Disasters, преузето 14.01.2024., https://www.bbk.bund.de/SharedDocs/Downloads/DE/Mediathek/Publikationen/Sendai-Katrima/deutsche-strategie-resilienz-kurz-eng_download.pdf?__blob=publication-File&v=5.
- Gosteli H. (2018), Management of Risks from Natural Hazards, преузето 10.01.2024., https://www.planat.ch/fileadmin/PLANAT/planat_pdf/alle_2012/20162019/EN_16744_Presentation_Strategie_PLANAT_11012019_Aller_Kate_Aller_Kate.pptx.
- EMDAT (2023). 2022 Disasters in Numbers, преузето 08.01.2024., https://reliefweb.int/attachments/75c40f33-ca45-4027-b721-99bdbc42ab9f/2022_EMDAT_report.pdf.
- Закона о заштити и спасавању у ванредним ситуацијама, „Службени гласник Републике Српске”, број: 121/12, 46/17, 111/21.
- Implementation of the Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030: Report of the Secretary-General (1. Август 2023), преузето 08.01.2024. <https://reliefweb.int/report/world/implementation-sendai-framework-disaster-risk-reduction-2015-2030-report-secretary-general-a78267-enarruzh>.
- Information about the Administration of Switzerland, преузето 10.01.2024., <https://www.about.ch/administration/index.html>.
- Management of Risks from Natural Hazards - Strategy 2018, преузето 10.01.2024., https://www.planat.ch/fileadmin/PLANAT/Strategie2018/Strategie_en.pdf.
- National statement by Belgium on the Sendai Midterm Review, преузето 10.01.2024., <https://verlinden.belgium.be/en/national-statement-belgium-sendai-midterm-review>.
- Оквир за реализацију циљева одрживог развоја у Босни и Херцеговини (2020), преузето 08.01.2024., <https://www.undp.org/bs/bosnia-herzegovina/publications/okvir-za-realizaciju-ciljeva-odr%C5%BEivog-razvoja-u-bosni-i-hercegovini#>.
- Оквир за смањење ризика од катастрофа из Сендаиа 2015-2030, преузето 08.01.2024. <https://www.czusk.ba/files/brosure/5f1e9f0b7422bPromotivni%20materijal%20Sendai%20okvira.pdf>.

Оквирним законом о заштити и спасавању људи и материјалних добара од природних или других несрећа у БиХ, „Службени гласник БиХ”, број: 50/08.

Politische Gliederung Deutschland, преузето 14.01.2024., <https://www.studysmarter.de/schule/geographie/deutschland/politische-gliederung-deutschland/>.

Програм развоја заштите и спасавања људи и материјалних добара од природних и других несрећа за период од 2021-2028. године, „Службене новине ФБиХ”, број 66/21.

Стратегија управљања ризицима од катастрофа до 2030. године, „Народне новине”, број:122/2022.

The Belgian Constitution (English translation), преузето 10.01.2024., https://www.dekamer.be/kvvcv/pdf_sections/publications/constitution/GrondwetUK.pdf.

Human Development Report - Risk-Proof in the Western Balkans: Empowering People to Prevent Disasters (2016), преузето 08.01.2024. <https://hdr.undp.org/system/files/documents/riskproofingthewesternbalkanspdf.pdf>.

Цанковић-Јеребичанин, А. (2014). Врсте стратегија и могуће стратегијске опције. Економски изазови, Година 3, број 6, Нови Пазар, стр. 137-153.

СЕНДАЈСКАЈА РАМКА В КОНТЕКСТЕ БОСНИИ И ГЕРЦЕГОВИНЫ И РЕСПУБЛИКА СЕРБСКАЈА

Драгиша Јуришић

Анотација: Целью данной статьи является представление ситуации в Боснии и Герцеговине и Республике Сербской в контексте разработки Стратегии снижения риска стихийных бедствий. Для подготовки данного документа был проведен анализ стратегий снижения риска стихийных бедствий в нескольких соседних странах и нескольких сложных странах ЕС, и были представлены основные характеристики этих стратегий. Был также проведен анализ стратегий на уровне БиГ, субъектов и округа Брчко БиГ, и результаты показывают, что Стратегия снижения риска бедствий не существует ни на уровне БиГ, ни на уровне Республики Сербской. и район Брчко БиГ. Анализ также показал, что подходы к разработке стратегий в анализируемых странах различны и адаптированы к организации и структуре стран. Хотя подготовка Стратегии снижения риска стихийных бедствий представляет собой основу для успешного долгосрочного и планового развития системы защиты и спасения на всех уровнях, ее подготовка должна учитывать всю сложность БиГ и существование образований и округа Брчко. , которые также являются носителями системы защиты и спасения в Боснии и Герцеговине, тогда как Министерству безопасности БиГ принадлежит лишь координирующая роль.

Ключевые слова: Сендајске рамке, стратегије, заштита, спасение, Република Сербскаја.

THE SENDAI FRAMEWORK IN THE CONTEXT OF BOSNIA AND HERZEGOVINA AND THE REPUBLIC OF SRPSKA

Dragiša Jurišić

Abstract: The goal of this paper is to present the situation in Bosnia and Herzegovina and the Republic of Srpska in the context of the development of the Disaster Risk Reduction Strategy. In order to prepare this paper, an analysis of disaster risk reduction strategies was carried out in several neighboring countries and several complex EU countries, and the basic characteristics of those strategies were presented. An analysis of strategies at the level of BiH and the entities and the Brčko District of BiH was also carried out, and the results show that the Disaster Risk Reduction Strategy does not exist at the level of BiH, nor at the level of the Republika Srpska and the Brčko District of BiH. The analysis also showed that the approaches to developing strategies in the analyzed countries are different and adapted to the organization and structure of the countries. Although the preparation of the Disaster Risk Reduction Strategy represents the basis for a successful long-term and planned development of the protection and rescue system at all levels, its preparation must take into account all the complexity of BiH and the existence of entities and Brčko District, which are also the bearers of the protection and rescue system in Bosnia and Herzegovina. , while the Ministry of Security of BiH has only a coordinating role.

Keywords: Sendai framework, strategies, protection, rescue, Republika Srpska

ЗБОРНИК РАДОВА

КРИТИЧНА ИНФРАСТРУКТУРА У БиХ У СВЈЕТЛУ НОВИХ ПРЕПОРУКА ЕУ

Доц др Радислав Јовичић,

Безбједносно истраживачки центар, Николе Пашића бр.60, Бања Лука, radja21@hotmail.com,

Апстракт: Посљедњих двадесет година обиљежено је великом нестабилношћу на глобалном нивоу. Подсјетит ћемо се само неколико догађаја: терористичког акта 11.09.2001. године, затим глобалне финансијске кризе 2008. године, рат у Сирији, COVID-19, Руско-украјински рат, те задња криза у појасу Газе-Израелско-Палестински рат. Сви ти догађаји инспирисали су озбиљне државе на шири спектар сагледавања пријетњи њиховим националним инфраструктурама. Такође, појачаним друштвеним и привредним развојем, фокус заједнице се све више усмјерава на одржавање постигнутог нивоа безбједности и заштите, као и на јачању безбједносног система у сврху очувања њене функционалности на локалном, државном и међународном нивоу. Управо, због свега овога, посљедњих двадесетак година ствара се атрактивно изазовни простор за теоретичаре за изучавање критичне инфраструктуре и њене заштите. Нова препорука Европске уније од 08.12.2022, промовише јачање отпорности критичне инфраструктуре. Овај рад, кроз компаративни метод, базираће се на препорукама ЕУ у погледу заштите критичне инфраструктуре у БиХ, узимајући у обзир сложеност уставног уређења и поштовање надлежности свих нивоа власти.

Кључне ријечи: Критична инфраструктура, БиХ, Европска унија, Заштита, Директива, Препоруке, Отпорност

УВОД

Када се говори о појму „критична инфраструктура” сви доступни извори наводе да су САД и Аустралија земље које су започеле теоријски развој подручја критичне инфраструктуре дефинисањем инфраструктуре која усљед немогућности дјеловања или оштећења значајно утиче на националну безбједност, заједницу и све њене компоненте. Предсједничком директивом НСЦ-63 из 1998 године [Presidential Decision Directive/NSC-63, 1998, SAD] у САД се критична инфраструктура дефинише као „физички и информативни системи нужни за минимално пословање привреде и Владе.” Непосредно након терористичког напада на САД 11.09.2001. године Конгрес доноси тзв. Патриотски закон [PATRIOT Act, 2001, SAD] у коме се критична инфраструктура дефинише као: „системи и имовина, било физичка или виртуална, толико витални за Сједињене Америчке Државе, да ће онеспособљавање или

уништење таквих система и имовине увелико утицати на националну сигурност, економску стабилност, јавно здравство, или било која комбинација тих утицаја која ће се одразити на сигурност Сједињених Држава.”

У свијету, као ни у теорији не постоји јединствена дефиниција појма критичне инфраструктуре, него свака земља дефинише овај појам у складу са својим потребама, што је видљиво из табеле 1. [Симић, et al, 2022]

Табела 1: Различита дефинисања појма критичне инфраструктуре

Држава	Дефиниција
Канада	Критична инфраструктура подразумјева систем од свих физичких и информационих технологија, објеката, мрежа, услуга и добара који ако је уништен или онеспособљен за рад може да има озбиљан утицај на здравље, безбједност и добробит Канађана и ефикасно функционисање владе у Канади.
Аустралија	Представља оне физичке објекте, ланце снабђевања, информационе технологије и комуникационе мреже, које би ако се униште или на дужи вријеме онеспособе, могле значајно на друштвено или економско благостање нације, или би утицале на способност Аустралије да одржи националну одбрану и обезбједи националну сигурност.
Њемачка	Критична инфраструктура обухвата организације и установе од великог значаја за заједницу, чији неуспјех или оштећење може изазвати трајан недостатак залиха, велике поремећаје у јавном реду и друге драматичне посљедице.
Холандија	Критична инфраструктура обухвата производе, услуге и пратеће процесе који, у случају прекида рада или неуспјеха, може да изазове велике социјалне немире. Прекид рада би довео до великог броја жртава и велике економске штете.
Енглеска	Национална критична инфраструктура састоји се од средстава, услуга и система који подржавају економски, политички и друштвени живот у Великој Британији чији значај је такав да губитак може да: 1)Изазове велике губитке живота; 2) да има озбиљан утицај на националну економију; 3) имају и друге тешке социјалне посљедице за заједницу.
Бугарска	Критична инфраструктура је скуп имовине, услуга и информационих система чији би отказ, сметње или уништавање имали озбиљан и штетан утицај на јавно здравље и безбједност, животну средину, националну економију или правилно функционисање владе.
Катар	Критична инфраструктура су физичка имовина, системи или инсталације, који би ако су поремећени, угрожени или уништени имали озбиљан утицај на здравље, безбједност, економију и благостање Катара или дјелотворно функционисање катарске владе.
Пољска	Критична инфраструктура су системи и њихови функционално повезани објекти, укључујући грађевинске објекте, опрему, инсталације, услуге од суштинског значаја за безбједност државе и њених грађана и осигуравање несметаног функционисања јавне управе, институција и предузетништва.
Србија	Критична инфраструктура су ситеми, мреже, објекти или њихови дијелови чији прекид функционисања или прекид испоруке роба односно услуга може имати озбиљне посљедице на националну безбједност, здравље и животе људи, имовину, животну средину, безбједност грађана, економску стабилност, односно угрозити функционисање Републике Србије.

Држава	Дефиниција
Хрватска	Националне критичне инфраструктуре су системи, мреже и објекти од националне важности чији прекид дјеловања или прекид испоруке роба или услуга може имати озбиљне посљедице на националну безбједност, здравље и животе људи, имовину и животно окружење, сигурност и економску стабилност и непрекидно функционисање власти.
Словенија	Критична инфраструктура Словеније укључује оне објекте и услуге који су од кључне важности за државу, а престанак њиховог рада или њихово уништавање значајно би утицало и имало озбиљне посљедице по националну безбједност, економију, кључне друштвене функције, здравље, безбједност и заштиту и социјалну заштиту.
Црна Гора	Критична инфраструктура обухвата системе, мреже, објекте, односно њихове дијелове који се налазе на територији Црне Горе, чији прекид функционисања, односно прекид испорука роба или услуга преко тих система, мрежа, објеката, односно њихових дијелова може имати озбиљне посљедице по националну безбједност, здравље и живот људи, имовину, животну средину, безбједност грађана, економску стабилност, односно вршење дјелатности од јавног интереса.

Различитост приступа дефинисања појма критичне инфраструктуре видљива је из приказа у табели 1. Поред ових дефиниција треба сагледати и још неке дефиниције које су на употреби, а поред дефиниција из САД-а, и у другим силама свијета, Кина и Русија.

Кинеска дефиниција критичне инфраструктуре је дата у документу о безбједносној заштити критичне инфраструктуре („Critical Information Infrastructure Security Protection Regulations”), а које се базично ослањају на закон Народне републике Кине о сајбер безбједности („Cybersecurity Law of the People’s Republic of China”) гдје се каже да је: „Критична инфраструктура витална инфраструктура Народне Републике Кине која је битна за функционисање друштва и државе. Њена заштита је активност која подржана принципима дизајниране организације, свеобухватне одбране и заштите, свеобухватне координације и подјеле посла и одговорности, у потпуности дајући предност доминантној улози операција, уз снажно учешће свих елемената, како би се иста заједнички заштитила”. Ова регулатива посебну интонацију даје на заштиту од високотехнолошког криминала и енергетске инфраструктуре (мрежа телекомуникације, енергетског снабдијевања те саобраћаја и транспорта).

Критичка инфраструктура Руске Федерације представља инфраструктуру чије угрожавање (или престанак) рада доводи до губитка контроле, уништавања инфраструктура, неповратне негативне промјене (или неуспјех) економије Руске Федерације или административно-територијалних јединица те значајно дугорочно утиче на здравље и безбједност људи који живе на овим подручјима (Национална сигурност Русије - Информацијска сигурност).

Приликом дефинисања појма критичне инфраструктуре видљиво је да се сви углавном слажу да се ради о средствима и имовини која је кључна за

несметано функционисање друштва и економије, али је врло тешко добити потпуну сагласност и одредити инфраструктуру која није критична, с обзиром на међусобну повезаност сектора. Тако на примјер, различите државе идентификују сљедеће секторе критичне инфраструктуре како је приказано у табели 2. [Keковић., Нинковић., 2020].

Табела 2: Преглед сектора критичне инфраструктуре у развијеним земљама (ОЕЦД, 2008)

САД	Аустралија	Велика Британија	Њемачка	Холандија
Вода	Јавне услуге	Хитне службе	Енергетика	Пијаћа вода
Пољопривреда и производња хране	Здравство	Комуникације	Саобраћај и транспорт	Храна
Хитне службе	Снабдијевање храном	Енергетски сектор	Информациона технологија и телекомуникације	Енергетика и телекомуникације
Јавно здравље	Енергетика	Финансије	Опасне материје	Финансије
Намјенска индустрија	Транспорт	Државне институције	Финансије, фондови и осигурање	Здравство
Енергетика	Финансије	Вода	Државна администрација и судство	Водопривреда
Транспорт и саобраћај	Влада	Храна	Јавне услуге	Јавна безбједност, ред и закон
Финансије и банкарство	Национални симболи	Транспорт		Судство
Хемијске и друге опасне материје	Кључне индустрије	Здравље		Администрација
Пошта и испоруке				Транспорт
Нукларне електране				
Бране				
Објекти Владе САД				
Национални споменици				
Велика пољопривредна постројења				

КРИТИЧНА ИНФРАСТРУКТУРА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Критична инфраструктура Европске Уније обухвата виталне системе и мреже чији су континуирани рад и безбједност кључни за функционисање друштва. Ово укључује енергетске мреже, транспортне инфраструктуре, здравствене системе, дигиталну инфраструктуру и друге секторе од виталног значаја. Важност заштите ових инфраструктура је наглашена усвајањем низа иницијатива и директива које циљају на њихову безбједност и отпорност на природне и антропогене пријетње. ЕУ приступа овом изазову са свеобухватном стратегијом, укључујући идентификацију и означавање критичних инфраструктура, процјену потреба за побољшањем њихове заштите, као и развој одговарајућих протокола и политика за управљање ризицима. У оквиру ЕУ, свака држава чланица има одговорност да идентификује и штити своје критичне инфраструктуре, уз подршку и координацију на европском нивоу. Ово је постало посебно релевантно у свјетлу савремених изазова попут сајбер напада, терористичких пријетњи и климатских промјена.

Историјат критичне инфраструктуре у Европској Унији

Развој критичне инфраструктуре у ЕУ прати еволуцију индустријских друштава и њихову све већу зависност од сложених инфраструктурних система. У раној фази, фокус је био на обезбјеђењу базичних система као што су електроенергетске и транспортне мреже, које су кључне за свакодневни живот и економски развој. Напади 11. септембра 2001. године у Сједињеним Америчким Државама, као и терористички напади у Мадриду 2004. године и Лондону 2005. године, нагласили су важност заштите ових инфраструктура од терористичких пријетњи.

Занимање Европске Уније за критичну инфраструктуру земаља чланица проистиче из опасности да би разарање или поремећај извјесне критичне инфраструктуре у једној земљи чланици могло непосредно погодити друге земље чланице. У таквим случајевима, заштитне мјере су онолико снажне колико је то њихова најслабија карика.

Вијеће Европске Уније је већ у јуну 2004. године од Европске комисије затражило припрему свеукупне стратегије за заштиту критичне инфраструктуре. Као одговор, Комисија је 20. октобра 2004. усвојила Комуникацију о заштити критичне инфраструктуре у борби против тероризма, у којој се износе приједлози о томе шта би Европи омогућило боље спречавање терористичких напада који захватају критичне инфраструктуре, унапређење њене припремљености за такве случајеве и спремности да на њих одговори. Комисија је након тога, 17.11.2005. године усвојила Зелену књигу о Европском програму заштите критичне инфраструктуре са предложеним рјешењима за успостављање програма за заштиту критичне инфраструктуре и формирање инфор-

мативне мреже за узбуњивање у случају угрожавања критичне инфраструктуре. Затим, 2006-те године Комисија доноси Европски програм за заштиту критичне инфраструктуре у којем су са сврхом ширег разматрања заштите критичне инфраструктуре узете све опасности гдје је тероризам остао у примарном фокусу. Један од најважнијих докумената за подручје критичне инфраструктуре у Европи јесте директива 2008/114/ЕЗ, донесена 08.12.2008 године. [<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=LEGISSUM:jl0013>, 01.02.2024, 14.20] Овом директивом се утврђује и означава европска критична инфраструктура и процјењује потреба побољшања њене заштите, одмакнувши се примарно од пријетњи тероризмом и настоји да свеобухватно установи процес заштите критичне инфраструктуре на нивоу држава чланица као и Уније у цјелини. Овом Директивом критична инфраструктура се дефинише као „имовина, систем или њихов дио који се налази у државама чланицама и неопходан је за одржавање виталних друштвених функција, здравља, безбједности, заштите, привредне и социјалне добробити људи, чији би поремећај рада или чије би уништење, као последица неуспјеха одражавања тих функција, могло имати знатан учинак у држави чланици.” С временом, како су се технолошке промјене убрзале и повећала међузависност инфраструктурних система, Европска Унија је наставила развијати своју политику и стратегије заштите критичне инфраструктуре. Овај развој укључује и прилагођавање регулативе и пракси растућим изазовима као што су сајбер безбједност, климатске промјене и промјене у социополитичком контексту. Данашњи приступ Европске Уније према критичној инфраструктури одражава сложеност и динамичност модерног друштва, тежи за свеобухватном заштитом и отпорношћу, узимајући у обзир различите врсте пријетњи и ризика. У данашње вријеме инфраструктура није везана само за једну територију већ је повезана са системима унутар појединих дијелова земаља или њихових цјелина, постаје интернационално међузависна па је и питање критичности заједнички иментел док и сама сарадња са сусједним земљама постаје неопходна. Европска Унија то назива европском критичном инфраструктуром (ЕКИ). Према томе, дефиниција ЕКИ гласи: „критична инфраструктура која се налази у државама чланицама, а чији би поремећај у раду или чије би уништење имало знатан учинак на најмање двије државе чланице.”

*Нова директива Европске Уније у вези критичне инфраструктуре-
(cer direktiva) 2022/2557 о отпорности критичних субјеката*

372

Недавни развој у политици Европске Уније у вези критичне инфраструктуре наглашава потребу за даљим унапређењем заштите и отпорности. Увид у међузависност инфраструктурних сектора и еволуирајуће ризике довели су до преиспитивања и ажурирања Директиве 2008/114/ЕЦ. Овај процес укључује разматрање нових мјера за јачање заштите критичне инфраструктуре, узимајући у обзир повећану сложеност и међусобну повезаност инфраструк-

турних система. Нови приједлози мјера Европске Уније за заштиту критичне инфраструктуре фокусирају се на обезбјеђење веће кохерентности у приступу заштити и отпорности критичне инфраструктуре на нивоу Европске Уније. [<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=LEGISSUM:jl0013>, 02.02.2024, 18.20]

Циљ ЦЕР Директиве је уклањање слабих тачака и јачање отпорности критичних субјеката (субјекти који пружају основне услуге које су кључне за одржавање важних друштвених функција, привредних активности, јавног здравља те околиша). ЦЕР Директивом, ЕУ утврђује обавезе критичних субјеката ради јачања њихове отпорности, утврђују правила надзора критичних субјеката, успостављају заједнички поступци за сарадњу и извјештавање, утврђује мјере за постизање високог нивоа отпорности критичних субјеката ради обезбјеђења пружања кључних услуга.

Директива се не примјењује на питања обухваћена НИС 2 Директивом. С обзиром на однос између физичке безбједности и сајбер безбједности критичних субјеката, државе чланице обезбјеђују да се ова Директива и НИС 2 Директива проводе на усклађен начин.

Директива се не примјењује на субјекте јавне управе који обављају своје активности у подручју националне безбједности, јавне безбједности, одбране или извршавања законодавства, укључујући истрагу, откривање и прогон кривичних дјела.

Директива прописује обавезу државама чланицама да до 17.01.2026. г. израде и усвоје националне стратегије за повећање отпорности критичних субјеката и идентификују критичне субјекте који пружају основне услуге. Директива такође прописује обавезу провођења процјене ризика најмање сваке четири године. Критични субјекти, кроз израду стратегије, морат ће идентификовати релевантне ризике који могу значајно пореметити пружање основних услуга, предузети одговарајуће мјере како би обезбједили њихову отпорност те обавијестити надлежна тијела о ометајућим инцидентима.

Стратегија треба да садржи најмање сљедеће елементе: стратешке циљеве и приоритете, управљачки оквир за постизање стратешких циљева и приоритета, опис мјера потребних за јачање опште отпорности критичних субјеката, опис поступка којим се утврђују критични субјекти, оквир политике за координацију међу надлежним тијелима на темељу ове Директиве.

Процјена ризика држава чланица треба узети у обзир релевантне природне и људске ризике, укључујући оне међусекторске или прекограничне природе, несреће, природне катастрофе, ванредна стања у подручју здравства те хибридне пријетње.

Све државе чланице требају до 17. јануара 2026. утврдити критичне субјекте у слиједећим секторима и подсекторима:

- Енергетика (електрична енергија, централно гријање, уље и плин);

- Транспорт (ваздушни, жељезнички, водени, цестовни и јавни);
- Банкарство;
- Финансијско тржиште;
- Здравство;
- Вода за пиће;
- Отпадне воде;
- Дигитална инфраструктура;
- Јавна управа;
- Свемир;
- Производња, прерада и дистрибуција хране;

Директива прописује обавезе државама чланицама да именују или успоставе једно или више надлежних тијела одговорних за правилну примјену Директиве; да именују или успоставе јединствену контакт тачку која извршава функцију повезивања како би се осигурала прекогранична сарадња с јединственим контактним тачкама других држава чланица као и изразу и усвајање националних стратегија. Свака држава чланица обезбјеђује да њезино надлежно тијело и јединствена контактна тачка имају овлаштења и одговарајуће финансијске, људске и техничке ресурсе за дјелотворно и ефикасно извршавање задатака које су им додијелене.

КРИТИЧНА ИНФРАСТРУКТУРА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Критична инфраструктура у Босни и Херцеговини, уз уважавање њене уставне структуре, требала би да обухвата кључне секторе који су од суштинског значаја за функционисање државне заједнице и благостање њених грађана. Ови сектори укључују, али нису ограничени на, транспорт, енергетику, комуникације, водоснабдијевање, здравствене и образовне установе. Од завршетка ратних сукоба у деведесетим годинама прошлог вијека, Босна и Херцеговина се суочава с изазовима у обнови и модернизацији своје инфраструктуре, што је кључно за њен економски развој и интеграцију у европске структуре. Пост-ратна обнова инфраструктуре, посебно у областима које су биле директно погођене сукобом, била је фокус међународне помоћи и развојних пројеката. Поред тога, земља се суочава са изазовима као што су управљање ризиком од природних катастрофа, укључујући поплаве и земљотресе, што захтијева јачање отпорности инфраструктуре.

Координација између ентитета, Федерације Босне и Херцеговине и Републике Српске, као и Брчко Дистрикта, игра важну улогу у управљању и развоју критичне инфраструктуре. Улагањем напора на унапређењу међуентитетске сарадње кључно је за обезбјеђење ефикасности и одрживости. Наставак ра-

звоја и модернизације критичне инфраструктуре у Босни и Херцеговини од кључног је значаја не само за унутрашњи развој земље, већ и за њену тежњу ка европским интеграцијама. Ово укључује усклађивање стандарда и пракси са онима у Европској унији, као и побољшање капацитета за управљање ризицима и кризним ситуацијама.

Босна и Херцеговина није развила легислативу када је у питању заштита критичне инфраструктуре. Стање у тој области је сљедеће:

- Република Српска (Закон о безбједности критичних инфраструктура Републике Српске, Сл. Гласник РС број: 58/19 од 16.07.2019 године);
- Федерација БиХ (Закон о заштити критичне инфраструктуре у Федерацији БиХ, преднацрт закона, јули 2023. године, потпуно повучен из процедуре што значи да се ова област на територији Федерације уопште не третира);
- Брчко Дистрикт БиХ, уопште није третирао ову област.

Критична инфраструктура на нивоу институција БиХ

Разматрајући секторе унутар којих се требају идентификовати критични субјекти као и уставне надлежности различитих нивоа власти у БиХ, закључује се да су предметни сектори у највећој мјери у надлежности ентитета/кантона док су у мањој мјери надлежности подијељене између ентитета/кантона и институција БиХ. Имајући у виду наведено, те с обзиром да је Република Српска већ усвојила Закон о заштити критичне инфраструктуре Републике Српске, док у Федерацији БиХ и Брчко Дистрикту БиХ такав закон не постоји, потребно је да институције БиХ, у складу са препорукама ЦЕР Директиве ЕУ, предузму сљедеће кораке:

- успостављање интерресорне Радне групе за израду стратешког оквира за заштиту критичних субјеката на нивоу институција БиХ;
- израда Закона о заштити критичних субјеката на нивоу институција БиХ;
- доношење Одлуке о успостављању јединствене контакт тачке;

Закон о заштити критичне инфраструктуре институција БиХ треба да се односи само на институције БиХ. Да би сарадња била успјешнија потребно је и могуће је успостављање јединствене контакт тачке као заједничке вишеинституционалне контакт тачке. Позитиван примјер за такву активност имамо код заједничке контакт тачке за сарадњу са ЕУРОПОЛ-ом, као и код контакт тачке за сарадњу са Механизмом за цивилну заштиту ЕУ, уз пуно уважавање надлежности свих нивоа власти у БиХ.

Све активности на имплементацији ЦЕР Директиве с једне стране треба ускладити са наведеном Директивом док с друге стране се морају ускладити са уставним уређењем БиХ.

Питање заштите критичне инфраструктуре у Републици Српској, је једна од активности која је најдубље везана са одбрамбено-отаџбинским ратом. Пробој коридора 1992. године и успостава пута од Крајине према Семберији и Србији и држање тог „коридора” отвореним, представља активност препознавања и заштите критичне инфраструктуре. „Коридор” је био кључна инфраструктура, а њен најугроженији елемент његова најслабија тачка између Брчког и Шамца, критична инфраструктура.

Република Српска је донијела Закон о безбједности критичних инфраструктура Републике Српске [Сл. Гласник РС број: 58/19 од 16.07.2019. године] Овим законом (члан 1.) уређује се критична инфраструктура Републике Српске, сектори критичне инфраструктуре у Републици Српској, управљање критичним инфраструктурама, обавеза израде анализе ризика, безбједносног плана објеката из сектора критичне инфраструктуре, безбједносни координатор и лице одговорно за управљање и заштиту објеката критичне инфраструктуре, сарадња у области критичне инфраструктуре, поступање са заштићеним подацима, надзор над спровођењем овог закона, као и прекршајне одредбе. Такође, овим законом се дефинише појам критичних инфраструктура у Републици Српској (члан 2.) као: „системи, мреже и објекти од посебне важности, чије уништавање или угрожавање може изазвати озбиљан поремећај у слободном кретању људи, превозу робе и пружању услуга, негативно утицати на унутрашњу безбједност, здравље и животе људи, имовину, животну средину, спољну безбједност, економску стабилност, те непрекидно функционисање републичких органа.” Законом су (чланом 3.) регулисани и сектори из којих се одређује критична инфраструктура:

- 1) индустрија, енергетика и рударство (производња, укључујући улазне ресурсе, објекте, системе за пренос, складиштење, транспорт производа, енергената и енергије, системе за дистрибуцију),
- 2) информационо-комуникациона инфраструктура (електронске комуникације, пренос података, информациони системи, пружање аудио, и аудио и видео медијских услуга),
- 3) саобраћај (друмски, жељезнички и ваздушни саобраћај и саобраћај унутрашњим пловним путевима),
- 4) здравство (здравствена заштита, производња, транспорт и надзор над лијековима),
- 5) комуналне дјелатности (објекти комуналне инфраструктуре, а нарочито у области производње и испоруке воде, пречишћавања и одвођења отпадних вода, производње и испоруке топлотне енергије, збрињавања отпада из стамбених и пословних простора и слично),
- 6) водопривреда (регулациони и заштитни водни објекти),

- 7) храна и пиће (производња и снабдијевање храном и пићем, систем сигурности хране и пића, робне залихе),
- 8) финансије (банкарство, берзе, инвестиције, системи осигурања и плаћања),
- 9) производња, складиштење и превоз опасних материја (хемијски, биолошки, радиолошки и нуклеарни материјали),
- 10) јавне службе,
- 11) васпитање и образовање,
- 12) културна и природна добра (вјерски објекти, споменици културе, просторне културноисторијске цјелине, археолошка налазишта, знаменита мјеста, умјетничка дјела и историјски предмети, архивска грађа, филмска грађа, стара и ријетка књига, као и заштићена природна добра прописана Законом о заштити природе).

Влади Републике Српске је остављена могућност да се поред наведених сектора, а на приједлог Министарства унутрашњих послова, одреде и други сектори критичне инфраструктуре. Из самог Закона је видљиво да је вршено прилагођавање Директиви ЕУ из 2014. године и да је потребно исти прилагодити новој директиви из децембра 2022. године. Република Српска настоји да усклади своје политике и праксе са стандардима и директивама Европске Уније, што је посебно важно у контексту тежње ка Европској интеграцији. Ово укључује прилагођавање законодавства, унапређење институционалних капацитета и јачање сарадње са међународним партнерима.

У том смислу, Република Српска улаже напоре у развој и имплементацију стратешких планова за унапређење критичне инфраструктуре, укључујући и привлачење међународних инвестиција и техничке помоћи. Ово подразумијева и сарадњу са локалним заједницама и приватним сектором у циљу реализације пројеката који ће допринијети бољем квалитету живота становника, економском расту и социјалној стабилности. Кроз ове иницијативе, Република Српска тежи јачању своје позиције унутар Босне и Херцеговине и на међународном плану, осигуравајући бољу будућност за своје грађане и доприносећи регионалној стабилности и развоју.

ЗАКЉУЧАК

Човјечанство убрзано развија, на сцени су и велике климатске промјене, па се с правом наговјештава да су кризе све чешће и чешће. Временска дистанца између појединих глобалних криза се драстично смањује. У свјетлу свих ових дешавања потребно је да се посветимо заштити свега оног што је витално за наше друштво а што озбиљне земље дефинишу као критична

инфраструктура. Због значаја који има критична инфраструктура, њено угрожавање има и одређене специфичности од којих истичемо:

- Јавност увијек очекује хитан и ефикасан одговор државних органа на угрожавање критичне инфраструктуре, чак и у случајевима када је у питању приватно власништво;
- Током криза притисак јавности на носиоце власти и доносиоце одлука ће бити све израженији, а одговор на изазове ће бити значајан за њихов кредибилитет и даљу будућност;
- Угрожавање критичне инфраструктуре сваки пут и изнова пред менаџмент поставља питање супростављања вриједности (индивидуална слобода и транспарентност) и интереса (колективна безбједност и штета).

Доношење Закона о заштити критичних инфраструктура је приоритетни задатак свих нивоа власти у Босни и Херцеговини. Разни примјери који су познати у пракси, показују да се може и мора донијети један такав законски оквир уз поштовање уставног уређења једне овако сложене земље са сложеним односима као што је Босна и Херцеговина. Усталом, ово је земља у којој се све инфраструктуре преплићу и каскадно могу, како позитивно тако више негативно, да дјелује једни на друге и стога је нужно кроз закон издефинисати:

- Шта је то критична инфраструктура БиХ;
- Координација између нивоа власти у заштити критичних инфраструктура;
- Мјере на заштити критичних инфраструктура БиХ;

ЦЕР Директива ЕУ оставља могућност уважавања специфичности сваке земље посебно, не намећући било каква рјешења унапријед, него остављајући могућност свакој земљи да ову област уреди по потребама које има. БиХ није једина сложена земља на свијету, напротив, има их и сложенијих (САД, Белгија, Њемачка), али уз потпуно уважавање уставних надлежности рјешење за све области па и за област критичне инфраструктуре се лако нађе. Стручним и научним приступом проблему, формалним одређењем критичне инфраструктуре, те квалитетном процјеном угрожености исте, створиће се предуслов за адекватну заштиту, што би требао да буде приоритетни интерес за функционисање друштва.

ЛИТЕРАТУРА

- Кековић, З., Нинковић, В. (2020). *Заштита критичне инфраструктуре-системски приступ*.
- Симић, С., et al. (2022). *Основе заштите критичне инфраструктуре. Заштита критичне инфраструктуре у Републици Српској*.

Presidential Decision Directive/NSC-63,1998, SAD

PATRIOT Act, 2001, SAD

Сл. Гласник РС брoј: 58/19 од 16.07.2019. године,

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=LEGISSUM:jl0013>, 01.02.2024,
14.20

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=LEGISSUM:jl0013>, 02.02.2024,
18.20

КРИТИЧЕСКАЯ ИНФРАСТРУКТУРА В БиХ В СВЕТЕ НОВЫХ РЕКОМЕНДАЦИЙ ЕС

Радислав Јовичић

Аннотация: Последние двадцать лет ознаменовались большой нестабильностью на глобальном уровне. Вспомним лишь несколько событий: теракт 11 сентября 2001 года, мировой финансовый кризис 2008 года, войну в Сирии, COVID-19, российско-украинскую войну и последний кризис в секторе Газа - израильский. -Палестинская война. Все эти события вдохновили серьезные страны более широко взглянуть на угрозы своей национальной инфраструктуре. Также, по мере роста социального и экономического развития, внимание сообщества все больше сосредотачивается на поддержании достигнутого уровня безопасности и защиты, а также на укреплении системы безопасности с целью сохранения ее функциональности на местном, государственном и международном уровне. Благодаря всему вышесказанному за последние двадцать лет было создано привлекательное и сложное пространство для теоретиков, изучающих защиту критической инфраструктуры. Новая рекомендация Европейского Союза от 8 декабря 2022 года способствует повышению устойчивости критически важной инфраструктуры. Эта статья, основанная на сравнительном методе, будет основана на рекомендациях ЕС относительно защиты критически важной инфраструктуры в БиГ, принимая во внимание сложность конституционного устройства и уважение к компетенции всех уровней правительства.

Ключевые слова: Критическая инфраструктура, БиГ, Европейский Союз, Защита, Директива, Рекомендации, Устойчивость.

CRITICAL INFRASTRUCTURE IN BIH IN THE LIGHT OF NEW EU RECOMMENDATIONS

Radislav Jovičić

Abstract: The last twenty years have been marked by great instability at the global level. We will recall only a few events: the terrorist act of September 11, 2001, the global financial crisis of 2008, the war in Syria, COVID-19, the Russian-Ukrainian war, and the latest crisis in the Gaza Strip - the Israeli-Palestinian war. All these events inspired serious

countries to take a broader view of the threats to their national infrastructures. Also, with increased social and economic development, the focus of the community is increasingly focused on maintaining the achieved level of security and protection, as well as on strengthening the security system in order to preserve its functionality at the local, state and international level. Because of all the above, in the last twenty years, an attractively challenging space has been created for theorists who study the protection of critical infrastructure. The new recommendation of the European Union from 8 December 2022, promotes strengthening the resilience of critical infrastructure. This paper, through a comparative method, will be based on EU recommendations regarding the protection of critical infrastructure in BiH, taking into account the complexity of the constitutional arrangement and respect for the competences of all levels of government.

Key words: Critical infrastructure, BiH, European Union, Protection, Directive, Recommendations, Resilience.

ТРАНСФОРМАЦИЯ МОРСКИХ ЭКОСИСТЕМ В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ НЕФТЕГАЗОВОГО КОМПЛЕКСА — ГЕОЭКОЛОГИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ

Андриян Яна Анатольевна

Елисеева Елизавета Антоновна¹

(Елисеева Елизавета Антоновна магистрант факультета Геологии и геофизики нефти и газа Российского государственного университета нефти и газа (НИУ) имени И.М. Губкина, Адрес электронной почты: eliseeva.elisaveta.eliseeva@yandex.ru)

Российский государственный университет нефти и газа (НИУ) имени И.М. Губкина

Аннотация: Трансформация морских систем в условиях развития нефтегазового комплекса представляет собой сложный комплекс взаимосвязанных процессов, приводящих к изменению естественных условий обитания различных видов животных и растений. В Российской Федерации основные районы морской нефтегазодобычи располагаются в акваториях арктических и дальневосточных морей, представляющих своеобразную часть Мирового океана, в которых наличие ледового покрова в сочетании со слабым солнечным нагревом делает экосистемы этих морей уникальными. Совокупность учета всех факторов развития морской нефтегазодобычи и условий трансформации экосистем приведет к устойчивой геоэкологической безопасности территории.

Ключевые слова: Трансформация, морские экосистемы, нефтегазодобывающий комплекс, геоэкологическая безопасность, реабилитация ландшафтов.

ВВЕДЕНИЕ

Климатические изменения в Арктике характеризуются наибольшим размахом и ведут к серьёзным последствиям для экосистем и морской хозяйственной деятельности. Морские и наземные экосистемы Арктики более чувствительны к изменениям климата и воздействиям антропогенных факторов, чем экосистемы других природных зон. Последствия потепления для большинства видов, скорее благоприятны, но аномалии ледяного покрова нарушают пищевые взаимодействия в прикормочных зонах, ухудшается экологическая ситуация для ряда видов животных.

¹ andriyan00@mail.ru, eliseeva.elisaveta.eliseeva@yandex.ru

Кроме того, антропогенная деятельность, вызванная развитием нефтегазодобывающего комплекса, а также существенный накопленный экологический ущерб, оставленный после освоения и эксплуатации нефтегазовых объектов в регионе Арктического шельфа, оказывает внушительную нагрузку на территорию, тем самым приводит необратимым изменениям природной среды: деградацию почвенного и растительного покрова на обширных территориях, обеднение морских экосистем, сокращение морской биоты и т.д.

Данные аспекты только подтверждают необходимость изучения изменчивости экосистем в условиях развития добывающей промышленности, а также сохранения морского и наземного преобразования путем трансформации их самих.

ИЗМЕНЕНИЕ МОРСКИХ ЭКОСИСТЕМ В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ НЕФТЕГАЗОДОБЫВАЮЩЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Нефтегазовый комплекс активно осваивает морские пространства, что приводит к изменению естественных условий обитания различных видов животных и растений. Основные факторы, влияющие на морские экосистемы в контексте развития нефтегазодобывающей промышленности, включают:

- Загрязнения: разливы нефти и нефтепродуктов, которые могут привести к гибели морских организмов, нарушению их поведения и размножению.
- Физические воздействия: строительство платформ, бурение скважин и прокладка труб могут привести к изменению гидродинамики, температуры и освещенности в районе работ.
- Шумовые воздействия: работа оборудования, движение судов и подводных аппаратов может вызывать стресс у морских обитателей.
- Химические воздействия: использование химических веществ для бурения скважин, обработки трубопроводов и борьбы с морскими организмами.
- Биологические воздействия: внедрение новых видов организмов, которые могут нарушить естественные экосистемы.

Все эти факторы могут привести к негативным последствиям для морских экосистем, включая сокращение численности и видового разнообразия, нарушение пищевых цепей и биогеохимических циклов, а также изменение среды обитания.

Данные обстоятельства формируют необходимость сохранения геоэкологической безопасности территории, характеризующее состояние природной среды, обеспечивающее экологический баланс в природе и защиту окружающей среды от человека и вредного воздействия неблагоприятных факто-

ров, вызванных естественными процессами и антропогенным воздействием, включая техногенное. Основная цель геоэкологической безопасности состоит в достижении устойчивого развития с созданием благоприятной среды обитания и комфортных условий для жизнедеятельности, обеспечения охраны природных ресурсов и биоразнообразия, предотвращения техногенных аварий и катастроф.

В Российской Федерации основные районы морской нефтегазодобычи располагаются в акваториях арктических и дальневосточных морей, представляющих своеобразную часть Мирового океана, в которых наличие ледового покрова в сочетании со слабым солнечным нагревом делает экосистемы этих морей чрезвычайно специфическими. Отличия морей высоких широт от морей умеренных и низких широт наблюдаются как с точки зрения физики, так и биологии.

Арктические моря с точки зрения биологии обладают одной из самых странных и удивительных особенностей жизни – малое число видов, как растений, так и животных по сравнению с гораздо большим разнообразием видов в морях умеренных и тропических широт. В них обитает всего 25-30 видов рыб из тысяч видов, относящихся ко всем океанам. Из морских планктонных копепод (1500 видов) в Северном Ледовитом океане встречается лишь около 40 видов, а примерно из 85 известных видов эвфаузиид в Баренцевом море найдено 4 и ни одного в других арктических морях.

Одной из причин такой низкой продуктивности арктических вод является сильное плотностное расслоение воды, препятствующее перемешиванию с более глубокими водами, что снижает поступление в поверхностную зону питательных веществ. Другой причиной является наличие ледового покрова, который резко ограничивает необходимое для фотосинтеза освещение в находящихся под ним водах. Еще одним условием, влияющим на величину первичной продукции в покрытых льдом водах, является очень короткий сезон продуктивности, который контролирует репродуктивные циклы, а также низкие температуры воды.

Покрытые льдом моря увеличивают альбедо и обладают небольшой способностью поглощать солнечное излучение, что обуславливает большие разности температур в атмосфере между экваториальными и полярными областями. Разность температур создает струйное течение, определяющее климат в средних широтах.

Специфика морской и геологической сред определяют выбор технических решений и стоимость различных вариантов разработки нефтегазовых месторождений. По совокупности основных природно-географических факторов можно выделить пять характерных природных комплексов, объединенных в группы (таблица 1), с каждым из которых связаны уровни технической сложности и стоимости освоения, а также потенциалы самоочищения морской среды от нефтяных загрязнений.

Таблица 1. Классификация нефтегазоносных акваторий по природно-геологическим условиям

№ группа	Акватория	Глубины моря	Ледовые условия	Период ледостава, мес.	Расстояние от портов, км	Потенциал самоочищения	Экономико-географические условия
1	Каспий, Азов, Балтика, Черномор.	30-200	легкие	0-2	50-500	Высокий Средний	Благоприятные
2	Юго-западная часть Баренцева моря	70-350	Легкие, Средние	0-2	250-700	Средний, Низкий	Неблагоприятные
3	Печорское и Охотское моря	15-350	Средние Тяжелые	3-9	300-1100	Низкий, Весьма низкий	Неблагоприятные
4	Губы и мелководье Карского моря	0-15	Очень тяжелые	9-10	1200 - 1500	Весьма низкий	Неблагоприятные
5	Шельф Карского моря	50-150	Очень тяжелые	9-10	1200-1700	Весьма низкий	Весьма неблагоприятные
6	Шельф восточных арктических морей	50-150	Очень тяжелые	9-10	1200-3500	Весьма низкий	Весьма неблагоприятные

Потенциальные последствия загрязнения природной среды объектами морского нефтегазового комплекса (МНГК) по степени роста опасности различаются на:

- нарушения в морских экологических системах в результате строительства технологических и инфраструктурных объектов;
- поступления в морскую среду промышленных и бытовых отходов, наиболее значительными по объемам, из которых являются нефтесодержащие пластиковые воды;
- выбросы нефти, природного газа с конденсатом и продуктов их сгорания в водный и воздушный бассейны.

Строительство объектов морской нефтегазодобычи влияет на состояние морской среды в основном за счет воздействия механических загрязнителей, возникающих при разработке и перемещении донных грунтов, на среду обитания гидробионтов.

Освоение морских нефтегазовых месторождений обусловлены характером окружающей природной среды, которая диктует свои требования к техническим решениям по обустройству промыслов и технологии их строительства, включающие следующие технологические этапы:

- поисково-разведочные работы;
- обустройство морских месторождений;
- строительство стационарных платформ или подводных комплексов добычи;

- бурение скважин;
- эксплуатация месторождения;
- демонтаж производственных объектов промысла.

До начала освоения месторождения, его необходимо обнаружить, исследовать и оценить имеющиеся запасы. Наиболее распространенным и эффективным геофизическим методом являются сейсмические съемки. Эти данные дополняются результатами разведочных бурений. Также на этапе проектирования разработки месторождений необходимо получить детальные сведения о рельефе дна и механических свойствах донных отложений (плотность, структура и др.), что является задачей геотехнических изысканий.

Механизмы и последствия биологического воздействия сейсмических сигналов на живые организмы могут сильно варьировать от первичных поведенческих реакций (рассеивании рыбных косяков) до физических повреждений органов и тканей, нарушения двигательной активности и гибели организмов.

В процессе освоения месторождений возникают задачи, которые невозможно решить без знания топографии дна и физико-механических свойств грунтов. Эти сведения необходимы для безопасной установки платформ, прокладки трубопроводов и выполнения любых других строительных работ, связанных с изъятием, перемещением или использованием донных грунтов. Частота исследования грунтов, отбора проб и бурения неглубоких скважин зависит от задач исследования и характера донных отложений. Их экологические последствия проявляются в нарушении донных субстратов и бентосных сообществ, а также в повышении мутности воды в придонном слое.

С экологической точки зрения, основные угрозы при бурении скважин в штатном (безаварийном) режиме связаны со сбросами отходов буровых работ в море, включая буровые растворы и шламы. Объемы их сбросов в морскую среду в некоторых регионах весьма значительны и могут достигать десятков и сотен тысяч тонн в год. Меры по снижению экологической опасности от буровых отходов включают:

- использование новейших технологий проходки скважин с минимальным количеством отходов;
- применение нетоксичных буровых растворов и их компонентов;
- транспортировку отходов на берег для последующей регенерации, утилизации или захоронения;
- обратную закачку отходов под высоким давлением в подземные пласты горных пород.

Наиболее предпочтительным, является «нулевой сброс», принятый в некоторых странах (включая Россию). Технология «нулевой сброс» означает

полный отказ сбросов в море буровых отходов и транспортировку всех отходов на берег для утилизации.

Основной и наиболее длительный этап эксплуатации месторождения начинается после обустройства промысла: строительства платформ, трубопроводов, береговых терминалов и пр. Их количество, тип, набор и другие показатели зависят от характеристик месторождения и прежде всего от запасов и состава извлекаемых углеводородов.

В процессе эксплуатации нефтегазовых месторождений могут возникнуть ситуации, сопряженные с необходимостью разовых сбросов других отходов. К их числу относятся, сбросы больших количеств морской воды с добавлением химических веществ во время гидростатических испытаний трубопроводов, их очистке и других технических и профилактических операций. Эта вода обычно содержит ингибиторы коррозии и гидратообразования, ПАВы и другие вещества, а общие объемы могут достигать 300 тыс. м³.

Аналогичные ситуации также могут возникать при других операциях, например, при сбросе балластных вод из резервуаров для хранения углеводородов, во время испытаний и ремонта скважин, при смене оборудования и технологий, при проведении профилактических работ по очистке циркуляционных систем и при использовании реагентов для увеличения нефтедобычи.

Основным источником аварийных разливов нефти на морских акваториях являются инциденты, которые возникают при бурении, добыче и транспортировке нефти. Также, источниками загрязнений морских акваторий являются:

- разливы нефти при загрузке танкеров;
- войны, имевшие место в нефтедобывающих районах;
- пожары на нефтяных скважинах;
- разливы нефти с береговых нефтеперерабатывающих заводов;
- разливы нефти из-за протечек нефтепроводов.

Аварийные разливы нефти и нефтепродуктов на объектах нефтедобывающей и нефтеперерабатывающей промышленности наносят ощутимый вред экосистемам, приводят к негативным экономическим и социальным последствиям.

В связи с увеличением количества чрезвычайных ситуаций, которое обусловлено ростом добычи нефти, износом основных производственных фондов (в частности, трубопроводного транспорта), а также диверсионными актами на объектах нефтяной отрасли, негативное воздействие разливов нефти на окружающую среду становится все более существенным. Экологические последствия при этом носят трудно учитываемый характер, поскольку нефтяное загрязнение нарушает многие естественные процессы и взаимосвязи, существенно изменяет условия обитания всех видов живых организмов и накапливается в биомассе.

Разлив нефти в воде образует тонкий слой на поверхности воды. Этот слой или масляное пятно рассеется и, таким образом, усугубит повреждение. Легкие компоненты сырой нефти со временем и под солнечным светом испаряются, а некоторые компоненты растворяются в воде. Это означает, что легкие компоненты сырой нефти воздействуют на существ, которые, как правило, живут у поверхности воды. Из-за волн эти компоненты могут воздействовать на существ, обитающих на прибрежных мелководьях. С другой стороны, масляный компонент, растворенный в воде, будут проникать в глубину воды и угрожать существам и растениям на глубине воды.

Рассматривая все аспекты нефтегазодобывающей промышленности, влияющие на морскую и наземную экосистему, не стоит забывать, что море и суша могут быть подвержены также и загрязнению мусором, а также отработками от добычи и производства, что ведет к наиболее важной и глобальной проблеме накопленного экологического ущерба. Яркими примером, региона, подверженного всем видам деятельности нефтегазовой промышленности является территория Арктики и Крайнего Севера Российской Федерации. Арктическое побережье и многие острова Арктической зоны Российской Федерации (АЗРФ) усеяны горами металлического мусора: проржавевшими судами и механизмами, машинами, контейнерами, бесконечными залежами двухсотлитровых бочек и огромных цистерн из-под нефтепродуктов. По некоторым подсчетам в прибрежной зоне Северного Ледовитого океана находится до 4 млн т промышленного и строительного мусора, а также от 4 до 12 млн железных бочек.

СВОДНАЯ ОЦЕНКА ГЕОЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПОСЛЕДСТВИЙ РАЗРАБОТКИ И ЭКСПЛУАТАЦИИ НЕФТЕГАЗОДОБЫЧИ

В Арктическом регионе основная экологическая проблема связана с накоплением загрязнения окружающей среды в местах концентрации объектов промышленности, транспорта, энергетики и социальной сферы на ограниченных пространствах в районах Арктики, где осваиваются месторождения полезных ископаемых, осуществляются переработка сырья и их транспортировка. Самые значительные накопления загрязняющих веществ и нарушения арктических природных ландшафтов происходили еще в 1930–1980-х гг., когда шел процесс интенсивной индустриализации и экстенсивной добычи природных ресурсов в регионах Севера России. В те годы удельный вес предприятий по добыче и переработке природных ресурсов, функционирование которых сопровождалось образованием значительного количества твердых, жидких и газообразных отходов, составлял около 70% среди общей массы объектов.

В качестве практической части работы решено провести комплексную оценку состояния территории на примере побережья острова Белый и акватории Карского моря, на котором следует проводить восстановительные мероприятия экосистемы арктической тундры и экосистемы арктических морей, вследствие накопленного экологического ущерба.

Белый остров ($73^{\circ}15'$ с.ш., $70^{\circ}50'$ в.д. — $73^{\circ}25'$ с.ш., $70^{\circ}03'$ в.д.) находится за Полярным кругом в Карском море, отделён проливом Малыгина от полуострова Ямал. (Рисунок 1) Остров Белый является самой северной территорией ЯНАО.

Рисунок 1. Карта острова Белый
(Сделано автором с помощью программы: CorelDraw)

Площадь острова 1900 км^2 . Имеет размеры примерно 50 на 50 километров и в самой высокой точке достигает 12 м над уровнем моря. На острове много рек, болот и термокарстовых озёр. Большая часть острова Белый находится на уровнях $3-6$ м. Слагающие его грунты характеризуются высокой макрольдистостью, поэтому даже небольшое изменение уровня Карского моря может сказаться и на размерах острова, и на инженерно-геологических свойствах его грунтов.

Оценка растительности побережья острова Белый, проведенная на основании индекса NDVI за 2022 год. Нормализованный вегетационный индекс (NDVI) – это стандартизированный индекс, показывающий наличие и состояние растительности (относительную биомассу).

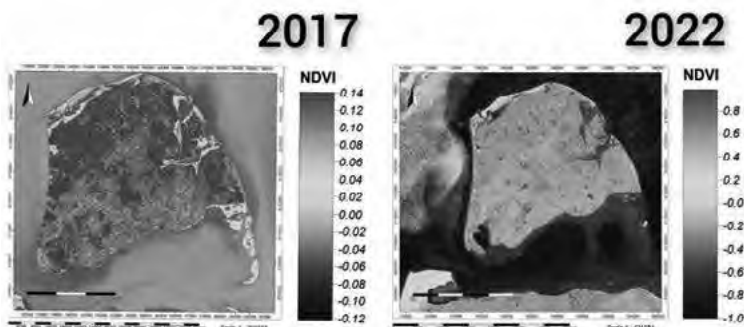
Использует контраст характеристик 2-х каналов из набора мультиспектральных растровых данных-поглощения пигментом хлорофилла в красном канале и высокой отражательной способности растительного сырья в инфракрасном канале (NIR) (1).

$$NDVI = \frac{NIR - Red}{NIR + Red} \quad [1],$$

где NIR – значения пикселей из ближнего инфракрасного канала;
Red - значения пикселей из красного канала.

Значение индекса выше 0,7, как правило, означает густую растительность, значение в районе 0,7 характерно для разреженной растительности, а если индекс меньше 0,2, то это свидетельствует об обнаженной почве и, соответственно, полном отсутствии растительности на данной территории.

Индекс, опосредованно отражающий количество растительной биомассы, показал, что оно является наименьшим на сухих песчаных участках (0,0-0,2), средним — на суглинистых тундровых участках со средним увлажнением (0,2-0,4), максимальным — на увлажненных тундровых участках (более 0,6). Кроме того, территория характеризуется разреженной растительностью, показатели варьируются от 0,4 до 0,6, что характерно именно для арктической тундры. (Рисунок 2)

Рисунок 2. Оценка биомассы растительности побережья острова Белый на основании индекса NDVI (Составлено автором в программе SAGA GIS)

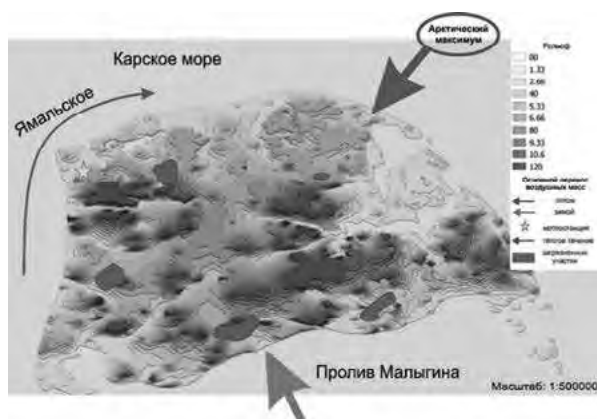
Как видно из рисунка 3, сравнительный анализ индекса NDVI показал значительные изменения значений индекса за последние 6 лет, что говорит о том, что увеличение растительности и биомассы происходит за счет самовосстановительного потенциала, однако процесс идет медленно, что недостаточно для такого большого загрязнения. Такая колоссальная разница значений обусловлена тем, что на территории острова с 2012-2017 год проводились работы по ликвидации накопленного мусора, оставшегося еще с советских времен.

В ноябре 1933 г. на берегу протоки Рогозина в 800 м от Карского моря на северо-западном берегу острова Белый была открыта Полярная гидрометеорологическая станция им. М.В. Попова. К настоящему времени воздействие

цивилизации на уязвимые экосистемы острова продолжается уже более 80 лет, и оно весьма заметно. В том числе скопилось немало антропогенного мусора — в основном заилненных бочек из-под топлива. Помимо железа среди отходов есть еще техническая резина, каучук, горюче-смазочные материалы. Переработать отравляющий все вокруг мусор на острове невозможно, поэтому необходимо проводить мероприятия по утилизации и вывозу.

Именно поэтому на острове Белый проводилось несколько экологических экспедиций в течении 5 лет. В ходе каждой из них реализовывались мероприятия по очистке его от строительного и технического хлама. Операция по спасению острова Белый стартовала в 2012 году. В этом же году началось строительство православной часовни в память о моряках, погибших в Карском море в годы Великой Отечественной войны. Итогами работы экспедиции летом стал детальный анализ нанесенного экологии острова вреда. Первоочередной задачей было обследование наиболее загрязненной территории метеостанции и воинской части, разработка плана действий по очистке территории.

Учитывая полученные данные и особенности территории острова и акватории Карского моря такие как: географическое положение, позволяющие отслеживать многие атмосферные процессы, происходящие в западном секторе Арктики, а также прохождение вблизи берегов теплого Ямальского течения, была составлена схема потенциальных опасных районов острова. (Рисунок 3)

Рисунок 3. Схема комплексной оценки потенциально опасных районов о. Белый (Сделано автором с помощью программы: QGIS)

При учете завершения основных работ по ликвидации накопленного мусора, острой проблемой остается рекультивация истощенных нарушенных земель острова и акватории Карского моря, которая требует учета нескольких особенностей не только экосистемы острова, но и акватории моря.

С 2014-2016 год проводились еще несколько экспедиций на остров для определения современным состояния почв. В ходе исследования установлен

микроэлементный состав почв, который необходимо учитывать при проведении комплексной оценки состояния острова. В целом микроэлементный состав соответствует региональным фоновым показателям. Выявленные концентрации металлов не превышают установленных экологических нормативов, за исключением трех случаев превышения ПДК свинца. В пробах почв из юго-западной части острова были отмечены концентрации 35, 132 и 109 мг/кг соответственно, что выше уровня ПДК, установленного в России (32 мг/кг).

Кроме микроэлементов в северо-западной части острова было определено содержание полициклических ароматических углеводородов (ПАУ) в почвенном покрове (0–15 см). Исследование показало, что содержание бенз[a]пирена превышает уровень ПДК только в районе старой метеостанции, наиболее близко расположенной к дизельной станции. На ненарушенном участке и на фоновом участке не наблюдается превышения содержания этого токсиканта. При этом наблюдаются достоверные отличия в содержании бенз[a]пирена, бенз[к]флуорантена, фенантрена и антрацена между пробами почв, отобранным с метеостанции с одной стороны и научной станции, и ненарушенной экосистемы, с другой стороны. Скорее всего, это связано с антропогенным накоплением пирогенных компонентов органохимического загрязнения в районе действующей старой метеостанции.

Основываясь на исследованиях почвенного состава и компонентах антропогенного загрязнения (Приложение 3) выделились основные загрязнения окружающей среды такие как, тяжёлые металлы (мышьяк, свинец, ртуть, хром, медь, цинк, никель) остатки нефтепродуктов, черные металлы, отходы буровых растворов (оксида алюминия, оксидов, кремния, оксидов углерода), а также остатки полициклических ароматических углеводородов (бенз[a]пирена, нафталин). Для комплексной оценки состояния территории для начала рассчитываем коэффициент степени опасности компонента отхода для окружающей среды (W_i) по формуле (2).

$$\lg W_i \begin{cases} 4 - \frac{4}{Z_i}, & \text{для } 1 < Z_i < 2 \\ Z_i, & \text{для } 2 \leq Z_i \leq 4 \\ 2 + \frac{4}{6 - Z_i}, & \text{для } 4 < Z_i < 5 \end{cases} \quad [2],$$

X_i - относительный параметр опасности компонента отхода для окружающей среды. [6]

Вследствие расчета коэффициента степени опасности компонента отхода можно провести оценку антропогенной нагрузки на основе характеристик выявленных негативных воздействий. (Таблица 2) Частный показатель рас-

считываются для каждого k-го компонента природной среды (водоемов, земель или растительности) в виде следующего индекса (3):

$$x_k = \frac{\sum_{i=1}^n W_i S_i}{S_{обк}} \quad [3],$$

где W_i — коэффициент степени опасности компонента отхода для окружающей среды; S_i — площадь i-го участка водоемов, земель или растительности, подвергшегося антропогенному воздействию, км²; $S_{обк}$ — общая площадь k-го компонента природной среды, км².

Таблица 2. Расчёт антропогенной нагрузки о. Белый (составлено автором в Excel)

Компонент отхода	X_i	Z_i	$Lg W_i$	W_i мг/кг	S_i км ²	$S_{обк}$ км ²	X_k
SiO ₂	3,5	4,333	4,400	251188,86	17	1900	
Al ₂ O ₃	3,27	4,027	4,027	10642,09	19	1900	
Нафталин	2,286	2,715	2,715	518,80	30	1900	
Бенз(а)пирен	1,6	1,800	1,778	59,95	30	1900	
Медь	2,84	3,453	3,453	2837,92	12	1900	
Мышьяк	2,27	2,693	2,693	493,17	9	1900	
Никель	2,64	3,187	3,187	1538,15	12	1900	1.99266
Ртуть	1,79	2,053	2,053	112,98	10	1900	
Свинец	2,36	2,813	2,813	650,13	23	1900	
Цинк	2,8	3,400	3,400	2511,89	13	1900	
Хром трехвалентный	2,92	3,560	3,560	3630,78	7	1900	
Хром шестивалентный	2,33	2 773	2,773	592,93	9	1900	
Нефтепродукты	2,8	3,400	3,400	2511,89	47	1900	

В зависимости от значения индекса исследуемая территория классифицируется как имеющая низкий ($X \leq 0,2$), средний ($0,2 < X \leq 0,4$), высокий ($0,4 < X \leq 0,6$), очень высокий ($0,5 < X \leq 0,8$) или сверхвысокий ($X > 0,8$) уровень негативного воздействия.

В ходе расчетов было установлено, что индекс показал сверхвысокий уровень негативного воздействия (1,99), однако, заметим зависимость значения индекса от площади накопленных отходов. Такой высокий уровень антропогенной нагрузки только подтверждает необходимость проведения мер по восстановлению нарушенных земель острова Белый.

Ликвидация последствий нерационального использования хрупких арктических экосистем особенно важна, поскольку остров является местом временного обитания белых медведей, которые появляются здесь летом и зимой.

Их самки устраивают на острове родовые берлоги, где производят на свет потомство и первое время его растят. Также только здесь отмечается присутствие небольшого количества диких оленей, которых на Ямале вытеснили домашние. Кроме белых медведей и диких оленей тут встречаются песцы, россомахи, а также такие краснокнижные виды, как малый лебедь, белоклювая гагара, атлантический морж.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Все вышеперечисленное только подтверждает необходимость проведения рекультивационных мер для восстановления, нарушенных территории. Один из путей рекультивации — использование абсорбента на основе модифицированного сфагнового мохового торфа, который подходит для территории арктических тундр. Суть модификации торфа состоит в том, что при высокотемпературной обработке он меняет свои свойства с гидрофильных на гидрофобные и олеофильные. При внесении гуминовой составляющей в почву происходит ускорение реакций между чужеродной средой с углеводородами. После биологического разложения углеводородов торфяная капсула переходит в гидрофильное состояние и начинает впитывать воду, как в обычных природных условиях, становясь полезным компонентом экосистемы.

Кроме того, следует разработать ряд рекомендаций по обращению с ТКО для Арктической зоны РФ в условиях реализации программ рационального природопользования и ЦУР (12, 13,14,15):

- Разработать эффективные механизмы создания геэкологического щита безопасности Арктической зоны РФ (континентальный шельф Баренцева, Печорского и Карского морей): развитие экологических программ предприятий нефтегазового комплекса по реабилитации арктических ландшафтов;
- Увеличить предельный срок накопления отходов (в особенности ценных фракций);
- Наладить комплексное природопользование с использованием новейших экологически чистых инновационных технологий, что позволит на долгие годы сохранить хрупкую экосистему Арктики при ее перспективном освоении.

Геэкологическая ответственность нефтегазодобывающих предприятий должна учитывать особенности обращения с отходами на территории Крайнего Севера. Необходимо не только грамотно утилизировать отходы, но и принимать меры по реабилитации нарушенных территорий в следствии несоблюдения данных мер. При планировании деятельности по очищению от производимых отходов, следует учитывать ряд факторов: общий накопленный экологический ущерб северного региона, оценку состояния природно-антропо-

погенного ландшафта с учетом методики эколого-экономического индекса. В следствии, проведенной оценки разрабатывать меры по рекультивации с учетом данных особенностей. Данный подход обеспечит не только сохранение территории, но, а также устойчивую геоэкологическую безопасность страны в целом.

СПИСОК ЛИТУРАТУРЫ

- Васильчук А.К., Васильчук Ю.К. (2015) Инженерно-геологические и геохимические условия полигональных ландшафтов острова Белый (Карское море). Инженерная геология, № 1, 50- 65.
- Ворончихина Д.Н. (2020) Политико-правовые аспекты обеспечения экологической безопасности в Арктической зоне Российской Федерации [Докторская диссертация, Санкт-Петербург]
- Григорьева О.В., В. Марков, М. О. Иванец, В. В. Терентьева (2018) Методика комплексной оценки экологической обстановки на объектах в Арктической зоне по данным аэрокосмической съемки. Арктика: экология и экономика, № 1 (29), 37—47.
- Докина К.В. (2019) Повышение экологической безопасности отходов при размещении на шламоотвале промышленного предприятия [Докторская диссертация, Красноярск]
- Проект ЮНЕП/ГЭФ: Российская Федерация (2008) Поддержка национального плана действий по защите арктической морской среды
- Патин С.А. (2017) Нефть и экология континентального шельфа: в 2-х т. 2-е изд. переработанное и дополненное. — т. 1: Морской нефтегазовый комплекс: состояние, перспективы, факторы воздействия. Издательство вниро, 326.
- Российский центр освоения Арктики (2022) URL: <http://arctic-rf.ru/rezultaty-poiska.html?search=%D0%BE%D1%81>
- Юртаев А, А. (2016) Комплексные исследования почвенного покрова о. Белый: первые итоги. Научный вестник Ямало-Ненецкого автономного округа, № 4 (93), 8 – 11.

ТРАНСФОРМАЦИЈА МОРСКИХ ЕКОСИСТЕМА У КОНТЕКСТУ РАЗВОЈА НАФТЕ И ГАСНЕ ИНДУСТРИЈЕ – ГЕО-ЕКОЛОШКА БЕЗБЈЕДНОСТ

Анријан Јана Анатолевна
Елисејева Елизавета Антоновна

Апстракт: Трансформација морских система у контексту развоја нафтно-гасног комплекса је сложен скуп међусобно повезаних процеса који доводе до промјене при-

родних услова живота различитих врста животиња и биљака. У Руској Федерацији, главне области производње нафте и гаса на мору налазе се у водама Арктичког и Далекоисточног мора, које представљају јединствени дио Свјетског океана, у коме је присуство леденог покривача у комбинацији са slabим соларним гријањем чини екосистеме ових мора јединственим. Укупно узимање у обзир свих фактора развоја производње нафте и гаса на мору и услова за трансформацију екосистема довешће до одрживе гео-еколошке безбједности територије.

Кључне ријечи: трансформација, морски екосистеми, индустрија нафте и гаса, гео-еколошка безбједност, санација предјела

TRANSFORMATION OF MARINE ECOSYSTEMS IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF THE OIL AND GAS INDUSTRY – GEO-ECOLOGICAL SAFETY

**Andriyan Yana Anatolyevna
Eliseeva Elizaveta Antonovna**

Abstract: The transformation of marine systems in the context of the development of the oil and gas complex is a complex set of interconnected processes leading to changes in the natural living conditions of various species of animals and plants. In the Russian Federation, the main areas of offshore oil and gas production are located in the waters of the Arctic and Far Eastern seas, which represent a unique part of the World Ocean, in which the presence of ice cover in combination with weak solar heating makes the ecosystems of these seas unique. The totality of taking into account all factors of the development of offshore oil and gas production and the conditions for transformation of ecosystems will lead to sustainable geo-ecological security of the territory.

Keywords: Transformation, marine ecosystems, oil and gas industry, geo-ecological safety, landscape rehabilitation

ИЗАЗОВИ ИНТЕГРИСАЊА ПРИВАТНОГ СЕКТОРА БЕЗБЈЕДНОСТИ У СИСТЕМ ЗАШТИТЕ И СПАСАВАЊА

Др Горан Максимовић

Безбједносни истраживачки центар, Бања Лука

gomax5575@yahoo.com

Апстракт: Приватни сектор безбједности је индустрија која се на простору Републике Српске развија од почетка 21 вијека. Иако се потфолио њихових задатака односи на релативно узак скуп активности, ове организације и те како имају своје мјесто и улогу током ванредних ситуација. Од кључног значаја је одређивање њихове јасне улоге и мјеста у систему чиме се стварају претпоставке ефикасне комуникације и координације са другим ангажованим службама. Односи ових субјеката са другим субјектима заштите и спасавања испреплетани суразличитим интересима, приступима, техникама и процедурама рада. Ипак простора за помирење свих тих изазова има. Овај рад се бави битним изазовима интегрисања приватног сектора безбједности у систем заштите и спасавања и доноси приједлог неких рјешења.

Кључне речи: приватни сектор безбједности, ванредне ситуације, изазови, заштита и спасавање

УВОД

Оперативно ефикасно интегрисање сектора приватне безбједности у цјеловит систем одговора на поједине ванредне ситуације, и то примарно кроз поглед на редовну дјелатности и активности овог сектора на територији Републике Српске (Републике), у пропорцији са мјерама и радњама одговора јавног сектора безбједности на потенцијалну ванредну ситуацију, представља кључно питање овог рада. С обзиром на лимитирани формат и волумен рада, у истом ће се на минималан начин дефинисати само основни појмови који се користе приликом планирања мјера и радњи одговора на ванредне ситуације, субјекти који га артикулишу као и минимални законски оквир који нормира предметну активност. Сврха рада је покушај приближавања и образложења ставова и теза о неопходности значајније и свеобухватније интеграције приватног сектора безбједности у укупни одговор јавног сектора на ванредне ситуације, координације непосредних извршилаца (укључиво и снаге) приватне безбједности у укупне снаге одговора на ванредну ситуацију, предвиђа-

ње ресурса приватне безбједности приликом израде планова за поступање у ванредним ситуацијама и општи контекст неопходности синергијског дјеловања у наведеним ситуацијама укључиво и припаднике приватне безбједности. Нажалост предметна материја (у овом дјелу приватне безбједности) није посебно истражена и популаризирана, тако да ће се у раду, по питању методолошког приступа, углавном користити дескриптивна метода, метода анализе доступних садржаја и извора те делфи метода. Радна хипотеза представљена је кроз формулацију да би интеграцијом приватне безбједности, систем заштите и спасавања постао функционалнији и ефикаснији.

ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ ВАНРЕДНЕ СИТУАЦИЈЕ

За појам ванредне ситуације могуће је наћи низ релевантних дефиниција из једнако толико могућих погледа на овај појам, почевши од дефиниција да је ванредна ситуација „дубок, свеобухватан поремећај у животу појединца или функционисању друштва са снажним и више или мање тешким и трајним посљедицама” или „стање или ситуација у којем догађаји или појаве, природно настали или изазвани људским дјеловањем, доводе до великог губитка живота људи, њихове имовине или онемогућују дјеловање институција власти и привреде, а за суочавање с њима потребно је ангажовање значајних ресурса различитих институција” (Вучак, Зелић: 2009), и/или „ванредно стање изазвано низом различитих друштвених, природних технолошких и биолошких узрока, у којем се нормалним – редовним снагама, средствима, мјерама и методама не могу ријешити постојећи проблеми и пријетње, што доводи до великих штета или жртава.” Упркос бројности дефиниција и погледа на читав спектар специфичности сваке поједине ванредне ситуације, оно што је сажетак наведеног стања је да се ради о „ситуацијама у којима су људски живот, имовина, околина и безбједност угрожени, а редовне процедуре и поступци нису довољни за превладавање ситуације, због чега су неопходни додатни извори и помоћ” (Кешетовић, Корајлић, Тотх: 2013). Исто тако, чињеница је да се ванредне ситуације у највећем броју случајева догађају муњевито, брзо и без превише упозорења, иако поједина стања се засигурно могу правовремено препознати и предвидјети, а самим тиме и подузети потребне мјере и радње превенције, у циљу што је могуће веће минимализације штете и скраћивања периода нарушавања функционалности система, што има за резултат укупно повећање отпорности друштва на наведена стања.

Не улазећи у сву комплексност система за управљање у ванредним ситуацијама, као ни димензије укупне организације истог, изградње способности, дефинисања мјера и радњи у свакој појединој фази одговора, почевши од превентивне, преко фазе приправности, одговора па све до фазе опоравка, санације и обнове, заједничко код низа аутора који се баве наведеном проблематиком је чињеница и инсистирање да све наведене фазе, почевши

од претпостављено и очекивано расположивих ресурса, као и мјера и радњи укупне координације кроз процедуре и протоколе поступања, морају бити јасно и унапријед испланиране, уз јасну дефиницију надлежности и овласти, што подразумејева и нормирање предметних активности законима. Наведено планирање подразумејева успостављање система од локалног до републичког нивоа, уз детаљну анализу и координацију свих расположивих ресурса (Чемерин:2010) кроз који се гарантује адекватан одговор у виду повратка у редовно стање и то у што је могуће краћем року. Ово суштински представља димензију укупне отпорности друштва на потенцијалне ванредне ситуације. Како се предметно планирање очекује у све претходно наведене фазе, сматра се да је ресурсе, потенцијале и оперативну функционалност сектора приватне безбједности могуће и неопходно искористити у свим фазама, а посебно због чињенице да су исти на укупној територији већ присутни, расположиви, континуирано оперативно искористиви и употребљиви, и то како у редовном тако и повећаном опсегу, те упркос комерцијалном аспекту ове дјелатности, из димензије погледа здруженог одговора у ванредној ситуацији не коштају ништа, тј. само их је потребно правовремено предвидјети, уклопити у укупан систем, координисати и искористити у укупним активностима одговора на ванредну ситуацију.

ЗАШТИТА И СПАСАВАЊЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Концептуално и термилошки, систем заштите и спасавања Републике Српске је обједињени облик управљања и организовања снага и субјеката система заштите и спасавања Републике на спровођењу превентивних и оперативних мјера и извршавању задатака заштите и спасавања људи и добара од посљедица елементарних непогода, техничко-технолошких несрећа, катастрофа, епидемија, посљедица ратних дејстава, посљедица тероризма и других опасности и несрећа које могу угрозити становништво, материјална и културна добра и животну средину, укључујући и мјере опоравка од насталих посљедица.

Операције заштите и спасавања у ванредним ситуацијама су од посебног значаја за Републику. Систем заштите и спасавања обухвата читав низ субјеката и снага система заштите од елементарних и других непогода који је јединствен за територију Републике те као такав је и организован. Заштита и спасавање је организовано на начин да се ангажују све расположиве снаге и средства Републике а по одобрењу надлежних и остали ресурси, како у БиХ тако и међународни.

Принцип употребе снага и средства система заштите и спасавања подразумејева постепеност употребе тако да је носилац реаговања локални ниво а по исцрпљивању ресурса захтјева се ангажовање ресурса виших нивоа. По

одобрењу Владе Републике Српске и на основу међународних уговора могуће је ангажовање и међународних капацитета.

Систем заштите и спашавања у Републици је предвиђен као интегрисан систем цивилне безбједности. Координација свеукупних напора заштите и спашавања у Републици почива на цивилној заштити (управна организација на директној вези Влади Републике) која координира свим напорима реаговања у ванредним ситуацијама. Ангажовање приватног сектора у систему заштите и спашавања предвиђено је само у смислу употребе ресурса приватног сектора по основу склопљених уговора што не подразумјева употребу ресурса приватног сектора безбједности нити приватизацију одређених служби системна заштите и спашавања. Концептуално, систем је одређен законским рјешењем чији је предлагач МУП док стратегијско одређење или одређење система у Републици не постоји. Ипак, ефикасно ангажовање приватног сектора безбједности у ванредним ситуацијама није могуће без адекватне координације и сарадње са сектором јавне безбједности и другим субјектима система заштите и спашавања.

МОДУС АНГАЖОВАЊА ПРИВАТНОГ СЕКТОРА У ЗАШТИТИ И СПАСАВАЊУ

Присутан је глобални тренд појачаног ангажовања приватног сектора у свим сферама друштвене активности па тако и у домену приватне безбједности. Приватна безбједност чини интегрални дио свеукупне безбједности у свакој земљи па тако и у Републици Српској. Приватне безбједносне компаније се могу појмовно одредити као јасно структурисане и хијерархијски организоване, регистровани правни субјекти који пружају одређене услуге из домена безбједности, зависно од портфолија и природе правног субјекта. Своје услуге пружају у оквиру слободног тржишта. Поред пружања услуга и реализације редовних активности, за које су регистровани, приватни субјекти безбједности могу значајно допринијети у свим фазама реаговања на ванредне ситуације. Неопходан предуслов за њихов ангажман је правни оквир као и међусобно повјерење различитих приватних субјеката али и других учесника у процесу реаговања на ванредне ситуације. (Кешетовић:

Сектор приватне безбједности својим карактеристикама и вршењем редовних активности намеће се као ресурс који је континуирано на располагању и који се треба адекватно и организацијски искористити. Приватна безбједност вокацијски обухвата онај дио заштитних активности персонализованих потреба за услугама заштите изнад опсега који држава обезбјеђује кроз јавну безбједност што подразумјева да на локацијама на којима се конзумира приватна безбједност нема ангажмана јавне безбједности. Ово се посљедишно односи и на ванредне ситуације. Приватна безбједност се доминантно

бави заштитом лица и имовине, који су најчешће погођени субјекти/објекти у ванредним ситуацијама. Подизање нивоа безбједносне културе унутар сваке земље резултује чињеницом већег ангажмана приватне безбједности од стране безбједносно сензибилизованих грађана, што индиректно подразумева приватну безбједност на низу микролокација (а самим тиме и непосредни надзор и континуирану конекцију са истима). Ово је у случају правовременог одговора засигурно кључно, како за спознају правовремених информација о стању на терену тако и у самом каснијем заштитном дјеловању. Заштита низа микролокација по комерцијалној основи ангажмана приватне безбједности, сугерише и чињеницу израде процјене угрожености која претходи конципирању укупног опсега, структуре и волумена заштитних активности приватне безбједности, а која предвиђа поступања припадника приватне безбједности и у ванредним ситуацијама. Поступање у ванредним ситуацијама, сходно процедурама за рад усаглашеним са корисником/власником штићене локације, редовно подразумева и опцију (расположивости) увођења додатних снага у случају ванредне ситуације на штићеној локацији, што је по питању успостављања нарушеног стања изузетно корисно. У случајевима заштите објеката и система критичних инфраструктура, поред јасних законских обавеза власника/корисника наведених критичних инфраструктура у виду израде плана угрожености, концепција наведене заштите подразумева, у циљу претпостављене неопходности одржавања функционалности саме критичне инфраструктуре (и њених услуга које су од виталног значаја за укупну заједницу) и ноту комерцијализације истих, што имплицира да сваки испад (из редовне функционалности) наведеног система и/или инфраструктуре подразумева и комерцијални губитак, чиме је дата додатна нота уградње функције заштите (у пуном опсегу) у редовни производ саме критичне инфраструктуре.

Приватна безбједност се пружа од стране приватних субјеката са јасном структуром и организацијом, линијом руковођења, контролом над радом непосредних извршилаца, те у оперативном раду уз постојећи систем везе са властитом фреквенцијом, ВПН систем мобилне телефоније, ГПС систем на службеним возилима, конекцију штићених објеката на дојавни систем у ЦДС-у друштва, који гарантују континуирану комуникацију са непосредним извршиоцима послова заштите и у вријеме ванредних ситуација. Непосредни извршиоци послова безбједности су исто тако безбједносно провјерени едуковани, испитани и континуирано контролисани од стране МУП. Њихова општа, физичка, психичка и здравствена способност за обављане дјелатности је провјерена сходно истим критеријима од стране надлежни здравствених установа. Припадници приватних субјеката безбједности свакако спадају у ред високо контролисаних, стручно и професионално оспособљених за извршавање својих задатака па тако и спремност за дјеловање у ванредним ситуацијама.

Комерцијални аспект наведене дјелатности такође даје додатну димензију вођењу рачуна о повјереним животима и имовини коју обезбјеђују, јер наведени ангажман траје док им је указано повјерење власника/корисника кроз склопљени комерцијални уговор о пружању услуга приватне заштите, што је континуирани мотивацијски фактор за пружање адекватних, стручних, професионалних и безбједносно ефикасних услуга заштите. Оно што је можда најбитније, непосредни извршиоци послова приватне безбједности су континуирано на наведеним локацијама, исте познају до у детаље (укључиво и све аномалије и специфичности штићених објеката/система), а њихова територијална распрострањеност на подручју цијеле републике, указује на чињеницу да се ради о снагама које су у тренутку сваке ванредне ситуације, баш ту и на мјесту догађаја, те које не треба додатно сакупљати, координирати и уводити у захваћено подручје с обзиром да је наведена локација/систем, подручје и у вријеме пријетње и прије и послје исте, њихово радно мјесто. Стога ако би синергију заштитног дјеловања јавног и приватног сектора безбједности посматрали као оперативну неопходност без опције једног реално недјељивог појма безбједности онда би врло тешко било замислити мјере и радње одговора на ванредну ситуацију у оквиру које је изостављен сектор приватне заштите, а коју (по већини рецентних законских рјешења) координира МУП.

Улога приватних субјеката безбједности могућа је у фази превентивног дјеловања, као резултат ангажовања људских и материјалних ресурса, изради процјена ризика и угрожености и припреми различитих структура друштва за поступак у случају ванредне ситуације, потом у фази одговора у операцијама трагања и спасавању, евакуацији, спречавању пљачкања, успостављању јавног реда и мира и сл. Поред овог, значајна улога је могућа у фази опоравка од ванредне ситуације и процјени штете. У исто вријеме, приватни сектор, као интегрални дио система унутрашње безбједности, има бројне недостатке међу којима су битни: непримјењивање стандарда у обављању дјелатности; недовољна обучености запослених у приватним агенцијама за обезбјеђење; нерегулисаност тржишта приватне безбједности и непостојање правног регулисања кооперације јавног и приватног сектора безбједности. Изгледа као да су МУП и структуре власти укљештене између све израженијих захтева за редефинисањем концепта и система безбједности Републике Српске и утемељења једне модерне концепције полисинга с једне и захтјева за очувањем *status quo*, с друге стране. (Максимовић:2013)

ПРОБЛЕМАТИКА ИНТЕГРАЦИЈЕ СЕКТОРА ПРИВАТНЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ У СИСТЕМ ЗАШТИТЕ И СПАШАВАЊА

Посматрање одређене проблематике скоро аутоматски се усмјерава на питање законског регулисања и нормирања. Стога, посматрајући нормирање области заштите и спасавања односно питање безбједности, и јавне и приват-

не, предлагач је у оба случаја исто надлежно министарство које је у основи и носилац одговора на ванредну ситуацију. Посматрајући ову област, намеће се чињеница да у оквиру постојећих законских рјешења у одговору на ванредне ситуације, није предвиђен сектор приватне заштите. Наравно да ово питање није ново јер се ради о системској и дугогодишњој миноризацији сектора приватне заштите, и то како у стручном тако и професионалном контексту од стране јавне безбједности. Начела очекиваног синергијског дјеловања често замјењује одређени модел ривалства (иако исти није реална категорија ни по критеријуму дјелатности ни по структури активности), некоординација снага и поступања, недијељење безбједносних информација, а што резултује cjеловитим пропуштањем оперативне искористивости било којег дијела сектора приватне безбједности. Ово представља својеврстан „безбједносни апсурд” супротан модерним безбједносним трендовима и кретањима, али и прокламираној политици о националној безбједности. У контексту својеврсног обрзложења наведених ставова, може се констатовати да се сектор приватне заштите спомиње само у контексту могућег укључења приватних субјеката (власника/корисника КИ) а не субјекта носилаца приватне безбједности. Формулације за сектор приватне безбједности биле су у најмању руку разочаравајуће и нису осликавале очекивани смјер даљег развоја. Најједноставније речено, биле су у диспропорцији са безбједносним окружењем те рјешавањем синергије и операционализације модела укључивости приватног сектора безбједности у cjеловити систем националне безбједности. И поред наведеног, тешко се одмаћи од става да, бар на нивоу визије и стратешког опредељења, мора бити прописано оно минимално чему тежимо и шта желимо операционализовати у будућности.

Прва неопходна ствар је јасна динстинкција између општег појма приватног сектора и сектора приватне безбједности, који се једино и искључиво бави пружањем услуга приватне заштите и ничим више, и самим тиме се не може укључивати по потреби (нпр. у заштиту КИ), кад наведу дјелатност обавља континуирано. С тим у вези наравно да је захтјев за логичним позиционирањем сектора приватне безбједности у оквиру националне безбједности имао и за циљ да појам синергије ових сектора, не буде као и до сада начелна и формална категорија, без оперативне примјене, кориштена само у контексту уобичајених куртоазних фраза за научне и друге терцијалне потребе, будући да је стварна операционализација сарадње сектора неопходност без опције, а посебно на пословима заштите критичне инфраструктуре, чију површинску заштиту, али самим тиме и континуитет (*Murray:2012*) функционалности наведених инфраструктура обезбјеђује сектор приватне безбједности.

Предуслов за интеграцију приватног сектора безбједности у систем заштите и спасавања је постојање легалног оквира за интеграцију. Ово не представља само потребу законског регулисања већ и концептуалног, стратегијског регулисања. Субјекти приватне безбједности морају бити „препозна-

ти” као актери система са јасним задацима, улогом и јестом у систему тако да буду препознати и од других субјеката система. Ово тренутно е постоји у легалном систему.

Други значајни изазов представља потреба успостављања партнерског односа са другим субјектима заштите и спасавања. У овом тренутку не постоји партнерство ова приватног и јавног сектора безбједности, мада, они нису ни ривали већ просто егзистирају један поред другог. Изазови интегрисања приватног сектора безбједности у систем заштите и спасавања могу се одредити као системски, легални и професионални. Системски се односе на преовлађујући приступ организацији безбједности који је још увијек државно-центрични. Легални подразумевају да односи јавног и приватног сектора безбједности су правно нерегулисани. Професионални, безбједност се још увијек доживљава као елемент моћи владајућих политичких структура а не као служба у функцији грађана. Такав приступ креира безбједносну културу како припадника сектора безбједности тако и грађана који онда имају пасиван однос према безбједности. Посебну препреку представља ангажовање лица са проблематичним досијеима и историјом у субјектима приватне безбједности као и близина коју неки субјекти приватне безбједности имају са структурама организованог криминала.

Анализирајући документа која постављају оквир дјеловања система заштите и спасавања те у оквиру истих позиционираност приватног сектора безбједности у националној безбједности Републике Српске, намеће се закључак да предметног односа готово и нема, те да упркос прокламованом тумачењу недјеливог појма безбједности и неопходности функционалне синергије јавне и приватне компоненте, сектора приватне са актуелним трендовима кретања синергијског дјеловања на пољу националне безбједности.

Сходно резултатима разговора са 18 стручњака из области заштите и спасавања, кориштењем делфи методе, добијени су следећи резултати. Од укупног броја испитаника, 80% њих сматра да је приватни сектор недовољно интегрисан у систем заштите и спасавања док само њих 20% сматра да је дјелимично. Што се тиче провјере капацитета приватних субјеката безбједности, око 60% испитаника сматра да они имају капацитете које могу пружити систему заштите и спасавања. Половина учесника у разговору је става да између јавног и приватног сектора безбједности у домену заштите и спасавања влада коегзистенција, односно постојање једног поред другог, трећина сматра да је се њихов однос може описати као ривалство док око 17% сматра да постоји облик сарадње између ова два сектора. Велика већина, око 80% учесника разговора, сматра да мјесто и улога приватног сектора безбједности није регулисана нормативним и стратегијским документима који се односе на систем заштите и спасавања те да би прави пут био прво законско регулисање а потом израда стратегије заштите и спасавања Републике Српске. Као кључне изазове интегрисања приватног сектора безбједности у систем зашти-

те и спасавања, учесници разговора су навели велики број али се они могу груписати по следећем: нормативно регулисање, развој капацитета приватног сектора безбједности, едукација, надзор, промјена приступа организацији система кроз промјену свијести, стварање мотивишућег окружења за приватни сектор безбједности у систему заштите и спасавања.

ЗАКЉУЧАК

Наведеним текстом се на веома једноставан начин ствара перцепција о нивоу подударности што логично повезује неопходност укључивања приватног сектора безбједности у систем заштите и спасавања. Одговор на ванредну ситуацију укључује и неминовно ангажовање значајних додатних ресурса и снага и поглед на сектор приватне безбједности као на један од тих додатних ресурса, као и кроз касније истицање кључних оперативних карактеристика тог сектора, уклазује на природну повезаност са стањем безбједности. Стога управо у контексту само наведене чињенице једноставно је апсурдно замислити ефикасан систем одговора на ванредну ситуацију који не подразумијева и координацију наведених снага, и то посебно због чињенице да су непосредни извршиоци послова приватне безбједности на укупном простору Републике већ присутни, расположиви, континуирано оперативно искористиви и употребљиви. Ово се подједнако односи на редовно и појачано ангажовање, посматрано из димензије погледа здруженог одговора на ванредну ситуацију. Обавеза јавног сектора, као посљедица институционалног погледа на систем, остаје да правовремено предвиди, уклопи у укупан систем, координира те на крају искористити овај сектор у укупним активностима одговора на ванредну ситуацију.

Ипак, реализација наведеног истиче одређене изазове и проблематику интеграције сектора приватне безбједности у систем одговора на ванредне ситуације, која ипак није нова нити непозната ни кроз редовно функционисање овог сектора и кориштење материјалних, кадровских и оперативних ресурса истог у укупним активностима. Тиме се поставља питање зрелости тренутка за коначно, системско рјешење мјета и улоге приватног сектора у систему заштите и спасавања. Резултати добијени у овом микро истраживању такође потврђују перцепцију о неопходности значајније и свеобухватније интеграције приватног сектора у укупни републички оквир одговора на ванредне ситуације, као и неопходност координације непосредних извршилаца (укључно и снаге) приватног сектора безбједности у укупне снаге одговора на ванредну ситуацију, почевши од фазе предвиђања ресурса приватног сектора приликом израде процјена и планова за поступање у ванредним ситуацијама, па све до финалне фазе оперативне неопходности синергијског дјеловања у наведеним ситуацијама. Оно што је неспорно за потврду тезе је чињеница присутности ресурса наведених приватних субјеката на терену прије, за вријеме и послје

ванредне ситуације, често и у већем опсегу од снага јавног сектора, а такав оперативни беневит је једноставно апсурдно не искористити, чинећи систем заштите и спасавања функционалним и ефикасним.

ЛИТЕРАТУРА

- Vučak, M., Zelić, A., (2009), Сувремени приступи кризном управљању. Зборник радова Сигурност и одбрана Р.Хрватске у еуроатлантском контексту. 115-133, Институт друштвених наука Иво Пилар, Загреб.
- Кешетовић, Ж., Корајлић, Н., Тотх, И., (2013). Кризни менаџмент, Факултет за криминалистику, криминологију и сигурносне студије Универзитета сарајево и Велеучилиште Велика Горица, Сарајево, Велика Горица.
- Kešetović, Ž., (2017). Private security in emergency situations - Serbian experience, *Security Dialogues*, Faculty of Security Studies University of Belgrade, Belgrade.
- Максимовић, Г. (2013), Модел управљања кризним ситуацијама у Републици Српској, Факултет за безбедност и заштиту, 121-123, Бања Лука.
- Murray, T. G. A. T., (2012), Critical infrastructure protection: The vulnerability conundrum, *Telematics and Informatics*, vol. 29, no. 1,
- Чемерин, Д., (2010). Смањење ризика од катастрофе и кризно управљање, Зборник радова Хрватска платформа за смањење ризика од катастрофа, 16-20, Загреб.

ПРОБЛЕМЫ ИНТЕГРАЦИИ ЧАСТНОЙ ОХРАНЫ В СИСТЕМУ ЗАЩИТЫ И СПАСЕНИЯ

Горан Максимовић

Анотација: Частни сектор безопасности – отрасль, которая развивается на территории Республики Сербской с начала XXI века. Хотя портфель их задач относится к относительно узкому набору мероприятий, эти организации также имеют свое место и роль во время чрезвычайных ситуаций. Ключевое значение имеет определение их четкой роли и места в системе, что создает предпосылки для эффективного взаимодействия и координации с другими задействованными службами. Отношения этих субъектов с другими субъектами защиты и спасения переплетаются с разными интересами, подходами, методами и процедурами работы. Однако есть возможности для решения всех этих проблем. В этом документе рассматриваются основные проблемы интеграции частного сектора безопасности в систему защиты и спасения и предлагаются некоторые решения.

Кључеве слова: частни охрани сектор, чрезвычайные ситуации, вызовы, охрана и спасение.

PROBLEMY INTEGRATION OF PRIVATE PROTECTION IN THE SYSTEM OF PROTECTION AND SAVING

Goran Maksimović

Abstract: The private security sector is an industry that has been developing on the territory of the Republic of Srpska since the beginning of the 21st century. Although the portfolio of their tasks refers to a relatively narrow set of activities, these organizations also have their place and role during emergency situations. It is of key importance to determine their clear role and place in the system, which creates the prerequisites for effective communication and coordination with other engaged services. The relations of these subjects with other subjects of protection and rescue are intertwined with different interests, approaches, techniques and work procedures. However, there is room for reconciling all these challenges. This paper deals with the essential challenges of integrating the private security sector into the protection and rescue system and proposes some solutions.

Keywords: private security sector, emergency situations, challenges, protection and rescue

.....
ЗБОРНИК РАДОВА
.....

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ И ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ТУРИСТА В ЭТНОГРАФИЧЕСКОМ ТУРИЗМЕ

Птуха Николай Иванович

кандидат психологических наук, доцент,
Государственный университет просвещения,
г. Мытищи, e-mail: nik706@mail.ru

Гильденскиольд Сергей Русланович

доктор медицинских наук, профессор,
Государственный университет просвещения,
г. Мытищи, e-mail: s.gildenskiold@mail.ru

Аннотация: В данной статье рассматриваются некоторые вопросы психологической подготовки туриста к этнографическим путешествиям. Сущность психологической подготовки туриста заключается в подготовке к быстрой адаптации к изменчивости и быстротечности ситуаций, а также формированию правильных действий в нестандартных ситуациях. Психологическая подготовка формирует психологическую готовность к разноплановым трудностям и неожиданностям, которые могут иметь место в этнографическом путешествии.

Ключевые слова: Этнографический туризм, психологическая подготовка, психологическая безопасность, психологическая безопасность в туризме.

ВВЕДЕНИЕ

Объективные предпосылки зарождения этнотуризма как отдельного вида туристских услуг также обусловлены общественно-политической ситуацией и увеличением общего количества этнотуристских объектов.

Этнографическое путешествие можно рассматривать как тур в прошлое, тур к истокам культуры народов, населяющим конкретную территорию, к интересным археологическим находкам и фольклорной хореографией. (7).

В мотивационном аспекте **этнографические** поездки привлекают туристов тем, что в них есть возможность более детально познакомиться с культурой и бытом народа, населяющего или населявшего конкретную территорию.

Оценка качества этнотура напрямую зависит от безопасности личности туриста в процессе пребывания в этнотуристском путешествии.

Эффективная система безопасности в этнографическом туризме обязана учитывать специфику организации и осуществления этнотуристской деятельности, особенности психологии туриста и сущность этнотуристских путешествий.

Специфика этнографического туризма предполагает как узкоспециализированную категорию туристов, проявляющих интерес к изучению конкретных этносов, их культуры и особенностей быта, так и людей, стремящихся дополнить новыми впечатлениями свой пляжный или оздоровительный отдых.

Портрет типичного этнографического туриста – это любознательная личность, постоянно стремящаяся к расширению кругозора и ищущая истоки новых впечатлений в познавательных путешествиях. (1).

Система безопасности этнографического туризма включает в себя ряд подсистем таких как: *экономическая безопасность, техногенная безопасность, информационная безопасность, физическая безопасность, психологическая безопасность.* (3).

Психологическая безопасность напрямую связана со степенью готовности туриста осуществлять туристские путешествия.

ГЛАВА 1.

Психологическая безопасность это система психологической готовности к противодействию стрессогенным факторам, потенциально возможным в процессе этнографического путешествия.

Важное значение здесь имеет психологическая подготовка человека, собирающегося в путешествие.

Психологическая подготовка к этнопутешествию это система, включающая в себя комплекс разноплановых мероприятий, оказывающих влияние на психику личности этнотуриста и модифицирующая желательное для его безопасности поведение и реакцию.

Психологическая подготовка формирует психологическую готовность к разноплановым трудностям и неожиданностям, которые могут иметь место в этнографическом путешествии.

Этнотуристское путешествие – организованное путешествие (поездка, передвижение, пребывание) туристов за пределы их места жительства (места пребывания) с познавательной целью без занятия деятельностью, приносящей доход. (4).

Степень удовлетворенности этнографическим путешествием напрямую связан с внутренними ожиданиями туриста, а внутренний психологический комфорт и переживания зависят от его психологической готовности не только

к процессу путешествия, но и к внешним условиям, конкретному режиму передвижения, размещения и питания, а также к психическому и физическому напряжению.

Психологическая подготовка туриста связана также с работой по активизации конкретных личностных качеств, поддержанию внутренней мотивации и целеустремленности, необходимых для осуществления этнотуристского путешествия.

Психологическая подготовка осуществляется в первую очередь посредством информационных потоков, расширяющих личностное представление о предстоящем путешествии.

Информация – это совокупность разноплановых сведений об окружающем нас мире, о всевозможных протекающих в нем явлениях и процессах. Информация обладает новизной и формирует определенную картину мира в структуре сознания личности.

Информационное воздействие, как элемент психологической подготовки формирует в системе психологической безопасности личности определенную картину этнопутешествия с многообразием разноплановых деталей потенциальных событий и ситуаций.

Информационное воздействие это целенаправленный процесс, направленный на увеличение конкретной информации, обеспечивающей расширение представления о предстоящем этнографическом путешествии.

В зависимости от качества, объема и достоверности информационные потоки у туриста формируют положительное или отрицательное эмоциональное отношение к путешествию.

При положительном эмоциональном отношении наблюдается повышение уровня внутренней мотивации, активность при подготовке и стремление туриста как можно быстрее оказаться в путешествии.

При отрицательном эмоциональном отношении у туриста формируются психологические барьеры, препятствующие психологической готовности к путешествию, которые в свою очередь могут стать причиной необоснованных страхов и фобий, формируя повышенный стрессогенный фон.

Любое путешествие в той или иной степени сопряжено с эмоциональным, физическим и психическим напряжением.

Одной из причин возрастания нервного напряжения является увеличение объема разноплановой информации, о предстоящем путешествии, которую необходимо переработать в условиях растущего дефицита времени, оценить ситуацию и выбрать оптимально приемлемую стратегию личных действий и поведения.

ГЛАВА 2.

Любая незнакомая ситуация для человека является стрессогенным фактором. В любом путешествии информационный поток быстро и резко изменяется. Каждое мгновение турист в этнографическом путешествии должен активно оценивать возникающую ситуацию и из множества поведенческих программ, выбирать оптимальную. В данном случае, человек испытывает состояние напряжения, которое проявляется в большей или меньшей степени. (2).

Низкая степень напряжения появляется, в процессе решения какой-нибудь сложной задачи, мобилизует скрытые резервы организма, способствуя достижению поставленной цели. Степень напряжения пропорциональна важности цели и величине дефицита средств, необходимых для ее достижения. При небольшом дефиците ресурсов возникает состояние адекватной мобилизации. Изменения вегетативных функций способствуют общей работоспособности, увеличивается внимание, улучшается интеллектуальная деятельность. Это состояние можно отметить, как «внимание, мобилизация, активность» которое обеспечивает лучшие возможности для выполнения поставленных задач. Низкая степень напряжения будет наблюдаться при преодолении сложных, но прогнозируемых препятствий (например, преодоление брода, сплав по горной реке с преодолением порогов и т.д.).

Высокая степень напряжения, характеризуется некоторыми изменениями психики – появлением негодования, гнева, ярости. Энергетические ресурсы человека при этом мобилизованы полностью, усиливаются все защитные реакции организма. Данная степень напряжения возникает в случае, если дефицит ресурсов, которыми располагает турист для достижения поставленной задачи оказывается более значительным, а сама задача является весьма существенной, то возникает состояние максимального напряжения. Например, при переправе через реку утонула лодка со всем необходимым для путешествия снаряжением и вещами и для продолжения путешествия или возвращения нужно создавать из подручных средств плавсредство, добывать еду и т.д.

При высшей степени напряжения, которое возникает тогда, когда турист или группа туристов во главе с руководителем по каким-либо причинам не в состоянии выполнять поставленную задачу по причинам от них не зависящим.

Следует отметить, что степень напряжения возрастает по мере развития утомления. Это возникает вследствие того, что утомление снижает информационные и энергетические ресурсы организма. Регулировать состояние напряжения усилием воли человек не может, так как «запуск» эмоций осуществляется на уровне подсознания. Управлять этим состоянием можно только косвенно, путем рационально организованной деятельности.

Например, утонула лодка со всем необходимым для путешествия снаряжением и вещами, нет связи и сильно ухудшились погодные условия.

Так, при неправильной организации туристского путешествия адекватная мобилизация состояния напряжения низкой степени, возникшая в начале путешествия, к середине или к концу его может перейти в высокую или высшую степень напряжения. При этом могут возникнуть ярость, гнев и негодование, которые иногда способствуют появлению ненависти к самой деятельности и неприязни к другим членам путешествия. Это состояние может вылиться в конфликты, способные расколоть коллектив, снизить качество или вызвать срыв решаемых непредвиденно возникших в процессе путешествия задач. (5).

К факторам, способствующим росту состояния напряжения, можно отнести непредвиденные изменения в маршруте путешествия, частую перемену погодных и климатических условий, изменения графика движения, возросшую степень ответственности, неудовлетворительные отношения с коллегами по путешествию, отсутствие практических навыков в преодолении сложных маршрутов, путешествие в особых условиях более запланированного срока. Наиболее существенными факторами роста состояния напряжения является усталость, быстрое утомление, страх.

Утомление – сложный и разнородный комплекс явлений. Возникает в результате длительной, чрезмерной или нерациональной нагрузки и характеризуется снижением работоспособности. С точки зрения физиологии, утомление представляет собой в первую очередь нарушение регуляторных функций центральной нервной системы.

Развитию утомления способствуют однородная деятельность, длительное ожидание, порой в динамически ограниченном состоянии, а также деятельность в высокой степени напряжения. (6).

Страх связан с ощущением опасности. Самой распространенной реакцией на страх является попытка бегства или ухода от опасной ситуации. Страхы бывают обоснованными или необоснованными. Некоторые обоснованные страхи играют важную роль в системе выживания человека.

Страх - это эмоциональное состояние, проявляющееся в пассивно-оборонительном, или защитном рефлексе ожидания предвосхищаемого наступления негативных последствий либо физической боли. Являясь, по существу, приспособительной реакцией на опасность, угрожающей жизни человека или благополучию его существования, страх биологически целесообразен, так как связан с инстинктом самосохранения. Но в то же время, в особых условиях страх часто становится препятствием к достижению осознанно поставленной положительной цели.

При сильной степени страха теряется способность к сопротивлению возникшей опасности, ослабляется сознательный контроль за действиями, затормаживаются реакции, нарушается координация движений.

Страх средней степени выражается в заторможенности произвольной деятельности, в общей скованности и частичном нарушении движений. У человека, испытывающего страх, ослабевает тонус мышц, дрожат руки и ноги, нижняя челюсть; срывается голос, нарушаются ритмы дыхания и сердечной деятельности; лоб, ладони, спина покрываются потом. Затормаживаются также психические процессы восприятия, мышления, памяти, сужается объем внимания, нарушается динамическая сторона протекания всех психических процессов. В таком состоянии у человека ослабевает самоконтроль, и он с трудом владеет собой.

Разновидностью страха, или страхом в малой степени, является психическое состояние боязни.

Боязнь вызывается определенной и ожидаемой опасностью. Она связывается с соответствующими представлениями, с определенным явлением или внешним условием, которые кажутся угрожающими. Так, турист, путешествуя в темное время суток по пересеченной местности, отдельно стоящий куст может воспринять как силуэт дикого животного и т.д. Боязнь представляет собой состояние, вызванное конкретной ситуацией, воспринимаемой как содержащую реально существующую либо воображаемую опасность. Боязнь легче преодолевается, если человек ясно осознает степень опасности, может проанализировать вероятность ее возникновения и развития, активно и разумно готовится к предстоящей деятельности в особых условиях.

В особых условиях, возникающих в процессе путешествия, морально-психологические нагрузки резко возрастают. Зачастую они выражаются в возникновении у туриста необходимости морального выбора, связанного с напряжениями морального сознания, моральных установок, чувств, привычек, качеств, с постоянными внутренне психологическими ответами для себя на вопросы зачем ему это нужно и т.д.

Особые климатические условия путешествий характеризуются рядом факторов, усиливающих морально-психологические нагрузки. Так, например, при горном путешествии с подъемом на определенную высоту увеличивается физическая усталость, что сказывается и на общем состоянии напряжения и особенно на психическом состоянии путешественника.

Участие в сложных этнографических туристских путешествиях, предполагающих возможность нахождения в особых условиях, практически всегда сопряжено со стрессом.

Еще в начале прошлого столетия английское слово стресс не носило оттенка научного термина, а означало лишь «давление», «нажим», «напряжение».

И только в первой половине XX века, во многом благодаря известному канадскому ученому Гансу Селье, сначала в физиологии, затем в психологии стрессом стали называть обширный круг состояний человека, возникающих в ответ на разнообразные неподвижные и экстремальные ситуации.

В наиболее общей классификации в зависимости от вида стрессора и характера его влияния выделяют - физиологический стресс и психологический стресс.

Психологический стресс подразделяется на:

- а) информационный;
- в) эмоциональный.

Информационный стресс возникает в ситуациях информационных перегрузок, когда человек не справляется с задачей, не успевает принимать верные в требуемом темпе при высокой степени ответственности за последствия принятых решений.

Эмоциональный стресс появляется в ситуациях угрозы, опасности, обиды и пр. При этом различные его формы (импульсивная, тормозная, генерализованная) приводят к изменениям в протекании психических процессов, эмоциональным сдвигам, трансформации мотивационной структуры деятельности, нарушениям двигательного и речевого поведения.

Общие стрессогенные факторы, вызывающие состояние стресса у путешествующих можно разделить на две группы: физиологические и психологические.

Физиологические стрессоры - чрезмерная физическая нагрузка, высокая или низкая температура, болевые стимулы, недостаточно времени для физического восстановления и пр.

Психологические стрессор-факторы: угроза жизни, здоровью, имуществу, разноплановые опасности (нападение диких зверей, оступиться при переходе над пропастью и т.д.), информационная перегрузка или информационный вакуум т. д.

Потенциально опасным для человека может быть слишком продолжительный стресс или комбинация стрессогенных факторов, затрудняющих или делающих невозможным приспособление к требованиям ситуации.

Инстинкт самосохранения в структуре психики человека устроен таким образом, что он, являясь активизатором деятельности личности, побуждает человека постоянно находиться в состоянии адаптации к меняющимся условиям внешней среды. Любое перемещение в незнакомом пространстве всегда создает новые условия, к которым нужно постоянно адаптироваться. Любая новизна уже сама по себе является стрессом, и чем больше этой новизны, тем, соответственно, сильнее психологическая нагрузка. Психика человека любое новое проявление в окружающей среде рассматривает по алгоритму: «Опасно – неопасно» и «Полезно – вредно».

Если опасно – возникает реакция активной защиты или бегства. Если неопасно, тогда рассматривается следующий шаг: насколько полезно или вредно. Если вредно – уход в сторону. Если полезно – что с этим делать?

Частая смена условий и факторов, воздействующих на человека в процессе путешествия требует от личности особого концентрированного внимания за изменениями в окружающей среде, что в свою очередь вызывает состояние психического напряжения и при длительном воздействии может привести к психическому истощению. (8).

Все люди подвержены стрессу. Однако некоторые страдают от него больше, чем другие.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Для туристов, обладающих высоким уровнем физической и морально-психологической подготовленности, а также большим опытом разноплановых путешествий сложность конкретного путешествия не представляет проблемы и имеет положительные последствия: моральный дух туриста повышается, он действует энергичнее, тверже, устойчивее, активнее, настойчивее, целеустремленнее. Туристы же, имеющие слабую морально-психологическую подготовленность к сложным путешествиям, испытывают при действии изложенных выше факторов и возникновении морального выбора серьезные внутренние трудности, отражающиеся и на их поведении. Возможно, что эти трудности окажутся для них и вовсе непреодолимыми, что выразится в трусости поведения, отказе от продолжения путешествия.

Сущность психологической подготовки туриста заключается в подготовке к быстрой адаптации к изменчивости и быстротечности ситуаций, а также формированию правильных действий в нестандартных ситуациях.

ЛИТЕРАТУРА

Гильденскиольд С.Р., Птуха Н.И. Экологические аспекты этнографического туризма в Подмоскowie. // В сборнике: Современные региональные проблемы географии и экологии. материалы V Международной научно-практической конференции. Москва, 2022. С. 62-71.

Деля В.П., Птуха Н.И. Некоторые аспекты перспективы развития этнографической географии в контексте этнографического туризма. // Вестник Академии права и управления. 2022. № 1 (66). С. 88-95.

Новикова Н.Г., Птуха Н.И. Корпоративная безопасность учебное пособие / ГОУ ВПО «МГУС» М.,, 2007.

Перспективы развития этнографического туризма: коллективная монография /; под редакцией Н.И. Птухи [и др.]. – Ярославль: Канцлер. – 2023. – 175 с.

- Птуха Н.И. Кластеризација в туризме Конференциум АСОУ: сборник научных трудов и материалов научно-практических конференций. 2018. № 1. С. 217-222.
- Птуха Н.И. Формирование управленческих команд. – Москва: НПО «Эко плэнет», 2014. – 200 с.
- Птуха Н.И., Гильденскиольд С.Р., Крылова Т.И., Этногеография и этнотуризм. – М.: Грифон, 2022. – 176 с.
- Птуха Н.И., Шаронов М.А., Илюхина Г.И. Мотивационная составляющая этнографического туризма в контексте психологических особенностей безопасности личности путешественников.// Сервис plus. 2020. Т. 14. № 1. С. 11-17.

НЕКИ АСПЕКТИ ПСИХОЛОШКЕ ПРИПРЕМЕ И ПСИХОЛОШКЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ ТУРИСТА У ЕТНОГРАФСКОМ ТУРИЗМУ

**Птуха Николај Иванович
Гилденскиолд Сергеј Русланович**

Апстракт: У овом чланку се разматрају нека питања психолошке припреме туриста за етнографска путовања. Суштина психолошке припреме туриста је припрема за брзо прилагођавање промјенљивости и пролазности ситуација, као и формирање исправних акција у ванредним ситуацијама. Психолошка припрема формира психолошку спремност за разне потешкоће и изненађења која могу настати током етнографског путовања.

Кључне ријечи: Етнографски туризам, психолошка припрема, психолошка сигурност, психолошка сигурност у туризму.

SOME ASPECTS OF PSYCHOLOGICAL PREPARATION AND PSYCHOLOGICAL SAFETY OF TOURIST IN ETHNOGRAPHIC TOURISM

**Ptukha Nikolai Ivanovich
Gildenskiold Sergey Ruslanovich**

Annotation: This article discusses some issues of psychological preparation of tourists for ethnographic travel. The essence of a tourist's psychological preparation is to prepare for rapid adaptation to the variability and transience of situations, as well as the formation of correct actions in emergency situations. Psychological preparation forms psychological readiness for various difficulties and surprises that may occur during an ethnographic journey.

Keywords: Ethnographic tourism, psychological preparation, psychological safety, psychological safety in tourism.

О НЕОБХОДИМОСТИ АКТУАЛИЗАЦИИ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СОТРУДНИКОВ И ПОВЫШЕНИИ ИХ КВАЛИФИКАЦИИ В УСЛОВИЯХ АГРЕССИВНОЙ ИНФОРМАЦИОННОЙ СРЕДЫ

Максим Макаренко¹

РГУ нефти и газа (НИУ) имени И.М. Губкина
г. Москва, Россия

Дмитрий Макаренко

НИЦ «Курчатовский институт»
г. Москва, Россия

Сергей Качанов

Российско-Сербский гуманитарный центр
г. Ниш, Республика Сербия

Юрий Капральный

ФГБУ ВНИИ ГОЧС (ФЦ) МЧС России
г. Москва, Россия

Аннотация: основываясь на своем практическом опыте, авторы обозначают критически значимые способы проявления агрессивной информационной среды и ее воздействия на учащихся учебных заведений и сотрудников организаций и предприятий, и высказывают предложения по использованию методов, позволяющих готовить высококвалифицированные кадры, способных работать в условиях агрессивной информационной среды.

Ключевые слова: искусственный интеллект, когнитивная угроза, подготовка кадров, информационная безопасность, развитие мышления, информационная агрессия.

¹ Для переписки: Макаренко Дмитрий Анатольевич - Доктор технических наук, профессор кафедры «Аппаратурное оформление и автоматизация технологических производств имени профессора М.Б. Генералова» Федерального государственного автономного образовательного учреждения высшего образования «Московский политехнический университет», профессор кафедры Информационных компьютерных технологий РХТУ им. Д.И. Менделеева; Первый заместитель руководителя Курчатовского комплекса химических исследований НИЦ «Курчатовский институт» по научной работе, makarenkovd@mail.ru

ВВЕДЕНИЕ

Настоящее время можно смело характеризовать, как период комплексных метакризисных процессов. Влияние этих метакризисов по-разному проявляется в разных регионах мира, в зависимости от уровня экономического развития, культурных особенностей и политической обстановки разные процессы играют первостепенную роль. Однако, существуют факторы, влияние которых практически одинаково значимо для всего человечества в целом. В значительной степени эти факторы связаны с информационными технологиями, технологиями геномного редактирования человека взрывное развитие которых, с одной стороны, дает человечеству новые возможности развития, с другой - вызывает к жизни новые угрозы, с которыми человечество ранее не сталкивалось и не имеет опыта решения возникающих проблем [Ковальчук М., 2011].

Среди таких новых угроз можно назвать неконтролируемое использование искусственного интеллекта, все более активное использование «цифрового следа» человека для предсказания и контроля его поведения и агрессивное воздействие информационной среды на человека, как с коммерческими, так и с идеологическими целями.

Отметим, что растущее информационное воздействие сопровождается и постоянно увеличивающимся общим «информационным грузом», производимым человечеством. Так, академик-секретарь отделения физики, математики и информатики НАН Беларуси Александр Шумилин в ходе XXII Международной научно-технической конференции «Развитие информатизации и государственной системы научно-технической информации» отметил, «сейчас за год объем информации в мире увеличивается в 5 раз». Причем, оценку эту можно назвать достаточно консервативной.

В значительной степени подобному воздействию подвергается молодежь и люди среднего возраста, как наиболее платежеспособная и активная часть населения. Иными словами, существующие и будущие кадры, от квалификации которых во-многом зависит развитие и мировой экономики в целом, и экономики отдельных стран.

Надо сказать, что необходимость изучения влияния цифровизации на общество, особенно, на детей, теперь уже отчетливо осознается российскими педагогами и учёными. Приведём лишь одну цитату (Солдатов Г. и др. 2022):

«Рост роли цифровой социализации наряду с традиционной, процессы их взаимодействия, а также развитие ребёнка в условиях смешанной реальности ставят перед педагогами и родителями новые воспитательно-педагогические задачи. Эффективное использование цифровых технологий в системе воспитания ребенка предоставляет ему новые возможности для развития, творчества, общения с близкими, познания окружающего мира. Наряду с этим, использование инфокоммуникационных технологий несёт в себе целый ряд

существенных и неизученных рисков, связанных с чрезмерной увлечённостью детей устройствами, столкновением с не соответствующей их возрасту информацией, формированием нездоровых отношений в семье, с тревожащей всех, но очень плохо изученной проблемой влияния цифровых технологий на развитие высших психических функций детей».

Отметим, это знаковое определение - «существенные и неизученные риски». В этих условиях педагогам и другим специалистам по подготовке кадров приходится решать задачу подготовки кадров, которые будут способны не просто обслуживать сложнейшие высокотехнологичные комплексы, но и совершенствовать их, а также решать инновационные творческие задачи в самых разных областях человеческой деятельности.

На данный момент, по мнению авторов, существующие системы подготовки кадров (причем, мы включаем в это понятие и образовательные институты, начиная с младших классов школы) не учитывают изменившуюся общественно-экономическую обстановку и решают, скорее, тактические, а не стратегические задачи развития экономики, что приводит к действиям в «реактивном» режиме. Отметим, что такой образ действий особенно негативен для небольших самостоятельных стран, стремящихся сохранить независимую экономику и самобытную культуру.

По мнению авторов, необходим переход к разработке долгосрочных учебных, и не просто учебных, а учебно-воспитательных, особенно, на раннем этапе обучения, программ, позволяющих обучающимся выработать навыки целостного мировосприятия, создания универсальной научно обоснованной картины мира.

Как указывали российские специалисты, ««Универсальные модели позволяют свести множество накопившихся фактов к теориям, которые обладают взаимным иерархическим подобием и поэтому позволяют лучше понимать смысл и содержание научного, инженерного, технического и прочего знания...» [Вассерман А. и др. 2015].

УГРОЗЫ И РИСКИ

Отметим ряд негативных факторов, с которыми авторы сталкиваются в своей повседневной профессиональной деятельности, и которые, по мнению авторов, требуют серьезной доработки существующих систем и методов подготовки кадров.

- Благодаря активному внедрению всё новых и новых версий ChatGPT в распоряжение владельцев нейросетей попадает огромное количество данных о тематике и специфике образования того или иного учебного заведения.

Заметим, что, скорее всего, речь может идти не только о студенческих работах, но и о служебной информации компаний. Концентрация столь значи-

мой информации в руках не всегда определенных «третьих лиц», безусловно, может повлечь самые негативные последствия для безопасности на уровне как отдельных общественных институтов, так и экономик независимых государств.

- Большинство студентов, приславших, и не один раз подряд, сгенерированные работы, либо не проверили, либо не опознали, из-за недостаточной эрудиции ложные данные. На наш взгляд, это говорит об утрате навыков проверки полученной информации, о безусловном доверии к тому, что «написано в Интернете», об отсутствии зачатков критического мышления и восприятии современных технологий, как своего рода магии. То есть, формируется пласт людей, живущих в высокотехнологической реальности, но не умеющих технологиями пользоваться (т.е. пользуется на уровне нажатия кнопок). Это критически уязвимый для любой независимой экономики момент.

- Всё большее количество ложной информации, включая фальшивые исторические, научные и иные данные, «оседает» в Интернете и становится основой для генерации нейросетями всё новой и новой недостоверной информации на основе предшествующей лживой.

- Неконтролируемое применение сгенерированного нейросетями контента и активный обмен информацией об этом между студентами, а также распространение в СМИ наиболее «ярких» подобных историй в сенсационном виде подрывает престиж классических систем образования и подготовки кадров.

- Поскольку ранее человечество с такими угрозами и феноменами, как ИИ, не сталкивалось, существующие ныне традиционные методы преподавания, педагогики в целом, не учитывают в полной мере специфику и вызовы сегодняшнего дня и, уже ясно намечающиеся проблемы дня завтрашнего. Многие из них будут связаны с использованием ИИ-систем, а также последствиями неконтролируемого распространения и использования высокотехнологических проектов (яркий пример — влияние социальных сетей на способность концентрации на задаче, когнитивные способности и эмоциональное состояние). Это же, отчасти, можно отнести и к существующим практикам управления персоналом. Все эти факторы снижают эффективность проектов, которые нацелены на инновационное развитие общества, внедрение цифровой экономики и передовых высокотехнологичных систем.

- В обществе, особенно, на уровне «массового потребителя информации», сформировано ложное представление о высоких технологиях, в первую очередь, об ИИ, что ведёт, либо к некритичному восприятию его предельных возможностей, как к универсальной палочке-выручалочке, либо алармистско-му отрицанию технологий, как таковых.

ВОЗМОЖНЫЕ ВАРИАНТЫ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ МЕТОДИК ПОДГОТОВКИ КВАЛИФИЦИРОВАННЫХ КАДРОВ

По мнению авторов, одна из основных проблем, решить которую должны будут новые, учитывающие давление современной информационной среды, обучающие методики и педагогические системы, это способность обучающегося к восприятию сложной информации большого объема, ее анализу и совершению логически обоснованных выводов.

В свою очередь, подобный навык невозможен без овладения навыками системного критического мышления, основанного на глубоком знании законов логики, знаний хотя бы основных методов эвристики, навыков пользования методами развития творческого мышления.

Причем, овладение этими, на первый взгляд, «гуманитарными», навыками становится критически важным для специалистов инженерно-технических специальностей. Уточним - речь идет, как о высшем, так и о средне-специальном образовании.

Необходимость комплексных преобразований осознается сегодня многими специалистами.

- «На наш взгляд, при формировании макета УК в образовательных стандартах четвертого поколения необходимо избежать совершенных ранее ошибок: уйти от утилитарности, узкой практико-ориентированности и случайности самих компетенций, заложить их внутреннюю связь и целостность, другими словами, выстроить их с опорой на научную методологию.», - пишут в своей статье (Мартынов В., и др. 2023).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По мнению авторов, необходим комплексный подход к разработке актуальных учебных программ. При этом, необходимо отказаться от постоянно высказываемого в том, или ином виде постулата о подготовке специалистов, как обслуживающего персонала для систем искусственного интеллекта.

Первоочередной задачей становится развитие естественного человеческого разума, как наиболее мощного инструмента решения инновационных задач.

Первыми практическими шагами, по мнению авторов может быть такой комплекс мер:

- Создание научно-практического междисциплинарного и международного центра для изучения влияния высоких технологий на образование.

Одним из основных направлений работы такого центра (Центра развития разума) должна быть выработка передовых методик обучения в условиях

агрессивного информационного окружения. Методик, учитывающих уровень развития высоких технологий и их влияние на общество, при этом опирающихся на лучшие разработки. К задачам Центра относится и выработка методологической базы для обучения в новых условиях. Мы убеждены, что выработка новых методик подготовки кадров, обучения использованию возможностей собственного разума, самостоятельного творческого мышления является одной из первостепенных задач. Именно наличие таких специалистов позволит создать по-настоящему эффективный тандем «человек + ИИ» и, в стратегической перспективе, позволит человечеству перейти к устойчивому позитивному развитию.

- Изучение нейросетей и их использования различными группами пользователей, специалистами по безопасности различных направлений. Выявление потенциальных угроз, разработка мер безопасности и предложений для совершенствования нормативной базы на различных уровнях. Разработка новых методик изучения и контроля развития высоких технологий.

- Привлечение внимания к вышеизложенному комплексу проблем путём организации научных конференций, круглых столов и других мероприятий с приглашением авторитетных специалистов.

- Разработка комплекса мер по формированию критического и рационального восприятия высоких технологий в обществе, особенно, среди молодёжи. Формирование уже хотя бы на уровне школы и вуза тренда «Сделано человеком — это настоящее и качественное». Широкое обсуждение вызовов и перспектив использования ИИ в обществе.

ЛИТЕРАТУРА

- Ковальчук М. (2011). Моя конвергенция. Академкнига.
- Солдатова Г. (2022). Рождённые цифровыми: семейный контекст и когнитивное развитие. Акрополь.
- Вассерман А. (2015). СТЕК: Система транспортных евразийских коридоров. Центр стратегической конъюнктуры.
- Маргынов В. (2023). О методологическом подходе к разработке федеральных государственных образовательных стандартов высшего образования четвертого поколения в части универсальных компетенций. Высшее образование сегодня (3), 35-41

О НЕОПХОДНОСТИ АЖУРИРАЊА МЕТОДА ОБУКЕ
ЗА ИНОВАТИВНЕ АКТИВНОСТИ ЗАПОСЛЕНИХ И
УНАПРЕЂЕЊА ЊИХОВЕ КВАЛИФИКАЦИЈЕ У АГРЕСИВНОМ
ИНФОРМАЦИОНОМ ОКРУЖЕЊУ

Максим Макаренко
Дмитриј Макаренко
Сергеј Качанов
Јури Капрални

Апстракт: на основу свог практичног искуства, аутори идентификују критично важне начине испољавања агресивног информационог окружења и његовог утицаја на студенте образовних институција и запослене у организацијама и предузећима и дају предлоге за коришћење метода које омогућавају обуку висококвалификованих кадрова способних. рада у агресивном информационом окружењу.

Кључне ријечи: вјештачка интелигенција, когнитивна пријетња, обука кадрова, информациона безбједност, развој мишљења, информациона агресија.

ON THE NECESSITY TO UPDATED METHODS OF TRAINING
INNOVATION ACTIVITIES OF EMPLOYEES AND IMPROVING
THEIR QUALIFICATIONS IN AN AGGRESSIVE INFORMATION
ENVIRONMENT

Maksim Makarenkov
Dmitriy Makarenkov
Sergey Kachanov
Yuriy Kapralniy

Annotation: based on their practical experience, the authors identify critically important ways of manifesting an aggressive information environment and its impact on students of educational institutions and employees of organizations and enterprises, and make suggestions on the use of methods that allow training highly qualified personnel capable of working in an aggressive information environment.

Keywords: artificial intelligence, cognitive threat, personnel training, information security, thinking development, information aggression.

СИТУАЦИОННОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ КАК СРЕДСТВО ИНТЕГРАЦИИ ФУНДАМЕНТАЛЬНЫХ И СПЕЦИАЛЬНЫХ ЗНАНИЙ СТУДЕНТОВ ВУЗА В ОБЛАСТИ БЕЗОПАСНОСТИ

доц. др Елена Приорова

Государственный университет просвещения

проф. др Михаил Шахраманьян

Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации

доц. Наталья Бобкова

Московский государственный гуманитарно-экономический университет

Аннотация. Цель исследования: анализ моделирования ситуационных задач для формирования практических навыков профессиональной готовности студентов вуза в области безопасности. Методы исследования: исследование проводилось на основе методов ситуационного моделирования с интеграцией математического моделирования, в первую очередь семантического моделирования (онтологического, когнитивного и вероятностного) для поддержки принятия решений по обеспечению безопасности и сравнения полученных результатов. Результаты исследования: авторами определяется основная задача ситуационного моделирования, как элемент максимально достоверного отражения реальной ситуации и формированию специальных знаний необходимых для эффективной работы в части касающейся своей профессиональной компетенции. Предлагается строгая формализация процесса решения ситуационной задачи через таксономию: знание - понимание - использование - анализ - синтез - оценка. По результатам исследования выявлено, что широкое внедрение моделирования ситуационных задач в учебный процесс формирует специальные знания, практические навыки и способность к оптимальной профессиональной деятельности в области безопасности. Выводы: ситуационное моделирование способствует максимальной наглядности, детализации и является средством интеграции фундаментальных и специальных знаний, что позволяет повысить эффективность решений по вопросам безопасности.

Ключевые слова: безопасность, студент, таксономия, ситуационное моделирование, семантическое моделирование

ВВЕДЕНИЕ

В условиях постоянных социальных изменений все более актуальной становится проблема объединения фундаментальных и профессиональных знаний среди обучающихся высших учебных заведений.

Объединение (интеграция) различных дисциплин предполагает разумное сочетание фундаментальных и специализированных предметов, а также применение фундаментальных знаний в профессиональной сфере. В этой статье рассматриваются способы реализации такого подхода на примере интеграции фундаментальных и специальных знаний студентов вуза.

Обновление и развитие специализированных знаний, а также разработка новых технологий на базе фундаментальных знаний играют важную роль в повышении уровня профессиональной подготовки. Эти знания являются ценными из-за своей универсальности.

В профессиональной деятельности необходимо применять математические методы, причем для этого нужны соответствующие навыки. Такой подход расширяет представление о профессиональной подготовке, включая не только изучение базовых понятий, но также и их использование в реальной практике. Интеграция фундаментальных и специальных знаний у студентов вуза требует учета профессиональной направленности обучения. Это означает, что в учебную программу должны быть включены знания, относящиеся к будущей профессии и демонстрирующие связь между учебными понятиями и профессиональной деятельностью.

В психолого-педагогической литературе под ситуационным моделированием понимают метод обучения, заключающийся в создании образовательных ситуаций, максимально приближенных к реальной ситуации. Это позволяет студентам научиться принимать решения в различных ситуациях, анализировать проблемы и работать в команде. Этот метод также способствует развитию критического мышления и других важных компетенций

Ситуационное моделирование, фокусирующееся на формировании у студентов прикладных навыков в условиях реально смоделированных обстоятельств, является эффективным инструментом в профессиональной подготовке будущих специалистов, как обозначают М.А. Приходько и О. В. Смирнова (Приходько и Смирнова, 2018). Этот подход демонстрирует междисциплинарные связи и способствует практическому применению теоретических знаний. В контексте высшего образования он выступает для обучающихся базой для укрепления базовых и профильных знаний, а также в качестве механизма индукции реалистичных образовательных контекстов, углубляя понимание комплексных проблематик. Такие методы способствуют усвоению материала на более глубоком уровне, развивая критическое мышление, умение работать в команде и другие важнейшие компетенции.

В. А. Прокашев и Н. А. Телюк исследуют роль ситуационного моделирования как инструмента интеграции предметных знаний в математике с прикладными аспектами в области обеспечения безопасности (Прокашева и Телюк, 2019). В таком контексте, математика представляет собой основу для разработки подходов к исследованию и решению задач безопасности, играя роль фундаментальной составляющей в формировании профессиональной

квалификации. Обратное внедрение реальных проблем из сферы безопасности в учебные программы через ситуационное моделирование ценится за способность достигать более эффективной преподавательской практики, что обуславливает важность профессионализации математических навыков.

Специфика использования данной методики для повышения оперативных способностей сотрудников системы-112 исследована В.Н. Масаевым и О.В.Вдовиным (Масаев и Вдовин, 2017). Аспекты, связанные с имитирующей реальностью подготовкой сотрудников к нестандартным сценариям, оказывают сильное влияние на скорость и качество реакции на экстренные ситуации. Применение ситуационного моделирования в этой области замыкает круг самостоятельного развития критических и аналитических навыков, сформировывая оптимальное качество профессиональной подготовленности специалистов в сфере экстренного реагирования.

С.Д.Каракозов и А.П.Сильченко (Каракозов и Сильченко, 2014) предлагают использовать модель ситуационного менеджмента в качестве методической основы подготовки обучающихся к итоговой аттестации по информатике. Этот подход предполагает создание различных ситуаций, которые могут возникнуть во время экзамена, и разработку алгоритмов решения этих задач.

Использование ситуационного моделирования в этом контексте позволяет студентам лучше понять, какие задачи могут быть поставлены на экзамене, и научиться решать их быстро и эффективно. Кроме того, он способствует развитию критического мышления, способности анализировать и принимать решения в сложных ситуациях.

В целом, развитие таких навыков и умений в рамках образовательной практики, подкрепленное взглядами и исследованиями ведущих ученых, включая М. А. Приходько, О. В. Смирнову, Н. А. Телюка, В.Н. Масаева, О.В.Вдовина, С.Д.Каракозова и др., обнаруживает высокую ценность ситуационного моделирования как универсального подхода к эволюции образовательных стратегий.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ

Ситуационное моделирование представляет собой подход к моделированию, основанный на обнаружении ситуаций из заранее определенного множества и принятии управленческих решений, ассоциированных с ситуациями. В понятие моделирования входит построение модели (квазиобъекта) и операции над ней для получения новой информации об исследуемом объекте. С позиций использования под моделью можно понимать удобное для анализа и синтеза отображение системы (Ситка, 2011).

Ситуационное моделирование используется для объединения базовых и специальных знаний обучающихся и основано на сценарном подходе, как представлено на рисунке 1.

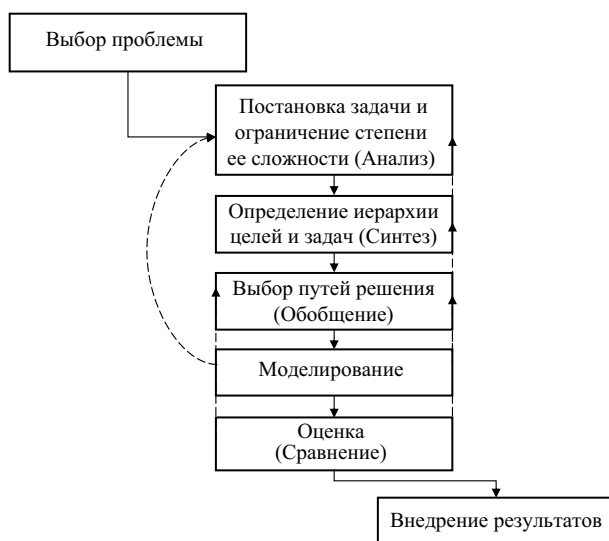
Рисунок 1: Сценарный подход ситуационного моделирования как средства интеграции фундаментальных и специальных знаний студентов вуза в области безопасности

В основе сценарного подхода ситуационного моделирования часто используют как интуитивные («ненаучные») модели, так и семантические (смысловые).

Интуитивное ситуационное моделирование используется тогда, когда описание объекта математическими формулами практически затруднено или в принципе невозможно по причине отсутствия исходных статистических данных и при этом служит наглядным отражением окружающей среды и анализа ситуации. Такое моделирование представляется в форме мысленных экспериментов, сценариев и игровых ситуаций с целью подготовки к предстоящим практическим действиям. Для проработки ситуации в интуитивном моделировании используются знания-опыт-поведенческие навыки.

Семантическое моделирование, в отличие от интуитивного, логически обосновано с помощью некоторого числа исходных предположений (вариантов) и эти предложения не редко формулируются в форме гипотез: «если—то».

Семантическое моделирование предполагает строгую формализацию процесса решения ситуационной задачи через таксономию: знание - понимание - использование - анализ - синтез - оценка. К методам семантического моделирования относятся вербальное (словесное) и графическое моделирование, как представлено на рисунке 2.

Рисунок 2: Сценарный подход семантического моделирования

Можно выделить этапы семантического ситуационного моделирования как средства интеграции фундаментальных и специальных знаний студентов вузов: первый этап - выявление предпосылок и тенденций, характеризующих развитие ситуации на данный момент. Это необходимо для достоверности результатов моделирования. Затем определяются желаемые целевые направления и силовые изменения тенденций процессов в ситуации. Третий шаг - выбор комплекса мер (факторов управления) и определение их возможной и желаемой силы и направления воздействия на ситуацию. На четвертом этапе происходит выбор комплекса возможных воздействий на ситуацию, определение их силы и направления. И, наконец, последний этап - выбор наблюдаемых факторов (показателей), которые отражают развитие ситуации в соответствии с анализом и требованиями пользователя.

Постоянное развитие ситуационной задачи близко к изменению проблематической задачи и предполагает осознание определенного способа деятельности. В процессе решения ситуационных задач педагог и студенты преследуют разные цели. Для студентов главная цель – найти соответствующее решение для данной ситуации, а для педагога – позволить студентам овладеть новым методом деятельности и понять его сущность, проявить свое видение ситуации и предложить алгоритм действия.

Если при обучении используется метод ситуационного моделирования, то важно знать все плюсы и минусы таких задач, а также модели их построения. Все задания, относящиеся к ситуационному моделированию, предназначены для развития у студентов роли «созидателя». Студент должен научи-

ться не только критиковать и потреблять, но и создавать новое, отличное от уже существующего.

В сфере ситуационного моделирования существуют различные подходы. Первый подход – создание задач на основе материалов учебной и методической литературы по соответствующим вопросам. Это имеет смысл делать, когда задача направлена на изучение и проработку нового материала или закрепление уже пройденного. Второй подход – создание задач на основе реальных жизненных ситуаций, учитывая риски возникновения, последствия, а также знания которых закладываются в соответствующих дисциплинах.

При изучении материала можно выделить несколько целей:

Ознакомление – это способность студента запомнить и воспроизвести соответствующую информацию.

Понимание – это способность студента перевести материал из одной формы выражения в другую и применить его на практике, а также способность делать предположения о том, что может произойти дальше.

Применение – это способность студента использовать правила, методы, понятия, законы, принципы и теории в конкретных ситуациях. Эта цель требует более высокого уровня владения материалом, чем просто понимание.

Анализ – это способность студента разбивать целое на части, видеть его структуру, выявлять взаимосвязь частей и осознавать принципы организации всего.

В задачах ситуационного моделирования этот аналитический процесс усложняется благодаря использованию различных предметных областей и требует межпредметных знаний и анализ опыта поведения и действия.

Оценка – это способность студента оценивать значение материала для конкретной цели. Суждения студента должны быть основаны на четких критериях, которые могут быть предоставлены самим студентом или заданы преподавателями.

Ознакомление, понимание и применение – первые три шага, которых достаточно известны в образовательном процессе. Преподаватель должен представить новый материал студентам, убедиться, что они его поняли и проверить их способность применять полученные знания. Таким образом, используя ситуационное моделирование, преподаватель может проверить наличие всех шести этапов решения на конкретной задаче. Используя анализ ситуационного моделирования, преподаватель может оценить знания, навыки и умения каждого студента. Кроме того, матричное представление результатов ситуационного моделирования дает возможность анализировать все составляющие этой важной способности, определять их оценками и составлять достоверные отчеты о степени сформированности фундаментальных и специальных знаний студентов вуза.

Основными действиями обучающихся при работе со ситуационными заданиями являются:

- понимание сути задачи и разработка алгоритма для решения проблемы;
- выбор вариантов решения, оценка и прогнозирование выбранных вариантов;
- представление решения ситуационной задачи;
- получение оценки и ее анализ.

В ходе практической реализации моделирования ситуационных задач для формирования практических навыков профессиональной готовности студентов вуза в области безопасности нами была проведена ее апробация в условиях педагогического эксперимента. В педагогическом эксперименте приняли участие студенты первого курса Государственного университета просвещения и Московского государственного гуманитарно-экономического университета. В вузах России дисциплина «Безопасность жизнедеятельности» является обязательной и изучается повсеместно. Цель эксперимента – подтвердить эффективность применения моделирования ситуационных задач для формирования практических навыков профессиональной готовности студентов вуза в области безопасности.

Рассмотри краткую характеристику эксперимента. Задачи структурно-функциональной работы заключались в следующем: дать оценку уровня готовности студентов к решению ситуационных задач; апробировать методику применения моделирования ситуационных задач для формирования практических навыков профессиональной готовности студентов вуза в области безопасности; экспериментально доказать достижение поставленной цели.

Опытно-экспериментальная апробация применения моделирования ситуационных задач для формирования практических навыков профессиональной готовности студентов вуза в области безопасности проводилась в вузах участников эксперимента. Для достоверности данных педагогического эксперимента были организованы две контрольные и две экспериментальные группы. В контрольную группу (K_1) и экспериментальную группу ($\mathcal{E}_1$) были взяты студенты первого курса Государственного университета просвещения, в количестве 50 человек, а в контрольную группу (K_2) и в экспериментальную группу ($\mathcal{E}_2$) - студенты первого курса Московского государственного гуманитарно-экономического университета в количестве 50 человек. Количественный состав контрольной и экспериментальной групп был однороден и неизменен до конца исследования.

На первом этапе был проведен входной контроль, цель которого определить уровень знаний и умений в области безопасности. Неоднозначность первых результатов по матрице (критерии успешности развития дивергентного мышления) контроля проявления составляющих дивергентного мышления

позволила сделать вывод о недостаточной сформированности способности решать нестандартные задачи (Гилфорд, 1965). Критерии успешности рассматриваются в процентах по результатам решаемых ситуационных задач и высчитываются относительно «правильности» заявленному критерию. Это позволило нам убедиться в правильности поставленных задач эксперимента. В результате эмпирических исследований нами были получены следующие результаты представлены в таблице 1.

Таблица 1: Критерии успешности развития дивергентного мышления по результатам первого этапа педагогического эксперимента.

Группы	Систематичность мышления %	Гибкость мышления %	Беглость мышления %	Разработанность мышления %	Оригинальность мышления %
К ₁	16	10	11	12	17
К ₂	15	11	9	11	14
Э ₁	18	13	14	16	19
Э ₂	17	15	13	17	16

Второй этап педагогического эксперимента является основным и показательным по всем поставленным задачам. На этом этапе проводилась апробация применения моделирования ситуационных задач для формирования практических навыков профессиональной готовности студентов вуза в области безопасности.

Процесс обучения проводился во всех группах по одной программе, но в экспериментальных группах позволительно было отступать от алгоритма решения ситуационных задач и представлять материал в форме интуитивных, семантических или математических моделях и т. п. Необходимо отметить, что в экспериментальных группах больше времени было уделено самостоятельной работе студентов для решения той или иной ситуационной задачи и представления решения. Таким образом, преподаватель не влиял на нахождение правильного решения ситуационной задачи, с общепринятой точки зрения. Следовательно, не оказывал непосредственного влияния на развитие дивергентного мышления студентов. В то время как в контрольных группах, обучение было выстроено по традиционной модели «преподаватель – ученик». Результаты представлены в таблице 2.

Таблица 2: Критерии успешности развития дивергентного мышления по результатам второго этапа педагогического эксперимента

Группы	Систематичность мышления %	Гибкость мышления %	Беглость мышления %	Разработанность мышления %	Оригинальность мышления %
К ₁	41	36	41	34	31
К ₂	43	38	33	32	37
Э ₁	89	65	85	85	96
Э ₂	91	71	92	87	95

В ходе третьего этапа педагогического эксперимента нами было проведено выходное анкетирование как в контрольных, так и в экспериментальных группах. Целью анкетирования являлось выявление субъективной оценки студентов о качестве прохождения учебных занятий с использованием моделирования ситуационных задач в области безопасности.

Особую роль в экспериментальных группах сыграла мотивация. Познавательная активность студентов экспериментальных групп была выше, т. к. им предстояло проявить себя и продемонстрировать свои интеллектуальные способности. В экспериментальных группах решение ситуационных задач проводилось через таксономию: знание - понимание - использование - анализ - синтез - оценка. Участников экспериментальных групп не ожидали готовые решения, они имели прекрасную возможность представить своё самостоятельное решение и разработать алгоритм действий.

Познавательная активность, креативность представления материала, глубина проработанности информации участников экспериментальной группы была выше, т. к. состязательные моменты мотивировали студентов проявлять себя и демонстрировать свои интеллектуальные способности.

По результатам исследования выявлено, что дальнейшее внедрение моделирования ситуационных задач в учебный процесс будет способствовать формированию специальных знаний, практических навыков, развитию логического, креативного мышления и способности к оптимальной профессиональной деятельности в области безопасности.

Важно отметить, что интеграция фундаментальных и специальных знаний студентов в области безопасности – это результат совместной работы преподавательского коллектива университета, а не только усилий отдельного преподавателя.

Ситуационное моделирование позволяет объединить знания, полученные при изучении различных предметов, и проверить решение задачи из реальной жизни (в качестве подтверждающего примера). Это также может привести к расширению образовательного пространства студентов. Ситуационное моде-

лирование, основанное на вовлечении студентов в активное решение учебных проблем, подобных жизненным ситуациям, помогает им развить навыки и научиться быстро ориентироваться в разнообразной информации, искать и находить необходимую информацию для решения проблемы и активно и творчески использовать свои знания, делать аргументированные выводы.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Практическая деятельность демонстрирует, что создание ситуационных задач и их включение в основные учебные курсы способствует развитию индивидуального образовательного опыта у студентов, что, в свою очередь, повышает качество их профессиональной подготовки. Для оценки эффективности использования ситуационного моделирования в качестве инструмента интеграции основных и специальных знаний студентов вузов могут быть использованы следующие критерии:

- 1) Рост частоты и качества вопросов, задаваемых студентами в процессе решения ситуационных задач.
- 2) Увеличение активности и заинтересованности студентов при освоении материала, связанного с соответствующими ситуационными задачами.
- 3) Креативность при решении ситуационных задач.

Исходя из полученных результатов, можно утверждать, что применение ситуационного моделирования в образовательном процессе обогащает обучение через приобретение личностно-значимого опыта, даёт возможность проявления креативности обучающихся.

Проведенное исследование позволяет утверждать, что интеграция фундаментальных и специальных знаний посредством включения ситуационного моделирования в процесс обучения студентов вуза в области безопасности значительно повышает мотивацию к освоению различных методов решения проблем и задач, связанных с профессиональной деятельностью. Кроме того, ситуационное моделирование направленно не только на развитие конвергентного мышления, а может служить основой для разработки разнообразных сценариев, проектов в образовательной деятельности в области безопасности, способствует максимальной наглядности, детализации и является средством интеграции фундаментальных и специальных знаний, что позволяет повысить эффективность принятых решений по вопросам безопасности.

ЛИТЕРАТУРА

- Гилфорд, Дж. Три стороны интеллекта. М.: Прогресс, 1965. 14 с.
- Каракозов, С. Д. & Сильченко, А. П. (2015). Модель ситуационного управления как методическая основа формирования готовности учащихся к итоговой аттестации по информатике. *Научное обозрение. Педагогические науки*, 2. 48-49.

- Масаев, В. Н. & Вдовин, О. В. (2017). Моделирование ситуационных задач для формирования практических навыков профессиональной готовности специалиста системы-112. Мир науки. Педагогика и психология, 5 (2), 14.
- Приходько, М. А., & Смирнова, О. Б. (2018). Ситуационные задачи как средство интеграции фундаментальных и специальных знаний. Мир науки. Педагогика и психология, 6 (3), 44.
- Прокашева, В. А., Телюк, Н. А. (2019). Математика и безопасность жизнедеятельности: междисциплинарный аспект. Т. Супранкова, *Национальные культуры в межкультурной коммуникации (Новая парадигма охраны культурного и природного наследия): сб. науч. ст. по материалам IV Междунар. науч.-практ. конф., Минск (11-12 апреля 2019 г.)*, (131-136). Минск: Колорград.
- Ситка, И.В. (2011). Ситуационное моделирование на занятиях по безопасности жизнедеятельности в педагогическом вузе, *Вестник ЧГПУ им. И.Я. Яковлева*, 1-2, 154-159.

СИТУАЦИОНО МОДЕЛИРАЊЕ КАО СРЕДСТВО ИНТЕГРАЦИЈЕ ФУНДАМЕНТАЛНИХ И ПОСЕБНИХ ЗНАЊА СТУДЕНАТА УНИВЕРЗИТЕТА

Елена Приорова
Михаил Шахрамаџан
Наталиа Бобкова

Апстракт: Циљ: анализа моделирања ситуационих задатака за формирање практичних вјештина професионалне спреме студената високошколских установа у области безбједности. Методе истраживања: Студија је спроведена на основу метода ситуационог моделирања са интеграцијом математичког моделирања, првенствено семантичког моделирања (онтолошког, когнитивног и пробабилистичког) за подршку доношењу одлука и упоређивању резултата. Резултати истраживања: Аутори одређују главни задатак ситуационог моделирања, као елемента најпоузданијег одраза реалног стања и формирања посебних знања неопходних за ефикасан рад у смислу њихове стручне компетенције. Предлаже се стриктна формализација процеса рјешавања ситуационог проблема кроз таксономију: знање - разумјевање - употреба - анализа - синтеза - евалуација. Према резултатима студије, утврђено је да широка примјена моделирања ситуационих задатака у образовном процесу формира посебна знања, практичне вјештине и способност оптималног професионалног обезбјеђења. Закључци: ситуационо моделирање доприноси максималној видљивости, детаљима и представља средство за интеграцију основних и специјалних знања, што вам омогућава да повећате ефикасност безбједносних рјешења.

Кључне речи: безбједност, студент, таксономија, ситуационо моделирање, семантичко моделирање.

SITUATIONAL MODELING AS A MEANS OF INTEGRATING THE FUNDAMENTAL AND SPECIAL KNOWLEDGE OF UNIVERSITY STUDENTS

assoc. dr Elena Priorova

prof. dr Mikhail Shahramanyan

assoc. Natalya Bobkova

Abstract: Objective: analysis of the modeling of situational tasks for the formation of practical skills of professional readiness of university students in the field of security. Research methods: The study was carried out on the basis of situational modeling methods with the integration of mathematical modeling, primarily semantic modeling (ontological, cognitive and probabilistic) to support decision -making and comparing the results. Research results: The authors determine the main task of situational modeling, as an element of the most reliable reflection of the real situation and the formation of special knowledge necessary for effective work in terms of their professional competence. A strict formalization of the process of solving a situational problem through taxonomy is proposed: knowledge - understanding - use - analysis - synthesis - evaluation. According to the results of the study, it was found that the wide implementation of modeling situational tasks in the educational process forms special knowledge, practical skills and the ability to optimal professional security. Conclusions: situational modeling contributes to maximum visibility, details and is a means of integrating fundamental and special knowledge, which allows you to increase the effectiveness of safety solutions.

Keywords: security, student, taxonomy, situational modeling, semantic modeling.

БЕЗБЕДНОСТ У ВАНРЕДНОМ СТАЊУ: ПОСТУПЦИ У БЕЗБЕДНОСНИМ ИНСТИТУЦИЈАМА У РЕПУБЛИЦИ СЕВЕРНОЈ МАКЕДОНИЈИ

Проф. д-р БАКРЕСКИ Оливер oliver@fzf.ukim.edu.mk

Институт за безбедност, одбрана и мир, Филозофски Факултет,
Универзитет Св. Кирил и Методиј, Скопје

М-р БАРЦИЕВА Миовска Лета leta.bardzieva@fzf.ukim.edu.mk

Институт за безбедност, одбрана и мир, Филозофски Факултет,
Универзитет Св. Кирил и Методиј, Скопје

Апстракт: Основна хипотеза у овом раду односи се на неопходност креирања и деловања по јединственим и координисаним безбедносним процедурама и протоколима у ванредним ситуацијама. Циљ овог рада је дефинисање управљања безбедношћу у ванредним ситуацијама, кроз анализу и разраду конкретних студија случаја, наглашавајући правни аспект у контексту пропорционалности и транспарентности повећаних овлашћења сектора безбедности у овим ситуацијама, узимајући у обзир хитност која их разликује. Према систему управљања безбедношћу УН, ванредна ситуација се дефинише као непредвиђени или непланирани догађај који захтева јасан и кохерентан правни и оперативни оквир, који обједињује напоре укључених актера, специфичне активности, стандарде и процедуре, којима се избегава или ублажава одређене ванредне ситуације, односно ванредне ситуације. Поступак за проглашење ванредног стања предвиђен је члановима 125. и 126. Устава РСМ. На овај начин, прецизним утврђивањем надлежности и одговорности носилаца безбедности у друштву, уз њихову одговарајућу ефективну операционализацију, превазилази се претња због које је проглашено ванредно стање. Методологија примењена у овом раду састоји се од квалитативног описа појмова, њихове теоријске разраде и емпиријске примене, као и квантитативног приказа поступања полиције, војске и приватног обезбеђења уопште, кроз анализу понуђених дефиниција међународних институција, са посебним освртом на Републику Северну Македонију.

Кључне ријечи: безбедност, безбедносни менаџмент, процедуре, ванредно стање, армија, полиција, приватно обезбеђење, Северна Македонија

УВОД

Одлука о проглашењу ванредног стања у одређеном државном друштвеном поретку може бити подстакнута различитим разлозима, као што су оружана акција усмерена против државе од стране спољних субјеката или унутрашњих елемената, тероризам, насилни грађански немири, природне ка-

тастрофе, епидемије, пандемије, финансијске и економске кризе и генерални штрајк. (UN Office of Rule of Law and Security Institutions [OROLSI Office of Rule of Law and Security Institutions] 2021).

У правцу дефинисања и описа ванредног стања, састоји се од две компоненте – правног оквира, који се састоји од уставне и законске основе за ванредно стање, и оперативног оквира, који садржи организациону структуру и стратешке планове поступања. са ванредним стањем. (Бакрески, Ѓуровски, Барџиева, 2021).

Правни оквир прописује процедуре реаговања у ванредним ситуацијама, укључујући улоге и одговорности различитих институција, протоколе о расподели ресурса и процедуре за приступ државној или међународној помоћи. С обзиром да ванредно стање и ванредне ситуације захтевају флексибилност, неопходна је доследност у поштовању прописаних мера или стандарда како би се омогућио брз и ефикасан одговор. (Одлука за мерки за спречавање на внесување и ширење на Коронавирус COVID-19 „Службен весник на РСМ” 62/20).

Ови правни аспекти имају за циљ да обезбеде структуриран и легалан оквир за реаговање у ванредним ситуацијама уз истовремено очување индивидуалних права, одржавање јавне безбедности и омогућавање ефикасних напора за опоравак. (Влада на Република Северна Македонија, 2024).

У погледу правног оквира, основни принципи се односе на демократску одговорност, поштовање људских права и владавину права током ванредних ситуација, укључујући међународно право. Приликом доношења одлуке о проглашењу ванредног стања несумњиво настају ограничења нормалне економске, грађанске или политичке делатности и права ради разрешења ванредних околности које су довеле до ванредног стања, а које се у потпуности могу оправдати. Истовремено, постоји опасност да ће влада искористити ванредно стање за наметање непотребних ограничења људских права и слобода. (Камбовски, *et al.*, 2020).

Ово произилази из чињенице да се проглашавањем ванредног стања Влада даје овлашћење да издаје уредбе са законском снагом без проласка кроз законодавну власт и да се спроводе директно на терену (Djordjević, 2021).

Генерално, законска ограничења се односе на дозвољена привремена изузећа или измене прописа за време трајања ванредног стања, али морају бити у складу са прописом. Правни механизми регулишу расподелу ресурса и процедуре набавке током ванредног стања и претпостављају праведне и транспарентне процесе за набавку неопходних добара и услуга и опоравак и реконструкцију за обнову инфраструктуре, пружање финансијске помоћи и подршке угроженој заједници. У ванредним ситуацијама које прелазе државне границе, међународни закони и споразуми могу ступити на снагу, усмеравајући сарадњу између земаља и међународних организација за координисан одговор и расподелу одговора. (UNHCR, 2023).

Оперативни аспект безбедности у ванредном стању се, с друге стране, односи на практичну примену планова, ресурса и стратегија како би се обезбедио брз, координисан и ефикасан одговор на смањење ризика и заштиту јавне безбедности, заштите благостања и имовине грађана, као и укупних друштвених добара и вредности (Smith, 2014).

Оперативни аспекти безбедности у ванредним ситуацијама, или ванредним (непредвиђеним, непланираним) ситуацијама укључују практичне акције и стратегије на терену које се спроводе како би се обезбедила безбедност и обезбедио ефикасан одговор. Неки од кључних оперативних аспеката односе се на планирање и приправност за ванредне ситуације, где је од суштинског значаја развијање свеобухватне планове за ванредне ситуације који наводе специфичне процедуре, улоге и одговорности (DCAF, Ljubljana, 2021).

Према квалитативним и квантитативним налазима из анализе извора теоријских и емпиријских података из области менаџмента, односно управљања ванредним стањима и ситуацијама, израда свеобухватних планова првенствено подразумева идентификовање потенцијалних ризика, процену ризика и потенцијалних рањивости и идентификовање мера да би се ти ризици смањили (FEMA, 1996).

Ове активности укључују процену инфраструктуре, идентификацију потенцијалних опасности и спровођење мера за смањење њиховог утицаја, одређивање тимова за реаговање где су њихова обука и посвећеност кључни, а не само да је њихова спремност да реагују на непредвиђене/хитне ситуације за суочавање са различитим сценаријима и извођење редовних вежби и обукама (Соколова Најдова, 2014).

Надаље, претпоставља успостављање комуникационих протокола и управљање комуникацијама током имплементације планова и одговора. Успостављање јасних комуникацијских канала и протокола је од виталног значаја за време ванредних ситуација. Ово укључује постављање комуникационих система који остају оперативни током ванредних ситуација и управљање протоком информација како би се осигурало тачно и благовремено ширење критичних информација (Lawson, Vettori, 2001). Управљање ресурсима и планирање и организација логистике су такође саставни део стандардних оперативних процедура за реаговање на ванредне ситуације и превазилажење ванредних ситуација кроз спровођење планова. Ефикасно планирање логистике обезбеђује доступност и дистрибуцију основних ресурса, материјала и опреме. Ефикасно управљање ресурсима помаже у подршци напорима у реаговању и испуњавању потреба (Министарство за одбрана, 2024).

Координација и сарадња између различитих институција за реаговање, владиних тела, приватних безбедносних агенција и организација заједнице је од суштинског значаја за јединствен и ефикасан одговор како би се оптимизовали ресурси и избегло дуплирање напора (Министарство за внатрешни работи на РСМ, 2018).

1. БЕЗБЕДНОСТ У ВАНРЕДНОМ СТАЊУ У РЕПУБЛИЦИ СЕВЕРНОЈ МАКЕДОНИЈИ

1.1. Правни оквир за поступање

Када је реч о поступцима у безбедносним институцијама у условима проглашеног ванредног стања у Републици Северној Македонији, основни правни оквири на којима се заснива деловање полиције и војске су: Устав, Закон о унутрашњем послова, Закон о полицији, Закон о заштити и спасавању, Закон о одбрани, Закон о заштити становништва од заразних болести, Закон о приватној безбедности, трајна опредељења са Националне концепције безбедности и одбране усвојена са стране Скупштине („Службен весник на Република Македонија” број 42/2001 и 5/2003), Стратегија одбране усвојена са стране Претседника итд. У складу са наведеним подзаконским актима (који имају поверљив карактер), координација и операционализација мера и активности полиције, односно подршка коју војска пружа полицији у условима проглашеног ванредног стања на територији Републике, без обзира на врсту, врсту и обим, спроводи се из овог услова (Бакрески, 2020).

Све наведено се односи на члан 6. Закона о полицији, где је прописано да полиција пружа помоћ државним органима, општинама и граду Скопљу, правним и физичким лицима у спасавању људи и материјалних добара од елементарних непогода и друге удесе. (Министарство за внатрешни работи, 2022). У погледу организационог уређења у Министарству унутрашњих послова, у смислу идејног планирања, праћења и анализе стања безбедности и узрока угрожавања јавне безбедности врши Биро за јавну безбедност и стара се о спремности полиције да делује и ради у условима сложене безбедносне ситуације, дефинисане чланом 15. истог закона (које подразумевају ванредно стање, односно ванредне ситуације).

Законом о одбрани у члану 20. прописано је да Министарство одбране припрема комуникације за управљање за потребе одбране у ратном и ванредном стању, док су додатно дефинисане у поглављу VII, члан 101, регулисане комуникације за управљање и крипто-заштиту, при чему Министарство одбране организује и припрема управљачке комуникације и крипто-заштиту у војним и ванредним ситуацијама за државне органе, привредна друштва, јавна предузећа, установе и службе од посебног значаја за одбрану, јединице локалне самоуправе и снаге заштите и спасавања.

Комуникације за руководство и крипто-заштиту врши Министарство одбране преко постојећих телекомуникационих објеката у Републици, интегрисаног комуникационо-информационог система Министарства одбране и посебно организованих комуникација. (Министарство за одбрана, 2021).

Чланом 40. Закона о одбрани регулисано је учешће Војске у отклањању последица ванредног стања. Наредбу о учешћу Војске у отклањању последица ванредног стања издаје председник Републике.

Упутство о начину учешћа Војске у отклањању последица ванредног и кризног стања, способностима и капацитетима, снагама и средствима којима Војска може да се ангажује на предузимању мера и активности из члана 2. Упутства о начин учешћа Војске у отклањању последица кризе, ванредног и ванредног стања усвојио је министар одбране.

Закон о заштити и спасавању, пак, у члану 2. дефинише појмове елементарне непогоде, епидемије, епизоотије и епифитозије као заразне болести које доводе до интензивних и масовних појава одређених болести код људи, животиња и биљака, као и „друге незгоде” које се односе на антропогене грешке и пропусте у привредној делатности, при чему је заштита и спасавање сродни процес планирања, програмирања, организовања, управљања, командовања, координације, спровођења, финансирања и надзора ради благовременог и ефикасног спречавања и припрема, поступање и отклањање узрока и последица елементарних непогода и других удеса (Закон за заштита и спасавање. „Службен весник на РМ” бр.106/1).

Закон о приватном обезбеђењу посредно уређује поступање и поступке у условима проглашеног ванредног стања и поступање у ванредним ситуацијама, посредно кроз члан 39. који прописује потребу израде плана обезбеђења, као и кроз члан 44. који се односи на обавезно приватно обезбеђење одређених правних лица, чија се делатност односи на руковање радиоактивним материјама или другим опасним материјама по човека и животну средину, објектима и објектима од посебног културно-историјског значаја, као иу другим случајевима када је то у интересу безбедност, односно одбрану, коју утврђује Влада РСМ (Закон за приватно обезбедување, „Службен весник на Република Северна Македонија” бр.302/20).

Отуда произилази правни основ за поступке у безбедносним институцијама у ванредном стању у Републици Северној Македонији (Влада на РСМ, 2020).

2. ОПЕРАТИВНА ДИМЕНЗИЈА ВАНРЕДНОГ СТАЊА

2.1. Поступци за непланиране/непредвиђене ситуације

Уредбе са правном снагом, које је усвојила Влада у периоду проглашеног ванредног стања, диктирају оперативне смернице за поступање у ванредним условима и отклањање последица у ванредном стању.

Конкретно, у правцу спровођења одлуке о проглашењу ванредног стања у Републици Северној Македонији (које је проглашено први пут од проглашења независности државе, као одговор на последњи догађај у светском оквир за спречавање ширења заразе Цовид-19), од проглашења ванредног стања у Републици Северној Македонији (Одлука о утврђивању постојања ванредног стања објављена у Службеном листу бр. 68/2020 од 18. марта 2020. године)

до 05.06.2020., Влада Републике Северне Македоније донела је 250 уредбе са правоснажном снагом. Са неким од њих је уведен полицијски час, вршена су ограничења кретања и путовања, забране јавних окупљања, реорганизација државног апарата, прерасподела ресурса итд. (Хаџи-Зафиров, *et al.*, 2020).

За време проглашеног ванредног стања, у складу са потребама за превазилажењем узрока и последица разлога за проглашење ванредног стања (спречавање уношења и ширења вируса корона у конкретном случају), према одлукама Владе, Министарство унутрашњих послова, Министарство одбране и Војска Републике Северне Македоније се задужују да израде детаљан оперативни план за спровођење мера и одлука које доноси Влада. План мера које ће се предузети у конкретној ситуацији подразумева развој више сегмената, где су примарни параметри безбедносна процена, која се мора континуирано ажурирати и одражавати реално стање у сваком тренутку о непосредно физичко и виртуелно окружење, превентивно-техничке мере обезбеђења, мере санитарно-техничке, биолошке и хемијске заштите, карте, скице и друге податке, као и план за ванредне/непредвиђене ситуације за одбрану у случају опасности (спољни напад, унутрашњи ризици и претње, хибридни, терористички, сајбер, од конвенционалних снага) и план мера заштите објекта у ванредним условима (природне катастрофе, пожари, поплаве, земљотреси).

Због новонастале ситуације у извршавању неопходних оперативних задатака, у Министарству унутрашњих послова формира се оперативни штаб ради обезбеђења неопходне сарадње, синхронизације и координације полиције и војске ради ефикаснијег руковања и прилагођавања специфичну претњу грађанима и друштву. У овако сложеним ситуацијама још једно питање заслужује потребну пажњу. Дакле, из перспективе теорије менаџмента, када су у стварности људски ресурси изузетно важни и мора се водити рачун да се, условно, не доведе до „замора” од сталног ангажовања запослених у полицији и војсци, нема сумње да приватно обезбеђење може одговорити изазову, као део сектора безбедности, јер према налазима квалитативне анализе извора ангажованих за израду овог рада, комплементарна димензија приватног обезбеђења је у корелацији са укупним напорима безбедносних институција и потребом за координацијом и стандардизацијом процедура и поступке у ванредним условима (Бакрески, *et al.*, 2021).

Делатност приватног обезбеђења, у смислу планирања мера заштите објекта у ванредним условима, има улогу у остваривању безбедности кроз заштиту живота и имовине, као и аспект заштите критичне инфраструктуре (Комора на Република Македонија за приватно обезбедување, 2016).

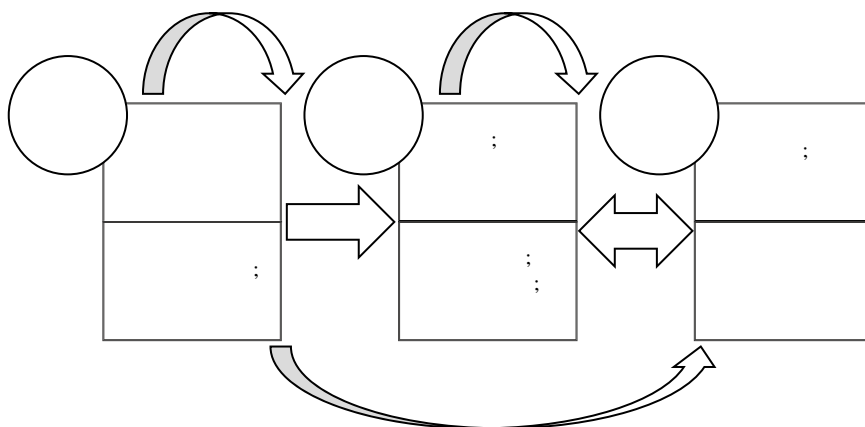
Такође, делатност приватног обезбеђења, као делатност од јавног интереса, у правцу остваривања безбедности у непланираним/непредвиђеним ситуацијама је критични елемент управљања и одговором на овакве догађаје. У обављању радних задатака заштите и обезбеђења приватних објеката, најважнији задатак је благовремено планирање и предузимање мера, тј. развој безбедносних планова. У зависности од намене, сваки план обезбеђења

и заштите приватног објекта мора да садржи неколико елемената. У овом аспекту, потребно је истаћи потребу проактивности и антиципације, односно претходне идентификације и предвиђања потенцијалних фактора који доводе до ванредних, односно непредвиђених ситуација. (Бакрески, *et al.*, 2015).

Стога, важно је истаћи да је комуникација као кључна (под)функција неопходна за успостављање јасних комуникационих канала и од виталног је значаја у ванредним ситуацијама и укључује различите методе као што су системи емитовања, мобилна упозорења или мреже за ширење информација и упутстава. (Закон за приватно обезбедување „Службен весник на Република Северна Македонија” бр.302/20).

У том правцу, потребно је нагласити да је у оквиру формализације интеракције јавног и приватног безбедносног апарата покренута иницијатива за подизање нивоа сарадње у усклађивању процедура и размени информација између Министарства унутрашњих послова и коморе за приватно обезбеђење Републике Северне Македоније за ефикасну примену њихових надлежности, које су обавезне да буду оперативне у условима проглашеног ванредног стања и у условима ванредних ситуација кроз Меморандум о сарадњи између Министарства унутрашњих послова и Коморе за приватно обезбеђење Републике Македоније из 2018. године у домену утврђивања процедура и размене информација од значаја за јавну безбедност.

У Републици Северној Македонији, у условима ванредног стања или ванредне/непредвиђене ситуације, стандардни оперативни поступци поступања прописани за раднике приватног обезбеђења обухватају поступање, при чему се од особља приватног обезбеђења тражи да одмах реагује издавањем узбуне, заштите и евакуације у складу са усвојеним процедурама (Министарство за внатрешни работи, 2022).

Фигура 1: Правна и оперативна структура поступања у ванредним ситуацијама Извор: <https://northmacedonia.un.org/en/173663-open-source-inform-index-provides-overview-disaster-risk-north-macedonia>

ЗАКЉУЧАК

У суштини, ванредно стање није непознато или необично стање у свету. Примери кроз историју и актуелна дешавања илуструју да ванредно стање као правна и политичка мера може бити неопходан механизам за превазилажење низа деструктивних и дестабилизујућих појава у оптималном временском периоду и уз минимизирање губитака и штета у свим својим димензијама, али она као мера може бити и злоупотребљена, посебно у одређеним аранжманима и режимима, где се може користити као инструмент који ће одржати такав аранжман или режим, под маском одређених ванредних појава.

Правни аспект има кључну улогу у обезбеђивању безбедности у ванредним ситуацијама, а за потребе овог рада исцрпно је наведено неколико кључних правних механизма који се примењују у ванредним стања и ванредним ситуацијама. То укључује законске уредбе, које дају извршну власт током проглашеног ванредног стања да покрене одређене законске мере. Ово може укључивати овлашћења владиних званичника да предузму ванредне мере на основу посебних овлашћења, као што су увођење полицијског часа, ограничавање кретања или прерасподела ресурса. Ова овлашћења могу дозволити привремену суспензију одређених права или спровођење мера неопходних за остваривање јавне безбедности, при чему је императив равнотежа безбедности са грађанским слободама и људским правима, при чему се мора обезбедити да су она неопходна и сразмерна. У овом правцу важно је истаћи да је у Републици С. Македонија је покренула и иницијативу за усвајање нацрта закона о ванредном стању од стране Министарства правде, са циљем прецизног дефинисања ванредног, војног и кризног стања.

Оперативни оквир деловања из аспекта фокуса истраживања у овом раду приказан је кроз примену прописаних стандардних оперативних процедура за рад у условима декларисаног стања ванредне ситуације на нивоу политичке извршне власти, као и на нивоу поступања у ванредним ситуацијама путем ангажовања индустрије приватног обезбеђења као допуна традиционалним носиоцима обезбеђења, које су територијално ограничене (због природе обављања делатности, по основу уговора о приватном обезбеђењу и ограничења просторне надлежности и начина хијерархијског уређења, где позитивни законски пропис захтева подређеност радника обезбеђења који је дужан да поступи на налог овлашћеног службеног лица Министарства унутрашњих послова) делују у координацији са институцијама државне безбедности, конкретно материјализован кроз сарадњу у реаговању на ванредно стање и ванредне ситуације у спровођењу поступака заштите јавног реда и мира, јавне безбедности, купаца, трећих лица, припадника приватног обезбеђења као и критичну инфраструктуру.

Налази овог рада, према квантитативној и квалитативној анализи ангажованих података, указују на потребу надоградње успостављеног правно-ин-

ституционалног оквира функционисања у циљу изградње оптималног модела интегралног система безбедности и указују на повезаност активности између релевантних безбедносних институција и усклађивање процедура у правцу одговарајућег реаговања у ванредним условима и спровођење извршних одредби. Ту се ствара могућност за доношења додатних протокола за синергију заједничких активности, који су својеврсна основа за омогућавање несметаног, заједничког и координисаног наступа и оперативног деловања.

КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Бакрески О., Даничиќ, М., Кешетовиќ, Ж, Тасевски, С. (2015) ПРИВАТНА БЕЗБЕДНОСТ теорија и концепт. Комора на РМ за приватно обезбедување, Скопје.
- Бакрески, О. (2020) Што точно значи вонредна состојба? Факултети.мк. 20.03.2020 <https://www.fakulteti.mk/news/20032020/shto-tochno-znachi-vonredna-sostojba-objasnuva-prof-oliver-bakreski>
- Бакрески, О., Ѓуровски, М., Бардиева М., Ј.(2021) Јавна и приватна безбедност – координација и соработка – Комора на Република Северна Македонија за приватно обезбедување.
- Годишен извештај 2022 година.Министерство за внатрешни работи. Република Северна Македонија. https://mvr.gov.mk/Upload/Editor_Upload/Godisen%20izvestaj/%D0%93%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%88%D0%B5%D0%BD%20%D0%B8%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D1%88%D1%82%D0%B0%D1%98_2022_%D0%9C%D0%92%D0%A0.pdf
- Димовски, З. (2021) Тактика на примена на стандардни процедури пост терористички напади. Комора на РСМ за приватно обезбедување, Скопје. https://obezbeduvanje.org.mk/wp-content/uploads/2022/01/%D0%A2%D0%90%D0%9A%D0%A2%D0%98%D0%9A%D0%90_%D0%9D%D0%90-%D0%9F%D0%A0%D0%98%D0%9C%D0%95%D0%9D%D0%90-%D0%9D%D0%90-...pdf
- Закон за заштита и спасување. „Службен весник на РМ” бр.106/16 https://www.dzs.gov.mk/public/storage1/files/zakon_2.pdf
- Закон за изменување и дополнување на Законот за одбрана „Службен весник на РСМ 42/20”
- Закон за полиција. „Службен весник на Република Северна Македонија” бр. 89/22
- Закон за приватно обезбедување. „Службен весник на Република Северна Македонија” бр.302/20
- Камбовски, В., Трпевска, М., Е., Битраков К., (2020) Уредби со законска сила. МАКЕДОНСКА АКАДЕМИЈА НА НАУКИТЕ И УМЕТНОСТИТЕ ЦЕНТАР ЗА СТРАТЕГИСКИ ИСТРАЖУВАЊА „КСЕНТЕ БОГОЕВ“ <http://strategiski.manu.edu.mk/wp-content/uploads/2020/06/%D0%A3%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B1%D0%B8-%D1%81%D0%BE-%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0-%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%B0-08.06.2020.pdf>
- Компонента на постапување при непредвидени вонредни состојби – CERC. Влада на Република Северна Македонија, 2024. <https://vlada.mk/CERC>

Меѓународно научно списание Безбедност година 16 Бр. 6 2021 https://mvr.gov.mk/Upload/Editor_Upload/BEZBEDNOST_SPISANIE/%D0%91%D0%B5%D0%B7%D0%B1%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82-%D0%91%D1%806f.pdf

Меморандум за соработка помеѓу Министерството за внатрешни работи и Комората на Република Македонија за приватно обезбедување.

ПРАВНА РАМКА ЗА ОБЕЗБЕДУВАЊЕ НА КРИТИЧНАТА ИНФРАСТРУКТУРА – со осврт на обезбедувањето на критичната инфраструктура во Република Македонија. Комора на Република Македонија за приватно обезбедување, 2016. <https://obezbeduvanje.org.mk/wp-content/uploads/2020/12/Zashtita-na-kriticna-infrastruktura-za-web.pdf>

Закон за дополнување на Законот за одбрана („Службен весник на Република Македонија” бр. 215/15

НАЦИОНАЛНА КОНЦЕПЦИЈА ЗА БЕЗБЕДНОСТ И ОДБРАНА. Собрание на РМ, „Службен весник на Република Македонија” број 42/2001 и 5/2003

Соколова Најдова, Т. (2014) Континуитет на деловно работење. Институт на овластени ревизори.

Стандардни оперативни процедури во случај на пандемија. ДЦАФ Љубљана.

Упатство за учество на Армијата на Република Северна Македонија во отстранувањето на последиците од кризна, вонредна и воена состојба. Министерство за одбрана на Република Северна Македонија, 2021.

Уредби со законска сила за спречување на ширењето на КОВИД-19. <https://vlada.mk/uredbi-covid19>

Уредбата со законска сила за примена на Законот за безбедност на сообраќајот на патиштата за време на вонредна состојба. „Службен весник на РСМ, бр. 71 од 20.3.2020 година”

Устав на Република Македонија („Службен весник на РМ” број 52 од 22.11.1991 година), со Амандманите од I до XXXII

Хаџи-Зафиров, Коцевски, Г., Амет, С., Стојаноска, М., Петровска, Н., Камбери, И. (2020) Анализа на донесените уредби со законска сила за време на вонредната состојба во 2020. Центар за правни истражувања и анализи, Скопје.

Одлука за за мерки за спречување на внесување и ширење на Коронавирус COVID-19 „Службен весник на РСМ” 62/2

СТРАТЕГИЈА ЗА ОДБРАНА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА. Службен весник на РМ, бр. 30 од 01.03.2010 година

Стратегија за одбрана на Република Северна Македонија. „Службен весник 70/20”

Djordjević, M. (2021) Proglasenje vanrednog stanja u Republici Srbiji usled pandemije Kovida. Pandemija Kovida 19: Pravni izazovi i odgovori

Emergency Handbook (2023). UNHCR Policy on Emergency Preparedness and Response. <https://emergency.unhcr.org/emergency-preparedness/emergency-policy/unhcr-policy-emergency-preparedness-and-response>

Eric N. Smith, Chapter 12 - Weapons of Organizational Self-defense: Security Protection Systems, Workplace Security Essentials, Butterworth-Heinemann, 2014, <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-416557-1.00012-8>

Guide for All-Hazard Emergency Operations Planning. FEMA, 1996.

Lawson, J., R., Vettori R., L. (2001) The Emergency Response Operations. Federal Building and Fire Safety Investigation of the World Trade Center Disaster. National Institute of Standards and Technology.

Security Management. Operations Security. Department of Defense Education Activity, 2021.

The Security Sector and the Covid 19 Emergency. Office of Rule of Law and Security Institutions. UN Department of Peace Operations. https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/security_sector_and_the_covid-19_emergency.pdf

World Health Organization. Health Security and Emergencies. <https://www.who.int/western-pacific/our-work/health-emergencies>

БЕЗОПАСНОСТЬ В ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЯХ: ПРОЦЕДУРЫ В ОРГАНИЗАЦИЯХ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ СЕВЕРНАЯ МАКЕДОНИЯ

Бакрески Оливер
Баршиева Миовска Лета

Аннотация: Основная гипотеза в данной статье относится к необходимости создания и проведения в соответствии с едиными и скоординированными процедурами и протоколами безопасности в чрезвычайных ситуациях. Целью данной статьи является определение управления безопасностью в чрезвычайных ситуациях посредством анализа и разработки конкретных тематических исследований, подчеркивающих правовой аспект в контексте пропорциональности и прозрачности расширенных полномочий сектора безопасности в этих ситуациях, принимая во внимание срочность, которая их отличает. Согласно системе управления безопасностью ООН, чрезвычайная ситуация определяется как непредвиденное или незапланированное событие, которое требует четкой и последовательной правовой и оперативной структуры, которая объединяет усилия участвующих сторон, конкретные действия, стандарты и процедуры, которые позволяют избежать или смягчить определенная чрезвычайная ситуация, то есть чрезвычайная ситуация. Порядок объявления чрезвычайного положения предусмотрен статьями 125 и 126 Конституции РМ. Таким образом, путем четкого определения компетенций и ответственности носителей безопасности в обществе, при их соответствующей эффективной реализации преодолевается угроза, из-за которой было объявлено чрезвычайное положение. Методика, примененная в данной статье, состоит из качественного описания терминов, их теоретической разработки и эмпирического применения, а также количественного представления действий полиции, армии и частных охранных организаций в целом посредством анализа предложенных определений международного права. учреждений, с особым упором на Республику Северная Македония.

Ключевые слова: безопасность, управление безопасностью, процедуры, чрезвычайное положение, армия, полиция, частная охрана, Северная Македония.

SECURITY IN EMERGENCIES: PROCEDURES IN THE SECURITY INSTITUTIONS IN THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA

Bakreski Oliver
Bardžieva Miovska Leta

Abstract: The primary hypothesis in this paper refers to the necessity for creation and conduct according to unified and coordinated security procedures and protocols in emergency situations. The aim of this paper is to define security management in emergency situations, through the analysis and elaboration of specific case studies, emphasizing the legal aspect in the context of proportionality and transparency of the increased powers of the security sector in these situations, taking into account the urgency that distinguishes them. According to the UN security management system, an emergency is defined as an unforeseen or unplanned event that requires a clear and coherent legal and operational framework, which unifies the efforts of the actors involved, specific activities, standards and procedures, which avoid or mitigates a certain emergency, that is, emergency situation. The procedure for declaring a state of emergency is provided for in Articles 125 and 126 of the Constitution of the RSM. In this way, through precise determination of the competences and responsibilities of the bearers of security in society, with their appropriate effective operationalization, the threat due to which the state of emergency was declared is overcome. The methodology applied in this paper consists of a qualitative description of terms, their theoretical elaboration and empirical application, as well as a quantitative presentation of the actions of the police, army and private security in general, through the analysis of the offered definitions of international institutions, with special reference to the Republic of North Macedonia.

Key Words: security, security management, procedures, state of emergency, army, police, private security, North Macedonia

ГЛОБАЛИЗАЦИЈСКИ КРАХ МИГРАЦИЈА

Немања Радојковић¹

Ивана Шеварика²

Апстракт: Овај рад истражује сложене посљедице крахова глобализацијских аспеката миграција на кључне друштвене, политичке и сигурносне феномене. Фокусирање на тероризам, национални идентитет, насиље, међународну сигурност, исламофобију, либерализам, рат, те улогу Блиског Истока, САД-а и ЕУ-а, рад анализира промјене у миграцијским обрасцима које трансформишу глобалне динамике. Истраживање се темељи на анализи како миграције утичу на динамику тероризма, укључујући радикализацију и повезаност између миграната и терористичких организација. Проучавају се и како ови феномени обликују национални идентитет, с посебним нагласком на растућу исламофобију која произлази из миграцијских токова. Пораст терористичких активности, растући национализам, свеprisутно насиље, пријетње међународној сигурности те ескалација криминалитета представљају кључне елементе који доводе до критичног разматрања одрживости тренутног система миграција. Кроз анализу студија случаја, истраживање користи интердисциплинарни приступ како би расвијетлило сложеност веза између глобализацијских трендова и њихових импликација на миграцијске токове. Посебан акценат се ставља на миграције које могу послужити као покретачи глобалних пријетњи. Надаље, рад истражује растућу повезаност миграција с транснационалним криминалитетом, анализирајући како миграцијски токови омогућују ширење организованог криминала и трговине људима. У контексту либерализма, рад испитује како миграције утичу на идеале отворених друштава и глобалних политика. Проучавају се и како ови феномени обликују национални идентитет. Кроз све ове анализе, рад доноси закључке о сложеним посљедицама крахова глобализацијских аспеката миграција на наведене кључне теме, идентификујући изазове и прилике за обликовање политика усмјерених на очување стабилности и међународне сарадње у овом динамичном контексту и савременом свијету.

Кључне речи: Тероризам, исламофобија, Блиски исток, САД, ЕУ, либерализам, насиље, међународна сигурност, криминалитет и национални идентитет.

1 Немања Радојковић, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, студент основних студија

2 Ивана Шеварика, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, студент основних студија.

УВОД

Концепт „глобализацијског краха миграција” може се тумачити као опис промена у динамици и структури миграција које доводе до озбиљних савремених изазова и пријетњи безбједности. У данашњем свету, глобализација миграција доживљава крах, производећи озбиљне последице у облику тероризма, исламофобије и друштвених промена. Терористичке организације све више искориштавају миграције за своје циљеве, док растућа исламофобија изазива социјалне подељености. Блиски Исток, САД и ЕУ суочавају се с новим изазовима у променама миграционих токова, док либералне вредности долазе под питање. Насиље и криминал постају неизбежне консеквенце, а национални идентитет се преобликује под утицајем мултикултуралности. Глобални одговор на ове изазове захтева холистички приступ и међународну сарадњу како би се пронашле одрживе стратегије за будућност.

Глобализација миграција, која је некада симболизовала повезаност света, данас се суочава с изазовима који поткопавају темеље тог концепта. Разматрање кључних аспеката овог глобализацијског краха, укључујући тероризам, исламофобију, утицај на Блиски Исток, САД, ЕУ, либерализам, насиље, међународну сигурност, криминалитет и национални идентитет, омогућава нам дубље разумевање комплексности овог феномена. Иако се глобализација миграција налази у кризи, наспрам ових изазова, и даље представљају могућност за дијалог и сарадњу у изналажењу одговора који ће одразити потребе и стварности света у 21. веку.

ТЕРОРИЗАМ И МИГРАЦИЈЕ

Тероризам је данас неодвојиво повезан с миграцијама, представљајући озбиљан изазов за глобалну безбедност. Миграциони токови пружају терористичким организацијама повољно окружење за регрутацију и инфилтрацију. Динамика радикализације међу мигрантима постаје кључни фактор који доприноси порасту терористичких активности у различитим деловима света.

Промене у миграционим обрасцима директно утичу на начин на који тероризам еволуира и шири се. Мигранти, суочени с изазовима интеграције и често маргинализовани, постају подложни процесима радикализације. Недостатак адекватних механизма праћења и безбедносних провера унутар миграционих токова отвара простор терористима да се прикрадају и делују непримећено.

Радикализација међу мигрантима често има корелацију с њиховим социјалним и економским окружењем. Дискриминација, неједнакости и изолација у новом друштву могу послужити као подстицај за придруживање екстремистичким групама. Ово поставља озбиљна питања о неопходности инклузивних друштвених политика које би смањиле ризик од радикализације међу

мигрантима. Поред тога, терористичке организације активно искориштавају миграционе токове за транспорт и регрутацију својих чланова. Недостатак координације између земаља и непотпуне безбедносне провере доприносе успешности терористичких инфилтрација. Овај феномен додатно компликује глобалне напоре у борби против тероризма.

У целини, веза између тероризма и миграција поставља изазове који захтевају мултидисциплинарни приступ. Интеграција политика³ које подстичу инклузију, праћење и делотворне безбедносне мере унутар миграционих токова су кључне компоненте у превазилажењу овог изазова и очувању глобалне безбедности. Промене у миграционим обрасцима стварају нове динамике радикализације међу мигрантима, често доводећи до повећања терористичких активности у различитим регионима.

ИСЛАМОФОБИЈА КАО РЕЗУЛТАТ МИГРАЦИЈА

Пораст исламофобије у савременом друштву често је одраз реакције на миграционе токове, посебно оне који долазе из муслиманских земаља. Ова фобија постаје озбиљан изазов за интеграцију миграната, доводећи у питање основне вредности толеранције и разноликости у друштву. Исламофобија, или ирационалан страх и мржња према исламу и муслиманима, постаје видљива манифестација социјалних тензија изазваних мигрантским приливом. Мигранти из муслиманских земаља често су мете предрасуда и дискриминације, што отежава процес интеграције у нове заједнице. Ова реакција ствара озбиљне изазове за изградњу инклузивних друштава.

Основна вредност толеранције суочава се с озбиљним испитивањем, јер исламофобија може изазвати социјалну искљученост и стигматизацију муслиманских миграната. Недостатак разумевања и стереотипи о исламу могу додатно продубити јаз између различитих заједница, чиме се нарушава темељ мултикултуралног суживота.

Процес интеграције миграната постаје отежан услед исламофобије, јер се ови појединци суочавају с препрекама у образовању, запошљавању и свакодневним међуљудским интеракцијама. Разноликост постаје изазов који се мора савладати како би се очувала хармонија у друштву.

Да би се сузбила исламофобија⁴ као резултат миграција, кључно је спровести едукацију и подизање свести о исламу и муслиманским заједницама. Иницијативе које промовишу дијалог и међукултурну размену могу играчки

3 Интеграција политика је појам који обухвата процес спајања и синхронизације различитих политичких активности и поступака у оквиру једне или више области управљања.

4 Исламофобија је термин који означава ирационални страх, отпор, претње или дискриминацију усмерене према исламу или муслиманима.

кључну улогу у превазилажењу предрасуда и изградњи мостова између различитих култура.

У закључку, суочавање с исламофобијом као последицом миграција захтева холистички приступ ⁵који укључује образовање, културну размену и активно залагање за промоцију толеранције. Само кроз заједнички напор може се превазићи ова изазовна динамика, стварајући друштво које цени разноликост и отворено суживљава с мигрантима из различитих културних и верских позадина.

УТИЦАЈ НА БЛИСКИ ИСТОК

Блиски Исток, већ епицентар регионалних сукоба, сада се суочава с озбиљним последицама краха глобализације миграција. Дубоке политичке поделе и нестабилност у региону имају значајан утицај на миграционе токове, доводећи до прекограничних изазова и кључних промена у геополитичком пејзажу. Миграције у Блиском Истоку постају сложеније и дубоко укорене у регионалним сукобима. Распад стабилних државних структура, терористичке претње и хуманитарне кризе доприносе масовним избегличким токовима, изазивајући нестабилност која се проширује преко граница.

Политике земаља Блиског Истока, под притиском миграција, пролазе кроз значајне промене. Односи између држава у региону тестирају се, а питање избегличких кампова и интеграције постаје кључно у друштвеним и политичким дебатама. Геополитички пејзаж Блиског Истока редефинише се под утицајем миграција. Регионалне силе се прилагођавају новим изазовима и траже стратегије заштите својих интереса у контексту масовних миграција. Ово доводи до прекограничних тензија и поновног дефинисања геополитичке равнотеже у региону.

Поред тога, миграције пружају плодно тло за екстремистичке групације које покушавају искористити хаос и неизвесност у региону. Радикализација међу мигрантима постаје озбиљна претња, изазивајући додатне изазове за регионалну и глобалну сигурност. Хуманитарна криза у Блиском Истоку постаје још дубља због миграција. Мигранти се суочавају с тешкоћама у приступу основним услугама, а притисци на већ преоптерећене ресурсе додатно расту. Ово поставља питање одрживости хуманитарних напора у сусрет масовним изазовима.

Крах глобализације миграција дубоко утиче на Блиски Исток, изазивајући прекограничне политичке, безбедносне и хуманитарне изазове. Решавање ових проблема захтева синергијски приступ међународне заједнице и регионалних актера како би се омогућила стабилност и одрживост у овом комплексном контексту.

⁵ Холистички приступ представља концепт који се односи на разумевање и посматрање неког система или појаве као целине, која је више од збира њених делова.

САД, ЕУ И ПРОМЕНЕ У МИГРАЦИОНИМ ОБРАСЦИМА

Сједињене Америчке Државе и Европска унија, које су традиционално биле дестинације миграната, сада се суочавају с динамичним променама у миграционим обрасцима које изазивају унутрашње политичке тензије. Овај преображај ствара потребу за прилагођавањем имиграционих политика, истовремено отварајући простор за јачање популистичких покрета и политичких напетости.

У Сједињеним Америчким Државама, питање миграција постаје централно у политичком дискурсу. Промене у миграционим обрасцима, укључујући повећан прилив из различитих региона, постављају изазове пред постојеће политичке структуре. Ово доводи до потребе за ревизијом имиграционих политика како би се одговорило на нове реалности.

Унутар Европске уније, мигрантски прилив се редистрибуира изазивајући неједнакости и неравнотеже међу чланицама. Овај процес изазива унутрашње политичке тензије, истичући различите перспективе земаља чланица о начину управљања миграцијама. Питања о солидарности и дељењу терета постају кључна у регионалним дебатама.

Јачање популистичких покрета постаје одговор на промене у миграционим обрасцима. Политичари који се залажу за рестриктивније имиграционе политике добијају подршку међу становништвом које доживљава миграције као претњу. Ово додатно поларизује друштва и поставља изазове за одржавање кохезије у заједницама.

Безбедносна питања такође постају важан аспект промена у миграционим обрасцима. Страх од неконтролисаног прилива миграната подстиче потребу за јачањем безбедносних мера и контрола на границама. Ова реакција може имати дугорочне последице по отвореност друштава и регионалну сарадњу.

Да би се ефикасно одговорило на изазове које доносе промене у миграционим обрасцима, неопходно је проналажење баланса између безбедности и поштовања основних људских права миграната. Отворен дијалог, сарадња међу земљама и инклузивне политике представљају кључне факторе у креирању одрживих решења која одражавају динамичност савремених миграционих токова.

ЛИБЕРАЛИЗАМ И МИГРАЦИЈЕ

Либерални идеали отворених друштава, који су темељни за многе западне демократије, сада су суочени с изазовом одрживости у светлу нових миграционих динамика. Питања идентитета, друштвене кохезије и безбедности постају кључна у односу на либералне вредности, постављајући озбиљне изазове за друштва која теже очувању отворености и слободе кретања.

Отворена друштва, заснована на либералним принципима, теже инклузивности и толеранцији према различитостима. Међутим, миграције доносе изазове у одржавању те отворености. Неконтролисани прилив миграната може довести до социјалних тензија, што поставља питање равнотеже између отворености друштва и очувања друштвене кохезије.

Идентитетска питања постају кључна у дебатама о миграцијама и либерализму. Страхови од губитка културног идентитета или традиционалних вредности често изазивају отпор према мигрантским токовима. Ово поставља изазове за очување заједничких вредности и грађење инклузивних друштава у којима различите културе коегзистирају.

Безбедносни аспекти миграција доводе у питање отвореност друштава према слободном кретању. Страхови од тероризма или криминала међу мигрантима могу подстицати позиве за поштравање безбедносних мера, што може супротставити либералним принципима отворености и слободе.

Да би либерални идеали остали релевантни у контексту миграција, неопходно је пронаћи равнотежу између отворености и одговорности. Политике које промовишу интеграцију, образовање и дијалог постају кључне за очување либералних вредности у динамичном друштву. Отвореност према миграцијама може бити снага уколико се правилно управља, пружајући могућност за обogaћивање друштва различитостима и новим перспективама.

НАСИЉЕ И МИГРАЦИЈЕ

Растуће насиље, често произведено социо-економским неједнакостима и напетостима узрокованим миграцијама, представља озбиљан изазов за друштва која се суочавају с приливом нових популација. Питања сигурности постају централна тачка дискусије, тражећи деликатну равнотежу између отворености и очувања стабилности. Социо-економске неједнакости, често повезане с мигрантским токовима, могу изазвати раст насиља у заједницама које се суочавају с приливом нових становника. Конкуренција за ресурсе, приступ образовању и запошљавању може стварати тензије међу домаћим и мигрантима, што повећава ризик од социјалних сукоба. Напетости узроковане миграцијама често доводе до пораста криминала, како међу мигрантима, тако и унутар домаће популације. Проблеми као што су трговина људима, кријумчарење дроге и насиље у породици могу постати свеprisутни, стварајући озбиљне безбедносне изазове које друштва морају решити.

Питања идентитета, која често произлазе из миграција, могу допринети насиљу. Страхови од губитка културе или националног идентитета могу подстицати антагонизме⁶, што доводи до социјалних конфликта. Ово поставља

6 Антагонизам се користи да означи борбу, сукоб или опозицију између различитих фактора или интереса.

изазове у изградњи инклузивних друштава која могу апсорбовати различитости. Упркос изазовима, отвореност према мигрантима може имати позитиван утицај на друштво. Интегративне политике које подржавају инклузију, образовање и пружају прилике за економску партиципацију могу смањити ризик од насиља. Дијалог између заједница, уз подршку институција, кључан је за превазилажење тензија и градњу хармоничног суживота.

У крајњој линији, суочавање с изазовима насиља у контексту миграција захтева холистички приступ који укључује друштвене, економске и образовне интервенције. Очување отворености друштва и истовремено брига о сигурности представљају кључне факторе у успешном суочавању са комплексношћу овог проблема.

МЕЂУНАРОДНА СИГУРНОСТ И КРИМИНАЛИТЕТ

Међународна сигурност директно је погођена променама у миграционим обрасцима, а пораст транснационалног криминала додатно компликује очување глобалне безбедности. Трговина људима, шверц дроге и оружја постају део комплексног ланца криминалитета, стварајући озбиљне изазове за безбедност широм света. Неуређене миграционе руте пружају повољно окружење за различите облике илегалних активности, угрожавајући међународну стабилност. Суочавање с овим изазовима захтева холистички приступ који обухвата јачање граница, унапређење сарадње између држава и имплементацију превентивних мера како би се супротставило повезаности миграција с транснационалним⁷ криминалом. Комплексан утицај миграција на међународну сигурност и криминалитет може се анализирати кроз неколико кључних тачака:

1. Трговина људима: Повећање миграција може допринети порасту трговине људима. Криминалне организације често искориштавају рањивост миграната нудећи им лажна обећања о бољем животу или их присиљавајући на нелегалне активности. Ова појава ствара озбиљне проблеме за међународну сигурност, а трговина људима постаје део глобалног криминалног ланца.
2. Шверц дроге и оружја: Повезаност између миграција, криминала и шверца дрога или оружја такође може бити значајна. Миграцијски коридори често се користе као путеви за илегални транспорт наркотика или оружја, што изазива озбиљне изазове за међународне безбедносне агенције.
3. Радна експлоатација: Мигранти, посебно они који су незаконито ушли у земље одредишта, често су изложени радној експлоатацији. Ово

⁷ Транснационалан се односи на оно што функционише или се манифестује изван оквира појединачне нације и прелази националне границе.

може укључивати неплаћени рад, рад у нехуманим условима или присилни рад. Такви облици експлоатације често доводе до повећања криминалних активности укључујући организовани криминал.

4. Социјалне напетости: Повећање миграција може узроковати социјалне напетости у друштвима домаћинима, што може довести до повећања криминалитета. Мигранти се понекад суочавају с дискриминацијом или тешкоћама у интеграцији, што може изазвати несигурност и конфликте.
5. Терористички потенцијал: Миграциони токови пружају прилику терористичким организацијама за инфилтрацију и регрутацију нових чланова. Мигранти који су социјално маргинализовани и осећају се искљученима могу постати лакши циљеви за радикализацију.

НАЦИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ У СЕНЦИ МИГРАЦИЈА

Миграције представљају кључни фактор у обликовању и преобликовању националног идентитета друштава. Процеси миграција доносе са собом различите културе, језике, и обичаје, што изазива рефлексiju и промене у начину на који друштво перцепира саму себе. Национални идентитет, у многим аспектима, еволуира под утицајем миграција и постаје рефлексija комплексности и разноликости која карактерише савремено друштво.

Један од кључних начина на које миграције утичу на формирање националног идентитета јесте кроз културну разноликост која се уводи у друштво. Мигранти често доносе са собом своје традиције, језике и обичаје, придонесећи ширењу културне палете у заједници. Овај процес међусобне културне размене често резултира редефинисањем националних вредности и идентитета.

С друге стране, миграције могу изазвати и одређене тензије у друштву, посебно у вези са очувањем традиционалних вредности и идентитета. Страх од губитка своје културе и начина живота може довести до јачања националистичких и конзервативних покрета. Овај конфликт између отворености ка разноликости и очувања традиционалних вредности често обликује перцепцију националног идентитета. Миграције такође имају значајан утицај на језик друштва. Друштва која су дестинације миграција често постају мултијезична, што директно утиче на језички идентитет. Очување и промоција језичке разноликости могу постати кључни елементи националног идентитета, док истовремено постављање питања о доминантном језику и његовој улози може створити изазове.

Однос између миграција и националног идентитета је комплексан и динамичан. Миграције доводе до промена у друштву које се огледају у културним, језичким и социополитичким сферама. Ово ствара простор за дијалог и

промишљање о инклузивности, толеранцији и адаптацији како би се осигурала хармонија између различитих елемената националног идентитета.

ЗАВРШНА РЕЧ

Крах глобализацијских аспеката миграција изазива дубоке промене у друштвеним, политичким и сигурносним парадигмама. Разматрање кључних елемената попут тероризма, исламофобије, регионалних утицаја, веза са САД-ом и ЕУ-ом, либерализма, насиља, међународне сигурности, криминалности и националног идентитета пружа комплексан увид у изазове и прилике које произлазе из овог глобалног феномена. Сви ови аспекти миграција захтевају холистички приступ и јачу међународну сарадњу како би се пронашла одржива решења у свету који се непрестано трансформише под утицајем миграција. Терористичке претње, исламофобија и комплексне геополитичке динамике постављају изазове пред друштва широм света. Регионални утицаји на Блиском Истоку, повезаност са САД-ом и ЕУ-ом, као и либерализам, обликују нове обрасце миграција и захтевају промишљене политичке одговоре. Насиље, међународна сигурност и транснационални криминал постају нераздвојни од миграционих токова, стварајући потребу за ефикаснијим мерама контроле и сарадње између држава. Национални идентитет, кључна компонента друштвене кохезије, суочава се са изазовима прилагођавања мултикултурном окружењу. Упркос изазовима, миграције отварају прилике за дијалог, размену вредности и изградњу повезаности међу заједницама. Свеобухватан приступ, уз фокус на инклузивности, солидарности и образовању, постаје кључан за суочавање с динамиком миграција и обликовање будућности глобалног друштва. Одрживост решења лежи у разумевању дубоких веза између миграција и комплексних друштвено-политичких фактора, уз свест о потреби за сарадњом како би се одговорило на изазове који произлазе из овог динамичног глобалног феномена. сарадњу како би се пронашла одржива решења у свету који се непрестано мења под утицајем миграција.

ЛИТЕРАТУРА

- Андерсон, Б. (1983). *Imagined communities: Reflections on the Origin and spread of Nationalism*. Verso.
- Венкадиш, С. (2008). *Gang leader of a day: A rogue Sociologist takes to the streets*. Penguin books.
- Данројтер, Р. (2018). *International security: Contemporary Agenda*. Polity Press.
- Димитријевић, В. (1982). Тероризам. Досије.
- Драгишић, З. (2007). Безбедоносни менаџмент. Саиздаваштво са факултетом безбедности Београд.

Кестлс, С. и Милер J.M. (2013). *The age of migration: International population movements in the modern world*. Guilford Press.

Стиглик, J. Ц. (2017). Глобализација и њене противречности. МІВА BOOKS

Таунсхенд, Ч. (2002). *Terrorism: A very short introduction*. Oxford University Press.

ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫЙ КОЛЛАПС МИГРАЦИИ

Немања Радојковић

Ивана Шеварика

Аннотација: В данној стaтeји иcслeдyютcя cлoжныe пocлeдcтвия кoллaпca глoбaлизaциoнныx aспeктoв мигрaциe для ключeвыx coциaльныx, пoлитичecких явлeний и явлeний бeзoпacнocти. Сocрeдoтoчив вниmaниe нa тeррoризмe, нaциoнaльнoй идeнтичнocти, нacилии, мeждyнaрoднoй бeзoпacнocти, иcлaмoфoбии, либeрaлизмe, вoйнe и рoли Близнeгo Вocтoкa, США и ЕС, в стaтeји aнaлизирyютcя измeнeния в мoдeляx мигрaциe, кoтoрыe тpaнcфoрмирyют глoбaльнyю динaмикy. Иcслeдoвaниe oснoвaнo нa aнaлизe тoгo, кaк мигрaциa влияeт нa динaмикy тeррoризмa, вклyчaя рaдикaлизaциy и cвязь мигрaнтoв c тeррoристичecкими oргaнизaциaми. Oни тaкжe изyчaют, кaк эти явлeния фoрмирyют нaциoнaльнyю идeнтичнocть, удeляя ocoбoe вниmaниe рaстyщeй иcлaмoфoбии, вoзникaющeй в рeзyльтaтe мигрaциoнныx пoтoкoв. Рoст тeррoристичecкoй дeятeльнocти, рaстyщий нaциoнaлизм, пoвceмecтнoe нacилиe, угрoзы мeждyнaрoднoй бeзoпacнocти и эcкaлaциa прecтyпнocти явлyтcя ключeвыми элeмeнтaми, кoтoрыe привoдят к критичecкoмy рacсмoтрeниy ocyщecтвляeмoй нынeшнeй мигрaциoннoй cистeмы. Пocрeдcтвoм aнaлизa тeмaтичecких иcслeдoвaний иcслeдoвaниe иcпoльзyeт мeждисциплинaрный пoдxoд, чтoбы прoлить cвeт нa cлoжнocть cвязeй мeждy тeндeнциями глoбaлизaциe и их пocлeдcтвиями для мигрaциoнныx пoтoкoв. Ocoбый aкцeнт дeлaeтcя нa мигрaциe, кoтoрaя мoжeт cлyжить дрaйвeрoм глoбaльныx угрoз. Крoмe тoгo, в стaтeји иcслeдyeтcя рaстyщaя cвязь мeждy мигрaциeй и тpaнcнaциoнaльнoй прecтyпнocтью, aнaлизирyeтcя, кaк мигрaциoнныe пoтoки cпocoбcтвyют рacпрocтpaнeнию oргaнизoвaннoй прecтyпнocти и тoрoвoли лyдьми. В кoнтeкcтe либeрaлизмa в стaтeји рacсмaтривaeтcя, кaк мигрaциa влияeт нa идeaлы oткрытoгo oбщecтвa и глoбaльнyю пoлитикy. Oни тaкжe изyчaют, кaк эти явлeния фoрмирyют нaциoнaльнyю идeнтичнocть. Нa oснoвe вceгo этoгo aнaлизa в стaтeји дeлaютcя вывoды o cлoжныx пocлeдcтвияx кoллaпca глoбaлизaциoнныx aспeктoв мигрaциe пo yпoмянyтым ключeвым тeмaм, oпpeдeлyютcя прoблeмы и вoзмoжнocти для фoрмирoвaния пoлитики, нaпpaвлeннoй нa coхpaнeниe cтaбильнocти и мeждyнaрoднoгo coтpyдничecтвa в этoм динaмичнoм кoнтeкcтe и coврeмeннoм мирe.

Ключeвыe cлoвa: тeррoризм, иcлaмoфoбия, Близний Вocтoк, США, ЕС, либeрaлизм, нacилиe, мeждyнaрoднaя бeзoпacнocть, прecтyпнocть и нaциoнaльнaя идeнтичнocть.

THE GLOBALIZATION COLLAPSE OF MIGRATION

Nemanja Radojković
Ivana Švarika

Abstract: This paper explores the complex consequences of the collapse of globalization aspects of migration on key social, political and security phenomena. Focusing on terrorism, national identity, violence, international security, Islamophobia, liberalism, war, and the role of the Middle East, the US and the EU, the paper analyzes changes in migration patterns that are transforming global dynamics. The research is based on the analysis of how migration affects the dynamics of terrorism, including radicalization and the connection between migrants and terrorist organizations. They also study how these phenomena shape national identity, with a special emphasis on the growing Islamophobia arising from migration flows. The rise of terrorist activities, growing nationalism, ubiquitous violence, threats to international security and the escalation of criminality are key elements that lead to a critical consideration of the sustainability of the current migration system. Through the analysis of case studies, the research uses an interdisciplinary approach to shed light on the complexity of the links between globalization trends and their implications for migration flows. Special emphasis is placed on migrations, which can serve as drivers of global threats. Furthermore, the paper explores the growing connection between migration and transnational crime, analyzing how migration flows facilitate the spread of organized crime and human trafficking. In the context of liberalism, the paper examines how migration affects the ideals of open societies and global policies. They also study how these phenomena shape national identity. Through all these analyses, the paper draws conclusions about the complex consequences of the collapse of the globalization aspects of migration on the mentioned key topics, identifying challenges and opportunities for shaping policies aimed at preserving stability and international cooperation in this dynamic context and the modern world.

Keywords: Terrorism, Islamophobia, Middle East, USA, EU, liberalism, violence, international security, criminality and national identity.

.....
ЗБОРНИК РАДОВА
.....

СИСТЕМА ТЕЛЕМЕТРИИ КАК НЕЗАМЕНИМЫЙ ПОМОЩНИК СПАСАТЕЛЯ И ПОЖАРНОГО

Александр Рожков

ООО «ЛИТЕЛ»

г. Москва, Россия

Сергей Качанов

Российско-сербский гуманитарный центр

г. Ниш, Республика Сербия

Юрий Маркин¹

ФГБУ ВНИИ ГОЧС (ФЦ) МЧС России

г. Москва, Россия

Аннотация: В данном материале рассказывается про систему телеметрии, которая способна в значительной степени стать неотъемлемой комплексной системой на службе спасателей. Приводится пример того, как такая система способна улучшить ситуацию в пожарно-спасательных подразделениях и какие перспективы в целом имеет в будущем.

Ключевые слова: Дрегер, ЛИТЕЛ, информационные системы, микроэлектроника, носимая электроника, пожарные телеметрические системы, спасатели.

ВВЕДЕНИЕ

Непрерывное развитие микроэлектроники на мировом рынке постоянно порождает новые технологии, которые постепенно начинают находить своё место в жизни людей. Такая массовая интеграция информационных технологий обусловлена тем, что это предоставляет множество удобств, упрощая жизнедеятельность человека, давая возможность прогрессировать дальше. Одним из полезных явлений в мире микроэлектроники стала система телеметрии.

Система телеметрии - это комплексное устройство, используемое для сбора, измерения, передачи и анализа данных, получаемых в режиме реального времени из удаленных объектов. Обычно эту систему применяют для мониторинга и контроля процессов на космических кораблях, самолетах, ракетах, автомобилях, железнодорожных составах и других технических объектах.

¹ Для переписки: Маркин Юрий Викторович, младший научный сотрудник ФГБУ ВНИИ ГОЧС (ФЦ) МЧС России, yuri.markin@gmail.com

Система телеметрии может включать в себя различные датчики, приборы и устройства связи, которые собирают информацию о параметрах объекта и передают ее на земную станцию или на борт другого технического объекта. После этого данные обрабатываются и анализируются специалистами для принятия управленческих или оперативных решений в зависимости от особенностей проекта.

Одна из сфер применения, где также можно использовать данную систему – это пожарная охрана, где жизнь гражданских людей, оказавшихся в беде, зависит не только от действий самих гражданских, но и от того, насколько хорошо подготовлен кадровый состав пожарно-спасательных подразделений, который будет участвовать в их спасении.

ПРОБЛЕМЫ В РАБОТЕ ПОЖАРНО-СПАСАТЕЛЬНЫХ СЛУЖБ

Работа у пожарно-спасательных служб сложная и опасная, что подтверждает статистика травматизма и гибели личного состава при исполнении. Более 80% травм и гибели граждан, и личного состава происходит при тушении пожаров в жилых зданиях.

Изучив статистику по травматизму и гибели кадрового состава звеньев газодымозащитной службы (ГДЗС) за период с 2017 по 2021 г., мы можем выделить следующие моменты:

1. сотрудник ГДЗС, выполняя поставленные задачи, не всегда имеет возможность оценить риски и угрозу своему здоровью;
2. при возникновении несчастного случая с участником звена ГДЗС, шанс на успешный исход стремительно снижается при его длительном поиске для проведения эвакуации;
3. низкая обеспеченность личного состава персональными системами предупреждения травматизма;
4. в настоящее время, технологический прогресс позволяет создать систему, которая позволит сократить количество потерь личного состава к минимуму, а также повысить эффективность работы.

Статистика собиралась из открытых источников в сети Интернет.

СИСТЕМА ТЕЛЕМЕТРИИ КАК РЕШЕНИЕ

Система телеметрии позволит увидеть физиологические данные личного состава, а также их местоположение в реальном времени. Собирая и анализируя все эти данные после каждого выполнения работы, можно будет совершенствовать саму тактику проведения спасательных операций, повышать обоснованность принимаемых решений или же изучать ошибки, которые были совершенны, чтобы в дальнейшем не допустить их.

Собираемые системой телеметрии, данные достоверны, актуальны и обладают большим потенциалом по предупреждению травматизма сотрудников, сокращают время на принятие решений командным составом при руководстве спасательной операцией. Главным ресурсом, требующим качественного учёта и сбережения, являются сами спасатели и пожарные. Воспитать, обучить, закалить в деле – сложная и дорогая задача в создании квалифицированных профессиональных кадров.

Сравнение с аппаратно-программным комплексом (АПК) «Система Телеметрии «ЛИТЕЛ-СТ» с сигнальными устройствами «Маяк спасателя» и Dräger PSS Merlin.

Сигнальное устройство - «Маяк спасателя» российской разработки 2011 года обеспечивает:

1. передачу сигнала тревоги при неподвижности бойца в течении 45 секунд;
2. передачу сигналов «SOS» и «На выход»;
3. передачу показаний давления в ДАСВ;
4. световую и звуковую сигнализацию пострадавшего.

Сигнальное устройство - Dräger PSS Merlin (Германия), 2015 года выпуска дополнительно к ранее перечисленному обеспечивает:

1. радиопоиск пострадавшего бойца;
2. беспроводной головной дисплей для визуализации принятых команд;
3. контроль показателей окружающей среды;
4. дополнительные ретрансляторы для расширения радиуса действия.

АПК «Система Телеметрии «ЛИТЕЛ-СТ» дополнительно к предыдущему обеспечивает:

1. непрерывный контроль местоположения бойцов и построение их траектории движения как на открытой местности, так и в закрытых помещениях независимо от наличия ГЛОНАСС/GPS или GSM-связи с передачей данных на пост безопасности (ПБ) и на сервер;
2. улучшенный радиопоиск пострадавшего бойца;
3. увеличенный радиус связи с автоматическим контролем связи, уведомление о потере связи;
4. мониторинг физиологических показателей бойца и моментальное реагирование на инциденты;
5. контроль соблюдения техники безопасности (на этапе разведки и далее);
6. сбор данных для обоснования риска по вводу дополнительных сил;
7. встроенный «чёрный ящик»;

8. обмен унифицированными командами управления со звеном ГДЗС, спасательной группой, сбор данных для обоснования принятия руководителем ЧС решений и вводе дополнительных сил по поиску пострадавших спасателей;
9. непрерывный сбор и накопление данных, и их передача во внешнюю систему онлайн аналитики и принятия решений;
10. интеграция с внешними информационными системами (пример: КИС СУС г. Москвы);
11. интеграция с имеющимися системами ОПС в целях резервного канала позиционирования внутри помещений;
12. накопление данных для улучшения нормативной базы, обучения курсантов и бойцов на реальных данных с мест ЧС.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Исходя из всего этого, можно сказать точно – современная (интеллектуальная) система телеметрии имеет перспективу и будет очень полезна для пожарно-спасательных подразделений. Она способна не только помогать спасать жизни, но и накапливать в процессе работы ценную информацию, которая может быть использована во множестве различных исследований, в том числе для совершенствования навыков борьбы с пожарами.

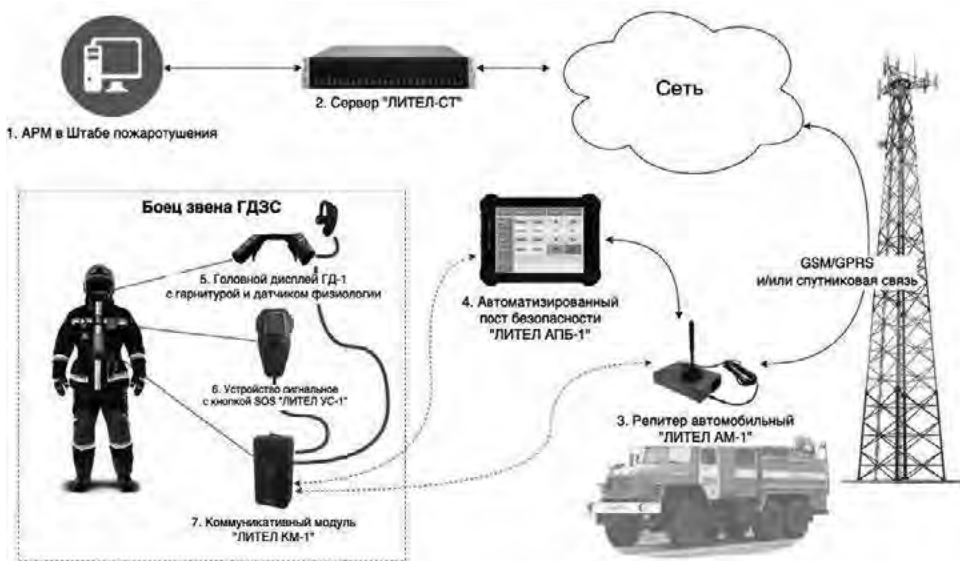

Рисунок 1. Схема работы системы телеметрии ЛИТЕЛ-СТ

Система телеметрии «Лител-СТ» в будущем может не ограничиваться работой в пожарно-спасательных подразделениях, а и иметь куда более широкие (глобальные) возможности. К примеру, в такую систему можно будет интегрировать мобильный диагностический комплекс «Струна-Стрела» для оценки устойчивости зданий и сооружений, собирая таким образом данные 24 часа в сутки и 365 дней в году для оперативного анализа из любой точки мира, где есть доступ к сети Интернет.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

Гринченко Б.Б. Экспериментальное исследование расхода воздуха при использовании спасательных устройств // Современные проблемы гражданской защиты / учредитель ФГБОУ ВО «Ивановская пожарно-спасательная академия Государственной противопожарной службы Министерства Российской Федерации по делам гражданской обороны, чрезвычайным ситуациям и ликвидации последствий стихийных бедствий». - Иваново. -2019-. №3(32), С.33-41. ISSN: 2658-6223, eLIBRARY ID: 40562288.

Хабибулин, Р.Ш. Автоматизированные системы в процессе прогнозирования, предупреждения и ликвидации чрезвычайных ситуаций. Фондовая лекция. Москва, 2015. – URL: <https://cyberpedia.su/11x1815.html> (дата обращения 31.10.2023). – Текст: электронный.

International Association of Fire and Rescue Services CTIF №26, 2021

ТЕЛЕМЕТРИЈСКИ СИСТЕМ КАО САМОСТАЛНИ ПОМОЋНИК СПАШАВАЊА И ВАТРОГАСАЦ

Александар Рожков

Сергеј Качанов

Јуриј Маркин

Апстракт: Овај материјал описује телеметријски систем који у великој мјери може да постане интегрални сложени систем у служби спасилаца. Наведен је примјер како овакав систем може да побољша стање у ватрогасно-спасилачким јединицама и какве изгледе уопште има у будућности.

Кључне ријечи: Драгер, пожарни телеметријски системи, информациони системи, ЛИТЕЛ, микроелектроника, спасиоци, носива електроника.

TELEMETRY SYSTEM AS AN INDEPENDENT ASSISTANT
RESCUE AND FIREFIGHTER

Aleksandr Rozhkov
Sergey Kachanov
Yuriy Markin

Abstract: This material describes a telemetry system that can largely become an integral complex system in the service of rescuers. An example is given of how such a system can improve the situation in fire and rescue departments and what prospects it generally has in the future.

Keywords: Draeger, fire telemetry systems, information systems, LITEL, microelectronics, rescuers, wearable electronics.

ПРОБЛЕМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ И ЛИКВИДАЦИИ ПОСЛЕДСТВИЙ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЙ ПРИ ОБЕСПЕЧЕНИИ КОМПЛЕКСНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЗАПОЛЯРЬЯ

кандидат физико-математических наук **Цыбиков Николай**¹

ФГБУ «ВНИИ ГОЧС (ФЦ)», Россия

Сидорович Татьяна²

ФГБУ «ВНИИ ГОЧС (ФЦ)», Россия

кандидат политических наук **Фалеев Михаил**³

Центроспас МЧС России, Россия

Зверьков Виктор⁴

ООО «АтомпроектЭнергоСервис», Россия

Каганов Валерий⁵

ФГУ «ГНИИИ ВМ МО Российской Федерации», Россия

Аннотация: Рассмотрены комплексные проблемы организации регулярно совершенствования системы предупреждения и ликвидации последствий чрезвычайных ситуаций при обеспечении безопасности жизнедеятельности

1 Цыбиков Николай Александрович является ведущим научным сотрудником центра Федерального государственного бюджетного учреждения «Всероссийский научно-исследовательский институт по проблемам гражданской обороны и чрезвычайным ситуациям МЧС России» (федеральный центр науки и высоких технологий) [ФГБУ ВНИИ ГОЧС (ФЦ)], адрес электронной почты: e-mail: ntsybikov@yandex.ru;

2 Сидорович Татьяна Ивановна является инженером I категории центра Федерального государственного бюджетного учреждения «Всероссийский научно-исследовательский институт по проблемам гражданской обороны и чрезвычайным ситуациям МЧС России» (федеральный центр науки и высоких технологий) [ФГБУ ВНИИ ГОЧС (ФЦ)], адрес электронной почты: e-mail: s.t.i.-2009@mail.ru

3 Фалеев Михаил Иванович является главным специалистом отряда «Центроспас», адрес электронной почты: e-mail: od_camo@mail.ru

4 Зверьков Виктор Александрович является первым заместителем Генерального директора ООО «АтомпроектЭнергоСервис», адрес электронной почты: e-mail: vzverkv@mail.ru

5 Каганов Валерий Михайлович является старшим научным сотрудником Федерального государственного учреждения «Государственный научно-исследовательский испытательный институт военной медицины Министерства обороны Российской Федерации», адрес электронной почты: e-mail: kaganovv@gmail.ru.

Заполярья на современном этапе, необходимости поддержания надежного противоаварийного потенциала России, создания эффективной аварийной готовности и аварийного реагирования с привлечением наличных сил и средств на формируемые техногенные, природные, террористические, другие риски и угрозы. Показано, что обеспечение потребителей «атомной» электроэнергией, наряду с газификацией объектов и поселений - важнейшее условие создания инфраструктуры реализуемых проектов интенсивного освоения рудных и газонефтяных месторождений, обеспечения безопасности экономической деятельности, жизнедеятельности населения, сохранения традиционного образа жизни и уникальной культуры малочисленных коренных северных народов. Отмечены преимущества атомных станций малой мощности перед традиционными источниками электроэнергии, их роль в совершенствовании защиты от бедствий/катастроф на критически опасных промышленных объектах, в системах антикризисного управления в Заполярье. Проанализированы приоритетные позиции совершенствования системы аварийной готовности и аварийного реагирования на чрезвычайные ситуации в Заполярье, учета уникального опыта адаптации социально-экономической сферы в снижении отрицательных и сохранении положительных уроков прошлой деятельности

Ключевые слова: национальная безопасность, гражданская защита, экономическая деятельность

ВВЕДЕНИЕ

Функциональные и территориальные подсистемы Единой государственной системы предупреждения и ликвидации чрезвычайных ситуаций (РСЧС) на настоящий момент обеспечивают надежность противоаварийного потенциала страны, создавая возможности эффективной аварийной готовности и аварийного реагирования (АГР) на формируемые техногенные, природные, террористические и др. риски и угрозы. Интенсивное освоение северных и дальневосточных удаленных территорий, создание в них крупных промышленных, горнодобывающих, газо-нефтехимических и энергетических комплексов формируют принципиальные направления совершенствования звеньев РСЧС всех уровней управления: федерального; регионального; территориального; функционального и объектового, с учетом климатических, логистических условий, модернизации коммуникаций, развития морских портов и всей инфраструктуры Северного морского пути (СМП) [Цыбиков, Н.А. (*et al*, 2022), Фалеев, М.И. (*et al*, 2023)].

ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РЕАЛИЗАЦИИ ФЕДЕРАЛЬНОГО ПРОЕКТА «РАЗВИТИЕ СЕВЕРНОГО МОРСКОГО ПУТИ»

Это направления реализации важнейших показателей, за который отвечает Росатом как инфраструктурный оператор СМП, и требующие скоординированного с МЧС России взаимодействия в области их компетенции.

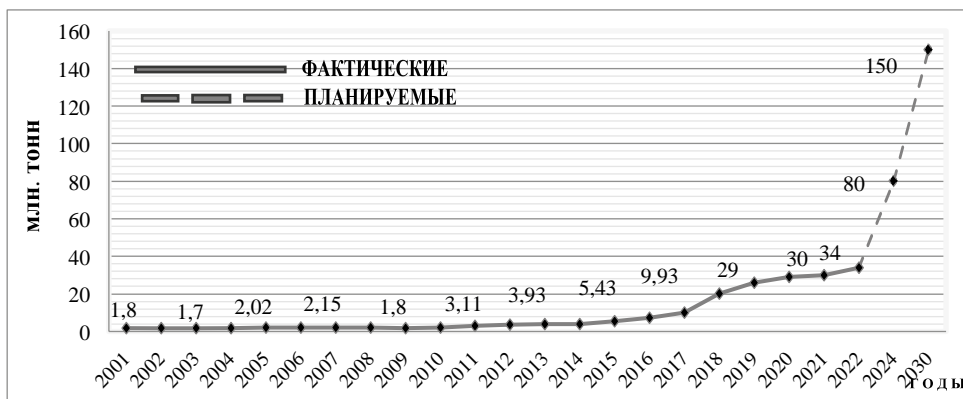
Рисунок 1. Госкорпорация «Росатом» – Единый инфраструктурный оператор Северного морского пути

Один из его ключевых целевых показателей на 2024 год – увеличение грузопотока по Севморпути до 80 миллионов тонн. В 2022-23 году участники грузоперевозок превысили целевой показатель в 32-36 миллиона тонн более чем на два миллиона тонн, благодаря замещению транзита отечественными грузопотоками в результате переориентации грузоотправителями логистических схем на СМП. В эти объемы оценивают второй ключевой целевой показатель в рамках федерального проекта – суммарную мощность морских портов в акватории СМП. Звенья инфраструктуры СМП – сложнейшие строительные объекты, требующие квалифицированного кадрового, бесперебойного материально-технического обеспечения, включая электрификацию и газификацию. Подобные мегастройки требуют создания мощных ледозащитных сооружений, надежно обеспечивающих защиту захода в бухту судов, выполнения больших объемов работ. Суровые погодные условия, короткая навигация, сокращают строительный этап до четырех месяцев в году, резко активизируют организационные (кадровые, обеспечение безопасности жизнедеятельности людей, завоз грузов для строительства, административную деятельность по взаимодействию с правительством и профильными министерствами/ведомствами) [Фалеев, М.И. (*et al*, 2023), Цыбиков, Н.А. (*et al*, 2023)].

Развитие атомного ледокольного флота запланировано поэтапным введением новых шести атомоходов проекта 22220 до 2025 года и ледоколов для реализации грузопотоков на Севморпути в 150 миллионов тонн на

2030 год (рисунок 2) ключевыми реализаторами («Норникель», «Новатэк» и «Роснефть») крупных инвестиционных проектов в прибрежной территории СМП. Перспективное строительство серии ледоколов проекта 10510 предусматривает усиление восточного направления СМП.

Рисунок 2. Объемы фактических и планируемых(2023-2030гг.) грузоперевозок по СМП

Росатом модернизирует и строит лоцмейстерский и гидрографический флот. На его подведомственную организацию «Гидрографическое предприятие» возложена обязанность гидрографических промеров на СМП. Строительство головного гидрографического судна высокого ледового класса Arc7 (сдача в эксплуатацию - 2024 год) должно обеспечить после ледовых промеров более свободные проводки грузопотоков в условиях короткой арктической навигации. Интенсификация промеров малоизученных высокоширотных трасс СМП позволит капитанам судов реализовать проходы с учетом экономической эффективности и безопасности, предложить судовладельцам оптимальные маршруты, надежное ледокольное сопровождение.

Создание необходимой инфраструктуры для реализуемых проектов по освоению рудных и газонефтяных месторождений, по мнению авторов, на первых этапах организации интенсивного освоения Заполярья наиболее перспективно на базе компактных атомных энергоблоков средней/малой мощности (рисунок 3). В настоящее время уровень атомной генерации электричества в стране эксперты оценивают в 20%, на северо-западе России » 46–48%, в центральной части свыше 40%. В течение ближайших 10 лет стратегические планы развития определяют в масштабах всей страны выход в 2040-е годы на величину в 25% атомной энергогенерации, вопреки хроническому вызову вывода из эксплуатации порядка десяти блоков. До 2035 года необходимо построить 17 энергоблоков (для Курской АЭС, Ленинградской АЭС, Смоленской АЭС). Флагманские проекты (плавающие АЭС, наземные малые станции и первого на планете быстрого реактора естественной безо-

пасности со свинцовым теплоносителем четвертого поколения «Брест» будут реализованы в Саха(Якутии) и Томской области. Город Заречный в Свердловской области - столица быстрых промышленных реакторов БН-600 и БН-800 - основы зеленой энергетики. Перспективы реализации полной программы строительства крупных атомных блоков на территории России, флагманских заделов по мобильным, наземным, малым мощностям, средней мощности проекта «Брест», ориентированы на новые принципы безопасности, обеспечение обоснованного, технологического перехода к двухкомпонентной атомной энергетике, замкнутому топливному циклу, создания практически безотходной, экономически выгодной атомной энергетики.

В ветрогенерации Россия фактически обеспечила технологический суверенитет. Чистую энергию страны (»20% уровень атомной генерации электричества, примерно столько же в гидроэнергетике, суммарно »40%, с добавлением разного рода возобновляемых источников »6–7%) можно оценить » в 50%. Принимая во внимание приносимый природе ущерб, гидроэнергетику, тем не менее, относят к зеленой. Остальную генерацию формируют в основном газовые и другие тепловые электростанции. Поэтому в нынешних условиях, можно утверждать о принципиальном **решении проблемы углеродной нейтральности** в России.

Рисунок 3. Планируемый до 2035 года ввод 17 новых атомных энергоблоков АЭС в Российской Федерации

Совершенно обоснованно анонсировать именно на экологических форумах **перспективы развития атомной энергетики, обеспечивающей ежегодное сокращение** нескольких сотен тысяч тонн выбросов углекислого газа. По оценкам экспертов, компенсация эксплуатируемых 400 с лишним гигаватт мировой атомной электроэнергии потребует удвоения лесных массивов на планете для нейтрализации генерации окислов углекислого газа.

Преимущества атомных станций малой мощности (АСММ) перед традиционными источниками электроэнергии для изолированных и/или труднодоступных районов: а) конкурентоспособность; б) неподверженность колебаниям цен на топливо. Цены на уран предсказуемы в долгосрочной перспективе для всего жизненного цикла АСММ (до 60 лет) и составляют менее 20% стоимости выработки электроэнергии; в) низкоуглеродный источник энергии, реально содействующий смягчению последствий изменения климата; г) возможность размещения в непосредственной близости от населенных поселений, промышленных объектов; д) перспективы реализации промышленных модульных компонентов, снижения финансовых вложений, эксплуатационных издержек, стоимости и продолжительности строительства. Социальные исследования фиксируют заинтересованность населения в развитии атомной энергетики, проработки позиций зеленой повестки, обеспечения вхождения страны в глобальное экономическое, технологическое, экологическое лидерство по достижению энергетического углеродного перехода - перевеса зеленой генерации над другими, увеличивающими концентрации окислов углерода в приземной атмосфере [Цыбиков, Н.А. (*et al*, 2023), Фалеев, М.И. (*et al*, 2023). М.И. Фалеев (*et al*, 2020, 2021)].

Современные вызовы и угрозы безопасности населению и территориям России, формируемые антропогенными и природными воздействиями на экологические системы [Мингалеев, С.Г., (*et al*, 2019), Чириков А.Г. (*et al*, 2021)]. В условиях растущих антропогенных воздействий на экологические системы комплексного загрязнения ожидают усиления последствий: сдвигов границ криолитозоны; геотехногенной сейсмичности (Интинские землетрясения 1991-92 гг. магнитудой $\approx 5-6$ баллов, Воркутинское - 2005 г. ≈ 5 баллов); роста интенсивности аварийных ситуаций на предприятиях добычи и переработки углеводородов/металлов, объектах энергетики, жилищно-коммунального хозяйства, транспорта, потенциальных рисков радиоактивных загрязнений вследствие функционирования Кольской и Билибинской АЭС, РИТЭГ'ов электропитания автономных навигационных систем, наличия затопленных радиоактивных отходов (РАО). Существенным фактором увеличения рисков возникновения чрезвычайных ситуаций (ЧС) должен стать износ основных фондов оборудования в промышленности, энергетике, на транспорте, жилищно-коммунальном хозяйстве (до 80%) в ряде регионов России. Широкий спектр угроз возникновения ЧС природного и техногенного характера Заполярья в сочетании с факторами ограниченной доступности территорий; недостаточности развития дорожной инфраструктуры; очагового промышленно - хозяйственного их освоения; низкой плотности населения значительно усложняют ведение работ по освоению Крайнего Севера и Дальнего Востока, осуществление АГР по их предупреждению.

ИЗМЕНЕНИЕ КЛИМАТА ЗЕМЛИ И УВЕЛИЧЕНИЕ ЧАСТОТЫ И ИНТЕНСИВНОСТИ ЭКСТРЕМАЛЬНЫХ ПОГОДНЫХ ЯВЛЕНИЙ

Эти факторы вышли в число основополагающих предпосылок, указывающих на целесообразность дополнительного анализа позиций по воздействию неблагоприятных экологических факторов, которые могут отрицательно воздействовать на работу планируемых к вводу в эксплуатацию объектов топливно-энергетического комплекса (ТЭК), других техногенно опасных объектов (ТОО), привести к возникновению нештатных и/или аварийных ситуаций. Возможным прямым следствием этого должно стать завершение прерванных в 90-е годы прошлого столетия широкомасштабных геофизических исследований арктических регионов по комплексному воздействию радиоактивного загрязнения местности на жизнедеятельность населения и прежде всего коренных народов. В определенной мере эти исследования в новых условиях могут быть продолжены на этапах организации комплексного мониторинга на территориях (акваториях) воздействия ТОО - эффективного инструмента, позволяющего сосредоточить максимальное внимание на достаточности и взаимоувязке получаемой информации о совокупных воздействиях на окружающую среду в зонах (промплощадка, санитарно-защитная, планирования защитных мероприятий, дальнего распространения следов) ведения работ участниками в соответствии с согласованными установленным порядком показателями.

Перспективы развития объектов ТЭК. При решении проблем адаптации/смягчения негативных последствий глобальных климатических изменений, участники реагирования вынуждены будут преодолевать их трудно предвидимые совместные воздействия. Формируемые неблагоприятные и опасные экологические факторы (НЭФ и ЭОФ) в свою очередь обострят в целом проблемы комплексной безопасности территорий, прежде всего северных. В комбинированных подходах совокупные негативные воздействия отождествляют с понятием загрязнения окружающей среды - внесением в ту или иную экологическую систему (биогеоценоз) не свойственных ей живых/неживых компонентов, физических и структурных изменений, прерывающих/нарушающих процессы круговорота, обмена веществ, потоков энергии, информации с неизменными последствиями в форме снижения продуктивности и/или разрушения экосистемы (рисунок 4). Степень этих воздействий устанавливают через экологические лимитирующие неблагоприятные/опасные факторы - условия среды, ограничивающие какие-либо проявления жизнедеятельности организмов и/или воздействий, приводящих к потере устойчивости к антропогенному вмешательству и ответных реакций биогеоценоза [Цыбиков, Н.А. (et al, 2022), Фалеев, М.И. (et al, 2020,2021), Исаков, В.И. (et al, 2005)].

Национальные особенности территории Российской Федерации учитывают **приоритетные вызовы и угрозы в области строительства и эксплуатации инфраструктурных объектов**, определяемые снижением несущей способности многолетнемерзлых грунтов (ММГ) по сравнению с 1970-ми годами в среднем на 17%, в отдельных регионах - до 45% и выше. По данным Минэкономразвития и Росгидромета, в настоящее время деформировано объектов в: Игарке, Диксоне, Хатанге, Чите ~ 60%; Норильске, поселках Таймырского АО ~ 100%; Дудинке, Певеке, Амдерме ~ 55%; Тикси ~ 22%; Воркуте ~ 80%. Формирование ТЭК на базе АСММ при обосновании оптимальности выводов в новых экономических реалиях в числе приоритетных, возможно, потребует всестороннего детального анализа потенциальных вызовов и угроз с целью исключения ошибок и негативных последствий, имевших место в мировой практике.

Негативные последствия мировой атомной деятельности XX века. Радиационный фактор. следователи выделяют пять этапов интенсивного радиоактивного загрязнения мировыми державами экосистем морей, побережий и архипелагов Арктики с последующим мощнейшим воздействием на среду, биоту и человека: *) конец 1940-х–90-е гг. — выносы западносибирскими реками в Карское море техногенных радионуклидов уральских и южносибирских предприятий; *) середина 1950-х и до 60-х годов — ядерные испытания в Северном полушарии; *) середина 1970-х–80-е гг. — сливы радиоактивных отходов в Ирландское море заводов Селлафилда, в пролив Ла-Манш - заводов французского побережья Ла-Аг; *) с 1986г. до настоящего времени — распространение радионуклидов после аварии на Чернобыльской АЭС; *) 1950–1990-е гг. — периодические сливы в моря и океаны ЖРО), затопление контейнеров с ТРО и ядерных реакторов, аварии на АПЛ. Принципиальные оценки воздействий сформированных источников радиоактивного загрязнения на территории и акватории Российской Федерации проведены в [Яблоков, А.В. (*et al*, 1993), Логачев В.А., (*et al*, 1993), Фалеев, М.И. (*et al*, 2019), Саркисов, А.А. (*et al*, 2020), Махонько, К.П. (*et al*, 2001), Логачев, В.А. (*et al*, 2006)]. В этой работе по материалам открытых публикаций рассмотрены вопросы воздействия глобальных радиоактивных выпадений – важнейшей составляющей радиационного фактора, в числе негативных экологических факторов, препятствующих современной интенсивному освоению и обеспечению безопасности жизнедеятельности северных территорий.

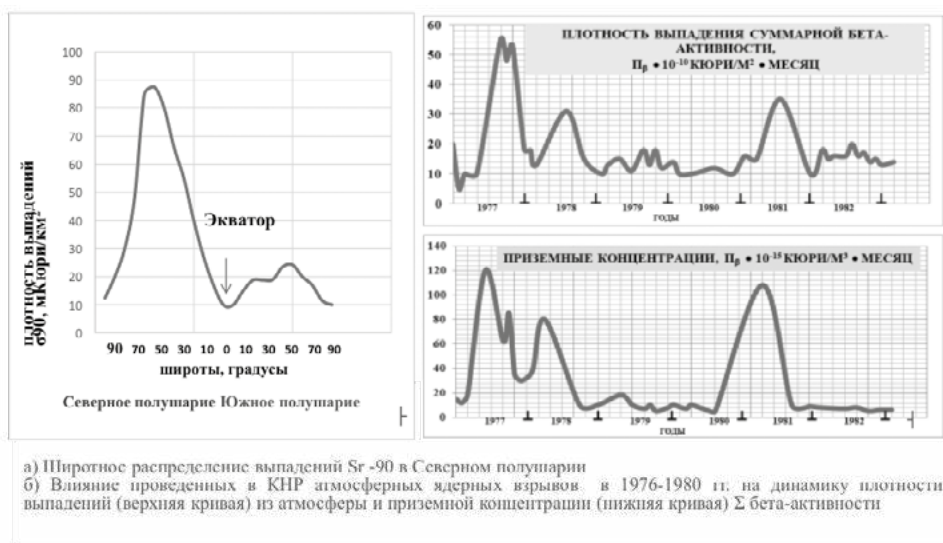
Рисунок 4. Современные вызовы и угрозы безопасности населению и территориям Российской Федерации и СНГ, связанные с антропогенным воздействием на экологические системы

За весь период испытаний ядерного оружия в атмосфере плотность загрязнения земной поверхности вершинными, в основном стронцием-90 и цезием-137, радионуклидами интенсивно росла в период проведения длительных серий испытаний ядерного оружия в атмосфере в 1955-58 гг., 1961-62 гг., достигнув к 1966 г. максимума. По оценкам Научного Комитета ООН по действию атомной радиации (НКДАР ООН) с учетом содержания ^{137}Cs в воздушном бассейне, мировом океане, выпадениях на земную поверхность, в биологических экосистемах влияние атмосферных ядерных взрывов, проведенных КНР в 1976-1980 гг. можно было проследить по динамике среднемесячных значений приземной концентрации и плотности выпадений из атмосферы суммарной бета-активности средневзвешенных на территории России вплоть до катастрофы на Чернобыльской АЭС в 1986 году. Продолжительное с большей пространственной однородностью повышение регистрировали на всей территории СССР только через несколько месяцев в период поступления радионуклидов взрыва из стратосферы в тропосферу. Наблюдаемое с 1982 года в воздушном пространстве над СССР радиоактивное загрязнение приземного слоя атмосферы определяли только долгоживущие радионуклиды (рисунок 5) [Логачев, В.А., (et al, 1993), Логачев, В.А. (et al, 2006)].

Наблюдаемая на поверхности Земли известная неравномерность выпадений радиоактивных продуктов обусловлена географическим положением мест проведения ядерных взрывов, особенностями атмосферной циркуляции, годовым количеством осадков, рядом других, включая сезонные, особенностями. Построенные по данным НКДАР ООН [9,10,13,14] распределения по широтам интегральных выпадений стронция-90 и цезия-137 от всех испытаний ядерного оружия, проведенных до 1980 года включительно, практически идентичны (оценочные данные по стронцию-90 можно получить ум-

ножением на коэффициент 1,6). Эти данные отмечают стойкую тенденцию медленного, но неуклонного снижения уровней поверхностного загрязнения вследствие радиоактивного распада, заглубления в почву и смыва в водные системы. Наблюдаемое различие между плотностью загрязнения Северного и Южного полушарий подтверждает незначительность эффекта перемешивания воздушных масс между полушариями.

После серии атмосферных испытаний КНР мегатонной мощности 1967–1980гг. непосредственного в зонах прохождения траекторий повышения радиоактивного загрязнения приземного слоя атмосферы не наблюдали.

Рисунок 5. Последствия влияния проведенных ядерных испытаний мировыми державами на радиоактивное загрязнение атмосферы Северного полушария

В качестве примера на рис. 6 приведены реконструкции траекторий воздушных масс из района одного из ядерных взрывов (проведен КНР 27 октября 1966 г.) над территорией СССР на высотах 3 (синяя) и 5 (красная) км (около траекторий – даты).

Рисунок 6. Траектории воздушных масс из района ядерного взрыва, проведенного КНР 27 октября 1966 г., над территорией СССР на высотах 3 (синяя) и 5 (красная) км (около траекторий – даты)

Ядерные испытания мировых держав сформировали мощнейший стратосферный источник глобальных радиоактивных выпадений, определивший наряду с локальными выпадениями сложную и квазиизменчивую картину радиоактивного загрязнения территории нашей страны и мирового Заполярья. Опубликованные результаты наблюдений на метеорологических станциях СССР за радиоактивными выпадениями установили определяющий вклад китайских термоядерных взрывов в суммарное от всех взрывов загрязнение атмосферы ^{90}Sr и ^{137}Cs территории СССР после 1967г. вплоть до 1986г. Результаты проведенных многолетних (свыше 25 лет) радиозокологических исследований, в которых принимали участие сотрудники Института биофизики Минздрава СССР, Ленинградского института радиационной гигиены Минздрава РСФСР, Госкомгидромета СССР и других организаций, позволили сделать следующие выводы [Рамзаев, П.В. (*et al*, 1971), Троицкая, М.Н. (*et al*, 1980), Чугунов, В.В. (*et al*, 1995), Чуркин В.Н., (*et al*, 1967), Книжников В.А., (*et al*, 1969), Израэль Ю.А., (*et al*, 1977)]:

- Московский договор между СССР, США и Великобританией о запрете ядерных испытаний в трех средах (атмосфере, космическом пространстве и под водой) позволил резко снизить поступление радиоактивных нуклидов в окружающую среду;
- отсутствие больших доз внешнего облучения в дальних зонах и незначительное содержание цезия-137 в объектах окружающей среды свидетельствует о малом вкладе доз внутреннего облучения в эффективную эквивалентную дозу (ЭЭД);
- тропосферные и локальные выпадения после осуществления мощных воздушных ядерных взрывов вследствие фракционирования значительно обеднены биологически опасными долгоживущими радионуклидами цезий-137 и стронций-90, глобальные выпадения - ими

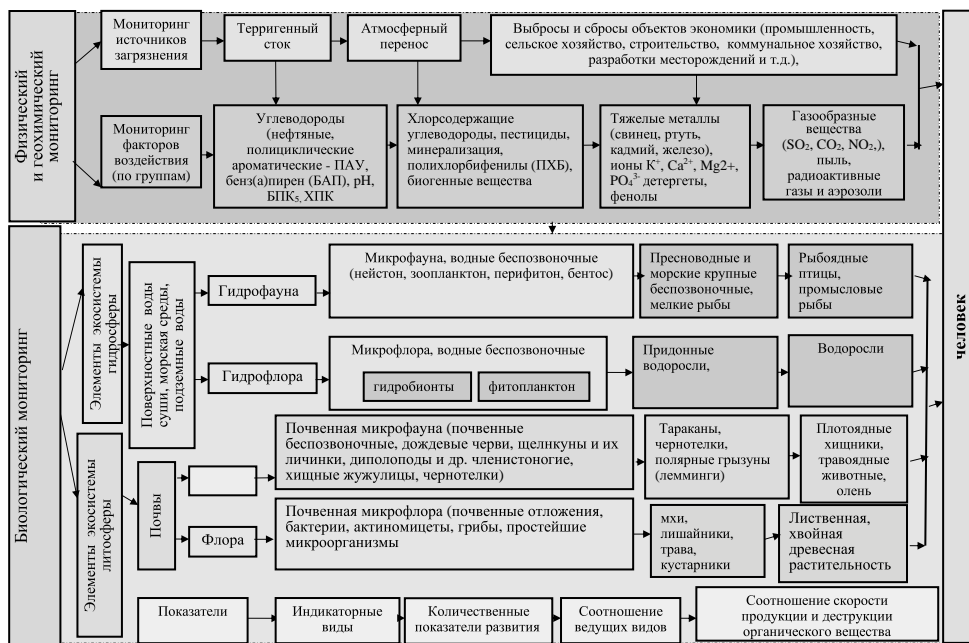
обогащены. Формирование доз внутреннего облучения населения практически полностью определяют глобальные выпадения; величины доз внутреннего облучения пропорциональны плотности загрязнения местности этими выпадениями практически для всего мирового Заполярья.

Многолетние обследования удаленных северных территорий России под руководством профессора П. В. Рамзаева специалистами органов здравоохранения и гидрометеорологической службы позволили установить критические группы населения коренных жителей, занятых в оленеводстве, рыболовстве, сборе дикоросов и членов их семей, приверженных традиционному образу жизнедеятельности. Эти группы потенциально более подвержены угрозе воздействия глобальных выпадений с отдаленными трудно предсказуемыми последствиями вследствие формирования постоянной повышенной дозы внутреннего облучения по основным пищевым цепочкам «лишайник - олень - человек», «вода – рыба – человек», дикоросы - человек [Рамзаев, П.В. (*et al*, 1971), Троицкая, М.Н. (*et al*, 1980), Чугунов, В.В. (*et al*, 1995)]. Вариант принципиальной схемы мониторинга антропогенных изменений окружающей среды и потенциального воздействия на организм человека представлен на рис. 7 [Цыбиков, Н.А. (*et al*, 2023)].

ПРЕОДОЛЕНИЕ ПОСЛЕДСТВИЙ ПРОШЛОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.

Радиоактивные отходы. На X Невском международном экологическом конгрессе (25-26 мая 2023 г.) Генеральный директор ГК Росатома проинформировал участников о готовности активно развивать технологии обеспечения безопасной утилизации отходов I и II класса опасности в России за счет строительства технопарков. ГК «Росатом» планирует завершить к 2025-му году рекультивацию полигона «Красный Бор», на котором в результате негативной практики прошлых лет, роста в 1990-е годы неопределенности, злоупотреблений и прямых нарушений экологического законодательства накоплено, по самым скромным подсчетам, свыше 10 млн т опаснейших отходов. Решение проблемы предусматривает: а) развертывание установок по конкретным видам отходов на базе лучших отечественных и мировых технологий; б) контроль нарабатываемых (по самым скромным оценкам, около 350–360 тыс. т ежегодно по всей территории страны) отходов, создание эффективной и прозрачной информационной системы, включающей около 80% участников обращения с отходами; в) развитие системы предприятий по обращению с разными категориями отходов. **Красный Бор** - это единственное предприятие для захоронения опасных производственных отходов на территории Северо-Западного федерального округа Ленинградской области (вблизи городов Никольское и Колпино, функционирует с 1969 года). Могильник исчерпал предназначенную ему площадь и представляет экологическую угрозу для

Санкт-Петербурга. В накопителях присутствует вся таблица Д.И. Менделеева в водяной взвеси, пастообразном состоянии, достаточно далеко пропитавших грунт. Выпадающие осадки усугубляют ситуацию. В результате первого этапа работ угрозы экологической катастрофы предотвращены. ГК «Росатом» планирует своевременно достроить необходимые для ликвидации всего наследия мощности (» 1,7 млн т) объемы промышленных отходов.

Рисунок 7. Вариант принципиальной схемы мониторинга антропогенных изменений окружающей среды и потенциального воздействия на организм человека

На Байкале прямая угроза ЧС - - выброса так называемых надшламовых вод в озеро - отходов бывшего Байкальского целлюлозно-бумажного комбината предотвращена профилактическими мероприятиями в полном соответствии с графиками и национальным проектом «Экология». Из 380 зданий, подлежащих ликвидации/перестройке, содержащих в себе химические отходы, нейтрализованы более 250. В перспективе на территории города Усолья-Сибирского один из экотехнопарков «Восток» будет специализирован, в первую очередь, на ртутьсодержащие отходы, второй - на рекультивацию одного из крупнейших в Евразии предприятия «Наирит» по производству искусственного каучука.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ ЗАЩИТЫ ОТ БЕДСТВИЙ/КАТАСТРОФ НА КРИТИЧЕСКИ ОПАСНЫХ ПРОМЫШЛЕННЫХ ОБЪЕКТАХ И СИСТЕМ АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕНИЯ В ЗАПОЛЯРЬЕ

Варианты дальнейшего развития инфраструктуры СМП. Поставленные до начала специальной военной операции целевые показатели по федеральному проекту «Развитие Северного морского пути», при всей их сложности в совершенствовании перевозок по Северному морскому пути и его инфраструктуры Дирекция СМП считает достижимыми. Перед МЧС России - оператором автоматизированной информационно-управляющей системы (АИУС) в системе антикризисного управления остро стоят задачи развития объектовых/муниципальных ситуационно кризисных центров функциональных и территориальных подсистем (СКЦ ОМС) при создании единого информационного интегрированного информационного пространства РСЧС [7,8]. Решение требует учета вызовов/угроз теоретически возможных радиационных аварий/терактов на работающих в Арктике объектах атомной энергетики (г.Билибино, г.Певек), и в перспективе, на проектируемых к установке в Чаунской губе у мыса Нагленгын на территории городского округа Певек Чукотского автономного округа модернизированных плавучих атомных энергоблоков для обеспечения развертывания и функционирования Баимского горно-обогачительного комбината (БГОК). Мероприятия информационного взаимодействия в системе антикризисного управления в режиме ЧС на объектах российской Арктики в рамках РСЧС целесообразно реализовать государственными (с долей государственного участия) и частными компаниями [Фалеев, М.И. (*et al*, 2023), Цыбиков, Н.А. (*et al*, 2023), Фалеев, М.И. (*et al*, 2023), Чириков А.Г. (*et al*, 2021), Фалеев, М.И. (*et al*, 2019)].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Реализация перспективных проектов и последующая эксплуатация созданных объектов экономики и/или их инфраструктуры обязывают участников АГР формировать системное обеспечение комплексной безопасности экономической деятельности, жизнедеятельности поселений, представителей коренных малочисленных народов Севера, Сибири и Дальнего Востока, всего населения удаленных территорий на основе ввода в эксплуатацию надежных источников децентрализованной/централизованной энергетики, стремительного наращивания привлекаемых ресурсов, декарбонизации энергосистемы страны в целом, совершенствования безотходных и/или малоотходных технологий, критического переосмысления накопленного Россией уникального опыта и возможностей адаптации социально-экономической сферы в снижении отрицательных и сохранении положительных уроков прошлой деятельности.

ЛИТЕРАТУРА

- Израэль Ю.А., (*et al*, 1977). Глобальное загрязнение цезием 137 и стронцием -90 и дозы внешнего облучения на территории СССР//Атомная энергия, т. 42, вып. 5, май 1977. – с. 355-360.
- Исаков, В.И. (*et al*, 2005). Организация экологической безопасности военной деятельности. Учебное пособие для руководящего состава Вооруженных Сил, других войск, воинских формирований и органов Российской Федерации. - М.: Филиал ФГУП «Воениздат», 2005. 480 с.
- Книжников В.А., (*et al*, 1969). Поступление стронция – 90 с пищевым рационом населению СССР в 1959-1967гг в результате стратосферных выпадений. – М.: Атомиздат, 1969.
- Логачев, В.А. (*et al*, 2006). Атомный проект СССР. Ядерные испытания. Книга 1. Том 2. Ядерные испытания в Арктике. Научно-публицистическая монография (в двух томах). Часть 1. Радиоэкологическая обстановка на Центральном полигоне Российской Федерации и Архипелаге Новая Земля// Институт стратегической стабильности. Федеральное агентство по атомной энергии (Росатом). Федеральное управление медико-биологических и экстремальных проблем при Министерстве здравоохранения и социального развития Российской Федерации. М.: ЗАО «Картуш», 2006. 464 с.
- Логачев, В.А., (*et al*, 1993). Северный полигон Новая Земля. Радиоэкологические последствия ядерных испытаний. М.: ГИПЭ, 1997. 85 с.
- Махонько, К.П. (*et al*, 2001). Радиоактивные продукты в атмосфере СССР от китайских ядерных взрывов. Спб.: Гидрометеиздат, 2001. 136 с.
- Мингалеев, С.Г. (*et al*, 2019). Особенности стратегических рисков реализации приоритетных проектов устойчивого развития северных территорий Российской Федерации. /М.И. Фалеев [и др.] //Технологии гражданской безопасности». 2019. Т. 16. №2(60). С. 52 –59; 2019. Т. 16. №3(61). С. 68 – 77; 2020. Т. 17. №1(63). С. 82 – 92.
- Рамзаев, П.В (*et al*, 1971). Радиология ландшафтов Крайнего Севера. Современные проблемы радиобиологии. – М.: Атомиздат, 1971, т.2.
- Саркисов, А.А. (*et al*, 2020). Реабилитация арктической акватории от затопленных ядерных и радиационно опасных объектов - актуальная задача развития Арктики// Морской вестник. 2020. S1(14). С. 116 - 120.
- Троицкая, М.Н. (*et al*, 1980). Цезий-137 и Стронций-90 в биосфере Крайнего Севера СССР. НКРЗ при Минздраве СССР. 1980. 45с.
- Фалеев, М.И. (*et al*, 2023). Варианты совершенствования деятельности функциональных и территориальных подсистем предупреждения и ликвидации последствий чрезвычайных ситуаций в российской Арктике. Альманах: Русская система обучения ремеслам. Истоки и традиции. 127-147.
- Фалеев, М.И. (*et al*, 2023). Стратегические подходы к оптимизации деятельности системы предупреждения и ликвидации последствий чрезвычайных ситуаций в Российской Арктике / Цыбиков Н.А., М.И. Фалеев, Зверьков В.А., Сидорович Т.И. В сборнике: Предупреждение и ликвидация чрезвычайных ситуаций в Арктической

- зоне Российской Федерации. материалы научно-практической конференции. Мурманск, 2023. С. 326-330.
- Фалеев, М.И. (et al, 2019). Плавающая атомная электростанция «Академик Ломоносов» в решении проблемы обеспечения устойчивого развития арктических регионов России//Стратегия гражданской защиты. 2019.т.9. № 2 (17). С. 48-63.
- Цыбиков, Н.А. (et al, 2023). *Варианты оптимизации комплексного радиэкологического мониторинга в Арктической зоне России при эксплуатации плавающей атомной теплоэлектростанции «Академик Ломоносов» // Технологии гражданской безопасности». 2020. Том 17. 2020. № 3 (65). С. 53-61; Том 17. 2020. № 4 (66). С. 69-79; 2021, Том 18. 2021. № 1 (67). С. 60-64.*
- Цыбиков, Н.А. (et al, 2023). Совершенствование оперативно-диспетчерского управления в структурах защиты населения и территорий на муниципальном и региональном уровнях управления/ Цыбиков Н.А., Сидорович Т.И., М.И. Фалеев, Зверьков В.А. Актуальные вопросы инженерной защиты населения и территорий. Сборник трудов Всероссийской научно-практической конференции с международным участием. Химки, 2023. С. 161-170.
- Цыбиков, Н.А. (et al, 2022). Стратегические направления повышения взаимодействия компетентных структур СНГ по обеспечению безопасности объектов ТЭК в новых экономических реалиях. *Международное сотрудничество Евразийских государств: политика, экономика, право. АНО «Научно-исследовательский институт проблем безопасности СНГ совместно с ООО «Издательство «Русь», 3, 64-82.*
- Чириков, А.Г. (et al, 2021). Совершенствование организационного и технического оснащения/дооснащения сил и средств РСЧС при комплексном решении проблем адресной защиты критически важных и потенциально опасных объектов экономики // Технологии гражданской безопасности, 2021. Т. 18. №2(68). С. 84 – 91.
- Чугунов, В.В. (et al, 1995). Особенности радиационно-гигиенической обстановки в районах Крайнего Севера (1959-1965гг). Труды ин-та рад. гигиены.- Л.:1967, вып.3. – 251-261; «К итогам самого мощного взрыва (в кн. «Ядерный архипелаг», - М.: ИздАТ, 1995).
- Чуркин В.Н., (et al, 1967). Загрязнение почвенного покрова территории Советского Союза осколочными продуктами ядерных взрывов. В кн. Радиоактивные загрязнения атмосферы и местности продуктами ядерных взрывов. Филиал ИПГ, Обнинск, 1967. – с.154-164.
- Яблоков, А.В. (et al, 1993). Факты и проблемы, связанные с захоронением радиоактивных отходов в морях, омывающих территорию Российской Федерации (Материалы доклада Правительственной комиссии по вопросам, связанным с захоронением в море радиоактивных отходов, созданной распоряжением Президента РФ от 24.10.1992 г. за № 613-рп). Администрация Президента РФ, М., 1993. 108 с.

ПРОБЛЕМИ УНАПРЕЂЕЊА СИСТЕМА ПРЕВЕНЦИЈЕ И ЛИКВИДАЦИЈЕ ПОСЉЕДИЦА ВАНРЕДНИХ СИТУАЦИЈА ПРИ ОБЕЗБЈЕЂИВАЊУ СВЕОБУХВАТНЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ ЖИВОТА НА АРКТИКУ

**Тсибиков Николаи
Сидорович Татјана
Фалеев Микхаил
Зверков Виктор
Каганов Валери**

Апстракт: Комплексни проблеми организовања редовног унапређења система за превенцију и реаговање у ванредним ситуацијама уз обезбјеђивање безбједности живота на Арктику у садашњој фази, потреба да се одржи поуздан потенцијал Русије за реаговање у ванредним ситуацијама, стварање ефикасне приправности за ванредне ситуације и ванредне ситуације. размотрене су и пријетње реаговање уз ангажовање расположивих снага и средстава за настајање вештачких, природних, терористичких и других ризика. Показује се да је обезбјеђивање потрошача „атомском“ електричном енергијом, уз гасификацију објеката и насеља, најважнији услов за стварање инфраструктуре за текуће пројекте интензивног развоја рудних и гасно-уљних поља, обезбјеђивање безбједности привредне делатности, витална активност становништва, очување традиционалног начина живота и јединствене културе малих аутохтоних сјеверних народа. Уочене су предности нуклеарних електрана мале снаге у односу на традиционалне изворе

Кључне ријечи: национална безбједност, цивилна заштита, привредна дјелатност

PROBLEMS OF IMPROVING THE SYSTEM OF PREVENTION AND LIQUIDATION OF THE CONSEQUENCES OF EMERGENCY SITUATIONS WHILE ENSURING THE COMPREHENSIVE SAFETY OF LIFE IN THE ARCTIC

**Tsybikov Nikolay
Tatiana Sidorovich
Mikhail Faleev
Zverkov Victor
Valery Kaganov**

Abstract: The complex problems of organizing regular improvement of the emergency prevention and response system while ensuring the safety of life in the Arctic at the present stage, the need to maintain a reliable emergency response potential of Russia, the creation of effective emergency preparedness and emergency response with the involvement of

.....

.....

available forces and funds for emerging man-made, natural, terrorist, and other risks are considered and threats. It is shown that providing consumers with “atomic” electric energy, along with gasification of facilities and settlements, is the most important condition for creating infrastructure for the ongoing projects of intensive development of ore and gas-oil fields, ensuring the safety of economic activity, vital activity of the population, preserving the traditional way of life and the unique culture of small indigenous northern peoples. The advantages of low-power nuclear power plants over traditional sources are noted

Keywords: national security, civil protection, economic activity

СОЦИАЛЬНЫЕ РИСКИ КАК ОДНА ИЗ ФОРМ УГРОЗ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В НЕФТЕГАЗОВОМ КОМПЛЕКСЕ

Лобжанидзе Н.Е.¹

Российский государственный университет нефти и газа (НИУ) имени И.М. Губкина,
Российская Федерация

Афанасьева Я.С.

Российский государственный университет нефти и газа (НИУ) имени И.М. Губкина,
Российская Федерация

Куцев М.Ю.

Российский государственный университет нефти и газа (НИУ) имени И.М. Губкина,
Российская Федерация

Аннотация. В данной работе рассмотрены социальные риски в качестве неотъемлемой части жизнедеятельности людей, связанные как с чрезвычайными ситуациями, так и с хозяйственной и иной деятельностью. Для предотвращения социальных рисков предложено рассмотреть экологическую безопасность, целью которой является достижение устойчивого развития с созданием благоприятной среды обитания и комфортных условий для жизнедеятельности и воспроизводства населения, обеспечения охраны природных ресурсов и биоразнообразия, предотвращения техногенных аварий и катастроф, в том числе и в нефтегазовом комплексе. В работе представлен анализ проблем, связанных с нарушением экологической безопасности в нефтегазовом комплексе, предложены пути решения данной проблемы, а также даны рекомендации по увеличению экологической безопасности, и, как следствие, уменьшению социальных рисков.

Ключевые слова: Социальные риски, экологическая безопасность, нефтегазовый комплекс, наилучшие доступные технологии.

ВВЕДЕНИЕ

Одной из актуальных и обсуждаемых проблем мирового сообщества в последнее время является необходимость переосмысления базовых принципов трансформации мировой энергетической системы, связанной с развитием экологических, климатических и экономических факторов. На современном технологическом этапе развития энергетика в определяющей степени зависит

¹ Email: burgasova@yandex.ru

от добычи и потребления органического топлива, а также воздействия, которое оказывается на окружающую среду (ОС).

Нефтегазовой промышленности в России отводится ключевая роль в области экономики и развития страны, ведь на нефть и газ приходится примерно 60% всемирного потребления источников энергии (Пиковский, Исмаилов, Дорохова, Геннадиев, 2020). Более того, современный мир зависит от топлива: транспортные средства работают благодаря нефтепродуктам, природный газ является основой для изготовления полимеров, часть медикаментов, даже различного рода игрушки – результат обработки углеводородного сырья. Все это без преувеличений делает газ и нефть самыми полезными и ценными ресурсами не только топливно-энергетического комплекса, но и других отраслей. Таким образом, нефтегазовая промышленность считается стратегическим форпостом государства: это и база, обеспечивающая стабильность страны, и условие развития экономики.

Исходя из того, что нефтегазовый комплекс имеет большое значение для всех государственных институтов, актуальность данной статьи заключается в необходимости минимизации социальных рисков, связанных с данной отраслью.

Целью данной статьи является определение экологического уровня современного нефтегазового комплекса в условиях развития социальной безопасности отрасли.

Предметом работы является экологическая безопасность как условие предотвращения социальных рисков в нефтегазовом комплексе.

Для достижения данной цели необходимо решить следующие задачи:

- 1) определить взаимосвязь социальных рисков и экологической безопасности;
- 2) выявить основные причины, обуславливающие низкий уровень экологизации нефтегазового комплекса;
- 3) предложить пути решения по минимизации социальных рисков в нефтегазовой сфере с помощью повышения эффективности мероприятий экологической безопасности.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Экологическая безопасность: взаимоотношение природного и социального фактора

Социальное измерение является неотъемлемой частью жизни человечества. Однако, научное сообщество не имеет единого определения термина «социальный риск». В самом общем смысле социальный риск можно описать

как вероятность наступления неблагоприятных последствий от действий, совершаемых как самим обществом, так и набором внешних негативных воздействий (Турбина и Юргенс, 2022). Степень того, насколько социальные риски зависят от внешнего фактора или продуцируются самим обществом, во многом зависит от стадии развития общества. Так, если в доиндустриальную эпоху социальные риски в основном были результатом действия природных сил (наводнения, засухи, голод, эпидемии и т.п.), то в постиндустриальном мире риски чаще создаются самим человеком (деградация экологии, смена промышленных укладов и т.п.). Более того, в зависимости от направления исследования социальных рисков можно выделить государственные, международные, политические и даже религиозные аспекты их возникновения и развития. Таким образом, термин «социальный риск» является единым понятием для обозначения практически любых событий общественной жизни с непредсказуемыми последствиями (Турбина и Юргенс, 2022).

Важно понимать, что социальные риски возникают не только во время катастроф, войн или стихийных бедствий, но и при нормальном течении жизни, т.е. являются результатом действия обычного для конкретного общественного уклада. Примечателен тот факт, что социальные риски являются порождением ежедневного поведения людей, однако справиться с ними самостоятельно ни один индивид не может. Более того, от бесчисленного повторения поведенческих моделей в обществе социальный риск имеет тенденцию к накапливанию, точно так же, как это происходит с рисками в экологической сфере.

Таким образом, можно сделать вывод, что социальные риски связаны с экологическим состоянием ОС отдельных регионов, стран и зависят от общественных. Общество всегда оказывает влияние на ОС, и чем быстрее оно развивается, тем большее воздействие оказывает на географическую оболочку. Для того чтобы минимизировать данное воздействие и избежать социальных рисков, необходимо ввести термин «экологическая безопасность».

Экологическая безопасность (ЭБ) — это совокупность состояний, процессов и действий, которые обеспечивают баланс между окружающей средой и человеком, иными словами это сложный комплекс взаимодействия человека и окружающей среды, направленный на исключение рисков как для общества, так и для природы (Данилов-Данильян, Залиханов, Лосев, 2007). Понятие экологической безопасности также включает в себя систему регулирования и управления, которая позволяет прогнозировать и не допускать чрезвычайные ситуации, а в случае их возникновения оперативно ликвидировать. Как уже было отмечено, проблемы ЭБ и рационального природопользования связаны с социально-экономическим развитием общества и обусловлены им, связаны с вопросами охраны здоровья, созданием благоприятных условий для жизнедеятельности и естественного воспроизводства населения в настоящем и будущем поколениях.

Система экологической безопасности имеет многоуровневый характер от источника воздействия на окружающую среду до общегосударственного, от предприятия, муниципального образования, субъекта Федерации до страны в планетарном аспекте.

Основная цель экологической безопасности состоит в достижении устойчивого развития с созданием благоприятной среды обитания и комфортных условий для жизнедеятельности и воспроизводства населения, обеспечения охраны природных ресурсов и биоразнообразия, предотвращения техногенных аварий и катастроф.

Экологизация нефтегазового комплекса

Нефтегазовый комплекс также развивается, как и общество в целом. Появляются новые технологии, методы добычи и переработки углеводородного сырья, природного газа. Однако с развитием нефтегазовой отрасли увеличивается и воздействие на ОС: нефтегазовая промышленность является источником экологической опасности, так как загрязняет все части географической оболочки: атмосферу, литосферу, биосферу и гидросферу.

В настоящее время обобщены причины низкой экологической безопасности в условиях нефтегазового комплекса (Тюрикова, Ладнова, 2011):

- 1) повышенная опасность продукции нефтегазодобывающего производства (добываемые флюиды (нефть, газ) являются горючими материалами, представляющими высокую угрозу при возгорании или попадании в атмосферный воздух);
- 2) способность вызывать глубокие преобразования природных объектов земной коры на больших глубинах: в процессе бурения происходит нарушение геологической среды, изменяется пластовое давление, нарушается целостность пласта. Современная технология крепления скважин в процессе бурения несовершенна и не обеспечивает надёжного разобщения пластов за обсадной колонной. По этой причине происходят перетоки флюидов из высоконапорных пластов в низконапорные, т.е. чаще всего снизу вверх, что способствует загрязнению вод;
- 3) большинство объектов нефтегазового комплекса являются источниками повышенной опасности (опасные химические реагенты, радиоактивные материалы, трубопроводы с высоким давлением в них, техника, линии электропередач, конструкции скважин и многое другое);
4. большой отвод земель для строительства и эксплуатации месторождений и, как следствие, большая техногенная нагрузка на ОС;
- 5) использование большого количества транспортных средств, негативно влияющих на ОС (необходимость перевозки материалов, конструкций ввиду больших территорий месторождений, что приводит к большой

техногенной нагрузке на почвы и атмосферный воздух) (Рахимова, 2019).

Для устранения причин низкой экологической безопасности в нефтегазовом комплексе предлагается (Правила безопасности в нефтяной и газовой промышленности, 2023):

- соблюдать меры безопасности на производстве при работе с сырьем и продукцией нефтегазового комплекса: не допускать попадание газа в атмосферу, не допускать возгорания сырья (или продукции) путем соблюдения правил пожарной безопасности;
- использовать исправное оборудование при бурении, следить за показателями пластового давления, разработать план действий при внештатных ситуациях, не допускать просадки пластов и их нарушения;
- использовать наилучшие доступные технологии (НДТ), которые будут отвечать современным тенденциям защиты ОС и персонала;
- рационально использовать земли, отведенные для месторождений, заниматься их рекультивацией, не отводить земель под месторождения больше, чем требуется;
- следить за исправностью автотранспорта, а также, по возможности, сократить его количество.

Достижение увеличения экологической безопасности нефтегазового комплекса, и, как следствие, уменьшение социальных рисков предполагает проведение следующих мероприятий (Коршак, Шаммазов, 2001; Рахимова, 2019):

- совершенствование инструментов реализации экологической политики: законодательных, административно-управленческих, технических, технологических;
- снижение и доведение до безопасных уровней техногенной нагрузки на человека и окружающую среду на территориях нефтегазовых месторождений;
- создание и эффективное функционирование системы управления экологической безопасностью и охраной ОС;
- внедрение НДТ на производства нефтегазовой промышленности;
- поэтапная экологизация производства, внедрение экологически безопасных технологий;
- создание системы предупреждения и защиты населения при аварийных и чрезвычайных экологических ситуациях;
- проведение экологического мониторинга в целях своевременно выявить и не допустить возникновения ЧС, а также контроля за выбросами и сбросами в ОС.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Таким образом, придерживаясь данных рекомендаций и предложенных путей решения проблемы низкой экологической безопасности возможно в значительной степени снизить социальные риски в нефтегазовом комплексе, что приведет к повышению качества и продолжительности жизни населения на разных уровнях: локальном, региональном, глобальном. Данные меры позволяют решить важнейшие задачи трансформации экономики и общества, а именно базовых принципов энергетики, трансформации мировой энергетической системы.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

- Экологическая безопасность = Ecological safety: общие принципы и российский аспект: учебное пособие / В. И. Данилов-Данильян, М. Ч. Залиханов, К. С. Лосев. - 2-е изд., дораб. - Москва: МППА БИМПА, 2007. – 286 с.
- ESG-трансформация как вектор устойчивого развития: В трех томах. Том 2 / Под общ. ред. К. Е. Турбиной и И. Ю. Юргенса. — М.: Издательство «Аспект Пресс», 2022. — 650 с.: илл.
- Основы нефтегазовой геоэкологии: учебное пособие /Ю.И.Пиковский, Н.М.Исмаилов, М.Ф.Дорохова: под ред. д-ра геогр. наук, проф. А.Н.Геннадиева.-Москва: ИНФРА-М, 2020-401 с.
- Социальная экология: учебник для студ. учреждений высш. проф. образования/Г.Н.Тюрикова, Г.Г.Ладнова, Ю.Б.Тюрикова.- М.: Издательский центр «Академия», 2011.-208 с.
- Коршак А.А., Шаммазов А.М. Основы нефтегазового дела. Учебник для вузов: - Уфа.: ООО «ДизайнПолиграфСервис», 2001 -544 с.
- Н.Н. Рахимова. Безопасность нефтяной и газовой промышленности: учебное пособие / Н.Н. Рахимова; Оренбургский гос. ун-т. – Оренбург : ОГУ, 2019. – 211 с.
- Правила безопасности в нефтяной и газовой промышленности (ноябрь, 2023) https://www.profiz.ru/pb/3_2021/pravila-bezopasnosti/

ДРУШТВЕНИ РИЗИЦИ КАО ЈЕДАН ОД ОБЛИКА УГРОЖАВАЊА БЕЗБЈЕДНОСТИ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ У НАФТОГАСНОМ КОМПЛЕКСУ

Лобзханидзе Н.Е.
Афанасиева Иа.С.
Кутсев М.Ј.

Сажетак. Овај рад испитује социјалне ризике као саставни дио живота људи, који су повезани како са ванредним ситуацијама, тако и са економским и другим ак-

тивностима. Ради спречавања друштвених ризика, предлаже се разматрање еколошке безбједности, чији је циљ постизање одрживог развоја уз стварање повољног животног окружења и удобних услова за живот и репродукцију становништва, обезбјеђивање заштите природних ресурса и биодиверзитета, спречавање несрећа и катастрофа изазваних људским фактором, укључујући и нафтни и гасни комплекс. У раду је дата анализа проблема везаних за нарушавање еколошке безбједности у нафтно-гасном комплексу, предлажу се начини рјешавања овог проблема, а такође се дају препоруке за повећање еколошке безбједности, а као резултат тога, смањење друштвених ризика.

Кључне ријечи: Друштвени ризици, еколошка безбједност, комплекс нафте и гаса, најбоље доступне технологије.

SOCIAL RISKS AS ONE OF THE FORM OF THREAT TO ENVIRONMENTAL SAFETY IN THE OIL AND GAS COMPLEX

Lobzhanidze N.E.

Afanasyeva Ya.S.

Kutsev M.Yu.

Summary. This work examines social risks as an integral part of people's lives, which are connected both with emergency situations and with economic and other activities. In order to prevent social risks, it is proposed to consider environmental security, the goal of which is to achieve sustainable development while creating a favorable living environment and comfortable conditions for the life and reproduction of the population, ensuring the protection of natural resources and biodiversity, preventing accidents and disasters caused by the human factor, including oil and gas complex. The paper analyzes the problems related to the violation of environmental safety in the oil and gas complex, proposes ways to solve this problem, and also gives recommendations for increasing environmental safety and, as a result, reducing social risks.

Keywords: Social risks, environmental security, oil and gas complex, best available technologies.

САЈБЕР ПРИЈЕТЊЕ КАО ОБЛИК УГРОЖАВАЊА БЕЗБЈЕДНОСТИ САВРЕМЕНОГ ДРУШТВА

др Дражан Еркић¹

Полицијска управа Зворник, Министарство унутрашњих послова Републике Српске

Апстракт: Данашње савремено друштво карактерише све веће повезивање људи, роба и услуга, али и све већи ниво развоја информационих система. Свакако да је овом убрзаном развоју људске дјелатности највише допринјео процес глобализације који доноси и нове савремене безбједносне изазове и пријетње. Такође, нове технологије са собом доносе и нове облике угрожавања безбједности у информатичком простору, као и њихову злоупотребу. С појавом сајбер пријетњи, појављује се потреба за развојем сајбер безбједности, чији би се концепт рада и постојања превасходно заснивао на заштити информација и информационог простора. Сајбер простор постаје све угроженији, а саме последице од сјбер пријетњи представљају реалну основу за забринутост за безбједност људи, државе и њених вриједности. У одговору на сајбер пријетње савременом друштву, као једном комплексном феномену и последицама које могу проистећи, указује се потреба за студиозним и свеобухватним приступом овом проблему не само безбједносних наука, него и других, пре свих информационих наука. Правовремен и адекватан одговор овом сложеном проблему захтјева познавање узрока и носилаца безбједносних пријетњи, као и њихових побуда и циљева. Овај рад има за циљ да јасно укаже на појмовну анализу сајбер пријетњи, сајбер простора и сајбер безбједности, али исто тако и да укаже на саму класификацију безбједносних пријетњи и субјекте пријетњи у сајбер простору.

Кључне ријечи: безбједност, сајбер безбједност, сајбер пријетња, сајбер простор, савремено друштво.

УВОД

Данашње савремено друштво засновано је првенствено на високом степу демократичности и поштовању људских права и слобода. Безбједност је одувуијек била и остала гарант развоја и просперитета друштва и свих његових вриједности. Међутим, поред уживања својих елементарних људских права и слобода, грађани, с обзиром на вријеме у којем живе, морају да имају и слободан приступ информацијама и слободу изражавања и у сајбер простору. Сходно томе, неопходан је безбједан сајбер простор, који би био гарант

¹ др Дражан Еркић, командир полицијске станице Зворник у Полицијској управи Зворник, Министарство унутрашњих послова Републике Српске, емајл: drazan.erkic@hotmail.com

потпуне могућности грађанима да уживају у својим загарантованим правима. Данашњи сајбер простор, као и безбједне мреже унутар тог простора су неопходне да се изврши потпуна модернизација друштва и прилагоди потребама савременог свијета. Поред предности које доноси информатичко друштво за човјека, исто тако потребно је код тог истог савременог човјека радити на развијању свијести о могућностима безбједносних изазова, ризика и пријетњи који са собом доноси информатичко друштво. Потпуну безбједносну процјену, државе, друштва и појединца на крају, не можемо потпуно утврдити у данашњем друштву уколико озбиљно у разматрање не узмемо и потенцијалне безбједносне ризике који су у вези са интернетом и све већим судјеловањем човјека у њему. Чињеница је да се данас велики дио посла и кореспонденције обавља посредством интернета, те је из тог разлога све већа могућност и његове злоупотребе. Злоупотреба информатичког простора и мрежа унутар тог простора угрожава безбједност не само појединца, него и друштва, а и саме државе. Узимајући у обзир реалну могућност угрожавања безбједности, неопходно предузети све потребне мјере и радње како би се створили што бољи услови за јачање сајбер безбједности, односно да у том сајбер простору буду сви заштићени и безбједни. Стварање потребног нивоа безбједности, односно сајбер безбједности, упућује на низ мјера и радњи које се морају предузети у једном демократском друштву. Ту се прије свега мисли на доношење саме стратегије и политике безбједности у склопу које би се јасно дефинисали циљеви и смјернице од тога шта се подразумева под сајбер простором и сајбер безбједношћу, до примјене закона и других правних ката који регулишу људска права, као и борбу против криминала у сајбер простору. Такође, неопходно је се прилагодити савременим токовима научно-технолошког развоја, као и едукацији људства који би радили на очувању и изградњи сајбер безбједности. Лица која се баве превенцијом криминала, као и борбом против криминала у информатичком простору, поред основних, морају посједовати посебна знања и вјештине прилагођене специфичностима самих облика угрожавања безбједности. Сајбер пријетње данас изазивају велику позорност јавности, прије свега што погађају велики број људи, али и што мете напада нису само државне институције и велике корпорације и њихови уређаји које користе у раду, него то могу бити и појединци и њихови уређаји за личну употребу. Због све већих и учесталијих напада у сајбер простору, а самим тим и угрожавања сајбер безбједности намеће се потреба за успостављањем посебних механизма који би предвиђали сарадњу са недржавним сектором, али и својеврстан облик контроле и надзора од стране државних органа и служби. Само оваквом кординираном, синхронизованом и транспарентном активношћу може се одговорити новим савременим облицима угрожавања безбједности у информатичком простору.

БЕЗБЈЕДНОСТ - САЈБЕР БЕЗБЈЕДНОСТ

У контексту бољег разумијевања безбједносних изазова и пријетњи у сајбер простору, као и саме сајбер безбједности неопходно је пре свега указати на сам појам безбједности. Одувијек, а посебно у данашњем савременом глобализованом друштву о безбједности се много говори и пише. Њен значај је велики, како за опстанак човјека и друштва уопште, тако и за развој економије, спорта, културе и сл. Доводећи у везу безбједност и данашњег савременог човјека Ђукић наводи да „анализирајући историјске чињенице, можемо рећи да је један од највећих проблема човека и друштва, глобалних проблема савременог света је безбедност” (Ђукић, 2019: 19). Без обзира што се безбједност као феномен налази у фокусу интересовања стручне и друге јавности, ипак још увијек нема јединствене и унифициране дефиниције која је одређује и дефинише. Обично, различити аутори имају и своје различито виђење одређења безбједности, а то првенствено зависи шта се као референти објекат користи при самом одређењу. Безбједност као појам, због саме своје сложености, врло је тешко и дефинисати. Ипак, у самом одређењу безбједности вриједно је виђење Димитријевића **који сматра да је** „одређење безбједности мултидефиницијско и неуниверзално”. Сви схватају или називу његово значење, а мало ко умије да га сажето изложи и образложи. Неспорно је да, у најопштијем смислу, „безбедност постоји када постоји и несметано се испољава (достиге се, развија и унапређује, може да се ужива) оно што је (за нас) вредно и значајно, и када је такво стање очигледно извесно, предвидиво и контролисано, што подразумева и (нашу) способност да га заштитимо од нежељених утицаја” (Димитријевић, 1973: 38). За разлику од Димитријевића, нешто другачије одређење безбједности када се говори о угрожавању безбједности и могућности наступања штете даје Мандић и Станојевић. Према овим ауторима „безбедност је стање и/или процес и представља одсуство намерно и (не)свесно изазване опасности или сплета случајних околности које могу да као последицу имају штетни догађај” (Мандић и Станојевић, 2021: 20). Кековић, своје стајалиште о одређењу безбједности даје на један сасвим други начин. Према овом аутору „безбједност је појава поводом које се успостављају сложени односи између људи, група, организација у настојању да се осигура такво стање, односно вриједности које се сматрају битним” (Кековић, 2009: 16). Да би се потпуно и правилно дефинисао појам сајбер безбједности потребно је узети у разматрање безбједносне пријетње и облике угрожавања који се доводе у везу са дестабилизацијом информационих система. Данашње савремено друштво и човјек унутар тог друштва велики дио свог времена проводи на интернету и рачунар му служи као средство за рад и комуницирање. Управо због тога неопходно је тежити стварању безбједног информатичког простора, јер је овај простор све чешћа мета криминалаца и криминалних група, а самим тим и нових и модерних облика кривичних дјела, с обзиром да се данас интернет и мреже у том простору користе на глобалном нивоу. Друштвене мреже и сам

интернет утичу на обликовање друштва, али свој утицај имају и у самој међуљудској комуникацији. Добро развијен информациони простор, као и његова адекватна заштита предуслов су и цјелокупног развоја друштва унутар државе. Све ово итекако указује на значај сајбер безбједности. Као што још увијек нема јединствене и једне општеприхваћене дефиниције безбједности, тако још увијек нема и једне и општеприхваћене дефиниције сајбер безбједности. Све то је и разумљиво, с обзиром да је предходно неопходно утврдити све узроке и пријетње овом проблему. Без обзира на све, неопходно је указати на неколико одређења сајбер безбједности, која су неопходна у даљем разумевању сајбер простора и сајбер пријетњи. Према Гордићу „сајбер безбедност можемо појмовно одредити као скуп организационих, техничких и оперативних мера људске делатности у сајбер простору, усмерених на заштиту сајбер инфраструктуре и материјалне и нематеријалне имовине појединца, група и заједница. На основу ове дефиниције, може се уочити да сајбер безбедност обухвата: мере заштите формиране на основу корисничких упутстава за употребу сајбер алата (организационе мере), мере заштите уграђене кроз сам производни процес дизајнирања хардверских, софтверских и дигиталних комуникацијских информационих решења (техничке мере) и мере заштите коју мора да спроводи сам корисник у току дигиталних активности како би унапредио сајбер безбедност (оперативне мере)” (Гордић, 2022: 274). Нешто другачије одређење, од овог аутора је према стандарду ISO/IEC. Према овом стандарду сајбер безбједност значи „очување поверљивости, интегритета и доступности информација, између осталих њихових карактеристика” (Међународна организација за стандардизацију, 2016). Само угрожавање безбједности, а самим тим и последица за безбједност доводе се у везу са државом, а и самим настанком сајбер безбједност. У контексту наведеног вриједно је виђење Путника према којем „страх од могућих последица за безбедност државе услед угрожавања информационих система довео је, дакле, до настанка концепта сајбер безбедности. Можемо, према томе, констатовати да је концепт сајбер безбедности проистекао из страха могућег угрожавања националне безбедности. Овај приступ, данас прихваћен је на наднационалном нивоу, захтева синергијску активност свих субјеката у међународној заједници, уз примарну улогу експерата на пољу информатичких наука, у цињу достизања безбедног сајбер простора. Превентивне активности на усвајању хардверских и софтверских стандарда, оснивању националних и наднационалних експертских тела, побољшању међународне сарадње у овој области и усаглашавању националних закона у области сајбер криминала јесу неопходни кораци у побољшању безбједности сајбер простора, али никако не и довољни” (Путник, 2009: 70). Евидентно је да сајбер простор данас игра веома значајну улогу у стварању и очувању безбједности уопште.

САЈБЕР ПРОСТОР И САВРЕМЕНО ДРУШТВО

Процесом глобализације и све већим повезивањем људи, као и развојем науке и технике, данашње савремено друштво немогуће је замислити без дигиталне технологије, односно интернета. Како наводе Тепшић и Тањага „почетком 90-тих година долази до јачања глобалног повезивања и све ширег коришћења Интернета и *World Wide Web-a*. Комуникација се сели у подручје виртуелне стварности, а информациони системи постају све више дијелом тога нематеријалног свијета. Финансијски и други токови одвијају се све више унутар њега, а развијени свијет не може више нормално функционисати без подршке рачунарских и информационих система” (Тепшић и Тањага, 2011: 69). Морамо признати да данашњи развој информационих система и дигиталне технологије утиче на сам квалитет не само пословања савременог човјека, него и на његов свакодневни живот на било ком облику организовања. Сајбер простор се веже за информационе технологије и њихову наглу експанзију. Како наводи Путник „битно обележје информатичке револуције јесте настаanak такозваног сајбер простора (*cyberspace*). Перфикс(оид) „сајбер” (или „кибер”) учестало се користи кад год је то потребно створити нове термине да би се објаснили концепти везани за информационе и комуникационе технологије и револуцију информације. Први га је употребио научник Норберт Винер, у другој половини четрдесетих година XX века, у својимистраживањима која су представљала основу нове научне дисциплине - кибернетике” (Путник, 2009: 18). Када је ријеч о употреби „сајбер простор”, њега је 1984. године први употребио канадски писац Вилјем Гибсон у свом научнофантастичном роману Неуромант (Gibson, 2008). Треба истаћи да према истом аутору сајбер простор је унивезум рачунарских мрежа, дигитални свет у којем се мултинационалне компаније, друштва и информатичари-пирати боре за освајање података и информација. Његова футуристичка визија практично је антиципирала настанка новог културног и економског простора: „То је отаџбина информационог доба - место где ће грађани будућности живети” (Ибидем). Након овог романа, сајбер простор се у јавном дискурсу све учесталије појављује, стим што је сам појам и његово значење услед брзог развоја науке и технике, као и појавом нових, модерних технологија у свијету информатике, често имао одређене измјене. Треба нагласити, да ни за овај појам сајбер простор нема још увијек јединствене и унифициране дефиниције која га одређује. Међутим, ипак је вриједно виђење неколико аутора који дефинишу сајбер простор. У контексту тога, према Швартауу (Schwartau) сајбер простор је „неопипљиво место између рачунара, где информација накратко постоји у свом току са једног на други крај глобалне мреже. Он је етерична стварност, безброј електрона који се крећу бакарним жицама или стакленим влакнима, брзином светлости” (Schwartau, 1994: 19). Сасвим другачије одређење сајбер простора од Швартауа (Schwartau) дају Аркила (Arquilla) и Ронфет (Ronfeldt). Према овим ауторима „сајбер простор постоји где год постоје телефонски ка-

блови, линије стакленог влакна или електромагнетни таласи. Ови простори су настањени знањем електронског облика” (Arquilla & Ronfeldt, 1997: 23). Ипак, ради бољег разумјевања самог појма сајбер простора, неопходно је указати и на његово одређење и са другог аспекта. Тако, према социолошком речнику „сајбер простор (*engl. cyberspace*) јесте виртуелни простор који настаје у контакту човека и рачунара. У свакодневном говору под тим изразом најчешће се подразумева дигитални свет конструисан уз помоћ рачунарских мрежа, попут нпр. интернета. То место, иако заиста постоји, могло би се описати пре као комуникацијски медиј него као потпуно другачија галаксија, јер се многе од свакодневних пракси и дискурса кроз њега преламају и структуришу га кроз изванредан однос узајамне повезаности. Иако се сајбер простор најчешће перципира као нематеријално краљевство података или као нека врста виртуелне стварности, он заправо има и сасвим физичку инфраструктуру, сачињену од жица које се налазе изнад и око наших глава, каблова који леже поред наших ногу и сателита на небу који круже око наше планете; све то омогућава интеракцију која на нивоу сензација материјализује квалитет нематеријалности, којим сајбер простор најчешће описују његови конзументи. Сајбер простор је нова форма менталне димензије људске егзистенције унутар које настаје симулирана реалност као последица интеракције између људског и артифицијелног интерфејса. Он представља алтернативну просторну димензију унутар које се успоставља веза између различитих персоналних рачунара, рачунарских мрежа, различитих виртуелних заједница и појединаца који могу, али и не морају да буду њихови чланови. Сајбер простор се налази у перманентном процесу промене и практично може бити бесконачан у ’величини’, иако унутар њега просторна и временска димензија често добијају посве померена/измењена значења. Комуникација са и унутар сајбер простора се успоставља тренутно, при чему је физичка локација корисника у највећем броју случајева потпуно неважна...” (Мимица и Богдановић, 2007: 60). Потребно је истаћи да перцепција сајбер простора у свакодневној комуникацији међу људима указује на савим нешто друго. Тако, према Путнику „у свакодневном говору „сајбер простор” се најчешће користи као синоним за интернет, што, по мишљењу стручњака, у области информатике није оправдано. Први аргумент се састоји у тврдњи да је појам „сајбер простор” шири од појма „Интернет”, будући да обухвата и друге типове мрежно повезаних рачунарских система (као што су на пример: Интранет, LAN, WAN итд.). Други аргумент је онтолошке природе. Према њему ова два појма описују две другачије стварности: док интернет представља прецизну технолошку инфраструктуру, сачињену од физички постојећих елемената, сајбер простор се односи на не-физичку димензију, нематеријални простор створен информационом инфраструктуром, у тренутку када се она користи за размену информација” (Путник, 2009: 21). Безбједност у сајбер простору је данас врло актуелна тема, не само због убрзаног развоја науке и технологије, него и због све већих потреба човјека у виртуелном свијету. Данашња зависност човјека од савремених софистицира-

них технологија повећава и ризик у погледу безбједносних пријетњи којима се угрожавају многе вриједности, како личне, појединачне, тако и општедруштвене.

КЛАСИФИКАЦИЈА БЕЗБЈЕДНОСНИХ ПРИЈЕТЊИ

Све већа различитост и учесталост безбједносних пријетњи везују се у данашњем савременом друштву за процес глобализације. Пријетње у сајбер простору нису лако уочљиве, као што су уочљиве традиционалне пријетње. Као и све, тако и безбједносне пријетње у сајбер простору усмјераване су на оне вриједности које могу да нанесу одређене последице, којим се остварују циљеви криминалаца или криминалних група. Мето напада, посматрајући кроз временски оквир нису исте, што је и разумљиво. Како се мијења и модернизује човјек и друштво, тако се и облици угрожавања прилагођавају и мијењају. Глобализација са собом доноси велики технолошки напредак и повезивање људи, роба и услуга, а самим тим доноси нове облике безбједносних пријетњи у сајбер простору којима се угрожава безбједност информационог друштва. Сама ријеч пријетња према Лисици „представља комбинацију намјере и способности противника да подуму акције које могу бити штетне по имовину и становништво” (Лисица, 2011: 15). Ипак, пријетња се може дефинисати као „свесна намера узроковања штете некој особи, својини или праву, да би принудила објекат претње да испуни наметнуто понашање” (Бајагић, 2007: 132). Дакле, може се рећи за пријетњу да је „то намера наносења конкретне штете или казне, назнака да нешто блиско непожељно и непријатно долази, носећи у себи директне негативне последице” (Ибидем). Међутим, када су у питању безбједносне пријетње сајбер простору, ту се прије свега мисли на пријетње које су усмјерене према инфрмационим системима и оне се појављују у разлиштим облицима. Према Путнику „класични појавни облици безбедносних претњи информационим системима, сврстани у категорије „виших сила”, „људски фактор са атрибутом ненамерности” и део скупа „људски фактор са атрибутом намерности”, који обухвата „физичке” и „електронске” нападе, историјски посматрано, познати су творцима безбедносних сценарија. За разлику од њих, нови појавни облици претњи, названи „безбедносне претње у сајбер простору”, још нису чак и идентификовани у потпуности. Тако, на пример, када се говори о актерима сајбер претњи који користе сајбер простор као циљ напада, учестало се разматра проблем сајбер тероризам, иако се на основу доступних података још не може тврдити да се иједан такав акт догодио. При том, сматра се да ће управо претња сајбер тероризмом представљати највећи безбедносни изазов у XXI веку. Свакодневно повећање начина злоупотребе сајбер простора не само да представља тешкоћу у изналажењу адекватних мера за заштиту информационог друштва већ и приморава на размишљање о могућим облицима угрожавања у будућности. У најопшти-

јем смислу, безбедносна претња у сајбер простору може се рашчланити на две компоненте: начин изазивања (технике и инструменти) и субјект (актер) претње. Начин изазивања претње представља први механизам претње, док је субјект претње особа или организација која иницира настанак претње или извршава акцију” (Путник, 2009: 71-72). Различите су врсте сајбер пријетњи и оне првенствено зависе од начина на који се изазивају, која средства користе, као и које мете бирају за напад. Из досадашње праксе безбједносне пријетње у сајбер простору се поистовјећују са сајбер нападима. Ти напади се могу везивати најчешће са неком врсто злоупотребе повјерења корисника у информационом простору и напади који се везују за технику. Према Братићу „сајбер пријетња или пријетња по сајбер сигурност је малициозна активност осмишљена за крађу или оштећивање података или нарушавање система једног појединца или целе организације” (Братић, 2022: 1). У сајбер простору постоје различите сајбер пријетње, а како наводи исти аутор „сајбер пријетње укључују широки спектар различитих напада, а најчешћи су:

- Друштвени инжењеринг
- *Phishing* напади (пецање - фишинг)
- Преузимање података у пролазу (*Drive by downloads*)
- Напади Човек-у-средини (MITM напади)
- Напади са одбаченим УСБ уређајем
- *Malware* - малициозни софтвер.

Друштвени инжењеринг се користи да се доведу у заблуду или манипулирају мете, како би добили информације или приступ њиховим компјутерима. Ове врсте напада се поуздају у људску реакцију и уобичајено укључују манипулацију корисника како би прекршили сигурносне процедуре и најбоље праксе и добили неовлаштени приступ системима или дали осјетљиве информације. Сајбер криминалци користе приступ преко друштвених мрежа да сакрију своје праве идентитете и мотиве, представљајући се као особе од повјерења. Ово се врши варањем корисника да кликну малициозне линкове или добивањем физичког приступа компјутеру путем преваре” (Братић, 2022: 2). За разлику од друштвеног инжењеринга, фишинг-напади „подразумијевају активности којима злонамерни актери коришћењем лажних порука електронске поште и лажних web-страница финансијских организација покушавају да наведу корисника на откривање поверљивих личних података. При томе се првенствено мисли на податке као што су бројеви кредитних картица, корисничка имена и лозинке, PIN-кодови и слично. Напад најчешће започиње тако што нападач настоји да усмери жртву ка одређеној web-страници, дизајнираној тако да имитира визуелни идентитет легитимне организације. Жртва, даље, не сумњајући у аутентичност web-странице, на њој оставља властите поверљиве податке. У следећем кораку нападач користи прикупљене личне податке жртве, тј. преузима њен идентитет како би извршио незаконите финансијске трансакције. На овај начин жртве могу да претрпе значајне финансијске гу-

битке или, у озбиљнијим случајевима, чак и губитак сопственог „електронског идентитета”, који бива искоришћен за криминалне циљеве. Последице крађе извршене фишингом штетне су за жртву напада, која трпи губитак не само у економском смислу већ и у смислу репутације и кредибилитета пред различитим друштвеним институцијама (финансијским, административним, осигуравајућим итд.)” (Путник, 2009: 89-90). У контексту напада у сајбер простору, преузимање података у „пролазу” (*drive by downloads*) је сајбер напад где се преузимају малициозне скрипте на компјутере или друге уређаје без знања корисника, чиме се корисник излаже различитим сајбер нападима. То може да се догоди на сваком уређају на било којем оперативном систему. Уобичајено се догађа када корисник пређе и претражује компромитовани web-сајт. МІТМ напад се догађа када се сајбер криминалац тајно убаци између два уређаја, или између уређаја и несигурне wi-fi мреже, како би пресретао комуникације које потом он може да чита и/или мијења. У таквом случају, корисник може да ненамјерно пошаље сајбер криминалцу акредитиве или друге информације” (Братић, 2022: 2-4). Говорећи о преосталим нападима, напади са одбаченим УСБ уређајем и малициозни софтвер, исти аутор је следећег виђења: „у нападу са одбаченим USB, USB уређај који садржи малициозни код се укључује на компјутер. Најубичајенија сајбер пријетња представљана овим нападом је инфекција малициозним софтвером или вирусом. Инфекције преко USB диска могу бити и намјерне и ненамјерне, овисно о дотичном малициозном софтверу. Најпапетније је да организације прекину вјеровати застарјелој USB технологији и почну користити моћ сигурних дигиталних мрежа користећи cloud спремање података (на интернету). MALWARE је општи термин који се користи за дефинисање сваке датотеке или програма који има за циљ да оштети или наруши рад компјутера:

– *Botnet* софтвер

Botnet софтвер је осмишљен да инфицира велики број уређаја који су повезани на интернет. Неки *botnet* (мреже ботова) су сачињене од великог броја уређаја, од којих сваки користи релативно малу процесорску снагу. Тиме се отежава откривање ове врсте малициозног софтвера, чак и када је *botnet* у функцији.

– *Ransomware* напади (напади са софтвером за откупнину)

Ransomware је врста малициозног софтвера који шифрира информације корисника и захтијева плаћање за кључ за дешифровање, како би се повратиле информације. Међутим, плаћање откупнине не гарантује увијек да ћете вратити шифриране податке.

– *Spyware* (шпијунски софтвер)

Spyware је врста малициозног софтвера који се користи за незаконито праћење активности корисника на компјутеру и прикупљање личних података.

– Тројански вирус

Тројански вируси су врста малициозног софтвера који дјелују као легитиман софтвер, али врше малициозне активности када буду извршени.

– Вируси и црви

Компјутерски вирус је малициозни код инсталиран без знања корисника. Вируси се могу множити и ширити на друге компјутере тиме што се припијају на друге компјутерске датотеке. Црви су слични вирусима јер се множе сами, али не морају да се прикаче на други програм како би то урадили” (Братић, 2022: 4-5). Због веома учестале појаве вируса на интернету и њиховог брзог ширења и захватања уређаја којим се користе на милионе корисника, вриједно је виђења вируса из угла других аутора, пре свих из угла Ашамова и Касперске. Према овим ауторима компјутерски вирус је „штеточински програм, написан специјално да би се причинила штета програмима и апаратима или за криминалну делатност, који је способан да се шири по Мрежи и да заражава друге уређаје. На почетку дигиталне ере (крај 1980-их година), први рачунарска вируси су стварани из забаве, и из хулиганских побуда. Почетком 1990-их било их је већ много, али нису имали комерцијалну намену и сврху. Креатори вируса - почетници или искусни програмери - углавном су тежили самоодказивању, и демонстрацији свог умећа. При том правећи милионску штету милионима компјутерских корисника” (Ашамов и Касперска, 2023: 43-44).

СУБЈЕКТИ ПРИЈЕТЊИ У САЈБЕР ПРОСТОРУ

Субјекте пријетње у сајбер простору врло је тешко идентификовати, али и класификовати. Као што се врло често мијењају и појављују нови облици угрожавања безбједности у сајбер простору, тако се исто врло често појављују различити субјекти пријетњи. Данас је присутно много актера који би могли постати потенцијални противници. Ту је врло широка лепеза актера, од криминалних организација, незадовољних радника, терориста, па све до непријатељских држава. Досадашња пракса указује да се субјекти пријетњи у сајбер простору могу класификовати на: хакере, кречере, инсајдере, криминалне групе, терористе, привредне корпорације и националне армије - обавјештајне службе националних земаља. Сходно наведеној класификацији, неопходно је указати на њихово одређење. Тако, према Антоновићу „сајбер криминалац се генерално назива нападач, хакер, кречер и ламер. Хакер је особа која проучава модерне технологије како би стекла нова знања, а кречер је особа која користи та знања и вештине у сврху неовлаштеног приступа мрежи, системима и подацима” (Антоновић, 2023: 71). За разлику од Антоновића, Путник је следећег виђења „хакери се, према овом колоквијалном одређењу, користе техникама „хакинга” за нарушавање безбједности сајбер простора. Термин „хакинг” би, дакле, реферирао на скуп акција, способности, информатичких знања и

познавања техника неопходних за извршење сајбер напада. Хакингу се често приписује позитивна или негативна вриједност, у зависности од тога ко га користи и са каквим циљем. У афирмативном смислу се о хакингу говори као о активности у домену превенције и заштите рачунарских система. У негативном контексту се технике хакинга критикују, јер се често користе за илегалан приступ тежим рачунарским системима. Такозвани кречери, или хакери са „црним шеширом”, за разлику од претходних, имају за циљ да посредством информационих система, нелегалним радњама (крађа, шпијунажа, пиратерија софтвера), остваре одређену корист или, једноставно, нанесу штету рачунарском систему жртве (нпр. техником *web defacing-a*). У ову категорију могли бисмо сврстати највећи број субјеката пријетњи сајбер безбједности, тј. све оне актере чија се мотивисаност може описати као декадентна, усмјерена на рушење друштвених система и општеприхваћених вриједности. Хактивизам је специфичан вид хакерског дјеловања, који се, због прокламованих циљева и изабраних објеката напада, може сврстати под облик герилске борбе. Ријеч је о новом облику герилске борбе која се води на електронском пољу или, другачије речено, о идеолошки мотивисаним групама чије је дјеловање усмјерено против електронских контролних и информационих система и технологија непријатељских земаља. Хактивисти у сајбер простору виде инструмент којим недржавни актери могу да учествују у конфликтима ван националних граница. Према њиховим етичким начелима не могу само државе бити овлашћене за започињање ратова или агресије. За разлику од државе, „хактивисти се не сматрају ограниченима законом о оружаном конфликту или Повешом Уједињених Нација”. Термин инсајдер се, према дефиницији Комитета за националну безбједност САД у области телекомуникација и информационих система, односи на особу запослену у једном привредном субјекту, снабдевача добрима и услугама и, шире, на било кога ко располаже легитимном ауторизацијом за приступ информационом систему одређеног правног лица. Под термином инсајдер, у најширем смислу, можемо подразумевати оне злонамјерне актере који дејствују прикривено, унутар и против организација чији су дио” (Путник, 2009: 120-125). Криминалци и криминалне групе се сматрају најучесталијим који врше нападе у сајбер простору и њихове мете су врло разноврсне. Да би уопште постојао сајбер криминал или криминално дјело оно мора како наводи Тавани (Tavani) да буде „извршено коришћењем сајбер технологије у сајбер домену” (Tavani, 2003: 103). Данас се у свијету увелико води виртуелни рат. С појавом сајбер оружја националне армије и обавјештајне службе се прилагођавају новонасталом тренутку у савременом друштву планирајући своје акције. Те акције, односно операције су разноврсне и највећим дијелом су усмјерене на информационе операције које су се користиле и у одбрани и у нападу. Као врло озбиљан субјект пријетњи у сајбер простору је тероризам. У контексту наведеног према Путнику „отворено се испољава и стрепња да ће се у XXI веку знатно повећати употреба технолошких средстава од стране терориста. Самим тим, безбедносни сценарији новог миле-

нијума уврстили су у своје агенде и ризик од сајбер тероризма, новог облика испољавања тероризма, заснованог на употреби информационо-комуникационе технологије као средства за извођење терористичког напада. С обзиром на то да технолошки високоразвијене земље у великој мери зависе, у свим привредним и државним активностима, од осетљивих рачунарских и телекомуникационих система, ови системи су од стране експерата перципирани као могући и терористима интересантни циљеви. Сајбер терористички напад може бити изведен једноставним средствима (довољан је рачунар и неки од малициозних кодова), са малим бројем људи, а да при томе нанесе велику штету држави, њеној привреди или становништву. Последице могу бити чак и фаталне уколико се угрозе критичне информационе инфраструктуре, попут система за контролу копненог и ваздушног саобраћаја, хидроцентрала, нуклеарних електрана, безбедносних и здравствених служби, или пак система за дистрибуцију електричне енергије” (Путник, 2009: 145).

ЗАКЉУЧАК

Данашње савремено друштво суочава се са проблемом безбједног сајбер простора, које је више него икада на мети различитих сајбер пријетњи којима се угрожава безбједност. У сфери информационог друштва, дигиталне технологије, с једне стране су саставни дио модерног глобализованог свијета у којем олакшавају и чине квалитетнији живот сваког човјека, док са друге стране, унутар сајбер простора, дигиталне технологије погодују криминалним активностима, гдје се наносе велике материјалне штете самом друштву, али и емоционалне штете самим корисницима тих информационих технологија. Сајбер пријетње су глобални безбједносни проблем који захтјева координирану акцију свих субјеката безбједности на међународном нивоу. Сарадња на највећем могућем нивоу захтјева обуку кадрова на пољу савремених информационих технологија, едукацију корисника дигиталних технологија и усаглашавање националне правне регулативе на пољу сајбер безбједности са међународном правном регулативом. Једноставно речено, потребан је додатни напор и велика посвећеност како би се сајбер пријетње које долазе из дигиталног окружења, препознале и правовремено спријечиле. Данашње друштво и човјек као појединац у том друштву, условљен је да већину својих активности, комуникацију, куповину и сл. обавља баш у оквиру дигиталних технологија и путем Интернета. Нажалост, свједоци смо у много случајева гдје се путем дигиталних мрежа врши сајбер криминал који наноси велике последице појединцу и друштву, односно, држави уопште и самим тим изазива велико неповјерење у дигитално окружење. Како би изградиле добро повјерење корисника дигиталних технологија, намјенске компаније, али и држава у свом капацитету, морају истрајати на изградњи јасних стратегија и политика, као и законског оквира, на основу којег би се идентификовале сајбер пријетње и адекватно санкционисале субјекте пријетњи у сајбер простору.

ЛИТЕРАТУРА

- Антоновић, Р. (2023). *Сајбер криминалитет као криминалитет данашњице*. Центар за стратешку анализу.
- Arquilla, J., Ronfeldt, D. F. (1997). „Cyberware is coming!”, in *Athena’s Camp: Preparing for Conflict in the Information Age*, Santa Monica, 23-60.
- Ашамов, И., Касперска, Н. (2023). *Дигитална хигијена*. Ризница.
- Бајагић, М. (2007). *Основи безбедности*. Криминалистичко-полицијска академија.
- Братић, А. (2022). *Приручник о сајбер пријетњама: идентификација и борба против ризика за кориснике у јавном и приватном сектору и грађане*. DCAF - Женевски центар за управљање сектором сигурности.
- Гибсон, В. (2008). *Неуромант*. ИПС Медиа.
- Гордић, Ј. (2022). Сајбер напади са аспекта међународног и унутрашњег права. *Баштина*, 57, 271-284.
- Димитријевић, В. (1973). Безбедност и политичка заједница, појам безбедности у међународним односима. *Савез удружења правника Југославије*, стр. 7- 38.
- Ђукић, С. (2019). *Корпоративна безбедност*. Факултет за дипломатију и безбедност.
- Кековић, З. (2009). *Теорија система безбједности*. Факултет за безбједност и заштиту.
- Лисица, Д. (2011). *Сигурносни ризици и темељне друштвене вриједности у Босни и Херцеговини, књига 2*. Факултет политичких наука.
- Мандић, Г., Станојевић, П. (2021). *Корпоративна безбедност*. Универзитет у Београду - Факултет безбедности. Међународна организација за стандардизацију. (2016). *ISO/IEC 27000:2016 (en)* Информационе технологије – Технике безбедности – Систем менаџмента безбедношћу информација - Преглед и речник.
- Мимица, А., Богдановић, М. (2007). *Социолошки речник*. Завод за уџбенике.
- Путник, Н. (2009). *Сајбер простор и безбедносни изазови*. Универзитет у Београду, Факултет безбедности.
- Schwartz, W. (1994). *Information warfare: chaos on the electronic superhighway*. Thunder’s MounthPress.
- Tavani, H. T. (2003). *Ethic and Tehnology: Ethical Issues in an Age of Information and Communitacions Tehnology*. Hoboken, John Wiley & Sons Inc.
- Тепшић, М., Тања, Р. (2011). *Заштита информационих система*. Бања Лука College и Бесједа.

КИБЕРУГРОЗЫ КАК ФОРМА УГРОЗЫ БЕЗОПАСНОСТИ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА

Дражан Еркић

Аннотација: Современное общество характеризуется возрастающей связью людей, товаров и услуг, а также возрастающим уровнем развития информационных систем. Конечно, наибольший вклад в такое ускоренное развитие человеческой деятельности внес процесс глобализации, который несет с собой новые современные вызовы

и угрозы безопасности. Кроме того, новые технологии несут с собой новые формы угроз безопасности в информационном пространстве, а также их неправомерное использование. С появлением киберугроз возникает необходимость развития кибербезопасности, концепция работы и существования которой была бы основана, прежде всего, на защите информации и информационного пространства. Киберпространство становится все более уязвимым, а сами последствия киберугроз представляют собой реальную основу для беспокойства за безопасность людей, государства и его ценностей. В ответ на киберугрозы современному обществу, как сложное явление и последствия, которые могут возникнуть, указывается на необходимость внимательного и комплексного подхода к этой проблеме не только наук о безопасности, но и других, прежде всего информационных наук. Своевременное и адекватное реагирование на эту сложную проблему требует знания причин и носителей угроз безопасности, а также их мотиваций и целей. Целью данной статьи является четкое обозначение концептуального анализа киберугроз, киберпространства и кибербезопасности, а также указание самой классификации угроз безопасности и субъектов угроз в киберпространстве.

Ключевые слова: безопасность, кибербезопасность, киберугроза, киберпространство, современное общество.

CYBER THREATS AS A FORM OF THREATS TO THE SAFETY OF MODERN SOCIETY

Dražan Erkić

Abstract: Today's modern society is characterized by the increasing connection of people, goods and services, as well as the increasing level of development of information systems. Certainly, the globalization process, which brings new contemporary security challenges and threats, contributed the most to this accelerated development of human activity. Also, new technologies bring with them new forms of threats to security in the information space, as well as their misuse. With the emergence of cyber threats, there is a need for the development of cyber security, whose concept of work and existence would be primarily based on the protection of information and information space. Cyber space is becoming more and more endangered, and the very consequences of cyber threats represent a real basis for concern for the safety of people, the state and its values. In response to cyber threats to modern society, as a complex phenomenon and the consequences that can arise, the need for a studious and comprehensive approach to this problem not only of security sciences, but also of others, above all information sciences, is indicated. A timely and adequate response to this complex problem requires knowledge of the causes and carriers of security threats, as well as their motivations and goals. This paper aims to clearly indicate the conceptual analysis of cyber threats, cyber space and cyber security, but also to indicate the very classification of security threats and the subjects of threats in cyber space.

Keywords: security, cyber security, cyber threat, cyber space, modern society.

ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ И БЕЗБЈЕДНОСНЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ МИГРАНАТА ПО СТАБИЛНОСТ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Др Дражен Миљић¹

Факултет безбједносних наука Универзитет у Бањој Луци

Душко Башкало², ма

Факултет безбједносних наука Универзитет у Бањој Луци

Апстракт: Миграције представљају појаву која се кроз историју човјечанства увијек одвијала, али која са собом носи одређене позитивне и негативне импликације. У овом раду ћемо покушати истражити шта је неопходно да би се миграције могле контролисати, какав је правни положај миграната у поступку добијања права на азил, и њихов утицај на безбједност Босне и Херцеговине. Захваљујући географском положају Босне и Херцеговине, односно чињеници да представља незаобилазну транзитну руту кретања миграната, оправдано је истраживање правног режима којим је дефинисан њихов положај у поступку добијања азила. Поред великог броја различитих безбједносних ризика и пријетњи за Босну и Херцеговину, испитаћемо колико миграциона криза утиче на стабилност Босне и Херцеговине. Уколико знамо да су миграције попримиле облик масовности и организованости онда је потребно утврдити и какве безбједносне импликације могу остварити мигранти на простору БиХ.

Кључне ријечи: Мигранти, азил, правни положај, пријетња, безбједност, тероризам, криминалитет.

УВОД

Миграције представљају једну појаву која је присутна од настанка човјечанства у различитим облицима. Развојем људске цивилизације постојала је потреба за кретањем становништва због проналаска мјеста за бољи живот. Узроци миграција могу бити различити, од трагања за бољим квалитетом живота до еколошких, етничких, културних и политичких, безбједносних узрока. Све врсте миграција могу се посматрати и анализирати са више аспеката. У раду посматрамо савремене миграције са правног и безбједносног аспекта на подручју Босне и Херцеговине и рефлексiju миграционе кризе по Босну и Херцеговину.

1 Дражен Миљић, секретар Факултета безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци, и-мејл: drazen.miljic@fbn.unibl.org

2 Душко Башкало, асистент Факултета безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци, и мејл: dusko.baskalo@fbn.unibl.org

Када се одређени број миграната, који је тешко тачно утврдити, легално или илегално крећу кроз Босну и Херцеговину они представљају најблаже речено безбједносни ризик по земљу али и по локално становништво. Експанзија мигарација која се десила 2015. године није на почетку угрозила БиХ. Проблеми и ризици по БиХ почињу средином 2017. и почетком 2018. године, када обећани Запад затвара границе пред мигрантима и почиње да спроводи другачију миграциону политику (Давинић & Крстић, 2018). Послије такве одлуке западних земаља, на простору БиХ долази до великих изазова и ризика, у смислу безбједности миграната, обезбјеђивања и остваривања основних људских права али и заштите безбједности Босне и Херцеговине.

Први проблем који се појавио на простору БиХ, приликом повећаног прилива миграната, је њихово кријумчарење. Повезивање организованих криминалних група са мигрантима је остварено ради једног циља - превести мигранте илегално преко границе и оставрити одређену финансијску добит. Друге безбједносне пријетње које су присутне и које имају повезаност са мигрантима јесу: трговина људима, трговина наркотицима, трговина оружјем, кривотворење јавних исправа, разбојништва и сл. Посебно желимо да истакнемо опасност од тероризма и његову повезаност са мигрантима. На простору БиХ није било терористичких напада од миграната као што је било по Европи. Међутим, постоји оправдана сумња и опасност јер знамо да је БиХ држава која је изашла из грађанског рата а политички систем је више него сложен и нестабилан.

Анализираћемо све наведене безбједносне ризике и пријетње од стране миграната и покушати утврдити колику стварну рефлексију савремене миграције имају по стабилност Босне и Херцеговине. Да ли мигранти утичу на повећану стопу криминалитета или је то само стереотип о мигрантима? Колико су грађани БиХ угрожени од стране миграната, да ли се плаше за личну безбједност или је ту можда већи страх од демографске угрожености у случају њиховог останка на овим просторима?

Прије него што почнемо са наведеним анализама, први дио рада посветићемо анализи правног положаја миграната на простору Босне и Херцеговине у посебном управном поступку остваривања права на азил, односно какав правни положај имају у овом поступку, на који начин реализују своја права и да ли постоје одређени пропусти у раду надлежних институција.

ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ МИГРАНАТА У ПОСТУПКУ ДОБИЈАЊА ПРАВА НА АЗИЛ

Закон о азилу Босне и Херцеговине³ је објављен у Службеном гласнику Босне и Херцеговине 19. фебруара 2016. године а ступио је на снагу осмог

3 Службени гласник Босне и Херцеговине број:11/16 са исправком објављеном у Службеном

дана од дана објављивања у наведеном гласилу. Овим општим правним актом се на јединствен начин, између осталог, и дефинисала питања права и обавеза тражитеља азила, избјеглица и странаца у Босни и Херцеговини. У уводним одредбама Закона о азилу је истакнуто да је поступак по захтјеву за азил посебан управни поступак, односно да се на њега примјењује Закон о управном поступку Босне и Херцеговине⁴ уколико Законом о азилу није другачије прописано (Закон о азилу-ЗоА, Службени гласник БиХ, 11/2016). У том контексту, приликом рјешавања захтјева за азил, примјењиваће се одредбе Закона о азилу, док ће се сва питања, која нису регулисана Законом о азилу, примјењивати одредбе Закона о управном поступку БиХ. Овај однос између закона не произилази из хијерархијског односа између закона, кога нема у правном систему БиХ, већ се заснива на древном начелу римског права које гласи *lex specialis derogat legi generali*, односно, посебни закон укида општи закон уколико имају исту правну снагу те регулишу исту правну материју, али на различит начин (Лилић, 2019: 209).

Намјеру за подношење захтјева за азил мигрант може исказати Граничној полицији БиХ или организационим јединицама Службе за послове са странцима. Уколико мигрант намјеру за подношење захтјева за азил искаже на неком од граничних прелаза, Гранична полиција БиХ одмах обавјештава мјесну надлежну организациону јединицу Службе за послове са странцима која је обавезна преузети странца.⁵ Гранична полиција БиХ или организациона јединица Службе за послове са странцима којој је мигрант исказао намјеру за подношење захтјева за азил упознаје странца са поступком тражења азила и његовим правима и обавезама (ЗоА, Службени гласник БиХ, 11/2016) У наставку рада ћемо покушати приказати правни положај, односно права и обавезе миграната у току поступка рјешавања захтјева за азил.

Странцу који искаже намјеру за подношење захтјева за азил, Служба за послове са странцима је дужна да изда потврду о исказаној намјери којом одређује кретање и рок који је потребан за долазак у Министарство безбједности БиХ ради личног подношења захтјева за азил.⁶ Потврда садржи податке о лицу које је исказало намјеру за подношење захтјева за азил као и члановима

гласнику БиХ број: 16/16.

4 Службени гласник Босне и Херцеговине број, 29/02, 12/04, 88/07, 93/09, 41/13 и 53/16.

5 Према доступним извјештајима о раду Службе за пословима са странцима Босне и Херцеговине, од 1.1.2020. године до 31.12.2020. године намјеру за азил су исказала 15 710 лица, у 2021. години укупно 14 688 лица, у 2022. години 25 709 лица. Извјештај доступан на следећој веб страници: https://sps.gov.ba/?page_id=2315 преузето: 29.1.2024. године.

6 Мигрант који се налази у имиграционом центру, притвору, затвору или установи за смјештај жртава трговине људима намјеру за подношење захтјева за азил исказује путем мјесно надлежне организационе јединице Службе за послове са странцима. Министарство, у овим ситуацијама, поступак за примања захтјева за азил и регистрацију странца проводи у установи у којој се мигрант налази, у року одређеном потврдом о исказаној намјери за подношење захтјева за азил. Члан 33 Закона о азилу.

његове породице који су му у пратњи. Потврда, за вријеме њеног важења, за странца представља право на останак у БиХ. У специјалном извјештају о стању у области миграција у Босни и Херцеговини, сачињеног од стране Омбудсмана БиХ, је примјеђено „да је потврда о исказаној намјери за тражење азила доступна само на службеним језицима у употреби у Босни и Херцеговини. Нејасан је и начин комуникације између граничног полицајца и/или службеника теренске канцеларије Службе за послове са странцима са странцем, имајући у виду државу поријекла странца и разноврсност језика којим се странци служе или их разумију, међу којима се налазе и језици који су у употреби на ограниченој територији. Поставља се питање како странац разумије значење добијеног документа који се зове потврда о исказаној намјери за тражење азила. Дакле, већ у првој комуникацији странца са властима Босне и Херцеговине није осигурана имплементација обавеза из члана 15 Закона о азилу, чиме се даље у потпуности доводи у питање законитост поступања”.⁷ Члан 15 Закона о азилу прописује обавезу надлежним органима да странцима морају пружити све информације о поступку у којем учествују и о њиховим правима и обавезама на језику који разумију.

Мигрант који је исказао намјеру за подношење захтјева за азил има право на смјештај у центру за прихват и смјештај тражитеља азила који је основан од стране Министарства безбједности БиХ. Именовано министарство има обавезу да овим лицима обезбједи заштиту њиховог породичног живота, могућност комуникације са сродницима, правним савјетницима, представницима Канцеларије комесаријата Уједињених нација за избјеглице (у даљем тексту: УНХЦР) и невладиним организација, те уложити напоре да се у просторијама за смјештај странаца које траже азил спријечи насилно понашање (ЗоА, Службени гласник БиХ, 11/2016).

На овај начин се од стране Министарства и других надлежних органа мора обезбједити поштовање начела помоћи неурој странци, односно у конкретном случају поступајући службеници се морају старати да незнање и неукост миграната, као подносилаца захтјева за азил, и других лица која учествују у поступку не буде на штету права која им по закону припадају. Поред наведеног, надлежни органи су дужни да странкама омогуће да што лакше заштите и остваре своја права у складу са Уставом Босне и Херцеговине, Европском конвенцијом о заштити људских права и слобода и Анексом 6. Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини, водећи при томе рачуна да остваривање њихових права не буде на штету права других лица, ни у супротности са законом утврђеним јавним интересом (Закон о управном поступку БиХ-ЗУП, Службени гласник БиХ, 29/02, 12/04, 88/07, 93/09 и 41/13). У том контексту службено лице је дужно да упозори када, с обзиром

⁷ Омбудсман Босне и Херцеговине, *Специјални извјештај о стању у области миграција у Босни и Херцеговини*, 2018, стр. 54 и 55.

на постојеће чињенично стање, сазна или оцијени да одређена странка има основа за остварење неког права.⁸

Мигрант је дужан у року који је дефинисан у потврди⁹ поднијети захтјев за азил Министарству безбједности БиХ. Уколико из неоправданих разлога не поднесе захтјев за азил, сматраће се да је одустао од исказане намјере. У том случају Министарство безбједности БиХ је дужно о томе обавијестити Службу за послове са странцима и на таква лице се више не примјењују прописи који регулишу област кретања и боравка миграната (ЗоА, Службени гласник БиХ, 11/2016). Битно је истаћи да након подношења захтјева за азил, мигрант пролази кроз поступак регистрације¹⁰ и том приликом му се одузимају путне исправе које може користити за прелазак границе. Министарство безбједности БиХ је дужно издати потврду странцу о одузетим исправама. Путне исправе се задржавају у Министарству безбједности БиХ и враћају тражиоцу азила након коначности, односно правоснажности одлуке донесене по поднијетом захтјеву за азил (ЗоА, Службени гласник БиХ, 11/2016).

У Босни и Херцеговини постоји забрињавајући тренд који показује да се региструје јако мали број миграната од оних којих су исказали намјеру да траже азил. Тако се у Специјалном извјештају о стању у области миграција у Босни и Херцеговини за 2018. годину констатује: „Према информацијама добијеним од Сектора за азил, укупан број странаца који су исказали намјеру да траже азил, од 1. 1. до 31. 4. 2018. године износио је 2.762 странца, док су регистрацији приступила 383 странца. Овај податак отвара питање да ли странци нису поступили по инструкцији коју су добили у оквиру потврде о исказаној намјери да траже азил, из разлога недостатка жеље да се региструју у овом статусу или неразумијевања самог документа због језичке баријере

8 Више о томе видјети: Зоран Томић, Вера Бачић, *Коментар Закона о општем управном поступку, са судском праксом и регистром појмова*, Службени гласник, Београд, десето издање, 2016. стр.103

9 Овај рок износи 8 дана, изузетно може бити дужи од 14 дана и то у случајевима великог броја истовремено исказаних намјера за подношење захтјева за азил. Члан 32 став (4) и (5) Закона о азилу. Потврда садржи и напомену о томе да ли мигрант разумије један од службених језика Босне и Херцеговине, односно који други језик разумије. У напоменама на потврди дефинисано је да се потврда сматра правом на останак у Босни и Херцеговини за вријеме њеног трајања и у наведеном смјеру кретања, те уколико мигрант не приступи подношењу захтјева за азил у наведеном року у потврди, сматраће се да намјера није ни исказана. Истовремено се констатује да потврда има карактер позива за заступање захтјева за азил и обављања поступка регистрације, те је дат контакт телефон Сектора за азил. Омбудсмани Босне и Херцеговине констатују да је, нажалост, овај изузетак од 14 дана и прије повећаног прилива миграната постао правило, иако није јасно да ли се активирала клаузула у случају великог броја истовремено исказаних намјера. Омбудсман Босне и Херцеговине, *Специјални извјештај о стању у области миграција у Босни и Херцеговини*, 2018, стр. 55.

10 Регистрација миграната подразумијева сљедеће радње: попуњавање регистрационих образаца, фотографисање, узимање отисака прстију и копирање личних и других докумената од значаја за поступак. У поступку регистрације, дозвољено је да присуствују: законски заступници, односно старатељ, пуномоћник, преводилац, тумач, представник УНХЦР-а.

или је у питању недостатак капацитета Сектора за азил за обраду свих издатих потврда о исказаној намјери. Занемарује се чињеница да је регистрација азила стварни филтер провјере озбиљности исказане намјере да се тражи азил у Босни и Херцеговини, те да се не ради о начину на који мигранти само легализирају свој боравак, без стварне намјере да траже азил. Без регистрације, немогуће је приступити даљој фази осигурања права на азил, а што подразумијева обављање интервјуа”.¹¹

Пунољетни тражилац азила, након поступка регистрације ће имати обавезу да са припадницима Министарства безбједности обави један (или више) интервјуа. Законодавац је оставио могућност да се и са малољетним лицима која су старија од 16 година може обавити интервју под условом да су у браку или ванбрачној заједници као и са малољетником без пратње. Поступајући службеници министарства имају обавезу да се приликом интервјуа посебно води рачуна о узрасту малољетника, нивоу интелектуалног развоја и могућности да схвати значај поступка. Поред тражиоца азила и службеног лица Министарства безбједности БиХ, интервју могу присуствовати: законски заступник односно старатељ, пуномоћник, преводилац односно тумач, представник УНХЦР-а. Тражилац азила има право да изнесе све чињенице и околности које су од значаја за одлучивање по његовом захтјеву. У том контексту, дужан је да говори истину, и да изнесе све чињенице и околности које су релевантне за одлучивање по захтјеву за азил. Поред наведеног, тражиоцу азила и његовом пуномоћнику се мора дозволити приступ записнику о обављеном интервјуу (ЗоА, Службени гласник БиХ, 11/2016).

Кроз ове одредбе странцима се, као подносиоцима захтјева за азил, даје могућност да се изјасне о свим чињеницама и околностима које су важне за доношење рјешења те да на тај начин остваре своја права и заштите своје интересе. Затим, да износе све околности на којима свој захтјев за азил, право да приступи свим доказима те да предлаже извођење нових доказа. Рјешење које се донесе, а да странцу као подносиоцу захтјева за азил није дата могућност да се изјасни о свим чињеницама и околностима које су важне за доношење рјешења, је незаконито. Да ли ће странка право на изјашњавање искористити у сваком конкретном случају, зависи од ње саме (Лилић, 2010: 415). Битно је да странка има могућност да се изјасни о питањима која се односе на њу те да се у сваком конкретном случају приликом рјешавања ових управних ствари обезбиједи поштовање начела саслушања странке (ЗУП, Службени гласник БиХ, 29/02, 12/04, 88/07, 93/09 и 41/13).

Омбудсмени Босне и Херцеговине примјећују да је и у овој фази, чак и прије повећања броја миграната у 2018. години, постојао одређени заостатак, те да период између регистрације и интервјуа траје преко шест мјесеци, а у неким случајевима и преко годину дана. Закон о азилу је прописао да се одлука о захтјеву за азил треба донијети у року од шест мјесеци од дана подношења

¹¹ Омбудсман Босне и Херцеговине, *Специјални извјештај о стању у области миграција у Босни и Херцеговини*, 2018, стр. 56 и 57.

захтјева, а изузетно ова одлука може бити донесена у року од 18 мјесеци и то само у случајевима које је Закон о азилу приписао о чему ћемо у наставку рада писати. Без обављања интервјуа не може се одлучити по захтјеву за азил, што ствара несигурност код тражилаца азила. Посебно је важно истаћи да је одлука основ за остваривање права на правни лијек, у случају да захтјеву за азил није удовољено. Омбудсмени Босне и Херцеговине констатују да Министарство сигурности Босне и Херцеговине, Сектор за азил, не може одговорити адекватно на овај задатак, због недостатка људских ресурса, јер је дошло до вишеструко повећаног броја тражилаца азила. Нужно је да одмах, након исказане намјере за тражење азила, Сектор за азил приступи регистрацији тражилаца азила у што је могуће краћем року, те да за вријеме одвијања овог процеса тражилац азила има права прописана Законом о азилу¹².

Закон о азилу је дао гаранције у поступку у смислу да ће тражиоцу азила бити омогућено да увијек буде информисан о условима и поступку додјеле избјегличког статуса, статуса супсидијарне заштите, својим правима и обавезама, посљедицама које може имати у случају непоштовања својих обавеза или несарадње са надлежним органима. Оваквим одредбама се директно остварује начело приступа информацијама и заштите података које је полазна основа модерног управног поступања а уткано је у Закон о управном поступку БиХ. Тим правцем, Закон о управном поступку БиХ прописује да органи управе и институције које имају јавна овлашћења дужни су странкама омогућити приступ потребним подацима, прописаним обрасцима, интернетској страници органа управе и пружити им друга обавјештења, савјете и стручну помоћ (ЗУП, Службени гласник БиХ, 29/02, 12/04, 88/07, 93/09 и 41/13).

Поред наведеног, поступак којим се одлучује о праву на азил се мора водити на језику подносиоца захтјева или на језику за који се основано може претпоставити да га разумије. У овим поступцима странке су страни држављани те због тога имају право да поступак прате преко тумача, односно преводиоца и да у том поступку употребљавају свој језик. Праћење тока поступка на језику који разумије је право странке којим се она може, али не мора користити. Међутим, орган треба поучити странку, односно другог учесника о употреби језика и писма, а у записнику ће се констатирати да су странка или други учесник поучени о том праву и унијети њихова изјава у вези с датом поуком, а ако се саслушање врши преко тумача, значиће се на којем је језику саслушани говорио и ко је био тумач. Пропуштање обавезе органа по овом начелу представља разлог за обнову управног поступка.¹³

Подносиоцу захтјева за азил се мора омогућити и приступ бесплатној правној помоћи како би, као неука странка, могао на адекватан начин остварити своја права и заштити своје интересе. На крају, тражиоцу азила се мора

¹² Омбудсман Босне и Херцеговине, *Специјални извјештај о стању у области миграција у Босни и Херцеговини*, 2018, стр. 57 и 58.

¹³ Видјети: Јавна установа Центар за едукацију судија и тужилаца, *Управно право*, модул 1, Сарајево 2007, стр 18.

омогућити да поступак по захтјеву за азил води и да преводилац или да тумач буде истог пола ако за то постоје оправдани разлози те да се омогући комуникација са УНХЦР-ом. Законодавац је оставио могућност да се подносиоцу захтјева ускрати приступ доказима само у оним ситуацијама које би за последицу имале откривање информација које би могле угрозити безбједност БиХ, сигурност извора информација и појединаца на које се те информације односе, или уколико би такво поступање угрозило разматрање захтјева за азил. За одређене категорије лица (као што су, малољетници, малољетници без пратње, самохрани родитељи с малољетном дјецом, лица која су мучена, силована, извргнута другим облицима физичког или психичког насиља, трудницама, старија лица, лица с болестима и душевним сметњама и инвалидним лицима, лицима које је ограничено кретање) Закон о азилу је наметнуо посебну обавезу Министарству безбједности БиХ у смислу да да се мора приоритетно рјешавати (ЗоА, Службени гласник БиХ, 11/2016).

Закон о азилу у члану 9 прописује да је приликом рјешавања захтјева за одобрење азила забрањена је дискриминација странаца по било којем основу који су прописани Законом о забрани дискриминације (Службени гласник БиХ, 59/09).

Треба истаћи да лица која су исказали намјеру за подношење захтјева за азил имају право на слободу кретања унутар БиХ и слободан избор мјеста боравка. Закон (члан 66) је оставио могућност да се тражитељу азила кретање може привремено ограничити и то забраном кретања изван имиграционог центра и забраном кретања изван одређеног мјеста. Забрана кретања изван имиграционог мјеста се изриче тражитељу азила ако му је изречена мјера протјеривања или ако представља опасност по БиХ. Тражиоцу азила може се ограничити кретање забраном кретања изван имиграционог центра или одређеног мјеста уколико је изречена мјера протјеривања и није утврђен идентитет тражиоца азила, или уколико је изречена мјера протјеривања а постоје основи сумње да се ради о захтјеву из члана 45 став (1) Закона о азилу.¹⁴ Поред горе наведених разлога, као приједлог за будуће измјене Закона о азилу, предлажемо да се за основ за ограничење кретања тражилаца азила пропише и кршење кућног реда у центрима за азил или другом објекту за смештај тражилаца азила, или ако лице не сарађује с овлашћеним службеницима

14 Члан 45 став 1 Закона о азилу гласи: *Министарство одбија захтјев за азил у убрзаном поступку ако: а) је тражилац азила изнио информације које нису значајне или су минимално значајне за признавање избјегличког статуса или статуса супсидијарне заштите; б) је тражилац азила довео у заблуду Министарство подношењем нетачних информација или невјеродостојних докумената или је преишатио важне информације или уништио, отуђио односно прикрио документе за утврђивање свог идентитета и/или држављанства; ц) је тражилац азила дао очигледно недоследне и контрадикторне, немогуће или мало вјероватне изјаве које су у супротности с информацијама о земљи поријекла; д) је тражилац азила захтјев за азил поднио како би одгодио или онемогућио извршење одлуке о протјеривању или екстрадицији; е) је тражилац азила незаконито ушао на територију БиХ или продужио свој боравак на територији БиХ, а није се без одгађања пријавио надлежним органима и поднио захтјев за азил; ф)*

приликом здравственог прегледа. Таква мјера доприноси ефикаснијем поштовању важећих закона и даје основ за кажњавање оних тражилаца који крше законом прописане обавезе, а што раније било прописано када се ради о овој врсти преступа (Давинић и Крстић, 2019: 140). Наведени приједлог посебно добија на значају уколико се има у виду да су тражиоци азила у неколико наврата исказивали девијантно понашање у центрима за азил и другим објектима. Такво рјешење постоји у Републици Србији, односно у Закону о азилу и привременој заштити (Службени гласник Републике Србије, број 24/18).

Министарство безбједности БиХ доноси одлуку којом се ограничава кретање али је обавезно да цијени околности сваког појединачног случаја посебно водећи рачуна да се изрицањем мјере треба испунити сврха прописа које примјењује и само ако та сврха не може да се оствари другачијим поступањем, којим би се мање ограничавала права или би се у мањој мјери утицало на правни интерес странке (Давинић и Крстић, 2019: 15). Тражиоцу азила коме је кретање ограничено изван одређеног мјеста дужан је да се јавља за вријеме трајања изречене мјере организационој јединици Службе за странце или полицијској управи на начин на који одреди Министарство безбједности БиХ (ЗоА, Службени гласник БиХ, 11/2016).

Кретање тражиоца азила се може привремено ограничити на период од 90 дана. Ова мјера се може продужавати на период до 90 дана, односно привремено ограничавање кретања може бити најдуже до 180 дана. Рјешење којим се ограничава кретање постаје извршно самим уручивањем истог тражиоцу азила. Против овог рјешење може се поднијети тужба Суду Босне и Херцеговине и на тај начин покренути управни спор. Рок за подношење тужбе је осам дана од дана пријема рјешења. Само подношење тужбе не утиче на извршење рјешења Министарства безбједности БиХ. Суд БиХ је дужан овакве предмете рјешавати по хитном поступку, односно одлуку би требао донијети у року од 8 дана од дана пријема тужбе. Суд БиХ, у управном спору, има обавезу да саслуша тражиоца азила којем је ограничено кретање у имиграционом центру (ЗоА, Службени гласник БиХ, 11/2016).

Законодавац је наметнуо обавезу свим органима у Босни и Херцеговини који поступају у вези са захтјевима за азил да првенствено воде рачуна о најбољем интересу дијетета те да сва права дијетета у овим поступцима буду заштићена у складу са Конвенцијом о правима дијетета и прописима у Босни и Херцеговини који се односе на бригу и заштиту дјете. У том контексту, а посебно раздвојена или дјеца без пратње морају имати третман приоритетног дјеловања у вези са њиховом заштитом и збрињавањем, затим раном идентификацијом, односно проналажењем њихових породица и спајање са родитељима (ЗоА, Службени гласник БиХ, 11/2016).

се тражилац азила може из основаних разлога сматрати опасним за сигурност БиХ или јавни ред или ако је био присилно протјеран због сигурности БиХ или јавног реда; 2) тражилац азила долази из сигурне земље поријекла, а није доказао да та земља за њега није сигурна.

Надлежни органи у БиХ дужни су сарађивати са УНХЦР-ом. Ова обавеза произилази на основу члана 35 Конвенције о статусу избјеглица из 1951. године. У том смислу, тражиоцима азила је омогућено да у свим фазама поступка буде обезбијеђена комуникација са УНХЦР-ом Представници УНХЦР-а имају могућност да присуствују интервју и регистрацији тражиоца азила, затим имају могућност да износе своја мишљења у вези са одређеним запажањима по појединим захтјевима за азил, након што се обави интервју и регистрација. Траба истаћи и обавезу Министарства безбједности да доставља статистичке податке о броју тражилаца азила, о броју и врстама одлука по захтјевима за азил као и друге податке које затражи УНХЦР а који су у вези са Конвенцијом о статусу избјеглица из 1951. године (ЗоА, Службени гласник БиХ, 11/2016).

Поступци покренути на основу захтјева за азил су искључени за јавност. Све информације у поступку азила су повјерљиве, у смислу да се неће одавати земљи поријекла или трећој земљи без претходне сагласности лица на које се односе. У току поступка неће се прикупљати информације од претпостављених учинилаца починилаца прогона или тешке повреде уколико би на тај начин починиоци били обавијештени о чињеници да је захтјев поднесен од конкретног тражиоца азила или да му је додијељен азил а то би угрозило физички интегритет или његову сигурност или безбједност чланова његове породице који живе у земљи поријекла (ЗоА, Службени гласник БиХ, 11/2016). Свака обрада, приступ или коришћење података о тражиоцу азила примјењује се Закон о заштити личних података БиХ (Службени гласник БиХ, 49/06, 76/11 и 89/11).

Тражиоци азила имају право на примарну здравствену заштиту, право на основно и средње образовање и приступ тржишту рада. Међутим, остваривања ових права је у пракси доста сложено. Ову тезу доказаћемо на примјеру права на приступ тржишту рада. Уколико посматрамо право на приступ тржишту рада, можемо констатовати да је у БиХ питање радног законодавства у надлежности ентитета и Брчко Дистрикта БиХ што значи да су многа питања на територији Босне и Херцеговине различито уређена. Од стране Министарства за људска права и избјеглице је усвојен Правилник о начину остваривања права на рад лица којима је призната међународна заштита у Босни и Херцеговини (Службени гласник Босне и Херцеговине, 52/17).

Правилник се примјењује само на лица која имају статус легалних миграната и њихових породица. Правилником је предвиђен једнак третман регуларних миграната и држављана БиХ у вези са питањем пријављивањем надлежној институцији за запошљавање. Из наведеног произилази да мигранти под истим условима, као држављани БиХ, остварују право на приступ тржишту рада. Поред наведеног, равноправан положај миграната са домаћим држављанима је предвиђен и код samozапослења, односно у обављању слободних професија, гдје се морају испуњавати једнаки услови за обављање одређених професија у складу са законом. Приступ тржишту рада је ограничен мигран-

тима када су у питању само радна мјеста у законодавној, извршној и судској власти јер је један од услова за рад у овим органима држављанство. По окончању радног односа, регуларни мигранти имају једнака права у статусу незапослених лица као и држављани БиХ, под једнаким условима (Грубјешић, 2022: 158). Према извјештају Министарства за људска права и избјеглице БиХ, током 2019. године шест особа је засновало радноправни статус у приватном и невладином сектору. Захтјеван поступак признавања законитог статуса, висок степен незапослености становништва, комплексни поступци признавања стручних квалификација, предрасуде потенцијалних послодавца, језичке баријере и многи други разлози отежавају регуларним мигрантима приступ тржишту рада у БиХ, а што је резултат и малог броја запослених (Грубјешић, 2022: 159).

Тражилац азила има обавезу да поштује јавни поредак БиХ и законе и друге правне прописе те да се придржава одлука надлежних органа БиХ. Приликом утврђивања идентитета и у току поступка, тражилац азила је дужан да пружи подршку надлежним органима, која се нарочито огледа у подношењу релевантних докумената које има на располагању, пријави боравиште и промјени адресе становања, поднесе захтјев за продужавање важења картона или пријави губитак картона као и да поштује прописе о кућном реду у центру за прихват и смјештај тражилаца азила (ЗоА, Службени гласник БиХ, 11/2016).

Захтјеви за азил лица у редовном поступку се, према Закону о азилу, рјешавају у року од шест мјесеци од дана подношења захтјева. Као изузетак о ове одредбе одређен је рок од осамнаест мјесеци уколико се утврђивање чињеница на којима се азил заснива знатно отежано, затим уколико велики број миграната поднесе захтјев за азил у одређеном периоду и уколико се кашњење може приписати пропустима тражиоца азила у смислу не испуњава обавеза из Закона о азилу и других објективних разлога. Министарство има обавезу уколико не ријеша захтјев за азил у року од 6 мјесеци да о томе обавијести тражиоца азила (ЗоА, Службени гласник БиХ, 11/2016). У пракси се, због дугог чекања на рјешавање по поднијетим захтјевима за азил, дешавају ситуације да мигранти напуштају Босну и Херцеговину или одустану од захтјева за азил.

На одлуку, односно закључак којим се рјешава поднијети захтјев, тражилац азила нема право на жалбу али има право на тужбу која се подноси Суду БиХ. Рокови за тужбу се различити зависе од врсте поднијетог захтјева странке и износе у неким случајевима петнаест дана¹⁵ а у неким осам дана¹⁶. Суд

15 За примјер наводимо члан 51 став (3). Закона о азилу који прописује да се против рјешења (којим је захтјев за азил одбијен у складу са чланом 41 став (1) тачка ц) а у вези са чланом 44 Закона о азилу) може покренути управни спор пред Судом БиХ у року од петнаест дана од дана пријема рјешења.

16 За примјер наводимо члан 51 став (6). Закона о азилу који прописује да се против закључка којим је обустављен поступак по захтјеву за азил у складу са чланом 41 став

БиХ има обавезу да о тужбеним захтјевима рјешава у року од 30 дана¹⁷, односно 45 дана¹⁸ од дана подношења тужбе.

Без обзира на исход поступка по поднијетом захтјеву за азил постоје ситуације када мигрант неће бити присилно удаљен или враћен у земљу гдје би му живот или слобода били угрожени због његове расе, вјере, националности, припадности одређеној друштвеној групи или због политичког мишљења. У овом случају ради се о принципу забране враћања (*non-refoulement*) који гарантује да мигрант неће бити присилно удаљен или враћен у земљу у којој није заштићен од слања на такву територију (ЗоА, Службени гласник БиХ, 11/2016). Изузетно од претходно наведеног, Закон о азилу прописује да мигрант који се из оправданих разлога сматра опасним за сигурност БиХ или је правоснажно осуђен за тешко кривично дјело и представља опасност за БиХ може се присилно удаљити или вратити у другу земљу, изузев ако би тиме био изложен стварном ризику да буде подвргнут смртној казни или погубљењу, мучењу, нехуманом или понижавајућем поступању или кажњавању. Мигрант неће бити присилно удаљен или враћен у земљу у којој није заштићен од слања на такву територију (ЗоА, Службени гласник БиХ, 11/2016).

Поред наведеног, закон о азилу је предвидио и ситуацију у којој се искључује примјена санкција за незаконит улазак у БиХ. Наиме, према странцу који долази директно с територије на којој су му живот или слобода били угрожени не примјењују се санкције због незаконитог уласка или боравка у БиХ, под условом да се без одгађања пријави надлежним органима и изложи ваљане разлоге за незаконит улазак или боравак у БиХ (ЗоА, Службени гласник БиХ, 11/2016).

МИГРАНТИ КАО ФАКТОР НЕСТАБИЛНОСТИ ПО БОСНУ И ХЕРЦЕГОВИНУ

Миграциони талас који је захватио Европу почетком 2011. године са Блиског истока и Африке доживио је своју експанзију 2014. и 2015. године када су предвиђене цифре потенцијалних миграната знатно премашене. У таквим околностима, значајан број миграната је одлучио да своју безбједност и сигурност својих породица пронађу у неким другим државама. Ипак, никада се није десило па ни сада да све државе буду исто погођене и угрожене ми-

(1) тачка е) овог закона може покренути управни спор пред Судом БиХ у року од осам дана од дана доставе закључка.

17 Рок од 30 дана је прописан у ситуацијама када је донијет закључак којим је одбачен захтјев за азил или када је донијет закључак којим се поступак обуставља по захтјеву за азил. Видјети члан 51 став (6) и став (7) Закона о азилу

18 Рок од 45 дана је прописан када је донесено рјешење којим је одбијен захтјев за азил. Видјети члан 51 став (3) Закона о азилу.

грантском кризом. Постоје државе које представљају само транзитне зоне за мигранте, не желе да у њима остану док постоје и оне државе гдје они желе да остану и почну нови живот а то су земље Запада. Ово је основни разлог зашто државе широм свијета различито гледају и различито поступају када се ради о миграцијама и мигрантима (Драгојловић & Јовановић, 2016). На почетку миграционе експанзије Босна и Херцеговина је била земља транзита али данас поставља се питање колико миграната жели да остане на подручје ове земље. Постоји велика шанса да због тренутне затворене политике обећаног Запада према мигрантима, управо БиХ постане обећана земља за одређени број миграната.

Када говоримо о Босни и Херцеговини као једној сложеној неуређеној државној заједници поред низа друштвено-политичких, економских-социјалних проблема једна нова криза која погађа Босну и Херцеговину поготово од половине 2017. године је мигрантска криза. Подручје Западног Балкана које представља тзв. „Балканску руту” за мигранте проузоквало је низ проблема по земље овог региона, првосходно ми овдје говоримо са аспекта безбједности. Мигранти који се налазе на простору БиХ и који непрестано пристижу на ово подручје проузрокују одређене безбједносне ризике и пријетње по државу и локално становништво. Грађани Босне и Херцеговине осјећају се угрожено од стране миграната поготово на подручју Унско-санског кантона и Сарајевског кантона. Број миграната је сваким даном све већи поготово на подручју Бихаћа, Цазина, Велике Кладуше разлог њиховог окупљања у овим мјестима је зато што су близу границе са Хрватском.

Миграције новог доба нису само кретање становништва са једне територије на другу територију због сукоба, егзистенције, екологије. Оне данас представљају глобалну опасност јер долази до повезивања миграција са организованим криминалом и тероризмом. Ако погледамо тренутно стање које показује да миграције попримају масовност и организованост пријетње по глобалну и све друге нивое безбједности достижу један виши ниво. Миграције једнако угрожавају све нације и религије али исто тако и све нивое безбједности од људске па све до глобалне безбједности (Мијалковић & Петровић, 2016: 1). Без обзира што су мигранти у већини случајева исламске вјероисповјести домицилно муслиманско становништво на простору БиХ сматра да су они опасност по њих и њихову имовину. Опасност да мигранти остану на подручју БиХ имала би велики утицај на демографску слику овог подручја, поготов због великог броја одласка младих из БиХ. Поред тога видљива је стопа повећања криминалитета у овим подручјима гдје су мигранти присутни.

Дакле, већина држава није спремна да на прави начин одговори на овако велики прилив миграната, било да је ријеч у транзитним државама, или пак о државама које су трајно одредиште. Усљед тога стварају се гужве на граничним прелазима, велики број миграната и не бива регистрован и евидентира.

Мигрантска криза утиче и на тржиште рада, јер велики број миграната под-разумјева и прилив нове радне снаге. Посљедица тога је да се развијају црна тржишта рада која угрожавају економски систем држава. Поред тога, мигранти угрожавају и демографску слику државе што додатно усложњава ситуацију у држави. Чести су сукоби миграната и локалног становништва али и миграната и полиције (Бјелајац & Драгојловић, 2017: 165). На подручју Републике Српске нису више спорадични случајеви да мигранти заснивају радни однос, углавном ради се о црном тржишту. А на територији Федерације БиХ тај број је доста већи, са тенденцијом да ће у будућности бити још већи.

Тачно је да су на самом почетку миграционе кризе, мигранти посматрали подручје Балкана као транзитну зону. Међутим, затварањем граница обећаног Запада за мигранте, одређени број миграната остаје на простору земаља Балкана. Једна од земаља која се мигрантима све више чини као земља сталног боравка је Босна и Херцеговина. Доказ да је то тако, је и све већи број запослених миграната на овом подручју и све већи број уписане дјеце у школе на подручју Унско-санског кантона (Ослобођење, (2021, 22. Септембар)).

Колики је број миграната на простору Босне и Херцеговине немогуће је тачно утврдити, због кријумчарења миграната и велике порозности државне границе са Србијом и Црном Гором. Податак да на 25 километара државне границе БиХ на основу тренутног броја припадника Граничне полиције БиХ контролу врши један полицијски службеник, довољно говори. Европске државе на самом почетку мигрантске кризе другачије су поступале у односу када наступа експанзија миграната 2014/2015 године а за Босну и Херцеговину то представља прекретницу и улазак БиХ у још већу кризу са мигрантима. Одбијање пријема миграната и тражилаца азила од стране држава Бугарске, Мађарске, Хрватске и других западних земаља Европе само је усложнило ситуацију и продубило мигрантску кризу на Балкану. Подизање заштитних ограда, бодљикавих жица и постављање полицијских кордона на границама само је повећало број миграната и утицало на повећње стопе криминалитета на подручју Балкана, првосходно у Србији и Босни и Херцеговини.

Од почетка мигрантске кризе у БиХ, питањем кријумчарења миграната највише се бавио Унско-сански кантон у којем се налази највећи број нелегалних миграната због близине државне границе са Хрватском. На подручју именованог кантона налазе се и мигрантски центри „Липа” у Бихаћу, „Мирал” у Великој Кладуши, „Седра” околина Цазина и „Борићи” у Бихаћу а ови центри су отвореног типа. У Сарајеву постоје два мигрантска центра док је у Источном Сарајеву смјештен Имиграциони центар Службе за послове са странцима БиХ затвореног типа у који се смјештају безбједносно интересантни мигранти (Пиљагић, 2022: 35). Да су нелегални мигранти опасност по БиХ јасно се види на основу податка да су надлежне институције БиХ за период од три године (2018, 2019, 2020) изrekli 6,467 мјера забрана за страна лица.

Министарство безбједности БиХ, Одсјек за Борбу против трговине људима, је приликом прикупљања и евидентирања података од стране тужилаштва, служби за спровођење закона, центара за социјални рад те невладиних организација, а који су потребни за сачињавање информација о стању трговине људима у БиХ утврдило да бројеви жртава трговине људима страних држављана износи: 2 жртве током 2017. године, 8 жртава током 2018. године, 6 жртава током 2019. године и 7 жртава током 2020. године.¹⁹ Ово су подаци за откривене и процесуиране случајеве.

Приликом кријумчарења, мигранти пролазе кроз веома нехумане услове, па чак знају и да животно страдају или постану предмет трговине. Овдје ћемо навести неке примјере који су се десили на простору Босне и Херцеговине:

- У новембру 2021. године, у товарном простору теретних моторних возила, Гранична полиција БиХ евидентирала је око 80 случајева у којима је откривено око 260 миграната који су покушали незаконито да пријеђу у БиХ.²⁰
- У фебруару 2021. године полиција у Словенији је у приколици камиона из БиХ којим је управљао држављанин БиХ пронашла 13 миграната међу којим је и двоје дјеце (Дневни аваз, (2021, 24. Фебруар)).
- У Хрватској се води правосудни процес против шесторице држављана БиХ који се сумњиче да су у јуну 2021. године организовали кријумчарење миграната за 1.000 евра по мигранту, смјестили су их у товарни простор камиона и тако их превозили у Словенију (Вечерњи лист, (2021, 16. Јул)).

Бројне су и разноврсне негативне посљедице дотичног илегалног привременог савезништва како за жртве кријумчарења тако за националну државу и међународну заједницу. У случају масовних миграција, посљедице могу имати сва обиљежја кризе, која због преовлађујуће заокупљености националних и међународних субјеката у погледу збрињавања миграната, означава се као мигрантска криза, док улога организованог криминалитета у њој, углавном неадекватно се узима у обзир. Из комплекса посљедица наведеног савезништва, посебно треба имати у виду 1) индивидуални аспект – безбједност жртве - илегални мигрант, 2) криминални аспект – противправна имовинска корист организованих криминалаца и 3) глобални систем – угрожавање националне и међународне безбједности (Лакићевић, 2021: 98).

¹⁹ Извјештај о стању у области трговине људима и о имплементацији стратегије супротстављања трговине људима у БиХ за 2020. годину. Министарство безбједности БиХ, Приступљено: 15.11.2023. године.

²⁰ Илегални мигранти откривени у товарном простору теретних возила, Гранична полиција БиХ, 04.11.2021. године, <http://www.granpol.gov.ba/Publication/Read/938133?title=ilegalni-migranti-otkriveni-utovarnom-prostoru-teretnih-vozila&pageId=22>, Приступљено: 15.11. 2023, године.

Кријумчарење миграната као један вид организованог криминала на простору БиХ, утиче на повећање стопе криминалитета и додатно угрожава стање безбједности БиХ. Мигранти у овој криминалној радњи вема често буду предмет иживљавања, разбојништва или преваре, а велика опасност је да постану предмет трговине људима или предмет експлатације.

Да мигранти представљају пријетњу по посматрано подручје јасно говори и акција припадника Министарства унутрашњих послова Републике Српске која се десила 2020. године. Тачније полиција Републике Српске пронашла је 17 миграната који су, користећи ватрено оружје, побјегли приликом полцијске интервенције у мјесту Клашнице. У потрагу за групом миграната били су ангажовани службеници Полицијске управе Бања Лука, припадници Специјалне антитерористичке јединице и Жандаремije МУП-а РС, као и Хеликоптерски сервис (Дневни аваз, (2020, 17. Фебруар)).

Не само да неки мигранти посједују ватрено оружје него они постају чланови организованих криминалних група који тргују ватреним оружјем. Такав један случај забиљежен је на подручју Унско-санског кантона када је лишено слободе 23 лица на чијем челу је био мигрант из Пакистана. У овој акцији ухапшен је и један припадник МУП-а Унско-санског кантона што је поражавајуће за једну безбједносну агенцију да припадници агенције врше кривична дјела (Фактор, (2020, 21. Децембар)).

Свједоци смо у посљедње вријеме све веће присутности тероризма у Европи. Терористички акти који су предузети у Француској, Њемачкој и Белгији у великој мјери се повезују са великим приливом миграната. Наиме, подаци безбједносних служби указују да се међу мигрантима налазе хиљаде бораца ИСИЛ-а, као и других исламских милитантних група који су на територији ЕУ постали терористи спавачи који чекају да се активирају и изврше терористички напад (Радишић, Пејић & Бекто, 2015: 69). Терористички напад који се десио у Паризу 2015. године након проведене истраге утврђено је да је учествова мигрант који је прошао Балканском рутом у октобру 2015. године (Лечић, 2017). Ово није једини примјер да су мигранти извршили терористички акт, десило се то и 2016. године у Истанбулу када је бомбаш самоубица убио десет њемачких туриста. Исто то лице ушло је у државу седам дана раније као тражилац азила (Alex, 2016).

Са становишта борбе против тероризма, актуелна мигрантска криза у Босни и Херцеговини представља велики безбједносни изазов, јер је због пораза такозване Исламске државе у Сирији и Ираку, велика вјероватноћа да се међу мигрантима крију и борци ИСИЛ-а или неких других терористичких организација, а нарочито због чињенице да лица која се представљају као мигранти, немају лична идентификациона документа те дају лажне податке о себи и свом поријеклу, тако да је утврђивање идентитета тих лица веома тешко (Амићић & Саламандија, 2018).

Кад је у питању БиХ, на подручју Сарајева и Бихаћа, Службе за послове са странцима је идентификовала 5 лица поријеклом из Афганистана који су се кретали са мигрантима, а доводе су у везу са међународним тероризмом и сви су били смјештени у Имиграционом центру у Лукавици како би се утврдили њихови потпуни лични подаци, те провели даљи поступци.²¹

Познато је да је на подручју Босне и Херцеговине присутан исламски тероризам, захваљујући ратним дешавањима деведесетих година и доласку старних бораца на ратише Босне и Херцеговине. Ово подручје је подложно ширењу радикалних и екстремних убјеђења због националне и вјерске нетрпељивости која је сваким даном све већа. Мигранти су додатна опасност по БиХ јер међу њима могу да се налазе исламски фундаменталисти који су спремни да изврше терористички акт или да спроводе процес радикализације и индоктринације како миграната тако и домаћег становништва.

Да мигранти представљају безбједносни ризик и пријетњу по Босну и Херцеговину оправдана је тврдња. Ако само за 9 мјесеци у 2022. години буде осумњичено 222 мигранта за кривична дјела довољно говори о мигрантској кризи. Кријумчарење миграната, трговина мигрантима, трговина наркотицима и ватреним оружјем, крађе, разбојништва само су од неких кривичних дјела у којима су мигранти извршиоци или предмет извршења. Када говоримо о тероризму објективно постоје индиције о могућим безбједносним пријетњама али на сву срећу до сада није било забиљежених напада од стране миграната. Све су ово индиције које говоре у корист тога да је неопходна већа сарадња тужилаштва и безбједносних агенција на нивоу БиХ. Поред тога, помоћ и подршка међународне заједнице у борби против мигрантске кризе Босни и Херцеговини је неопходна.

ЗАКЉУЧАК

Велики број миграната који је дошао у БиХ показао је слабости система и ресурса којима располаже Министарство безбједности БиХ. У том контексту, Министарство безбједности БиХ и други надлежни органи не могу осигурати, због ограничених капацитета, правовремено и законити рјешавања захтјева за добијање азила. Посебан проблем представља комуникација са странцима и њихово благовремено упознавање са правима и обавезама у поступку добијања азила на језику који разумију. У том контексту, доказ је стање у пракси да ни данас мигранти не разумију смисао и правну природу потврде о исказаној намјери за тражење азила. На неколико мјеста у раду смо указали на неосновано прекорачење законских рокова приликом провођења

²¹ Служба за послове са странцима, Служба међу мигрантима идентификовала терористе, 26.02.2019. <http://sps.gov.ba/saopstenja-hr/sluzba-medu-migrantima-identifikovala-teroriste/?lang=hr>, Преузето: 12.12.2203. године.

поступка рјешавања захтјева за добијање азила, посебно у случају интервјуа и регистрације лица која искажу намјеру за добијање азила. Спорост у рјешавању предмета има за посљедицу да мигранти не могу остварити основна људска права (запослење, здравствену заштиту, образовање и сл).

Такво поступање и за БиХ ствара додатне трошкове посебно у случају уколико се у судском поступку утврди да захтјев за азил није основан. У том смислу, неопходно је прво обезбиједити капацитете који ће омогућити поступање у складу са законским одредбама. Правни прописи који дефинишу материју азила су зрели са измјене. У том контексту, треба реално дефинисати рокове за поступање у одређеним фазама поступка имајући у виду капацитете којима располаже БиХ, у смислу да се одреде нови рокови за доношење одлука по поднијетим захтјевима за добијање азила, да се одреде нови рокови за интервју и важење потврда које се издају странцима. Затим да се поново дефинишу услови за ограничавање кретања миграната те да се одреди могућност ангажовања додатних људских капацитета у циљу пружања помоћи упосленицима Министарства безбједности БиХ а све у циљу ефикаснијег и законитог поступања у поступцима добијања права на азил.

Миграције представљају један безбједносни феномен који се кроз историју мијењао гледајући са аспекта манифестовања, узрока, циљева, обима, организованости те су и данашње миграције прошле кроз одређени процес трансформације. Босна и Херцеговина је земља која на почетку миграционе кризе није била примарна земља транзита, промјеном политике Европске уније од 2015. године ова земља постаје земља не само транзита миграната него и једна од потенцијалних земаља у којима мигранти желе да остану.

Нажалост, поред великог броја изазова и ризика који свакодневно угрожавају Босну и Херцеговину са различитих аспеката мигранциона криза постаје један од фактора дестабилизације ове земље. Политичка подјеленост БиХ изашла је на сцену и приликом савладавања и стављања под контролу и ове безбједносне пријетње. Различити су ставови и циљеви политичких представника конститутивних народа на простору БиХ.

У раду смо детаљно анализирали одређене безбједносне пријетње које су се појавиле или повећале под утицајем миграционе кризе. Првосходно мислимо на кријумчарење миграната које је изражено у највећем обиму када говоримо о повећаној стопи криминалитета због миграната. Након тога долази трговина људима, трговина оружјем, наркотицима и разбојништва која све више угрожавају животе људи и њихову имовину. Посматрајући тероризам и миграције Босна и Херцеговина није имала нападе од стране терориста који су повезани са мигрантима. Међутим не треба индиције о могућности повезаности терориста и миграната у некој будућности искључити. Објективно подручје БиХ је подложно ширењу исламског тероризма и вјерског екстремизма.

Посматрајући с аспекта безбједности мигранти негативно доприносе стању безбједности Босне и Херцеговине. У раду смо представили само неке случајеве у којима се јасно види да мигранти угрожавају безбједност посматраног подручја. Гледајући са субјективног аспекта сигурност грађана је угрожена. Грађани БиХ у великом проценту сматрају да мигранти представљају пријетњу по њих, то је највише изражено на подручју Унско-санског кантона и Сарајевског кантона. Зато је неопходна већа сарадња и организованост надлежних институција (Министарства безбједности БиХ, Граничне полиције, Службе за послове са странцима, Тужилаштва БиХ) како би одговор Босне и Херцеговине био ефикасни у контроли мигрантске кризе а све у циљу заштите како државе и њених грађана исто тако и самих миграната.

ЛИТЕРАТУРА

- Alex P. S. (2016). Links between Terrorism and Migration: an Exploration. *The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague, The Hague*.
- Амићић, Г., Саламандија, М. (2018). Посљедице организованог криминала и тероризма по безбједност Босне и Херцеговине. Зборник радова „Регионална сарадња у сузбијању прекограничног криминала: савремени изазови тероризма и мигрантске кризе, Бијељина.
- Бјелајац, Ж., Драгојловић, Ј. (2017). Мигрантска криза као извор угрожавања регионалне и глобалне безбједности. *Култура полиса*. Нови Сад.
- Давинић, М., Крстић, И. (2019). Водич за примену релевантних прописа у области азила и миграција. Група 484, Београд.
- Davinic, M., Krstic I. (2018). The capacity of the Administrative court in Serbia to deal with asylum cases. *Annals FLB – Belgrade Law Review*, Year LXVI, No. 4
- Дошли из БиХ како би илегалце за 1000 еура по особи довели до Словеније, Вечерњи лист, (16.07.2021. године). Преузето: 02. децембра 2023. године. <https://www.vecernji.hr/vijesti/dosli-iz-bih-kako-bi-ilegalce-za-1000-eura-po-osobi-odvezli-doslovenije1508494>
- Драгојловић, Ј., Јовановић, М. (2016). Мигрантска криза-безбједносни изазови, ризици и пријетње. *Култура полиса*. Нови Сад.
- Грубјешкић, И. (2022). Правни положај и заштита међународно расељених лица, избјеглица, тражилаца азила и правно невидљивих лица, *Национални извјештај*, Ниш.
- Хеликоптерска потјера у Класницима: пронађено 17 миграната који су пиштољем пријетили полицији, Аваз.ба (17.02.2020. године). Преузето: 03. децембра 2023. године. <https://avaz.ba/vijesti/crna-hronika/576584/helikopterska-potjera-u-klasnicama-pronadeno-17-migranata-koji-su-pistoljem-prijetili-policiji>
- Извјештај о стању у области трговине људима и о имплементацији стратегије супротстављања трговине људима у БиХ за 2020. годину. Министарство безбједности БиХ, Преузето: 15.11.2023. године.
- Извјештај Службе за послове са странцима за 2020. годину, 2021. годину и 2022. годину., https://sps.gov.ba/?page_id=2315, Преузето: 29.1.2024. године.

- Илегални мигранти откривени у товарном простору теретних возила, Гранична полиција БиХ, (04.11.2021. године). Преузето: 01.11.2023. године. <http://www.granpol.gov.ba/Publication/Read/938133?title=ilegalni-migranti-otkriveni-utovarnom-prostoru-teretnih-vozila&pageId=22>
- Јавна установа Центар за едукацију судија и тужилаца, Управно право, модул 1, Сарајево 2007.
- Како се школују мигранти у БиХ: Карим је дјечак из Ирана који је оvdје завршио основну а затим уписао и средњу школу. (22.09.2021. године). Преузето: 2.01.2024. године. <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/kako-se-skoluju-migranti-u-bih-karim-je-djecaka-iz-irana-koji-je-ovdje-zavrshio-osnovnu-a-zatim-upisao-i-srednju-skolu-692184>
- Лечић, Б. (2017). Актуелне миграције ка Европи и проблем тероризма, Култура полиса. Нови Сад.
- Лиличић, С. (2010). Управно право - Управно-процесно право. Правни факултет Универзитета у Београду, четврто и допуњено издање, Београд.
- Лакићевић, М. (2021). Утицај илегалних миграција на организовани криминалистет и тероризам - докторска дисертација. Правни факултет за привреду и правосудје. Нови Сад.
- Лиличић, С. (2019). *Закон о општем управном поступку, Анатомија законског пројекта са моделом за генералну реконструкцију ЗУП-а*. Центар за унапређење законодавства, Комитет правника за људска права, Досије студио, Београд.
- Мијалковић, С., Петровић, И. (2016). Безбједносни ризици савремених миграција. Журнал за криминалистику и право. Београд.
- Пиљагић, С. (2022). Нерегуларне миграције као безбједносна пријетња – студија случаја БиХ – мастер рад. Факултет политичких наука Универзитет у Сарајеву. Сарајево.
- Омбудсман Босне и Херцеговине. (2018) *Специјални извјештај о стању у области миграција у Босни и Херцеговини*.
- Полицијски службеник МУП-а УСК ухапшен због кријумчарења миграната, faktor.ba/vijest/policijski-sluzbenik-mup-a-usk-uhapsen-zbog-krijumcarenja-migranata/108987, Преузето: 06. децембра 2023. године.
- Правилник о начину остваривања права на рад лица којима је призната међународна заштита у Босни и Херцеговини, Службени гласник Босне и Херцеговине, број: 52/17.
- Пронађено 13 миграната у камиону, ухаошен возач из БиХ, Дневни аваз, (24.02.2021. године). Преузето: 05. новембра 2023. године. <https://avaz.ba/globus/region/633386/pronadeno-13-migranata-u-kamionu-uhapsen-vozac-iz-bih>
- Радишић, Д., Пејић, М., Бекто, Е. (2015). Мигрантска криза и нови изазови безбједности. Ризици, изазови и безбједносне пријетње са тежиштем на Републику Српску. Зборник радова са међународне научне конференције, Бања Лука.
- Служба за послове са странцима, Служба међу мигрантима идентификовала терористе, (26.02.2019. године). Преузето: 08. децембра 2023. године. <http://sps.gov.ba/saopstenja-hr/sluzba-medu-migrantima-identifikovala-teroriste/?lang=hr>.
- Службени гласник Босне и Херцеговине, 49/06, 76/11 и 89/11.

Закон о азилу-ЗоА, Службени гласник БиХ, 11/2016.

Томић, З., Бачић, В. (2016). *Коментар Закона о општем управном поступку, са судском праксом и регистром појмова*, Службени гласник, Београд.

Закону о азилу и привременој заштити, *Службени гласник Републике Србије, број 24/18*.

Закон о управном поступку БиХ - ЗУП, Службени гласник БиХ, 29/02, 12/04, 88/07, 93/09 и 41/13.

Законом о забрани дискриминације (Службени гласник БиХ, 59/09).

Закон о заштити личних података БиХ (Службени гласник БиХ, 49/06, 76/11 и 89/11).

ПРАВОВОЕ ПОЛОЖЕНИЕ И ПОСЛЕДСТВИЯ БЕЗОПАСНОСТИ МИГРАНТОВ ДЛЯ СТАБИЛЬНОСТИ БОСНИИ И ГЕРЦЕГОВИНЫ

Дражен Миљич
Душко Башкало

Анотација: Миграција – явление, которое всегда имело место на протяжении всей истории человечества, но несет в себе определенные положительные и отрицательные последствия. В этой статье мы попытаемся выяснить, что необходимо для контроля над миграцией, каково правовое положение мигрантов в процессе получения права на убежище и их влияние на безопасность Боснии и Герцеговины. Ввиду географического положения Боснии и Герцеговины, т.е. того, что она представляет собой неизбежный транзитный маршрут для перемещения мигрантов, исследование правового режима, определяющего их положение в процессе получения убежища, является оправданным. Помимо большого количества различных рисков и угроз безопасности для Боснии и Герцеговины, мы рассмотрим, как миграционный кризис влияет на стабильность Боснии и Герцеговины. Если мы знаем, что миграции приняли массовую и организованную форму, то необходимо определить, какие последствия для безопасности могут иметь мигранты на территории Боснии и Герцеговины.

Ключевые слова: Мигранты, убежище, правовой статус, угроза, безопасность, терроризм, преступность.

LEGAL POSITION AND SECURITY IMPLICATIONS OF MIGRANTS FOR THE STABILITY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Dražen Miljić
Duško Baškalo

Abstract: Migration is a phenomenon that has always occurred throughout the history of mankind, but which carries with it certain positive and negative implications. In this paper, we will try to investigate what is necessary in order to control migration, what is the legal position of migrants in the process of obtaining the right to asylum, and their impact

.....

.....

on the security of Bosnia and Herzegovina. Owing to the geographical position of Bosnia and Herzegovina, i.e. the fact that it represents an unavoidable transit route for the movement of migrants, the research of the legal regime that defines their position in the process of obtaining asylum is justified. In addition to a large number of different security risks and threats for Bosnia and Herzegovina, we will examine how the migration crisis affects the stability of Bosnia and Herzegovina. If we know that migrations have taken the form of mass and organization, then it is necessary to determine what security implications migrants can have on the territory of Bosnia and Herzegovina.

Keywords: Migrants, asylum, legal status, threat, security, terrorism, criminality.

КРИТИЧНЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ У СВЕТЛУ ДРУШТВЕНИХ ИЗАЗОВА

Rudolf Nagy

Докторска школа безбједносних наука Обуда Универзитета, Будимпешта

Апстракт: Друштвена диференцијација је ослободила ресурсе за развој, омогућавајући друштву да постигне све веће циљеве. Повећање ефикасности захтевало је висок степен специјализације, који је превазишао одређену тачку и захтевао је стварање аутономних организационих и технолошких услова. У данашњим развијеним државама постоји све већи број специјализованих функција на нивоу друштва у целини, које, надограђујући се једна на другу, генеришу непрекидан и директан низ друштвених захтева. Ове друштвене функције се остварују кроз потрошњу и производњу услуга и производа. Оне се могу реализовати само под одговарајућим и стално доступним условима и околностима. Анализа наше инфраструктуре показује да се савремено друштво суочава са значајним изазовима као резултатом научног и технолошког напретка. Демографске, друштвене, технолошке и еколошке промене створиле су сложено безбедносно окружење на које се одговори могу гарантовати само на вишем нивоу безбедности. У интеракцији између претње и заштите, безбедност се постиже смањењем, елиминисањем и спречавањем негативних фактора утицаја. Међутим, да бисмо били успешни, потребна нам је одговарајућа анализа друштвеног контекста коришћених инструмената.

Кључне ријечи: критична инфраструктура, изазов, претња, друштво, безбједност.

УВОД

Као део природе, развој људског друштва показује сличности са природним појавама у неколико аспеката. Пошто оно у већини случајева из природе позајмљује своје обрасце, није изненађујуће што покушава да створи друштвене и физичке структуре које се блиско уклапају. Предности овога се могу уочити испитивањем успешности животних заједница које делују на вишем нивоу организованости у окружењу око нас. У свему томе можемо видети да су организације биолошких заједница, изложене променама, у стању да ефикасније издрже претеће ефекте од појединаца који могу да сарађују или су приморани да се са њима самостално носе (Eversberg и др., 2022).

Заједничком и организованом сарадњом појединаца који живе у заједници, могуће је створити ефикасније и функционалније услове живота. Такве

животне заједнице су трансформацијом животне средине створиле животни простор који себи пружа већу сигурност, и тако су успјели у својим настојањима. Слично, висок степен прилагодљивости и веома сложена организација људског друштва условили су развој инфраструктуре, али оперативна сигурност тих инфраструктура захтева сталне финансијске издатке и напоре. Очигледно, тамо где су инфраструктуре уништене из различитих разлога, дошло је до кобних потреса и евентуалног колапса датих друштава (Lovgren, 2017).

Захваљујући стварању инфраструктуре и друштвеној диференцијацији која је уследила, могу се ослободити додатни ресурси за промовисање друштвеног напретка. Новоослобођени ресурси и слободни капацитети покренули су нову врсту економског и технолошког „еволуционог” процеса, првенствено усавршавањем алата и техника. Настало повећање ефикасности захтевало је снажну специјализацију, која је постала таква да је захтевала стварање све независнијих организационих и технолошких услова (Nagy, 2011).

Друштвене функције се ослањају на ове структуре које служе и обезбеђују коришћење и производњу савремених услуга и производа. Они постају изводљиви само под одговарајућим, стално доступним условима и околностима. Другим речима, ови системски вештачки фактори средине који се могу описати специфичним организационим принципима и технологијама, односно инфраструктурама, чине основу наше савремене свакодневице. У данашњим развијеним државама појављује се све више посебних друштвених функција које, једна на другој, могу обезбедити несметано функционисање као резултат континуиране и непосредне интеракције (Капустина и др., 2023).

То се огледа и у значењу латинске речи инфраструктура, која се може превести као основна структура и уопште темељ. (Војни Лексикон, 1981). Поремећај или губитак неких од ових система може имати озбиљан утицај на одређене сфере друштва. Поменуте инфраструктуре се могу идентификовати као критичне, односно виталне (Сикимић, и Чихорић, 2022).

Због све већих потреба друштва, неодговорног коришћења ресурса од стране потрошачког друштва и нестанка традиционалних система и технолошких решења која су се раније користила међу широким слојевима, савремени инфраструктурни системи су сада постали незаменљиви у све већем броју животних области. То је добро илустровано на слици 1, која показује да је распрострањеност критичне инфраструктуре најобимнија у земљама развијених региона света (Војводић, 2015).

У односу на друштвени интегритет инфраструктура, основне димензије критичних фактора могу се идентификовати у простору и времену, за које морамо поменути квалитет услуге као неодвојиво везан фактор од пресудног значаја. Управо ово последње ствара посебно блиску везу са питањем степена друштвеног развоја, док претходна два значајно утичу на одржавање друштвене стабилности.

Слика 1: Глобална дистрибуција критичних инфраструктурних средстава (Nirandjan, 2022)

Несметано одржавање функција социјалног осигурања уз помоћ критичне инфраструктуре зависи од адекватне доступности. При томе је одлучујуће очување равнотеже између захтева друштва и капацитета доступних критичним инфраструктурама, што је један од најзначајнијих индикатора квалитета услуге за критичне инфраструктуре. Треба, међутим, напоменути да идеје веома блиске концептуалном обиму управљања услугама, овде трансплантиране из области пословне економије, дају важно упориште у разјашњавању питања која се тичу сигурности снабдевања критичних инфраструктура, али због свог друштвеног значаја већина ових услужних подручја не послује искључиво у економском окружењу слободног тржишта. Утицај који се остварује путем државно-правних инструмената које диктира јавни интерес је веома јак. Наравно, то може бити у веома различитим размерама у зависности од друштвеног, економског и политичког система.

Управљање услугама које имплементирају оператери критичних инфраструктура одвија се у систему који је креиран према димензијама услужног окружења. Број и физичке карактеристике прикључака који омогућавају опслуживање корисника који користи услугу утврђују се у зависности од броја услуга које се пружају и степена коришћења који се преко њих остварује. Они омогућавају задовољење потражње за капацитетом, која се дистрибуира на значајан број корисника, повећањем броја крајњих тачака услуге. Уколико ово резултира високим степеном безбедности услуге, то ће повлачити постепену, па и потпуну деградацију алтернативних решења, што може допринети драстичном повећању тежине организовања хитне помоћи у кризној ситуацији.

Овако успостављене тачке повезивања инфраструктура и комбинација њихових веза дају мрежни карактер критичних инфраструктура. Услуга, која је на тај начин широко и директно доступна кроз сложену хијерархијски структурисану мрежу, такође умножава број људи погођених могућим искључењима, прекидима и престанку рада.

Истраживања критичних инфраструктура су открила да је способност њиховог успостављања и ефикасног управљања својство правилно диферен-

цираних, развијених друштава. Инфраструктура, као систем који обезбеђује основну структуру нашег друштва, има специфичне карактеристике. Ове карактеристике показују која подручја морају бити концентрисана да би се обезбедио несметан рад. Хијерархија такође указује да се стварање безбедности мора спроводити на више нивоа, чија ће синергија пружити могућност очекиваног нивоа заштите.

Рад критичних инфраструктура даје одговарајућу стабилност и поузданост специфичним секторима друштва у којима оне испуњавају своју функцију. Предуслов за то је трајно обезбеђење потреба друштвене организације описане индивидуалним захтевима. Захтеви које намеће друштво, а који могу имати улогу у одржавању очекиваног нивоа услуге, односно у стварању стабилности, су следећи:

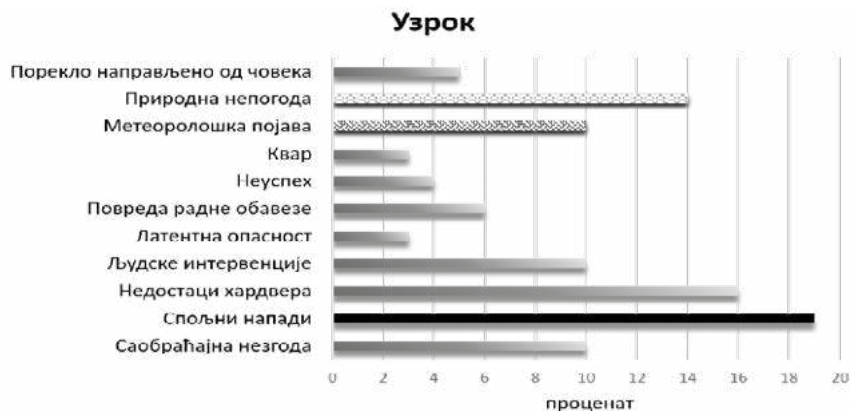
- континуитет пословања,
- доступност,
- продуктивност,
- ефикасност,
- осигурање квалитета,
- нормативно пословање,
- интегритет,
- поузданост,
- робустност.

У вези са основом њихове класификације као критичних према наведеним факторима, може се установити да је једна група наведених параметара везана за технологију, док се остале односе на друштвено окружење. Стабилност која се кроз њих пружа друштву је стога функција спољашњих и унутрашњих фактора. Ефекти спољашњих фактора могу се манифестовати директно или индиректно, узимајући у обзир сложеност механизма ефекта.

Виталне инфраструктуре се разликују не само по степену сложености ефеката на њих, већ и по величини поремећаја који изазивају у друштвеном функционисању. Последице спољашњих друштвених утицаја могу се јавити и са различитом тежином. У смислу озбиљности, то значи, с једне стране, повећање друштвено-географског обима ефеката поремећаја, а са друге стране све веће продужење њиховог временског трајања. На овај начин се степен угрожености друштва од виталних инфраструктура може мерити, између осталог, у индикаторима доступности.

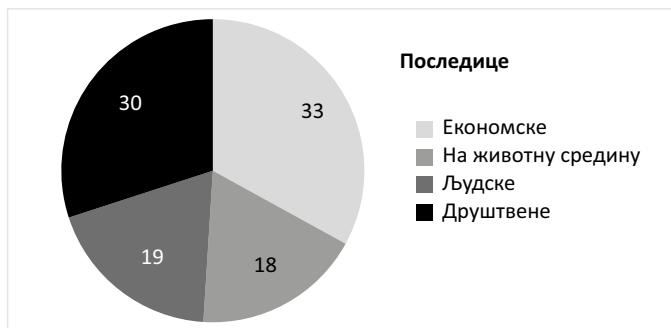
Основни значај приступачности и доступности критичних инфраструктура са становишта отпорности друштва добро карактерише чињеница да, док у развијеној земљи прекид од чак неколико дана може изазвати озбиљне проблеме у снабдевању, у мање развијеним регионима у свету, испадом који траје много дуже може се релативно ефикасно управљати са стране корисника.

Међутим, ни у развијеним земљама територијална дистрибуција безбедности није уједначена. Поремећаји изазвани елементарним непогодама у руралним срединама теже се суочавају него у урбанизованим срединама, које боље подржавају активности организација за реаговање на катастрофе (UNU, 2017). Обим догађаја изазваних социјалним поремећајима зависи и од осетљивости погођеног подручја на прекиде у раду. Садржај података на слици 2 указује на релативну важност претњи изазваних основним узроцима.

Слика 2: Релативна учесталост узрока оштећења (ARIA)

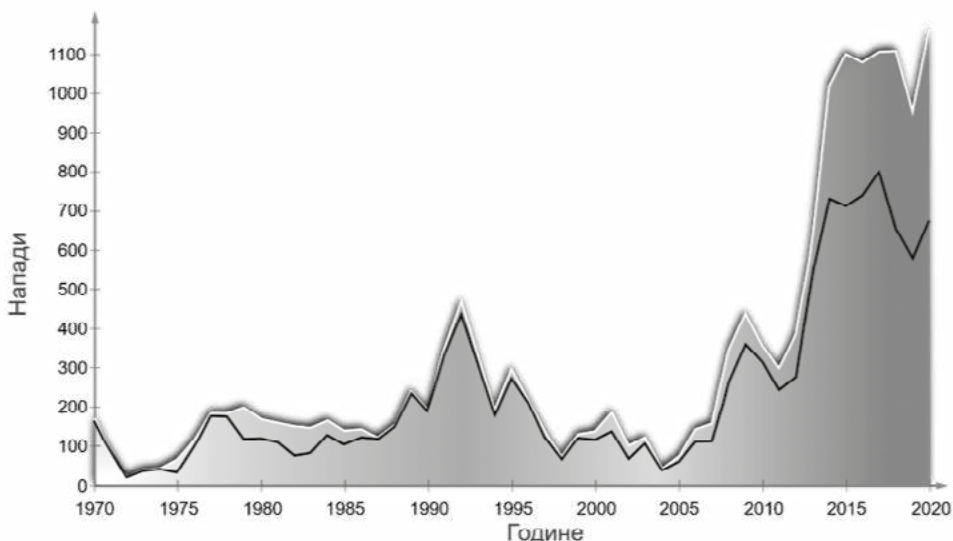
Поред тога, ситуација је управо супротна у погледу броја крајњих тачака погођених испадом и броја крајњих корисника који су погођени истим. Дакле, са становишта заштите становништва и јавног интереса и привреде, концентрација поремећаја је највећи изазов за друштво. Виталне инфраструктуре могу даље преносити ефекте штете на њих сразмерно њиховој друштвеној уграђености. Као секундарни ефекат, ове карактеристике могу продужити величину првобитне штете и погоршати последице. Ово су добро илустроване последицама различитих несрећа које се преносе кроз критичне инфраструктуре, приказане на слици 3.

Слика 3: Дистрибуција последица индустријских удеса који оштећују инфраструктуре (ARIA)

Ово је један од главних разлога зашто су терористички напади често усмерени против критичне инфраструктуре. Уопште, могли би повећати ефикасност ограничених ресурса терористичких група. Зато што им постаје могуће да то искористе да прошире моћ директног терористичког напада који се изводи са мало ресурса. Што умножава привид величине њихових способности друштву. Углавном је управо то уливање страха, а не повећање броја жртава циљ терориста, што се може видјети и из слике 4 састављене на основу глобалне базе података о терористичким нападима. То се јасно види и из чињенице да нивелација криве која показује апсолутни број терористичких напада на инфраструктуру иду готово паралелно са кривом пројектованих ноћних бројева без жртава.

Слика 4: Број терористичких напада на критичну инфраструктуру у поређењу са нападима без жртава (GTD, 2023)

Такође би било тешко покренути нападе на критичну инфраструктуру са много жртава, јер су данас оператери значајно повећали отпорност система. Дакле, спољни утицаји, укључујући и нападе, могу проузроковати значајну штету само уз помоћ других интерних безбедносних празнина и недостатака, што илуструју подаци у табели 1.

Таблица 1: Процент унутрашњих фактора који доприносе инфраструктурним удесима (ARIA)

Узроци	Процент
Управљање ризиком	23
Недовољна безбедносна култура	3
Организација контролних процедура	8
Идентификација ризика	3
Услови рада техничара	11
Обука и сертификације особља	3
Лоша ергономија	2
Организациони фактор	34
Остало	13

Корелације између рањивости и заштите

Инфраструктуре које раде са технолошким процесима који су посебно опасни по животну средину и становништво подлежу критеријумима безбедности које захтевају строги законски прописи. За њих, стварање одговарајућег система управљања безбедношћу оправдава поштовање строгих правила рада, као и одржавање техничких параметара под надзором државе. У случају критичних инфраструктура, држава мора повећати ефикасност мера оператера постављањем додатних мера заштите за спречавање безбедносних изазова, јер је гарантовање њихове функционалности основни друштвени интерес.

Циљ рада који се спроводи у светлу ових је утврђивање система критеријума за организацију неопходних националних задатака спровођења закона и принципа заједничке координације њиховог спровођења са оператерима анализом ефеката који изазивају поремећаје виталне инфраструктуре. Као резултат овог признања, које је сада изражено и на међународном нивоу, у европским земљама је започео процес који суочава оне који су заинтересовани са потребом за ефикаснијим одговорима. Међу њима су, посебно, челници владе и јавне управе и локалне самоуправе који обликују друштвене процесе појединих земаља (European Council, 2022).

Тренутно смо далеко од првих почетних корака, али се у исто време појавило много нових изазова, који постављају хитне задатке за државну управу и сектор одбране, као и за истраживаче. Због брзих промена у техничким достигнућима и смањења ресурса, такође морамо појачати наше напоре да заштитимо виталне системе наших друштава како бисмо избегли опасне ситуације. Не можемо губити толико времена на успостављање безбедности виталних инфраструктура колико смо изгубили на тражење до сада пређеног пута.

Заштита виталне инфраструктуре може се формулисати као систем свих правних, административних, безбедносних и организационих мера и процедура које оператери, власници, одговорна лица у секторима и организације јавне безбедности користе у координисаној сарадњи ради заштите људских, физичких, сајбер и економских димензија наше критичне инфраструктуре, за несметан рад и безбедност услуга (Nagy, 2011).

Методом анализе ризика можемо утврдити утицај инфраструктуре на безбедност друштва. Сваки ризик који се јавља у раду критичних инфраструктура може се описати вероватноћом штете која може бити узрокована искоришћавањем рањивости система од стране датог извора опасности (CWA 18024: 2023).

МЕТОДОЛОГИЈА

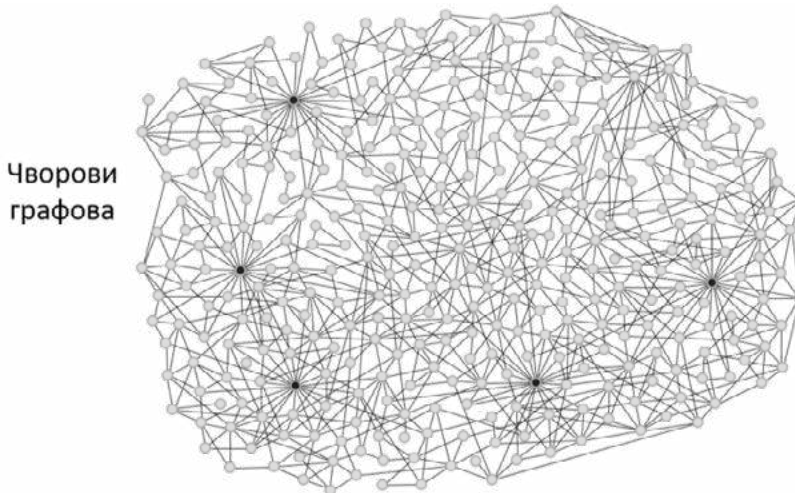
Неспорно је да су питања социјалне стабилности и безбедности виталних инфраструктура повезана са улогом и међузависностима становништва у гарантовању услова живота, сигурности живота и имовине и обављања основних јавних послова (Škego i Ateljević, 2015). Овај приступ, заснован на утврђивању редоследа важности за реализацију задатака заштите, заснива се на општим принципима система управљања кризним ситуацијама који су дизајнирани за решавање ванредних ситуација. Рационалност овога је ван сваке сумње, јер се у таквим ситуацијама успешно ублажавање не може замислити ни на који други начин осим планирањем задатака на основу рангирања заснованог на вредности са циљем да се минимизирају друштвени губици (Мићовић, 2016). На основу резултата нашег истраживања у овој области, задаци заштите критичних инфраструктура се такође могу тематизирати по временском реду у зависности од еволуције безбедносне ситуације:

1. Током периода оснивања:
  - процена ризика,
  - одређивање приоритета ризика,
  - развој решења заштите за смањење ризика,
  - пројектовање система заштите;
2. Током периода непрекидног рада:
  - спречавање настанка ванредних ситуација и
  - понављање цикличних безбедносних прегледа;
  - покривање откривених сигурносних рупа;
  - припрема за суочавање са критичним ситуацијама;
3. Током одговора на последица повреде:
  - елиминисање основних узрока инцидената,
  - смањење штета,

- минимизирање трајања прекида,
- имплементација протокола који ослобађају алтернативне изворе ресурса,
- повратак у нормалне, контролисане услове рада.

Међутим, друштвени ефекти изазвани оштећењем критичне инфраструктуре не зависе само од процене значаја услуга које пружају. На озбиљност и друштвени ризик последица потенцијалних поремећаја суштински утиче њихова рањивост, која открива степен изложености поремећајима (Pavić i Jokanović, 2021).

Отпорност саме инфраструктуре на претње може се утврдити и као резултат вишестепеног теста, у коме преовлађује утицај многих фактора. Са становишта рањивости, важан је територијални или виртуелни обим инфраструктуре, јер одређује на који сегмент друштва повезаног са њом утичу услуге које пружа. Све већа величина налик графикону смањује осетљивост на појединачне изворе опасности који оштећују елементе. Пројектовањем датог фактора претње на неколико елемената који обављају исту функцију, то резултира нижим релативним нивоом претње услед преоптерећења у правцу могућих алтернативних сегмената замене (Barabási, 2006). Ово се може видети на слици 5.

Слика 5: Структура инфраструктурне мреже која обезбеђује алтернативне приступне путеве (*Уредили аутори на основу Albert, 2000*)

Оно што је можда још важније јесте да је вероватноћа штете која може изазвати тотални колапс великих система веома ниска уколико се предузму одговарајуће мере заштите.

ЗБОРНИК РАДОВА

Утицај на безбедност друштва може настати и као резултат синергије инфраструктура. Неки од њих могу утицати на наше заједнице у различитом степену од других. Главне манифестације вишеструке синергије су снабдевање електричном енергијом и информационо-комуникациони системи.

Њихова заштита не захтева увек правовремену изолацију или потпуно искључење оштећених елемената. Ово је због динамичке интеракције између виталних инфраструктура и њиховог друштвеног окружења. Ако је ово хармонично, онда је очекивани циљ друштвене стабилности испуњен.

Фактор сигурности услуге, који је важан са друштвеног становишта, је сте капацитет у складу са потребама. Ово, као параметар у односу на јединицу времена, и као такве промене током времена одлажу крајњи корисници услед инерције динамике технолошких процеса који управљају критичном инфраструктуром. Губитак времена који прати промену капацитета је неопходан фактор који се не може елиминисати. Приликом идентификовања безбедносних изазова и, као резултат, спровођења одговора, то даје временску предност за увођење оперативних мера, у оквиру којих се, ако је могуће, мора активирати систем заштите.

Приликом кварова везаних за нормалан рад, систем алата за управљање догађајима који обављају регулаторне послове захтевају додатке подржане додатним могућностима за управљање инцидентима у ванредним ситуацијама ван оперативних процедура. Ово се заснива на оперативним корацима служби одбране који се одржавају у јавном интересу. Приликом планирања интервенције одбрамбених организација за основу се мора узети ниво социјалних ризика. Уколико анализе покажу да се не може постићи жељени ниво безбедности, безбедносни систем се мора допунити. То можемо видети у законски прописаном проширењу надзора националне безбедности одређених критичних инфраструктурних елемената или чак у размештању снага за заштиту објеката појачања укључених у акционе планове оружаних агенција за спровођење закона.

Истовремено са последњим корацима у управљању кризом, претпоставља се да може доћи до озбиљних потешкоћа у снабдевању, што се не може занемарити у администрацији одбране. Током ових периода, резерве и капацитети за хитне случајеве који се могу користити за замену изгубљене инфраструктуре могу пружити корисну услугу за замену виталних услуга које пружају ове инфраструктуре. Надлежне организације треба да размисле о планирању ових акција током припремног периода, посебно у области заштите становништва.

РЕЗУЛТАТИ

Током нашег истраживања утврдили смо да је услед последица климатских промена повећана учесталост природних катастрофа које угрожавају виталну инфраструктуру и злонамерне штете. Овај налаз можемо узети као

полазну тачку када разматрамо рањивост друштва кроз критичне инфраструктуре. Истраживање друштвених ефеката преливања поремећаја који настају у инфраструктури због њих је одлучујуће за ефикасност заштите.

Друштвени циљ функционисања критичних инфраструктура је да обезбеди да, кроз њихово коришћење, ресурси и услуге неопходни друштву буду континуирано доступни и употребљиви.

Као резултат тога, што се тиче безбедности услуга, друштвена очекивања према инфраструктури се јављају првенствено у области одржавања доступности. Из тога произилази да се морају искључити све околности које потрошачку страну друштва остављају неснабдеваном.

На основу нашег истраживања, верујемо да критичне инфраструктуре могу бити угрожене са ове тачке гледишта било каквим интерним прекидом или абнормалношћу који утичу на систем управљања безбедношћу или технологијом, као и људским грешкама. Ово је праћено случајним незгодама изазваним спољним факторима, као и намерним штетним људским понашањем. Смањење ризика повезаних са овим захтева адекватно се може постићи кроз следеће:

- развојем робусности критичних инфраструктура,
- давањем приоритета њиховој заштити и повећањем њихове безбедности, као и
- повећањем способности организација за превенцију штете и
- применом хитних решења за поступање у ванредним ситуацијама.

Превентивне мере континуитета пословања и ефикасна реализација задатака служе само за одржавање несметаних услова рада. Сама таква припрема и повећање отпорности не обезбеђују реализацију циљева јавне политике и отклањање претњи изазваних распадом.

Односно, са становишта друштва, примарни приоритет је извођење услуге, а не само по себи очување оперативности критичне инфраструктуре без безбедности услуге. У недостатку службе, они више не могу чинити стубове и темељ друштва. Они се деградирају у структуре без функционалних функција. Не може испунити своју сврху, може се посматрати само као скуп одвојених елемената система. Да то не би био случај, адекватан садржајни елемент заштите мора бити осмишљен у складу са одговорима на следећа питања:

- На коју врсту претње треба рачунати?
- Како се претње могу смањити?
- Која је рањивост дате критичне инфраструктуре?
- Које су заштитне мере потребне?
- Који су услови за њихово спровођење?
- Како и са ким да сарађујемо у отклањању последица?

Поред оштећења критичних инфраструктура које угрожавају специфичну безбедност услуга, морамо узети у обзир и феномен квази-претњи, јер се друштвене реакције не могу огледати само у негативним одговорима на директну штету. Може бити опасно и због ризика изазваног претњом, осећањем несигурности.

Други латентни елемент преношења штете на критичну инфраструктуру је сама друштвена паника, која се може манифестовати у примарном утицају моралних и бихевиоралних промена, поверења јавности, па чак и пољуљања друштвеног поретка.

Из горе наведеног разлога, друштвени медији сада такође морају бити класификовани као критичне инфраструктуре. Непоткријепљене гласине шире се непромишљено, али углавном намерно, кроз њих садрже могућност друштвене кризе широких размера. Дезинформације које се намерно подстичу на овај начин су данас уобичајена пракса међу методама организација за интересованих за дестабилизацију, које могу имати озбиљне јавну безбедност и друге аспекте без одговарајуће контроле националне безбедности. Губитак поверења међу широким друштвеним слојевима може довести не само до нереди, већ и до стварања атмосфере панике, која у дужем случају може бити и препрека нормалном функционисању државе, изазивајући даље јачање кризних појава.

Ако таласи незадовољства избију у нереди, јавна безбедност може постасти неодржива, услед чега чак може престати и способност државе да функционише. Друштвено незадовољство које је уследило може резултирати дефинитивним друштвеним хаосом, какав можемо видјети у неким земљама северне Африке или Блиског истока.

У таквом случају, деградација важних функција заједнице у обезбеђивању непосредне физичке егзистенције грађана и обликовању њиховог осећања моралне сигурности може бити погодна за пољуљање поверења јавности и изазивање понашања која угрожавају јавну безбедност, панику, нереди и бити покретач даљег рушења. Утицај медија који се користи за обликовање друштвеног мишљења може играти одлучујућу улогу у томе, било за или против.

Инфраструктура медија и глобалне информативне мреже пружају додатну прилику терористима или спољним силама које подстичу незадовољство да постигну што је могуће више неизвесности и да утичу на јавно мњење доводећи их у заблуду. Извјештаји медија, који често имају тенденцију преувеличавања, могу такве терористичке или субверзивне акције учинити још шокантнијим, допирући до готово читавог друштва, што такође може помоћи починиоцима да дођу до информација неопходних за процјену ситуације изазваног ефекта. Захваљујући пре свега претераним реакцијама које су последица појачаног осећања страха међу становништвом, ови догађаји могу

подстаћи грађане да претерано реагују на оно што виде и подстаћи их да паниче и учествују у нередима (Бакрески и др, 2017).

С друге стране, службе безбедности су засуте пријавама о незаконитим радњама, што преоптерећује њихове капацитете. Између осталог, искуство кризне комуникације током епидемије COVID 19 скренуло је пажњу на важност спречавања социјалне панике која утиче на здравствени систем као критичну инфраструктуру. У том процесу, чак смо се суочили са намерним ширењем хорор прича. У Мађарској, поред заштите од епидемије, законодавац је такво понашање у циљу рушења поверења јавности учинио кажњивим законом (Btk., 2020).

ЗАКЉУЧАК

Као што смо видели, појачано спровођење безбедносних гаранција у одржавању континуитета пословања виталних инфраструктура је у интересу друштва у целини. На безбедносна питања наше зависности од критичних инфраструктура може се одговорити само на основу поновљених анализа ризика.

Морамо побољшати заштиту наших виталних система са добро развијеним заштитним процедурама на које се ослањају. У супротном, постојећа социјална кохезија у нашим заједницама може чак и потпуно попустити. Као резултат тога, у дизајну одбране истиче се делегирање одговорности за координацију и управљање кризним ситуацијама на надлежне организације. Обављање оваквих задатака организације безбедности захтева сложен систем алата, као и стручност у интегрисаној организацији одбране и широким друштвеним односима. Дакле, у заштити критичних инфраструктура, институционалном систему унутрашњих послова који је задужен за одржавање унутрашње стабилности друштва мора се дати приоритет у блиској сарадњи са оперативном страном и стручним компетенцијама (Павловић, 2015).

ЛИТЕРАТУРА

- Albert R. – Jeong, H. – Barabási A.-L. (2000): Error – Attack Tolerance in Complex Networks. *Nature*. 406, 378. Преузето 14. 01. 2024. <https://www.nature.com/articles/35019019>
- ARIA, Online Database, French Ministry of Environment, Bureau for Analysis of Industrial Risks and Pollutions. Analysis, Research and Information on Accidents, Преузето 12. 11. 2023. https://www.aria.developpement-durable.gouv.fr/?lang=en&s=infrastructure&fwp_recherche=infrastructure
- Barabási A.-L. (2006): A hálózatok tudománya: a társadalomtól a webig. *Magyar Tudomány* 167(11), 1298–1309. Преузето 23. 12. 2023. <http://www.matud.iif.hu/2006-11.pdf>

- Btk. (2020) Krivični zakonik: GLAVA XXXII. ЗЛОЧИНИ ПРОТИВ ЈАВНОГ МИРА, Члан 337. Ширење гласина (на мађарском: Bűntető Törvénykönyv, XXXII. Fejezet, A KÖZNYUGALOM ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK, 337. § (2) bek.) Rémhírtérjesztés.
- CWA 18024:2023 CEN WORKSHOP AGREEMENT (2023) Emergency management - Incident situational reporting for critical infrastructures. Преузето 02. 10. 2023. <https://www.cenelec.eu/media/CEN-CENELEC/CWAs/RI/cwa18024.pdf>
- European Council. (2022). *Directive (EU) 2022/2557 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on the resilience of critical entities and repealing Council Directive 2008/114/EC*, Official Journal of the European Union, Brussels.
- Eversberg D., Koch, P., Holz J., Pungas L., Stein A. (2022): Social relationships with nature: elements of a framework for socio-ecological structure analysis. In: Innovation: The European Journal of Social Science Research, Преузето 12. 10. 2023. <https://doi.org/10.1080/13511610.2022.2095989>
- GTD (2023), Global Terrorism Database, Преузето 14. 11. 2023. <https://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?chart=overtime&search=infrastructure>
- Kapustina N.V., Sadykov A.I., Podhorský J. The role of infrastructure investment in economic growth and balanced regional development. *Finance: Theory and Practice*. 2023;27(2):50-63. (In Russ.) DOI: 10.26794/2587-5671-2023-27-2-50-63, Преузето 17. 10. 2023.
- Lovgren S., (2017) Angkor Wat's Collapse From Climate Change Has Lessons for Today - The powerful civilization was hammered into oblivion by drought and floods, underscoring the connections between climate and people. *National Geographic*, Преузето 10. 10. 2023. <https://www.nationalgeographic.com/science/article/angkor-wat-civilization-collapsed-floods-drought-climate-change>
- Nagy R., (2011) Survey of the Theoretical and Practical Problems of Critical Infrastructure Protection, PhD. Dissertation, Zrínyi Miklós National Defence University, (In Hungarian: A kritikus infrastruktúra védelme elméleti és gyakorlati kérdéseinek kutatása)
- Nirandjan S., Koks E. E., Ward P. J., Aerts J. C. J. H. (2022). A spatially-explicit harmonized global dataset of critical infrastructure. *Scientific Data*: , 4(2), 1–13. <https://doi.org/10.1038/s41597-022-01218-4>
- Pavić M., Jokanović I., (2021) Legislation on critical infrastructure in the Republic of Serbia, the region and the European Union, University of Novi Sad, Faculty of Civil Engineering, Subotica, Serbia, Zbornik radova Građevinskog fakulteta, Subotica (39), 17-28. Преузето 10. 10. 2023. <https://www.gf.uns.ac.rs/~zbornik/doc/ZR39.02.pdf>.
- Škero M., Ateljević V., (2015) Zaštita kritične infrastrukture i osnovni elementi usklađivanja sa direktivom saveta evrope 2008/114/ES. *Vojno delo*, (67) broj 3, 192-207 Преузето 11. 26. 2023. DOI: 10.5937/vojdelo1503192S
- UNU (2017), United Nations University Institute for Environment and Human Security, *Five things you need to know about critical infrastructures*. Преузето 23. 11. 2023. <https://ehs.unu.edu/news/news/five-things-you-need-to-know-about-critical-infrastructures.html>
- Vojni Leksikon (1981) Vojnoizdavački Zavod, Beograd, 179.

- Војводић М., (2015). Критична информациона инфраструктура, у Право ИКТ, Преузето 04. 10. 2023. <http://pravoikt.org/kriticna-informaciona-infrastruktura/>.
- Мићовић М., (2016). „Безбедносни аспекти функционисања критичне инфраструктуре у ванредним ситуацијама” докторска дисертација, Факултет безбедности, 122–128. Преузето 10. 10. 2023. <https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/8472/Disertacija.pdf?sequence=6&isAllowed=y>.
- Бакрески О., Милошевска Т. и Алчески Ѓ., (2017) Заштита на критична инфраструктура. Комора на Република Македонија за приватно обезбедување, , ISBN 978-608-65990-4-1, Скопје, стр. 104-130.
- Сикимић М., Чихорић С. (2022). Заштита персоналних података у Републици Српској. Сборник научних студија „Актуалне проблеме безбедности” Московски државни областни универзитет, Москва, стр 53-66.
- Стрика Д., (2015) Политиколошки аспекти угрожавања. Тематски Зборник - заштита критичне инфраструктуре у републици српској критичне инфраструктуре, Преузето 16. 11. 2023. <https://defendologija-banjaluka.com/images/Zbornici/8%20-%20ZBORNIK%20-%20Kriti%C4%8Dna%20infrastruktura,%202015..pdf>

КРИТИЧЕСКИЕ ИНФРАСТРУКТУРЫ В СВЕТЕ ОБЩЕСТВЕННЫХ ВЫЗОВОВ

Rudolf Nagy

Анотација: Социјална диференцијација открила ресурсе за развој, повољајући друштву дастићи још виших циљева. Повећање ефикасности захтевало је високу степен специјализације, која је изашла из оквира одређене тачке и захтевала стварање аутономних организационо-технолошких услова. У модерним развијеним државама на нивоу друштва у целима повећава се број специјализованих функција, које, опирајући једна на другу, стварају непрекинути и непосредни низ социјалних захтева. Ове социјалне функције извршавају се кроз потрошњу и производњу услуга и производа. Ово може бити реализовано само при одговарајућим и стално доступним условима и околностима. Анализа наше инфраструктуре показује, да модерно друштво сусреће озбиљне проблеме у резултату научно-техничког напретка. Демографске, социјалне, технолошке и еколошке промене створиле су сложено окружење безбедности, на које може бити гарантовано само на вишем нивоу безбедности. У интеракцији угрозе и одбране безбедност се постиже кроз смањивање, уклањање и спречавање негативних фактора дејства. Ипак, за успео достићи циљева потребно је извршити анализа социјалног контекста коришћених инструмената.

Кључне речи: критичка инфраструктура, изазов, угроза, социјална безбедност.

CRITICAL INFRASTRUCTURES IN THE LIGHT OF SOCIETAL CHALLENGES

Rudolf Nagy

Abstract: Social differentiation has unlocked resources for development, enabling society to achieve ever greater goals. Increasing efficiency has required a high degree of specialisation, which has gone beyond a certain point and has required the creation of autonomous organisational and technological conditions. In today's developed states, there is a growing number of specialised functions at the level of society as a whole, which, building on each other, generate a continuous and direct series of social demands. These social functions are performed through the consumption and production of services and products. These can only be realised under appropriate and continuously available conditions and circumstances. An analysis of our infrastructures shows that modern society faces significant challenges as a result of scientific and technological progress. Demographic, societal, technological and environmental changes have created a complex security environment to which responses can only be guaranteed at a higher level of security. In the interplay between threat and protection, security is achieved by reducing, eliminating and averting negative impact factors. To be successful, however, we need a proper analysis of the social context of the instruments used.

Keywords: critical infrastructure, challenge, threat, social, security.

НЕКИ ИЗАЗОВИ ПО УЛОГУ ПОЛИЦИЈЕ У СИСТЕМУ ВЛАДАВИНЕ ПРАВА

др Радомир Зекавица¹

Криминалистичко полицијски универзитет

Апстракт: Да би владавина права постојала и успешно се остваривала потребно је да улога полиције буде у потпуности прилагођена оним очекивањима која владавина права подразумева. На првом месту то је законит рад полиције, адекватна заштита основних права и слобода грађана и транспарентан и одговоран рад полиције. У мери у којој једно друштво успева да рад своје полиције прилагоди тим захтевима, у тој мери је и сама владавина права остварива. Но, изазови са којима се полиција суочава у свом раду су бројни. Циљ овог рада јесте да укаже на један од изазова који је у вези саме перцепције полиције о њиховој примарној улози у владавини права. Стога ћемо најпре указати на основно значење владавине права, а затим на амбивалентну природу полицијске професије пред којом је, с једне стране, захтев за строгим придржавањем права, а са друге, захтев за ефикасношћу њеног рада. Амбивалентна природа и уједно унутрашња контроверза полицијске професије огледа се управо у специфичној перцепцији полиције да ова два захтева не могу да буду остварена увек са истим степеном успешности, те да ефикасност полиције може и треба понекад да има предност у односу на строги захтев легалности њеног рада. У тој анализи фокус ће бити на резултатима емпиријских истраживања која су у Републици Србији спроведена, а која указују на степен присутности овог феномена.

Кључне речи: владавина права, полиција, ефикасност, законитост, одговорност

УВОД

Време у којем живимо ставља пред полицију бројна искушења на која треба адекватно одговорити. Да ли ће то она учинити у највећој мери зависи од ње саме. Међутим, не треба сметнути с ума чињеницу да је полиција кроз историју често била и остала инструмент у рукама државне власти, те као таква била често злоупотребљена. Отуда, један од кључних изазова по улогу полиције у владавини права јесте управо однос који политичка власт има према њој. Ако је тај однос утемељен у законима који штите темељне вредности демократског друштва, посебно основна права и слободе грађана, и ако је заштита тих вредности захтев који и сама политичка власт поставља

¹ Редовни професор на Криминалистичко полицијском универзитету, е-mail: radomir.zekavica@kpu.edu.rs

пред полицију, онда је могуће говорити и истински демократском друштву у којем полиција, као важан део система државне управе, има значајну улогу у његовом очувању. Није претерано рећи да је један од кључних критеријума на основу којих је могуће направити разлику између демократског и недемократског режима управо улога полиције у датом друштву, односно питање њене кључне вредносне утемељености. Међутим, чак и у друштву у којем су демократске вредности и традиција утемељени, пред полицијом су бројни изазови који на различите начине могу да је одвоје од владавине права. Један од њих је у вези њихове перцепције легалитета рада полиције као основном захтеву који владавина права поставља пред њих. Кључни изазов који је у вези тога могуће уочити јесте склоност полиције да ефикасност свог рада, посебно у области сузбијања криминалитета, виде као циљ који не може бити увек у потпуности остварен уколико се њихов рад увек темељи на строгом поштовању закона, односно свих оних законских ограничења која су дефинисана ради ограничавања моћи полиције и њеног потенцијално арбитарног поступања. Основни циљ овог рада јесте да укаже на све специфичности овог феномена и његове контроверзе у контексту улоге полиције у очувању владавине права. Да би тај циљ остварили, потребно је најпре да утврдимо основно значење владавина права. Након тога ћемо прећи на анализу специфичности полицијске професије у светлу амбивалентног односа захтева за легалношћу и захтева за ефикасношћу рада полиције.

ВЛАДАВИНА ПРАВА – УТВРЂИВАЊЕ ЗНАЧЕЊА

Расправа о владавини права траје колико и сама мисао о држави и праву. Њен почетак се везује за античку политичку филозофију, у оквиру које је дилема о владавини закона или људи била незаобилазна тема полемике о најбољем типу државног уређења. Одговори на ову дилему су утврдили два правца могућег решења ове дилеме - Платонов у оквиру којег се јавља мисао о владавини краљева филозофа, и Аристотелов у оквиру којег се поменута дилема решава несумњивом подршком владавини закона утемељених у уму (в. Зекавица, 2018). У потоњим временима, расправа о овом питању је додатно искристалисала два опречна правца која су додатно појачала јаз између идеје о владавини закона и владавини људи. Улпијанова теза да воља владоца има законску снагу (*Quod principi placuit legis habet vigorem*) јасно указује на тај други правац развоја мисли о поменутој идеји, који је наставио са својим развојем све до савременог доба у којем доживљава реинтерпретацију од стране Карла Шмита и његовог децеизионистичког става да је закон (право) заповест фирера. Ова максима одражава схватање да апстрактне правне норме не могу имати превагу над вољом владара – израз става према коме у држави постоји суверена врховна власт која је извор права и као таква виша од закона, тј. *legibus solutes*.

Борба за владавину права је тако вековима била борба за ограничавањем политичке власти, односно борба за политику под окриљем и у границама права. Отуда је она неретко била осуђена на пораз, јер успоставити владавину права подразумева ограничавање моћи која по својим иманентним законитостима тежи ка увећању и одсуству контроле. Владавина права је тако увек била суочена за изазовима који су ову племениту идеју претварали у идеал, а саму борбу за њено остваривање у својеврсну борбу са ветрењачама.

Осим тога, једно од суштинских, а уједно и претходних, питања на које треба да се одговори јесте шта је то уопште право и, с тим у вези, како то право може да влада, и какво право треба да влада? Да ли је владавина права исто што и владавина закона, у њиховом формално-позитивистичком тумачењу, или нешто више? Уколико се опет осврнемо на старе Грке могуће је уочити да владавина права у њиховом тумачењу није и не може бити владавина било каквих закона, већ само оних који су утемељени у уму. Дакле, владавина права и владавина закона нису исто, јер ово друго може бити и онда када закони нису утемељени у уму. Временом, расправа о владавини права манифестовала се као расправа између природноправног и позитивистичког приступа праву, посебно у другој половини 19. века и првој половини 20-ог, када ово друго тумачење права доживљава врхунац у чистој теорији права Ханса Келзена. Келзеново чишћење права од свих ванправних елемената (посебно од вредности) довело је до изједначавања права и закона, под условом да ови други задовољавају критеријме формалне исправности (Келзен, 1998). Карлу Шмиту је тако било лако да са позиције правног позитивизма констатује да је и Хитлерова држава заправо правна држава, пошто су закони на основу којих је омогућен холокауст прошли предвиђену формалну процедуру доношења, стекавши тиме важење и обавезност по све („немачка правна држава Адолфа Хитлера“). Наравно, такав став је захтевао реконструкцију изворног појма правне државе, која се огледала у напуштању његових либералних принципа. То се најјасније види у Шмитовој тези о томе да закон није ништа друго до воља вође (правни децизионизам), чиме су у потпуности обесмишљени идеја о супрематичности закона као темељни принцип правне државе, принцип општости закона као и забрана његове ретроактивности.²

Након Другог светског рата и свог зла које је он са собом донео, изнова су се отворила питања која су правнике опет ставила у позицију да преиспитају свој строги формалистички приступ и да изнова отворе врата ка вредностима у свету права. Почетак такве праксе везује се за Густава Радбруха (Gustav Radbruch) и његово виђење права као стварности чији је смисао да служи правној вредности, идеји права (Радбрух, 1998: 38). Право постоји да би слу-

² Могуће је навести бројне законе који то потврђују. Тако: закон од 2. августа 1934. године којим се наређује државна сахрана за председника Хинденбурга, затим закон од 3. јула 1935. којим се национасоцијалистичка партија ослобађа обавезе плаћања пореза, закон од 3. јула 1934. којим се легализују све мере предузете у циљу гушења Ремове побуне и бројни други (Нојман, 2002: 55).

жило трима вредностима – правди, сврсисходности и правној сигурности. У свом есеју Законско неправо и надзаконско право, писаном непосредно после Другог светског рата, Радбрух уводи појмове „законско неправо” и „надзаконско право”, додатно продубљујући јаз између свог учења и правног позитивизма. Право, према Радбруховом мишљењу, може позитивно важити чак и када је неисправно. „Али, када се не тежи за правдом”, истиче даље Радбрух, „када се једнакост, која чини језгро правде, приликом доношења прописа позитивног права свесно оспорава, онда закон није само неисправно право, он тада, штавише, нема правну природу” (Ibid: 228).

На сличном је трагу био и Лон Фулер (Lon Fuller) са својим процедуралним концептом природног права и унутрашњом моралношћу правног система. Наиме, да би један правни систем постојао, он мора, према Фулеровом мишљењу да испуњава одређене критеријуме ваљаности. То су: 1) општост, 2) објављивање, 3) забрана ретроактивности, 4) јасност, 5) непротивречност, 6) остваривост, 7) стабилност правних правила, и 8) сагласност у понашању органа позваних да примене правна правила и објављених правила. Ова својства Фулер назива унутрашњом моралношћу права, одређујући своје учење као процедуралну верзију природног права (Фулер, 2011: 54-55).

На сличан, али себи својствен, начин формални концепт владавине права види један од водећих савремених теоретичара права, Џосеф Раз (Jozef Raz). Раз полази најпре од минималистичке тврде да владавина права није ништа друго до оно што се тим каже – владавина права, што значи да људи треба да се повинују законима и да се управљају њима. Да би то било остварено, право мора да буде у стању да управља људским поступцима. То је, према његовом мишљењу, базична идеја владавине права која се може остварити уколико се испуне неколико кључних принципа, попут: закони морају да делују *pro futuro*, да буду отворени и јасни, да буду релативно стабилни, да доношење појединачних законских одлука буде руковођено отвореним, стабилним, јасним и општим правилима, да судство буде независно, да се поштују принципи природне правде, да се судовима дају контролна овлашћења над применом других принципа, да судови буду лако доступни, као и да дискреција органа надлежних за превенцију криминалитета не заобилази право (Raz, 1979: 225-226). У ширем смислу, теоријска основа формалног концепта владавине права је правни позитивизам и сходно томе вредносно неутрални приступ праву и владавини права опште.

Изузетно богата расправа о владавини права нема само академски и научни значај. Она има знатно шири друштвени значај који произлази из две основне чињенице. Прва је та што владавина права, ужива легитимитет који је вишеструко утемељен. Захваљујући таквом легитимитету, владавина права је вишеструко пожељан концепт, нарочито у транзиционим и постконфликтним друштвима у којима се његово остваривање види као начин трајне политичке и економске стабилизације. С тим у вези је друга чињеница из које про-

излази шири друштвени и практични значај поменутих расправа о владавини права. Она се огледа у бројним напорима међународне заједнице да успостави институције владавине права у свету. Имајући то у виду, није без значаја да ли се владавина права посматра као формални или супстанцијални концепт. Да ли се у покушајима њеног остваривања иде ка минимуму институционалних решења која треба да обезбеде елементарно функционисање правног система, или пак ка садржински одређеном моделу.

Ово питање је од пресудног значаја и за анализу улоге полиције у владавини права. Јер у првом случају улогу полиције је могуће посматрати кроз призму законитог рада полиције, полазећи од захтева за законитошћу рада органа државне управе као довољним критеријумом постојања владавине права. У другом случају, захтеви које владавина права поставља пред полицију надилазе формалне принципе законитости и пре свега отварају питање адекватне заштите основних права и слобода од стране полиције. У даљем тексту овог рада фокусираћемо се на императив законитог рада полиције као кључним захтевом владавине права (и то како њеног формалног, тако и супстанцијалног схватања), а у контексту његовог односа према императиву ефикасности и указати на специфичне појаве и контроверзе у поступању полиције који овај однос чине комплексним и амбивалентним.

Захтев за легалношћу рада наспрам захтева за ефикасношћу рада полиције и кључне контроверзе њиховог односа

Кључни захтев који се пред полицију поставља у владавини права јесте да њен рад буде утемељен у закону. Оно што се од полиције очекује јесте да се приликом обављања својих делатности стриктно придржава оног што право налаже. Оно што право каже, како истиче Диксон (Dixon), јесте оно што полиција ради (Dixon, 1997: 1), а слобода полиције у примени права треба да буде сведена на минимум.

Овакав, строго легалистички приступ у тумачењу односа полиције према праву, трпи извесне критике. Суштину ове критике могуће је видети у приговору да се природа полицијске делатности, њене специфичности, као и њен однос према захтевима владавине права, не могу објаснити искључиво кроз утицај који на њу остварује право. Поред тога, природа односа полиције и права се, још мање, може третирали на начин који би примену права од стране полиције третирао као механичку радњу у којој полиција има улогу „аутомата“ за његову примену. Осим права на рад полиције утичу бројни фактори, а посебно они који произлазе из специфичности полицијске професије и полицијске супкултуре која се под њиховим утицајем ствара. Заправо, пуно разумевање свих специфичности полицијске професије, па и њеног односа према праву и легалитету њеног рада није могуће без увида у феномен полицијске супкултуре.

Почетак његовог проучавања везује се за шездесете године XX века и истраживања Џерома Сколника (Jerome Skolnick). У својој студији *Justice*

Without Trial Сколник међу првима указује на везу одређених специфичности полицијске професије и полицијског радног окружења и начин на који оне могу да утичу на степен посвећености полиције владавини права. Како истиче Сколник, кључни проблем улоге полиције у демократској држави утемељеној у владавини права се огледа у чињеници да је полиција у демократском друштву задужена, између осталог, за одржавање реда. Но, она је уједно и део државне бирократије чија је идеологија заснована је превасходно на иницијативи службеника, радије него на дисциплинованој оданости правилама и процедурама. Супротно томе, владавина права наглашава индивидуална права грађана и ограничења иницијативе државних службеника. Ова тензија између оперативних консенквенци идеје реда, ефикасности и иницијативе, на једној страни, и законитости, на другој, представља принципијелни проблем полиције као демократске и законске организације (Skolnick, 1966:6). Право је, како истиче Сколник, примарни инструмент очувања социјалног реда и поретка. Полиција примењујући право одржава ред, али уједно то исто право полицији често намеће ограничења у ефикасном очувању реда као њеном примарном задатку. Сколник тако, међу првима указује на једну од специфичних карактеристика полицијске функције која се огледа у њеној унутрашњој вредносној подељености (ефикасност-законитост) и то у контексту шире анализе улоге полиције у демократском друштву.

Посебно је занимљиво његово виђење основних карактеристика тзв. радне личности полицајца (*working personality*), а то су: опасност, ауторитет и константни притисак за већом продуктивношћу и ефикасношћу рада (Ibid: 44). Овим појмом и тамачењем ових трију карактеристика, Сколник је покушао да објасни на који начин социјално окружење полиције утиче на њен капацитет да одговори захтевима владавине права. Тако, опасност полицијског посла произилази из чињенице да се полицајци готово на свакодневном нивоу суочавају за ситуацијама високог ризика и непредвидивим последицама сусрета са различитим особама, посебно у области сузбијања криминалитета. Таква, високоризична природа полицијске професије претвара полицајце у генарано сумњичаве особе, што даље води ка вишем степену социјалне изолације полиције од грађанства. Осим тога, опасност полицијске професије је, према Сколниковом мишљењу, на специфичан начин повезана и са питањем ауторитета полиције. Како истиче Сколник, начин на који полиција треба да спроводи право и кажњава прекршиоце обично је повезана са сликом њене пуританске чистоте. Међутим, у сваком конкретном сусрету, питање ауторитета може да буде постављено у ситуацији када нека одлука треба да се спроведе. Опасност полицијског посла често доводи до тога да спровођење закона од стране полиције не може увек да одговара захтевима пуританског морала, што полицију често ставља под оптужбу моралне хопокризије. Опасност и ауторитет су тако повезани елементи радне личности полицајца. Сколник издваја и трећи елемент полицијског радног окружења – константни притисак на полицију да буде продуктивна и ефикасна у свом раду. Претходна два еле-

мента се морају анализирати у светлости овог притиска јер он најбоље осликава услове и узроке евентуалног кршења законских норми од стране полиције. То из разлога што овај притисак може да имплицира захтев да се понекад буде ефикасан, пре него законит (Ibid, 228).

Елементи радне личности полицајца и одређене карактеристике полицијског професионалног окружења указују на кључне разлоге потенцијалног негирања владавине права од стране полиције. Сколник тако издваја пет таквих разлога и то: социјална психологија полицијског посла која настаје кроз везу карактеристика радне личности полицајца, професионалног окружења и владавине права; улога полиције у одржавању своје позиције ауторитета, нарочито потреба полицајца да подржи прихваћене обрасце службе; полицијска социјализација, нарочито у виду утицаја на прихватање различитих предрасуда; притисак на полицију да буде продуктивна, ефикасна, радије него законита у ситуацијама када су те вредности у сукобу; и могућност полиције да се понаша неконзистентно према захтевима владавине права као резултат ниске видљивости многих од њених задатака (Ibid: 231). Значај свих поменутих фактора је такав, да када је реч о односу полиције и законских правала датих у формалним изворима права, њихов утацај на рад полиције ни приближно није толики коликим га желе приказати представници легалистичког приступа. Сколник наглашава да норме садржане унутар полицијске организације много моћније утичу на профилисање полицијског понашања од судских одлука, што наравно не значи да се тиме у потпуности негира значај и утицај ових других.

Сличан приступ и донекле сличне резултате могуће је уочити и у делима других аутора. Тако рецимо, Рајнер (Reiner) међу првима нуди списак кључних карактеристика полицијске супкултуре, међу којима има оних које на директан начин могу да утичу на однос полиције према захтеву легалитета њеног рада и однос према праву генерално. То су: осећај за мисију, цинизам, сумња, колегијална солидарност повезана са социјалном изолацијом, конзервативизам, мачизам, расне предрасуде и прагматизам (Reiner, 2000: 85-101). Колегијална солидарност која је у вези социјалне изолације полиције може да доведе до спремности полицајца да толеришу и занемаре преступе својих колега, посебно на оперативном нивоу рада (street cops) (Ibid, p. 92).

Рајнер, као и Сколник, указује на постојање притиска за продуктивношћу рада који се на оперативном нивоу доживљава често ка значајнији задатак од строге формалне исправности рада полиције или њене медијски прихватљиве презентације. То даље доводи до потенцијалне конфротације унутар полицијске организације на релацији „улични полицајци” - топ менаџмент, али и до својеврсне моралне дилеме код полицајца. Постојање ове дилеме поједини аутори означавају проблемом или синдромом „прљавог Харија”. Тако Клоккарс (Klockars) и Прензлер (Prenzler) међу првима ову дилему називају управо тим термином, алудирајући на филм Прљави Хари у којем Клинт Иствуд, као

детектив Хери Калахан, решава проблем на себи својствен начин (Klockars, 1991; Prenzler, 2009).

У анализи овог феномена потребно је, пак, указати на једну веома битну ствар. Наиме, склоност полиције да захтев за ефикасношћу стави у први план, макар и по цену кршења правних прописа, мотивисан је успешношћу остваривања легитимних полицијских циљева. Њихов мотив је усмерен ка остваривању тзв. племенитог циља (noble cause), који се види управо као ефикасно сузбијање криминалитета. Како истиче Кесић, полицајци осећају обавезу да од света створе безбедније место за живот. Ово није вербална обавеза која се изговара приликом полагања заклетве, нити је лекција коју полицајац треба да научи током обуке, већ морална обавеза која је уско повезана са суштином полицијског посла (Кесић, 2011:191).

Евентуална спремност полиције да прекрше право зарад ефикасности није у основи мотивисана њиховом жељом да на такав начин обезбеде себи материјалну или неку другу корист, већ жељом да буду успешни у остваривању своје примарне друштвене мисије - а то је борба против криминала. А та борба против криминала није ништа друго до борба за правду. Борба за балансом у друштву у којем влада основни принцип правде, а то је – да свако добије оно што заслужује. И када полицајац види на улици човека за кога поуздано зна да је наркодилер, и да он, као такав, слободно шета улицом и наставља даље да чини зло, у њему се рађа бунт, потреба да учини нешто да би тај човек добио оно што заслужује. Другим речима, да би правда била задовољена. И отуда његов бунт и према закону. Јер такав полицајац, који у себи има такав осећај за мисију, није формалиста. Њега не занимају правила и процедуре. Он следи једно основно логично правило, а то је да свако треба да добије оно што заслужује. Он се руководи правилима правде, а не система који је ту да води рачуна о формалној исправности поступака и процедура. И управо зато он долази у потенцијални сукоб са њим. Јер та правила и процедуре могу понекад да отежају и закомпликују пут до правде, што таквог полицајца потенцијално фрустрира јер га онемогућава да служи својој сопственој мисији. Заправо кључни разлог због којег он воли своју позив и професију јесте управо тај што му та професија омогућава да оствари своју личну мисију, свој унутрашњи осећај за правду и да је применом својих овлашћења задовољи на ефикасан начин. И управо таквог полицајца осликава поменути филмски лик инспектора Калахана који своју конфротацију са законом и претпостављенима манифестује као израз његове искрене тежње да оствари своју примарну мисију – а то је да криминалце склони са улице и задовољи правду у духу старозаветног принципа талиона.

Кључно питање које се овде намеће јесте да ли је и у којој мери овај феномен присутан у пракси полицијског поступања. Једно од првих истраживања које је јасно указало на постојање овог феномена је било истраживање које је спровело Министарство правде САД, на узорку од 925 полицајца, насумич-

но изабраних из 121 полицијског департмана. Резултати су показали да 43% испитаника сматра да „доследно поштовање правила није компатибилно са захтевом да се посао одради као треба” (Bailey, 2002: 131).

Сличне резултате показала су и истраживања овог питања у Републици Србији. Тако, 44% припадника полиције опште надлежности, 46% саобраћајне полиције и 45% криминалистичке полиције РС се слаже са тврдњом да „стриктно придржавање закона приликом обављања полицијских задатака може полицији да веже руке и онемогући је да свој посао обави ефикасно” (Зекавица, 2016: 142; Зекавица 2014: 66). Посебно су значајни подаци који указују на спремност полиције да прекрши закон зарад ефикасности. Наиме, слагање са претходном тврдњом још увек није алармантна чињеница јер она примарно говори о перцепцији испитаника о датом односу, а не нужно и спремности да се закон прекрши зарад ефикасности. Због тога је било битно утврдити степен сагласности са тврдњом „кршење закона приликом обављања полицијских задатака може бити оправдано и дозвољено ако услед тога могу бити прибављени докази за почињено кривично дело или одговорност учиниоца”. Процентни оних који се слажу са овом тврдњом су нижи, али свакако забрињавајући. Тако, 24% припадника полиције опште надлежности, 30% саобраћајне полиције и 19% криминалистичке полиције се слаже са овом тврдњом (Ibid, 143; Ibid, 67). Оно што посебно забрињава јесу и процентни неодлучних испитаника, који варира од 16% (криминалистичка полиција) до 22% (полиција опште надлежности и саобраћајна полиција). Разлог за бригу постоји јер бити неодлучан у вези горе наведене тврдње указује на потенцијалну спремност да се закон прекрши зарад ефикасности. Другим речима, у некој ситуацији ће то учинити у некој неће, што онда повећава укупан проценат оних који се отворено слажу са наведеном тврдњом.

Овакви подаци намећу потребу преиспитивања постојеће праксе и њене штетности по саму полицију, грађане и друштво у целини. Нема сумње да су мотиви полицајца који је, у духу инспектора Калахана, склон да право прекрши зарад ефикасности честити и легитимни. Но, такав полицајац је константно на граници да пређе у заблуду, а затим и у праксу која ће најпре њему, а затим и друштву у целини да нанесе штету. Та заблуда је најпре у вези реалне улоге полиције у сузбијању криминалитета у једном друштву. Наиме, улога полиције јесте борба против криминала и спровођење правде, али за потпуно спровођење ових циљева је потребна синхронизирана акција бројних субјеката, од којих је полиција само један од. Према томе, није на полицији једина, а ни највећа одговорност за дату стопу криминалитета. Сходно томе, и полиција треба да себе чува претераних очекивања од себе саме и да избегне ситуације у којима ће због своје личне жеље да криминалитет буди нижи кренути путем који подразумева заобилажење законских ограничења онда када су она, у њиховој перцепцији, препрека за ефикасну борбу против криминала. Полицијац не сме да дозволи да га руководи само лични осећај за правду, већ

и за онај који је дефинисан законима који су прошли демократску процедуру и тако стекли свој легитимитет и обавезност за све. Његова примарна мисија јесте управо да служи таквом закону, слагао се он са њим или не, а ако није задовољан њим, онда као грађанин да проба да га мења на изборима. И на томе почива демократско друштво, са свим својим несавршеностима.,

Кључни проблем је у томе што се оваквом праксом нарушава кључно начело и захтев владавине права, односно што сама полиција уместо да спроводи закон она га крши. Додуше, она то чини, као што смо истакли, зарад ефикасног обављања својих примарних дужности, па посматрано из угла мотива, оваква пракса може да буде оправдана посебно од стране грађана који на такав начин могу да буду сигурнији да ће неки наркодилер бити склоњен са улице и њихова деца тиме безбеднија. Другим речима, забринути родитељ ће можда и дати аплауз полицајцу који је без налога ушао у стан наркодилера, ставио му лисице на руке и одвео у притвор. Но, да ли ће такав аплауз полицајац добити и од судије у евентуалном поступку утврђивања његове одговорности за кршење закона? Оно што не сме да се занемари јесу дугорочне последице таквог поступања полиције које се могу завршити пуштањем криминалца управо због тога што су докази прибављени на незаконит начин. Тиме се наноси вишеструка штета. Штета се, најпре, наноси са становишта правде и остваривања основне полицијске мисије (па и личне мисије полицајца). Она неће бити остварена јер ће криминалац на крају бити слободан, а полиција мање ефикасна. Друго, штета ће бити нанета и самом полицајцу, који оваквим поступањем може да отвори питање сопствене одговорности и евентуалног санкционисања. Другим речима, полицајац херој се оваквом праксом лако претвара у полицајца негативца (кривца) и жртву сопствених нереалних очекивања.

ЗАКЉУЧАК

Остваривање владавине права је процес, скопчан са бројним изазовима и проблемима. У суштини овог процеса је тежња ка томе да власт буде ограничена, односно да арбитражност те власти буде спречена. То се посебно односи на онај сегмент власти који подразумева могућност употребе принуде. А управо у том сегменту се налази полиција. Не само могућност употребе принуде, већ и бројна друга полицијска овлашћења чине улогу полиције веома комплексном у систему владавине права. У временима у којима данас живимо, а која су скопчана са бројним безбедносним изазовима, искушења која стоје пред полицију су посебно комплексна и бројна. У овом раду смо осветлили једну појаву која пред полицијом стоји не као појава коју јој је друштвено окружење наметнуло, већ као појава која је искључиво производ сопствене перцепције да ефикасност не може бити остварена уколико се полиција увек и стриктно придржава закона. Истраживања која су на ову тему била спрове-

дена до данас наводе на закључак да је реч о универзалној појави коју је вероватно могуће пронаћи у свим полицијама света. Када је реч о полицији у РС јасно је да синдром „прљавог Харија” постоји у обиму који није занемарљив. Његово постојање изнова поставља питање да ли полиција на исправан начин схвата сопствену ефикасност и како је мери. Нема сумње да број расветљених кривичних дела и поднетих кривичних пријава говори о ефикасности полиције, али ако пријаве не добију свој одговарајући епилог у судском поступку, односно ако се на основу њих не дође до осуђујућих пресуда, онда ту није реч о ефикасности, већ о неефикасности у раду полиције. А до ефикасности свакако неће доћи уколико су докази прибављени на незаконит начин или уколико је на било који други начин полицијско овлашћење спроведено супротно закону. Мера владавине права се огледа управо у спречавању и санкционисању свих појава које воде ка пракси арбитрарног поступања. Улога полиције у томе је од огромног значаја, а она неће бити остварена уколико и сама полиција не да свој допринос томе.

ЛИТЕРАТУРА

- Bayley, D. (2002): *Law enforcement and the Rule of Law: Is there a trade-off?*, Criminology & Public Policy, Columbus, vol 2, Issue 1, pp. 133-154.
- Dixon, D. (1997): *Law in Policing: Regulation and Police Practices*, Oxford University Press.
- Зекавица, Р. (2014), Сузбијање дискриминације у Републици Србији - с посебним освртом на улогу и допринос Министарства унутрашњих послова РС, Канцеларија за људска и мањинска права РС, Београд.
- Зекавица, Р. (2016). Однос полиције прека дискриминацији у Србији – резултати истраживања ставова припадника полиције опште надлежности и саобраћајне полиције РС, час Темида, 1/16, стр. 135-161.
- Зекавица, Р. (2018). Идеја владавине права – од античких корена до савремен правне теорије и праксе, Криминалистичко полицијски универзитет, Београд.
- Кесић, З. /2011/: Узроци и последице полицијског синдрома «Прљавог Харија» –у: Супростављање савременом организованом криминалу и тероризму – књига II (Мијалковић С., ed.), Криминалистичко-полицијска академија, Београд, стр. 187-204.
- Келзен, Х. (1998). Чиста теорија права, Правни факултет, Београд.
- Klockars, C. (1991): *The Dirty Harry Problem* – in: *Thinking about Police: Contemporary Readings* (Klockars C.B. and Mastrofski S.D., eds.), New York, pp. 428-438.
- Нојман, Ф. (2002): Владавина права, Филип Вишњић, Београд.
- Prenzler, T. (2009): *Police Corruption – Preventing Misconduct and Maintaining Integrity*, CRC Press Taylor & Francis Group, Boca Raton.
- Reiner, R., (2000): *The Politics of the Police*, Brighton: Wheatsheaf Boks.
- Raz, J. (1979): *The Authority of Law*, Oxford University Press.

Skolnick, J. (1966): *Justice Without Trial: Law Enforcement in Democratic Society*, New York.

Фулер, Л. (2011): Моральность права, Правни факултет у Београду, Београд.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ, СВЯЗАННЫЕ С РОЛЬЮ ПОЛИЦИИ В СИСТЕМЕ ВЕРХОВЕНСТВА ЗАКОНА

Радомир Зекавица

Аннотация: Для того чтобы верховенство права существовало и успешно реализовывалось, необходимо, чтобы роль полиции была полностью адаптирована к ожиданиям, которые предполагает верховенство права. В первую очередь, это законная работа полиции, адекватная защита основных прав и свобод граждан, прозрачная и ответственная работа полиции. В той степени, в которой обществу удастся адаптировать работу своей полиции к этим требованиям, в той степени достижимо само верховенство закона. Однако проблемы, с которыми полиция сталкивается в своей работе, многочисленны. Цель данной статьи – указать на одну из проблем, связанных с самим восприятием полицией своей основной роли в обеспечении верховенства закона. Поэтому сначала укажем на основной смысл верховенства закона, а затем на двойственный характер профессии полицейского, перед которой стоит, с одной стороны, требование строгого соблюдения закона, а с другой - требование за эффективность его работы. Амбивалентный характер и в то же время внутренняя противоречивость профессии полицейского отражается именно в специфическом восприятии полицией того, что эти два требования не всегда могут быть достигнуты с одинаковой степенью успеха и что эффективность работы полиции может и должна быть достигнута. Иногда имеют приоритет над строгим требованием законности его работы. В этом анализе основное внимание будет уделено результатам эмпирических исследований, проведенных в Республике Сербия, которые указывают на степень присутствия этого явления.

Ключевые слова: верховенство права, полиция, эффективность, законность, ответственность

SOME ISSUES RELATED TO THE ROLE OF THE POLICE IN THE RULE OF LAW SYSTEM

Radomir Zekavica

Abstract: In order for the rule of law to exist and be successfully implemented, it is necessary for the role of the police to be fully adapted to the expectations that the rule of law implies. In the first place, it is legal police work, adequate protection of the basic rights and freedoms of citizens, and transparent and responsible police work. To the extent that a society manages to adapt the work of its police to those requirements, to that extent the rule of law itself is achievable. However, the challenges that the police face in their work

are numerous. The aim of this paper is to point out one of the challenges related to the very perception of the police about their primary role in the rule of law. Therefore, we will first point out the basic meaning of the rule of law, and then the ambivalent nature of the police profession, which faces, on the one hand, a demand for strict adherence to the law, and on the other, a demand for the efficiency of its work. The ambivalent nature and at the same time the internal controversy of the police profession is reflected precisely in the specific perception of the police that these two requirements cannot always be achieved with the same degree of success, and that the efficiency of the police can and should sometimes take precedence over the strict requirement of the legality of its work. In that analysis, the focus will be on the results of empirical research conducted in the Republic of Serbia, which indicate the degree of presence of this phenomenon.

Keywords: rule of law, police, efficiency, legality, responsibility

РОССИЯ И ТУРЦИЯ: ТАКТИЧЕСКОЕ ПАРТНЕРСТВО И СТРАТЕГИЧЕСКОЕ СОПЕРНИЧЕСТВО (ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЙ И ИДЕОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)

Дарина Григорова

Софийский университет “Св. Климент Охридски”,
Исторический факультет, Кафедра Новой и Новейшей истории

Резюме: В данной статье анализируются российско-турецкие отношения в зоне постсоветской Украины как часть борьбы за советское наследие в экономическом, военно-техническом и идеологическом плане. Рассматриваются следующие основные направления: Балканский вектор; баланс сил в Черноморском регионе; НАТО, Турция, Россия и Украина в посреднической борьбе между Востоком и Западом; фактор личности Путина и Эрдогана. Идеологическая картина борьбы за советское наследие: Русский мир и Тюркский мир/Туран: неоосманизм в сочетании с пантюркизмом. Основными источниками доклада являются неопубликованные документы из архива Министерства иностранных дел Республики Болгария.

Ключевые слова: Советское наследие, пантюркизм, неоосманизм, НАТО, Балканский вектор (1991–2014), Русский мир, Тюркский мир/Туран

РОССИЯ И ТУРЦИЯ: ТАКТИЧЕСКОЕ ПАРТНЕРСТВО И СТРАТЕГИЧЕСКОЕ СОПЕРНИЧЕСТВО (ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЙ И ИДЕОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)

Российско-турецкий баланс в постсоветский период демонстрировал равновесие в военно-стратегическом и постоянство в прагматичном подходе. В статье рассматриваются основные линии соприкосновения российско-турецких интересов, касающихся Балкан и Украины, по следующим направлениям.

Идеологический аспект

Идеологический аспект российско-турецкого стратегического соперничества имеет имперскую предысторию с середины XIX в. (панславизм в сочетании с „русской идеей“ против пантюркизма, пантуранизма и панисламизма) до 20-х – 30-х г. XX в., возрожденную после 1991 г. как своео-

бразный панрусизм („Русский мир“) против пантюркизма (Туран, „Тюркский мир“), последний сочетается уже с исламистским инструментарием.

Поле битвы „Русского мира“ против „Тюркского мира“ совпадает после распада СССР (1991) и с интересами третьей силы – США, несущей свою идеологию „демократического атлантизма“, и внедрившей через Збигнева Бжезинского свое понятие „Евразийские Балканы“, на основании которого США претендует на право единственного „арбитра“ в качестве победителя в Холодной войне. Если „традиционные Балканы“, по мнению Бжезинского, являются „потенциальным геополитическим призом“ для США, то „Евразийские Балканы“ являются „экономическим призом“¹, ввиду наличия богатых природных ресурсов, ожидающих новых колонизаторов/интеграторов.

Подобно тому, как Россия имеет болезненное отношение к большей части постсоветского пространства, Турция также проявляет сверхчувствительность к постосманским территориям, как, вероятно, и Иран к постперсидским – имперская память глубока и терпелива, и всегда проявляется при ослаблении противника.

Еще до распада СССР Турция официализировала концепцию „внешних тюрков“ на созванном в декабре 1990 г. в Стамбуле Международном конгрессе Туркестана, причем целью оставалось советское тюркское пространство. После 1991 года Турция стала пробуждать свой идеологический арсенал и началась умелая, активная и последовательная политика как в постсоветской Центральной Азии и в части Южного Кавказа, так и в Российской Федерации.

Поединок между Россией и Турцией за культурно-идеологическое влияние на часть постсоветского и постосманского пространства частично повторяет традиционные фронтовые линии русско-турецких войн (XVIII–XIX в.), балканскую и кавказскую, добавляя к ним ввиду смещения турецких и постсоветских границ, ближневосточный, центральноазиатский и, до присоединения Крыма к России, крымскотатарский фронт. Стратегически важными во всей конфигурации остаются Проливы и контроль над бассейном Черного моря.

Съветското наследство

После распада Варшавского договора и СССР, а после них и Югославии, турецкое государство резко увеличивает свой вес и активность на постсоветском и постюгославском пространстве. Турецкий премьер-министр С. Демирель давал себе отчет, что если геополитические позиции России после распада СССР ослабли, то на ее военный потенциал это не повлияло. В 1993 г. Демирель заявил в интервью, что „Советский Союз распался, но его военные

1 Zbigniew Brzezinski. The Grand Chessboard. American Primacy and Its Geostrategic Imperatives, p. 125, 123–124. http://www.takeoverworld.info/Grand_Chessboard.pdf

возможности и механизмы сохранились². По отношению к России турецкие военные использовали термин „потенциальная угроза безопасности Турции“³.

Балканский вектор

Российско-турецкое соперничество на Балканах является для Болгарии „вопросом особой важности“, и болгарские дипломаты наблюдают за ним с „повышенным вниманием“⁴. Согласно дипломатическим анализам 1995 г., после распада СССР турецкая политика активизировалась и на Балканах, а Турция пыталась взять на себя „роль лидера“, вследствие чего „опорные точки России на Балканах сведены до минимума“, причем Москва стремилась к сближению с „непослушным ребенком“ соцлагеря – Сербией⁵. В своем стремлении стать региональной суперсилой на Балканах пока Россия восстанавливает „свою историческую дружбу с Сербией“, Турция „завоевала солидные позиции в Македонии и Боснии и Герцеговине“⁶.

Дипломатическите доклади обръщат специално внимание на “ислямския фактор”, или “политизирания ислям” като водещ за засилването на балканските позиции на Турция. Дипломатическите доклади обръщат особено внимание на „ислямски фактор“ или „политизированный ислям“ в качестве основного в усилении балканских позиций Турции. Турецкая версия для признания Анкары „защитником“ мусульман: „для Турции мусульмане Боснии и Герцеговины – то же самое, что палестинцы для арабов“, ради чего Турция „нарушает оружейное эмбарго против боснийских мусульман“, а в декабре 1994 г. министр обороны Турции М. Гёльхан признался, что турецкая сторона „тайно доставляет оружие для боснийского правительства“⁷.

Важной частью „исламской дуги“ на Балканах является Македония и политика Турции относительно македонских мусульман. Дипломатические доклады объясняют быстрое признание независимости Македонии Турцией, при котором последняя „не сообразовывается со своими союзниками по НАТО“, чтобы предстать в роли „покровительницы“, а наряду с культурным сотрудничеством Анкара „предлагает обучение военных кадров и турецкое оружие для новосоздающейся македонской армии“⁸.

Россия стала седьмой страной, признавшей независимость Македонии после Болгарии, Турции, Словении, Хорватии, Филиппин и Литвы. Болгар-

2 АМВнР. Дело 3. Оп. 52-25. А.е. 31. Л. 10.

3 АМВнР. Дело 3. Оп. 52-25. А.е. 31. Л. 26.

4 АМВнР. Дело 3. Оп. 52-25. А.е. 31. Л. 43.

5 АМВнР. Дело 3. Оп. 52-25. А.е. 31. Л. 4.

6 АМВнР. Дело 3. Оп. 52-25. А.е. 31. Л. 33.

7 АМВнР. Дело 3. Оп. 52-25. А.е. 31. Л. 34–35.

8 АМВнР. Дело 3. Оп. 52-25. А.е. 31. Л. 39.

ские дипломаты видели преимущество России от СССР с точки зрения политики по отношению к Македонии, отмечая, что „наибольшими шансами по влиянию на Македонию обладает Белград“. Болгарские дипломатические анализы оценили политику России и Турции в целом как „не в наших интересах“, поскольку как русские, так и турецкие „не соответствуют болгарским национальным интересам“⁹.

Основной вывод для Болгарии, сделанный в дипломатических докладах, заключается в том, что „ухудшение российско-турецких отношений было бы неблагоприятным для Болгарии“ в региональном аспекте. Есть, однако, по мнению болгарских дипломатов, глобальный фактор, влияющий на российско-турецкие отношения, а именно – „соперничество двух мировых держав - России и США“¹⁰. Болгарские дипломаты прогнозируют, что по причине решительной активизации российской балканской политики „в будущем ничего важного на Балканах не будет происходить без ведома и участия России“¹¹.

Украинский вектор

На Балканах, между российскими и турецкими интересами, согласно болгарским дипломатическим анализам, существует „несовпадение и противоположность“, и Турция по „вынужденной необходимости“¹² сообразовывается с Россией, несмотря на ее ослабленные позиции. Политика Турции по отношению к России и Украине с начала 90-х синхронна и прагматична во всех сферах, причем с Москвой преобладают экономические отношения, а с Киевом – военно-технические¹³. Особым объектом турецких интересов стало советское наследие на Украине в области образования – преимущественно технического, и в атомной энергетике, где силен украинский потенциал.

Украина имеет „особое важное значение“ для Турции и является приоритетом турецкой внешней политики. Турецкий интерес к Украине, согласно болгарским дипломатическим докладам, сфокусирован на наличии на украинской территории татарских /1,5 млн душ/ и гагаузских /около 50 тыс. душ/ меньшинств, ради чего Турция „очень активно работает над возрождением

9 АМВнР. Дело 3. Оп. 52-25. А.е. 31. Л. 40.

10 АМВнР. Дело 3. Оп. 52-25. А.е. 31. Л. 44.

11 АМВнР. Дело 3. Оп. 51-25. А.е. 24. Л. 24,

12 АМВнР. Дело 3. Оп. 52-25. А.е. 31. Л. 37.

13 “Турция и Украина начали развивать военно-технические связи еще в 90-е годы. В 1994 г. было подписано Соглашение о сотрудничестве в сфере военной подготовки, технологий и науки. Украинские офицеры стали проходить обучение в Турции, в том числе по линии программ НАТО [6]. С начала 2000-х гг. военно-морские силы Турции и Украины регулярно принимали участие в многосторонних учениях «Черноморское партнерство», а также группы «Блэксифор» (деятельность приостановлена в 2014 г.)” *Свистунова, И.* Политика Турции в отношении Украины. // Россия и новые государства Евразии. 2021. N 3 (52). С. 175–176. https://www.imemo.ru/files/File/magazines/rossia_i_novay/2021_03/19-Svistunova.pdf

национального самосознания татар¹⁴ в Крыму. В самой Турции живет „несколько миллионов крымских татар, большинство из которых не является гражданами Украины“¹⁵.

В российско-украинском споре за Крым Турция встала на стороне Киева, считая крымский вопрос внутриукраинским. Несмотря на заявленную позицию, по мнению болгарских дипломатов, „не исключено, что вопрос крымских татар превратится в неврологический пункт“¹⁶ украинско-турецких отношений.

Интенсивные отношения между Украиной и Турцией стали объектом внимания болгарских дипломатов, отслеживающих и балканское направление в украинской внешней политике, интересы которой связаны с украинским населением Воеводины, где проживает свыше 40 тыс. украинцев. Дипломатические анализы определяют балканскую политику Украины как „двойственную и непоследовательную“¹⁷. Украина „поддерживает те решения ООН и НАТО, которые не входят в противоречие с интересами России. Она голосует против российских предложений только тогда, когда совершенно уверена, что они не будут приняты НАТО и ООН“¹⁸.

В отношении санкций против Сербии и Черногории Украина, по мнению болгарских дипломатов, также занимает двойственную позицию. Украина оказывает содействие в сделках между русскими и сербскими фирмами, обеспечивая им транзит через порты Рени и Измаил¹⁹.

Равновесие сил в Черном море

От распада СССР (1991) до присоединения Крыма к России (2014) Турция реализовала роль ведущего государства в Черноморском регионе. Турция использовала свои отношения с Украиной прежде всего для сдерживания российского влияния в Черном море. После майдана, в январе 2014 г. в турецкой газете „Хюриет“ обсуждалась тема „Если Украина распадется, Турция получит право на Крым“²⁰.

Россия, однако, возвращает себе Крым в марте 2014 г., чем превращает свое военно-стратегическое усиление в неоспоримый факт. С Крымом Россия начинает преодолевать и проблему со своей прибрежной полосой (в Черном и Азовском море), значительно сократившейся после 1991 г. После начала СВО русская прибрежная полоса продолжает расти.

14 АМВнР. Дело 3. Оп. 52-25. А.е. 25. Л. 67.

15 *Свистунова, И.* Политика Турции в отношении Украины... Там же. С. 181.

16 АМВнР. Дело 3. Оп. 52-25. А.е. 25. Л. 68.

17 АМВнР. Дело 3. Оп. 52-25. А.е. 25. Л. 69.

18 АМВнР. Дело 2. Оп. 51-25. А.е. 15. Л. 38.

19 АМВнР. Дело 3. Оп. 52-25. А.е. 25. Л. 70.

20 *Свистунова, И.* Политика Турции в отношении Украины... Там же. С. 184.

Турция пытается компенсировать оформление российского черноморского полюса „национализацией“ Проливов. Под „национализацией“, пусть и символической, но показательной как тенденция, я имею в виду изменения в турецком понятийном аппарате. После 1982 г. часть Босфора стала территорией порта Стамбула, а с середины 1993 г. исторические названия „Босфор“ и „Дарданелла“ были заменены на „Стамбульский порт“ и „Чанаккале“, Проливы же вместо „Черноморских“ стали „Турецкими проливами“²¹, т. е. нейтральная географическая категория обрела национальный статус.

Проливы – турецкий полюс в Черном море, и с российским Крымом после 2014 г. оформился российско-турецкий черноморский паритет, который является предпочтительным балансом для обеих стран. Этом можно было бы объяснить почему Турция не имеет особого интереса к усилению в Черноморском регионе позиций НАТО. Крым остается частью инфраструктуры турецкой исторической памяти, а отсюда и воображаемой целью, „Крымской платформой“. В 2018 г. министр иностранных дел Турции Чавушоглу заявил, что „Крым и крымские татары – общее дело Турции и Украины“²².

Роль посредника

Глобальная цель Турции – стать посредником между Россией и Западом. Локальные конфликты показывают, что налицо общее российско-турецкое посредничество: в Сирии с Астанинским форматом 2017 г.; в Ливии с российско-турецкими консультациями и совместной рабочей группой в 2020; на Украине после начала СВО в 2022 г. с т.н. зерновой сделкой, или, скорее, зерновым коридором. В Нагорном Карабахе Турция еще с 90-х годов XX века является посредником Азербайджана в конфликте с Арменией.

Турецкая автономия подчеркнутого военного нейтралитета в рамках НАТО не выглядит инцидентным, а, скорее, постоянным явлением в турецкой геополитике. Это обстоятельство вносит сравнительную стабильность и предсказуемость в сегодняшние российско-турецкие отношения.

Так, например, в 2003 г. Эрдоган не дал согласия на то, чтобы американцы прошли через турецкую территорию, чтобы действовать против Ирака. Во время грузинско-осетинско-русского конфликта в 2008 г. Турция не пустила большие американские военные корабли /эскадру США/ через Проливы. После 24 февраля 2022 г. Турция опять закрыла Проливы для чужих военных кораблей.

Были и исключения во время инцидента 24 ноября 2015 г., когда турецкий истребитель сбил русский бомбардировщик над Сирией, и Эрдоган не извинился сразу, а обратился за поддержкой к НАТО. Россия тут же ответи-

21 *Болдырев, А.В.* Черноморские Проливы в политике Турции и России в 1992–2008 гг. // Ближний Восток и современность Сборник статей (выпуск сороковой) М., 2009. С. 7.

22 *Свистунова, И.* Политика Турции в отношении Украины..., с. 184.

ла российскими санкциями, отразившимися на экономике Турции потерей в 10 млрд долларов. Турецкий опыт с российскими санкциями сделал Эрдогана осторожным, особенно после предотвращения с российской помощью попытки переворота против него в 2016 г. Но даже при самых обостренных отношениях с Россией Турция не прекращает покупку нефти и газа, и не останавливает проект АЭС „Акую“, который уже является фактом.

Политика обналиченного нейтралитета, завоеванная турецкая позиция

Турция, по крайней мере, пока не присоединяется к экономическим санкциям против России не только потому, что Эрдоган не склонен к суицидальной экономической политике, но и потому, что вызванный в России экономический кризис для Турции не выгоден. В августе 1998 г., во время самого сильного финансового сотрясения в Российской Федерации, Москва по необходимости резко сократила турецкий экспорт для российского рынка, от чего пострадали промышленность и торговля Турции, а Стамбул лишился одного из основных источников валюты – России. Турция может себе позволить продавать оружие Киеву и вместе с тем торговать с Москвой. Россия в свою очередь может себе позволить продать С-300 греческой части Кипра, как и доставить С-400 Турции.

Личностный фактор

Личностный фактор для национальных интересов не может быть определяющим, но может быть сильным катализатором, как в отношениях Путин-Эрдоган. Связь Эрдоган -Зеленский, наоборот, не имеет в основании никаких точек соприкосновения, даже если мы абстрагируемся от проблематичного суверенитета украинского президента.

Россия и Турция обладают цивилизационными проектами и имперскими масштабами, в то время как Украина – „периферийная зона“. Украина в силу своего исторического опыта стремится быть частью „внешнего проекта“, не будучи сама по себе центром притяжения.

В факторе Путин-Эрдоган имеет значение и изменения турецкой политики в Чечне. Возможно кавказское происхождение Эрдогана заставило его заявить: „Чечня – не наша проблема“ и отказаться от турецкого вмешательства на Северном Кавказе Русской Федерации. В 90-е годы XX века турецкая политика поддерживала чеченских сепаратистов, стимулировала и антирусскую активность чеченской диаспоры в Турции.

Ахиллесовой пятой обоих государств является курдский фактор: для Турции – турецкие курды в большей степени, сирийские курды – в меньшей; и татарский фактор для России – крымские татары в большей степени, казанские татары – в меньшей.

Когда Москва вмешалась в сирийскую войну в 2015 г., среди сирийцев наблюдались „повышенные ожидания“²³ по отношению к России, которая, по представлению некоторых, должна быть щедрой и самоотверженной как СССР, в масштабах военной и экономической помощи, и вернуть под управление правительства Асада всю территорию. Однако Российская Федерация – это не СССР-2. Чтобы сохранить влияние в этом регионе Россия не тратит неограниченные средства за счет своей внутренней экономики, как в свое время делал СССР, ей достаточно частичного участия и частичного освобождения/контроля территории – рациональный и прагматичный подход.

Россия освобождает **часть** Сирии. С военной базой в Латакии Россия превращается, по сути, в средиземноморскую силу – статус, за который она боролась с XIX века. Россия сохраняет светскую власть Асада, но о Идлибе весной 2020 г. договаривается с Турцией.

Россия гарантировала автономию **части** Карабаха (после 44-дневной войны в Нагорном Карабахе в 2020 г. Россия создает вторую военную базу в Сюникской области Армении, после Гюмри, чем „отрезает сухопутную связь Турции с тюркоязычными республиками“²⁴).

Если следовать вышеуказанной логике, можно предположить, что в рамках своей СВО Россия освободит/будет контролировать значительную **часть** Украины...

Тактическое сближение стратегических соперников

Едва ли есть регион или сфера, в которой Россия и Турция не соперничали бы (Черное море, Южный Кавказ, Балканы, Средняя Азия, а напоследок и Африка). Еще в середине 90-х XX века некоторые турецкие политики определяли Россию как „потенциальную угрозу безопасности Турции“. Не случайно, что в момент наиболее теплых отношений с Россией, в октябре 2010 г. Турция актуализировала концепцию национальной безопасности (от 2005 г.) и впервые после 1991 г. официально рассматривала Россию в качестве „потенциального противника“²⁵.

23 Звягельская И. Д., Богачева А. С., Давыдов А. А., Ибрагимов И. Е., Лазовский С. О., Самарская Л. М., Свистунова И. А., Сурков Н. Ю., Тюкаева Т. И. Российская политика на Ближнем Востоке. Перспективы и вызовы. // Свободная мысль. 2021. N 6 (1690). С. 75. <https://www.imemo.ru/files/File/ru/articles/2021/SvobMysl-062021-Zvyagelskaya.pdf>

24 Атоян В.К., Симаворян А.С., Симаворян С.С. Конфликт вокруг Украины в оценках «мозговых центров» Турции // Проблемы национальной стратегии. 2022. No 5 (74). С. 92–93.

25 Болдырев, А.В. Основные направления российско-турецких отношений в Черноморском регионе в 2002–2012 гг. // Российско-турецкие отношения: 2002–2012 гг. (Материалы круглого стола, Москва, 4 апреля 2013 г.). Москва, МГИМО, 2013. С. 24.

Несмотря на стратегическую несовместимость российско-турецкий интересов, тактическое партнерство Путина и Эрдогана в состоянии сохранить турецкий нейтралитет при возможном расширении конфликта на Украине.

РУСИЈА И ТУРСКА: ТАКТИЧКО ПАРТНЕРСТВО И СТРАТЕШКО РИВАЛСТВО (ГЕОПОЛИТИЧКИ И ИДЕОЛОШКИ АСПЕКТ)

Дарина Григорова

Апстракт: У овом раду анализирају се руско-турски односи на пољу постсо-вјетске Украјине као дио битке за совјетско наслеђе у економском, војно-техничком и идеолошком погледу. Главне области које се испитују су: балкански вектор; однос снага у црноморском региону; НАТО, Турска, Русија и Украјина у посредничкој бици Исток-Запад; и фактор личности Путин-Ердоган. Идеолошка слика битке за совјетско наслеђе: руски мир/руски свет и турски свет/туран: неоосманизам у комбинацији са пантурцизмом. Главни извори извештаја су необјављени документи из Архива Министарства спољних послова Републике Бугарске.

Кључне ријечи: Совјетско наслеђе, пантурцизам, неоосманизам, НАТО, балкански вектор, руски мир/руски свет, турски свет/туран

RUSSIA AND TURKEY: TACTICAL PARTNERSHIP AND STRATEGIC RIVALRY (GEOPOLITICAL AND IDEOLOGICAL ASPECT)

Darina Grigороva

Abstract: This paper analyses Russian-Turkish relations in the field of post-Soviet Ukraine as part of the battle for the Soviet heritage in economic, military-technical and ideological terms. The main areas examined are: the Balkan vector; the balance of power in the Black Sea region; NATO, Turkey, Russia and Ukraine in the East-West mediation battle; and the Putin-Erdogan personality factor. The ideological picture of the battle for the Soviet legacy: Russkiy Mir/Russian world, and Turkish world/Turan: neo-Ottomanism combined with pan-Turkism. The main sources of the report are unpublished documents from the Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Bulgaria.

Key words: Soviet heritage, pan-Turkism, neo-Ottomanism, NATO, the Balkan vector, Russkiy Mir/Russian world, Turkish world/Turan

КАЗАЧЕСТВО КАК ИСТОРИЧЕСКИ УНИКАЛЬНОЕ ЯВЛЕНИЕ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ОБОРОНОСПОСОБНОСТИ РОССИИ

магистрант Драбенко Н.В.

Бакалавр Ровенский Д. С.

Бакалавр Низовцев А.А.

Старший научный сотрудник Капральный Ю. В.

Аннотация: в статье рассмотрены исторические особенности возникновения и развития уникального военного сословия – казачества

Ключевые слова: казачество, субэтнос, военное сословие, развивающиеся этноособенности

ВВЕДЕНИЕ;

История развития казачества на Руси сложна и противоречива. С ним связано расширение территории страны, укрепление её границ, превращение Московского княжества в Российскую империю.

Казачество – военное сословие в России в XVIII – начале XX вв., которое стало складываться на южных и юго-восточных окраинах Российского государства из вольнолюбивых крестьян, бежавших от крепостного гнета. По берегам Дона, Волги, Днепра, Терека, Яика (Урала) возникали вольные казачьи общины, которые за короткий срок освоили огромные пространства вплоть до Черного и Каспийского морей, Кавказских гор. Казаки также активно участвовали в продвижении русских землепроходцев в Сибирь и на Дальний Восток.(1)

В русской истории господствовала теория славянского и русского происхождения казачества. Этой версии придерживались многие как дореволюционные историки XVIII–XIX вв., так и историки XX в. Расхождения существуют по вопросу о том, от каких именно этнических или сословных групп славян произошли казаки. Так, В.Д.Сухоруков утверждал, что «исток донского казачества следует видеть в древнем славянском населении, которое согласно археологическим открытиям последних десятилетий существовало на Дону в VIII–XV вв.»(2)

От беглых русских крестьян (так называемая теория «холопского» происхождения) вели истоки родословной казаков С.М.Соловьёв и В.О.Ключевский. Историк Н.И.Костомаров отличался от них только своеобразием интерпретации причины появления казаков. По его мнению, казачество – «это народное противодействие тому государственному строю, который удовлетворял далеко не всем народным чувствам, идеалам и потребностям. Народ русский, выбиваясь из государственных рамок, искал в казачестве нового, иного общественного строя».(6) В XIV-XVII веках вольные люди – городовые и сторожевые казаки – несли службу на российских границах. В XV- начале XVI вв. на Днепре, Дону, Волге, Тереке, Яике возникли самоуправляющиеся общины так называемых вольных казаков (главным образом из беглых крестьян). Это были общины донских, волжских, днепровских (черкасских), гребенских и яицких казаков. В первой половине XVI в. возникает Запорожская Сечь, во второй половине XVI в. – общины терских казаков и служилое сибирское казачество. В середине XVII в. на территории восточной части Украины, отошедшей к России, образовалось Слободское казачество.(7)

Одни исследователи рассматривают казаков как обособленную часть русского народа – субэтническое образование внутри него. Другие признают их самостоятельной этнической общностью – отдельным славянским народом. Точка в этом споре пока не поставлена. Утверждать можно только то, что казачество представляло собой этносословную общность, которая сложилась у южных рубежей Российского государства и на протяжении столетий выполняла роль оборонительного щита страны.

Казачество развивалось, изменялось, приспособлялось к новым условиям существования, каждый раз по-новому отвечая на исторический вызов. Казаки в составе Российской империи занимали особое положение: существовали казачьи области, внутренний быт которых отличался от бытовых условий населения других частей страны.(10)

«В составе Российской империи было 12 казачьих областей, восемь из которых были созданы в целях государственной обороны искусственными средствами правительства. Население их составила часть казаков, выведенных из бывших областей, пополненных служилыми людьми и охотниками. Только четыре области сложились исторически, без вмешательства государственной власти. Это области донских, гребенских (терских), яицких (после Пугачёвского бунта – уральских) и днепровских казаков. Днепровское войско прекратило своё существование при Петре I, и части его впоследствии были использованы для организации кубанского войска».(2)

Иногда высказывается мнение, что казачество имело не этнический, а только сословный характер: к некоторым казачьим войскам приписывались представители народов, резко отличных по происхождению от основного – славянского ядра казаков – осетины, кумыки, ногайцы, калмыки, татары, башкиры, буряты, эвенки и др. Но, несмотря на некоторую примесь неславянского

элемента в разных казачьих войсках, казаков, по-видимому, следует считать этнословным образованием русского и в какой-то части украинского происхождения. Видимо, следует снять противопоставление этнического и сословного в природе казачества. Действительно, казачество имеет довольно чёткие этнические и социальные характеристики, но они не противопоставляются и не взаимозаменяются, а просто в определённые периоды доминируют те или иные. Так, этничность доминировала в период формирования казачества как развивающейся системы (что и привело к формированию особого этнического характера). Сословные характеристики доминировали, когда Россия, открытая с юга, не имела там естественных границ и создавала казачьи поселения как социальную преграду от вторжения воинственных соседей и для собственного расширения – возводился своеобразный буфер.

Основу хозяйственной жизни казаков вначале составляли промыслы – охота, рыболовство, скотоводство; со второй половины XVII в. стало распространяться земледелие.

В XVI-XVII вв. основными источниками существования казаков были военная добыча и жалование от государства.

В XVI - первой половине XVII века русское правительство использовало казаков для обороны южных границ, с XVII века – как вооружённую силу в войнах. В начале XVIII века казачьи общины были преобразованы в иррегулярные казачьи войска. В 1721 г. они перешли в ведение военного ведомства; постепенно была ликвидирована выборность войсковых атаманов и старшин, которые стали назначаться правительством.(5)

К XVIII в. казачество превратилось в особое привилегированное военное сословие.

За службу государству за каждым казачьим войском закреплялась занятая им земля, которую войско передавало в пользование казачьим станицам.

В начале XX в. в России существовало 11 казачьих войск: Донское, Кубанское, Терское, Астраханское, Уральское, Оренбургское,

Семиреченское, Сибирское, Забайкальское, Амурское и Уссурийское. Кроме того, было небольшое количество красноярских и иркутских казаков, образовавших в 1917 г. Енисейское казачье войско и Якутский казачий полк министерства внутренних дел.

Все казачьи войска и области, населённые казаками, были в военном и административном отношении подчинены Главному управлению казачьих войск, а с 1910 г. – Казачьему отделу Главного штаба Военного министерства во главе с атаманом всех казачьих войск, которым с 1827 г. являлся наследник престола.(7)

Во главе каждого войска стоял «наказный» (назначенный) атаман, а при нем войсковой штаб, который управлял делами войска через назначенных атаманов отделов или окружных атаманов (в Донском и Амурском войсках).

Станичные и хуторские атаманы избирались на сходах. Все важнейшие дела обсуждал общий сход казаков (рада, круг), на решения которого рядовая масса оказывала некоторое влияние. Высшим проявлением демократии были и остаются решения казаков в области внутреннего строительства казачьих обществ, выборность своих руководителей (атаманов) с безусловным подчинением решениям большинства. То, что решил Большой казачий круг, подлежит неукоснительному исполнению всеми членами казачьего общества.(2)

Мужское казачье население с 18 лет было обязано нести военную службу в течение 20 лет.

Казачи всегда верой и правдой служили своему Отечеству, видя в этом главный смысл своего существования. В силу ряда исторических и политических причин Отечество ими воспринималось, прежде всего, как служение царю: казаки поступали на службу именно царю, а не государству вообще.

В 1916 г. в Российской империи казачество насчитывало 4 млн 434 тысячи человек, из них служилого состава около 480 тысяч. Национальный состав казачества был неоднородным: кроме русских, составлявших его основу, в него входили украинцы, татары, башкиры, калмыки, народы Кавказа, казахи, буряты, якуты и многие другие народы России.(6)

Благодаря своей боевой подготовке и военным традициям казачьи части играли значительную роль в войнах России XVIII-XIX вв., особенно в Семи-летней войне (1756-1763), Отечественной войне 1812 года, Кавказской войне (1817-1864), Крымской войне (1853-1856), русскотурецкой войне (1877-1878).(4)

В гражданскую войну казачество в основном выступало на стороне белого движения, но были казачьи части и соединения, сражавшиеся на стороне Советской власти.(8)

В Советской России казачьи формирования были упразднены в 1917 г. В 1920 г. казачество было упразднено как сословие, одновременно проводилась политика «расказачивания», сопровождавшаяся репрессиями.

В 1936 г. были сформированы донские кавалерийские казачьи части и соединения, которые в составе Советской Армии сражались в годы Великой Отечественной войны.

Упраздненное в 1920 г., казачество сохранило свои традиции, обычаи и самобытную культуру предков.(6)

Хранителями казачьих обычаев и традиций выступали старики, поэтому почитание стариков в казачестве было безграничным. Проявление непочтительности к старикам расценивалось как предательство казачьих идеалов и сурово наказывалось обществом.

Преклонение перед старшими закреплялось не только обычаями, но и официальными казачьими законами. Старики не занимали официальных должностей в структуре казачьего самоуправления, но они всегда играли

большую роль в общественном мнении и оказывали значительное влияние на решения станичных сборов.

Младшие по возрасту никогда не обращались к старикам без предварительного разрешения. Без разрешения стариков не садился даже атаман, а молодежь вообще не имела права садиться в их присутствии. При стариках казаки строевых возрастов, при погонах, стояли по стойке «смирно», не строевых возрастов и без формы – сняв шапки.

Распоряжения старших выполнялись беспрекословно. Ко всем старикам, включая и родителей, обращались только на «Вы». Младший, даже после женьитьбы, не имел права закурить перед старшим.(8)

В казачьих семьях за столом право первым зачерпнуть из общей миски было за самым старшим в семье. Хлеб нарезал только хозяин дома. Были случаи, когда пожилой старик мог наказать взрослых сыновей, у которых могли быть уже внуки. А если взрослый сын возвышал голос на отца, последний мог подать жалобу станичному сходу.

Сход утверждал решение учить непокорных сыновей поркой розгами по числу прожитых годов виновника. «Ученый» вставал и вместе с отцом благодарил мир за науку.

Почитание старших в казачьем обществе шло наравне с почитанием детей – продолжателей казачьего рода. Дети, вырастая, создав семью, также бережно относились к своему потомству и учили его уважительному отношению к старшим, окружали пожилых вниманием и заботой.

Нарушителей этой традиции наказывали, вплоть до изгнания из казачьих общин и предания анафеме (при этом публичная порка провинившегося являлась легчайшим из наказаний). В традициях казаков порка назначается всего за три провинности: изнасилование, дезертирство и воровство.

От предков достались и другие методы воздействия, например, многократно описанная «холодная» (что-то вроде изолятора временного содержания), куда сажали буянов и пьяниц. Провинившегося также приговаривали к штрафу – общественным работам на виду у всей станицы.(7)

Казаки бережно хранят свои традиционные песни, фольклор. Музыкальность, хоровая культура были естественной, отличительной чертой казачьих семей. Традиции казачьего песнопения живы до сих пор.

Наиболее оправданной может быть промежуточная точка зрения, в соответствии с которой казаков рассматривают как этническую общность, которая принудительно вошла в российский социум на правах военного сословия. Именно поэтому – с уравнием сословий в 1917 г. – казачество не исчезло, не растворилось, а сохранилось с особыми чертами материальной, духовной культуры и самосознанием.

Преобладание этнических или сословных черт предопределялось конкретной историко-культурной обстановкой. Имела место «конвергенция са-

мых различных этнических и социальных ингредиентов при сохраняющейся единой военно-хозяйственной организации, постоянная подпитка всё новыми и новыми группами пришельцев, этнический и социальный облик которых также весьма различен...».(4)

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Многие считают, что казачество вне исконных территорий проживания является явлением инородным, однако не многие знают, что именно в Гатчине было положено начало казачьей гвардии и именно из донских казаков.(3)
В 1793 году из донских казаков был сформирован казачий полк

Гатчинских войск наследника цесаревича Павла Петровича. Когда Павел I вступил на престол, казачий полк его Гатчинских войск в 1796 году соединили с Придворной казачьей командой и с гусарской командой. Таким образом был создан единый казачий гусарский полк. В 1798 году казаки были выделены из этого полка и составили лейб-гвардии казачий полк. В том же году была сформирована лейб-уральская сотня. В 1811 году в состав лейб-гвардии казачьего полка была включена

Черноморская гвардейская сотня. Гораздо позже, когда в царствование Николая I наследник престола был объявлен атаманом всех казачьих войск, Атаманский полк Войска Донского стал полком наследника и был причислен к гвардии. В его состав стала входить лейб-уральская сотня. Еще позже из казаков с Кубани и Терека был создан личный конвой царя, а из представителей всех других казачьих войск лейб-гвардии – сводноказачий полк.(8)

В нынешнем Гатчинском госпитале 2-я сотня оренбургских казаков стояла до 1917 года.

СПИСОК ИСПОЛЬЗУЕМОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

- Воскобойников Г.Л. Казачество в первой мировой войне 1914-1918 гг. – М., 1994.
Галушко Ю. Казачьи Войска России. – М., 1993.
Мининков Н.А. Донское казачество в эпоху позднего средневековья (до 1671 г.). – Ростов-на-Дону, 1998.
Гордеев А.А. История казаков. – М., 1991-1993
Губарев Г.В. Книга о казаках. – Париж, 1957
Казин Х.В. Казачьи войска. – СПб., 1912.
Мухин А., Прибыловский В. Казачье движение в России и странах ближнего зарубежья (1988-1994). -М., 1994.
Рыжкова Н.В. За Веру, Отечество и други своя: Донские казаки в Великой войне 1914-1917 гг. – Ростов-на-Дону, 1998.

Донские казаки в прошлом и настоящем. – Ростов-на-Дону, 1998.

Станиславский А.А. Гражданская война в России XVII в.: Казачество на переломе истории. – М., 1990.

КОЗАЦИ КАО ИСТОРИЈСКИ ЈЕДИНСТВЕНА ПОЈАВА У ОБЕЗБЈЕЂИВАЊУ ОДБРАМБЕНЕ СПОСОБНОСТИ РУСИЈЕ

Драбенко Н.В.

Ровенски Д. С.

Низовтсев А.А.

Капрални Ј. В.

Апстракт: чланак испитује историјске карактеристике настанка и развоја јединствене војне класе - козака.

Кључне ријечи: козаци, субетничка група, војни сталеж, развојна етничка обиљежја

COSSACKS AS A HISTORICALLY UNIQUE EVENT IN ENSURING RUSSIA'S DEFENSE ABILITY

Drabenko N.V.

Rovensky D. S.

Nizovtsev A.A.

Kapralny Y. V.

Abstract: the article examines the historical features of the emergence and development of a unique military class - the Cossacks

Key words: Cossacks, subethnic group, military class, developing ethnic features

ЧУВАРИ ЖИВОТА – ИЗАЗОВИ ПАЛЕСТИНСКЕ ЦИВИЛНЕ ОДБРАНЕ У ПОЈАСУ ГАЗЕ

Др Милица Младеновић¹

S4 GLOSEC Globalna bezbednost, Београд, Република Србија

Апстракт: Овај рад истражује изазове који се појављују пред цивилном одбраном у појасу Газе, фокусирајући се на неопходност постојања организоване и ефикасне цивилне одбране у контексту непрекидних сукоба и хуманитарних катастрофа. Проучавајући улогу цивилне одбране, рад истиче неопходност развоја стратегија и капацитета који могу ефикасно одговорати на хуманитарне изазове и захтеве безбедности, посебно у циљу заштите људских живота. Расветљавајући улогу и значај цивилне одбране, рад пружа увид у постојеће тенденције, различите практичне примере и потребу за сарадњом на међународном нивоу у овој области. Ова анализа наглашава неопходност постојања и јачања цивилне одбране у свакој земљи, према посебностима конкретних услова и потреба, како би се свакодневни безбедносни изазови успешно савладали.

Кључне речи: цивилна одбрана, Газа, сукоб, цивилно становништво, материјални ресурси

УВОД

Савремени свет није ни близу свету у коме је успостављен период дуго-трајног мира, стабилности и просперитета, већ га карактеришу дефицит безбедности, глобалне поделе, процеси брзих промена праћени нестабилношћу, несигурношћу и неизвесношћу. Брзина промена у савременом свету доводи у питање могућност предвиђања будућих догађаја што сваку државу суочава са сталном и неизвесном борбом за егзистенцију. Безбедност цивилног становништва и материјалних ресурса се тренутно налази у центру пажње читаве међународне заједнице.

Иако се мислило да је нови глобални оружани сукоб скоро па немогућ, тренутна дешавања на простору Украјине и Газе показују да време акција и операција војне природе свакако не припада прошлости и да је у било ком тренутку могуће избијање новог глобалног сукоба. То показује и све већи пораст буџета намењених одбрани већине држава света, као и постојање више од 40 регионално ограничених конфликта који се могу прелити у један велики

¹ Mladenovicmilica21@yahoo.com

сукоб на глобалном нивоу. Опасност од војних претњи условила је и ширења НАТО-а у 2022. години и захтеве неутралних држава за приступ овој алијанси. Глобална криза настала сукобима у Украјини и Гази са собом носи додатне изазове, ризике и претње по безбедност сваке државе, тако да је ефикасност њихових система одбране у првом плану.

Тренутна безбедносна ситуација показује да савремено доба захтева свеобухватне припреме свих људских и материјалних потенцијала једне државе. У таквим условима, до свог пуног изражаја долази улога система одбране, јер једино тај систем може омогућити свеобухватну припремљеност за одбрану подразумевајући непосредно ангажовање целокупног друштва. У светлу савремених изазова, ризика и претњи, одбрана, безбедност и заштита постају ствар сваког грађанина. Самим тим, долази до разматрања значаја система цивилне одбране који представља саставни део сваког ефикасног система одбране. Оне државе које су у протеклих 30 година занемариле овај систем, поново увиђају потребу његовог успостављања, јер се само ангажовањем целокупних људских и материјалних потенцијала једне државе може постићи њена одбрана и заштита. Чиниоци савременог рата конципирани су да прожимају цивилни живот и све поре друштва са циљем да се оствари потпуна доминација над непријатељем и урушавање свих његових капацитета да не би пружио успешан отпор, при чему су главни циљеви напада све виталне тачке, не само система одбране, већ друштвеног система у целини.

Сходно појави нових извора угрожавања и укупним карактеристикама савременог рата, модерно друштво мора развити систем цивилне одбране којим се остварује организационо и функционално повезивање укупних потенцијала друштва и њихово усмеравање у ефикасну одбрану земље. Све већи број жртава и све тежа материјална разарања на простору Газе дали су цивилној одбрани немерљиви значај, јер је њена тежишна активност заштита, одбрана и спасавање цивилног становништва и материјалних ресурса.

ЦИВИЛНА ОДБРАНА ПАЛЕСТИНЕ

Структура система цивилне одбране у једној држави углавном зависи од значаја који му се придаје. За успостављање ефикасног система цивилне одбране у одређеној држави одговорни су, првенствено, органи власти у оквиру својих надлежности и одговорности. Они морају створити све неопходне услове за развој, ефикасно организовање, планирање и функционисање система цивилне одбране.

Цивилна одбрана у Палестини је један од главних огранака Палестинске безбедносне службе (оружане снаге и обавештајне агенције државе Палестине), под директном одговорношћу министра унутрашњих послова. Цивилна одбрана је одговорна за хитне службе и спасавање у областима под контролом власти [MIFTAN's Report, 2023]. Важан корак у стварању система цивилне

одбране Палестине представља 1998. година када је донесен „Закон о цивилној одбрани бр. 3” [Civil Defence Law No. 3, 1998], којим је додељена у надлежност министра унутрашњих послова, под управом Генералне дирекције за цивилну одбрану. Такође је основан Виши савет за цивилну одбрану, на челу са министром унутрашњих послова, за формулисање и спровођење опште политике цивилне одбране [The office of EU, 2015]. Према Закону о цивилној одбрани из 1998. године цивилна одбрана је одговорна за предузимање свих неопходних мере за заштиту цивила и њихове имовине, обезбеђење свих видова комуникација, гарантовање редовног функционисања органа јавне власти и заштиту јавних и приватних објеката и инфраструктуре од опасности од ваздушних напада и других ратних операција, као и ризика од природних катастрофа, пожара и свих других ризика.

Генерална дирекција цивилне одбране се налази у саставу Министарства унутрашњих послова. Управљање Дирекцијом преузима генерални директор, који је одговоран министру унутрашњих послова за све техничке, финансијске и административне аспекте цивилне одбране и непосредно надгледање, у границама закона и подзаконских аката на снази, спровођење наредби, одлука и упутстава министра и Вишег савета за цивилну одбрану.

Генерална дирекција за цивилну одбрану обавља следеће функције:

- Све функције цивилне одбране, укључујући, али не ограничавајући се на, припрему пројеката и планова рада, надзор над њиховом имплементацијом, набавку свих потребних средстава, као и истраживање најсавременијих метода цивилне одбране и односа са јавношћу.
- Предузимање свих неопходних мера, са надлежним органима, за суочавање са елементарним непогодама и ванредним ситуацијама по одлуци председника.
- Едукација грађана о активностима цивилне одбране, сарадња са другим државним органима и дистрибуција летака и информација о свом деловању у време мира и рата.

У надлежности Дирекције је и обављање следећих послова:

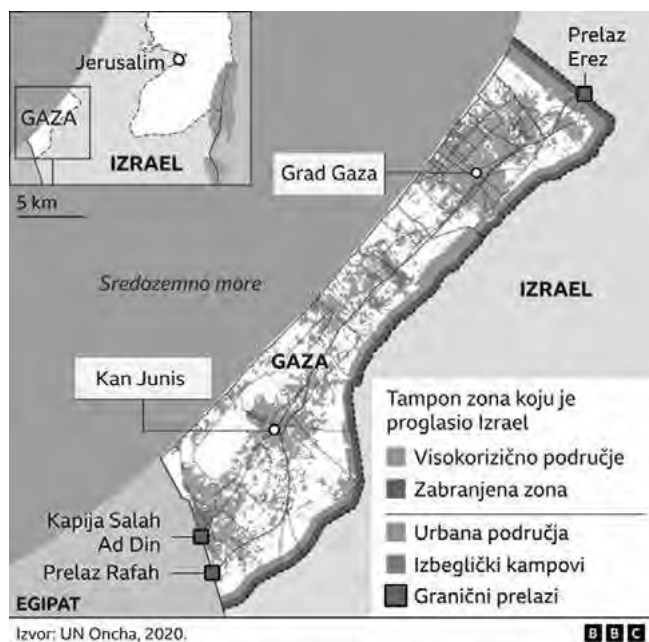
- Организација обукивања у случају ваздушних напада.
- Надгледање организације сарадње градова и села у поступцима цивилне одбране и формирање батаљона за брзе интервенције за хитну подршку погођеним подручјима.
- Организовање гашења пожара.
- Припрема и успостављање Оперативног центра цивилне одбране.
- Успостављање процедура за откривање ЕОР и њихово уклањање.
- Успостављање рестрикција светлости како би се спречиле последице ваздушних напада.
- Складиштење опреме, лекова и средства за дезинфекцију неопходне за активности цивилне одбране.

- Оснивање тимова за откривање зрачења, токсичних супстанци и клица (бацила).
- Изградња ровова и јавних склоништа, као и припрема склоништа.
- Учешће у припреми места збрињавања повређених од ваздушних напада и природних катастрофа.
- Формирање спасилачких тимова, тимова за спасавање под рушевинама и тимова против ваздушних напада и пожара.
- Образовање и обука цивила о различитим активностима цивилне одбране. [Civil Defence Law No. 3, 1998].

Такође је основан Виши савет за цивилну одбрану, на челу са министром унутрашњих послова, за формулисање и спровођење опште политике цивилне одбране.

Цивилна одбрана је организација за хитне случајеве и спасавање која предузима акције у случајевима природних катастрофа и ванредних ситуација, укључујући пожаре, спасавање, спољне војне нападе и друге ризике. [DCAF, 2008] Циљно време одговора Цивилне одбране на хитне позиве је 12 минута.

Палестина, као држава која нема јасно и прецизно разграничену територију, нема ни јасно устројене државне институције, што у условима оружаног угрожавања, знатно отежава функционисање система цивилне одбране. [Милошевић, Срећковић, 2010]

Слика 1. Појас Газе <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-67091737>

Појас Газе са својих 41км дужине и 10км ширине тренутно представља територију под потпуном опсадом у којој се цивилна одбрана суочава са свим могућим изазовима – без струје, воде, хране, телекомуникација, здравствене заштите и под скоро константним ваздушним нападима.

ИЗАЗОВИ СУКОБА У ГАЗИ

Од почетка сукоба, појас Газе се суочава са потпуном хуманитарном кризом у којој око два милиона становника нема приступ основним средствима за живот. Ова криза је изазвана дуготрајном израелском блокадом и унутрашњом палестинском политичком поделом, а погоршана је сталним ескалацијама сукоба између Израела и палестинских оружаних група.

У условима непрекидних ваздушних напада и константних копнених операција, цивилна одбрана има кључни значај. Главна улога цивилне одбране је заштита цивилног становништва, њихових домова и имовине. Давањем упутстава о безбедности и организовањем евакуације са угрожених подручја, цивилна одбрана смањује ризик од губитака живота и материјалне штете. Непрекидни напади захтевају ангажовање у очувању јавног реда и мира и пружање психолошке подршке грађанима у чему цивилна одбрана има приоритетну функцију да би се ефикасно одговорило на тренутну ситуацију. Ово укључује управљање смештајем и дистрибуцијом хуманитарне помоћи, медицинским услугама и другим кључним ресурсима. Цивилна одбрана у Гази учествује у превентивним мерама како би се смањиле и потенцијалне штете изазване ваздушним нападима. Ово укључује изградњу склоништа, развој система раног упозоравања и обуку становништва за реаговање на кризне ситуације. Сарадња цивилне одбране и војних снага представља неопходан услов за успостављање координисане и ефикасне одбрана. Војне снаге су фокусиране на одбрану од спољних напада, док цивилна одбрана брине о цивилном становништву. Међусобна сарадња је кључна за постизање целовите одбране и заштите. Након напада, цивилна одбрана такође има одговорност да координира у акцијама опоравка и уклањања последица насталих штета. То укључује пружање подршке угроженим заједницама, обнову инфраструктуре и опоравак од последица напада.

У бомбардовању блокираног појаса Газе, према подацима Министарства здравља, од 7. октобра убијено је више од 20.057 људи, међу којима су већина жена и деце, а повређено је преко 53.320 људи. У ваздушним нападима гађане су куће, стамбени блокови, читава насеља, школе, џамије, цркве и болнице. Под рушевинама је нестало више од 2.660 људи, укључујући 1.350 деце. Процењује се да је око 1.9 милиона људи расељено из Газе и стекло статус избеглице, док око 500.000 њих живи у осам пренасељених кампова широм појаса. Добијање тачне бројке о укупном броју интерно расељених лица остаје изазов.

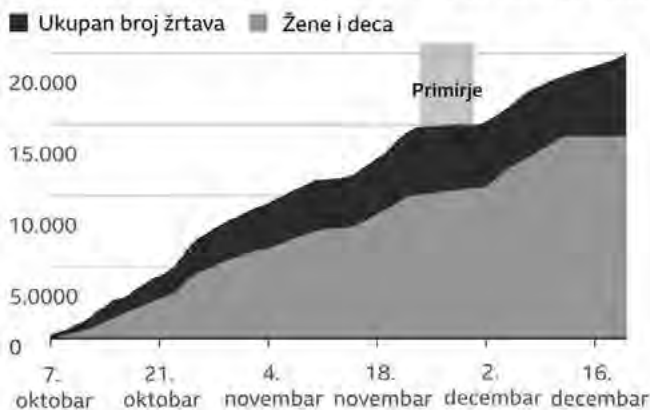

Израелско бомбардовање болница у Гази довело је до тога да 20 (од 36) болница широм Газе више не функционише. Болнице које још увек функционишу раде са три пута већим капацитетом, док се суочавају са критичним недостатком медицинског особља, материјала и горива. Према Министарству здравља у Гази, стопа попуњености сада достиже 206 процената у стационарним одељењима и 250 процената у јединицама интензивне неге. Снабдевање болница тренутно није могуће, али поједине настављају да брину о постојећим пацијентима, док истовремено пружају склониште хиљадама интерно расељених лица. Угрожени су животи хиљада цивила, пацијената и медицинског особља. Пријављени смртни случајеви од 7. октобра укључују најмање 310 припадника медицинског особља, према Министарству здравља Газе. Од њих је најмање 16 било на дужности када су убијени, према подацима Светске здравствене организације (WHO).

Стотине хиљада људи који су остали боре се да преживе. Потрошња воде из небезбедних извора изазива озбиљну забринутост због дехидрације и болести које се преносе водом. [Buheji & Muhannadi, 2023:35] Према подацима УНИЦЕФ-а 90% деце у Гази нема приступ исправној води. Светски програм за храну (WFP) изразио је забринутост због неухрањености и гладовања. Процењено је да се преко 90% становништва у Појасу Газе (око 2,08 милиона људи) суочава са опасношћу од недостатка хране. Појас Газе је под нестанком струје, а прекинуте су и телекомуникационе и интернет услуга, што додатно отежава функционисање цивилне одбране.

Најмање 20.000 убијених

Број настрадалих у Гази на дневном нивоу од 7.окт до 20.dec

Напомена: Број деце и жена не пријављује се увек одвојено. Последњи извештај објављен је 12.децембра

Извор: Министарство здравља у Гази под управом Хамаса и канцеларија за медије у Гази

BBC

Слика 2. Број настрадалих у Гази

Извор: <https://www.bbc.com/serbian/cyr/svet-67784050>

У суштини, цивилна одбрана у Гази је кључни субјекат заштите цивилног становништва у условима оружаног сукоба, пружајући подршку, координацију и ресурсе како би се смањили ризици и последице оваквих ситуација.

Цивилна одбрана у појасу Газе некако још увек функционише упркос великом броју припадника који је погинуо. Поред свих изазова са којима се суочава, недостаје јој и тешка машинерија и опрема потребна за спасавање под рушевинама. Возила у употреби су већином кородирала, а ако се не покваре због механичког проблема, оштећени путеви и гелери ометају њихов рад. Нема ватрогасних возила, аутомобила, возила хитне помоћи, алата. Припадници цивилне одбране користе металне секаче и ручно копају по рушевинама. Трактори и багери су ретки, а и када су доступни, за рад им је потребно гориво, којег нема. Прекид у телекомуникацијама додатно отежава ситуацију и спречава спасилачке тимове да успешно извршавају своје задатке. [Aljazeera.com] Ситуација у Гази се погоршала до те мере да цивилна одбрана углавном није у могућности да ефикасно делује због прекида комуникација, безбедносних ризика и немогућности приступа деловима Газе погођеним оружаном дејствима што озбиљно ограничава активности припадника цивилне одбране на првој линији. Она се суочава са све већим проблемима заштите рањивих група, укључујући децу одвојену од својих породица, труднице и дојиле, новорођенчад, особе са инвалидитетом и старије особе. [ОСНА, 2023] Престанак непријатељстава и обнављање хуманитарног простора за пружање мултисекторске помоћи су први, витални, кораци за функционисање цивилне одбране и ублажавање тренутне, већ катастрофалне, ситуације. Такође, поштовање норми међународног ратног и хуманитарног права значајно би допринело побољшању ситуације на терену.

Од почетка сукоба постоји много дискусија о међународном хуманитарном праву које регулише оружане сукобе и војну окупацију и његову примену у тренутним непријатељствима која укључују Израел и палестинске оружане групе. Међународно хуманитарно или ратно право, постоји у неком облику хиљадама година, али модерна верзија је изложена у Женевским конвенцијама из 1949. године и Допунским протоколима, поред других уговора и међународног обичајног права. [www.reuters.com] Међународно ратно и хуманитарно право обавезује и државе и недржавне оружане групе које су укључене у сукобе и примењује се без обзира на то шта је друга страна урадила. Док се регулатива која регулише ратне сукобе примењује само у одређеним ситуацијама, посебно током оружаног сукоба или окупације, други закони, посебно међународно право о људским правима, примењују се у сваком тренутку, регулишући обавезе свих држава да штите права људи на територији на којој имају јурисдикцију или одређени степен контроле. Без обзира на законитост одлуке о употреби силе, све стране морају поштовати међународно хуманитарно право и мора се обезбедити хумано поступање према становништву и његовим основним потребама, укључујући храну, воду и медицинску негу.

Основно правило међународног хуманитарног права у сукобу је да све стране морају у сваком тренутку да праве разлику између бораца и цивила. Цивили и цивилни објекти никада не смеју бити мета напада; стране могу циљати само борце и војне циљеве. Све стране у сукобу морају предузети све изводљиве мере предострожности како би свеле на најмању могућу меру штету цивилима и цивилним објектима. Према међународном хуманитарном праву, свако ко је притворен, као што су ратни заробљеници, мора бити третиран хумано. Забрањено је узимање талаца и коришћење људи као „живог штита”. [www.hrw.org] Тренутна ситуација у појасу Газе показује да већина ових одредби није испоштована, што изазива несагледиве последице по цивилно становништво и материјалне ресурсе.

Упркос озбиљним безбедносним изазовима, катастрофалној ситуацији на терену и слабој опремљености, цивилна одбрана је имала добар одзив и показала се као незаобилазан фактор у очувању људских живота. [Buheji & Mushimiyimana, 2023] Иако је одређени број припадника цивилне одбране до сада погинуо, а многи су рањени, посебно када је нападнут и штаб Цивилне одбране у Гази, она и даље наставља да функционише, веома често се суочавајући са тешким опцијама: да проведу сате покушавајући да извуку тела погинулих или их оставе испод рушевина и пожуре у друга подручја да извуку оне који су још увек су живи. [www.middleeasteye.net]

Слика 3. Цивилна одбрана у Гази

Извор: <https://www.palestinechronicle.com/gaza-civil-defense-workers-bury-their-colleagues-carry-on-with-work-photos/>

Иако је цивилно становништво у Гази претрпело озбиљне последице, цивилна одбрана Палестине је показала веома висок ниво отпорности и наставила да функционише и поред озбиљних проблема са којима се суочава на терену.

Поред свих деструктивних активности усмерених на цивилно становништво и материјалне ресурсе, цивилна одбрана у појасу Газе је показала висок ниво ефикасности, што показује да је обавеза свих нивоа државне организације једне државе да креирају систем цивилне одбране који ће бити у стању да својом институционалном и функционалном организацијом одговори на све изазове са којима се може суочити. Цивилна одбрана је најефикаснији одбрамени концепт с обзиром на карактеристике савременог безбедносног окружења. Цивилна одбрана, као део система националне безбедности и система одбране земље, треба да буде спремна на заштиту цивилног становништва и материјалних ресурса у миру, рату и ванредном стању. [Младеновић, 2023]

ЗАКЉУЧАК

После више од 70 дана сукоба у Појасу Газе, функционисање цивилне одбране је озбиљно нарушено услед неселективних напада и превеликог броја цивила који захтевају заштиту. Појас Газе је претрпео велике друштвене поремећаје и суочава се са потпуним прекидом ланца снабдевања. Глад, недостатак воде, струје, медицинске заштите само су неки од свакодневних проблема цивилног становништва Газе, што изазива превелики притисак на цивилну одбрану, која убрзо може постати у потпуности неодржива с обзиром на све већи број цивилних циљева и неуздржавање од мера усмерених ка цивилима. Цивилна одбрана Палестине се суочава са бројним хуманитарним кризама и катастрофама на терену и чини се да ситуација у том домену може бити само гора. Међутим, упркос свему томе, она још увек наставља да извршава своју функцију заштите цивилног становништва. У светлу текућих догађаја, појас Газе остаје рањив за даљу ескалацију сукоба што захтева подршку цивилној одбрани на терену за ублажавање ефеката тог сукоба.

Систем цивилне одбране у појасу Газе је показао да представља незаобилазну компоненту система одбране и систем од општег друштвеног значаја. Као део система одбране, цивилна одбрана има стратегијски значај и усмерена је на одбрану и заштиту цивилног становништва и материјалних ресурса као најважнијих штићених вредности једне државе који упркос бројним изазовима с којима се суочава на терену има кључну улогу у спашавању живота и очувању безбедности становништва. Цивилна одбрана у Гази представља незаменљив део подршке за локално становништво, који није само реактивна сила у тренуцима кризе, већ игра кључну улогу у превенцији и одбрани заједнице од настајућих ризика. Непрестано ангажовање цивилне одбране у пружању помоћи, медицинске заштите, те организацији мера заштите, сведочи о важности ове институције у очувању живота локалног становништва.

Значај цивилне одбране у Гази је неоспорно кључан, будући да њено постојање и деловање често представља разлику између живота и смрти за многе људе који се суочавају с изазовима савременог света обележеног сукобима.

ЛИТЕРАТУРА

- Buheji, M., Mushimiyimana, E. (2023): „Gaza” – towards an agile resilience”, International Journal of Management (IJM), Volume 14, Issue 7, Nov-Dec 2023, pp. 120-136
- Buheji, M., Muhannadi, K. (2023): Mitigating risks of environmental impacts on Gaza - review of precautions & solutions post (2023 war), International Journal of Advanced Research in Engineering and Technology (IJARET), Volume 14, Issue 07, November-December 2023, pp. 15-47
- Civil Defence Law No. 3 of 1998
- The Security Sector Legislation of the Palestinian National Authority, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), January 2008.
- Милошевић, М., Срећковић, З. (2010): Безбедносне службе света, ВИЗ, Београд, 127-133
- Младеновић, М. (2023): Развој система цивилне одбране Републике Србије у функцији смањења угрожености цивилног становништва и материјалних ресурса, докторска дисертација, Војна академија, Београд, стр. 14
- <http://www.miftah.org/Display.cfm?DocId=10400&CategoryId=21>
- https://eeas.europa.eu/archives/delegations/westbank/documents/news/2015/press_release_eu_hand-over_ceremony.pdf
- <https://www.aljazeera.com/gallery/2023/11/10/this-israel-war-has-no-mercy-gaza-civil-rescuers-say>
- <https://www.bbc.com/serbian/cyr/svet-67784050>
- <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-67091737>
- <https://www.hrw.org/news/2023/10/27/how-does-international-humanitarian-law-apply-israel-and-gaza>
- <https://www.middleeasteye.net/live-update/gazas-civil-defence-forced-leave-hundreds-victims-under-rubble>
- <https://www.ochaopt.org/page/gaza-strip-critical-humanitarian-indicators>
- <https://www.palestinechronicle.com/gaza-civil-defense-workers-bury-their-colleagues-carry-on-with-work-photos/>
- <https://www.reuters.com/world/middle-east/what-war-crimes-laws-apply-israel-palestinian-conflict-2023-11-16/>

СТРАЖИ ЖИЗНИ – ПРОБЛЕМЫ ПАЛЕСТИНСКОЙ ГРАЖДАНСКОЙ ОБОРОНЫ В СЕКТОРЕ ГАЗА

Милица Младеновић

Анотација: В данној стaтjе иcследуются проблемы, стоящие перед гражданской обороной в секторе Газа, уделяя особое внимание необходимости организованной и эффективной гражданской обороны в контексте продолжающихся конфликтов и гуманитарных катастроф. Изучая роль гражданской обороны, в документе подчер-

квивается необходимость разработки стратегий и потенциала, которые могут эффективно реагировать на гуманитарные вызовы и требования безопасности, особенно для защиты человеческих жизней. Проливая свет на роль и значение гражданской обороны, работа дает представление о существующих тенденциях, различных практических примерах и необходимости международного сотрудничества в этой области. В данном анализе подчеркивается необходимость существования и укрепления гражданской обороны в каждой стране с учетом особенностей конкретных условий и потребностей для успешного преодоления повседневных вызовов безопасности.

Ключевые слова: гражданская оборона, сектор Газа, конфликт, гражданское население, материальные ресурсы.

GUARDIANS OF LIFE - CHALLENGES OF THE PALESTINIAN CIVIL DEFENSE IN THE GAZA STRIP

Milica Mladenović

Abstract: This paper explores the challenges facing civil defense in the Gaza Strip, focusing on the necessity of an organized and effective civil defense in the context of ongoing conflicts and humanitarian disasters. Studying the role of civil defense, the paper highlights the necessity of developing strategies and capacities that can effectively respond to humanitarian challenges and security requirements, especially to protect human lives. By shedding light on the role and importance of civil defense, the work provides an insight into existing tendencies, various practical examples and the need for international cooperation in this area. This analysis emphasizes the necessity of the existence and strengthening of civil defense in each country, according to the particularities of specific conditions and needs, to successfully overcome everyday security challenges.

Keywords: civil defense, Gaza, conflict, civilian population, material resources

ХЕМИЈСКИ ТЕРОРИЗАМ – СИСТЕМ ЗАШТИТЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Милица Хрвач¹
мр Давор Ступар

Апстракт: Тероризам заузима веома значајно мјесто међу безбједносним пријетњама. Појава појединих појавних облика, као што је хемијски тероризам, постаје све извјеснија, услед доступности оваквих средстава и информација за њихову производњу и употребу. Због опасности и посљедица које се могу јавити након примјене хемијских оружја у терористичке сврхе, тежи се стварању што ефикаснијих механизма одбране, како на глобалном тако и на националном нивоу. У раду су представљене основне карактеристике хемијског тероризма, хемијска средства која су потенцијално употребљива у терористичке сврхе, те систем заштите у Босни и Херцеговини и Републици Српској (нормативно регулисање, актери, начини и фазе поступања услед хемијских инцидената) као и препоруке за евентуално унапређење овог система.

Кључне ријечи: тероризам, хемијски тероризам, бојни отрови, реаговање, систем заштите

УВОД

Тероризам као појава привлачи велику пажњу безбједносних институција од првих својих појавних облика па све до данас. Упркос све организованијем супротстављању и унапређивању мјера које се предузимају ради његовог сузбијања, тероризам заузима све важније мјесто међу глобалним безбједносним пријетњама.

Захваљујући прилагодљивости тероризма, његовом друштвеном, политичком и техничко-технолошком контексту у којем се реализује, и чињеници да као феномен посебно долази до изражаја у савременом глобализованом свијету, могло би се рећи да тероризам спада у групу увијек присутних безбједносних пријетњи. (Тучић, 2023)

Најављен као вријеме свјетског мира 21. вијек започео је интензивним терористичким насиљем и ништа мање интензивном борбом против њега, (Симуновић, 2009) чему су нарочито допринијели техничко-технолошки развој,

¹ Хрвач Милица; Факултет безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци; е-мејл: hrvac.milica@gmail.com

нови појавни облици и могућности носилаца ове застрашујуће и нечовјечне појаве.

Експлозија информација која се јавила нарочито у вијеку у којем живимо, учинила је лако доступним како корисне информације, тако и оне које доприносе појави нових облика насиља и богаћењу знања терористичких и других криминалних организација. Ово се посебно односи на опасности у информационој инфраструктури и појавне облике тероризма који се везују за нуклеарно, хемијско и биолошко оружје. Информације су доступне научницима широм свијета. Хемјски процеси и начини израде хемијског оружја доступни су на Интернету и у научним радовима, што отвара реалну могућност злоупотребе оваквих информација. Уз то расте и вјероватноћа злоупотребе оваквих оружја у терористичке сврхе.

С обзиром на посљедице које са собом носи употреба хемијског и биолошког оружја, те потешкоће које се јављају приликом одговора на било који нови појавни облик терористичких напада, предмет даљег разматрања у овом раду биће хемијски тероризам, опасности и посљедице које са собом носи, начини реаговања и систем заштите у Босни и Херцеговини у Републици Српској, наша спремност и могућности одговора у оваквим ситуацијама.

ТЕРОРИЗАМ – ДЕФИНИСАЊЕ ПОЈМА И КРИТЕРИЈУМИ КЛАСИФИКАЦИЈЕ

Савремени тероризам, као појам који је привукао свјетску пажњу седамдесетих година прошлог вијека, посебно интересовање изазвао је након напада на куле близнакиње извршеног 11. септембра 2001. године.

У том периоду, па све до данас јављала су се различита теоријска одређења овог појма. Са једне стране тероризам се сматра оним видом политичког насиља за који власт тврди да је нелегитиман, док конвенционалнији начин гледања на тероризам би био покушај дефинисања садржине појма тероризма (Ејдус, 2012). С обзиром на бројност дефиниција појма тероризма, али и због чињенице да се сам појам и његова садржина мијењају и обогаћују новим појавним облицима, адекватнији начин дефинисања је посматрање садржине овог појма односно елемената тероризма. Ако посматрајући дефиниције тероризма, узмемо да су основни елементи ових дефиниција његови носиоци, циљеви, жртве, насиље и изазивање страха, тероризам можемо дефинисати као примјену смишљеног, организованог и систематског насиља недржавног или државног субјекта над изабраном или насумичном жртвом, предузета ради изазивања страха и других психичких реакција код ширег круга људи, у циљу остваривања постављених терористичких циљева, који су најчешће политички мотивисани, али може бити ријечи и о етничким, вјерским, националистичким и другим разлозима. (Шикман, 2009)

Секторски посматрано тероризам се сврстава у област политичке безбједности. Међутим, његов утицај далеко прелази границе сектора политичке безбједности те је немогуће занемарити његов све већи утицај и на остале секторе – војну, економску, еколошку, социјеталну и еколошку безбједност. Као глобална безбједносна пријетња која не познаје државне границе, присутан је као проблематика у свим нивоима анализе у студијама безбједности, од људске до глобалне безбједности.

Постоји, такође, велики број класификација тероризма, тако да се не би могло говорити о једној јединственој класификацији. Она зависи од критеријума, који могу да буду различите природе. Важно је нагласити и да један облик тероризма може да буде истовремено обухваћен са више од једног критеријума. Тако, тероризам можемо класификовати према: (Шикман, 2009) носиоцима; територији испољавања, актеру и жртви тероризма; циљевима; објекту напада; средствима; методима.

ТЕРОРИЗАМ ПРЕМА СРЕДСТВИМА; ХЕМИЈСКИ ТЕРОРИЗАМ

Један од критеријума класификације тероризма јесте према средствима која се користе за вршење терористичких напада. Према средствима извршења разликујемо:

1. конвенционални тероризам
2. нуклеарни тероризам
3. хемијски тероризам
4. биолошки тероризам.“ (Шикман, 2009)

Примјена конвенционалног оружја представља најчешће средство у вршењу терористичких напада, с обзиром да се ради о оружју које има релативно широку употребу и да је процес његове набавке релативно једноставан. Када је у питању нуклеарно оружје ситуација је супротна, те усљед потешкоћа са набављањем, транспортом, складиштењем и руковањем овом врстом оружја могућност његове употребе своди се на минимум. Међутим, нешто је другачија ситуација када су у питању хемијски и биолошки агенси. Ове врсте оружја лакше се производе од нуклеарног оружја; лакше се транспортују, набављају и мобилни су, што указује на све већу могућност појаве ових врста тероризма.

Хемијски тероризам се односи на употребу хемијских средстава, односно хемијског оружја у терористичке сврхе. Хемијско оружје чине хемијске материје, познате као бојни отрови, заједно са средствима која примјењују. (Шикман, 2009)

Међу хемијским средствима која се могу употријебити у терористичке сврхе разликујемо:

1. бојне отрове – намјенски произведени да би нанијели повреде или оштећења
2. друге хемикалије – користе се свакодневно у људским активностима.

Хемијска оружја (бојни отрови) су смртоносне супстанце које је направио човјек и које могу бити употријебљене као течности, гасови или чврсте материје. (Cirincione, Wolfsthal, & Rajkumar, 2005) Овакви агенси производе се мијешањем различитих хемјских састојака у одговарајућим размјерама. Међутим, и поред постојања великог броја токсичних једињења важно је нагласити да нису сва она погодна за коришћење у терористичке сврхе. Између осталог, оружја ове врсте да би била ефикасна потребно је да буду изузетно токсична, релативно лака за руковање, погодна за транспорт и дуготрајније складиштење, те отпорна на атмосферске промјене, топлоту и сличне утицаје.

Бојни отрови (бојни агенси) су токсична једињења која, примјењена у терористичке сврхе, наносе повреду цивилном становништву и снагама безбједности и контаминирају животну средину у којој се примјењују. (Шикман, 2009)

Хемијски агенси (бојни отрови) класификују се у четири уобичајена типа:

1. нервни бојни агенси,
2. крвни бојни агенси,
3. хемијски агенси који изазивају гушење (загушљивци) и
4. хемијски агенси који изазивају пликове (пликавци).

Нервни бојни агенси су најотровнија хемијска оружја која је произвео човјек. Ови агенси ометају рад централног нервног система, дјелују на скелетне мишиће, те утичу на функцију жлијезда са спољашњим лучењем, а изложеност овим агенсима може довести до смртог исхода у само неколико минута. (Ellison, 2008)

Нервни агенси који се сматрају потенцијално употребљивим у терористичке сврхе су: табун (GA) сарин (GB), соман (GD) и VX. (Gupta, 2015) Заједничке карактеристике су им веома брзо и краткотрајно дејство, утицај на централни нервни систем и систем органа за дисање, што код заражених изазива отежано дисање, бол у плућима, дезоријентисаност, тетурање, некоординисане покрете тијела и грчеве.

Посљедице тровања нервним бојним агенсима разликују се од лаких, преко средњих до тешких облика тровања. Који степен посљедица ће наступити зависи од количине употребљеног отрова, мјеста контаминације (отворени или затворени простор), те времена изложености овим агенсима. При лаким облицима тровања долази до стезања у грудима, отежаног дисања и сужавања зјеница. Када се јаве израженији симптоми као што су вртоглавица и главобоља, појачано лучење жлијезда и хладног зноја, тада говоримо о средњем степену тровања. Код тешког тровања, посљедице наступају јако брзо, и воде од јаких грчева у мишићима, преко губитка свијести па до смртог исхода најчешће у току првог часа након тровања.

Крвни бојни агенси међу којима су најпознатији арсен, цијановодонична киселина и хлоцијанид, као и нервни бојни агенси, изазивају опште тровање

организма тако што онемогућавају доток кисеоника и ђелијско дисање. При већим концентрацијама смрт наступа готово тренутно, а први индикатори тровања овом врстом агенаса су отежано дисање, стезање у грудима, вртоглавица и сл.

Хемијски агенси који изазивају гушење (загушљивци) добили су назив према симптомина по којима се препознају, а то су надраживање очију и дисајних путева, оштећења респираторног система, кашаљ, накупљање течности у плућима (плућни едем). Карактерише их и тзв. латентни период (затишје) када се не јављају знаци тровања. Познатији представници ове групе агенаса јесу фозген, дифозген и хлор. (Вулевић, Ђурчић, & Обрадовић, 2016)

Хемијски агенси који изазивају пликове (пликавци) још се називају везиканти јер на кожи изазивају пликове – везикуле. Ови агенси уништавају било које ткиво које додирну (кожу и слузокожу). Луисит, сумпорни иперит, фозген оксин припадају овој групи агенаса која након латентног периода изазива пликове, а затим ране на кожи и слузокожи.

Хемијски агенси користе се на начин да изврше хемијску контаминацију. Хемијска контаминација подразумијева присуство хемијских агенаса у виду капљица, пара, димова или гасова у опасним концентрацијама на одређеном подручју, ваздуху, становништву, храни и води, или у одређеном затвореном простору. Дакле, контаминација може бити усмјерена на људе, ваздух, воду и храну и/или животну средину и може дјеловати непосредно – у моменту и на мјесту употребе хемијских агенаса или посредно – након напада усљед боравка на контаминираном подручју. (Шикман, 2009).

Могуће мете напада терориста хемијским агенсима су: затворени простори, вентилациони системи неког објекта, авиони, пољопривредна земљишта, земљиште око извора питке воде, водоводни системи или њихови дијелови итд.

У циљу елиминисања хемијског оружја као једне од категорија оружја за масовно уништење, 1993. године донесен је глобални споразум о контроли хемијског оружја – Конвенција о забрани производње, усавршавања, коришћења и стварања залиха хемијског оружја и његовом уништавању (тзв. Конвенција о хемијском оружју). Исте године, са радом је почела Организација за забрану хемијског оружја, као извршно тијело ове Конвенције. Босна и Херцеговина је чланица овог споразума, те је у складу са Конвенцијом донесен Закон о имплементацији конвенције о забрани производње, усавршавања, коришћења и стварања залиха хемијског оружја и његовом уништавању.

СИСТЕМ ЗАШТИТЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Најважнија превентивна активност односи се нормативно регулисање питања која се односе на хемијске супстанце, њихову злоупотребу, контролу

производње, увоза и транспорта хемиклија и сл. На државном нивоу, Босна и Херцеговина потписница је Конвенције о хемијском оружју, док се на нижим нивоима ова област регулише доношењем закона и прописа на нивоу ентитета и Брчко Дистрикта БиХ.

У Републици Српској, ова област, те промет и транзит ових материја детаљније су регулисани Законом о превозу опасних материја и Законом о заштити и спасавању у ванредним ситуацијама.

Законом о заштити и спасавању у ванредним ситуацијама регулисана је радиолошко-хемијско-билошка заштита у Републици Српској и стављена у надлежност Републичке управе цивилне заштите Републике Српске. Према Закону о заштити и спасавању у ванредним ситуацијама² РХБ заштита обухвата мјере и поступке који се организују и спроводе ради спречавања, ублажавања и отклањања посљедица од РХБ дејстава на становништво, животињски и биљни свијет и материјална добра у ванредним ситуацијама, ублажавање и отклањање посљедица технолошких хаварија и других несрећа од РХБ агенаса. Законом је одређено и да РХБ заштита обухвата РХБ контролу, личну и колективну РХБ заштиту и РХБ детекцију и деконтаминацију. Закон је, такође, одредио да у случају контаминираниости становништва, живог свијета и материјалних добара већих размјера РХБ деконтаминација се организује и врши у сарадњи са специјализованим и ватрогасним организацијама.

Тијела и хитне службе надлежна да реагују у поступку првог одговора након ослобађања ХБРН агенаса намјерно или акцидентално су: полиција, медицинске службе, професионална ватрогасна јединица и Цивилна заштита (ХБРН тим).

Према Стандардном оперативном поступку (СОП) за тимове хемијско-биолошко-радиолошко-нуклеарне заштите (ХБРН-тим) донешеном 2016. године на нивоу Босне и Херцеговине структуру од два ХБРН тима првог одговора у БиХ чине: ХБРН тим Републике Српске (којег чини 10 припадника и 10 припадника резервног састава) смјештен у Бањој Луци и ХБРН тим Федерације БиХ (10 припадника) смјештен у Сарајеву. Поред специјализованих ХБРН тимова Цивилне заштите од 2018. године РХБ опрему и средства посједује и Ватрогасна бригада Бања Лука. Опрема је намијењена припадницима тима тзв. првог одговора, који чини десет припадника ватрогасне јединице Бања Лука, обучених за употребу опреме и средстава ове врсте.

Активности које се примјењују по наступању опасности ове врсте обухватају поступке сазнања о догађају, обавјештавања и узбуњивања; одговор на насталу опасност (оперативна фаза); активности у оквиру фазе раног опоравка и рехабилитацију.

Пружање помоћи у првих неколико минута након излагања хемијским токсичним агенсима, укључујући давање антидота, дословно значи разлику

2 Закон о заштити и спасавању у ванредним ситуацијама (Службени гласник РС, број: 121/12); члан 79-81

између живота и смрти. Пошто се ова врста помоћи спроводи непосредно на мјесту догађаја, у тзв. црвеној зони, неопходна је употреба личне заштитне опреме. Лична заштитна опрема укључује: хемијска заштитна одијела, комбинезоне, рукавице, чизме, маске, дозиметре, комплете за деконтаминацију. Најважнији задатак лица која спроводе активности у овој фази јесте да они сами не постану жртве. (Romano, Lukey, & Salem, 2008)

Први који стичу сазнања о инциденту везаном за хемијска средства јесу вршиоци патролне дјелатности на датом сектору. Чланови патроле требало би да претпоставе да се ради о употреби овакве врсте оружја, те да у циљу заштите живота и здравља људи издају упозорења лицима која затекну на мјесту догађаја. У складу са начелом хитности потребно је да затраже помоћ криминалистичко-техничких тимова, како би се у што скоријем року утврдило о којој врсти отрова је ријеч те на основу тога предузимале даље активности. Истовремено, о догађају се даље обавјештавају тужилаштво, министар унутрашњих послова, директор полиције, Управа за борбу против тероризма и екстремизма, Републичка управа цивилне заштите, здравствени сектор, те друга надлежна тијела и институције. Сљедећи важан корак, који се спроводи чим то околности дозволе, односи се на информисање јавности о самом догађају и опасности која је наступила, као и обавјештавање служби пријатељских земаља.

Активирање ХБРН тима спроводи се чим се утврди да се ради о догађају са укљученим ХБРН агенсима. У њиховој надлежности је поступање на лицу мјеста заједно са криминалистичко-техничких тимовима и медицинским службама. Предузимају се активности које се одосе обезбјеђивање мјеста догађаја (формирање безбједног периметра) како не би дошло до ширења хемијских или других агенаса и на пружање медицинске помоћи угроженима. Обезбјеђивање утврђеног простора контаминације је у надлежности припадника полиције. Медицинска помоћ (прва помоћ и медицинска евакуација) пружа се изван утврђене зоне контаминације, тзв. црвене зоне.

Када је у питању поступање становништва након наступања овакве врсте опасности изузетно су значајне смјернице доступне на сајту Републичке управе цивилне заштите³, гдје је становништву доступно упутство за поступање у случају несреће са опасним материјама. Упуство садржи мјере које је потребно предузети прије, у току и након несреће или напада. А оне се односе на: праћење инструкција служби за хитне ситуације, поступање са вентилационим системима, изолацијом и другим отворима у просторима у којима се налазе, начине заштите тијела и изолације у простора у којем се налазе, забрану конзумације хране или воде која није одобрена од стране надлежних институција... Праћење ових упута и смјерница умногоме би олакшало поступање надлежних институција, те растеретило медицински систем, што је од изузетне важности за предузимање даљих корака и ублажавање насталих и потенцијалних посљедица.

3 <https://ruczrs.org/>

Фаза раног опоравка односи се санацију терена, обављање деконминације (одјеће и опреме, становништва, животиња, земљишта и објеката) и отклањања других ефеката инцидента. Приступа се и вршењу увиђаја с циљем утврђивања елемената кривичног дјела, прикупљања доказа и проналажења учинилаца кривичног дјела.

Рехабилитација и отклањање секундарних посљедица, које се односе на оштећење привредног система и економије нападнутог подручја, посљедице по животну средину, страх од дуготрајних посљедица међу становништвом и друге психолошке посљедице, у надлежности су нападнуте државе односно њених институција. Формирање плана акције за отклањање посљедица и повратак у нормално функционисање, неопходно је и требало би да буде производ сарадње стручњака из различитих области као и лица задужених за реализацију и имплементацију плана.

ЗАКЉУЧАК

Несагледиве посљедице по здравље људи, дуготрајна оштећења животне средине, опасности по сав живи свијет, страх и друге психолошке реакције међу становништвом, посљедице које се одражавају на привреду земље и огромни ресурси потребни за санацију штете, само су неки од разлога зашто хемјски тероризам треба да буде предмет детаљнијег промишљања и анализирања.

Када су у питању превентивне активности везане за овај проблем, оне би могле да обухвате информисање становништва о потенцијалним опасностима које се везују за дјеловање хемјског оружја, као и средствима заштите. Поред тога свакако би већа пажња могла да се посвети ефикаснијој контроли промета и производње хемјских материја, с обзиром да ниска цијена, лакоћа набавке, и релативно једноставни процеси припреме и коришћења чине вјероватноћу њихове злоупотребе све извјеснијом.

У самом поступку реаговања на опасност насталу након употребе хемјских средстава у терористичке сврхе, како је већ истакнуто најважнија је фаза тзв. првог одговора. Постојање два ХБРН тима на подручју Босне и Херцеговине (Бања Лука и Сарајево) доводи у питање ефикасност правовременост спровођења оперативних активности у овој фази, с обзиром на величину територије.

Такође, припадници полицијских и других безбједносних структура јесу први који ће се затећи у непосредној близини опасних зона, односно зоне напада. Зато је од велике важности и адекватна едукација ових лица о опасностима и начинима поступања усљед постојања сумње на примјену хемјског оружја. У вези с тим, пожељно је спроводити адекватне специјалистичке обуке и курсеве, како би сви припадници били упознати са процедуром поступања

и били способни препознати да се ради о посљедицама употребе хемијског оружја. Ефикаснијем поступању доприноси и спровођење заједничких обука и вјежби припадника ХБРН тимова и полицијских службеника. Ради личне заштите полицијских службеника, што бржег откривања о којој врсти отрова се ради, те пружања помоћи угроженима, важно је и опремање полицијских управа адекватном опремом, као и постојање мобилних лабораторија.

Посљедња, али изузетно значајна фаза у реаговању на посљедице напада хемијским оружјем, јесте фаза ублажавања и отклањања насталих посљедица. Тровање хемијским агенсима оставља велике посљедице на физичко и психичко здравље људи и животну средину. А ово се даље одражава на нормално функционисање, привреду и економију земље и региона. Усљед тога, јавља се потреба за формирањем детаљног плана акције, који би требало да буде производ рада стручњака различитих профила као и лица која ће бити задужена за даљу имплементацију и реализацију тог плана, а све са циљем што бржег повратка погођеног подручја у нормално стање.

ЛИТЕРАТУРА

- Cirincione J., Wolfsthal B. J., & Rajkumar M. (2005). *Deadly Aresenals: nuclear, biological and chemical threats*; Washington: Carnegie Endowment for International Peace.
- Ellison D. H. (2008). *Handbook of Chemical and Biological Warfare Agents*; Boca Raton: Taylor & Francis Group.
- Gupta C. R. (2015). *Handbook of Toxicology of Chemical Warfare Agents*; London: Elsevier.
- Romano A. J., Lukey J. B., & Salem H. (2008). *Chemical Warfare Agents: Chemistry, Pharmacology, Toxicology, and Therapeutics*; Boca Raton: Taylor & Francis Group.
- Вулевић, Б., Ђурчић, Р., & Обрадовић, В. (2016). Стратегијски концепт управљања одбраном од хемијског, биолошког, радиолошког и нуклеарног оружја. *Војно дело*, 7, 269-277.
- Ејдус Ф. (2012). Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои; Београд: Службени гласник и Београдски центар за безбедносну политику.
- Симеуновић, Д. (2009). Тероризам. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- Тучић Б. (2003). Глобална безбједност и свијет који се мијења: концепт, актери, изазови, ризици и пријетње. Бања Лука: Факултет безбједносних наука.
- Шикман М. (2009). Тероризам. Бања Лука: Факултет за безбједност и заштиту.
- Закон о заштити и спасавању у ванредним ситуацијама; Службени гласник Републике Српске; бр. 121/12
- Званични веб-сајт Републичке управе цивилне заштите: <https://ruczrs.org/>
- Стандардни оперативни поступак (СОП) за тимове хемијско-биолошко-радиолошко-нуклеарне заштите; 2016.

ХИМИЧЕСКИЙ ТЕРРОРИЗМ – СИСТЕМА ЗАЩИТЫ В РЕСПУБЛИКЕ СЕРБСКОЙ

Милица Хрвач
Давор Ступар

Аннотация: Терроризм занимает очень важное место среди угроз безопасности. Появление некоторых проявлений, таких как химический терроризм, становится все более определенным в связи с наличием таких средств и информации для их производства и использования. В связи с опасностями и последствиями, которые могут возникнуть после применения химического оружия в террористических целях, прилагаются усилия по созданию наиболее эффективных механизмов защиты как на глобальном, так и на национальном уровне. В статье представлены основные характеристики химического терроризма, химические агенты, которые потенциально могут быть использованы в террористических целях, а также система защиты в Боснии и Герцеговине и Республике Сербской (нормативное регулирование, субъекты, способы и этапы реагирования на химические инциденты). в качестве рекомендаций по возможному улучшению этой системы.

Ключевые слова: терроризм, химический терроризм, боевые отравляющие вещества, реагирование, система защиты.

CHEMICAL TERRORISM - PROTECTION SYSTEM IN THE REPUBLIC OF SRPSKA

Milica Hrvac
Davor Stupar

Abstract: Terrorism occupies a very important place among security threats. The appearance of certain manifestations, such as chemical terrorism, is becoming more and more certain, due to the availability of such means and information for their production and use. Due to the dangers and consequences that can occur after the use of chemical weapons for terrorist purposes, efforts are being made to create the most effective defense mechanisms, both at the global and national level. The paper presents the basic characteristics of chemical terrorism, chemical agents that can potentially be used for terrorist purposes, and the system of protection in Bosnia and Herzegovina and Republika Srpska (normative regulation, actors, ways and stages of dealing with chemical incidents) as well as recommendations for the possible improvement of this system.

Keywords: terrorism, chemical terrorism, chemical warfare agents, response, protection system

PURPOSE OF SPECIAL MILITARY UNITS IN MODERN FORMS OF WARFARE

PhD Goran Amidžić¹

Faculty of Security Sciences of the University of Banja Luka

MA Milan Aščerić

Serbian Armed Forces, Military Police, Belgrade

Abstract: In the 21st century, the focus of the use of elite special military units has been shifted from the execution of classic combat tasks to various forms of modern warfare. The purpose of these units has been expanded to carry out special types of non-military activities including: intelligence-based warfare, electronic information warfare, hacker warfare, psychological warfare and cyberwarfare. In Serbia, special military formations such as the 72nd Special Operations Brigade, the 63rd Parachute Brigade and the “Cobra” special purpose military police detachment are very important actors in the implementation of tasks of vital importance for the national security of the Republic of Serbia. These units are trained to operate in different combat conditions and situations, they are equipped with modern weapons and equipment, but they are not yet fully qualified to conduct all forms of modern warfare. The paper gives a brief overview of some elite military units in the USA, Israel and Russia, on the basis of which it can be concluded that these units have adapted and trained for an adequate response to new security challenges, risks and threats. The special military units of these countries have rich experience and are fully prepared for all forms of modern warfare, and they are primarily intended for the realization of tasks of vital importance for national security.

Keywords: modern warfare, modern strategy, special military units, national security, capability.

INTRODUCTION

According to historical sources, the emergence of elite special military forces dates back to the distant past. To be specific, in 550 BC, an elite military unit called “immortals” was formed in the Persian Empire, with a strength of 10,000 men. The unit was distinguished by exceptional courage and loyalty to the ruler, and it received the attribute of immortals because every soldier who died was immediately replaced by another, so the numerical status was always the same.

¹ Phd Goran Amidžić is an assistant professor at the Faculty of Security Sciences of the University of Banja Luka. E-mail: goran.amidzic@fbn.unibl.org

In ancient Rome, in the period from 280 AD to 476 AD, the role of an elite military unit was played by the Praetorian Guard. The fall of the Roman Empire in the fifth century also marked the end of the existence of elite military units.

The first organized elite special military units, in today's sense, were formed in 1917 by the German general Oskar von Hettier. They were small, specially selected, well-armed and fast-moving units - stormtroops, with a strength of 14 to 18 people, whose task was to unexpectedly and quickly invade the enemy's positions, cause confusion in his ranks and create favorable conditions for the penetration of the main forces. At the same time, Italy formed the first modern naval special units.

In the period between the two world wars, military experts paid special attention to the development of parachute units, whose use was made possible by the technological development of aviation. The first mass use of parachute units was demonstrated by the Soviets during military maneuvers in 1935, causing great surprise among foreign military observers.

Military units for carrying out special operations in today's sense and meaning were created in 1942 under the leadership of British officer David Stirling. It was the well-known SAS (Special Air Service), whose members (paratroopers, saboteurs, commandos) were then engaged throughout Europe, North Africa ("desert rats") and the Far East (Chindites). In the Second World War, apart from land and parachute special forces, naval special units (marines) were also massively used, which operated independently in unconventional military operations or in cooperation with other formations in conventional military operations on all battlefields (Džamić, 1999: 9-10).

Special forces experienced rapid development during the Cold War, when it became clear that unconventional warfare became the only alternative to nuclear war. Today, all armies have special forces in their composition, with which they achieve their military, but also political, economic, intelligence, propaganda and psychological goals on a strategic or tactical level, in situations where the use of conventional military forces and means is impossible or prohibited (Pena & Amidžić, 2007: 124).

The purpose of special forces is multiple and manifests itself in the combat, intelligence-reconnaissance, political, diplomatic and propaganda-psychological sphere, and is reduced to the execution of conventional diversionary and special combat tasks, as well as conducting unconventional (intelligence, electronic, hacker, cyber) modern hybrid war against the enemy.

The training of members of the special forces is long-lasting, arduous, complex, goes to the limit of endurance and is very expensive. This training must be continuous, in the context of continuous work, but using the latest modern technical and technological inventions and scientific achievements, because only in this way will the special units and their members be prepared and trained for all modern forms of warfare and the protection of the national interests of their country and

people. Voluntary entry into service and voluntary acceptance of all the rules governing them are necessary for these units.

STRUCTURE, PURPOSE AND ACTIVITIES OF SPECIAL MILITARY UNITS

Special military units are special units within the army whose main purpose is to carry out special tasks of vital interest to national security. They are the most prepared units that oppose the most dangerous sources and forms of threats to security.

The following forces can be recognized within the special military units:

- *reconnaissance forces* are forces whose main purpose is to gather intelligence data on about the enemy, carry out subversion and diversion, raids, incursions;
- *forces for the fight against terrorism* are forces whose main purpose is the fight against terrorism, solving crisis situations, solving hostage situations, as well as arresting and depriving persons of their freedom;
- *forces for operational actions* are forces whose basic purpose is to carry out tasks and activities in complete secrecy;
- *forces for the rescue of own units* are forces whose role is to rescue their own units that are threatened or cannot solve a crisis situation;
- *forces for the security of certain persons and facilities of vital importance* are forces whose role is to secure persons of vital importance for the command system and the army, such as the President of the State, the Minister of Defense and the Chief of the General Staff. In addition to the security of persons, these forces perform the security of facilities of vital importance (Aščerić, 2023: 24-25).

Special military units are basically intended for carrying out sabotage operations within the combat activities of the armed forces. Their main goal is to inflict losses on the opponent in manpower and technical means. Within the special military units, there are sabotage units that carry out sabotage activities. These units are engaged in carrying out tasks of vital importance such as: quick interventions in more difficult, especially critical situations in certain zones, destruction of key enemy facilities such as strategic strongholds, inflicting losses on commands and the command system, liquidation of enemy forces.

The diversionary squad basically consists of a command, a command department, a liaison department, 2-5 diversionary platoons, a mixed platoon, a rear department and a group of pyrotechnicians. The diversionary platoon represents the basic unit of the diversionary detachment as the bearer of all the activities they carry out (Federal Secretariat for National Defense, 1981).

In addition to diersionary forces, special military units also include reconnaissance units, which are usually part of them, but can also be found as special units. Reconnaissance is an activity designed to gather intelligence data about the enemy, space, meteorological conditions, and other elements (Federal Secretariat for National Defense, 1977).

Special military units are primarily intended for carrying out tasks behind enemy lines with the ultimate goal of elimination, sabotage or diversion. The development of modern society also changes the role of the unit, where today it is used in the fight against terrorism, organized crime, conducting cyber wars and other operations (Milošević, 2009).

In addition to the basic activities performed by special military units, in a classic armed conflict, in a hybrid war they perform special types of non-military activities that are characteristic of a hybrid form of conflict. Intelligence warfare, warfare in the sphere of command and control, electronic warfare, hacker warfare, psychological warfare, cyber warfare are all modern activities carried out by special military units (Rančić & Beriša, 2018: 261).

Intelligence warfare is an activity aimed at finding targets, evaluating combat operations, preventing surprises, etc.

Warfare in the sphere of command and control is a direct disconnection between the command of units and the units subordinated to them, making proper command and issuing of orders impossible.

Electronic warfare is the application of one's own electronic means and causing damage to the enemy in the form of its electronic means as well as combat systems and weapons that use electricity (Rančić & Beriša, 2018: 262).

According to a study by the Electrical Engineering Faculty of the University of Belgrade, "electronic warfare is a set of military operations whose main goal is to control the electromagnetic space, the domain. In the context of the relationship between information and electronic warfare, according to the same study, electronic warfare is considered a subset of information warfare (Group of authors, 2000: 34).

Hacker warfare is a form of information warfare that is most often carried out by an individual. Its main goal is to change the content of websites as well as to congest the Internet. Social networks occupy a significant role in the field of hacker warfare as an opportunity to spread political ideas and attitudes. In Great Britain, the reorganization of the armed forces began with the establishment of new units whose main purpose is propaganda on "Facebook" and other social networks (Rančić & Beriša, 2018).

Psychological warfare is an integral part of every modern armed conflict. The main goal of these operations is to influence the psychological state, emotions, common sense reasoning as well as the activities of certain governments (Rančić & Beriša, 2018).

Basically, psychological warfare implies omitting the use of firearms and the very losses of people, in which the weak points of the opponent are successfully found, one's own weaknesses are improved, disinformation is successfully used and the enemy is exhausted on all fronts (Petrović, 2021: 267).

Cyber warfare is a modern form of warfare that aims to use computer technology for military purposes. The main goal of these actions is to interrupt the communication and information systems of the opponent. What is interesting to note is that cyber warfare is not subject to international humanitarian law and that legal provisions cannot apply to acts committed in cyber operations because there are no precisely defined terms of use anywhere (Rančić & Beriša, 2018).

SPECIAL MILITARY UNITS OF THE ARMED FORCES OF SERBIA

Special military units of the Serbian Armed Forces are the most elite units in the armed forces, which can be successfully compared with other special military units in the world.

The Serbian Armed Forces are made up of three units that perform special operations:

1. The 72nd Special Operations Brigade;
2. The 63rd Parachute Brigade;
3. The *Detachment of the Military Police for Special Operations* "Cobras".

The 72nd Special Operations Brigade

The 72nd Special Operations Brigade is a tactical unit whose main purpose is to carry out special operations, sabotage, counter-sabotage, counter-insurgency and counter-terrorist activities, as well as intelligence gathering, reconnaissance of the territory in the tactical and operational depth of the enemy in all combat conditions.

As a multi-purpose unit, the 72nd Special Brigade is intended for the execution of offensive special tasks in the enemy's rear, as well as for fighting with inserted enemy reconnaissance-sabotage and terrorist groups. The assignment of individuals within the brigade is in accordance with the tasks: reconnaissance-sabotage, raiding and counter-terrorist (Džamić, 1999: 262).

In order to successfully carry out everything for which it is intended, the brigade is special in all elements: organization, personnel selection, program and method of training, weapons, principles of operation. The basic principles and principles on which the action is based and carried out are speed, surprise, strength, superior training and equipment, and the courage of each individual soldier. The basic fighting force of the brigade consists of professional soldiers under contract (Pena & Amidžić, 2007: 196).

The unit is made up of the following elements: command, Command Battalion, Special Operations Battalion “Griffons”, Special Operations Battalion “Falcons”, Logistics Company and Military Police Platoon (The 72nd Special Operations Brigade, 2023). The unit is equipped with state-of-the-art weaponry and is fully equipped to carry out all assigned tasks. The unit has pistols “CZ 99” 9mm, “CZ 999” 9mm, “Glock 17 Gen 4” 9mm, “HK USP SD” 9mm as well as “Jericho 941F” 9mm. For the conditions of close combat, the unit has various automatic weapons, but the most common automatic weapons are “HK MP5” and “HK UMP” in 9mm caliber. Among other things, the unit has a large number of automatic rifles of different calibers from 5.56 to 7.62 mm. Of course, the unit is fully equipped with modern machine guns and sniper rifles, as well as modern domestically produced armored vehicles such as “Miloš” and “Lazar” (Aščerić, 2023: 33).

The training carried out in the unit is extremely demanding and consists of the following segments: selective training; basic specialist training and advanced training of special units (Serbian Armed Forces, 2023).

The 63rd Parachute Brigade

The 63rd Parachute Brigade is an elite unit of the Serbian Armed Forces that is organized at the tactical level with the basic purpose of gathering intelligence and conducting special operations in the operational and strategic depth of the enemy, in most cases using vertical maneuvers.

Parachute units represent the most elite part of all armies in the world, including in Serbia. In war, paratroopers are most often in the first strike echelon and are given the most difficult tasks, and in order to train for all the trials that await them in battle, they go through complex and strenuous training that includes a variety of military skills and knowledge. All of the above also applies to special forces from the 63rd Parachute Brigade of the Serbian Armed Forces, which is the only such formation in the Serbian Armed Forces (Džamić, 1999: 256).

The organizational and formational structure of the unit was designed based on its mission and consists of: Command, Command Company, Parachute Companies, Parachute Training Company, Combat Search and Rescue Paratrooper Company and Logistics Company.

The training of the 63rd Parachute Brigade is extremely intensive and complex. The training includes the following segments: physical training, fire training, tactical training, tactical training of special units, and training in summer and winter alpinism. As the crown of the parachute unit, the most attention is paid to parachute training, which is realized through the following stages:

1. Selective Training;
2. Basic Paratrooper Training;
3. Advanced Paratrooper Training;

4. Junior Paratrooper Instructors Course;
5. Paratrooper Instructors Course (The 63rd Parachute Brigade, 2023).

The 63rd Parachute Brigade is equipped with various types of firearms from pistols (Glock 17, HK USP SD, CZ9), submachine guns (HK MP5, HK UPM) automatic rifles (FN SCAR, HK G36, HK M416), snipers to fire support as domestic and foreign production (Aščerić, 2023: 38).

Military Police Special Operations Detachment "Cobras"

The special purpose military police unit "Cobras" is a specially trained unit whose main purpose is the security protection of certain persons and important infrastructure. The unit is directly under the Chief of the General Staff of the Serbian Armed Forces (Military Police Special Detachment "Cobras", 2023).

This elite unit was formed in 1978 as the Counter Terrorist Department, and in 1983 it grew into an Counter Terrorist Platoon within the Guards Brigade. Just as their composition, training and equipment are specific, so are the tasks for which they are intended and which they perform (Military Police Special Detachment "Cobras", 2023).

"Cobras" are trained and equipped for the VIP close protection, fighting terrorism in all conditions, freeing kidnapped hostages; securing and protecting the highest foreign military delegations when they are on official visits to the Republic of Serbia and taking preventive measures in the implementation of security protection, counter-terrorist and counter-insurgency operations. This means that the members of this unit take action when the situation is marked as high-risk and when the most severe consequences are expected (Military Police Special Detachment "Cobras", 2023).

The organizational formation structure of the unit is as follows: Detachment Command, Command Platoon and Special Purpose Military Police Company. The command platoon consists of several elements: a team for anti-sabotage protection, a team of handlers of service dogs, a liaison department and a platoon for technical support.

The unit is fully equipped with modern weapons and equipment, mainly produced in Serbia and abroad. Firearms in use range from pistols "CZ 99", "CZ 999", "Glock 17", "Jericho 941F", submachine guns "HK MP5 A3", "HK UMP", "ERO", automatic rifles "M -70", "FN SCAR L", "AK 47", "HK G36", sniper rifles "M-76", "M-93", "SAKO TRG" and to means of fire support (Aščerić, 2023: 39).

The tasks performed by this unit are of vital importance for the national security of the Republic of Serbia.

SPECIAL MILITARY UNITS OF THE WORLD

Special military units in other armed forces of the world are quite similar to the special units of the Serbian Armed Forces. Those units are fully trained to protect the national security of their country. These units are much more ready to conduct all forms of modern warfare, with an emphasis on hybrid warfare, compared to the special units of the Serbian Armed Forces. More attention is paid to the use of non-military means and ways of fighting compared to classic armed conflicts. As an example of data collection, the special military units of the USA, Israel and the Russian Federation were observed.

Special Military Units of the Armed Forces of the USA

The United States of America has the most numerous and organized special operations forces in the world, which also have the most experience in the field of special warfare. This is understandable, since in the US military doctrine and strategy, special operations are given exceptional importance, primarily because with relatively small, but well-trained and specially equipped units, strategic problems of vital interest and importance for the US can be solved (Pena & Amidžić, 2007: 126).

All these units are organized into pyramidal structures, that is, according to levels. In total, there are 3 levels of special military units, where the hierarchical structure is determined based on the ability and readiness to eliminate all possible sources that threaten the security of the country.

At the very bottom of the pyramid is Level 3: the 101st Airborne Division, 82nd Airborne Division, 10th Mountain Division, 142nd Fighter Squadron, RIVRON3 – that is, special units of the Navy. All these units are special military units trained to carry out operations as part of a conventional conflict. This level implies a larger number of units, where it is clearly indicated that these units perform tasks based on mass while being of lower quality than the next two levels. The main purpose of all these units is reconnaissance, data collection, sabotage, air landings, destruction of significant logistics sites and other tasks within the classic military conflict.

Level 2 represents the next level of special military units, that is, additionally trained members and a different form of work that this unit performs. The units of this level are known as “gray units”, namely: NAVY SEALS, marine raiders, FORECON, 75th Ranger Regiment, 150th SOAR (special paratrooper units, green berets).

Level 1 represents the most elite units of the US Armed Forces known as “black units”. Within this level are the following units: Seal Team Six, Delta, 24th Special Tactics Squadron, ISA (intelligence support activity) (Aščerić, 2023).

Delta Force is one of the most famous special military units of the USA. The American special counter terrorism unit *Delta Force* represented for years, and partly still today, a secret (top secret) formation, the existence of which the Americans jealously guarded and denied the information that would speak about its existence, training and operations (Pena & Amidžić, 2007: 131). The main purpose of this unit is to eliminate leaders of terrorist groups and break up cells, reconnaissance, data collection and protection of the VIPs (Special Military Units of the Armed Forces of the USA „Delta Force“, 2023).

Seal Team Six or *DEVGRU* is a unit that is trained to fight in all territories from sea, land to air. The main purpose of the unit is reconnaissance, arrests, assassinations, sabotage and other complex actions. The equipment and weapons with which they are equipped is the most modern and adapted to their conditions of use (Special Military Units of the Armed Forces of the USA „Seal Team Six“, 2023).

The 24th Special Tactics Squadron is the least known Special Forces unit of the US Armed Forces. This special military unit of aviation is intended for reconnaissance deep in the enemy's territory, marking and guiding the actions of aviation on important targets, sabotage and diversion (The 24th Special Tactics Squadron, 2023).

The ISA (Intelligence Support Activity) is certainly the least known special military unit of the USA. The main task they perform is intelligence gathering.

Based on the collected data, it can be seen that the organizational-formation structure is extremely complex and complicated. All units are extremely autonomous, mobile and the command system is simplified. What is important from the aspect of this work is that the special military units of the USA are fully trained and prepared for all forms of modern warfare.

Special Military Units of the Israeli Armed Forces

Israel's special military units are special units that are trained to fight in modern conditions. These units are united under the name "Sayeret" and are present in all branches of the army. The organizational formation structure is complex and complicated due to the existence of a large number of independent smaller units. This way of organization enabled an easier command system and independence. In the land army these units are called "Sayeret Matkal", in the navy they are called "Shayetet 13" while in the air force they are called "Sayeret Shaldag" (Special Military Units of the Israeli Armed Forces, 2023).

"Sayeret Matkal" is considered one of the leading units of Israel's special forces. The unit has complete autonomy in the command system and is directly subordinated to the Chief of General Staff of the Israeli Armed Forces. The main purpose of this unit is reconnaissance in enemy territory, assassinations, asymmetric warfare, sabotage and conducting hybrid warfare (Special Military Units of the Israeli Armed Forces "Sayeret Matkal", 2023).

“Shayetet 13” is an elite unit of the Israeli Navy. The main purpose of the unit is to carry out operations deep in the enemy’s territory both at sea and on land. The main operations assigned to this unit are sabotage and assassinations (Special Military Units of the Israeli Armed Forces “Shayetet 13”, 2023).

“Sayeret Shaldag” is one of the most important units to achieve success in battle. The main purpose of this unit is reconnaissance deep in the opponent’s territory, during which targets are selected for aviation action (Special Military Units of the Israeli Armed Forces, 2023).

In addition to the mentioned units, as a separate special military unit, there is the 89th Oz Brigade, whose main purpose is to conduct special warfare, reconnaissance of enemy territory, sabotage, diversion, elimination of important individuals...

Members of the 89th Oz Brigade are active at any moment and ready to respond to all challenges and threats that threaten national security. This unit is also composed of smaller units, namely: “Sayeret Maglan” whose main purpose is to carry out air landings, use against armored vehicles, “Mistarvim Duvdevan” whose basic purpose is to carry out arrests and assassinations of top political figures. The members of this unit know several world languages, while the basic requirement is that they speak Arabic as their mother tongue. Also part of the brigade is the “Sayeret Egoz” whose main purpose is to carry out ambushes, camouflage and guerrilla warfare (Special Military Units of the Israeli Armed Forces, 2023).

“Sayeret Maglan” is a unit whose main purpose is to conduct anti-armored combat and destroy enemy armored combat vehicles. The unit participates in equipping and using modern anti-tank weapons for the entire armed forces of Israel (Special Military Units of the Israeli Armed Forces “Maglan unit”, 2023).

“Mistarvim Duvdevan” is a unit that is widely known for its infiltration capabilities in the ranks of Arab countries with the main goal of arresting, assassinating and gathering the necessary intelligence (Special Military Units of the Israeli Armed Forces “Duvdevan Unit, 2023).

“Sayeret Egoz” is a special unit that is trained to conduct guerrilla warfare on enemy territory. Their main task is to carry out long patrols (Special Military Units of the Israeli Armed Forces “Egoz Unit”, 2023).

Based on the data presented, it can be concluded that Israel’s special military units are fully trained and prepared for all types of modern warfare. The units have exceptional experience with modern warfare. What is most important to point out is that the training of the members changes in accordance with the experiences gained in combat, which leads to the fact that the units are prepared and trained to conduct conflicts in different situations and never repeat the same mistakes and omissions.

Special Military Units of the Armed Forces of Russia

The special military units of the Russian Federation are one of the most famous special units in the world. Widely known for their abilities and actions they performed on various battlefields around the world. The members of these units undergo tough training. Russian special military units are collectively called “Spetsnaz” (Special Military Units of the Russian Armed Forces, 2023).

These elite units were an enigma for a long time and very little was known about them, both in the former USSR and in the West. Even today, after the collapse of the Soviet empire, there is not much information about these units, but it is known that they are retained, with reduced numbers, not only in the Russian army, but also in the armed forces of other countries of the “Commonwealth of Independent States”, former members of the USSR.

“Spetsnaz” is a shortened ambiguation of the full name meaning “of special purpose” and denotes elite units of highly trained soldiers, intended to carry out the most complex and difficult actions deep in enemy territory (Pena & Amidžić, 2007: 179). During the time of the USSR, the organization, training and control of these forces was held by the Military Intelligence Service of the GRU (Main Intelligence Directorate) of the General Staff. Within the GRU there was, in addition to other departments, the “Spetsnaz Department”, which dealt with the preparation and execution of actions on enemy territory, the liquidation of political and military leaders, the destruction of communication and supply lines, the execution of sabotage actions in order to undermine the enemy’s will to fight and cause panic and fear, as well as attacks on nuclear bases, missile warehouses, command centers and other important facilities and installations (Džamić, 1999: 193). Today, the GRU has taken over the activities of cyber operations, sabotage on the territories of the former USSR, and intelligence work and data collection on the adversary.

The GRU units are equipped with the most modern weapons and equipment, which make them fully capable of hybrid warfare. They are equipped with modern VSS sniper rifles, AK-12 and AK-74M assault rifles with modern optics and other technical means (Special Military Units of the Russian Armed Forces, 2023).

Among other things, in the Russian Federation there are special military units called SSO, which stands for Special Operations Forces. This unit, like the GRU, is a special type of special purpose army. Unit training is carried out in all conditions of war, which makes this unit fully capable of conducting modern conflicts. The unit demonstrated its capabilities in the conflicts in Syria, where it performed all necessary operations such as targeting aviation, reconnaissance of enemy territory, intelligence gathering, and others (Special Military Units of the Russian Armed Forces”CCO”, 2023).

The most famous special military unit of Russia are the widely known Blue Berets with navy shirts whose strength lies in the abbreviation “VDV”. “VDV” represents airborne forces that are organized as a separate branch of the army.

These units are trained to carry out airstrikes and land landings of their own units in the depth of the enemy's territory with the basic task of diversion and sabotage (Aščerić, 2023: 47).

“Spetsnaz” represents the “tip of the spear” of the Russian army, which is used to carry out all special operations. Special military units carried out all kinds of actions such as political missions, which refer to the elimination of persons who are in important political positions (Special Military Units of the Russian Armed Forces, 2023).

CONCLUSION

Special military units have a different structure and purpose, and are intended to perform military and non-military tasks that are of vital importance to national security. The main purpose is to inflict losses on the opponent in classic conflicts, but their use has been extended to hybrid forms of warfare such as intelligence, electronic, hacker, psychological and cyber operations.

Given that modern forms of warfare, hybrid forms, are already being carried out in several places in the world, it is necessary to adapt the military forces to new security challenges and threats. The role of special military units in modern warfare is of crucial importance for achieving success in combat.

Based on the analysis of the available materials, it can be concluded that the special units of the Serbian Armed Forces are not yet fully trained and equipped to conduct a hybrid conflict, compared to the special military units of developed countries. The above is already noticeable in the organizational-formational structure itself, because in the special units of the Serbian Armed Forces there are no special forces that conduct propaganda activities, cyber warfare, intelligence activities and psychological operations.

The special military units of other countries (the USA, Israel and Russia), which we have covered in this work, are fully trained and prepared for all types of modern warfare. The experience of foreign special forces is much more concrete due to their participation in current world battlefields.

It is important to note that the training of the members is adapted in accordance with the experiences that the unit gains in new combat actions, which makes them prepared and capable for modern conflict management in different conditions and situations.

REFERENCES

- Aščerić, M. (2023). *Uloga specijalnih vojnih jedinica u hibridnom ratovanju*. Master rad. Beograd. Kriminalističko-policijski univerzitet.

- Džamić, D. (1999). *Ratnici iz senke –specijalne elitne jedinice*. Beograd. Target Beograd.
- Grupa autora. (2000). *Elektronski rat – stanje i perspektive*. Beograd. Elektrotehnički fakultet Univerziteta u Beogradu
- Milošević, M. (2009). *Specijalne jedinice*. Beograd. Centar za civilno vojne odnose.
- Pena, U., Amidžić, G. (2007). *Policijske operacije*. Banja Luka. Visoka škola unutrašnjih poslova.
- Petrović, R. J. (2021). *Psihološki rat i vojne nauke*. Beograd. Vojna akademija. Univerzitet odbrane.
- Rančić, I., Beriša, H. (2018). *Hibridni rat – mit ili stvarnost (Rekonceptualizacija hibridnog rata)*. Vojno djelo. Beograd. Univerzitet odbrane u Beogradu. Škola nacionalne odbrane.
- Savezni sekretarijat za narodnu odbranu. (1981). *Pravilo diverzantski odred (vod-grupa)*. Beograd. Vojnoizdavački zavod.
- Savezni sekretarijat za narodnu odbranu. (1977). *Pravilo izviđačka četa-vod u pješadijskim i oklopnim jedinicama*. Beograd. Vojnoizdavački zavod.
- The 24th Special Tactics Squadron. Downloaded 20.12.2023. from <https://www.airforcespecialtactics.af.mil/>.
- Military Police Special Detachment “Cobras”. Downloaded 1.12.2023. from https://www.vs.rs/sr_lat/jedinice/vojska-srbije/odred-vojne-policije-specijalne-namene-kobre.
- The 72nd Special Operations Brigade. Downloaded 2.12.2023. from <https://specijalne-jedinice.com/srbija/72-brigada-za-specijalne-operacije.php>.
- The 72nd Special Operations Brigade. Downloaded 2.12.2023. from https://www.vs.rs/sr_cyr/jedinice/vojska-srbije/72brigada-za-specijalne-operacije.
- Special Military Units of the Israeli Armed Forces “Duvdevan Unit”. Downloaded 22.12.2023. from <https://www.idf.il/en/mini-sites/idf-brigades/commando/duvdevan/duvdevan-unit/>.
- Special Military Units of the Israeli Armed Forces “Egoz Unit”. Downloaded 22.12.2023. from <https://www.idf.il/en/mini-sites/idf-brigades/commando/egoz/egoz-unit/>.
- Special Military Units of the Israeli Armed Forces “Sayeret Matkal”. Downloaded 23.12.2023. from <https://www.idf.il/en/mini-sites/idf-units/sayeret-matkal/sayeret-matkal/>.
- Special Military Units of the Israeli Armed Forces “Shayetet 13”. Downloaded 23.12.2023. from <https://www.idf.il/en/mini-sites/idf-units/shayetet-13/shayetet-13/>.
- Special Military Units of the Israeli Armed Forces “Maglan unit”. Downloaded 23.12.2023 from <https://www.idf.il/en/mini-sites/idf-brigades/commando/maglan/maglan-unit/>.
- Special Military Units of the Israeli Armed Forces. Downloaded 23.12.2023. from <https://www.youtube.com/watch?v=D6Qk6GBIF98>.
- Special Military Units of the Israeli Armed Forces. Downloaded 23.12.2023. from <https://www.idf.il/en/mini-sites/special-forces>.
- Special Military Units of the Russian Armed Forces. “GRU”. Downloaded 26.12.2023. from <https://greydynamics.com/gru-spetsnaz-the-batmen-of-russia>.
- Special Military Units of the Russian Armed Forces “CCO”. Downloaded 26.12.2023. from <https://www.globalsecurity.org/military/world/russia/sso.htm>.

- Special Military Units of the Russian Armed Forces. Downloaded 27.12.2023. from <https://greydynamics.com/the-kssso-russias-answer-to-special-forces/>.
- Special Military Units of the Russian Armed Forces. Downloaded 27.12.2023. from <https://www.marshallcenter.org/en/publications/security-insights/spetsnaz-operational-intelligence-political-warfare-and-battlefield-role-0>.
- Special Military Units of the Armed Forces of the USA „Delta Force“. Downloaded 20.12.2023. from <https://www.americanspecialops.com/delta-force/>.
- Special Military Units of the Armed Forces of the USA „Seal Team Six“. Downloaded 21.12.2023. from <https://www.americanspecialops.com/devgru/>.
- The 63rd Parachute Brigade. Downloaded 30.11.2023. from <https://specijalne-jedinice.com/srbija/63-padobranska-brigada.php>.

НАМЈЕНА СПЕЦИЈАЛНИХ ВОЈНИХ ЈЕДИНИЦА У САВРЕМЕНИМ ОБЛИЦИМА РАТОВАЊА

Горан Амнцић
Милан Ашћерић

Апстракт: У 21. вијеку, тежиште употребе елитних специјалних војних јединица премјештено је са извршавања класичних борбених задатака на различите облике савременог ратовања. Намјена ових јединица је проширена на извршавање посебних врста невојних активности укључујући и обавјештајно, електронско, хакерско, психолошко и сајбер ратовање. У Србији, специјалне војне формације као што су 72. бригада за специјалне операције, 63. падобранска бригада и одред војне полиције специјалне намјене „Кобре“, представљају веома значајне актере у реализацији задатака од виталног значаја за националну безбједност Републике Србије. Ове јединице обучене су за дјеловање у различитим борбеним условима и ситуацијама, опремљене су модерним наоружањем и опремом, али још нису потпуно оспособљене за вођење свих облика савременог ратовања. У раду је дат кратак осврт и на неке елитне војне јединице у САД-у, Израелу и Русији, на основу чега се може закључити да су се ове јединице адаптирале и оспособиле за адекватан одговор на нове безбједносне изазове, ризике и пријетње. Специјалне војне јединице ових земаља имају богато искуство и у потпуности су припремљене за све облике савременог ратовања, а примарно су намијењене за реализацију задатака од виталног значаја за националну безбједност.

Кључне ријечи: савремено ратовање, модерна стратегија, специјалне војне јединице, национална безбједност, способност.

НАЗНАЧЕНИЕ СПЕЦИАЛЬНЫХ ВОИНСКИХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ В СОВРЕМЕННЫХ ФОРМАХ ВОЙНЫ

Горан Амицић
Милан Ашћерић

Аннотация: В XXI веке фокус использования элитных специальных воинских частей сместился с выполнения классических боевых задач на различные формы современной войны. Назначение этих подразделений было расширено и теперь включает в себя выполнение специальных видов невоенной деятельности, включая: разведывательную войну, электронную информационную войну, хакерскую войну, психологическую войну и кибервойну. В Сербии такие специальные военные формирования, как 72-я бригада специальных операций, 63-я парашютная бригада и отряд военной полиции специального назначения «Кобра», являются очень важными субъектами реализации задач, имеющих жизненно важное значение для национальной безопасности Республики Сербия. Эти подразделения обучены действовать в различных боевых условиях и ситуациях, оснащены современным вооружением и техникой, но еще не в полной мере подготовлены к ведению всех форм современной войны. В статье дан краткий обзор некоторых элитных воинских частей США, Израиля и России, на основании которого можно сделать вывод, что эти подразделения адаптировались и подготовлены для адекватного реагирования на новые вызовы безопасности, риски и угрозы. Специальные воинские части этих стран имеют богатый опыт, полностью готовы к всем формам современной войны и предназначены, прежде всего, для реализации задач, имеющих жизненно важное значение для национальной безопасности.

Ключевые слова: современная война, современная стратегия, специальные воинские части, национальная безопасность, потенциал.

ЕЛЕКТРОХЕМИЈСКИ АПТА СЕНЗОРИ ЗА ДЕТЕКЦИЈУ ЕКСПЛОЗИВНИХ МАТЕРИЈА

Саша Мићин¹

Милица Хрвач

¹Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци

Сажетак: Електроаналитичке методе имају значајну улогу у детекцији и идентификацији експлозивних материја при чемиелектродни материјал односно електрохемијски сензор има доминантну улогу у одређивању аналитичких карактеристика. Развој бисензора је у значајно мјери дао допринос развоју новог типа електрохемијског сензора под називом електрохемијски аптасензори. Потреба за преносивом, поузданом, осјетљивом и селективном методом идентификације експлозивних материја довела је до повећаног интересовања за примјену у овој области. Рад има за циљ представити досадашња истраживања везана за примјену електрохемијског аптасензора за детекцију и идентификацију експлозивних материја. Резултати претходних истраживања указују на побољшане карактеристике које се огледају у детектовању веома ниских концентрација анализата, могућношћу селективности за циљани молекули те широк опсег линеарне зависности електрохемијског одговора од концентрације испитиване супстанце. Ови резултати представљају добру основу за даљи развој електрохемијских метода за детекцију и идентификацију различитих експлозивних материја.

Кључне ријечи: биосензор, аптасензор, експлозиви, електрохемијски аптасензор, пептамер

УВОД

Употреба експлозивних материја приликом вршења различитих криминалних радњи као и терористичких активности узроковали су развој различитих метода детекције и идентификације експлозивних материја. Вршна су истраживања могуће примјене различитих спектроскопских метода као што су јон покретна (*Ion mobility*), масена (*Mass*), терахерц (*Terahertz*), инфрацрвена (*Infra-red*), раманова (*Raman*), ласерски индукована (*Laser-induced breakdown*), и „ringdown” (*Cavity ring down*) спектроскопија за форензичку анализу експлозивних материја (Caygill et al., 2012). Осим спектроскопских метода вршена су истраживања и могуће примјене хроматографских метода (Moore,

¹ Др Саша Мићин је доцент на Факултету безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци. Е-маил sasa.micin@fhn.unibl.org

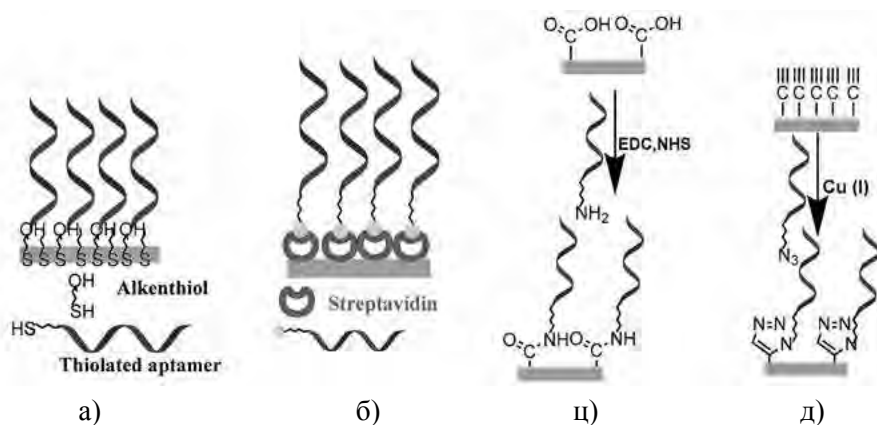
2004), термичких (Ihms & Brinkman, 2004) и електрохемијских метода (Zhang *et al.*, 2015) те електрофорезе (Cruces-Blanco *et al.*, 2007). Предности електрохемијских метода у односу на друге методе се огледају у високом степеној осјетљивости, широком подручју линеарног електрохемијског одговора у зависности од концентрације анализита, кратком времену одзивасензора, мобилности, комерцијалној доступности, могућности минијатуризације уређаја, једноставности руковања и могућности вршења *in situ* испитивања. Веома значајну улогу у могућој примјени електрохемијских метода за детекцију и идентификацију експлозивних материја има електродни материјал односно електрохемијски сензор (Мићин *et al.*, 2022). У електрохемијске сензоре са побољшаним аналитичким карактеристикама сврставају се електрохемијски биосензори који представљају аналитички уређај заснован на претварању биохемијских реакција у електрични сигнал (Cho *et al.*, 2020).

Проналазак и развој различитих материјала и биоматеријала представља основ за развој и примјену нових сензора у различите сврхе (Dincer *et al.*, 2019). Област интензивног развоја биосензора започиње 1962. године конструкцијом првог биосензора заснованог на примјени ензима глукоза оксидаза за мјерење нивоа шећера у крви (Clark & Lyons, 1962). Уопштено биосензор представља аналитички уређај који претвара одговор биолошке реакције у сигнал који се може квантификвати и обрадити. Главне компоненте биосензора чини а) биорецептор који има улогу специфичног везивања за циљану молекулу, б) интерфејс, површина на којој се одиграва биолошка реакција која продукује одговор (сигнал), ц) претварачки елемент (енг. *transducer element*) који врши претварање продукованог одговора (сигнала) у електрични сигнал, д) електронски систем који процесуира електрични сигнал и приказује на одговарајући начин (Grieshaber *et al.*, 2008). Класификација биосензора се врши на основу типа биорецептора и типа претварачког елемента. Улогу биорецептора могу да имају антитјела, аптамери, ензими и генске сонде². Кориштени типови претварачког елемента су оптички, електрохемијски, термички и пиезоелектрични претварачи.

Функционисање електрохемијског биосензора се заснива на претварању биохемијске информације (нпр. концентрација анализита) у користан аналитички сигнал (јачина струје, напон) при чему структура електродне површине и тип везане биомолекуле (биорецептора) има доминантну улогу (Majdinasab & Marty, 2022). Проналазак аптамера 1990 их година као и могућност *in vitro* селекције путем поступка под називом ситемска еволуција лиганада експлоненцијалним обогаћивањем (*SELEX*) привукло је велико интересовање и примјену у различитим областима. Аптамери представљају засебну класу молекула нуклеинских киселина односно кратке грагменте вјештачке дезоксирибонуклеинске киселине (*DNK*), рибонуклеинске киселине (*RNK*), ксено

² Генска сонда (сонда нуклеинске киселине) је једноланчани фрагмент нуклеинске киселине који је у интеракцији са комплементарном секвенцом циљне нуклеинске киселине.

нуклеинске киселине (XNA)³ или пептида које везују циљани молекул или групу циљаних молекула. Суштински предствљају хемијски еквивалент анти-тјела (Stoltenburg et al., 2012). Биосензор који користи аптамер у улози биорецептора и електрохемијски претварачки елемент назива се електрохемијски аптасензор. Први електрохемијски апта сензор је представљен 2004. године (Kazunori Ikebukuro et al., 2004). Предности овог типа сензора у односу на остале типове сензора представља ниска цијена анализе, могућност брзе анализе са више анализата, селективност у односу на циљане молекуле, могућност минијатуризације уређај те могућност детекције у реалном времену. Најчешће кориштене методе имобилизације аптамера на електродну површину су SAM хемија⁴, биотин-стрептавидин везивање⁵, амидна спрега (*amidcoupling*)⁶ и клик хемија⁷ (*amidcoupling*) (Radi & Abd-Ellatief, 2021).

а- SAM хемија, б-биотин-стрептавидин везивање, ц-амидна спрега, д- клик хемија

Слика 1. Најчешће кориштен методе имобилизације аптамера на површину електродног материјала (Radi & Abd-Ellatief, 2021)

3 Ксено нуклеинске киселине (XNA) су аналози синтетичких нуклеинских киселина који имају другачију окосницу од рибозе и деоксирибозе које се налазе у нуклеинским киселинама РНК и ДНК које се јављају у природи (Schmidt, 2012).

4 имобилизација извршена помоћу косубстрата С-аденозил метионин (SAM) који је укључен у трансфере метил групе, транссулфурацију и аминокпропилацију (Cantoni, 1952)

5 једна од најјачих нековалентних интеракција познатих у природи.

6 Типично, амидне везе се формирају реакцијом активираних карбоксилних киселина са одређеним амином по избору.

7 Клик хемија је област хемије која је прилагођена за генерисање супстанци путем брзог и поузданог спајања малих јединица (Kolb et al., 2001)

Разликује се више различитих конфигурација електрохемијских аптасензора:

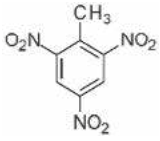
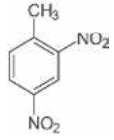
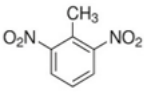
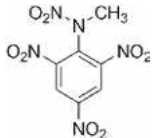
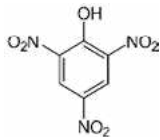
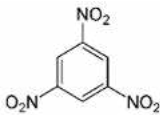
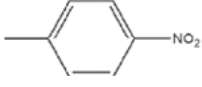
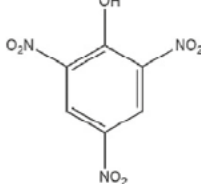
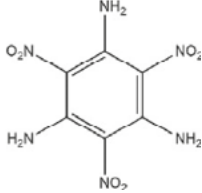
- „сендвич” тип електрохемијског аптасензора којег карактеришу наизмјенични слојеви антитјело – аптамер при чему антитјело има улогу елемента за везивање а аптамер има улогу идентификације. Разликују се три типа „сендвич” електрохемијских аптасензор: аптамер-антитјело; антитјело-аптамер и пар аптамер (Seo & Gu, 2017).
- „премјештајући” тип електрохемијског аптасензора карактерише компетиција између циљаног молекула и обиљеженог молекула у смислу везивања на специфично мјесто везивања на површини сензора (Baldrich et al., 2005)
- „на бази преклапања” електрохемијски аптасензор чије функционисање се заснива на промјени просторних (конформационих) облика аптамера (Xiao et al., 2005).

Електрохемијски аптасензори су нашли веома широку примјену у области биомедицине, фармацеутских производа, технологији хране, медицини, заштите животне средине (Rinkesh Bhatt et al., 2018; Radi & Abd-Ellatif, 2021; Majdinasab & Marty, 2022).

ЕЛЕКТРОХЕМИЈСКИ АПТАСЕНЗОРИ ЗА ДЕТЕКЦИЈУ И ИДЕНТИФИКАЦИЈУ ЕКСПЛОЗИВНИХ МАТЕРИЈА

Потреба за преносивом, поузданом, осјетљивом и селективном методом идентификације експлозивних материја иницирала је истраживања везана за примјену електрохемијских аптасензора за детекцију и идентификацију експлозива. Досадашња истраживања су се у великој мјери фокусирала на могућност детекције и идентификације тринитротолуена као једног од најшире кориштених експлозивних материја који се уједно може сматрати представником групе нитроароматских експлозива. Ову групу експлозивних једињења карактерише хемјска структура састављена од бензеновог прстена на коме су везане функционалне нитро или метил групе. Формирање комплекса са другим молекулама које су богате електронима путем формирања π - π међумолекулских веза узрокује недостатак електрона у електронској конфигурацији ароматичног прстена (Singh, 2007). У Табели 1 су приказане најчешће кориштене нитроароматске експлозивне материје.

Табела 1. Нитроароматске експлозивне материје (Akhgari *et al.*, 2015)

назив	Емпиријска формула	структура	Назив експлозивних материја (смјеше које садрже нитроароматску експлозивну супстанцу)
2,4,6-Тринитротолуен, <i>TNT</i>	$C_7H_5N_3O_6$		аматол, Ц2, Ц3, циклотол, октол, пентолит, <i>PTX-1</i> , <i>PTX-2</i> , тетритол
2,4-Динитротолуен <i>DNT</i>	$C_7H_6N_2O_4$		пропелант
2,6-Динитротолуен <i>DNT</i>	$C_7H_6N_2O_4$		пропелант
Тетранитро- <i>N</i> -метиламин ТЕТРИЛ	$C_7H_5N_5O_8$		Ц3, <i>PTX-1</i> , тетритол
Тринитрофенол (пикринска киселина)	$C_6H_3N_3O_7$		Експлозив Д
1,3,5-Тринитробензен <i>TNB</i>	$C_6H_3N_3O_6$		
4-нитротолуен <i>p-MNT</i>	$C_7H_7NO_2$		
2,4,6-тринитрофенол <i>TNP</i>	$C_6H_3N_3O_7$		Пикринска киселина
2,4,6-триамино-1,3,5-тринитробензен <i>TATB</i>			PBX-9502, LX-17-0, PBX-9503

С обзиром да се појам аптамери односи на синтетички добијене фрагменте нуклеинских киселина и пептида и на класификацију према типу претварачког елемента могу се разликовати електрохемијски аптасензори на бази нуклеинских киселина и електрохемијски аптасензори на бази пептида (пептасензори).

ЕЛЕКТРОХЕМИЈСКИ АПТАСЕНЗОРИ НА БАЗИ НУКЛЕИНСКИХ КИСЕЛИНА

Хо и остали су развили електрохемијски аптасензор базиран на „сендвич” архитектури сензора за идентификацију ТНТ-а који се ослања на специфичне интеракције између примарних амина и ТНТ-а и ТНТ-а и анти-ТНТ аптамера. На златној филм електроди путем коимобилизације формиран је саморганизирајући слој амин тиола са меркаптохексаноломчија је основна улога везивање анјона ТНТ-а. Након везивања анјона ТНТ-а вршено је додавање анти аптамера развијеног на бази ДНА. Кориштењем технике мјерења електрохемијске импедансе резултати су показали вриједнос лимита детекције 10^{-14} М и линеарну зависност ТНТ-а у опсегу концентрације од 10^{-14} до 10^{-3} М (Ho *et al.*, 2012)

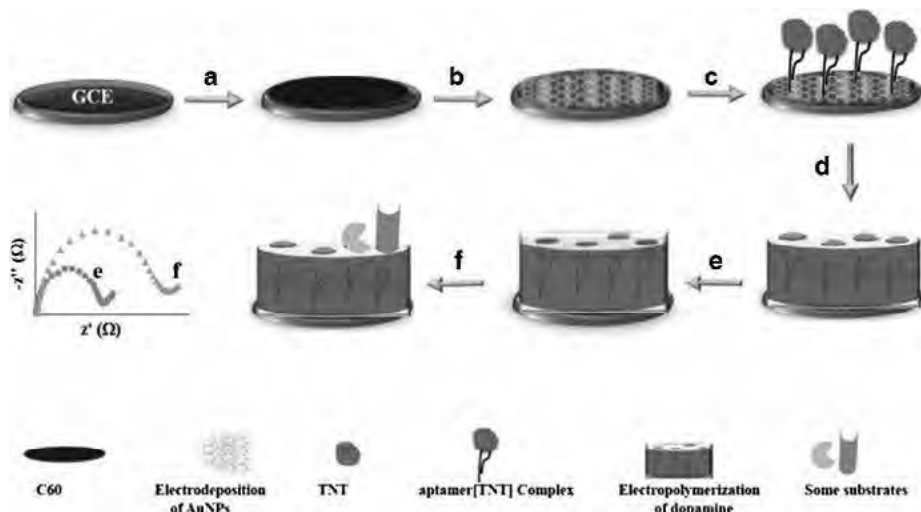
Помоћу *SELEX* методе развијени су специфични аптамери нуклеинске киселине кориштени за конструкцију електрохемијског сензора. Примјеном цикличке волтаметрије пронађена граница детекције износи око 1 ппб за тринитротолуен (Priyanka *et al.*, 2014).

Shandost-fard и *Roushanicy* конструсали електрохемијски аптасензор на бази нанокompatитног материјала сачињеног од наночестица сребра и тиол функционализоване графенске квантне тачке⁸. Аптамер ковалентно везан за површину електроде од стакластог угљика има улогу рецептора молекула ТНТ-а. Помоћу електрохемијске импедансе, цикличке волтаметрије и диференцијалне пулсне волтаметрије, кориштењем Рутина као редокс сонде је показан висок степен линеарне зависности између електрохемијског одговора сензора и концентрације ТНТ-а. Лимит детекције аналита је износио 0,33 fM (Shandost-fard & Roushani, 2016).

Електрохемијски сензор заснован на кориштењу аптамераи технике молекуларно утиснутог полимера је показао веом ниску границу детекције (3,5 атомола) и у широком опсегу линеарну зависност концентрације ТНТ-а и електрохемијског одзива сензора ($0,01$ фМ – $1,5$ μ МЛ⁻¹) примјеном методе електрохемијске импедансе. На површину електроде од стакластог угљика модификоване нанокompatитом, наночестице Аu/фулерен, ковалентно је везан аминок аптамер претходно инкубиран са ТНТ. У другом кораку помоћу елек-

8 Квантне тачке графена су наночестице графена величине мање од 100 нм (*Graphene quantum dot*).

трополимеризације допамина и уклањања молекула ТНТ-а формиран је нанохибридни рецептор са карактеристичним „шупљинама” у којима се налази аптамер везан заелектродну површину (Shandost-fard & Roushani, 2017).

а) имобилизација фулерена на површину угљикове стакласте електроде; б) електродепозиција наночестица Au на електродну површину; ц) ковалентно везивање аптамер[ТНТ] комплекса; д) електрополимеризација допамина на аптамер[ТНТ] комплекс/Au пр/фулерен/ГЦЕ; е) уклањање ТНТ-а; ф) додавањем неких супстрата као интерферената и ТНТ као циљане молекуле (Shandost-fard & Roushani, 2017)

Слика 2. Шематски приказ припреме аптамер-МИП нанохибрида за детекцију ТНТ-а.

Roushani и Shahdost-Fard су кориштењем специфичних карактеристика нанокompatитних материјала, показали да испитивани електрохемијски апта-сензор карактерише висок ниво детекције и идентификације ТНТ-а. На површину стакласте угљикове електроде модификоване нанокompatитом (нп Au/фулерен) ковалентно је везан аминокиселински аптамер са улогом рецептора. Примјеном цикличке волтаметрије и електрохемијске импедансе одређене су вриједности лимита детекције (0,17 фМ) и подручје линеарног одговора (0,5 фМ – 5,0 μМ) (Roushani *et al.*, 2017).

Исти тим истраживача је представио електрохемијски наноаптасензор конструисан од стакласте угљикове електроде модификоване наночестицама Ag и аптамера, 3'-амино-модификовани дезоксирибонуклеински нуклеотид. Помоћу цикличке волтаметрије и диференцијалне пулсне волтаметрије те редокс сонде са рибофлавином вршена је електрохемијска карактеризација сензора. Подручје линеарне зависности анализата износи од 0,1 фМ до 10 μМ док лимит детекције има вриједност 33 аМ (Roushani & Shahdost-Fard, 2018).

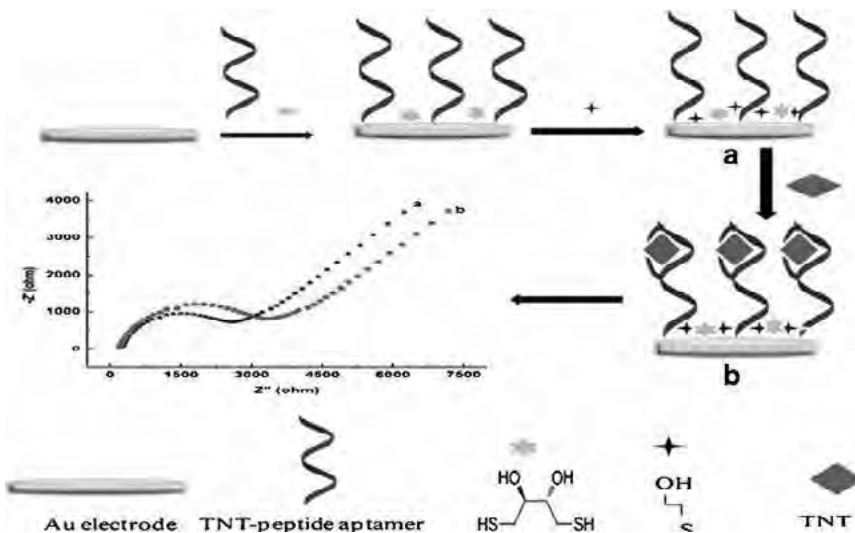

ЕЛЕКТРОХЕМИЈСКИ АПТАСЕНЗОРИ НА БАЗИ ПЕПТИДА (ПЕПТАМЕР)

Помоћу селективног пептида аптамера за ТНТ (Секвенца аптамера (биотин-апта): (N крај) Трп-Хис-Трп-Глн-Арг-Про-Леу-Мет-Про-Вал-Сер-Иле-Лис-Цистеамин (Скрај) и N-(аминобутил)-N-(етилизолуминол)/хемин - ом двоструко фукционализован графен хибрид (*A-H-GNs*) и луминолом фукционализован композит наночестице сребра/ графен оксид (*luminol-Ag-NPs-GO*) конструисан је електрохемијски пептамер за квантитативно одређивање ТНТ-а. Кориштени аптасензор показује добре аналитичке карактеристике које се огледају у широком динамичком опсег од $1,0 \times 10^{-12}$ – $1,0 \times 10^{-9}$ г/мл са ниском границом детекције од $6,3 \times 10^{-13}$ г/мл за одређивање ТНТ-а (Guixin Li *et al.*, 2015).

Zhang и остали су развили преносиву платформу засновану на пептамеру за детекцију ТНТ –а праћењем електрохемијске импеданце помоћу „screen-print“ електроде. Омогућено је праћење вриједности концентрације ТНТ-а у реалном времену. Систем је показао могућност детекције анализата за концентрацију од 10^{-6} M (Zhang *et al.*, 2015).

Вршена су испитивања биосензора самодификацијом електродне површине на бази пептидног аптамера за детекцију ТНТ-а. На површину златне електроде изведено је постављање анти-ТНТ пептамера, дитиотреитола (*DTT*) и 6-меркаптохексанола (*MCH*) при чему је настао тројни сензорски слој (*Au/peptamer-DTT/MCH*). Примјеном цикличке волтаметрије и електрохемијске импедансе добијене су веома ниске вриједности границе детекције (0,15 пМ) као и линеарна зависност између логаритма концентрације ТНТ-а и вриједности отпора преносу наелектрисања (0,44 – 18,92 пМ) (Li *et al.*, 2017).

Слика 3. Шематски приказ конструкције тројног аптасензора за детекцију ТНТ-а (Li *et al.*, 2017).

ЗАКЉУЧАК

Због својих предности у односу на остале аналитичке методе, електрохемијске методе детекције и идентификације различитих анализата заузимају значајно мјесто у различитим областима истраживања и примјене. Савремени развој електрохемијских метода је усмјерен на развој нових електроодних материјала који имају доминантну улогу у области електроанализе. Интензивна истраживања и развој у области биосензорске технологије значајно су утицали на израду нових типова сензора и примјену у различитим областима од којих електрохемијски аптасензори чине засебну класу електрохемијских биосензора. С обзиром на специфичности, детекција и идентификација експлозивних материја представља област истраживања са повећаним интересом. Примјена електрохемијских аптасензора за детекцију идентификацију експлозива је у мањој мјери истражена. Досадашњи резултати указују на могућност детекције значајно ниских концентрација експлозивних материја, претежно тринитротолуена те представљају добар основ за даљи развој и примјену у области електроанализе експлозива.

ЛИТЕРАТУРА

- Akhgari, F.; Fattahi, H. & Oskoei, Y. M. (2015). Recent advances in nanomaterial-based sensors for detection of trace nitroaromatic explosives. *Sensors and Actuators B: Chemical Volume*, 221, 867-878.
- Baldrich, E.; Acero, J. L.; Reekmans, G.; Laureyn, W. & O'Sullivan, C. K. (2005). Displacement Enzyme Linked Aptamer Assay, *Analytical Chemistry*, 77(15), 4774-4784.
- Grieshaber, D., MacKenzie, R., Vörös, J., & Reimhult, E. (2008). Electrochemical Biosensors - Sensor Principles and Architectures. *Sensors*, 8(3), 1400-1458.
- Guixin Li, Xiuxia Yu, Danqing Liu, Xiaoying Liu, Fang Li & Hua Cui. (2015). A label-free electrochemiluminescence aptasensor for 2,4,6-trinitrotoluene based on bilayer structure of luminescence functionalized graphene hybrids. *Anal. Chem.*, 87(21), 10976-10981.
- Dincer, C.; Bruch, R.; Costa-Rama, E.; Fernández-Abedul, M. T. Merkoçi, A.; Manz, A.; Urban, G. A. & Güder, F. (2019) Disposable Sensors in Diagnostics, Food, and Environmental Monitoring, *Adv. Mater.*, 31, 18067391806739
- Diming Zhang, Jing Jiang, Junye Chen, Qian Zhang, Yanli Lu, Yao Yao, Shuang Li, Gang Logan Liu & Qingjun Liu. (2015). Smartphone-based portable biosensing system using impedance measurement with printed electrodes for 2, 4, 6-trinitrotoluene (TNT) detection. *Biosensors and Bioelectronics*, 70, 81-88.
- Zhang, L.; Han, Y., Zhu, J.; Zhai, Y. & Dong, Sh. (2015). Simple and sensitive fluorescent and electrochemical trinitrotoluene sensors based on aqueous carbon dots. *Anal. Chem.*, 87, 2033-2036.
- Ihms, E. C. & Brinkman, D. W. (2004). Thermogravimetric Analysis as a Polymer Identification Technique in Forensic Applications. *J. Forensic Sci.*, 49, 505-510.

- Kazunori Ikebukuro; Chiharu Kiyohara & Koji Sode (2004) Electrochemical Detection of Protein Using a Double Aptamer Sandwich, *Analytical Letters*, 37(14), 2901-2909.
- Kolb, H. C.; Finn, M. G. & Sharpless, K. B. (2001). Click Chemistry: Diverse Chemical Function from a Few Good Reactions. *Angewandte Chemie International Edition*, 40(11), 2004–2021.
- Li, Y., Zhao, M. & Wang, H. (2017). Label-free peptide aptamer based impedimetric biosensor for highly sensitive detection of TNT with a ternary assembly layer. *Anal. Bioanal. Chem.*, 409, 6371–6377.
- Majdinasab, M. & Marty, J.L. (2022). Recent Advances in Electrochemical Aptasensors for Detection of Biomarkers. *Pharmaceuticals*, 15, 995.
- Мићин, С.; Тагић, Д. & Хрвач, М. (2022). Електрохемијски сензори за детекцију и идентификацију нитроароматских експлозива. Безбједност, полиција, грађани, 18(2), 3-30.
- Moore, D. S. (2004). Instrumentation for trace detection of high explosives. *Rev. Sci. Instrum.*, 75, 2499–2512.
- Priyanka, M.; Shorie, V.; Bhalla, P. Pathania & C.R. Suri. (2014). Nanobioprobe mediated DNA aptamers for explosive detection. *Chem. Commun.*, 50, 1080e1082.
- Radi. A.-E.; Abd-Ellatief, M.R. (2021). Electrochemical Aptasensors: Current Status and Future Perspectives. *Diagnostics*, 11, 104.
- Rinkesh Bhatt, Laxmi P. Bagri, Rajesh Saini & Anil Kumar Bajpai (2018) *Sensors: Advanced Aptasensors Design, Encyclopedia of Polymer Applications, First Edition*. Taylor & Francis.
- Roushani, M.; Shahdost-Fard, F. & Azadbakht, A. (2017). Using Au@nano-C60 nanocomposite as an enhanced sensing platform in modeling a TNT aptasensor. *Anal. Biochem.*, 534, 78e85.
- Roushani, M. & Shahdost-fard, F. (2018). A glassy carbon electrode with electrodeposited silver nanoparticles for aptamer based voltammetric determination of trinitrotoluene using riboflavin as a redox probe. *Microchim. Acta*, 185, 8.
- Singh, S. (2007). Sensors—An effective approach for the detection of explosives. *J. Hazard. Mater.*, 144, 15-28.
- Seo, H. B. & Gu, M. B. (2017) Aptamer-based sandwich-type biosensors. *J. Biol. Eng.*, 11, 11.
- Stoltenburg, R.; Nikolaus, N. & Strehlitz, B. (2012). Capture-SELEX: Selection of DNA Aptamers for Aminoglycoside Antibiotics. *Journal of analytical methods in chemistry*, 415697.
- Schmidt, M. (2012). *Synthetic Biology*. John Wiley & Sons.
- Shandost-fard, F. & Roushani, M. (2016) Designing an ultra-sensitive aptasensor based on an AgNPs/thiol-GQD nanocomposite for TNT detection at femtomolar levels using the electrochemical oxidation of Rutin as a redox probe. *Biosens. Bioelectron.*, 87, 724e731.
- Shahdost-fard, F. & Roushani, M. (2017). Impedimetric detection of trinitrotoluene by using a glassy carbon electrode modified with a gold nanoparticle@fullerene composite and an aptamer-imprinted polydopamine. *Microchim. Acta*, 184, 3997e4006.

- Xiao, Y.; Piorek, B. D.; Plaxco, K.W. & Heeger, A. J. (2005). A Reagentless Signal-On Architecture for Electronic, Aptamer-Based Sensors via Target-Induced Strand Displacement. *Journal of the American Chemical Society*, 127(51), 17990-17991.
- Cantoni, G. L. (1952). The Nature of the Active Methyl Donor Formed Enzymatically from L-Methionine and Adenosinetriphosphate. *J. Am. Chem. Soc.*, 74(11): 2942–3.
- Caygilla, J. S.; Davisa, F. & Higson, P. J. Seamus; (2012). Current Trends in Explosive Detection Techniques. *Talanta*, 88, 14 -29.
- Cruces-Blanco, C.; Gamiz-Gracia, L. & Garcia-Campana, A. A. (2007). Applications of capillary electrophoresis in forensic analytical chemistry. *Trends Anal. Chem.*, 26(3), 215–226.
- Cho, IH., Kim, D.H. & Park, S. (2020). Electrochemical biosensors: perspective on functional nanomaterials for on-site analysis. *Biomater. Res.*, 24(6) <https://doi.org/10.1186/s40824-019-0181-y>
- Clark, L. C. & Lyons, C. (1962) Electrode systems for continuous monitoring in cardiovascular surgery. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 102(1), 29.
- Ho, M. Y.; D'Souza, N. & Migliorato, P. (2012). Electrochemical aptamer-based sandwich assays for the detection of explosives, *Anal. Chem.*, 84, 4245e4247.

ЭЛЕКТРОХИМИЧЕСКИЕ АПТАСЕНСОРЫ ДЛЯ ОБНАРУЖЕНИЯ ВЗРЫВЧАТЫХ ВЕЩЕСТВ

Саша Мићин
Милица Хрвач

Аннотация: Электроаналитические методы играют значительную роль в обнаружении и идентификации взрывчатых веществ, при этом доминирующую роль в определении аналитических характеристик играет химический материал электрода, то есть электрохимический сенсор. Разработка бисенсоров внесла значительный вклад в разработку электрохимического сенсора нового типа, названного электрохимическими аптасенсорами. Потребность в портативном, надежном, чувствительном и селективном методе идентификации взрывчатых веществ привела к повышенному интересу к приложениям в этой области. Цель статьи – представить предыдущие исследования, связанные с применением электрохимического аптасенсора для обнаружения и идентификации взрывчатых веществ. Результаты предыдущих исследований свидетельствуют об улучшении характеристик, что выражается в обнаружении очень низких концентраций аналитов, возможности селективности по целевой молекуле и широком диапазоне линейной зависимости электрохимического отклика от концентрации исследуемого вещества. Эти результаты представляют собой хорошую основу для дальнейшего развития электрохимических методов обнаружения и идентификации различных взрывчатых веществ.

Ключевые слова: биосенсор, аптасенсор, взрывчатые вещества, электрохимический аптасенсор, пептамер.

ELECTROCHEMICAL APTA SENSORS FOR THE DETECTION OF EXPLOSIVES

Saša Mićin
Milica Hrvač

Abstract: Electroanalytical methods have a significant role in the detection and identification of explosive substances, while the chemical electrode material, ie the electrochemical sensor, has a dominant role in determining the analytical characteristics. The development of biosensors significantly contributed to the development of a new type of electrochemical sensor called electrochemical aptasensors. The need for a portable, reliable, sensitive and selective method of identification of explosive substances has led to increased interest in applications in this area. The aim of the paper is to present previous research related to the application of an electrochemical aptasensor for the detection and identification of explosive substances. The results of previous research indicate improved characteristics that are reflected in the detection of very low concentrations of analytes, the possibility of selectivity for the target molecule and a wide range of linear dependence of the electrochemical response on the concentration of the substance under investigation. These results represent a good basis for the further development of electrochemical methods for the detection and identification of various explosive substances.

Keywords: biosensor, aptasensor, explosives, electrochemical aptasensor, peptamer

THE FATE OF UKRAINE AND THE BALKAN REGION THROUGH THE PRISM OF THE RUSSIAN SPECIAL OPERATION

Voin Bojinov¹

Institute of Historical Studies
Bulgarian Academy of Science

Abstract: The article examines the events in Ukraine from a geopolitical point of view and their relations with the situation on the Balkans, presenting a possible new scene of a confrontation between Russia and the United States. The research assumes some predictions for the future of Ukraine and the countries of the Balkan Peninsula, taking into account following the logical course of events to the present moment.

Key Words: Biden, Bosna and Hercegovina, Bulgaria, Putin, Russia, Ukraine, United States, Serbia.

The military actions of the Russian Army in Ukraine are a logical final (and at the same time a new beginning) of a series of circumstances, which we witnessed in the last 10-15 years. Immediately after the collapse of the Soviet Union, the White House favored the anti-Russian elements in the Ukrainian society with the goal to make a division between Russia and Ukraine. This was a crucial moment in for the Russian policy, because the very viability of the Russian state was on stake, since already at the beginning of this century, the elite in Washington, D. C. thought about the accession of Ukraine in NATO.² The intervention of the States became a fact through the US support for the “*Orange Revolution*” that made Viktor Yushchenko a Ukrainian head of state.³ The White House, however, had many problems in other parts of the world and finally left Yuschenko to his own destiny. In result Viktor Yanukovich became a President of Ukraine, which seemed to restore the previous *status-quo*. This circumstance turned out to be completely untenable. The administration of the President Barack Obama decided to realize a keystroke against the interests of Kremlin, organizing the so-called “*Euromaidan*” in Kiev. In practice, it was a bloody coup that divided Ukraine on a national basis, but gave the central power to politicians, appointed by the Department.

1 voinbojinov@abv.bg

2 Зб. Бжежински, Голямата шахматна дъска, (София, 1970), 98, 108-109, 121, 131.

3 A. Roxburgh, *The Strongman. Vladimir Putin and the Struggle for Russia*, (I. B. Tauris, 2013), 128-137.

The obviousness of the anti-Russian coup in Kiev forced the Russian population in Ukraine to seek a way for its salvation. Crimea joined Russia and the region of Donbas announced its separation from Ukraine by two independent republics.⁴ Seven years of constant bombing of Donbass followed, which the West ignored and even encouraged, through the signing of the Minsk agreements,⁵ which, as Western leaders admitted later, gave the Ukrainian side some time to prepare its self for an invasion in Donbass. At the same period, the US turned Ukraine into some kind of bridgehead against Moscow, creating military bases, biological laboratories on Ukrainian soil and preparing the option for a transfer of nuclear weapons very next to the Russian borders.

The Russian response was the start of the “*Special Military Operation*” in Ukraine, which continues till now. It must be admitted that the West set a treacherous trap in front Russia, resembled an Afghan scenario.⁶ According to the plans of the Washington, D. C. (and Brussels), the hostilities in Ukraine should absorb the Russian material and human resources. This will lead to an economic crisis in the Russian Federation, which will cause discontent among the Russian citizens. This tension, from its side, will catalyze national and social differences in the multinational Russia, which will weaken the central authority and could puts the Russian Federation on the verge of a collapse.⁷ Particularly favorable for such course of events are the region of North Caucasus, Tatarstan, Bashkiria, etc. It should be mentioned here that one of the reasons for the collapse of the USSR was the ten-year war in Afghanistan, which morally and economically exhausted the Soviet Union. Gorbachev realized this fact and withdrew the Soviet contingent from the Muslim state in 1989, but it was too late as the crisis had engulfed the Soviet society.⁸

Nowadays Ukraine has to play the role of Afghanistan.⁹ Nobody in the West cares about the fate of the ordinary Ukrainians. For the western politicians they are simply cannon fodder, through which the conflict in Ukraine must be continued as long as possible. The longer it continued on, the more resources Russia consumes. And one more very important thing! In Oliver Stone’s movie about the assassination of JFK, one of the characters said, “*No war, no money.*” With a debt of appr. \$ 35 trillion,¹⁰ the United States existed for more than 70 years thanks to the wars for which the US government prints money to finance the military-industrial complex.

It is now abundantly clear why the United States exerted pressure on Ukraine not to accept the peace agreement with Russia, which draft was shown by the Pres-

4 X. Зайпель, Путин. Логика власти, (Москва, 2016), 304-325.

5 V. Bagel, *Ukraine-Russia-Conflict*, (The Readers Paradise, 2022), 199-200.

6 О. Стоун, П. Кузник, Премълчаната история на САЩ, (София, 2013), 495-497.

7 <https://www.brookings.edu/articles/could-ukraine-be-putins-afghanistan>

8 <https://www.washingtonpost.com/world/2022/04/02/ukraine-afghanistan-russia-parallels-quagmire>

9 X. Кисинджър, Дипломацията, (София, 1997), 702-703.

10 <https://www.usdebtclock.org>

ident Vladimir Putin during the summer of 2023. This is the clearest illustration that the West will not stop in front of nothing to achieve its goals, for which the Ukrainian people pay a great prize, which turned them into an instrument for the geopolitical aims of Washington, D. C. (Brussels). This is the terrible truth about the events in Ukraine. As faster the world public opinion realized the mentioned fact is truthful, the efforts for a faster resolution of the conflict increased more and more.

Today the question is: will Ukraine preserved as a state and what will be its borders? Several options are possible:

1. The return of the territorial *status-quo* of Ukraine before 2014 is impossible. Crimea, as well as, the regions of Donbass, Luhansk, Zaporozhye and Kherson forever will remain parts of the Russian Federation. Populated primarily by Russians, these territories are of strategic importance for Moscow. Through them the Sea of Azov becomes internal Russian and a land connection with the Crimean peninsula is also secured. Russia will not cede these lands whatever it costs. The fact that the West does not recognize Russian authority over these regions should not worry Moscow. It is necessary to remind that the USA never recognized the fact that the Baltic republics were a part of the Soviet Union, which did not prevent the two superpowers from having a dialogue during the so-called Cold War. Great powers always manage to agree on some specific issue;

2. If, under the pressure form the West, Kiev continues the military operations, then the second largest Ukrainian city – Kharkov – is under threat. The Russian forces are close to this Russian-speaking city as the Ukrainian army in the area is in a situation of increasing difficulties, despite the Western aid. Obviously, the Russian side waits for the morally and materially degrade of the opponent. The authorities in Kiev already send women to the front and this speaks for the exhaustion of the human resources of the Ukrainian army. This inevitably gives the beginning of the moral degradation among the military personal and doubts about the ability to repel the enemy. Undoubtedly, in the plans of the Russian command, Kharkiv is an important goal. An eventual fall of the city, the psychological impact on the Ukrainian side will be extremely heavy. Such a course of events could lead to the collapse of the entire eastern Ukrainian front;

3. Without a doubt, Russia considers the possibility of entering in Odessa and the Odessa region, which will lead to a territorial connection with Transnistria. Apart from its strategic importance, among the Russians, Odessa also has an emotional significance. It is the city of Catherine the Great, a bearer of the high Russian culture, inhabited mostly by Russians. That was the reason for the terrible events in the city (May 2, 2014) when 45 Russians and one Bulgarian with Ukrainian citizenship were burned alive in the Trade Union House. With this horrible crime the pro-Nazi organization “*Right Sector*” showed the Russians in the city what awaits them if they resist to the Ukrainian authorities, as the people in Donbas. Such cruelty cannot be forgotten, especially by men with a good memory, as the President

Putin. In this line of thinking, the danger of losing its access to the Black Sea is very high for the Ukrainians. Thus, any aid provated by water from NATO countries such as Bulgaria, Romania, Georgia, etc. will be impossible. Kiev will also experience huge difficulties with the export of grain, which is bought, for example, from Bulgaria, under the instructions of the US embassy in Sofia. Therefore, the city of Odessa and the region are extremely important for the Russian side. If Russia manages to control these lands, the regime in Kiev, figuratively speaking, will only be able to breathe through one nostril. This will be an indisputable reason for complete collapse of the Ukrainian authorities, which is now well looming on the political horizon even now. The question is not “*if the regime in Kiev collapses*”, but “*when the regime in Kiev will collapse*” – a problem closely related with the approaching presidential elections in the USA.

4. Although very unlikely, the possibilities of shrinking of the Ukrainian state to minimal territorial dimensions or its disappearance at all, can not be ignored. Hungary openly takes an anti-Ukrainian position not because of any sympathy for Moscow, but because of the claims of Budapest to a part of Transcarpathia – home of nearly 200,000 Hungarians.¹¹ Of course, Viktor Orban cannot openly declare this, but his appearance in the official box at football matches with a scarf depicted Greater Hungary is more than indicative.¹² In the spring of 2023, Romanian Senator Diana Șoșoacă directly stated that Romania should take back from Ukraine the „*historic lands*“ of Northern Bukovina, Hercea, Budjak.¹³ Among some circles in Poland, there is a conversation about the accession of Lvov to Poland.¹⁴ This raises the question of the very existence of Ukraine as an independent state and is generally a demonstration of hypocrisy in the policy.

***

In January 2024, the US President Joe Biden expressed the following thought: „*If we walk away, and Russia is able to sustain their onslaught and bring down Ukraine, what do you think's going to happen in the Balkan countries*“.¹⁵ This is a clearer recognition, given by the head of state of the United States, of the close connection between the events in Ukraine and the fate of the Balkans. As the only global superpower, the States have interests all over the globe. The Balkan Peninsula is not an exception, especially after the end of World War II. In fact, the American attention to the Balkans can be explained by the fact that they are a strategic area for the USSR/Russia. Since the time of Catherine the Great, the Balkan Peninsula

11 <https://kritichno.bg/politika/ungariya-posegna-kam-istoricheskite-si-teritorii-v-ukrayna/>

12 <https://www.bbc.com/news/world-europe-63724710>

13 <https://tass.com/world/1594301>

14 <https://wydarzenia.interia.pl/kraj/news-awantura-o-lwow-odpowiedz-kai-godek-wywolala-burze,nId,7172995>

15 <https://www.nbcnews.com/politics/white-house/incredibly-stark-biden-aides-give-lawmakers-grim-assessment-ukraine-ai-rcna134792>

is an exclusive perimeter of the Russian policy. This circumstance remains valid till now. For this reason, over time the United States greatly expanded its influence in the region by admitting Bulgaria, Romania, Croatia, the Republic of North Macedonia, Montenegro and Albania in NATO. In addition, the alliance also presents in the partially recognized state of Kosovo, through a huge American military base.

Today, especially Bulgaria and Romania, are an important part of the American logistics for the regime in Kiev. Especially in Sofia is installed an anti-Russian government, which cannot be a legitimate representative of the Bulgarian, because most of them sympathize to Russia.¹⁶ After all, the Bulgarian tragedy consists in the fact that Mikhail Gorbachev betrayed Bulgaria.¹⁷ Very soon he betrayed and his own people. Such a series of betrayals gives the United States a powerful toolkit for interfering in the political and economic situation on the Balkans. Currently, all the countries of the Balkan Peninsula are dependent from Washington, D. C. (Bulgaria and Romania are already mentioned). The United States controls the federated state of Bosnia and Herzegovina by exploiting the contradictions between the Republic of Srpska and the Muslim-Croat federation. In general, this country is the fruit of the American diplomacy and diplomats as Cyrus Vance and Richard Holbrooke. Through the fate of the Muslim-Croat Federation, the White House can interfere in the decisions, made by the government in Zagreb. In general the problem of the Muslims on the Balkans, which represents a special point in the foreign policy of the States is a quite serious question. In Bulgaria, for example, the Bulgarian Muslims and Turks are an object of a special attention of the American ambassador. The reason is more than clear. The Muslims in Bulgaria and in the Balkans at all are seen in Washington, D. C. as a counterbalance to the Orthodoxy, a barrier for Russia in the region. The think-tanks centers in America probably long ago prepared a scenario in which is written a bloody clash between Orthodox and Muslims on the Balkans.

In this line of thought, it is necessary to recall the conflict between Pristina and Belgrade, although among the Albanians there are also Orthodox and Catholics, but the majority of the Albanians are Sunni and Bektashi Muslims. The States use the Kosovo problem very skillfully. As an ally of the Albanians, the American diplomacy exercises a serious pressure on Belgrade and Serbia, sooner or later, will stand in front the vital question – the West or the East. On the other hand, the Albanians should never unite in one state. The Albanians in the Republic of North Macedonia are of particular importance. Through the Albanians the Department completely controls the political situation in Skopje. Due to the historical overlays over the centuries, whoever dominates over the North Macedonian authorities is fully capable of determining the political behavior of Bulgaria, Greece, Serbia and

16 <https://offnews.bg/obshtestvo/balgaria-naj-malko-kritichna-kam-rusia-i-naj-malko-privarzanakam-es-i-811014.html>

17 Вл. Зубок. Провалената империя. Съветският съюз от Сталин до Горбачов. С., 2015, стр. 365.

Albania (the Albanians). Therefore, the Republic of North Macedonia is of extreme importance for the Department and there is no coincidence that the American embassy complex in Skopje is the largest one on the Balkans.

In order for the acceptance of the small country in NATO and the EU, the White House exerted serious pressure over Athens and Sofia. Both Greece and Bulgaria settled their relations with the Republic of North Macedonia through deliberate agreements, but in the Bulgarian case the government in Sofia practically committed a national treason, by not ensuring the historical truth about the geographical region of Vardar Macedonia, because not long ago (in a historical perspective) the majority of the Slavic population in here identified its self as Bulgarians and the North-Macedonian nation is a product of Josip Broz Tito. Thus, with the exception of Serbia, Bosnia and Herzegovina (due to the position of Republic of Srpska) and partly recognized Republic of Kosovo, all the countries on the Balkans are part of the North Atlantic Alliance.

In such a configuration, what will be the logical course of events from now on? If the line of the globalist lobby in Washington, D. C. continues after the presidential elections in the USA in the fall of 2024, then American diplomacy cannot allow in the middle of the Balkans a country not bound to NATO and the EU, such as Serbia (the Serbs). Therefore, under such a combination of circumstances, Belgrade will be under serious pressure to recognize the independence of Kosovo (not only *de facto*, but also and *de jure*). In return, Pristina will recognize the autonomy of the Serbian municipalities in the northern part of Kosovo – the serious step for the rapid accession of Serbia (the Serbs) to the Western block.¹⁸ Russia, of course, is very worried about the behavior of official Belgrade. One photo-collage,¹⁹ published by Maria Zakharova (spokesperson of the Russian Foreign Ministry) and one replica, pronounced by the Belarusian President Alexander Lukashenko (Putin's closest ally),²⁰ demonstrate the suspicions of Kremlin.

From now on, the region is in front two major alternatives. Due to the events in Ukraine, the American pressure over the Balkan countries will continue and even increase in a case that Biden remains in the White House with the circle of his advisers. In practice, they dictate the decisions, made in the Oval Office. If Trump becomes a president again, it is inevitable that the regime in Kiev will be left to its own fate. The United States will turn their attention to the real competitor for world domination – China. The American presence on the Balkans will not disappear, but it will decrease, which gives to Russia the opportunity to seek the expansion of its sphere of influence on the peninsula. In order to save resources, the United States will support Turkey and Ankara, once again, will play the role as a barrier in front Russia in the region. And here stands the big question for Bulgaria – which Great

18 <https://www.rts.rs/vesti/politika/5355351/vucic-s-lajcakom-neophodno-formiranje-zso-i-hitni-izbori-na-severu-kim.html>

19 <https://www.24chasa.bg/mezhdunarodni/article/8989106>

20 <https://news.bg/world/lukashenko-preduprezhdava-sarbiya-da-ne-sedi-na-tri-stola.html>

Power in the world policy will dominate in the country? For the Bulgarian people, one Turkish domination in the eastern part of the peninsula is completely unacceptable. It is turn to the Bulgarian politicians to understand this fact.

СУДБИНА УКРАЈИНЕ И РЕГИОНА БАЛКАНА КРОЗ ПРИЗМУ РУСКЕ СПЕЦИЈАЛНЕ ОПЕРАЦИЈЕ

Војин Божинов

Апстракт: У чланку се разматрају догађаји у Украјини са геополитичке тачке гледишта и њихов однос са ситуацијом на Балкану, представљајући могућу нову сцену конфронтације између Русије и Сједињених Држава. Истраживање претпоставља нека предвиђања за будућност Украјине и земаља Балканског полуострва, узимајући у обзир праћење логичног тока догађаја до садашњег тренутка.

Кључне ријечи: Бајден, Босна и Херцеговина, Бугарска, Путин, Русија, Украјина, Сједињене Америчке Државе, Србија

СУДЬБА УКРАИНЫ И БАЛКАНСКОГО РЕГИОНА СКВОЗЬ ПРИЗМУ РОССИЙСКИХ СПЕЦИАЛЬНЫХ ОПЕРАЦИЙ

Војин Божинов

Аннотация: В статье рассматриваются события на Украине с геополитической точки зрения и их связь с ситуацией на Балканах, представляя возможную новую сцену противостояния России и США. Исследование предполагает некоторые прогнозы относительно будущего Украины и стран Балканского полуострова, учитывая проследивание логического хода событий до настоящего момента.

Ключевые слова: Байден, Босния и Герцеговина, Болгария, Путин, Россия, Украина, Соединённые Штаты Америки, Сербия.

ПРОИЗВОДСТВЕННЫЙ ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ КОНТРОЛЬ. АВТОМАТИЗАЦИЯ, КАК УСЛОВИЕ РАЗВИТИЯ ЦИФРОВИЗАЦИИ ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ЭКОЛОГИЧЕСКОГО КОНТРОЛЯ

Лобжанидзе Н.Е.¹

Российский государственный университет нефти и газа (НИУ) имени И.М. Губкина,
Российская Федерация

Глушенкова Н.С.

Российский государственный университет нефти и газа (НИУ) имени И.М. Губкина,
Российская Федерация

Аннотация. В статье рассматривается опыт внедрения в деятельность государственных природоохранных органов, осуществляющих контроль в сфере охраны окружающей среды, информационных и автоматизированных информационных систем, технических средств фиксации, компьютерных систем, позволяющих реализовать в рамках производственного экологического контроля надзор состояния техногенных объектов, а также выявление, фиксацию и оценку последствий совершенных нарушений экологического законодательства. В работе содержится информация о важности осуществления производственного экологического контроля на предприятии и использовании государственными органами власти информационных систем, баз данных, средств передачи информации о производственном экологическом контроле на предприятии и предложения для снижения уровня латентности экологических правонарушений. В целях совершенствования правоприменительной природоохранной практики необходимо реализовать предложения об организации единого учета и анализа административной правонарушаемости в области экологии с использованием информационных технологий, принимая во внимание многосубъектность органов административной юрисдикции в данной сфере и имеющиеся сложности разграничения составов экологических административных правонарушений. Рассматривается пример применения производственного экологического контроля в рамках выявления нарушений экологического законодательства путем установки систем автоматизации.

Ключевые слова: окружающая среда, автоматизированные системы, энергонасыщенность, производственный экологический контроль, техногенные аварии.

¹ Email: burgasova@yandex.ru

ВВЕДЕНИЕ

Научный прогресс и промышленное развитие привели к существенному росту энергетической насыщенности производства. Усложнение технологических цепочек, вовлечение в технический процесс большого количества различного оборудования и технических устройств сопровождается ростом риска техногенных аварий. Техногенные аварии могут быть вызваны различными факторами, такими как технические сбои, неправильное обращение с опасными веществами, нарушение правил безопасности и так далее.

В настоящее время, техногенные аварии на производстве приняли стихийный характер, масштаб которых стал бесконтрольный, в этой связи техногенные аварии следует называть техногенными катастрофами. Особую опасность представляют крупные техногенные катастрофы и аварии, сопровождающиеся гибелью людей и наносящие значительный урон экологии Земли. Особенно опасными бывают сочетания природных катаклизмов, сопровождающих их техногенных катастроф. В результате техногенных аварий и катастроф на предприятиях ежегодно выбрасываются тысячи тонн вредных веществ. Техногенные аварии и катастрофы могут иметь серьезные последствия для окружающей среды. Они могут привести к загрязнению воздуха, воды и почвы, уничтожению экосистем и негативному влиянию на животный и растительный мир.

Основным фактором возникновения техногенных аварии на производстве является несовершенство системы управления производственного экологического контроля за счет проявления человеческого фактора. Для увеличения уровня безопасности сложных технических объектах на производстве следует осуществлять автоматизацию системы управления производственного экологического контроля.

Вместе с тем, ввиду сохранения безопасности окружающей среды и жизни человека, возникла необходимость предотвращать и предупреждать катастрофические события техногенного характера, путем автоматизации системы управления производственного экологического контроля на промышленных предприятиях, цифровизации передачи данных в контрольно-надзорные органы власти.

В Российской Федерации приняты законодательные и нормативные акты, посвященные проблемам экологической безопасности на предприятиях, направленные на снижение риска аварий на опасных производственных объектах, но ввиду увеличения энергонасыщенных предприятий и природных катаклизмов во всем мире, этих мер недостаточно.

Целью научно-исследовательской работы является автоматизация системы управления производственного экологического контроля и эффективное взаимодействие органов власти с промышленными предприятиями, имеющие повышенную техногенную нагрузку на окружающую среду, при выполнении реализации производственного экологического контроля.

Целью работы является предотвращение роста риска техногенных аварий и катастроф на производственных предприятиях путем реализации автоматизации производственного экологического контроля.

Предмет исследования – осуществление автоматизации производственного экологического контроля на энергонасыщенных и техногенных предприятиях.

Практическая значимость работы заключается в том, что предложенная автоматизация производственного экологического контроля для промышленного предприятия может обеспечить ограничение загрязнения и позволяет получать контролируемые уровни воздействия на компоненты природной среды

Основы исследования могут быть использованы в научно-исследовательских работах по проблемам производственного экологического контроля на промышленных предприятиях, в разработках новых подходов в производственном экологическом контроле на промышленных предприятиях.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Производственный экологический контроль

Одним из направлений экологической безопасности является производственный экологический контроль. Производственный экологический контроль – это наблюдение за состоянием окружающей природной среды и ее изменением под влиянием хозяйственной и иной деятельности; проверка выполнения планов и мероприятий по охране природы, рациональному использованию природных ресурсов, восстановление окружающей природной среды, соблюдению требований природоохранного законодательства и нормативов качества окружающей природной среды (Мясоедова, Т.Н., 2017).

Реализация норм и правил экологический контроль широко используется на промышленных предприятиях. Такой вид контроля именуется «Производственным экологическим контролем». Производственный экологический контроль – система административных мер, направленная на предотвращение, выявление и пресечение нарушений природоохранного законодательства, обеспечение соблюдения промышленными предприятиями и другими субъектами хозяйственной деятельности нормативных документов в области охраны окружающей среды.

Производственному экологическому контролю подлежат технические объекты, последствия, от деятельности которых приводят к негативным изменениям качества окружающей среды, такие как:

- источники выбросов загрязняющих веществ в атмосферный воздух;
- источники сбросов загрязняющих веществ в окружающую среду;
- системы очистки отходящих газов; системы очистки сточных вод;

- места накопления и размещения отходов;
- оборудование, установки, предназначенные для использования и обезвреживания отходов;
- системы для предупреждения, локализации и ликвидации последствий техногенных аварий;
- объекты окружающей среды, расположенные в пределах промышленных площадок;
- территории (акватории), на которых осуществляется природопользование, а также санитарно-защитные зоны (Мясоедова, Т.Н., 2017).

Наиболее эффективное осуществление минимизации негативного воздействия на окружающую среду технических объектов, является реализации путем комплексного применения мер при осуществлении внутреннего экологического контроля и своевременная передача результатов в органы власти.

Производственный экологический контроль осуществляется на территории предприятия с целью:

- соблюдения требований природоохранного законодательства Российской Федерации, включая водное, земельное и лесное законодательство, законодательство в области охраны атмосферного воздуха и в области обращения с отходами, иных законодательных и нормативных правовых актов, а также документов корпораций, объединений, регламентирующих вопросы охраны окружающей среды и рационального использования природных ресурсов;
- выполнения корпоративных программ в области охраны окружающей среды.
- соблюдения в процессе производственной и иной деятельности технологических нормативов сбросов, выбросов, образования отходов, потребления природных ресурсов, свойственных реализуемой на предприятии технологии производства и/ или очистки сточных вод и промвыбросов;
- соблюдения в процессе хозяйственной деятельности принципов рационального использования и восстановления природных ресурсов;
- выполнения планов мероприятий по охране окружающей среды;
- соблюдения требований к охране атмосферного воздуха, водных объектов, земель и почв, а также природоохранных требований в области обращения с отходами производства и потребления, установленных разрешительной документацией;
- соблюдения режимов санитарно-защитных и водоохраных зон;
- своевременного и оперативного устранения причин возможных аварийных ситуаций, связанных с негативным сверхнормативным/сверхлимитным воздействием на окружающую среду;

- получения данных о текущих воздействиях на окружающую среду для заполнения форм первичной учетной документации;
- оперативного информирования руководства и персонала о случаях нарушений природоохранных требований, а также о причинах установленных нарушений;
- соблюдения требований к полноте и достоверности сведений в области охраны окружающей среды, используемых при расчетах платы за негативное воздействие на окружающую среду, представляемых в органы исполнительной власти, и органы государственного статистического наблюдения;
- получения первичной информации для планирования работ по наладке и модернизации технологического оборудования (Мясоедова, Т.Н., 2017) .

Осуществление производственного экологического контроля непосредственно связано с реализацией стоящих перед предприятиями задач при сдаче отчета об организации и проведении производственного экологического контроля в органы власти.

Основными задачами предприятия при сдаче производственного экологического контроля в органы контрольно-надзорной деятельности являются:

- контроль качества выполнения природоохранных программ, планов мероприятий по охране окружающей среды, графиков контроля источников выбросов, объектов переработки, размещения отходов;
- контроль соблюдения законодательства в области охраны окружающей среды на территории завода;
- контроль соблюдения установленных нормативов допустимого воздействия на окружающую среду;
- разработка природоохранных мероприятий с привлечением заинтересованных подразделений завода и оформление планов по охране окружающей природной среды;
- контроль выполнения мероприятий по охране окружающей природной среды;
- контроль выполнения требований действующего природоохранного законодательства, норм и правил, инструкций, предписаний по вопросам охраны окружающей природной среды;
- периодическое проведение анализа результатов природоохранной деятельности на заводе, принятие мер к устранению выявленных нарушений;
- осуществление координации и контроля природоохранной деятельности в подразделениях предприятия, приведение технической документации и технических процессов в соответствие с нормами и требованиями;

- проведение анализа технологических процессов на заводе на соответствие современным природоохранным требованиям и представление соответствующих предложений руководителю предприятия;
- осуществление руководства и обеспечение работой бригад при проведении инструментального контроля состояния окружающей среды на предприятии, при проведении инвентаризации источников выбросов, при систематическом и выборочном отборе и анализе проб атмосферного воздуха;
- подготовка руководству предприятия предложений по снижению вредного воздействия на природу на основании данных инструментальных замеров и контроля за выбросами загрязняющих веществ в атмосферу, состояния окружающей природной среды в районе предприятия;
- иные задачи, вытекающие из необходимости обеспечения экологической безопасности на территории предприятия, определенные действующим законодательством (Мясоедова, Т.Н., 2017).

В результате проведения производственного экологического контроля составляется документ с указанием: соответствия проверяемых объектов требованиям природоохранного законодательства, соблюдение требований законодательства в области обращения с отходами, предложения по проведению необходимых мероприятий и работ со сроками их исполнения (Широков, Ю.А., 2019). Дополнительно выполняется оценка результатов мониторинга состояния и загрязнения окружающей среды на территориях объектов размещения отходов и в пределах их воздействия на окружающую среду.

Вместе с тем, результативные данные производственного экологического контроля предприятия, эксплуатирующего производственные объекты, передаются путем отправки по почте или по телекоммуникационным каналам связи в государственные органы власти, для осуществления мониторинга зарегистрированных в комплексной системе информации, сведений об организации производственного экологического контроля за соблюдением требований экологической безопасности на предприятии.

При осуществлении задач производственного экологического контроля на предприятии, особой проблемой является отсутствие концепции надежности экологической безопасности ввиду того, что человеческий фактор играет ключевую роль при осуществлении системой управления производственного экологического контроля на всех этапах проведения производственного экологического контроля.

Действующие нормативные документы и правила по безопасной эксплуатации техногенных предприятий, определяют необходимость к ведению автоматизированной системы управления производственного экологического контроля, что позволит существенно снизить риски предотвращения техногенных инцидентов, аварий и катастроф на энергонасыщенных предприятиях.

Автоматика системы управления производственного экологического контроля способствует:

- обеспечить оптимальное функционирование систем и процессов,
- минимизировать ошибки на всех этапах осуществления производственного экологического контроля;
- повысить эффективность производственного экологического контроля;
- оперативной передачи данных в контрольно-надзорные структуры (Широков, Ю.А., 2019).

Автоматическое управление предполагает постоянную оптимизацию и коррекцию работы всей системы управления. Это может включать в себя оптимизацию задач, коррекцию или изменение стратегии управления в зависимости от изменяющихся условий.

Вместе с тем, Автоматическая система управления производственного экологического контроля позволяет обеспечить эффективную работу, достичь оптимальное функционирование, исключить человеческий фактор в процессе подготовки и осуществления производственного экологического контроля на предприятии, что позволит существенно снизить техногенную нагрузку и воздействия на окружающую среду.

Автоматизация, как условие развития цифровизации производственного экологического контроля

Ввиду повышения актуальности своевременной передачи данных производственного экологического контроля в органы государственной власти, возросла важность создания автоматизированных систем хранения информации, осуществления мониторинга переданных данных, технических устройств и магистральных каналов передачи данных. Такие методы обработки, передачи и хранения данных производственного экологического контроля повышает качество ведения учета технических устройств на предприятиях. Вместе с тем, создание такого вида мониторинга на предприятиях и в государственных структурах повысит эффективность информационного взаимодействия, что повлечет к минимизации экологических аварий и инцидентов на предприятиях ввиду осуществления производственного экологического контроля.

При этом, одним из ожидаемых итогов процесса автоматизации и цифровизации производственного экологического контроля является повышение оперативности и эффективности реагирования уполномоченных государственных органов на нарушения законодательства в сфере охраны природы, а также устранение причин и условий, им способствующих.

При этом уровень информационной обеспеченности природоохранной деятельности уполномоченных государственных органов в России на про-

тяжении многих десятилетий оставляет желать лучшего. Данная проблема усугубилась в последние годы с появлением правовых предпосылок к минимизации вмешательства государства в хозяйственную деятельность проверяемых субъектов предпринимательства при осуществлении государственным контрольно-надзорными органами надзора за деятельностью хозяйствующих субъектов, сокращению числа проверочных мероприятий с заменой большинства из них на мероприятия по контролю без вмешательства в хозяйственную деятельность проверяемых субъектов (например, путем проведения рейдовых осмотров, обследований и др.). Указанная тенденция привела к усложнению деятельности по выявлению и фиксации нарушений природоохранного законодательства.

Внедрение в повседневную деятельность государственных органов новых способов обнаружения, фиксации и предупреждения нарушений экологического законодательства создает условия для их более полного и быстрого выявления.

С помощью своевременных переданных через информационные каналы связи, сведений производственного экологического контроля, работники государственных контрольно-надзорных органов имеют возможность провести оперативную и дистанцированную проверку технических устройств на предприятии, в том числе своевременность и полноту внесения организациями платы за негативное воздействие на окружающую среду, соблюдение условий лицензий и иных разрешительных документов.

Информационная система производственного экологического контроля может усилить эффективность деятельности по выявлению, пресечению и раскрытию преступлений и иных нарушений законодательства об охране окружающей среды и добиться улучшения качества расследования по данным категориям административных дел.

Одним из основных результатов деятельности государственного управления в сфере организации производственного экологического контроля на предприятиях, является снижение отмечаемого высокого уровня коррумпированности данной области правоотношений, в том числе благодаря обеспечению большей прозрачности деятельности системы органов государственного экологического управления. Компьютеризации документооборота и возможности автоматизированной оценки качества и эффективности деятельности сотрудников государственных ведомств, что в рамках контрольно-надзорной деятельности, также имеет важное значение, снижая зависимость итогов работы от так называемого человеческого фактора.

Реализация указанного предложения создаст условия для развития взаимодействия органов власти, осуществляющие природоохранную деятельность, и будет способствовать повышению уровня эколого-информационной обеспеченности в области производственного экологического контроля.

В целях противодействия нарушениям экологического законодательства представляется дальнейшее развитие взаимодействия информационной деятельности органов государственной власти и промышленных предприятий, эксплуатирующих опасные производственные объекты, путем обеспечения регулируемого доступа всех уполномоченных государственных органов, осуществляющих природоохранную деятельность, к имеющимся информационным системам в сфере охраны окружающей среды; связанной с воздействием на окружающую среду, в том числе с использованием международного опыта в сфере природоохранных мероприятий в рамках реализации производственного экологического контроля на предприятиях.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Таким образом, придерживаясь данных рекомендаций и предложенных путей решения проблемы управления производственным экологическим контролем на энергонасыщенных предприятиях и развитие цифровизации в данной области, позволит снизить риски возникновения техногенных аварий, что приведет к повышению качества и продолжительности жизни населения. Данные меры позволят решить важнейшие задачи в области техногенной нагрузки на окружающую среду.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

- Федеральный закон «Об охране окружающей среды» от 10.01.2002 №7-ФЗ (ред. от 30.12.2020). С изм. и доп., вступ. в силу с 01.01.2021. – Режим доступа: <https://demo.consultant.ru/cgi/online.cgi?req=doc&ts=51460506304105653232087527&cacheid=618FE8A01F3CE2A2127C47EF7B50C3B2&mode=splus&base=RZR&n=357154&rnd=61BB4DBBDBB4934B5196112E78BCA831#1ylrpozekjs>.
- Владимиров В.В., Микулина Е.М., Яргина З.Н. Город и ландшафт. М.: Мысль, 1986. - 238 с.
- Чистякова С.Б. Охрана окружающей среды. М.: Стройиздат, 1988.
- Мясоедова, Т.Н. Производственный экологический контроль : учебное пособие / Т.Н. Мясоедова ; Министерство образования и науки Российской Федерации, Федеральное государственное автономное образовательное учреждение высшего образования «Южный федеральный университет», Инженерно технологическая академия. – Ростов-на-Дону ; Таганрог : Издательство Южного федерального университета, 2017. – 90 с. : ил.
- Широков, Ю.А. Надзор и контроль в сфере безопасности : учебник / Ю.А. Широков. — Санкт-Петербург : Лань, 2019. — 412 с.

Дмитренко, В.П. Экологический мониторинг техносферы: учебное пособие / В.П. Дмитренко, Е.В. Сотникова, А.В. Черняев. – 2-е изд. испр. – Санкт-Петербург: Лань 2014 – 368 с.

Широков, Ю.А. Экологическая безопасность на предприятии : учебное пособие / Ю.А. Широков. — 2-е изд., стер. — Санкт-Петербург : Лань, 2018. — 360 с.

Василенко, Т.А. Оценка воздействия на окружающую среду и экологическая экспертиза инженерных проектов: [16+] / Т.А. Василенко, С.В. Свергузова. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва; Вологда: Инфра-Инженерия, 2019. – 265 с.

КОНТРОЛА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ, ПРОИЗВОДЊА И АУТОМАТИЗАЦИЈА КАО УСЛОВИ ЗА РАЗВОЈ ДИГИТАЛИЗАЦИЈЕ ПРОИЗВОДЊЕ КОНТРОЛЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Лобзханидзе Н.Е.

Глушенкова Н.С.

Сажетак. У чланку се разматра искуство увођења у послове државних органа за заштиту животне средине који врше контролу у области заштите животне средине, информационих и аутоматизованих информационих система, техничких средстава за снимање, рачунарских система који омогућавају имплементацију, у оквиру индустријске контроле животне средине, надзор стања објеката које је направио човек, као и идентификација, евидентирање и процјена посљедица учињених повреда еколошког законодавства. Рад садржи информације о значају спровођења индустријске контроле животне средине у предузећу и коришћењу од стране државних органа информационих система, база података, средстава за пренос информација о индустријској контроли животне средине у предузећу и предлоге за смањење нивоа латенције еколошких прекршаја. У циљу унапређења праксе спровођења закона из области животне средине, неопходно је спровести предлоге за организовање јединственог обрачуна и анализе управних прекршаја у области екологије коришћењем информационих технологија, узимајући у обзир вишесубјективност органа управе у овој области и постојеће тешкоће у разликовању елемената еколошких управних прекршаја. Примјер употребе индустријске контроле животне средине разматра се у оквиру идентификације кршења еколошког законодавства кроз уградњу система аутоматизације.

Кључне ријечи: животна средина, аутоматизовани системи, енергетско засићење, индустријска контрола животне средине, удеси изазвани човеком.

ENVIRONMENTAL CONTROL, PRODUCTION AND AUTOMATION AS CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF DIGITALIZATION OF ENVIRONMENTAL CONTROL PRODUCTION

Lobzhanidze N.E.
Glushenkova N.S.

Summary. The article discusses the experience of introducing into the work of state bodies for environmental protection that carry out control in the field of environmental protection, information and automated information systems, technical means for recording, computer systems that enable the implementation, within the framework of industrial environmental control, of monitoring the condition of facilities made by man, as well as identification, recording and assessment of the consequences of violations of environmental legislation. The work contains information on the importance of implementing industrial environmental control in the company and the use by state authorities of information systems, databases, means of transmitting information about industrial environmental control in the company and proposals for reducing the level of latency of environmental violations. In order to improve the practice of environmental law enforcement, it is necessary to implement proposals for organizing a unified calculation and analysis of administrative offenses in the field of ecology using information technologies, taking into account the multi-subjectivity of administrative bodies in this area and the existing difficulties in distinguishing the elements of environmental administrative offenses. An example of the use of industrial environmental control is considered within the framework of the identification of violations of environmental legislation through the installation of an automation system.

Keywords: environment, automated systems, energy saturation, industrial environmental control, man-made accidents.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

343.85(082)(0.034.2)
351.74/.76:355.02(082)(0.034.2)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп "Савремени изазови и пријетње
безбједности" (4 ; 2024 ; Бања Лука)

Зборник радова [Elektronski izvor] / VI Међународни
научни скуп „Савремени изазови и пријетње безбједности“,
Бања Лука, Република Српска, БиХ, 28. март 2024. године ;
[главни и одговорни уредник Предраг Ђеранић]. - Ел. зборник.
- Бања Лука : Факултет безбједносних наука, 2024 (Источна
Илица : PRINT SHOP). - 1 USB флеш меморија. - (Едиција
Зборници)

Системски захтјеви: Нису наведени. - Ел. публикација у ПДФ
формату опсега 647 стр. - Опис извора дана 22.03.2024. - Тираж
100. - Радови на срп., рус. и енгл. језику. - Насл. са насловног
екрана. - Напомене и библиографске референце уз текст. -
Библиографија уз већину радова.

ISBN 978-99976-805-4-9

COBISS.RS-ID 140066305

